శ్రీః

శ్రీలక్ష్మీనృసింహాయ నమః

విజ్ఞాపనా

సువిదితమేవేదం విదుషాం సర్వేషామ్, యత్కిల:—పర-
మకారుణికేన భగవతా నిఖిలజీవసముద్ధారాయ ప్రదర్శితయో-
రపి ద్వయోః ప్రవృత్తి నివృత్తిమార్గయోః ప్రవృత్తిమార్గ ఏవ
సర్వలోకసాధారణో దరీదృశ్యత ఇతి; నివృత్తిమార్గస్తు ప్రా-
యశో మన్దప్రజ్ఞానాం దుస్సాధ ఏవేతి చ. కించ. ప్రవృత్తిమార్గ
ద్వారా నివృత్తిమార్గః సులభో భవతీత్యపి బహుశో నిరూపితం
తత్రతత్ర ప్రాచీనైః. అత ఏవ మీమాంసకాః కర్మణ ఏవ బ్రహ్మ-
త్వమప్యభ్యుపగమ్య సిద్ధాన్తయన్తి. భగవన్ముఖోద్గతేష్వపి వేదే-
ష్వపి యావాన్ భాగః కర్మోపయోగితయాఽవతిష్ఠతే న తావాన్
జ్ఞానోపదేశాయ. జ్ఞానమార్గస్తు ఉపనిషచ్ఛబ్దవాచ్యైర్వేదా-
నామన్తైః కైశ్చిదల్పీయోభిర్భాగైర్నిరూప్యతే. తేష్వపి వేదా-
న్తభాగేషు మధ్యే తత్రతత్ర కర్మస్వరూపమేవ నిరూపితమాస్తే.
యద్యపి కర్మ సాక్షాన్మోక్షహేతుర్న భవతీతి వర్తతే శాస్త్రేషు
వాదః; తథాపి కర్మణాం జ్ఞానహేతుత్వం సర్వసంప్రతిపన్నమేవ.
కించ, యత్రయత్ర కర్మణాం నిన్దా దృశ్యతే, తత్ర సర్వత్రాపి
కామ్యాన్యేవ కర్మాణి వివక్షితానీతి మన్యన్తే విచక్షణాః. నిత్యా-
నాం తు కర్మణాం పరిత్యాగో నైవోపపద్యత ఇతి సకలానామపి
వేదశాస్త్రాణామాశయః. ఆహ చ భగవాన్—

నియతస్య తు సంన్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే ॥ ఇతి.

అత ఏవ ప్రత్యవాయోఽపి ప్రదర్శితః శాస్త్రేషు నిత్యానాం కర్మ-
ణాం పరిత్యాగే. ఇమమేవానుసన్ధాయ భగవతీ తైత్తిరీయశ్రుతిరప

స్వస్య చరమే౽నువాకే జీవన్ముక్తానామపి నిత్యకర్మహానిప్రయుక్తః ప్రత్యవాయో మా ప్రసఙ్క్షీతి, తస్యైవం విదుషః' ఇత్యారభ్య జ్ఞానాగ్నిహోత్రముపదిశతి. ఇత్థం చ జాతానాంమనుజానాం నిత్యకర్మాచరణమత్యావశ్యకమిత్యయం ఘణ్టాపథః సార్వజనీనః సార్వకాలికశ్చ.

తత్ర శాఖాన్తరానువర్తినాముపయుక్తేషు తత్తచ్ఛాఖానుసారిషు ప్రయోగగ్రన్థేషు ముద్రితేషు సముపలభ్యమానేష్వపి, ఋక్శాఖానువర్తినాముపయుక్తో న కోపి తాదృశో గ్రన్థ ఏతావతాపి కాలేనాస్మిన్ దేశే దృష్టిగోచరో భవతీత్యతస్తాదృశలోపపరిహారాయ శ్రద్ధాళుభిర్మహద్భిః కైశ్చన చోదితావావామత్ర యత్నవన్తావభూవ.

తత్ర చ విద్యమానేష్వపి దీపికాదిగ్రన్థేషు, ఆదిమత్వేన అభ్యర్హితత్వాత్, దీపికాకారాదిభిరపి తత్రతత్ర ఏతన్మతస్య ప్రమాణత్వేన సంగ్రహాత్, అస్యైకస్య దర్శనేన గ్రన్థాన్తరాణాం దృష్టప్రాయతాపత్తేశ్చ, అస్య ప్రకటనే సర్వేపి ఋగ్వేదప్రయోగగ్రన్థాః ప్రకటితప్రాయాఏవ భవన్తీతి మత్వా, శ్రీమన్నృసింహప్రయోగపారిజాతప్రకరణాఖ్యస్య అస్య గ్రన్థస్య ముద్రణమత్యావశ్యకమితి నిశ్చిత్య, తదర్థ ఉద్యమః ప్రారభ్యత.

ఏవముద్యతయోరావయోః, శుద్ధపుస్తకదౌర్లభ్యమాదౌ మహాన్ ప్రత్యూహో గోచరోభవత్. శుద్ధానాం పుస్తకానాం సమ్పాదనార్థమనుభూతస్తు శ్రమో నైవ సాధ్యో లేఖనద్వారా వర్ణయితుమ్. ఏవమతిమహతా శ్రమేణ సముపలబ్ధాని పుస్తకానీమాని:—

1. శ్రీమన్మహారాజప్రాచ్యకోశాలయస్థం (ఓరియంటల్ లైబ్రేరి) పుస్తకద్వయమ్. (ప్రాయః సమగ్రమ్)
2. స్వర్గవాసి బసరాళు వెంకటసుబ్బాభట్ట కోశాగార స్థితమ్. (షోడశకర్మకాణ్డమాత్రమ్)

3. శ్రీ. వే. అయాచితనారాయణదీక్షితైః ప్రదత్తమ్.
(షోడశకర్మకాణ్డమాత్రమ్)

4. శ్రీమన్మహారాజఋత్విగ్భిః శ్రీ. వె. కృష్ణశాస్త్రిభిః ప్రదత్తమ్.
(షోడశకర్మకాణ్డే ఉపనయన పర్యన్తమ్)

5. శ్రీమన్మహారాజఋత్విగ్భిః శ్రీ. వె. రామస్వామిశాస్త్రిభిః ప్రదత్తమ్. (ఆదితః కాణ్డచతుష్టయమాత్రమ్)

ఇమాని పుస్తకాన్యవష్టభ్యాస్య గ్రన్థస్య ముద్రణే ప్రవృత్త-యోరప్యావయోః ప్రాయశః ప్రాచీనపుస్తకశిథిలతాది దోషజనితః క్లేశో దుష్పరిహరః ప్రత్యూహః సముపస్థితః. తతశ్చ శ్రీమన్మహారాజాస్థానమహావిద్వత్పదవీమధిరూఢః శ్రీమన్మహారాజసంస్కృత మహాపాఠశాలాయాం సాహిత్యప్రథమోపాధ్యాయః సీతారా-వణసంవాదాది లోకోత్తరగ్రన్థవిరచనకుశలః చామరాజనగర రామశాస్త్రీ, తత్సహాయత్వేన సుగృహీతనామా వేదద్వయ-నిష్ణాతః కరతలామలకీకృతశ్రౌతగ్రన్థః శ్రీ జగద్గురుసంస్థానేపి స్వర్ణకటకప్రదానేన బహుమానితః శ్రీ. వె. ద్వివేది సుబ్రహ్మ-ణ్యావధానీ, రాజకీయప్రాచ్యకోశాలయపణ్డితః జ్యోతిశ్శాస్త్రప-యోనిధిపారదృశ్వా శ్రీ. వె. నరహరిదైవజ్ఞశ్చ, ప్రార్థ్యన్త గ్రన్థ-స్యాస్య శోధనార్థమావాభ్యామ్. తే చ శ్రద్ధాళవః సమభ్యుపా-గమన్నస్మత్ప్రార్థనాం కరుణయా. తతశ్చ ముద్రయితుమార-బ్ధోయం గ్రన్థో మహతా ధనవ్యయేన.

అహో! దైవహతకస్య దుర్వచా నిష్ఠురతా! యదేవ ముపక్రాన్తే మహతస్సద్గ్రన్థస్య ముద్రణే, ఆప్రారమ్భమస్య వ్యవ-సాయస్య సహకారీ అస్మత్ప్రియమిత్రం గఙ్గాధరశాస్త్రినామా దైవహతకేన అకాలమృత్యువశమానీతః. నైతావతాపి సమ-తుష్యద్దుష్టమిదం దైవమ్, యదస్య వ్యవసాయస్య జీవాతుభూతమ-ఙ్గీకృతశోధనకర్తౄణాం సంశోధితోపనయనభాగాన్తగ్రన్థమేవ రామ-

శాస్త్రిణామపి స్వర్గమగమయదస్య వ్యవసాయస్య శ్రమజనకతాం సురగురవే నివేదయితుమివ. తదా చ శిథిలీభూతప్రాయఏవా-భూత్ కంచిత్కాలమయం వ్యవసాయఆవయోః.

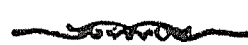
తతశ్చ బహుభిరాస్తికైరస్మత్సుహృద్భిః సనిర్బన్ధం ప్ర-చోదితౌ పునరప్యముమధ్యవసాయం యావదగృహ్ణావ, తావ దాసాదితోఽస్మద్భాగ్యవిశేషేణ సుగృహీతనామధేయః శ్రీమా శ్చామరాజనగర శ్రీకణ్ఠశాస్త్రీ. యః కిల, స్వర్గవాసిచామర జనగరరామశాస్త్రి జ్యేష్ఠభ్రాతా, నిర్మాతా ధాతురూపప్రకా శికాదీనాం గ్రన్థరత్నానాం, నిద్రాయామపి వ్యాకరణశాస్త్ర మెవోత్స్వప్నాయమానః, నితరాం నిష్ణాతః సాహిత్యే, ప్రవక్తా ధర్మశాస్త్రస్య, శ్రీమన్మహారాజాస్థాన మహావిద్వత్పదవీ మధిరూఢః, ఇదానీం చ ఆస్థాన ధర్మాధికారపదవీం విభూషయన్ ప్రథతే. స చ అస్మత్ప్రార్థనామఙ్గీకృత్య, అనురుధ్య చ భ్రాతృ-వాత్సల్యం, సమపూరయచ్ఛోధనకర్మణా షోడశకర్మకాణ్డమిమమ్. అగ్రేపి తదవలమ్బనేనైవ అస్య గ్రన్థస్య ప్రకటనోత్సాహఆవయోః.

ఇదం కిల విశేషతః స్మరణీయమ్, యదస్య గ్రన్థస్య ముద్రణే ప్రక్రాన్తే, సంజాతే చ భూయసి ధనాభావజనితే క్లేశే, శ్రీమాన్ ఆస్తికశిరోమణిర్ధర్మప్రతిష్ఠాపనోత్సుకః శ్రీమత్కృష్ణరాజప్రభు-వర్యో మహతా ధనసాహాయ్యేన సమన్వగృహ్ణాదస్మత్ప్రయత్నమ్. రాజకీయవిద్యాభ్యాసశాఖాధికారిణశ్చ, బహుపుస్తకస్వీకారేణ సాహాయ్యమాచరన్తీతి, సప్రశ్రయం నివేదయావస్సద్గ్రన్థప్రచార-ణసహాయభూతేష్వస్మత్కృతజ్ఞతామ్; ప్రార్థయావశ్చ భగవన్త మస్మన్మహారాజమాయురారోగ్యాదిప్రదానేన సుచిరం రక్షతాదితి.

ఆనన్దసంవత్సర శ్రావణశుక్ల ౫
నృసింహప్రయోగపారిజాత ఆఫీస్,
మైసూరు.

కె. వెంకటేశభట్టః,
పి. జో. రామకృష్ణభట్టః.

ఉపోద్ఘాతః

ఇహ ఖల్వనాద్యవిద్యావాసనయా సంసారసాగరనిమ-
నాం కేనాపి సుకృతవిశేషేణ మానుషజన్మ ప్రపన్నానాం
నానాం ధర్మాదినిఖిలపురుషార్థసిద్ధయే దయాళోః పరమేశ్వరస్య
ఖాన్నిర్గతానాం సర్వశ్రుతీనామగ్రిమత్వేనాభ్యర్హితతత-
వషట్కారం పురస్కృత్య పశు సోమ చరు పురోడాశ సాన్నా-
య్యామిక్షాదిహవిస్సాక్షాత్ప్రదాపకమన్త్రమయత్వేన పరమా-
ర్థభూతనిజవిభూతిప్రశంసనేన చ సురాణామీప్సితతమః, తాప-
నీయాద్యుపనిషత్సు ప్రతిపదం తదేతదృచాభ్యుక్తం తదేతదృచా-
భ్యుక్తమిత్యుచ్చైరుద్ఘోషణేన, ఛాన్దోగ్యోపనిషది ఋచ్య-
ధ్యూఢం సామగీయత ఇతి సామ్నామప్యస్యైవాధిష్ఠానత్వోక్త్యా
చ పరార్ధ్యతమః ఋగ్వేదః, శిక్షాద్యఙ్గైస్సహ సంహితారణ్యక
బ్రాహ్మణరూప మూలగ్రన్థేషు చిరపరిశీలనసాధ్యేప్యస్మిన్ కలి-
యుగే జీవితోపపాదకకలాపరిశీలనవ్యగ్రతయా మన్దశ్రద్ధైర్భూ-
సురైః బహుశో విస్మృతాధ్యయనా ఇతి సార్వజనీనమేవ; కిముత,
తదవలమ్బాః ధనవినియోగసహకృత్వానః శాఖాభేదా ఇతి.
ఏతత్సర్వం విలోక్య బహ్వృచేష్వనూచానకులీనః పరంపరా
గత స్వకులాచారప్రసరన్యూనతానుతాపీ కరీరాపరపర్యాయ
కళశైల. వెంకటేశభట్టశర్మా భూసురోత్తమః, సరామకృష్ణభట్ట
సుపుత్రకః, స్వకులపరమ్పరానువర్తమానప్రచురప్రచారాశ్వ-
లాయనశాఖాసమ్ప్రదాయన్యూనతావజ్ఞానుతాపీ, స్వేనాను-
వర్తమానామృగ్వేదశాకలసంహితా మాశ్రిత్య ప్రవ-

ర్తమానాయామాశ్వలాయనశాఖాయాం బహుధా ప్రవృ-
త్తేషు దీపికాదిప్రయోగగ్రన్థేష్వాదిమత్వేనాభ్యర్హితత్వాద్దీపి-
కాకారాదిభిస్తత్రతత్రైతన్మతస్యానూదితత్వాచ్చ, నృసింహప్ర-
యోగపారిజాతస్య సర్వోపాదేయత్వమనుసన్ధాయ గ్రన్థకర్త్రా
స్వప్రణీత ప్రయోగవాక్యార్థానాం సమూలశ్రుతిస్మృతి ప్ర-
మాణతాం స్పష్టయితుం గ్రంథవైపుల్యశఙ్కాం నిరస్య తత్త-
త్ప్రమాణవచనాన్యుపన్యస్య విరచితం నృసింహప్రయోగ పారిజా-
తాఖ్యం గ్రన్థం ప్రచికటయిషుస్తస్య గ్రన్థస్య విపులతరత్వాత్తత్పరిశీ-
లన పరినిష్ఠితానాం, కాంశ్చిత్సుహృదస్సహాయానుపలభ్య తన్ముఖాత్
తత్ర శ్రోత్రియాధ్యుషితగ్రామాన్తరేషు తత్తచ్ఛ్రోత్రియకుల-
లభ్యాః ఖణ్డఖణ్డశ ఉపలబ్ధానాం కతిపయగ్రన్థభాగానాం కోశా-
గారస్థప్రాచీన పుస్తకాని చ సమ్పాద్య మహతా ధనవ్యయేన సా-
ధితముద్రణాక్షరైః పుస్తకాని బహూకృత్య తత్కౌతుకినాం మూ-
ల్యమాంద్యేన సుగ్రహాణి విరచయ్య సాఙ్గోపాఙ్గం కార్త్స్న్యేన
తద్బహులీకరణే ప్రయతమాన ఆస్తే.

అస్య నిబన్ధస్య రచయితా, పదవాక్యప్రమాణపారావార-
పారీణః శ్రోత్రియకులోత్తంసః జ్యోతిశ్శాస్త్రపయోనిధిపారదృశ్వా
త్రిభిరపి కరణైః నిరన్తరానుసన్ధీయమానకులదైవతశ్రీనృసిం-
హచరణానుగ్రహసమేధిత ప్రతిభావిశేషః శ్రీనృసింహబుధో-
త్తంసోఽధీత్యపి సర్వేషు వేదేషు సర్వాస్వపి శాఖాసు స్వేనా-
నువర్త్యమానాయామాశ్వలాయనశాఖాయాం పక్షపాతబాహు-
ల్యేన తన్నిరూపిత సంస్కారకర్మాణి ప్రతిపిపాదయిషుస్తే-
ష్వప్యాధానాది శ్రౌతసంస్కారకర్మణాం సాక్షాచ్ఛ్రుతిబోధిత-
త్వేన ప్రథమం తదనుష్ఠానావశ్యకర్తవ్యతా నిరూపణే ప్రస్తు-
తేపి తదనుష్ఠానయోగ్యతా సమ్పాదకత్వేన ప్రాథమ్యాదాశ్వ-

లాయనమతానుసారేణ తత్తత్సంస్కారాణామితికర్తవ్యతానిర్ణ-
యం చికీర్షుర్నృసింహపారిజాతప్రకరణాఖ్యం ప్రబన్ధం విరచ
యాంచకార. అయం చ కమలాకరభట్టాత్ప్రాచీనఇతి తత్కృత
నిర్ణయసిన్ధావేతద్గ్రన్థస్యోదాహృతత్వాద్విజ్ఞాయతే కమ-
లాకరభట్టస్తు వర్షశతత్రయాత్ప్రాచీనఇతి తద్గ్రన్థాదేవ
జ్ఞాయతే.

అస్మిన్ప్రబన్ధే షోడశకర్మకాణ్డాచారకాణ్డ పాకయజ్ఞకా-
ణ్డాహ్నికాణ్డశ్రాద్ధకాణ్డశ్రౌతకాణ్డాఖ్యాని షట్కాణ్డాని నిబద్ధాని.
తేష్వాద్యే కాణ్డేషు నిరూప్యమాణోఽర్థః ప్రథమమనుక్రమణి-
కాయాం సంక్షిప్తః. సంక్షేపేణ సంగృహీతశ్రుతిస్మృత్యర్థసారేషు
స్వప్రయోగవాక్యేషు తత్రతత్ర సందిహానానాం ప్రతిభావతాం
విప్రసమ్భావయా వశ్యకతత్తత్సంస్కారకర్మణోనుష్ఠానఫలమారభ్య
తత్తదఙ్గానామితికర్తవ్యతా ప్రతిపాదకాని శ్రుతిస్మృతికల్పసూత్ర
ప్రమాణవచనాని ప్రతిపదమాశ్వలాయనగృహ్యసూత్రవచనాని
తత్తాత్పర్యావబోధకనారాయణవృత్తివచనాని పరిశిష్టకా-
రికావచనాని తన్మూలభూతశౌనకమహర్షివచనాని భగ-
వదాశ్వలాయనస్మృతివచనాన్యన్యాన్యపి మహర్షివచనాని
ప్రమాణత్వేనోదాహృతాని. ప్రతిసంస్కారనిరూపణారమ్భం
స్వేష్టదేవతాస్తుతిప్రతిపాదకాః విచిత్రవృత్తమనోహరాః ఆల-
ఙ్కారికమనోరఞ్జకాః శ్లోకానిబద్ధాః. తత్తత్కర్మోపయు-
క్తవైదికమన్త్రాణామర్థా అపి స్ఫుటీకృత్య ప్రదర్శితాః. ప్రసఙ్గస-
ఙ్గత్యా జ్యోతిశ్శాస్త్ర వైద్యశాస్త్ర మర్థాపి ప్రదర్శితమ్. సాము-
ద్రికశాస్త్రసారోపి నిరూపితః. పశ్చాత్ స్వప్రణీతప్రయోగపరిపాటీ
నిరూపితా. ఏతత్సర్వం పరిశీల్యావగన్తుమక్షమాణామల్పమే-
ధసాం సుఖేన తత్త్వార్థావగమాయ సఙ్గృహీతసర్వసారైః

సంక్షిప్తవాక్యైరనుషఙ్గితాచార్యవర్త్మనా పరమకారుణికేన నిబన్ధకారేణ ప్రదర్శితాం ప్రయోగపరిపాటీం కించిత్కించిదభ్యస్యేదానీంతనా యథాస్వం వ్యవహరన్తి.

ఏవం గ్రన్థస్యాతివైపుల్యాచ్ఛ్రద్ధాలుభిః పురాణశ్రోత్రియైః కథంచిదతిసాహసేన తాళపత్రేషు దేవనాగరసజాతీయైర్నాగర వర్ణైర్లిఖితాని పుస్తకాన్యుపలబ్ధాని; తేష్వపి క్వచిదేకం కాణ్డం క్వచిద్ద్వే, క్వచిత్త్రీణి. క్వచిత్ పుస్తకాన్తరం ఏకైకశో వా కృత్స్నగ్రన్థో నోపలబ్ధః తదన్విష్యన్నేవోపలబ్ధగ్రన్థముద్రణవ్యవసాయమవిజహాదేవాస్తే ప్రచారధురన్ధరః. వ్యుత్పత్తివిధురైశ్శ్రోత్రియైర్లిఖితేషు తాళపత్రపుస్తకేషు ప్రతిపత్రమేకైకపఙ్క్తేర్వామభాగే ప్రథమం సప్తాష్టవర్ణాన్విలిఖ్య దక్షిణచరమభాగే సప్తాష్టవర్ణాని విలిఖితాని, మధ్యభాగే వర్ణలేఖనస్థానం ప్రదర్శితమాస్తే. ఏవం పాకయజ్ఞకాణ్డ ఆకృత్స్నగ్రన్థసమాప్తేః ప్రతిపత్రం ప్రతిపృష్ఠం ప్రతిపఙ్క్త్యేవమేవ దృశ్యతే. పుస్తకాన్తరం నిపుణమన్విష్యమాణమపి జడజనవశగతత్వాద్దౌర్లభ్యపదవీం న జహాతి.

ఏవముపలబ్ధేషు పుస్తకేషు యథామతి సంశోధ్య షోడశకర్మకాణ్డం ముద్రణార్హమకార్షమ్. అత్రాపి మదీయభ్రమప్రమాదాదికృతాదోషాః సహృదయాళుభిః క్షన్తవ్యా ఇత్యభ్యర్థయతేఽభ్యుపగతశోధకాధికారః శ్రీమద్యదుకుల పరమ్పరాపయఃపారావారరాకాశశాఙ్క శ్రీమత్తురీయ కృష్ణరాజ మహారాజాస్థాన ధర్మాధికారీ చామరాజనగరీయః,

శ్రీకణ్ఠశాస్త్రీ.

శ్రీః

శుభమస్తు

శ్రీమన్నృసింహప్రయోగపారిజాతప్రకరణ షోడశకర్మకాండే

ప్రజ్ఞాపత్రమ్.

శ్రీః.

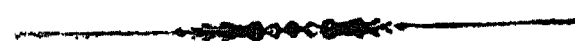
శుభమస్తు.

శ్రీమన్నృసింహప్రయోగపారిజాత ప్రకరణ షోడశకర్మకాణ్డం

ప్రజ్ఞాపత్ర ప్రారంభః.

—o—

ఇతి నృసింహప్రయోగపారిజాతీయ షోడశకర్మకాండ విషయానుక్రమణికా.

శ్రీరస్తు.

నృసింహప్రయోగపారిజాతే

షోడశకర్మకాణ్డః.

వాగీశాద్యాస్సుమనసస్సర్వార్థానాముపక్రమే ।
యం నత్వా కృతకృత్యాస్స్యుస్తం నమామి గజాననమ్ ।
శుక్లామ్బరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ ।
ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే ॥
అగజాఽఽననపద్మార్కం గజాననమహర్నిశమ్ ।
అనేకదం తం భక్తానామేకదన్తముపాస్మహే ॥
ఫలముదధిసుతాతపస్తరూణాం పరిమళమాగమపాళిమాలికానాం
అమృతరసముపాసకామరాణామతిజగదాకృతిమాశ్రయేనృసింహం॥
ఓఙ్కారకిఙ్కిణీనాదమధురశ్రుతిబృంహితమ్ ।
చిత్తే శృఙ్ఖలితం భక్త్యా చిన్తయే చిన్మయం గజమ్ ॥
కలయే హృది కల్యాణీం కలాం కామపి వాఙ్మయీమ్ ।
కవితాకలశామ్భోధికల్లోలోల్లాసకౌముదీమ్ ॥
యదేకవశవర్తినీ విపరివర్తిలోకత్రయీ
యదాప్తవచసాం ఫలం విధితదర్థవాదాత్మనామ్ ।
యతః పరమవాప్యతే సుఖమయం పదం తత్పరైః.
ఇదం విజయతేతరాం కిమపి వస్తు కర్మాభిధమ్ ॥
భగవన్తముపైమి శౌనకం మునిమాచార్యమథాశ్వలాయనమ్ ।
బహిరన్తరపాస్య యో తమో భజతః పుష్ణతోఽపి శ్రియమ్ ॥

విద్యన్తే వివిధా గ్రన్థాః శ్రౌతస్మార్తప్రబోధకాః ।
సూత్రం తద్వృత్తిభాష్యే చ తద్వ్యాఖ్యాకారికాదయః ॥
తదర్థతత్త్వనిష్కర్షప్రయాసాలసచేతసామ్ ।
బహ్వృచానాం క్రియాతత్త్వసుఖసంవిదమిచ్ఛతామ్ ॥
ప్రమోదాయ సమాదాయ సారమేకత్ర సర్వతః ।
ప్రయోగస్య ప్రకారోఽయమిహ సఙ్గృహ్య కథ్యతే ॥
స్వభావస్వచ్ఛానాం శ్రుతిమునిగిరాం సఙ్గ్రహవిధా ।
అభిజ్ఞా మాఽవజ్ఞాం కలయత కియత్కౌశలమితి ॥
కిమేషా సర్వేషానుచితఘటనాపాటవకలా ।
కలాపే ముక్తానాం కథయత భవేదత్ర సులభా ॥
అహో నిబన్ధనస్యాస్య సౌభాగ్యం కిము వర్ణ్యతే ।
యతశ్శ్రీనరసింహోఽయమస్య కారయితా స్వయమ్ ॥
ఫలమత్ర పరత్రాపి పశ్యతాం ప్రతిపాదయన్ ।
ప్రయోగపారిజాతోఽయం ప్రథతే పృథివీతలే ॥
అమూలమనపేక్ష్యం వా న చ కిఞ్చిదిహోచ్యతే ।
ప్రమాణాకాఙ్క్షితం మానమపి యుక్తం విలిఖ్యతే ॥

తత్ర తావచ్ఛ్రౌతస్మార్తకర్మణోః ప్రతిపాదయిష్యమాణయోః శ్రౌతస్య ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వేనాభ్యర్హితత్వాత్ప్రథమభావిత్వేఽపి తదనుష్ఠానస్య స్మార్తగర్భాధానాదిసంస్కారానుష్ఠానానన్తరభావిత్వాత్ప్రథమతః స్మార్తకర్మ నిరూప్యతే— తస్య చ కర్మణో ధర్మశాస్త్రప్రమాణకత్వాత్ తత్కర్తారోఽభిధీయన్తే

మనుర్బృహస్పతిర్దక్షో గౌతమోఽథ యమోఽఙ్గిరాః ।
యోగీశ్వరః ప్రచేతాశ్చ శాతాతపపరాశరౌ ॥

సంవర్తోశనసౌ శఙ్ఖలిఖితావత్రిరేవ చ ।
విష్ణ్వాపస్తమ్బహారీతా ధర్మశాస్త్రప్రవర్తకాః ॥
ఏతే హ్యష్టాదశ ప్రోక్తా మునయో నియతవ్రతాః ।
జాబాలిర్నాచికేతశ్చ స్కన్దో లోకాక్షికాశ్యపౌ ॥
వ్యాససనత్కుమారశ్చ శన్తనుర్జనకస్తథా ।
వ్యాఘ్రః కాత్యాయనశ్చైవ జాతూకర్ణ్యః కపిఞ్జలః ॥
బోధాయనశ్చ కాణాదో విశ్వామిత్రస్తథైవ చ ।
పైఠీనసిర్గోభిలశ్చేత్యుపస్మృతివిధాయకాః ॥
వసిష్ఠో నారదశ్చైవ సుమన్తుశ్చ పితామహః ।
బభ్రుః కార్ష్ణాజినిస్సత్యవ్రతో గార్గ్యశ్చ దేవలః ॥
జమదగ్నిర్భరద్వాజః పులస్త్యః పులహః క్రతుః ।
ఆత్రేయశ్చ గవేయశ్చ మరీచిర్వత్స ఏవ చ ॥
పారస్కరో ఋష్యశృఙ్గో బైజావాపస్తథైవ చ ।
ఇత్యన్యే స్మృతికర్తార ఏకవింశతిరీరితాః ।
ఏతైర్యాని ప్రణీతాని ధర్మశాస్త్రాణి వై పురా ॥ ఇతి॥

ఏతదనాశ్వాసె దోష ఉచ్యతే —

తాన్యేతాని ప్రవీణైస్తు న హన్తవ్యాని హేతుభిః ।
యస్తాని హేతుభిర్హన్యాత్సోఽన్ధే తమసి మజ్జతి ॥

విష్ణుశ్చ — పురాణం మానవో ధర్మః సాఙ్గో వేదశ్చికిత్సితమ్।
ఆజ్ఞాసిద్ధాని చత్వారి న హన్తవ్యాని హేతుభిః ॥

వసిష్ఠః — అప్రామాణ్యం చ వేదానామార్షాణాం చాపి కుత్సనమ్।
అవ్యవస్థాఽపి సర్వత్ర ఏతన్నాశనమాత్మనః ॥

మనుశ్చ — యోఽవమన్యేత తే తూభే హేతుశాస్త్రాశ్రయో నరః।
స సాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిన్దకః ॥

— అథ ధర్మప్రశంసా —

తత్రాచార్యాశ్వలాయనః. —

ధర్మస్సంసేవితశ్శ్రద్ధస్త్రాయతే మహతో భయాత్ ।
శ్రుత్వాఽపి సన్తస్తుష్యన్తి దూరాద్ధర్మపరం నరమ్ ॥
ధర్మః కృతశ్శ్రుతో దృష్టః కథితశ్చిన్తితోఽపి వా ।
తథాఽనుమోదితోఽపీహ పుష్ణాతి పరమం శుభమ్ ॥
తస్మాద్ధర్మో యథాశక్తి యత్నాత్సేవ్యో నృభిర్బుధైః ॥ ఇతి ॥

—: అథ ధర్మస్వరూపనిరూపణమ్. :—

మనుః — విద్వద్భిస్సేవితస్సద్భిః నిత్యమద్వేషరాగిభిః ।
హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యో ధర్మస్తం న్యవస్యత ॥
అనామ్నాతేషు వేదేషు కథం స్యాదితి చేద్భవేత్ ।
యం శిష్టా బ్రాహ్మణా బ్రూయుః స ధర్మస్స్యాదశఙ్కితః ॥

విశ్వామిత్రః — యమార్యాః క్రియమాణం హి శంసన్త్యాగమవేదినః ।
స ధర్మో యం విగర్హన్తి తమధర్మం ప్రచక్షతే ॥
వేదోక్తః ప్రథమో ధర్మో ధర్మశాస్త్రేషు చాపరః ।
శిష్టాచారస్తృతీయస్తు త్రివిధం ధర్మలక్షణమ్ ॥

—: అథ ధర్మప్రమాణాని :— తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —

శ్రుతిస్స్మృతిస్సదాచారః స్వస్య చ ప్రియమాత్మనః ।
సమ్యక్సఙ్కల్పజః కామో ధర్మమూలమిదం స్మృతమ్ ॥
ధృతిః క్షమా దమోఽస్తేయం శౌచమిన్ద్రియనిగ్రహః ।
హ్రీర్విద్యా సత్యమక్రోధో దశకం ధర్మలక్షణమ్ ॥

మనుః — వేదోఽఖిలో ధర్మమూలం శ్రుతిశీలే చ తద్విదామ్ ॥
ఆచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవ చ ॥

హారీతః— అనుష్ఠితం తు యద్దేవైః మునిభిర్యదనుష్ఠితమ్ ।
నానుష్ఠేయం మనుష్యైస్తు తదుక్తం కర్మ చాచరేత్ ॥

— అథ స్మృత్యధ్యయనమ్. —

చన్ద్రికాయాం,యథాఽపి వేదాధ్యయనం ధర్మశాస్త్రమిదం తథా।
అధ్యేతవ్యం బ్రాహ్మణేన నితరాం స్వర్గమిచ్ఛతా ॥

మనుః— ధర్మశాస్త్రమధీయానో బ్రాహ్మణః క్షత్రియోఽపి నా॥
పునాతి హి పితౄన్ పూర్వాన్ సప్త సప్తాపరాంస్తథా ॥
ధర్మశాస్త్రమధీయానో బ్రాహ్మణస్సంశితవ్రతః ।
మనోవాగ్దేహజైర్నిత్యం కర్మదోషైర్న లిప్యతే ॥

శఙ్ఖలిఖితౌ — రాగద్వేషాగ్నిదగ్ధానామజ్ఞానవిషపాయినామ్ ।
చికిత్సా ధర్మశాస్త్రాణి వ్యాధీనామివ భేషజమ్ ॥

స్మృతిరత్నావళ్యామ్ —
స్మృతిం వినా న హి జ్ఞానం ధర్మస్య భవతి క్వచిత్ ।
న జాతు జ్ఞాయతే రూపమాలోకేన వినా యథా ॥

బృహస్పతిరపి — అధీత్య చతురో వేదాన్ సహాఙ్గైస్సపదక్రమాన్ ॥
స్మృతిహీనా న శోభన్తే చన్ద్రహీనేన శర్వరీ ॥ ఇతి ॥

ఏతదధ్యయనాకరణే దోషమాహ —

బృహస్పతిః — శ్రుతిస్మృతీ హి విప్రాణాం చక్షుషీ పరమే మతే।
కాణస్తత్రైకయా హీనో ద్వాభ్యామన్ధః ప్రకీర్తితః ॥

అన్యచ్చ —
శ్రుతిస్మృతీ చక్షుషీ ద్వే ద్విజానాం న్యాయవర్త్మనామ్।
మార్గముత్క్రాన్తమాక్రమ్య ప్రపతన్తి పథశ్చ్యుతాః ॥ ఇతి.

—అథ శ్రుత్యాదిప్రమాణమ్.—

మనుః— శ్రుతిం పశ్యన్తి మునయః స్మరన్తి చ యథాశ్రుతి ।

తస్మాత్ప్రమాణముభయం ప్రమాణైః ప్రమితం భువి ॥

స్మృత్యర్ణవే—వేదాద్విజ్ఞాయతే ధర్మస్తస్మిన్నేవ వ్యవస్థితః ।
ప్రాప్యతే చ తదభ్యాసాత్ స్మృతిశీలాచ్చ తద్విదామ్ ॥
అర్థశాస్త్రేష్వసక్తానాం ధర్మజ్ఞానాం విధీయతే ।
ధర్మం జిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం పరమం స్మృతిః ॥

వ్యాసః—ధర్మమూలం వేదమాహుః ధర్మశాస్త్రమకృత్రిమమ్ ।
తద్విదాం స్మృతిశీలే చ సాధ్వాచారం మనఃప్రియమ్ ॥

అఙ్గిరాః—ప్రత్యక్షమనుమానం చ శబ్దశ్చ వివిధాగమః ।
త్రియం సువిదితం కార్యం ధర్మసిద్ధిమభీప్సతా ॥

ధర్మద్యోతే—ఆవిర్భూతప్రకాశానామనుపప్లుతచేతసామ్ ।
అతీతానాగతజ్ఞానాం ప్రత్యక్షం న విశిష్యతే ॥
అతీన్ద్రియానసంవేద్యాన్ పశ్యన్త్యార్షేణ చక్షుషా ।
యే భావాన్వచనం తేషాం నానుమానేన బాధ్యతే ॥

హారీతః—వేదాః ప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం
ధర్మార్థయుక్తం వచనం ప్రమాణమ్ ॥
యస్య ప్రమాణం న భవేత్ప్రమాణం
కస్తస్య కుర్యాద్వచనం ప్రమాణమ్ ॥
న యస్య వేదా న చ ధర్మశాస్త్రం
న వృద్ధవాక్యం చ భవేత్ప్రమాణమ్ ।
సోఽధర్మకృద్దిష్టహతో దురాత్మా
నాత్మాఽపి తస్యేహ భవేత్ప్రమాణమ్ ॥

అఙ్గిరాః—ప్రమాణాని ప్రమాణజ్ఞైః పరిపాల్యాని యత్నతః ।
సీదన్తి హి ప్రమాణాని ప్రమాణైరవ్యవస్థితైః ॥

ప్రమాణసహితం యత్స్యాత్తత్సర్వం గమ్యతే సుఖాత్ ।
అప్రమాణప్రమేయస్య దుఃఖేనాధిగమో భవేత్ ॥

ఇతి శ్రుత్యాదిప్రమాణమ్.

— అథ శ్రుత్యాదిబలాబలమ్ —

లౌకాక్షిః-శ్రుతిస్మృతివిరోధే తు శ్రుతిరేవ గరీయసీ ।
అవిరోధే సదా కార్యం స్మార్తం వైదికవత్తథా ॥

సఙ్గ్రహే—శ్రుతిస్మృతిపురాణేషు విరుద్ధేషు పరస్పరమ్ ।
పూర్వంపూర్వం బలీయస్స్యాదితి న్యాయవిదో విదుః ॥

చతుర్వింశతిమతే-స్మృతేర్వేదవిరోధే తు పరిత్యాగో యథా భవేత్ ।
తథైవ లౌకికం వాక్యం స్మృతిబాధే పరిత్యజేత్ ॥

వ్యాసశ్చ—ధర్మం యో బాధతే ధర్మో న స ధర్మః కదాచన ।
అవిరోధే తు యో ధర్మః స ధర్మస్సద్భిరుచ్యతే ॥

తస్మాద్విరోధే ధర్మస్య నిశ్చిత్య గురులాఘవమ్ ।
తయోర్యో భూయస్తమం విద్వాన్ కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయమ్ ॥

మనుః— స్మృతిద్వైధం తు యత్ర స్యాత్తత్ర ధర్మావుభౌ స్మృతౌ ।
ఉభావపి హి తౌ ధర్మౌ సమ్యగుక్తౌ మనీషిభిః ॥

— మనుస్మృతేస్తు విశేషమాహ అఙ్గిరాః —

యత్పూర్వం మనునా ప్రోక్తం ధర్మశాస్త్రమనుత్తమమ్ ।
న హి తత్సమతిక్రమ్య వచనం హితమాత్మనః ॥

వేదార్థోపనిబద్ధత్వాత్ప్రాధాన్యం తు మనుస్మృతేః ।
మన్వర్థవిపరీతా తు యా స్మృతిస్సా వినశ్యతి ॥

శ్రుతిశ్చ—„ యద్వై కిం చ మనురవదత్తద్భేషజమ్ ” ఇతి.

అత్ర కల్పసూత్రస్మృతివిరోధే ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వేన కల్ప-
సూత్రం ప్రబలమిత్యాహ —హేమాద్రౌ పులస్త్యః—

శ్రౌతానాం కర్మణాం క్లృప్తిః కల్పసూత్రం తదుచ్యతే ।
తథైవ గృహ్యకల్పానాం స్మార్తానాముపసఙ్గ్రహః ॥
శాఖానాం విప్రకీర్ణత్వాత్ పురుషాణాం ప్రమాదతః ।
నానాప్రకరణస్థత్వాత్ స్మృతేర్మూలం న లక్ష్యతే ॥ ఇతి.

యాజ్ఞవల్క్యోఽపి-ఉత్పన్నశాఖాయాః కాశ్చిత్తాసాం వేదాన్తరాణిచ
అన్తర్ధానం గతాసీహ స్మృత్వా తాస్స్మృతయఃకృతాః ॥

—ఇతి శ్రుత్యాదిబలాబలమ్.—

అనుభూతిం ప్రభూతింకే చనాన్యే పౌరుహూతికామ్ ।
వయం తు సంస్కృతిం విద్మో నృసింహపదసంస్మృతిమ్ ॥

—అథ సంస్కార నిరూపణమ్—

తత్రాచార్యః-అతః పరం ద్విజాతీనాం సంస్కృతిర్నియతోచ్యతే ।
సంస్కారరహితా యే తు తేషాం జన్మ నిరర్థకమ్ ॥ ఇతి.

నియతా నిత్యా । నిరర్థకత్వం బ్రాహ్మణ్యానభివ్యక్తేః ।

అతఏవాఙ్గిరాః—చిత్రకర్మ యథాఽనేకై రఙ్గైరున్మీల్యతే శనైః ।
బ్రాహ్మణ్యమపి తద్వత్స్యాత్ సంస్కారైర్విధిపూర్వకైః ॥
స్వేస్వే గృహ్యేయథాప్రోక్తాస్తథా సంస్కృతయోఽఖిలాః
కర్తవ్యా భూతికామేన నాన్యథా సిద్ధిమృచ్ఛతి ॥
పఞ్చవింశతిసంస్కారైః సంస్కృతా యే ద్విజాతయః ।
తే పవిత్రాశ్చ యోగ్యాస్స్యుః శ్రాద్ధాదిషు సుయన్త్రితాః॥

ఽత్రాదిశబ్దాద్యజనాదేః పరిగ్రహః ॥

గర్భాధానం పుంసవనం సీమన్తో బలిరేవ చ ।

బలిర్విష్ణుబలిః ।

జాతకృత్యం నామకర్మ నిష్క్రమోఽన్నాశనం పరమ్ ॥

చౌలకర్మోపనయనం తద్వ్రతానాం చతుష్టయమ్ ।

అత్ర తద్వ్రతానామితి తచ్ఛబ్దేన ప్రసిద్ధవాచినా వేదో వివక్షితః.

స్నానోద్వాహౌ చాగ్రయణమష్టకా చ యథాతథమ్ ॥

శ్రావణ్యామాశ్వయుజ్యాం చ మార్గశీర్ష్యాంచ పార్వణమ్।

ఉత్సర్గశ్చాప్యుపాకర్మ మహాయజ్ఞాశ్చ నిత్యశః ॥

శ్రావణ్యాం కర్తవ్యం శ్రవణాకర్మ । ఏవమాశ్వయుజ్యామాశ్వయుజీకర్మ । మార్గశీర్ష్యాం ప్రత్యవరోహణమ్ । పర్వణి క్రియమాణం పార్వణమ్ ॥

సంస్కారా నియతా హ్యేతే బ్రాహ్మణస్య విశేషతః ॥ ఇతి.

గౌతమస్తు – గర్భాధానం, పుంసవనం, సీమన్తోన్నయనం, జాతకర్మ, నామకర్మాన్నప్రాశనే, చౌలోపనయనే, చత్వారి వేదవ్రతాని, స్నానం, సహధర్మిణీసంయోగః, పఞ్చానాం యజ్ఞానామనుష్ఠానమ్ ॥ అష్టకా, పార్వణశ్రాద్ధమ్, శ్రావణ్యాగ్రహాయణీ, చైత్ర్యాశ్వయుజ్యాగ్రయణమితి సప్త పాకయజ్ఞసంస్థాః, అగ్న్యాధేయాగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసచాతుర్మాస్యాగ్రయణేష్టినిరూఢపశుబన్ధాస్సౌత్రామణీతి సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాః, అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీవాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామ ఇతి సప్త సోమయజ్ఞసంస్థా ఇత్యేతే చత్వారింశత్సంస్కారాః। అష్టావాత్మగుణాః–దయా సర్వభూతేషు క్షాన్తిరనసూయా శౌచమనాయాసో మాఙ్గల్యమకార్పణ్యమస్పృహేతి । యస్యైతే చత్వారింశత్సంస్కారా అష్టావాత్మగుణాశ్చ స బ్రహ్మణస్సాయుజ్యమాప్నోతీత్యాహ ॥

మనుః—సంస్కారై స్సంస్కృతః పూర్వై రుత్తరై రపి సంస్కృతః।
నిత్య మష్టగుణై ర్యుక్తో బ్రాహ్మణో బ్రహ్మలౌకికః ॥
బ్రాహ్మం పదమవాప్నోతియస్మాన్న చ్యవతే పునః ॥ ఇతి ॥

గర్భాధానాదయః పూర్వసంస్కారాః। ఉత్తరేపాకయజ్ఞాదయః।
తథాచహారీతః—ద్వివిధోహి సంస్కారో బ్రాహ్మో దైవశ్చగర్భాధానాది స్స్మార్తో బ్రాహ్మః। పాకయజ్ఞా హవిర్యజ్ఞాస్సౌమ్యాశ్చ దైవః। బ్రాహ్మేణసంస్కృతఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి। దైవేనోత్తరేణ సంస్కృతో దేవానాం సమానతాంసాయుజ్యంగచ్ఛతీతి। ప్రాగుక్తానాం సంస్కారాణాం నైమిత్తికవార్షికమాసికనిత్యభేదేన చాతుర్విధ్యమాహాశ్వలాయన ఆచార్యః —

నైమిత్తికాష్షోడశోక్తాః సముద్వాహావసానకాః।
తథైవాగ్రయణాద్యాశ్చ సంస్కారా వార్షికా మతాః ॥
మాసికంపార్వణం ప్రోక్తం అశక్తానాంతువార్షికమ్।
మహాయజ్ఞాస్తు నిత్యాస్స్యుః సన్ధ్యావచ్చాగ్నిహోత్రవత్ ॥
సంస్కారాణామథై తేషాం యథావదిహనిర్ణయః।
దేశకాలానురూపేణ శాస్త్రతశ్చప్రవర్తతే ॥ ఇతి.

అత్ర గర్భాధానాద్యుపనయనపర్యన్తా ఏవ సంస్కారా నియతాః సర్వేషామ్, న తు స్నానాదయః, అన్యథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేదిత్యాది విరుధ్యేత ఏతే సంస్కారాద్విజాతీనామేవ। యథాఽఽహయాజ్ఞవల్క్యః.—

విప్రక్షత్రియవిట్ శూద్రవర్ణాస్త్వాద్యాస్త్రయోద్విజాః।
నిషేకాదిశ్మశానాన్తాః తేషాం వై మన్త్రతఃక్రియాః॥ ఇతి.

నిషేకో గర్భాధానమ్। అత్ర మన్త్రతఃక్రియాఇతి వదతా శూద్ర-

స్యామన్త్రస్సంస్కార ఇతి సూచితమ్, అతఏవ సంస్కారాధికారె యమః -శూద్రోప్యేవం విధత్యాస్యో వినామన్త్రేణసంస్కృతః॥
ఇతిశ్రీ నృసింహప్రయోగపారిజాతప్రకరణె షోడశకర్మకాణ్డే— సంస్కారనిరూపణమ్.

— అథ అనుక్రమణికా —

కర్మణాం వక్ష్యమాణానామయంతావదనుక్రమః ।
పుణ్యాహవాచనవిధిరఙ్కురార్పణమేవ చ ॥
అథోపిత్రృభ్యోఽభ్యుదయశ్రాద్ధంకౌతుకబన్ధనమ్ ।
విధిరగ్నిముఖస్యాపి విధిర్గ్రహమఖస్యచ ॥
గర్భాధానంపుంసవనం తతశ్చానవలోభనమ్ ।
సీమన్తోన్నయనంవిష్ణుబలిర్జాననకర్మచ ॥
నామకర్మతథాఖట్వాఽఽరోహణం దుగ్ధపానకమ్ ।
కర్ణవేధోనిష్క్రమణం నవాన్నప్రాశనంతథా ॥
చౌలకర్మాక్షరాభ్యాసో థమోఽనుపనయస్యచ ।
అథోపనయనంమెధాజననంబ్రహ్మచారిణః ॥
ధర్మానైష్ఠికధర్మాశ్చ తథోపాకరణక్రమః ।
స్వాధ్యాయవిధిరత్రాపి తథైవోత్సర్జనక్రియా ॥
మహానామ్నీచాథమహావ్రతంచోపనిషద్వ్రతమ్ ।
గౌదానికం సమావృత్తిః నియతస్నాతకస్యతు ॥
పాణిగ్రహవిధిశ్చైవ హ్యగ్నేశ్చోపాసనస్యచ ।
గృహప్రవేశస్యవిధిః ప్రతిపద్ధోమనిర్ణయః ॥
శ్రవణాకర్మసర్పాణాం బలిరాశ్వయుజీవిధిః ।
విధిరాగ్రయణస్యాపి తథాప్రత్యవరోహణమ్ ॥
పార్వణం చాష్టకాశ్రాద్ధం ఆహ్నికాచారనిర్ణయః ।

తిథ్యాదినిర్ణయశ్చైవ తత్రదానవ్రతాదిచ ॥
స్నానహారవిధిశ్చైవ ప్రాయశ్చిత్తనిరూపణమ్ ।
అగ్న్యాధానంచాగ్నిహోత్రం పూర్ణమాసేష్టినిర్ణయః॥
తథాచవైశ్వదేవస్య ప్రఘాసస్యచనిర్ణయః ।
సాకమేధశ్శునాసీర్యం విధిరాగ్రయణస్యచ ॥
పశుబన్ధస్యచవిధిః సౌత్రామణ్యావిధిస్తథా ।
అగ్నిష్టోమస్య చాత్యగ్నిష్టోమస్యచవిధిస్తథా ॥
ఉక్థ్యషోడశినోశ్చైవ వాజపేయవిధిస్తథా ।
అతిరాత్రస్యచవిధిరప్తోర్యామస్యచైవహి ।
దయాద్యాత్మగుణానాంచ వ్యాప్తానాంచైవలక్షణమ్ ।
వానప్రస్థస్యచాచారః సంన్యాసస్యవిధిస్తథా ॥
తేషాంచాచారనియమాః సంస్కారా విధిపూర్వకాః ।
రాజధర్మా వైశ్యధర్మాః శూద్రధర్మాస్తథైవచ ॥
లక్ష్మీనృసింహస్తోత్రంచ వక్ష్యతే చాత్రతత్త్వతః ॥

ఇత్యనుక్రమణికా.

భగవానస్తు వో భూత్యై యదావిర్భావవైభవే ।
భవనేషు బలారాతేః బభూవస్వస్తివాచనమ్ ॥.

అథానన్తరకర్తవ్యగర్భాధానాదిసంస్కారాణాం ప్రాయేణ స్వస్తివాచనాఙ్కురార్పణాభ్యుదయశ్రాద్ధకౌతుకబన్ధాగ్నిముఖగ్రహయజ్ఞపూర్వకత్వేన తత్సాపేక్షత్వాత్ ప్రథమంతావదుద్దేశక్రమప్రాప్తః స్వస్తివాచనవిధిరభిధీయతే —

తత్ర త్రికాణ్డీ —

గర్భాధానాదిసంస్కారేష్విష్టాపూర్తే క్రతుష్వపి ।
వృద్ధిశ్రాద్ధం పురాకార్యం కర్మాదౌ స్వస్తివాచనమితి ॥

వ్యాసః–సమ్పూజ్యగన్ధపుష్పాద్యైః బ్రాహ్మణాన్ స్వస్తివాచయేత్ ।
ధర్మకర్మణి మాఙ్గల్యే సఙ్గ్రామేఽద్భుతదర్శనే ॥

కారికా–స్వస్తివాచనమత్రేష్టం గృహ్యకర్మసు కేషుచిత్ ।
ఆచార్యేణాపి శాస్త్రేఽస్మిన్ మఙ్గలార్థముదీరితమ్ ॥
అర్చితా బ్రాహ్మణాస్సమ్యక్ గన్ధమాల్యైస్సదక్షిణైః ।
తిష్ఠేయుః ప్రాఙ్ముఖాయుగ్మా వక్తారో దర్భపాణయః ।
తిష్ఠేద్వాచయితా తేషాం దక్షిణస్యాదుదఙ్ముఖః ॥
బిభ్రత్కుమ్భమపాంపూర్ణం పిహితాననమర్చితమ్ ।
అథవాచయితుర్వామం దక్షిణంతు సమాశ్రితాః ॥
తిష్ఠన్త్యుదఙ్ముఖాస్సమ్యక్సంస్కార్యాస్తత్ర తత్రతు ।
మనఇత్యాదికంమన్త్రమేకాగ్రమతిరాదిశేత్ ।
మనసస్స్మ ఇతిబ్రూయుః తేసమాహితపూర్వకమ్ ॥
ప్రసీదన్తుభవన్త ఇత్యథవాచయితా వదేత్ ।
ప్రసన్నాస్స్మ ఇతిస్పష్టమాచక్షీరంస్తథాఽన్వితాః ॥
శాన్తిః పుష్టిరవిఘ్నాద్యాః శబ్దాస్సపఞ్చదశైవతు ।
అస్తుశబ్దాన్తముచ్యేరన్వాచయిత్రాతతః పరమ్ ॥
ప్రస్తుత్యదేవతానాంతు హోమంకుర్యాద్విచక్షణః ।
తస్యానామగృహీత్వాఽథ ప్రీయతామితిభాషితే ॥
పుణ్యాహంస్వస్తిమృద్ధించ భవన్తోబ్రువన్త్వితి ।
ప్రణవాద్యం త్రిరాచష్టే భవదాదివినాపరే ॥
పుణ్యాహాదేస్త్రిరభ్యాసే మన్త్రమధ్యోచ్చనిస్వనమ్ ।
ఆశ్రయేరన్నిమేసర్వే యథాఽఽగమపరమ్పరమ్ ॥
ప్రత్యుక్తివిషయేభేదస్తృతీయస్త్వృధ్యతామితి ।
ఆపఇత్యాదిభిశ్శాన్తిం తతఃకుర్యుస్సమాహితాః ॥

స్వస్తివాచనమన్త్రేష్టం సర్వేషామృద్ధికర్మణామ్।
ఆదావన్తే ప్రయోక్తవ్యమితియజ్ఞవిదాంమతమ్ ॥
జయన్తస్వామినాప్రోక్తమిదంతుస్వస్తివాచనమ్ ॥ ఇతి.

ఇదమత్రగృహ్యమ్ - అథ స్వస్త్యయనం వాచయీతేతి ॥అస్యా-ర్థమాహ - నారాయణః - భుక్తాన్తేవిప్రాః ఓమ్. స్వస్తీతి ప్రత్యూచుః ॥ హరదత్తస్తు - అథ తైః భుక్తవద్భిఃస్వస్త్యయనం వాచయేత్ ॥స్వస్త్యయనమస్త్వితి వాచయేదిత్యర్థః ఇతి। కేచి - త్పుణ్యాహవాచనోపలక్షణమితి । గృహ్యపరిశిష్టేతు-అథ స్వస్తి - వాచనమృద్ధిపూర్తేషు కర్మసు స్వస్త్యయనంవాచయీతే - త్యాచార్యః।బుద్ధిర్వివాహోన్తా అపత్యసంస్కారాః।ప్రతిష్ఠోద్యాపనే పూర్తమ్। తత్కర్మణశ్చాద్యన్తయోఃకుర్యాచ్ఛుచిఃస్వలంకృతో వాచయితా తథాభూతైసద్యనిమజ్జశసమాభ్యరం సమ్భృత్యయుగ్మా-న్బ్రాహ్మణాన్ప్రశస్తాచారలక్షణసమ్పన్నాన్ గన్ధాదిభిరభ్యర్చ్య దక్షిణయాతోషయేదథ తే ప్రాఙ్ముఖాఃప్రసన్నాదర్భపాణయస్తిష్ఠే-యుస్తద్దక్షిణతోవాచయితోదఙ్ముఖః సంస్కార్యావాచయితుర్దక్షి-ణాపార్శ్వమధితిష్ఠేయురథవాచయితావర్భపాణిరపాంపూర్ణముద-కుమ్భం స్వర్చితం సపల్లవముఖం ధృత్వా తిష్ఠన్ సమాహితోమన-స్సమాధీయతామితి బ్రాహ్మణాన్బ్రూయాత్ సమాహితమనసస్స్మ ఇతి తే ప్రతిబ్రూయుః, ప్రసీదన్తుభవన్త ఇతి వాచయితాప్రసన్నాస్స్మ ఇతీతరే। అథ సర్వే సంహత్యశాన్తిః, పుష్టిస్తుష్టిర్వృద్ధిరవిఘ్నమా-యుష్యమారోగ్యం,శివంకర్మ,కర్మసిద్ధిర్ధర్మసమృద్ధిః,పుత్త్రసమృ-ద్ధిః, వేదసమృద్ధిః, శాస్త్రసమృద్ధిః, ధనధాన్యసమృద్ధిరిష్టసమ్పది - త్యేతాని పఞ్చదశాస్త్వన్త్యాన్యుక్త్వా తన్నామ్నా కర్మదేవతా ప్రీయతామితి బ్రూయుః. అథ వాచయితా, పూర్వం తత్తల్లి-

జ్ఞమన్త్రాన్ పఠిత్వా త్రిస్త్రిర్మన్ద్రమధ్యోచ్చస్వరైః ఓం పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్తు, ఓం స్వస్తి భవన్తో బ్రువన్తు, ఓం ఋద్ధిం భవన్తో బ్రువ-న్త్వితి బ్రూయాత్, తేఽపి తథా ప్రత్యేకం ప్రతిబ్రూయుః. ఓ-మృధ్యతామిత్యుత్థాయ బ్రూయురథ ప్రాఙ్ముఖమాసీనం సామాత్యం కర్తారం బ్రాహ్మణాః సపల్లవదర్భపాణయః శాన్తిపవిత్రలిఙ్గాభిః ఋ-గ్భిరభిషిఞ్చేయుః పురన్ధ్ర్యశ్చ నీరాజనాది మఙ్గలం కుర్యురితి ॥

అథ స్మృతిరూపేణాప్యాహాచార్యః.——

వైదికే తాన్త్రికే చాదౌ తతః పుణ్యాహ ఇష్యతే ।
పుణ్యాహవాచనే విప్రా యుగ్మా వేదవిదశ్శుభాః ॥
యజ్ఞోపవీతినశ్శస్తాః ప్రాఙ్ముఖాస్స్యుః పవిత్రిణః ।
గన్ధపుష్పార్చితాశ్శుద్ధాః సోత్తరీయాః కుశాయుధాః ॥
ఆసీనాః పశ్చిమే భాగే పూర్ణకుమ్భస్య సత్తమాః ।
గురోర్దక్షిణభాగే తు కర్తాఽఽసీత తదాజ్ఞయా ॥
సూత్రేణ వేష్టితం కుమ్భమపాం పూర్ణం సుధూపితమ్ ।
మృత్తామ్రాదిమయం భూమౌ రత్నగర్భం సమర్చితమ్ ॥
సితతణ్డులపూర్ణేన పాత్రేణ పిహితాననమ్ ।
పల్లవాద్యైశ్చ సఙ్గృహ్య గురుస్తిష్ఠేదుదఙ్ముఖః ॥
వక్తారశ్చాపి తిష్ఠేయుః విప్రాస్తాన్వాచయేద్గురుః ।
మనస్సమాధీయతామిత్యుక్తాస్తే గురుణా ద్విజాః ॥
సమాహితమనసస్స్మ ఇతి బ్రూయుస్తతస్స్థితాః ।
ప్రసీదన్తు భవన్తశ్చేత్యుక్తే తే చానుమన్త్రిణమ్ ॥
కుర్యుః ప్రసన్నాస్స్మ ఇతి తతో గురుముఖాద్ద్విజాః ।
శాన్తిః పుష్టిస్తుష్టివృద్ధిః అవిఘ్నారోగ్యమిత్యపి ॥
శివం కర్మ చ కర్మాన్తే సిద్ధిరస్త్విత్యుదాహరేత్ ।

ప్రత్యుక్తైస్తైశ్చపుణ్యాహకాలఇత్యుత్తమేనతు ॥
వాచ్యతామితరేబ్రూయురాచార్యశ్చతతోవదేత్ ।
ఓం పుణ్యాహం భవన్తశ్చబ్రువన్త్వితివచోద్విజాః॥
ఓం పుణ్యాహమితిబ్రూయురోం స్వస్తీతితతో గురుః।
పూర్వవచ్చబ్రువన్త్వస్తం తేచర్ద్ధించతథానరాః॥
పూర్వవత్తేసమాసీనా గువార్ద్యాఃకలశంగురుః ।
శ్రావ్యపాత్రేశుభేతస్మిన్ స్థితేతాన్వాచయేత్తతః॥
సావిత్ర్యాదిస్వగృహ్యోక్తమన్త్రైఃపుణ్యాహఇష్యతే ।
బహ్వృచోఽపీతరేతద్వదాపోహిష్ఠాదిభిస్తథా ॥
నవభిర్వైశ్వదేవేన సూక్తేనాన ఇతిద్విజః ।
అష్టాభిశ్చపవనఇతి త్రిభిరేతోఽన్వితీరయేత్ ।
స్వాదిష్ఠయేతినవభిరేకయర్చాఽథచద్విజః ॥
తరత్సమన్దీసూక్తేన శుచీవఇతిచైకయా ।
యదస్తీతి ద్వాదశభిః అగ్నిశ్శుచిరితిద్వ్యృచా ॥
ఖిలర్చావాఽథతస్యాః ప్రాగేవంపుణ్యాహమీరితమ్ ।
కుశామ్బుభిశ్చకర్తారం ప్రోక్షయేయురిమేద్విజాః ॥
పఠన్త్యృచోవిశుద్ధ్యర్థంబహ్వృచాస్స్వగృహేతథా ।
పుణ్యాహాదివదేత్పూర్వం మన్ద్రమధ్యోత్తమస్వరైః।
పుణ్యాహాన్తేఽర్చయేద్విప్రాన్దక్షిణాద్యైస్స్వశక్తితః ॥
యత్కించిత్శ్రాద్ధకంభుక్త్వాప్రతిగృహ్యాచవాఽశుచిః।
అబ్రాహ్మణశ్చపుణ్యాహే నార్హస్స్యాదితిమేమతిః॥
పుణ్యాహవాచనంశస్తమాధానాత్సర్వకర్మసు ।
తస్మాత్ప్రయత్నేనబుధః కుర్యాత్సర్వకర్మాణిమానవః ॥ ఇతి.

— అత్ర భగవాన్ శౌనకః —

పుణ్యాహవాచనవిధిం వక్ష్యామోఽథ యథావిధి।
ప్రయోక్తుః కర్మణో హ్యాదావన్తే చోదయసిద్ధయే ॥
అర్చితాన్ బ్రాహ్మణాః పూర్వం గన్ధమాల్యైస్సదక్షిణైః।
తిష్ఠేయుః ప్రాఙ్ముఖా యుగ్మా వక్తారో దర్భపాణయః ॥
ఉదఙ్ముఖో వాచయితా తిష్ఠేత్తేభ్యస్తు దక్షిణే।
బిభ్రత్కుమ్భమపాం పూర్ణం పిహితాననమర్చితమ్ ॥
తత్రాదావాప ఇత్యేవం వదేద్వాచయితా తతః।
వక్తారోపి శివా ఆపస్సన్త్విత్యేవం బ్రువన్త్వథ ॥
గన్ధా ఇతి వదేత్కర్తా సుగన్ధాః పాన్త్వితీతరే।
వదేత్పూర్వం సుమనసః ఇత్యేవమపరేఽపి చ ॥
సౌమనస్యమితి బ్రూయురస్తుశబ్దాన్తమత్వరాః।
పశ్చాదక్షత ఇత్యేవం బ్రూయాద్వాచయితా తతః ॥
అన్యేఽక్షతం చారిష్టం చాస్త్విత్యేవం బ్రూయురర్చితాః।
తతో వాచయితా విప్రా దక్షిణా ఇత్యుదీరయేత్ ॥
స్వస్తిశబ్దద్వయముచ్చార్య దక్షిణాః పాన్త్వితీతరే।
బహుదేయమితి బ్రూయురస్తుశబ్దాన్తమత్వరాః ॥
కర్తాఽథ దక్షిణం జానుం పాతయిత్వా మహీతలే।
ఉదఙ్ముఖో జపేత్సూక్తం శ్రద్ధయేత్యేవమాదికమ్ ॥
జపిత్వోత్థాయ తం కుమ్భం బిభ్రత్తిష్ఠేదుదఙ్ముఖః।
మనస్సమాధీయతామిత్యేవం వాచయితా వదేత్ ॥
సమాహితమనసస్స్మ ఇత్యేవం చ బ్రువన్త్వథ।
ప్రసన్నాస్స్మ ఇతి ప్రీతాః ప్రతిబ్రూయురితీతరే ॥

శాన్తిః పుష్టిస్తథా తుష్టిర్వృద్ధ్యవిఘ్నాన్యనుక్రమాత్ ।
ఆయుష్యమారోగ్యమితి శివం కర్మేత్యథాపి చ ॥
అస్తుశబ్దాన్తముచ్చార్య వాచయిత్వా తథాఽపరే ।
ప్రజాపతిః ప్రీయతామిత్యథ వాచయితా వదేత్ ॥
పరే ప్రథమముచ్చార్య ప్రీయతాం భగవానితి ।
పశ్చాత్ప్రజాపతిరితి బ్రూయుః ప్రయతమానసాః ॥
పుణ్యాహం వాచయిష్యేఽహమితి వాచయితా వదేత్ ।
వాచ్యతామితి భాషన్తే వక్తారశ్చ సుచేతసః ॥
అథోద్గాతేవ శకునే సామ గాయసిపూర్వకామ్ ।
ఋచం సర్వేసహ బ్రూయుస్తతో వాచయితా ద్విజః ॥
ఓముక్తిపూర్వకం పుణ్యాహం భవన్త ఇతి భాషితాత్ ।
పరం బ్రువన్త్వితి బ్రూయాదోం పుణ్యాహమితీతరే ॥
పునరప్యేవమేవ ద్విః కృత్వా పుణ్యాహవాచనమ్ ।
తతస్స్వస్తి న ఇన్ద్ర ఇతి ఋచం బ్రూయుస్సహోభయే ॥
తతో వాచయితా పూర్వమోం స్వస్తీత్యభిధాయ తు ।
పశ్చాద్భవన్త ఇతి చ బ్రువన్త్వితి చ భాషతే ॥
ఓం స్వస్తీతి తథైవాన్యే ప్రతిబ్రూయురతః పరమ్ ।
ప్రారిప్సితం చతుర్థ్యన్తం కర్మ వాచయితాఽతః ॥
స్వస్తీత్యాద్యం బ్రువన్త్వన్తం పూర్వవత్సముదీరయేత్ ।
వక్తారశ్చ చతుర్థ్యన్తం తత్తత్కర్మోక్తిపూర్వకమ్ ॥
స్వస్తీతి చ ప్రతిబ్రూయురథ సర్వేఽపి తే ద్విజాః ।
ఋధ్యామ స్తోమమిత్యాదిమృచం బ్రూయుస్సహోచ్చకైః ॥
తతో వాచయితా ఋద్ధిం భవన్త ఇతి పూర్వకమ్ ।
బ్రువన్త్వితి వదేదన్యే బ్రూయురోమృధ్యతామితి ॥

ఏవమేవోభయోఽపి ద్విరభ్యస్యేయురిదం పునః ।
తతో వాచయితా కుమ్భజలం సంస్కార్యమూర్ధని ॥
కిఞ్చిత్సిఞ్చేత్సహైవాన్యే బ్రూయుశ్చ వివిధాశిషః ।
పుణ్యాహాదేస్త్రిరభ్యాసే మన్త్రమధ్యోచ్చనిస్వనమ్ ॥
ఆశ్రయేరన్నిమే సర్వే యథాఽఽగమపరంపరమ్ ।
స్వస్తివాచనమేతత్తు సర్వేషామృద్ధికర్మణామ్ ॥
ఆదావన్తే చ కర్తవ్యమితి యజ్ఞవిదో మతమ్ ॥ ఇతి ॥

—అత్ర కలశస్థాపనే విశేషమాహ — హారీతః —

గోమయేనోపలిప్యోర్వీం రఙ్గవల్లికయాఽర్చయేత్ ।
ప్రస్థధాన్యోపరి స్థాప్యం పూర్ణం హి కలశద్వయమ్ ॥
దక్షిణే చోత్తరే చైవ హ్యుత్తరేతు నిధాపయేత్ ।
పాత్రమక్షతపూర్ణంతు ఫలపుష్పసమన్వితమ్ ॥ ఇతి ॥

—: అత్ర కలశలక్షణముక్తమ్ — విష్ణుధర్మోత్తరే :—

హేమరాజతతామ్రా వా మృన్మయా లక్షణాన్వితాః ।
మాత్రోద్వాహప్రతిష్ఠాదౌ కుమ్భాస్స్యురభిషేచనే ॥
పఞ్చాశాఙ్గులివైపుల్యా ఉత్సేధాత్ షోడశాఙ్గులః ।
ద్వాదశాఙ్గులికం మూలంముఖమష్టాఙ్గులం తథా ॥ ఇతి ॥

—క్షత్రియాదీనాం విశేషమాహ—యమః —

పుణ్యాహవాచనం చైవ బ్రాహ్మణస్య విధీయతే ।
తదేవ చ నిరోఙ్కారం కుర్యాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః॥ఇతి॥

అత్ర కర్మదేవతాగ్రహణే బోధాయనీయ —

ప్రయోగవచనమ్. —

ప్రధానదేవతా యా తు స్వచికీర్షితకర్మణః ।
అసావితి చ తాం బ్రూయాత్సన్దేహే చ ప్రజాపతిమ్॥ఇతి॥

—: అథ ప్రయోగః :—

అథ యజమానః కృతాభ్యఙ్గాదిక్రియః స్వలఙ్కృతో దర్భపాణిః శుచిర్భూత్వా మఙ్గళసమ్భారాన్ సమ్భృత్య స్వలఙ్కృతే గృహే సోత్తరచ్ఛదే భద్రపీఠాసనే ఉదఙ్ముఖః ఉపవిశ్య రఙ్గవల్లికయాఽనురఞ్జితే భూతలే ప్రస్థపరిమితధాన్యస్యోపరి దక్షిణోత్తరయోః సౌవర్ణరాజతతామ్రమృన్మయాన్యతమకలశద్వయముక్తలక్షణమవ్రణమనోహరం సుశుద్ధం పుణ్యజలైరాపూరితం సపల్లవం నిధాయ తత్ర సూత్రవేష్టితోత్తరకలశే పఞ్చరత్నాని నిక్షిప్య సితతణ్డులపూరితం సఫలం పాత్రం నిధాయ, తత్పశ్చిమభాగే ప్రశస్తాన్ ప్రతివచనసమర్థాన్ తద్దివసే శ్రాద్ధాదిష్వభుక్తవతో యత్రకుత్రాప్యప్రతిగృహీతవతః శుచీన్ సోత్తరీయాన్ దర్భపవిత్రపాణీన్ యుగ్మాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రాఙ్ముఖానుపవేశ్య తాన్ గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిరభ్యర్చ్య దక్షిణాభిరుపతోష్య యథాఽఽచారం సుముఖశ్చ ఇత్యాదినా గణాధిపం షోడశోపచారైరభ్యర్చ్య ॥

సుముఖశ్చైకదన్తశ్చ కపిలో గజకర్ణకః ।
లమ్బోదరశ్చ వికటో విఘ్నరాజో గణాధిపః ॥
ధూమ్రకేతుర్గణాధ్యక్షః ఫాలచన్ద్రో గజాననః ।
ద్వాదశైతాని నామాని యః పఠేచ్ఛృణుయాదపి ॥
విద్యారమ్భే వివాహే చ ప్రవేశే నిర్గమే తథా ।
సఙ్గ్రామే సర్వకార్యేషు విఘ్నస్తస్య న జాయతే ॥
శుక్లామ్బరధరం – గణాధిపతయే నమః ॥

గణపతయే నమః ధ్యానావాహనాదిషోడశోపచారపూజాస్సమర్పయామి – ఉత్తరకలశే దేవతావాహనాయోః ॥

తత్రాయం క్రమః —

కలశస్య ముఖే విష్ణుః కణ్ఠే రుద్రస్సమాశ్రితః ।
మూలే తత్ర స్థితో బ్రహ్మా మధ్యే మాతృగణాస్స్మృతాః ॥
కుక్షౌ తు సాగరాస్సర్వే సప్తద్వీపా వసున్ధరా ।
ఋగ్వేదోఽథ యజుర్వేదస్సామవేదో హ్యథర్వణః ॥
అఙ్గైశ్చ సహితాస్సర్వే కలశామ్బు సమాశ్రితాః ।
గాయత్రీ చాత్ర సావిత్రీ శాన్తిః పుష్టికరీ తథా ॥
గఙ్గే చ యమునే చైవ గోదావరి సరస్వతి ।
నర్మదే సిన్ధు కావేరి జలేఽస్మిన్ సన్నిధిం కురు ॥
సర్వే సముద్రాస్సరితస్తీర్థాని జలదా నదాః ।
ఆయాన్తు మమ దేహస్య దురితక్షయకారకాః ॥
ఏవమేతాస్సమావాహ్య కలశే దేవతాస్తథా ।
ఏతత్సన్నిహితాన్దేవాన్ సమ్పూజ్య ప్రార్థయేత్క్రమాత్ ॥
విష్ణ్వాదిభ్యో దేవేభ్యో నమః ధ్యానావాహనాది షోడశోప-
చార పూజాస్సమర్పయామి ॥
సర్వేషు కాలేషు సమస్తదేశేష్వశేషకార్యేషు తథేశ్వరేశ్వరః-
సర్వస్వరూపీ భగవాననాదిమాన్మమాస్తు మాఙ్గల్యవివృద్ధయే హరిః ॥
యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః ।
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిః ధ్రువానీతి మతిర్మమ ॥
అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే ।
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్ ॥
సర్వేష్వారమ్భకార్యేషు త్రయస్త్రిభువనేశ్వరాః ।
దేవా దిశన్తు నస్సిద్ధిం బ్రహ్మేశానజనార్దనాః ॥
స్మృతే సకలకల్యాణభాజనం యత్ర జాయతే ।
పురుషస్తమజం నిత్యం వ్రజామి శరణం హరిమ్ ॥

సర్వమఙ్గళమాఙ్గల్యే శివే సర్వార్థసాధికే ।
శరణ్యే త్ర్యమ్బకే దేవి నారాయణి నమోఽస్తు తే ॥
తదేవ లగ్నం సుదినం తదేవ తారాబలం చన్ద్రబలం తదేవ ।
విద్యాబలం దైవబలం తదేవ లక్ష్మీపతే తేఽఙ్ఘ్రియుగం స్మరామి ॥

కలశయోః లక్ష్మీనారాయణాభ్యాం నమః, ఉమామహేశ్వరాభ్యాంనమః, వాణీహిరణ్యగర్భాభ్యాం నమః, శచీపురన్దరాభ్యాంనమః, అరున్ధతీవసిష్ఠాభ్యాం నమః, సీతారామాభ్యాం నమః, దుర్గాయైనమః, గణపతయేనమః, క్షేత్రపాలాయనమః, వాస్తుపురుషాయ నమః, మాతృభ్యో నమః, పితృభ్యోనమః గురుభ్యో నమః, ఆచార్యేభ్యో నమః, ఇష్టదేవతాభ్యో నమః, కులదేవతాభ్యోనమః, గ్రామాధిదేవతాభ్యోనమః, సర్వేభ్యోదేవేభ్యో నమః, సర్వేభ్యోమహాజనేభ్యోనమః, ఇతి సర్వాన్ప్రత్యేకం నమస్కృత్య.

ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య అముకకర్మకర్తుమాదౌ శుద్ధివృద్ధ్యభ్యుదయసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం బ్రాహ్మణైస్సహ స్వస్తిపుణ్యాహవాచనం కరిష్యే ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥

తతస్సర్వే బ్రాహ్మణాః ప్రాఙ్ముఖాస్తిష్ఠేయుః తద్దక్షిణతః కర్తా తత్కుమ్భం బిభ్రదుదఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్ । కర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే సంస్కార్యశ్చోదఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్ । అథ కర్తా ఆప ఇత్యుక్త్వా, శివా ఆపస్సన్తు ఇతి బ్రాహ్మణాన్వాచయిత్వా, గన్ధా ఇత్యుక్త్వా ॥ సుగన్ధాః పాన్త్వితి వాచయిత్వా, సుమనస ఇత్యుక్త్వా, సౌమనస్యమస్త్వితి వాచయిత్వా, అక్షతా ఇత్యుక్త్వా, అక్షతంచారిష్టం చాస్త్వితి వాచయిత్వా, దక్షిణా ఇత్యుక్త్వా, స్వస్తి దక్షిణాః పాన్తు బహుదేయం చాస్త్వితి వాచయిత్వా, తం కలశం

పూర్వవన్నిధాయ దక్షిణం జానుం భూమౌ పాతయిత్వా ఉదఙ్ముఖః, శ్రద్ధయా ఇత్యాది సూక్తం పఠిత్వా,

"శ్రద్ధయాఽగ్నిస్సమిధ్యతే శ్రద్ధయా హూయతే హవిః। శ్రద్ధాం భగస్య మూర్ధని వచసా వేదయామసి। ప్రియం శ్రద్ధే దదతః ప్రియం శ్రద్ధే దిదాసతః। ప్రియం భోజేషు యజ్వస్విదం న ఉదితం కృధి। యథా దేవా అసురేషు శ్రద్ధాముగ్రేషు చక్రిరే। ఏవం భోజేషు యజ్వస్వస్మాకముదితం కృధి। శ్రద్ధాం దేవా యజమానా వాయుగోపా ఉపాసతే। శ్రద్ధాం హృదయ్యయాఽఽకూత్యా శ్రద్ధయా విన్దతే వసు। శ్రద్ధాం ప్రాతర్హవామహే శ్రద్ధాం మధ్యన్దినం పరి। శ్రద్ధాం సూర్యస్య నిమ్రుచి శ్రద్ధే శ్రద్ధాపయేహ నః"

పునస్తం కలశం గృహీత్వోత్థాయ ఉదఙ్ముఖః స్వామినః మనస్సమాధీయతామ్ ఇత్యుక్త్వా సమాహితమనసస్స్మ ఇతి తైరుక్తే ప్రసీదన్తు భవన్తః ఇత్యుక్త్వా ప్రసన్నాస్స్మ ఇతి తైరుక్తే సర్వేషాస్సహ శాన్తిరస్తు పుష్టిరస్తు తుష్టిరస్తు వృద్ధిరస్తు అవిఘ్నమస్తు ఆయుష్యమస్తు ఆరోగ్యమస్తు స్వస్త్యస్తు శివం కర్మాస్తు కర్మసమృద్ధిరస్తు. ధర్మసమృద్ధిరస్తు పుత్రసమృద్ధిరస్తు. వేదసమృద్ధిరస్తు, ధనధాన్యసమృద్ధిరస్తు ఇష్టసమ్పదస్తు ఇతి పఞ్చదశవాక్యాన్యుక్త్వా స్వయం కర్మదేవతాత్మకో భగవాన్ ప్రజాపతిః ప్రీయతామిత్యుక్త్వా, ప్రీయతాం భగవాన్ కర్మదేవతాత్మకః

ప్రజాపతిరితి త్రైర్వాచయిత్వా పుణ్యం పుణ్యాహం వాచయిష్యే ఇత్యుక్త్వావాచ్యతామితి త్రైరుక్తే ॥

" ఉద్గాతేవ శకునే సామ గాయసి బ్రహ్మపుత్ర ఇవ సవనేషు శంససి । వృషేవ వాజీ శిశుమతీరపీత్యా సర్వతో నశ్శకునే భద్రమావద విశ్వతో నశ్శకునే పుణ్యమావద "

ఇత్యాదికామృచం సర్వేస్సహ పఠిత్వా ॥

ఓం పుణ్యాహం భవన్తో బ్రువన్త్వితి స్వయం మన్ద్రస్వరేణోక్త్వాతథా బ్రాహ్మణైరోం పుణ్యాహమితి ప్రత్యుక్తే పునరేవం మధ్యస్వరేణోక్త్వా తథైవ త్రైరుక్తే పునరేవముచ్చస్వరేణోక్త్వా తథైవ త్రైరుక్తే స్వస్తి న ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవా ఇత్యాదికామృచం సర్వేస్సహపఠిత్వా ॥

" స్వస్తి న ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవాస్స్వస్తి నః పూషావిశ్వవేదాః। స్వస్తి నస్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిస్స్వస్తి నో బృహస్పతిర్దధాతు "॥
ఓం స్వస్తిభవన్తో బ్రువన్త్వితి పూర్వవదుక్త్వా స్వస్తీతి త్రైరుక్తే స్వస్త్యయనుకకర్మణో భవన్తో బ్రువన్త్వితి కరిష్యమాణకర్మనామ పూర్వవదుక్త్వా, అముకకర్మణస్స్వస్తీతి త్రైరుక్తే.

ఋధ్యామ స్తోమమిత్యాదికామృచం సర్వైస్సహ పఠిత్వా ॥

"ఋధ్యామ స్తోమం సనుయామ వాజమానో మన్త్రం సరథేహోపయాతమ్ । యశో న పక్వం మధు గోష్వన్తరా భూతాంశో అశ్వినోః కామమప్రాః "

ఓం బుద్ధిం భవన్తో బ్రువన్త్వితి పూర్వవదుక్త్వా ఓమృద్ధ్యతామితి తైరుక్తే సానూస్త్యః ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశేత్ ।

తతో బ్రాహ్మణాః ప్రత్యఙ్ముఖా ఉపవిశ్య తద్వృద్ధికలశోదకం విశాలతామ్రపాత్రే నిసీయ యజమానం సామూహ్యం మన్త్రై రభిషిఞ్చెయుః తత్ర మన్త్రాః —

తత్సవితురిత్యస్య విశ్వామిత్రః సవితా గాయత్రీ ॥ తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి । ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ "॥

ఆపో హిష్ఠేతి నవర్చస్య సూక్తస్య అమ్బరీషః సిన్ధుద్వీప ఆపో గాయత్రీ ॥ పఞ్చమీ వర్ధమానా, సప్తమీ ప్రతిష్ఠా, అన్త్యే ద్వే అనుష్టుభౌ ॥

ఆపో హిష్ఠా మయోభువస్తా న ఊర్జే దధాతన । మహేరణాయ చక్షసే । యో వః శివతమో రసస్తస్య భాజయతేహ నః । ఉశతీరివ మాతరః । తస్మా అరం గమామ వో యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో జనయథా చ నః ॥ శం నో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే । శం యోరభి స్రవన్తు నః । ఈశానా వార్యాణాం క్షయన్తీశ్చర్షణీనామ్ । అపో యాచామి భేషజమ్ । అప్సు మే సోమో అబ్రవీదన్తర్విశ్వాని భేషజా । అగ్నిం చ విశ్వశమ్భువమ్ ॥ ఆపః పృణీత భేషజం వరూథం తన్వే౩ మమ । జ్యోక్చ సూర్యం దృశే । ఇదమాపః ప్రవహత యత్కిం చ దురితం

మయి। యద్వాఽహమభి దుద్రోహ యద్వా శేప ఉతానృతమ్ ।
ఆపో అద్యాన్వచారిషం రసేన సమగస్మహి । పయస్వానగ్న ఆ-
గహి తం మా సంసృజ వర్చసా ॥

ఆ నో భద్రా ఇతి దశర్చస్య సూక్తస్య రాహూగణో విశ్వే-
దేవాస్త్రిష్టుప్ । పఞ్చాద్యాస్సప్తమీ చ జగత్యః, షష్ఠీ విరాట్,
శిష్టాస్త్రిష్టుభః ॥

ఆ నో భద్రాః క్రతవో యన్తు విశ్వతోఽదబ్ధాసో అపరీ-
తాస ఉద్భిదః । దేవా నో యథా సదమిద్వృధే అసన్నప్రాయువో
రక్షితారో దివేదివే । దేవానాం భద్రా సుమతిరృజూయతాం
దేవానాం రాతిరభి నో నివర్తతామ్ । దేవానాం సఖ్యముపసేది-
మా వయం దేవా న ఆయుః ప్రతిరన్తు జీవసే । తాన్పూర్వయా
నివిదా హూమహే వయం భగం మిత్రమదితిం దక్షమస్రిధమ్ ।
అర్యమణం వరుణం సోమమశ్వినా సరస్వతీ నస్సుభగా మయ-
స్కరత్ । తన్నో వాతో మయోభువా తు భేషజం తన్మాతా
పృథివీ తత్పితా ద్యౌః । తద్గ్రావాణస్సోమసుతో మయోభువ-
స్తదశ్వినా శృణుతం ధిష్ణ్యా యువమ్ । తమీశానం జగతస్తస్థు-
షస్పతిం ధియం జిన్వమవసే హూమహే వయమ్ । పూషా నో
యథా వేదసామసద్వృధే రక్షితా పాయురదబ్ధస్స్వస్తయే ।

స్వస్తి న ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవాః స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః । స్వస్తి నస్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః స్వస్తి నో బృహస్పతిర్దధాతు । పృషదశ్వా మరుతః పృశ్నిమాతరః శుభంయావానో విదథేషు జగ్మయః । అగ్నిజిహ్వా మనవః సూరచక్షసో విశ్వే నో దేవా అవసాగమన్నిహ । భద్రం కర్ణేభిః శృణుయామ దేవా భద్రం పశ్యేమాక్షభిర్యజత్రాః । స్థిరైరఙ్గైస్తుష్టువాంసస్తనూభిర్వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః । శతమిన్ను శరదో అన్తి దేవా యత్రా నశ్చక్రా జరసం తనూనామ్ । పుత్రాసో యత్ర పితరో భవన్తి మా నో మధ్యా రీరిషతాయుర్గన్తోః । అదితిర్ద్యౌరదితిరన్తరిక్షమదితిర్మాతా స పితా స పుత్రః । విశ్వే దేవా అదితిః పఞ్చజనా అదితిర్జాతమదితిర్జనిత్వమ్ ॥

అప నశ్శోశుచదఘమిత్యష్టర్చస్య సూక్తస్య కుత్స ఆఙ్గిరసోఽగ్నిర్గాయత్రీ ॥

అప నశ్శోశుచదఘమగ్నే శుశుగ్ధ్యా రయిమ్ । అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ సుక్షేత్రియా సుగాతుయా వసూయా చ యజామహే । అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ ప్ర యద్భన్దిష్ఠ ఏషాం ప్రాస్మాకాసశ్చ సూరయః । అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ ప్ర యత్తే అగ్నే సూరయో జాయేమహి ప్ర తే వయమ్ । అప నశ్శోశు-

చదఘమ్ ॥ ప్రయదగ్నేస్సహస్వతో విశ్వతో యన్తి భానవః । అప నశ్శోశుచదఘమ్॥ త్వం హి విశ్వతోముఖ విశ్వతః పరిభూరసి। అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ ద్విషో నోవిశ్వతోముఖాఽతి నావేవ పారయ । అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ స నస్సిన్ధుమివ నావయాఽతి-పర్షా స్వస్తయె । అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥

ఏతో న్విన్ద్రమితి ఋక్త్రయస్య ఆఙ్గిరస్త్రిశ్శిరిన్ద్రోఽనుష్టుప్॥

ఏతో న్విన్ద్రం స్తవామ శుద్ధం శుద్ధేన సామ్నా । శుద్ధైరుక్థై-ర్వావృధ్వాంసం శుద్ధ ఆశీర్వాన్మమత్తు । ఇన్ద్ర శుద్ధో న ఆగ-హి శుద్ధశ్శుద్ధాభిరూతిభిః । శుద్ధో రయిం నిధారయ శుద్ధో మమద్ధి సోమ్యః । ఇన్ద్ర శుద్ధో హి నో రయిం శుద్ధో రత్నాని దాశుషే। శుద్ధో వృత్రాణి జిఘ్నసె శుద్ధో వాజం సిషాససి ॥

స్వాదిష్ఠయేతి దశర్చస్య సూక్తస్య మధుచ్ఛన్దాః పవమానసోమో గాయత్రీ ॥

స్వాదిష్ఠయా మదిష్ఠయా పవస్వ సోమధారయా । ఇన్ద్రాయ పాతవే సుతః । రక్షోహా విశ్వచర్షణిరభి యోనిమయోహతమ్ । ద్రుణా సధస్థమాసదత్ । వరివో ధాతమో భువ మంహిష్ఠో వృత్రహన్తమః । పర్షి రాధో మఘోనామ్ । అభ్యర్ష మహానాం దేవానాం వీతిమన్ధసా । అభి వాజముత

శ్రవః । త్వామచ్ఛా చరామసి తదిదర్థం దివేదివే ।ఇన్ద్రో త్వేన-
ఆశసః ॥ పునాతి తే పరిస్రుతం సోమం సూర్యస్య దుహితా ।
వారేణ శశ్వతా తనా । తమీమణ్వీస్సమర్య ఆగృభ్ణన్తి యోష-
ణో దశ । స్వసారః పార్యే దివి । తమీం హిన్వన్త్యగ్రువో ధ-
మన్తి బాకురం దృతిమ్ । త్రిధాతు వారణం మధు । అభీ౩ మ-
మఘ్న్యా ఉత శ్రీణన్తి ధేనవశ్శిశుమ్ । సోమమిన్ద్రాయ పాతవే ।
అస్యేదిన్ద్రో మదేష్వా విశ్వా వృత్రాణి జిఘ్నతే । శూరో మఘా
చ మంహతే ॥

తరత్సమన్దీతి ఋక్చతుష్కస్య సూక్తస్య అవత్సారః పవ-
మానసోమో గాయత్రీ ॥

తరత్సమన్దీ ధావతి ధారా సుతస్యాన్ధసః । తరత్సమన్దీ
ధావతి । ఉస్రా వేద వసూనాం మర్తస్య దేవ్యవసః ।
తరత్సమన్దీ ధావతి । ధ్వస్రయోః పురుషన్త్యోరా సహస్రాణి ద-
ద్మహే । తరత్సమన్దీ ధావతి । ఆయయోస్త్రింశతం తనా సహ-
స్రాణి చ దద్మహే । తరత్సమన్దీ ధావతి ॥

శుచీ వో హవ్యేతి మన్త్రస్య వసిష్ఠః మరుతస్త్రిష్టుప్—
శుచీ వో హవ్యా మరుతశ్శుచీనాం శుచిం హినోమ్యధ్వరం శు-
చిభ్యః । ఋతేన సత్యమృతసాప ఆయఞ్ఛుచిజన్మానశ్శుచయః
పావకాః ॥

యదన్తి యచ్చేతి వర్గద్వయస్య ఆద్యాయా వసిష్ఠ ఋషిః, శిష్టానామేకాదశానాం పవిత్రవసిష్ఠావృషీ, పవమానసోమో గాయత్రీ—

యదన్తి యచ్చ దూరకే భయం విన్దతి మామిహ । పవమాన వి తజ్జహి । పవమానస్సో అద్య నః పవిత్రేణ విచర్షణిః। యః పోతా స పునాతు నః । యత్తే పవిత్రమర్చిష్యగ్నే వితత- మన్తరా । బ్రహ్మ తేన పునీహి నః । యత్తే పవిత్రమర్చివదగ్నే తేన పునీహి నః । బ్రహ్మసవైః పునీహి నః ॥ ఉభాభ్యాం దేవ సవితః పవిత్రేణ సవేన చ । మాం పునీహి విశ్వతః । త్రిభిష్ట్వం దేవ సవితర్వర్షిష్ఠైస్సోమ ధామభిః । అగ్నే దక్షైః పునీహి నః। పునన్తు మాం దేవజనాః పునన్తు వసవో ధియా । విశ్వే దేవాః పునీతమా జాతవేదః పునీహి మా । ప్రప్యాయస్వ ప్రస్యన్దస్వ సోమ విశ్వేభిరంశుభిః । దేవేభ్య ఉత్తమం హవిః । ఉపప్రియం పనిప్నతం యువానమాహుతీవృధమ్ । అగన్మ బిభ్రతో నమః । అలాయ్యస్య పరశుర్ననాశ తమా పవస్వ దేవ సోమ । ఆఖుం చి- దేవ దేవ సోమ । యః పావమానీరధ్యేత్యృషిభిస్సంభృతం రసమ్। సర్వం స పూతమశ్నాతి స్వదితం మాతరిశ్వనా । పావమానీర్యో-

అధ్యేత్య్ఋషిభిస్సంభృతం రసమ్ । తస్మై సరస్వతీ దుహే క్షీరం సర్పిర్మధూదకమ్ ॥

అగ్నిశ్శుచివ్రతతమ ఇత్యస్య విరూప ఋషిః గాయత్రీ—

అగ్నిశ్శుచివ్రతతమశ్శుచిర్విప్రశ్శుచిః కవిః। శుచీ రోచత ఆహుతః।

సముద్రజ్యేష్ఠా ఇతి ఋక్చతుష్కస్య సూక్తస్య వసిష్ఠ ఆప-స్త్రిష్టుప్ ॥

సముద్రజ్యేష్ఠాస్సలిలస్య మధ్యాత్పునానా యన్త్య నివిశమానాః । ఇన్ద్రో యా వజ్రీ వృషభో రరాద తా ఆపో దేవీరిహ మామవన్తు । యా ఆపో దివ్యా ఉత వా స్రవన్తి ఖనిత్రిమా ఉత వా యాస్స్వయంజాః । సముద్రార్థా యాశ్శుచయః పావకాస్తా ఆపో దేవీరిహ మామవన్తు । యాసాం రాజా వరుణో యాతి మధ్యే సత్యానృతే అవపశ్యం జనానామ్ । మధుశ్చుతశ్శుచయో యాః పావకాస్తా ఆపో దేవీరిహ మామవన్తు । యాసు రాజా వరుణో యాసు సోమో విశ్వే దేవా యాసూర్జం మదన్తి । వైశ్వానరో యాస్వగ్నిః ప్రవిష్టస్తా ఆపో దేవీరిహ మామవన్తు ॥

త్రాయన్తామితి ఋక్త్రయస్య సప్తర్షయో విశ్వే దేవా అనుష్టుప్ ॥ త్రాయన్తామిహ దేవాస్త్రాయతాం మరుతాం గణః । త్రాయన్తాం విశ్వా భూతాని యథాఽయమరపా అసత్ ।

ఆప ఇద్వా ఉ భేషజీరాపో అమీవచాతనీః । ఆపస్సర్వస్య భేషజీస్తాస్తే కృణ్వన్తు భేషజమ్ । హస్తాభ్యాం దశశాఖాభ్యాం జిహ్వా వాచః పురోగవీ । అనామయిత్నుభ్యాం త్వా తాభ్యాం త్వోపస్పృశామసి । ఇమా ఆపశ్శివతమా ఇమాస్సర్వస్య భేషజీః । ఇమా రాష్ట్రస్య వర్ధనీరిమా రాష్ట్రభృతోఽమృతాః । యాభిరిన్ద్రమభ్యషిఞ్చత్ప్రజాపతిస్సోమం రాజానం వరుణం యమం మనుమ్ । తాభిరద్భిరభిషిఞ్చామి త్వామహం రాజ్ఞాం త్వమధిరాజో భవేహ । మహాన్తం త్వా మహీనాం సమ్రాజం చర్షణీనామ్ । దేవీ జనిత్ర్యజీజనద్భద్రా జనిత్ర్యజీజనత్ ॥

దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవేఽశ్వినోర్బాహుభ్యాం పూష్ణో హస్తాభ్యామగ్నేస్తేజసా సూర్యస్య వర్చసేన్ద్రస్యేన్ద్రియేణాభిషిఞ్చామి బలాయ శ్రియై యశసేఽన్నాద్యాయ భూర్భువస్సువరోమ్ । అమృతాభిషేకోఽస్తు ॥

కుశాగ్రైస్సపల్లవైరభిషిఞ్చేయుః—

ప్రాచ్యాం దిశి దేవాః ఋత్విజో మార్జయన్తాం దక్షిణస్యాం దిశి మాసాః పితరో మార్జయన్తాం ప్రతీచ్యాం దిశి గృహాః పశవో మార్జయన్తాముదీచ్యాం దిశ్యాప ఓషధయో వనస్పతయో మార్జయన్తామూర్ధ్వాయాం దిశి యజ్ఞస్సంవత్సరో యజ్ఞపతిర్మార్జయతామ్ ॥

ఏతేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యస్స్వస్తిపుణ్యాహవాచనమన్త్రజప-
దక్షిణాం తేభ్యస్తేభ్యస్సంప్రదదే న మమ ॥ — ॥ తతస్సువా-
సినీభిరాచర్యమాణనీరాజనవిధేరనన్తరం వివిధా బ్రాహ్మణాశిష -
స్స్వీకుర్వీత॥ పునరేవం కర్మాన్తే కుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే
షోడశకర్మకాణ్డే స్వస్తివాచనప్రకరణమ్.

అథాఙ్కురార్పణవిధిః

శర్వరీరమణమణ్డలవక్త్రం పుణ్డరీకదళసన్నిభనేత్రమ్ ।
అఙ్కురార్పణవిధామభిధాస్యే శ్రీపతిం నరహరిం ప్రణిపత్య ॥

అథాఙ్కురార్పణవిధిరభిధీయతే ॥ --- ॥

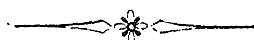
తత్ర భగవాన్ శౌనకః —

అథాఙ్కురార్పణవిధిం ప్రవక్ష్యామి విశేషతః ।
శౌనకోఽహం ద్విజాతీనాం మఙ్గళార్థముదీరితమ్ ॥
శుభే ముహూర్తే కల్యాణే గోమయేనోపలిప్య చ ।
సితాక్షతైస్సంప్రకీర్య పాలికాస్స్థాపయేద్ద్విజః ॥
మధ్యే చతుర్ముఖం విద్యాత్ పూర్వే వజ్రిణమేవ చ ।
దక్షిణే తు యమం విద్యాత్పశ్చిమే వరుణం తథా ॥
ఉత్తరే శశినం విద్యాత్ పాలికాస్థాధిదేవతాః ।
వాల్మీకీం మృత్తికాం ప్రోక్తం శుష్కగోమయమేవ చ ॥
ఏతాని ప్రక్షిపేత్తాసు పాలికాసు యథావిధి ।
దూర్వాశ్చాశ్వత్థపర్ణం చ శిరీషం బిల్వపత్రికమ్॥

తాసాం మూలేషు విన్యస్యేత్ శ్వేతసూత్రేణ వుణ్డితమ్।
మధ్యే బ్రహ్మాణమావాహ్య గన్ధాద్యైరర్చయేత్క్రమాత్ ॥
ఐన్ద్రాదిక్రమ ఏవం స్యాదముష్మై నమ ఏవ చ ।
తిష్ఠన్కర్తా జపేన్మన్త్రం పశ్చాత్ప్రాఙ్ముఖ ఏవ చ ॥
దిశాం పతీన్నమస్యామి సర్వకామఫలప్రదాన్ ।
కుర్వన్తు సఫలం కర్మ కుర్వన్తు సతతం శుభమ్ ॥
వ్రీహియవమాషతిలముద్గమిశ్రితసర్షపాన్ ।
తాన్ప్రక్షాళ్య చ తోయేషు వాపయేదఙ్కురార్పణమ్ ॥
రాత్రౌ ముహూర్తే కల్యాణే కారయేదఙ్కురార్పణమ్ ।
బ్రహ్మజజ్ఞానమితి తు మధ్యే బ్రహ్మాణమర్చయేత్ ॥
యత ఇన్ద్రేతి మన్త్రేణ ప్రాచ్యాం ప్రక్షేపయేద్బుధః ।
నాకే సువర్ణమితి చ తతో దక్షిణ ఏవ తు ॥
తత్త్వా యామి బ్రహ్మణేతి ప్రతీచ్యాం వాపయేద్బుధః ।
సోమో ధేనుముదీచ్యాం చ హ్యోషధీర్వాపయేత్క్రమాత్ ॥
శుద్ధాభస్సికతాభిశ్చ ప్రచ్ఛాద్యాపః ప్రసేచయేత్ ।
పిధాయ గుప్తయేత్సర్వమాత్మానమితి మన్యతే ॥
ఆసప్తమాత్ప్రజాతా వా ఆషష్ఠాత్పుత్రనాశనమ్ ।
పఞ్చమాద్భక్తిమాన్విష్ణోః సర్వకామఫలప్రదే ॥
చతుర్థే చాఙ్కురం విద్యాత్పౌరీయాన్ జాయతే సుతః।
త్రియహే సర్వకామానామఙ్కురాహాని చోద్యతే ॥
ఆయుష్కరం శ్రీప్రదం చ శుభేష్వన్యేషు సర్వశః ।
తస్మాత్సర్వేషు కార్యేషు వాపయేదఙ్కురార్పణమ్ ॥
యద్యఙ్కురాణాం రహితం తత్సర్వమశుభం భవేత్ ।

సద్యోఽఙ్కురార్పణం వాఽపి సద్యః కర్తుం సమాహితః ॥
అశక్తౌ తణ్డులైశ్శుద్ధైః సద్య ఏవ శుభాఙ్కురే ।
పాలికాశ్చ ప్రపూర్యైవ పఞ్చ త్రీన్వ్యైకమేవ వా ॥
అలఙ్కృత్య చ పద్మాద్యైః పుష్పైరాపూర్య తేఽపి చ ।
అఙ్కురోక్తక్రియాస్సర్వాస్తైస్తైర్గేన సమాచరేత్ ॥
ఓషధీనాం తు సర్వాసాం చన్ద్రః ప్రోక్తోఽధిదైవతమ్ ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన తేన రాత్ర్యఙ్కురార్పణమ్ ॥
ఆధానం గర్భసంస్కారం జాతకర్మ చ నామ చ ।
హిత్వాఽఙ్కురార్పణం విద్యాదన్యత్ర శుభకర్మసు ॥ఇతి॥

అథ ప్రయోగః.

అథ లోకానుసారిత్వాదనుకల్పపక్షాశ్రయణేనైవ ప్రయోగః కథ్యతే ॥ —

(గర్భాధానాదినామకర్మాన్తకర్మాణి ముక్త్వాఽన్నప్రాశనాదివివాహాన్తసంస్కారేష్వన్యేషు నవాగారప్రవేశాదిశుభకర్మసు పూర్వదినే రాత్రౌ అఙ్కురార్పణం కుర్యాత్తత్రాయం క్రమః.—తిథ్యాదికం సఙ్కీర్త్య, అముకకర్మ కర్తుమాదౌ కర్మసాఫల్యానిరన్తరశుభత్వసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం అఙ్కురార్పణం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య । శుద్ధస్థలం గోమయేనోపలిప్య, రఙ్గవల్ల్యాదిభిరలఙ్కృత్య, తత్రసితాక్షతైస్సంప్రకీర్య, శ్వేతసూత్రవేష్టితాః పాలికాస్సంస్థాప్య, వల్మీకమృత్తికాం ప్రా-

దపఙ్క్తం శేషద్గోమయం చ ప్రక్షిప్య, పాలికామూలే దూ-
ర్వా అశ్వత్థపర్ణం శిరీషం బిల్వపత్రంచ నిధాయ, మధ్యాదిప-
ఞ్చస్థానేషు బ్రహ్మాదిపఞ్చదేవతాపూజాం కుర్యాత్ । తత్రాయం
క్రమః —

బ్రహ్మజజ్ఞానమిత్యస్య వామదేవో బ్రహ్మా త్రిష్టుప్ ॥

బ్రహ్మజజ్ఞానం ప్రథమం పురస్తాద్విసీమతస్సురుచో వేన ఆవః।
స బుధ్నియా ఉపమా అస్య విష్ఠాస్సతశ్చ యోనిమసతశ్చ వివః ॥
అనేన పాలికామధ్యే బ్రహ్మాణమ్ ॥

ఇన్ద్రం వో మధుచ్ఛన్ద ఇన్ద్రో గాయత్రీ ॥

ఇన్ద్రం వో విశ్వతస్పరి హవామహే జనేభ్యః । అస్మా-
కమస్తు కేవలః ॥ అనేన ప్రాచ్యామిన్ద్రమ్ ॥

యమాయ సోమం యమో యమోఽనుష్టుప్ ॥

యమాయ సోమం సునుత యమాయ జుహుతా హవిః।
యమం హ యజ్ఞో గచ్ఛత్యగ్నిదూతో అరంకృతః ॥
అనేన దక్షిణస్యాం యమమ్ ॥

తత్త్వా యామి శునశ్శేపో వరుణస్త్రిష్టుప్ ॥

తత్త్వా యామి బ్రహ్మణా వన్దమానస్తదాశాస్తే యజమా
నో హవిర్భిః । అహేళమానో వరుణేహ బోధ్యురుశంసమా న
ఆయుః ప్రమోషీః ॥అనేన ప్రతీచ్యాం వరుణమ్ ॥

సోమో ధేనుమిత్యస్య గౌతమస్సోమస్త్రిష్టుప్ ॥

సోమో ధేనుం సోమో అర్వన్తమాశుం సోమో వీరం కర్మణ్యం దదాతి । సాదన్యం విదథ్యం సభేయం పితృశ్రవణం యో దదాశదస్మై ॥ ఇత్యుదీచ్యాం సోమమ్ ॥

ఏవమావాహనాద్యుపచారైస్సమ్యగభ్యర్చ్య, పాలికా - పశ్చాద్భాగే ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ ఉపస్థానంకుర్యాత్ తత్ర మన్త్రః.

దిశాం పతీన్నమస్యామి సర్వకామఫలప్రదాన్ ।
కుర్వన్తు సఫలం కర్మ కుర్వన్తు సతతం శుభమ్ ॥ ఇతి

మన్త్రం జపిత్వా ॥ శ్వేతతణ్డులాంస్తోయేషు ప్రక్షాళ్య ప్రాచ్యాదిచతుర్దిక్షు బీజప్రతిపిధిత్వేన తాన్ సమన్త్రం వాపయేత్ ॥ తత్ర మన్త్రాః—

యత ఇన్ద్రేత్యస్య ప్రగాథ ఇన్ద్రో బృహతీ—

యత ఇన్ద్ర భయామహే తతో నో అభయం కృధి ।
మఘవఞ్ఛగ్ధి తవ తన్న ఊతిభిర్విద్విషో విమృధో జహి ॥

అనేన పాలికాయాం ప్రాచ్యామ్ ॥

నాకే సుపర్ణమిత్యస్య భార్గవో వేనో యమస్త్రిష్టుప్॥

నాకే సుపర్ణముప యత్పతన్తం హృదా వేనన్తో అభ్యచక్షత త్వా । హిరణ్యపక్షం వరుణస్య దూతం యమస్య యోనౌ శకునం భురణ్యుమ్ ॥అనేన దక్షిణస్యామ్ ॥

తత్త్వా యామి శునశ్శేపో వరుణస్త్రిష్టుప్—

తత్త్వా యామి బ్రహ్మణా వన్దమానస్తదాశాస్తే యజమానో హ-

విభ్రిణి। అహేళమానో వరుణేహ బోధ్యురుశంస మా న ఆయుః ప్ర మోషీః ॥ అనేన ప్రతీచ్యామ్ ॥

సోమో ధేనుం గౌతమస్సోమస్త్రిష్టుప్ ॥

సోమో ధేనుం సోమో అర్వన్తమాశుం సోమో వీరం కర్మణ్యం దదాతి। సాదన్యం విదథ్యం సభేయం పితృశ్రవణం యో దదాశదస్మై ॥ అనేనోదీచ్యామ్॥

ఏవం చతుర్దిక్ష్వావాహ్య, షడ్భిః పుష్పైరలంకుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహాయే ప్రయోగపారిజాతే.
షోడశకర్మకాణ్డే అఙ్కురార్పణప్రయోగః.
నృసింహాయ నమః.

అథ నాన్దీప్రకరణమ్.

ప్రసరన్తు నృసింహస్య ప్రసన్నా నః కృపాదృశః ।
దయాధీనా విభాన్త్యేతే త్రైలోక్యాభ్యుదయా భృశమ్ ॥

అథేదానీమాభ్యుదయికవిధిరభిధీయతే — తత్ర కారికా —

స్యాదాభ్యుదయికం శ్రాద్ధం వృద్ధిపూర్తేషు కర్మసు ॥ఇతి।

వృద్ధిపూర్తశబ్దార్థం స్వయమేవ వివృణోతి —

పుంసస్సవనసీమన్తచౌలోపనయనేష్విహ ।
వివాహే చానలాధానప్రభృతి శ్రౌతకర్మసు ॥

ఇదం శ్రాద్ధం ప్రకుర్వన్తి ద్విజా వృద్ధినిమిత్తకమ్ ।
అన్యే త్వష్టాదశస్సంస్కారశ్రావణ్యాదిష్వపీష్యతే ॥
వాప్యాద్యుద్యాపనాదౌ తు కుర్యాః పూర్తనిమిత్తకమ్॥ఇతి॥
ఇదమత్ర గృహ్యామ్— యుగ్మాన్వృద్ధిపూర్తేష్వయుగ్మానితరేష్వితి ॥
అస్యార్థమాహ, నారాయణః—

పుంసవనసీమన్తోన్నయనచౌలకర్మోపనయనవివాహా ఇతి పఞ్చ
అగ్న్యాధేయాదీని చ శ్రౌతాని వృద్ధిశ్రాద్ధస్య విషయ ఇత్యేకే ॥
అన్యే షోడశకర్మసంస్కారాః శ్రవణాకర్మాదయశ్చ శ్రౌతాని
చేత్యాహుః ॥
అనిష్ట్వా తు పితౄంఛ్రాద్ధే వైదికం కర్మ నాచరేత్ ॥ఇతి స్మృతేః॥
వాపీకూపతటాకారామాద్యుద్యాపనాదీని పూర్తశ్రాద్ధవిషయః ॥
ఉభయత్ర యుగ్మాన్భోజయేదితి ॥
అత్రాశ్వలాయనాచార్యస్స్మృతిరూపేణాహ —

కార్యమాభ్యుదయశ్రాద్ధం శ్రౌతస్మార్తే చ కర్మణి॥ఇతి ॥
భగవాన్ శౌనకోపి —

తథాఽఽభ్యుదయికం శ్రాద్ధమహం వక్ష్యామి శౌనకః ।
భవేదభ్యుదయశ్రాద్ధం వృద్ధిపూర్తేషు కర్మసు ॥ ఇతి ॥
ఏతదావశ్యకమిత్యుక్తమ్ - చన్ద్రికాయాం విష్ణుపురాణే —
కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశే నవవేశ్మనః ।
నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా ॥
సీమన్తోన్నయనే చైవ పుత్త్రాదిముఖదర్శనే ।
నాన్దీముఖాన్పితృగణాదౌ తర్పయేత్ప్రయతో గృహీ ॥
నానిష్ట్వా పితృయజ్ఞేన వైదికం కిఞ్చిదాచరేదితి ॥

బ్రహ్మపురాణేఽపి—జన్మన్యథోపనయనే వివాహే పుత్త్రకస్య చ ।
పితౄన్నాన్దీముఖాన్నామ తర్పయేద్విధిపూర్వకమ్ ॥
వేదవ్రతేషు చాధానయజ్ఞపుంసవనేషు చ ।
నవాన్నభోజనే స్నానే చోఢాయాః ప్రథమార్తవే ॥
దేవారామతటాకాదిప్రతిష్ఠాద్యుత్సవేషు చ ।
రాజాభిషేకే బాలాన్నభోజనే వృద్ధిసంజ్ఞకాః ॥
నాన్దీముఖాన్పూజ్యతమాః తథా మాతృగణానపి ।
వనస్థాద్యాశ్రమం గచ్ఛన్ పూర్వేద్యుస్సద్య ఏవ వా ॥
పితౄన్పూర్వోక్తవిధినా తర్పయేత్కర్మసిద్ధయే । ఇతి.

అత్ర 'చూడాకర్మాదికే' ఇత్యాదిశబ్దాత్, "సర్వవృద్ధికర్మసు నాన్దీముఖాన్పితౄనాదౌ తర్పయేత్" ఇత్యాదివచనోక్తనాన్దీముఖశ్రాద్ధస్యానుష్ఠానం కస్మింశ్చిద్విషయే తన్త్రేణ కార్యం నావృత్త్యేత్యాహ స ఏవ—

గణశః క్రియమాణానాం మాతృభ్యః పూజనం సకృత్ ॥
సకృదేవ భవేచ్ఛ్రాద్ధమాదౌ న పృథగాదిషు ॥ ఇతి.

అస్యార్థః—దేశాన్తరగతస్య చిరకాలాశ్రూయమాణసద్భావస్య మృత ఇతి బుద్ధ్యా పుత్త్రాదినా కృతమృతకార్యస్య కాలాన్తరే ఆగతస్య యాని జాతకర్మాదీని సంస్కారకర్మాణి పునః క్రియన్తే తథోపనయనాత్ప్రాక్స్వకాలే కథంచిదకృతచౌలకర్మపర్యన్తసంస్కారకస్య యాని జాతకర్మాదీని ఉపనయనకాలే సముచ్చాయ క్రియన్తే తేషు గణశః సముచ్చాయ క్రియమాణేషు జాతకర్మాదిసంస్కారేషు మాత్రాదిపూజాయాః నాన్దీశ్రాద్ధస్య చ సకృత్తన్త్రేణ ప్రథమం క్రియమాణస్య సంస్కారకర్మణ ఆదావనుష్ఠానం న పృథగాదిషు నావృత్త్యా సంస్కారకర్మణామాదిష్వితి ॥

అత్ర పూర్వం మాతృకాపూజా కార్యేత్యుక్తం విష్ణుపురాణే—

తత్రాపి మాతరః పూర్వం పూజనీయాః ప్రయత్నతః ।
అకృత్వా మాతృయాగం తు వైదికం యస్సమాచరేత్ ॥
తస్య క్రోధసమావిష్టాః హింసామిచ్ఛన్తి మాతరః ॥ ఇతి॥

మనురపి — కర్మాదిషు తు సర్వేషు మాతరస్సగణాధిపాః ।
పూజనీయాః ప్రయత్నేన పూజితాః పూజయన్తి తాః॥ఇతి॥

మాతరో ద్విప్రకారాః — మానుష్యో, దైవ్యశ్చ ।
మానుష్యో మాత్రాదయః, దైవ్యో బ్రాహ్మ్యాదయః ।

తథా చ చన్ద్రికాయామ్, చతుర్వింశతిమతే—

శ్రాద్ధే హ్యభ్యుదయే ప్రాప్తే దేవతాస్థాపనం స్మృతమ్ ।
జాతిధర్మకులశ్రేణీలోకానాం వృద్ధికారకమ్ ॥
తిస్రః పూజ్యాః పితుః పక్షే తిస్రో మాతామహే తథా ।
ఇత్యేతా మాతరః ప్రోక్తాః పితు † ర్మాతుస్స్వసాఽష్టమీ ॥
బ్రాహ్మ్యాద్యాస్తథా సప్త దుర్గాక్షేత్రగణాధిపాః ।
వృద్ధ్యాదౌ పూజయిత్వా తు పశ్చాన్నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ ॥

*అభ్యుదయే అభ్యుదయనిమిత్తే వృద్ధినిమిత్తే శ్రాద్ధే ప్రాప్తే కర్తవ్యతయా ప్రస్తుతే తతః ప్రాగేవ మాత్రాదిపూజనార్థం దేవతాస్థాపనం స్థణ్డిలాదౌ మాత్రాదిగణాధిపాన్తదేవతారాధనం స్మృతమితి ప్రథమార్ధస్యార్థః ॥—।

---

† పితుః—ఇతి షష్ఠ్యన్తంపదం స్వసేతిపదేనానుషజ్యతే । తథాచ—సప్తమీతిపదమధ్యాదుపస్థితం సదన్వేతి । ఏవంచ— పితుస్స్వసా సప్తమీ । మాతుస్స్వసాఽష్టమీత్యర్థః ॥

పితృపక్షే పితృవర్గే తిస్రో మాతృపితామహీప్రపితామహ్యః పూజ్యాః, తథా మాతామహే మాతామహవర్గే చ మాతామహీ-మాతృపితామహీ-మాతృప్రపితామహ్యః పూజ్యాః ॥ పితృమాతృష్వసాఽష్టమీతి ॥ పితృష్వసా సప్తమీ మాతృష్వసాఽష్టమీ ॥ పూజ్యా ఇత్యష్టౌ మానుష్యో మాతరః ప్రోక్తా ఇతి ద్వితీయశ్లోకస్యార్థః ॥

బ్రాహ్మ్యాద్యాస్తథా సప్త-బ్రాహ్మీ వైష్ణవీ మాహేశ్వరీ కౌమారీ మాహేన్ద్రీ వారాహీ చాముణ్డేత్యేతాః సప్త దేవమాతరః, దుర్గాక్షేత్రగణాధిపాన్ -దుర్గాం క్షేత్రాధిపం గణాధిపంచ వృద్ధ్యాసౌ వృద్ధిశ్రాద్ధాత్ప్రాక్ షోడశభిరుపచారైః పూజయిత్వా నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ శ్రాద్ధేన‡ పూజయేదితి తృతీయశ్లోకస్యార్థః ॥ శేషం వ్యక్తమ్ ॥*

కూర్మపురాణే వ్యాసగీతాయామ్ .—

పూర్వం తు మాతరః పూజ్యాః భక్త్యైవ సగణేశ్వరాః ।
స్థణ్డిలేషు పవిత్రేషు ప్రతిమాసు ద్విజాతిషు ॥
పుష్పైర్ధూపైస్స నైవేద్యైర్గన్ధాద్యైర్భూషణైరపి ।
పూజయిత్వా మాతృగణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధత్రయం బుధః ॥

అథ కాత్యాయనేనోక్తా వైనతాః ఘృతధారయా సమాలిఖ్య పూజయేత్ ॥

తథా చ తదీయవచనమ్—

గౌర్యాద్యాసువిలేఖ్యాసు పఞ్చధారా ఘృతేనతు ।
కారయేత్సప్త ధారా వా నాతినీచా న చోచ్ఛ్రితాః ॥

---

‡ శ్రాద్ధేనేతి తృతీయాన్తం పదమ్ ॥—

గౌరీ పద్మా శచీ మేధా సావిత్రీ విజయా జయా।
దేవసేనా స్వధా స్వాహా మాతరో లోకమాతరః ॥
ధృతిః పుష్టిస్తథా తుష్టిరాత్మదేవతయా సహ।
ఆవాహ్య గన్ధపుష్పాణి ధూపందీపంనివేదయేత్ ॥
ఆయుష్యాణి చ శాన్త్యర్థం జపిత్వాఽత్ర సమాహితః।
షడ్భ్యః పితృభ్యస్తదను శ్రాద్ధదానముపక్రమేదితి ॥

* ఆత్మదేవతా ఆత్మనోఽభీష్టదేవతాః ఆయుష్యాణి 'ఆనో భద్రాః క్రతవః' ఇత్యాదీని సూక్తాని క్రమాదేషు నాన్దీశ్రాద్ధప్రయోజకకర్మోపక్రమేషు షట్పితృభ్యః పిత్రాదిభ్యో మాతామహాదిభ్యశ్చ మాతృశ్రాద్ధపూర్వకం శ్రాద్ధదానముపక్రమేదిత్యర్థః ॥*

హేమాద్రౌ మత్స్యపురాణే—

ఉత్సవానన్దసన్తానే యజ్ఞోద్వాహాదికర్మసు।
మాతరః ప్రథమం పూజ్యాః పితరస్తదనన్తరమ్ ॥
తతో మాతామహాః పూజ్యా విశ్వేదేవాస్తథైవ చ।

మాతరో మాత్రాద్యాస్తిస్రః ఏవం పితరో మాతామహా-శ్చేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥

తత్ర ఆశ్వలాయనాచార్యస్తు—

మాతా పితామహీ చైవ సమ్పూజ్యా ప్రపితామహీ।
పిత్రాదయస్త్రయశ్చైవ మాతుః పిత్రాదయస్త్రయః ॥
ఏతే పవార్చనీయాస్స్యుః § పితరోఽభ్యుదయే ద్విజైః॥ఇతి

యత్తు వృద్ధవసిష్ఠవచనమ్—

నాన్దీముఖే వివాహే చ ప్రపితామహపూర్వకమ్।
నామ సఙ్కీర్తయేద్విద్వానన్యత్ర పితృపూర్వకమ్ ॥ ఇతి.

§ ఏతేనవ, వసుసంజ్ఞకాస్సర్వే అర్చనీయాః ఇత్యర్థః.—

స్మృత్యర్థసారేఽపి—

వృద్ధిముఖ్యాస్తు పితరో వృద్ధిశ్రాద్ధేషు భుఞ్జతే ॥ ఇతి.

ఏతచ్చ శాఖాన్తరవిషయమ్। బహ్వృచానాం తు— తచ్ఛా-
ఖాప్రవర్తకాశ్వలాయనాచార్యేణానులోమ్యేన మాత్రాదిక్ర-
మస్యైవోక్తత్వాదయమేవ పక్షః స్వీకార్యః ॥
అస్య కాలవిశేషమాహ హేమాద్రౌ వసిష్ఠః—

పూర్వేద్యుర్మాతృకం శ్రాద్ధం కర్మాహే పైతృకం తథా ।
ఉత్తరేద్యుః ప్రకుర్వీత మాతామహగణస్య చ ॥

అస్యానుకల్పకాలమాహ వృద్ధశాతాతపః —

పూర్వాహ్ణే మాతృకం శ్రాద్ధం మధ్యాహ్నే పైతృకం తథా ॥
తతో మాతామహానాం తు వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్॥ఇతి,

ఏవంవిధస్య కాలభేదస్య అసమ్భవే ఆహ వృద్ధమనుః —

అలాభే శ్రాద్ధకాలానాం నాన్దీశ్రాద్ధత్రయం బుధః ।
పూర్వేద్యురేవ కుర్వీత పూర్వాహ్ణే మాతృపూర్వకమ్॥ఇతి॥

కాత్యాయనోఽపి ‘ఆభ్యుదయికే ప్రదక్షిణముపచారః పూ-
ర్వాహ్ణే’ ఇతి । వృద్ధశాతాతపోఽపి—

పృథగ్దినేష్వశక్తశ్చేదేకస్మిన్పూర్వవాసరే ।
శ్రాద్ధత్రయం ప్రకుర్వీత వైశ్వదేవం తు తాన్త్రికమితి ॥

అత్ర క్రమమాహ ప్రచేతాః —

మాతృశ్రాద్ధం తు పూర్వం స్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్।
తతో మాతామహానాం తు వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్॥ఇతి॥

ఏతచ్చ పూర్వేద్యుర్నాన్దీశ్రాద్ధం మహత్సు కర్మసు, అల్పేషు తు
తదహరేవ । తథా చ గృహ్యపరిశిష్టే— ‘మహత్సు పూర్వేద్యు-
స్తదహరల్పేషు’ ఇతి ॥

అత్రిరపి—పూర్వాహ్ణేతు భవేద్వృద్ధిర్వినా జన్మనిమిత్తకమ్ ।
పుత్రజన్మని కుర్వీత శ్రాద్ధంతాత్కాలికం బుధః ॥ ఇతి.

*అత్ర పూర్వోక్తమాత్రాదిమనుష్యపితౄన్ నాన్దీముఖవిశేషణా-న్కృత్వా అర్చయేదితి హేమాద్రిణా ప్రపఞ్చితమ్ ॥ *

తథా చ తత్రత్యవచనమ్ —

ఊర్ధ్వవక్త్రాస్తు యే తత్ర తే నాన్దీముఖసంజ్ఞితాః ॥ ఇతి॥

ఏతే దివ్యపితరః మాత్రాదయశ్చ మనుష్యపితరః ప్రాధాన్యేనో-ద్దేశ్యాః । నాన్దీముఖాశ్చ తదభేదదృష్టివిధయా ఉద్దేశ్యస్వరూపే-ఽన్తర్భావనీయా ఇతి ॥ అత్రోక్తనాన్దీముఖానాం పితౄణామిద-మాసనమ్ ॥ 'నాన్దీముఖాన్పితౄనావాహయిష్యే' ఇత్యేవమాదిభి-ర్వాక్యైః ప్రయోగో విధేయః॥ ఏవమేవ చ కాత్యాయనీయం ప్రయోగవచనమ్ —. నాన్దీముఖాన్పితౄనావాహయ ఇతి పృచ్ఛ-తి ॥ నాన్దీముఖాః పితరఃప్రీయన్తామితి అక్షయ్యస్థానేనాన్దీముఖాః పి-తరః పితామహాః ప్రపితామహాశ్చ ప్రీయన్తామితి ॥ కర్మాఙ్గాభ్యు-దయికేఽప్యత ఏవ పితరో దేవతాః ॥

నిషేకకాలే సోమే చ సీమన్తోన్నయనే తథా ।
జ్ఞేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాఙ్గం వృద్ధివత్కృతమ్ ॥

ఇతివచనే వృద్ధిశ్రాద్ధకర్తృత్వాతిదేశాత్ తదేవమత్ర మాతృపితామహీ-ప్రపితామహీనాం, పితృపితామహప్రపితామహానాం, మాతామ-హ, ప్రమాతామహ,వృద్ధప్రమాతామహానాం చ వృద్ధిశ్రాద్ధే దేవ-తాత్వస్థితేః "వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ యజేత" ఇత్యాదిషు త ఏవ నాన్దీముఖశబ్దాభిధేయత్వేన వివక్షితాః ॥ *

యే తు బ్రహ్మపురాణేఽభిహితాః —

యే స్యుః పితామహాదూర్ధ్వం తే స్యుర్నాన్దీముఖాస్త్విహ ।
ప్రసన్నముఖసంజ్ఞాస్తు స్యుః మజ్గలీయా యతస్తు తే ॥
పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః ।
త్రయోఽప్యశ్రుముఖా హ్యేతే పితరస్సమ్ప్రకీర్తితాః ॥
తేభ్యః పూర్వే త్రయో యే తు తే తు నాన్దీముఖాస్స్మృతాః॥ ఇతి

తే ప్రోష్ఠపదపౌర్ణమాసీనిమిత్త ఏవ శ్రాద్ధే దేవతాః, న పుత్రజన్మాదికాలికే, తత్ర మహాలయప్రకరణే పఠితత్వాత్ ॥ ఇహ తావదేతావత్సిద్ధమ్ ॥ యః నామకరణచౌలోపనయనవివాహాదిషు కర్తా స నాన్దీముఖవిశేషణవద్భ్యో మనుష్యపితృభ్యః శ్రాద్ధం కు-ర్యాదితి ॥ *

—: అథ విశ్వేదేవనిర్ణయః :—

అస్మిన్ శ్రాద్ధే కౌ విశ్వేదేవావిత్యపేక్షితే నిర్ణయః, వృద్ధి-శ్రాద్ధకర్మాఙ్గశ్రాద్ధయోస్తత్ప్రకరణే విషయవిశేషశ్చోక్తః స్మృతి-చన్ద్రికాయామ్, తత్ర శఙ్ఖః —

ఇష్టిశ్రాద్ధే క్రతుర్దక్షః సఙ్కీర్తౌ వైశ్వదేవికౌ ।
నాన్దీముఖే సత్యవసూ కామ్యే చ ధురిలోచనౌ ॥
పురూరవార్ద్రవౌ చైవ పార్వణే సముదాహృతౌ ।
నైమిత్తికే కాలకామౌ ఏవం సర్వత్ర కీర్తయేదితి ॥

ఇష్టిశ్రాద్ధం యాగాదికర్మశ్రాద్ధం శ్రౌతస్మార్తకర్మణా-మాధానసోమయాగసీమన్తపుంసవనానామాదౌ తదఙ్గత్వేనాను-ష్ఠీయమానం శ్రాద్ధమిత్యుచ్యతే ॥

నిషేకకాలే సోమే చ సీమన్తోన్నయనే తథా।
జ్ఞేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాఙ్గం వృద్ధిమత్కృతమితి॥
కర్మాఙ్గలక్షణశ్రాద్ధమభిదధతా పారస్కరేణైవమేవాభి-
ధానాత్, వృద్ధిమత్కృతమిత్యభిదధతా కర్మాఙ్గం వృద్ధిశ్రాద్ధా-
న్యదితి దర్శితమ్ ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధమితి యావత్ ॥ " ఏవం ప్రకర-
ణాన్తరోక్తే వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ యజేత " ఇతి. యా-
జ్ఞవల్క్యేన వృద్ధిశ్రాద్ధే నాన్దీముఖసంజ్ఞకానాం పితౄణాం దేవతా-
త్వేన విధానాత్ ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధంచ వృద్ధవసిష్ఠేన నిరూపితమ్—

పుత్రజన్మవివాహాదౌ వృద్ధిశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥ ఇతి.

* పుత్రజన్మవివాహాదౌ క్రియమాణమాభ్యుదయికశ్రాద్ధం
వృద్ధిశ్రాద్ధమితి వ్యపదిశ్యత ఇత్యర్థః ॥ అత్ర ఆదిశబ్దేన గర్భా-
ధానపుంసవన సీమన్తవ్యతిరిక్తానామన్నప్రాశనచూడాకరణాదిసం-
స్కారకర్మణాం గ్రహణమ్ ॥ గర్భాధానపుంసవనసీమన్తేషు క్రి-
యమాణాభ్యుదయశ్రాద్ధస్య కర్మాఙ్గశ్రాద్ధకోటిత్వాదితి॥
కామ్యాదివచనశేషస్తు పాకయజ్ఞకాణ్డే వైశ్వదేవప్రకరణే వ్యా-
ఖ్యాస్యతే ॥ నాన్దీముఖాః సత్యవసూ విశ్వేదేవౌ, కర్మాఙ్గశ్రాద్ధే
తు క్రతుదక్షావితి సిద్ధమ్ ॥ అత్రేదం విచార్యతే కిం నిషేకాది-
షోడశకర్మసు ఆధానాదిశ్రౌతకర్మసు చ గృహ్యాదిగ్రన్థజా-
తోక్తప్రకారేణాభ్యుదయికశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్? ఉత పారస్కర-
వచనోక్తప్రకారేణ నిషేకాదిషు చతుర్షు కర్మసు కర్మాఙ్గశ్రాద్ధం
వా కర్తవ్యమ్? ఆహోస్విదుభయం వా కర్తవ్యమితి సన్దేహే
ప్రాప్తే బ్రూమః— వచనద్వయప్రామాణ్యాదుభయమపి కర్తవ్యమ్॥
తన్న—ఏకకార్యత్వాదేకకాలత్వాదన్యతరేణైవాలమితి గృహ్య-
పరిశిష్టోక్తేరేకమేవ కర్తవ్యమ్ ॥ నను పితృదైవత్యేఽపి విశ్వే-

దేవదేవతాభేదాదేకకార్యం న భవతి, సత్యమ్॥ పితౄనుపజీవ్యా-
గతానాం విశ్వేదేవానామఙ్గదేవతాత్వం, పితౄణాం ప్రధానదేవ-
తాత్వం, తస్మాత్ప్రధానదేవతైక్యేనైకకార్యత్వం సిద్ధమ్॥ అస్తు-
నామైకకార్యత్వం తత్ర నిషేకాదికాలేషు పారస్కరవచనస్య వి-
శేషపరత్వేన తదుక్తమేవ కర్తవ్యమితి చేన్న॥

బహ్వల్పం వా స్వగృహ్యోక్తం యస్య కర్మ ప్రచోదితమ్।
తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతే సర్వః కృతో భవేత్॥

ఇతి పరిభాషావచనాత్సర్వత్ర గృహ్యోక్తం వృద్ధిశ్రాద్ధమేవ కర్తవ్యమ్॥ తర్హి పారస్కరవచనస్య కా గతిరితి చేత్॥ యే-
షాం గృహ్యే సర్వత్ర వృద్ధిశ్రాద్ధోక్త్యభావస్తేషామితి మన్తవ్యమితి॥

— అథ ఆభ్యుదయశ్రాద్ధప్రకారః —

తత్ర ఆభ్యుదయశ్రాద్ధప్రకారమాహ కారికాకారః —

ప్రాఙ్ముఖోఽత్రోపవీతీ స్యాదుపచారః ప్రదక్షిణమ్।
తిలకార్యం యవైః కుర్యాద్యుగ్మానత్ర నిమన్త్రయేత్॥
ఋజూన్దర్భాన్సమూలాంస్తు దత్త్వైషామాసనేషు తు।
ప్రాక్సంస్థేష్వప ఆసిచ్య పూర్వవచ్చానుమన్త్రితాః॥

పూర్వవత్పితృయజ్ఞవత్ —

తిలోఽసీతి పదస్థానే యవోఽసీతి పదం వదేత్।
స్వధయేతి పదస్థానే పుష్ట్యాశబ్దం వదేదిహ॥
పితౄనితి పదాత్పూర్వం వదేన్నాన్దీముఖానితి।
స్వధానమఃపదస్థానే వదేత్ స్వాహానమఃపదమ్॥
అథాన్యత్తు యథాపాఠముక్త్వాఽర్ఘ్యేష్వావపేద్యవాన్।
నాన్దీముఖాస్తు పితరః ప్రీయన్తామితి మన్త్రితః॥

సమ్బన్ధనామరూపాణి వర్జయేదత్ర కర్మణి ।
పిత్రర్థముపవిష్టేభ్యః సకృదర్ఘ్యం నివేదయేత్ ॥
ఇమమేవవదేన్మన్త్రం పితామహపదాన్వితమ్ ।
తదర్థముపవిష్టేభ్యస్సకృదర్ఘ్యం నివేదయేత్ ॥
ప్రపితామహసంయుక్తం మన్త్రముక్త్వా తమేవ తు ।
తదర్థముపవిష్టేభ్యస్తృతీయం సకృదేవ తు ॥
నాన్దీముఖాస్తు పితరః ఇదం వో అర్ఘ్యమిత్యథ ।
దత్వాఽర్ఘ్యస్యైకదేశం స్యాదర్ఘ్యదానం ప్రతిద్విజమ్॥
ఆవృత్తిరపి మన్త్రస్య ప్రతిబ్రాహ్మణమిష్యతే ।
ప్రతిద్విజం పృథక్కుర్యాన్నినీత్యర్ఘ్యానుమన్త్రణమ్ ॥
యవోఽసీత్యుక్తమన్త్రస్స్యాదర్ఘ్యః ఇత్యపరే విదుః ।
ద్విర్ద్విర్గన్ధాది దాతవ్యం పాణిహోమో భవేదిహ ॥
అగ్నయే కవ్యవాహేతి మన్త్రేణ ప్రథమాహుతిః ।
సోమాయేతి ద్వితీయా స్యాదథాన్యేషాం చ పాణిషు ॥
ఆభ్యామేవ తు మన్త్రాభ్యాం ద్వే ద్వే హుత్వాఽఽహుతీ ఇహ।
ఏకైకామాహుతిం కేచిద్విగృహ్యైవ ప్రజుహ్వతి ॥
స్వధానమఃపదస్థానే స్వాహాకారో భవేదిహ ।
అథ తృప్తిపరిజ్ఞానపర్యన్తం పూర్వవద్భవేత్ ॥
మధువాతాస్తృచస్థానే ఉపాస్మై గాయతా నరః ।
ఋక్చర్కం శ్రావయిత్వాఽక్షన్నితి చ శ్రావయేదృచమ్ ॥
సమ్పన్నవచనాది స్యాదాచాన్తేషు ద్విజన్మసు ।
ద్విజభుక్తాశయం సమ్యగ్గోమయేనోపలేపయేత్ ॥

అత్ర ప్రాగగ్రకాన్దర్భానాస్తృణాతి తతః పరమ్ ।
పృషదాజ్యం చ హవిషాతి సర్వాణ్యయతి సర్వశః ॥
పృషదాజ్యేన సంమిశ్రం భుక్తశేషోద్ధృతం భవేత్ ।
ఏకైకస్యైకమన్త్రేణ ద్వౌ ద్వౌ పిణ్డౌ తు సర్వశః ॥
ప్రథానుమన్త్రణాది స్యాత్తత్తన్నేచ్ఛన్తి కేచన ।
అథ సమ్పన్నవచనం విప్రాణాం తైః విసర్జనమితి ॥

ఇదమత్రగృహ్యమ్ । " ప్రదక్షిణముపచారో [illegible] యమన్త్రార్థః"
ఇతి ॥ అస్యార్థః —

ఆభ్యుదయికే యుగ్మా బ్రాహ్మణాః । అమూలాందర్భాః । ప్రాఙ్ముఖో-
యజ్ఞోపవీతీ స్యాత్ ॥ ప్రదక్షిణముపచారః । యవైస్తిలార్థః ॥
గన్ధాదిదానం ద్విర్ద్విః । ఋజుదర్భానాసనం దద్యాత్ ॥ యవ్రాసి-
సోమదేవత్యః ప్రత్న్యః పుష్ప్యా నాన్దీముఖాన్పితౄన్ ఇమాన్ ప్ర-
ణాన్ ప్రీణయాహః స్వాహేతి యవావపనమ్ ॥ నాన్దీముఖాః
పితర ఇదం వో అర్ఘ్యమ్ । ఇత్యర్ఘ్యప్రదానమన్త్రో యథాలిఙ్గమ్।
యథాలిఙ్గమ్ పాణౌ హోమః ॥ అగ్నయే కవ్యవాహనాయ స్వా-
హా సోమాయ పితృమతే స్వాహేతి మన్త్రౌ ॥ 'మధువాతా ఋ-
తాయతే' ఇతి తృచస్థానే, 'ఉపాస్మై గాయత' ఇతి పఞ్చమధు-
మతీః శ్రావయేత్ ॥ 'అక్షన్నమీమదన్త' ఇతి షష్ఠీం భుక్తా-
నభ్యనుజ్ఞాప్య, ఆచాన్తేషు భుక్తాశయాన్ గోమయేనోపలిప్య,
ప్రాచీనాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు పృషదాజ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషే-
ణైకైకస్య ద్వౌ ద్వౌ పిణ్డౌ దద్యాత్ ॥ తేనైవ మన్త్రేణ మన్త్రావృత్తి-
రుక్తా। అన్యే తు 'నాన్దీముఖేభ్యః పితృభ్యః స్వాహా' ఇత్యేవం యథా-
లిఙ్గం పిణ్డాన్ నిర్వాపయన్తి సర్వేషి దధ్యాసయతి ఏతదేవపృషదా

జ్యమ్ ॥ అనుమన్త్రణాది పూర్వవత్ ॥ అన్యే త్వనుమన్త్రణా-
నేచ్ఛన్తి ॥ 'ఓమ్ స్వధోచ్యతామ్' ఇత్యస్య స్థానే, 'ఓమ్ సమ్ప-
న్నమ్' ఇతి । శేషం పార్వణవదితి ॥

అత్ర గృహ్యపరిశిష్టమ్ —

అథాభ్యుదయికే నాన్దీముఖాః పితర ఏకైకస్య యుగ్మా
బ్రాహ్మణా ఆమూలా దర్భాః ప్రదక్షిణముపచారో యవైస్తిలా-
ర్థః ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ కుర్యాదృజుదర్భాసనం దక్షిణతో దద్యా-
దర్ఘ్యపాత్రాణి ప్రాక్సంస్థాని స్యుః యవోఽసి సోమదేవత్యో గోస-
వే దేవనిర్మితః ॥ ప్రత్నవద్భిః ప్రత్తః పుష్ట్యా నాన్దీముఖాన్పి-
తౄనిమాఁల్లోకాన్ప్రీణయాహి నః స్వాహేతి యవావపనమ్ ॥
నాన్దీముఖాః పితర ఇదం వో అర్ఘ్యమితి ప్రత్యేకం విసృజ్య
దత్త్వాఽనుమన్త్రణం ద్విర్ద్విర్గన్ధాది దద్యాదగ్నయే కవ్యవాహ-
నాయ స్వాహా సోమాయ పితృమతే స్వాహేతి పాణిషూక్త్వా సద్ధో-
షుస్తృప్తేషూపాస్త్యై నాంగుత్తా నక ఇతి పఙ్క్త్యా మధుమతీరక్ష-
న్నమీమదన్తేతి చ శ్రావయేదాచాన్తేషు భుక్తాశేషానుపలిప్య
ప్రాగగ్రాన్దర్భానాస్తీర్య తేషు పృషదాజ్యమిశ్రం భుక్తశేషమే-
కైకస్య ద్వౌ ద్వౌ పిణ్డౌ దద్యాత్ । పూర్వేణ మన్త్రేణ నాన్దీము-
ఖేభ్యః పితృభ్యః స్వాహేతి వా యథాలిఙ్గమన్యత్ ।ఏకేనానుమన్త్ర-
ణానిచ్ఛన్తి నేహ పిణ్డా ఇత్యన్యే।సర్పిషి దధ్యానయతి ఏవమేతత్పృ-
షదాజ్యమిశ్రణమోంసమ్పన్నమితి విసృజేత్ । తదేతత్పుంసవనా-
ద్యష్టాదశసంస్కారేషు అగ్న్యాధేయాదిషు శ్రౌతేషు చ వృద్ధే-
షు చ పూర్తేషు చ క్రియన్తే మహత్సుపూర్వేద్యుస్తదహర్వేష్టా।
సదివసే కే మాతౄణాం పృథక్ కుర్వన్త్యథ పితౄణాం తతో

మాతామహానామితి త్రితయమిచ్ఛన్తి తస్మాజ్జీవత్పితృకః సుతసంస్కా-
రేషు మాతృమాతామహయోః కుర్యాత్తస్యాం చ జీవన్త్యాం
మాతామహస్య కుర్యాదితి ॥

ఇత్యాశ్వలాయనగృహ్యపరిశిష్టే ద్వితీయోఽధ్యాయః ॥

తత్రాచార్యః స్మృతిరూపేణాప్యాహ —

తత్కర్తుమిచ్ఛన్ పూర్వేద్యుః నాన్దీశ్రాద్ధం యథావిధి ।
కుర్వన్ పార్వణమార్గేణ క్రియాః కుర్యాత్ప్రదక్షిణాః ॥
ద్వౌ ద్వౌ నిమన్త్రయేచ్చైకైకే సమ్యగ్భోజ్యా బ్రాహ్మణాశ్శుభాః ।
ప్రాఙ్ముఖాశ్చోపవేశ్యాస్స్యుః విప్రా దైవాదికాస్తతః ॥
క్రియా యజ్ఞోపవీతీ చ కుర్యాద్దాతా తదీరితాః ।
ద్వౌ ద్వౌ వైకైకశః పిణ్డౌ దద్యాదష్టాదశాపి చేతి ॥

అత్రి భగవాన్ —

శుచిర్భూత్వాఽన్తికం గత్వా పూర్వేద్యుశ్చాగ్రజన్మనామ్ ।
స్వయమేవ ద్విజాగ్ర్యాణాం తేషాం కుర్యాన్నిమన్త్రణమ్ ॥
నిమన్త్రయేత పూర్వం ద్వౌ విశ్వేదేవార్థమాహితః ।
పితృభ్యస్తు యథాశక్తి యుగ్మాన్గుణవతో ద్విజాన్ ॥
అపరేద్యుస్సమాసీయ బ్రాహ్మణాంస్తాన్నిమన్త్రితాన్ ।
స్నేహద్రవ్యైః కృతస్నానాన్ క్రోధహీనాన్ వేదమూర్తికాన్ ॥
తైలైరభ్యక్తసర్వాఙ్గాన్ కుర్యాద్దేవపురస్సరమ్ ।
తతస్స్నాత్వా సమాయాతానుపవేశ్య యథాపురమ్ ॥
పాదాన్ప్రక్షాళ్య సర్వేషాం ప్రాఙ్ముఖానుపవేశ్య చ ।
తేభ్యోఽపి దద్యాత్తత్పూర్వమాసనార్థమృజూన్కుశాన్ ॥
తేషు తేషూదగగ్రేషు నిషీదేయురథో పునః ।
తేషాం హస్తేష్వపో దద్యాదథార్ఘ్యముపకల్పయేత్ ॥

దేవేభ్యోఽపి పృథగ్ద్వాదిపాఘ్యార్ఘ్యం స్మృతిచోదనాత్ ।
పురో నిధాయ పాత్రే ద్వే విశ్వేదేవార్థవిప్రయోః ॥
అన్తర్ధాయ తతో దర్భాన్నిషిచ్య చ జలం తయోః ।
యవోఽసీత్యాదియుక్తేన మన్త్రేణ ప్రతిభాజనమ్ ॥
యవాన్వికీర్య విప్రేభ్యః స్వాహాశబ్దైర్నివేదయేత్ ।
విశ్వే దేవా ఇదం వోఽర్ఘ్యమితి మన్త్రముదీరయేత్ ॥
దత్వాఽర్ఘ్యమాభ్యాం పిత్రర్థమథార్ఘ్యముపకల్పయేత్ ।
త్రిషు పిత్రాదిపాత్రేషు కుశానన్తర్నిధాయ తు ॥
క్రమేణైవ తు పాత్రేషు నిషిచ్యాపోఽథ తా అపః ।
మన్త్రేణ శన్నో దేవీరిత్యాద్యయచాఽనుమన్త్ర్య చ ॥
యవోఽసీత్యాదియుక్తేన మన్త్రేణ ప్రతిభాజనమ్ ।
యవాన్ క్షిప్త్వాఽథ పిత్రర్థం ద్విజన్మభ్యో నివేదయేత్ ॥
అపః ప్రథమపాత్రస్థాః స్వాహార్ఘ్యమితి మన్త్రితః ।
తేషామాద్యస్య విప్రస్య హస్తేఽన్యజ్జలమాహితః ॥
సిక్త్వాఽథార్ఘ్యం సమాదాయ జలం దక్షిణపాణినా ।
ద్వితీయపాత్రతః కిఞ్చిజ్జలమాదాయ పూర్వవత్ ॥
తత్రేదం తేఽర్ఘ్యమిత్యేష పితృనామపదాదికమ్ ।
మన్త్రం విభజ్య తేఽత్రాస్యత్తన్త్రం పూర్వవదాచరేత్ ॥
ఏవం పిత్రర్థవిప్రేభ్యః ప్రదాయార్ఘ్యం యథావిధి ।
పితామహార్థవిప్రేభ్యో దత్వాఽర్ఘ్యం చ యథాపురా ॥
ప్రపితామహశబ్దాదిమిదం తేఽర్ఘ్యమితీరయేత్ ।
మన్త్రమత్ర యథాపూర్వం తన్త్రమన్యత్సమాచరేత్ ॥

పిత్రాదిత్రితయస్యార్థే యథావత్కరణాద్విజే ।
స్వా వృణీత తదా తన్త్రం వదేద్దేవార్ఘ్యకల్పనమ్ ॥
భోజనం చేతి విద్వాంసో వదన్తి బహువేదినః ।
ఆసిఞ్చేత్ప్రథమే పాత్రే జలముత్తరయోర్ద్వయోః ॥
తాన్నియుక్తం సమం జీవ పుత్రం యద్యభివాఞ్ఛతి ।
పాత్రం తచ్చ తృతీయేన పాత్రేణైవ పిధాయ తు ॥
యథాఽవస్థితమాశ్రాద్ధసమాప్తేస్తత్తు నోద్ధరేత్ ।
అత్ర గాథాద్వయం గీతమాచార్యేణాపి తద్యథా ॥
నోద్ధరేత్ప్రథమం పాత్రం పితౄణామర్ఘ్యపాత్రితమ్ ।
ఆవృతాస్తత్ర తిష్ఠన్తి పితరశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥
యదా తదుద్ధృతం పాత్రం విస్మృతం వా యదా భవేత్ ।
అభోజ్యం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం క్రుద్ధైః పితృగణైర్గతైః ॥
ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు గన్ధమాల్యాదిభిర్ద్విజాన్ ।
అభ్యర్చ్య సర్వం శ్రాద్ధాఙ్గం వసనాభరణాదికమ్ ॥
తేభ్యః ప్రదద్యాత్సశ్రద్ధః విశ్వేదేవపురస్సరమ్ ।
భోజనార్థే యథానీతాదాదాయాన్నాదణు కిఞ్చన ॥
సర్పిషాఽక్త్వాఽవదాయాథ మేక్షణేన యథావిధి ॥
విధినేతి అవదానధర్మేణేత్యర్థః ॥
తదఙ్గీకృత్య మన్త్రాభ్యాం జుహుయాద్ద్విజపాణిషు ।
అత్ర స్వధానమశ్శబ్దస్థానే స్వాహేత్యుదీరయేత్ ॥
హుత్వా ప్రాగగ్నయే కవ్యవాహనాయేతి మన్త్రతః ।
సోమాయేత్యాదినా పశ్చాన్మన్త్రేణ జుహుయాదిహ ॥
తచ్చ భుక్తవతో విప్రాన్ యథేష్టం భోజయేత్తతః ।
తృప్తానథ ద్విజాన్ జ్ఞాత్వా మధువాతా ఋతాయతే ॥

ఇత్యాదికం తృచమథో ఉపాస్మై గాయతా నరః ।
పఞ్చర్చమక్షన్నిత్యాద్యామేకాం చ చర్చం యథాక్రమమ్ ॥
శ్రావయిత్వాఽపి సమ్పన్నమితి పృచ్ఛేద్ద్విజానథ ।
తేఽపి సమ్పన్నమేవేతి బ్రూయుస్తృప్తిసమన్వితాః ॥
అన్నశేషేణ కిం కార్యమితి పృచ్ఛేద్ద్విజాంస్తతః ।
తే ఇష్టైస్సహ భోక్తవ్యమితి ప్రత్యుక్తిపూర్వకమ్ ॥
ప్రదద్యుస్సకలం తస్మై స్వీకరోతి యథావిధి ।
నోద్వాసయేచ్చ విప్రాణాముచ్ఛిష్టాన్యాదినక్షయాత్ ॥
ప్రకిర్యాన్నం చ తేష్వగ్రే విప్రానాచమయేత్తతః ।
ఆచమ్యాసనసంస్థేభ్యః ప్రదద్యాద్భక్తిదక్షిణామ్ ॥
సర్వాంశ్చాభ్యర్చ్య గన్ధాద్యైః పితృపూర్వం విసర్జయేత్ ।
తేషాం విసర్జనారమ్భే పాత్రం విసృజయాత్పితుః ॥
బ్రాహ్మణాంస్తాంస్తు పిణ్డాన్తే గమయేదోం స్వధోచ్యతామ్ ।
ఇత్యుచ్చార్యతతస్తే తు స్వధేత్యుక్త్వా గృహాద్బహిః ॥
గచ్ఛేయురథ వా తాంస్తు ప్రత్యుచ్చార్య స్వధోచ్యతామ్ ।
ఇత్యేవం గమయేత్తేఽపి తథైవోక్త్వా వ్రజన్త్యథ ॥
విశ్వేదేవా ఇతి వచః పూర్వముక్త్వా తతః పరమ్ ।
ప్రీయన్తామితి నిర్దిశ్య విశ్వేదేవాన్ సముత్సృజేత్ ॥
నాన్దీపితరః ప్రథమం ప్రీయన్తామితి పశ్చిమమ్ ॥
విశ్వేదేవా ఇత్యుదీర్య నిర్గచ్ఛేయుర్గృహాద్బహిః ।
ఏవమిచ్ఛన్తి పూర్వేద్యుః పూర్తేష్వాదయకర్మసు ॥
నాన్దీశ్రాద్ధాభిధానం తు నిత్యం శ్రుతినిబన్ధనమ్ ॥ ఇతి ॥

—: అథ సఙ్కల్పవిషయః :—

అత్ర సఙ్కల్పవిషయే విశేషో దర్శితస్సఙ్గ్రహే —

శుభార్థీ ప్రథమాన్తేన వృద్ధౌ సఙ్కల్పమాచరేత్ ।
న షష్ఠ్యా యది వా కుర్యాన్మహాదోషోఽభిజాయతే ॥
అనన్తద్వన్ద్వశబ్దానామరూపాణాం సగోత్రిణామ్ ।
అనామ్నాచాతిలాద్యైశ్చ నాన్దీశ్రాద్ధం చ సవ్యవత్ ॥

అత్ర సవ్యజానునిపాతనం పిత్ర్యేషు న కర్తవ్యమిత్యాహ కాత్యాయనః —

నిపాతో న హి సవ్యస్య జానునో విద్యతే క్వచిత్ ॥ ఇతి.

పరివేషణాదౌ విశేషో భవిష్యత్పురాణే దర్శితః —

మధురం భోజనం దద్యాన్న చామ్లం పరివేషయేత్ ।
రక్తపుష్పం తిలాంశ్చైవమపసవ్యం చ వర్జయేదితి ॥

సూక్తజపవిషయే విశేషః స్మృత్యర్థసారే దర్శితః —
రాక్షోఘ్నాన్పైత్ర్యమన్త్రాంశ్చ శ్రావయేదితి ॥
భోజనస్థాననిర్మార్జనవిషయే ఆహ చన్ద్రికాయాం ప్రచేతాః —

న జపేత్పైతృకం జప్యం న మాంసం తత్ర దాపయేత్ ।
ప్రాఙ్ముఖో దేవతీర్థేన క్షిప్రం దేశనిమార్జనమితి ॥

పిణ్డదానే విశేషమాహ వసిష్ఠః —

తృప్తిప్రశ్నే తు సమ్పన్నం దైవే రుచితమిత్యపి ।
దధికర్కన్ధుసంమిశ్రాః పిణ్డాః కార్యా యథాక్రమమ్ ॥

కర్కన్ధుర్బదరీఫలమ్ ॥ — ॥

ప్రాఙ్ముఖో దేవతీర్థేన ప్రాక్కూలేషు కుశేషు చ ।
సవ్యాన్ పిణ్డాన్న కుర్వీత పిణ్డపాత్రమధోముఖమితి ॥

ప్రాక్కూలేషు ప్రాగగ్రేషు ॥

పిణ్డదానముచ్ఛిష్టసమీపే భోజనశాలాయాః బహిః కార్య-
మిత్యాహ వృద్ధశాతాతపః —

ప్రదద్యాత్ప్రాఙ్ముఖః పిణ్డం వృద్ధౌ నామ్నా స బాహ్యతః ఇతి॥
చతుర్వింశతిమతే తు —

ఏకం నామ్నా పరం తూష్ణీం దద్యాత్పిణ్డం పృథక్పృథగితి ॥

అత్ర ప్రథమం నామగోత్రసహితం దద్యాత్ ॥ద్వితీయం-
తూష్ణీం దద్యాదిత్యర్థః ॥ అత్ర వరయాచనే మన్త్రవిశేషశ్చో-
క్తశ్చన్ద్రికాయామ్ —

మాతా పితామహీ చైవ తథైవ ప్రపితామహీ ।

ఏతా భవన్తు మే ప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తు చ మఙ్గళమ్ ॥ఇతి॥
అత్ర పిణ్డనిర్వాపః పాక్షిక ఇతి గృహ్యపరిశిష్టేఽభిహితం నేహపిణ్డా-
ఇత్యన్యే, భవిష్యత్పురాణేపి —

పిణ్డనిర్వపణం కుర్యాన్న వా కుర్యాన్నరాధిప ।

వృద్ధిశ్రాద్ధే మహాబాహో కులధర్మానవేక్ష్యతు ॥ ఇతి ॥
ఇత్థం పక్షద్వయం ప్రదర్శితమ్। తత్ర విస్తృతపార్వణ విధిరుక్తః॥
యథా కథంచిత్పార్వణరూపసఙ్కల్పశ్రాద్ధవిధిస్తు చన్ద్రికాకారో-
క్తప్రకారేణలిఖ్యతే ॥ తత్ర వ్యాసః —

సఙ్కల్పంతుయదా కుర్యాన్న కుర్యాత్పాత్రపూరణమ్ ।

నావాహనాగ్నౌకరణం పిణ్డాంశ్చైవ న నిక్షిపేత్ ॥ఇతి॥

పాత్రపూరణమర్ఘ్యదానం ॥ఆవాహనస్య సమన్త్రకస్య-
నిషేధో న త్వావాహనస్వరూపస్య । తదభావే దేవతాసాన్నిధ్యా
భావప్రసఙ్గాత్ ॥ తతశ్చావాహనమన్త్రమనుక్త్వైవ సత్యవసు -
సంజ్ఞకాన్ విశ్వాన్దేవానావాహయామీత్యేతావదుక్త్వా దేవావా-

హనం కార్యమ్-పిత్రాద్యావాహనమప్యేవమేవ । పిణ్డాంశ్చైవేత్య-
త్ర చశబ్దేనోచ్ఛిష్టపిణ్డస్యాపి నిషేధః ॥ అత ఏవ స్మృత్యన్తరమ్ —

సఙ్కల్పం తు యదా కుర్యా న్న కుర్యాత్పాత్రపూరణమ్ ।
వికిరశ్చ న దాతవ్యః పిణ్డాంశ్చైవ న నిర్వపేదితి ॥

స్మృత్యన్తరేఽపి —

అఙ్గాని పితృయజ్ఞస్య యదా కర్తుం న శక్నుయాత్ ।
స తదా వాచయేద్విప్రాన్ సకలా సిద్ధిరస్త్వితి ॥

ఏవమనుష్ఠానే శక్త్యభావే సతి ముఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలం భవతి
తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ —

శ్రాద్ధానుకల్పం యః కుర్యాజ్జాత్యవస్థాద్యపేక్షయా ।
శ్రాద్ధాంశేనాప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలం నరః ॥ ఇతి ॥

—: ఇతి సఙ్కల్పశ్రాద్ధనిర్ణయః :—

అథ జీవత్పితృకవిషయమ్ ॥ — ॥

అథాభ్యుదయికే కర్మణి జీవత్పితృకవిషయే నిర్ణయ ఉచ్యతే ॥
సాయణీయే —

నాన్దీశ్రాద్ధం పితా కుర్యాదాద్యే పాణిగ్రహే పునః ।
అత ఊర్ధ్వం ప్రకుర్వీత స్వయమేవ తు నాన్దికమ్ ॥

చన్ద్రికాయాం కాత్యాయనస్తు ॥

స్వపితృభ్యః పితా దద్యాత్సుతసంస్కారకర్మసు ।
పిణ్డానోద్వాహనాత్తేషాం తస్యాభావే తు తత్క్రమాదితి ॥

అస్యార్థః — సుతసంస్కారకర్మసు జాతకర్మాదిషు
తేషాం సుతానామోద్వాహనాద్వివాహపర్యన్తం పితా స్వపితృభ్యః
పిణ్డాన్దద్యాత్ — వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ తస్యాభావే తు-పితుర-
భావే తు తేషాం సంస్కార్యాణాం జాతకర్మాదిషు సంస్కా-

కర్మసు “ అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యాభ్రాతృభిః పూర్వసం-
స్కృతైః ” రిత్యాదివచనాద్యో గమ్యమానః కర్తృక్రమః తేన
క్రమేణ జేష్ఠభ్రాత్రాదిః స్వపితృభ్యో దద్యాదితి ॥ సమావర్తన-
స్యాపి వివాహాత్ప్రాచీనసుతసంస్కారత్వాజ్జీవత్పితృకసమావర్తనే
పితా స్వపితృభ్యో దద్యాత్ ॥ అజీవత్పితృకస్తు పూర్వసంస్కృత-
భ్రాత్రసమ్భవే స్వయమేవ స్వపితృభ్యో దద్యాత్ ॥ ఉపనయనే
మార్ధికారస్య జాతత్వాత్ వివాహేఽప్యేవమేవ ద్రష్టవ్యమితి॥
తస్యాభావే తు తత్క్రమాదిత్యంశస్య హేమాద్రికృతవ్యాఖ్యా-
ఖ్యతే ॥ పిత్రభావే అన్యోయః కశ్చిత్సంస్కారం కుర్యాత్ ॥
తత్క్రమాత్ పితరమారభ్య యః సంస్కార్యస్యపితౄణాం క్రమః
తేనైవ క్రమేణ దద్యాత్ ॥ న తు స్వకీయేభ్యః పితృభ్య ఇత్యర్థం
స్థాపయిత్వా నిగమనవాక్యేన సిద్ధాన్తః ప్రదర్శితః । తస్మాత్పితృ-
వ్యాచార్యమాతులాదయః సంస్కార్యస్యాపనేయాదేరేవ పితృభ్యః
శ్రాద్ధం దద్యుః ; న స్వపితృభ్య ఇత్యత్ర పారమార్థికః పక్షో
విధీయత ఇతి.

అత్ర సంస్కర్తా జీవత్పితృకశ్చేత్తదా విశేష ఉక్తో గృ-
హ్యపరిశిష్టే, జీవత్పితృకస్సుతసంస్కారేషు మాతృమాతామహ-
యోః కుర్యాత్తస్యాం చ జీవన్త్యాం మాతామహస్యైవ కుర్యాదితి॥
తథా చ కాత్యాయనః—

న పితుః పితృకృత్యేషు అధికారో న విద్యతే ।
న జీవన్తమతిక్రమ్య కిఞ్చిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ ఇతి.

పితృకృత్యేషు శ్రాద్ధేషు పితామహాదిసమ్బన్ధిష్విత్యర్థః ॥
అత్ర కేషుచిదపవాదో మైత్రాయణీయపరిశిష్టే దర్శితః

ఉద్వాహే పుత్రజననే పిత్ర్యేష్ట్యాం సౌమికే మఖే ।

తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆద్యాంతే షడేతే జీవతః పితురితి ॥

పుత్రస్య షడేతే శ్రాద్ధకాలాఇత్యర్థః ॥ పిత్ర్యేష్ట్యాం చాతుర్మాస్యేషు సామికే మఖే సోమాద్దా పురోడాశాత్పిణ్డ-దానే చ ॥ ఎతత్సాగ్నికాభిప్రాయం అత ఎవ సుమన్తుః —

న జీవతః పితుః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమగ్నిమృతే ద్విజః ।
యేభ్య ఎవ పితాదద్యాత్తేభ్యః కుర్వీతసాగ్నికః ॥ ఇతి.
పితామహే వ్యేవమేవ కుర్యాజ్జీవతి సాగ్నికః ।
సాగ్నికోఽపి న కుర్వీత జీవతి ప్రపితామహే ॥ ఇతి.

ప్రపితామహగ్రహణమ్ । పితృపితామహాపేతప్రపితామహప్రద-ర్శనార్థమ్ ॥ అత ఎవ విష్ణుః —

పితరి పితామహే ప్రపితామహే చ జీవతి నైవ దద్యాదితి పితరి పితామహే చ జీవతి కథం కార్యమిత్యపేక్షితే స ఎవాహ—

పితరి జీవతి యః శ్రాద్ధం కుర్యాత్సయేషాం పితా కుర్యా-త్తేషాం కుర్యాత్ ॥ పితరి పితామహే చ యేషాం పితామహ ఇతి॥

ఇతి జీవత్పితృకశ్రాద్ధాధికారనిర్ణయః ॥

ఎతద్వృద్ధిశ్రాద్ధాకరణె ప్రత్యవాయమాహ ॥ వృద్ధశాతాతపః —

వృద్ధౌ న తర్పితా యేన పితరో గృహమేధినః ।
తద్దానమఫలంసర్వమాసురో విధిరేవసః ॥ ఇతి ॥

—: అథ ప్రయోగః :—

అథాత్ర ప్రచురాచారపరిప్రాప్తతయా గృహ్యపరిశిష్టభ - విష్ణ్వుత్తరపురాణోక్తపక్షే చ సఙ్కల్పవిధానప్రయోగః ప్రదర్శ్య తే ఉపనయనాదిషు మహత్సు కర్మసు పూర్వేద్యు రేవ జాతక-ర్మాద్యల్పకర్మసు తదహరేవ నాన్దీశ్రాద్ధం కుర్యాత్తత్రాయం క్రమః —

శుద్ధస్థలం గోమయేనోపలిప్య రఙ్గవల్ల్యాదిభిరలఙ్కృత్య స్థ-
ణ్డిలే ప్రతిమాసు ద్విజాతిషు వా యథాచారమర్చయేత్ । తత్ర
మాతృపితామహీ ప్రపితామహ్యః ॥ మాతామహీ మాతుఃపితా-
మహీ మాతుఃప్రపితామహీ పితృష్వసృమాతృష్వసారా ఇత్యష్టౌ
మానుషమాతరః । బ్రాహ్మీమాహేశ్వరీ కౌమారీ వైష్ణవీ వారా-
హీ మాహేన్ద్రీ చాముణ్డాఖ్యాః సప్త దైవమాతరః । దుర్గాం
గణాధిపం క్షేత్రాధిపతిం చ మాత్రే నమ ఇత్యాదిభిర్నామమన్త్రై
ర్యథాక్రమం షోడశోపచారైరభ్యర్చయేత్ । ఏవం యథాఽధి-
కారం మాతృపూజాం కృత్వా నాన్దీశ్రాద్ధస్య సఙ్కల్పం కుర్యాత్ ॥
తత్ర తిథ్యాదికం సఙ్కీర్త్య ఉపవీతీ నాన్దీముఖాః మాతృపితా -
మహీప్రపితామహ్యః అముకగోత్రాః నాన్దీముఖాః పితృపితామహ
ప్రపితామహాః అముకగోత్రాః నాన్దీముఖాః మాతామహమాతుః
పితామహమాతుఃప్రపితామహాః సపత్నీకాః సత్యవసుసంజ్ఞకా
విశ్వేదేవాశ్చ । ఏతానుద్దిశ్య సఙ్కల్పవిధానేన నాన్దీశ్రాద్ధం కరి-
ష్య ఇత్యుక్త్వా లక్షణలక్షితాన్బ్రాహ్మణాన్వింశతిసంఖ్యాకానష్ట
సంఖ్యాకాన్వా పూర్వేద్యుః సద్య ఏవ వా దైవపూర్వకం నిమ
న్త్ర్య ॥ కృతాభ్యఙ్గాదిస్నానాత్ తాన్పూర్వాహ్ణే పరిచారకై-
రాకార్య సమ్బుద్ధ్యోక్త్వా తేషాం పాదాన్ప్రక్షాళ్య ప్రాఙ్ముఖము-
పవేశ్య షష్ఠీవిభక్త్యోక్త్వా ఋజూని దర్భయుగ్మాన్యాసనం ప్రదా-
య అపః ప్రదాయ క్షణం దత్వా - ద్వితీయావిభక్త్యుచ్చార్య -
తేషు యుగ్మేషు అమన్త్రకమావాహ్య గన్ధశుక్లమాల్యధూపదీపా
చ్ఛాదనాభరణాని ప్రథమాన్తముచ్చార్య - ద్విర్ద్విర్దత్వా -
మధురద్రవ్యసహిత మామ్లరహితమన్నం పరివిష్య- పృథివీ తే పా
త్రాదికముచ్చార్య - చతుర్థీవిభక్త్యోక్త్వా స్వాహా హవ్యం న

మమేతి సర్వత్ర త్యక్త్వా - తృప్తేష్ఠ తేష్ఠ ఉపాస్మై గాయతా నర ఇతి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య కశ్యప వసిష్ఠ ఋషీఽసితః పవమానసోమో దేవతా గాయత్రీ ఛన్దః —

ఉపాస్మై గాయతా నరః పవమానాయేన్దవే। అభి దేవాఁ ఇయక్షతే ॥ అభి తే మధునా పయోఽథర్వాణో అశిశ్రయుః । దేవం దేవాయ దేవయు ॥ స నః పవస్వ శం గవే శం జనాయ శమర్వతే। శం రాజన్నోషధీభ్యః ॥ బభ్రవే ను స్వతవసేఽరుణాయ దివిస్పృశే। సోమాయ గాథమర్చత ॥ హస్తచ్యుతేభిరద్రిభిః సుతం సోమం పునీతన । మధావాధావతా మధు ॥ ఏతాఞ్ఛ్రావయిత్వా, తైః ఉత్తరాపోశనాద్యాకృతే హస్తశుద్ధ్యాదికం కృత్వా—

మాతా పితామహీ చైవ తథైవ ప్రపితామహీ ।
ఏతా భవన్తు మే ప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తు చ మఙ్గళమ్ ॥
పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః ।
మాతామహస్తత్పితా చ ప్రమాతామహకాదయః ॥
ఏతే భవన్తు సుప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తు చ మఙ్గళమ్ ॥

ఇత్యుక్త్వా కృతాఞ్జలిః సమ్ప్రార్థ్య ప్రణిపత్య బ్రాహ్మణాన్విసృజ్య ఆచామేత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
ఆభ్యుదయికప్రయోగః సమాప్తః.

— అథకౌతుకబన్ధనవిధిః —

శ్రుత్యన్తకాన్తారచరన్మయూరం
పురాణవేద్యం పురుహూతవన్ద్యమ్,
నత్వా నృసింహం జగదీశమేనం
నిగద్యతే కౌతుకబన్ధ ఏషః, —

అథ కౌతుకబన్ధస్య విధిరభిధీయతే — తత్ర భగవాన్ —

అథ కౌతుకబన్ధస్య ప్రయోగోఽత్ర నిగద్యతే ।
వివాహాద్యశుభే కార్యే రాత్ర్యాం వాఽహ్ని కృతే తథా ।
సాఙ్కురే పాలికాయుక్తే స్థలే దున్దుభిపూరితే ॥
సహోక్షితేన కాంస్యేన సోదకుమ్భం నిధాయ చ ।
కార్పాసోద్భవసూత్రం తు త్రిగుణీకృత్య పఞ్చ వా ॥
నిధాయ తణ్డులాన్ప్రాత్రే కూర్చేణ కుమ్భం నిధాయ చ ।
కుశైః కుమ్భోద్ధకైర్మన్త్రైః ప్రోక్ష్య విప్రే సుఖాసనే ॥
ఓం భూర్భువస్స్వస్సావిత్ర్యా ఋగ్భిర్వేదాదిభిస్సహ ।
ఆపోహిష్ఠాదికాభిర్జైః శుద్ధమిత్యఘమర్షణైః ॥
శ్రద్ధావత్యా స్వస్తిమత్యా పావమానైస్తథైవ చ ।
రక్షోహణం చ రాత్రిం చ కృణుష్వేతి తథైవ చ ॥
తరత్సమన్దీ పురుషం విష్ణుసూక్తం తథైవ చ ।
అతో దేవా అవన్త్వితి పరోమాత్రా తథైవ చ ॥
శ్రీసూక్తం శివసఙ్కల్పం వాయుసూక్తం తథైవ చ ।
ముఞ్చామి త్వేతి సూక్తం చ స్యోనాపృథ్వీ భవేతి చ ॥
ద్రవిణోదాస్పవితేతి నవ్యో విద్యున్నయేతి చ ।
ఉలూకయాతుం శిశ్నేతి ఋగ్భిరేతాభిరన్వితైః ॥
జాతవేదస ఇత్యృచా సూత్రమాదాయ శోధయేత్ ।

గన్ధేన దక్షిణే హస్తే బధ్వా పుంసస్తు తన్తునా ॥
విశ్వేత్తా తే సపనేతి స్త్రీణాం సవ్యకరే తథా ।
శిరియె జాతఋచైకయా ఉపధ్వర్యుశ్చ సమాహితః ॥
శతం జీవేతి ద్వాభ్యాం చ బృహత్సామేత్యృచైకయా ।
యే యజ్ఞేనేతి చాష్టాభిః త్రియమ్బకమృచైకయా ॥
భస్మనావాఽథవైవాఽపి రక్షాంకృత్వా సమాపయేత్ ।
దద్యాదాచార్యహేమాది ఋత్విగ్భ్యః పూజ్యశక్తితః ॥
*హారితే ప్రస్తుతే నిత్యం కర్మ పూర్వాపరేఽపి వా ।
విద్వాన్సర్వప్రయత్నేన కుర్యాత్కౌతుకబన్ధనమ్ ॥ ఇతి ॥

అత్రాపేక్షితకూర్చలక్షణముక్తం భరద్వాజేన —

సవభిస్సప్తభిర్దర్భైః పఞ్చభిః క్రమశః క్రమాత్ ।
కూర్చశ్శ్రేష్ఠో మధ్యమశ్చ కనీయాన్ స ఇతీరితః ॥
తద్గ్రన్థిర్ద్వ్యఙ్గులా జ్ఞేయా తదూర్ధ్వం చతురఙ్గులమ్ ।
షోడశాఙ్గులమాయామమధస్తాచ్చ నియోజయేత్ ॥
పవిత్రే ప్రాగ్యథా ప్రోక్తా గ్రన్థిస్తేన క్రమేణ తు ।
గ్రన్థిం దద్యాద్ద్విజః కూర్చే తద్విధాస్యాత్పవిత్రవత్ ॥ఇతి॥

—: అథ ప్రయోగః :—

వివాహాదిశుభకర్మణి పూర్వదిన రాత్రౌ సాఙ్కురేపాలికాయుక్తే స్థలే మఙ్గలతూర్యనాదే కృతే కౌతుకబన్ధనమ్ కుర్యాత్ ॥ తత్రాయం క్రమః —

ఆచార్యస్తిథ్యాదికం సఙ్కీర్త్య ఆముకకర్మ కర్తుమాదా

* ఇదమర్ధం క్వచిత్పుస్తకేఽస్తి । చిన్త్యమానమప్యర్థం న స్ఫారయతి ॥

శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం కౌతుకబన్ధనం కరిష్యామీతి సఙ్కల్ప్య, నవసప్తపఞ్చస్వన్యతమసంఖ్యాకాః కుశశలాకా గృహీత్వా చతురఙ్గులాగ్రం ద్వ్యఙ్గులగ్రన్థిం షోడశాఙ్గులమూలం యథా భవతి తథా పవిత్రవద్బద్ధ్వైవంకృతం - కూర్చం ప్రాగగ్రం నిధాయ- తత్ర కుమ్భం సంస్థాప్య - సాక్షతకాంస్యపాత్రే పఞ్చగుణీకృతం కార్పాససూత్రం నిధాయ - తత్సమీపే యజమానముపవేశ్య - కుశహస్తైఋత్విగ్భిస్సహ కుమ్భోదకేన తత్సూత్రం సమన్తాదభిషిఞ్చేత్ ॥ తత్ర మన్త్రాః —

తత్సవితురిత్యస్య విశ్వామిత్రస్సవితా గాయత్రీ—

తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి । ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ ॥

అగ్నిమీళ ఇతి మధుచ్ఛన్దా అగ్నిర్గాయత్రీ—

అగ్నిమీళే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవమృత్విజమ్ । హోతారం రత్నధాతమమ్ ॥

ఇషే త్వోర్జే త్వా వాయవస్థోపాయవస్థః దేవో వస్సవితా ప్రార్పయతు శ్రేష్ఠతమాయ కర్మణే ॥ అగ్న ఆయాహి వీతయే గృణానో హవ్యదాతయే । నిహోతా సత్సి బర్హిషి ॥ శన్నో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే । శం యోరభిస్రవన్తు నః ॥

ఆపో హిష్ఠేతి నవర్చస్య సూక్తస్య అమ్బరీషస్సిన్ధుద్వీప ఆపో గాయత్రీ ॥ పఞ్చమీ వర్ధమానా సప్తమీ ప్రతిష్ఠా అన్త్యే ద్వే అనుష్టుభౌ—

ఆపో హిష్ఠా మయోభువస్తా న ఊర్జే దధాతన । మహే రణాయ చక్షసే ॥ యో వశ్శివతమో రసస్తస్య భాజయతేహ నః। ఉశతీరివ మాతరః ॥ తస్మా అరం గమామవో యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో జనయథా చ నః ॥ శంనో దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే । శం యోరభి స్రవన్తు నః ॥ ఈశానా వార్యాణాం క్షయన్తీశ్చర్షణీనామ్ । అపో యాచామి భేషజమ్ । అప్సు మే సోమో అబ్రవీదన్తర్విశ్వాని భేషజా । అగ్నించ విశ్వశంభువమ్। ఆపః పృణీత భేషజం వరూథం తన్వే౽మమ । జ్యోక్చ సూర్యం దృశే । ఇదమాపః ప్రవహత యత్కించ దురితం మయి । యద్వా౽హమభిదుద్రోహ యద్వా శేప ఉతానృతమ్। ఆపో అద్యాన్వచారిషం రసేన సమగస్మహి । పయస్వానగ్న ఆగహి తం మా సంసృజ వర్చసా ॥

ఏతో న్విన్ద్రమితి ఋక్త్రయస్య ఆఙ్గీరసస్తిరశ్చిరిన్ద్రో౽నుష్టుప్ —

ఏతో న్విన్ద్రం స్తవామ శుద్ధం శుద్ధేన సామ్నా । శుద్ధైరుక్థైర్వావృధ్వాంసం శుద్ధ ఆశీర్వాన్మమత్తు । ఇన్ద్ర శుద్ధో న ఆగహి శుద్ధశ్శుద్ధాభిరూతిభిః । శుద్ధో రయిం నిధారయ శుద్ధో మమద్ధి సోమ్యః । ఇన్ద్ర శుద్ధో హి నో రయిం శుద్ధో రత్నాని దాశుషే । శుద్ధో వృత్రాణి జిఘ్నసే శుద్ధో వాజం సిషాససి ॥

ఋతం చ సత్యం చేత్యృచస్య అఘమర్షణో భావవృత్తోఽనుష్టుప్ —

ఋతం చ సత్యం చాఽభీద్ధాత్తపసోఽధ్యజాయత । తతో రాత్ర్యజాయత తతస్సముద్రో అర్ణవః ॥ సముద్రాదర్ణవాదధి సంవత్సరో అజాయత । అహోరాత్రాణి విదధద్విశ్వస్య మిషతో వశీ । సూర్యాచన్ద్రమసౌ ధాతా యథాపూర్వమకల్పయత్ । దివం చ పృథివీం చాన్తరిక్షమథో స్వః ॥

ప్రశర్ధాయేతి మన్త్రస్య ఆత్రేయశ్శ్యావాశ్వో మరుతో జగతీ —

ప్రశర్ధాయ మారుతాయ స్వభానవ ఇమాం వాచమనజా పర్వతచ్యుతే । ఘర్మస్తుభే దివ ఆపృష్ఠయజ్వనే ద్యుమ్నశ్రవసే మహిన్నృమ్ణమర్చత ॥

స్వస్తి నోఽమిమితామితి మన్త్రస్య స్వస్త్యాత్రేయో విశ్వేదేవాస్త్రిష్టుప్ —

స్వస్తి నోఽమిమీతామశ్వినా భగస్స్వస్తి దేవ్యదితిరనర్వణః । స్వస్తిపూషా అసురో దధాతు నస్స్వస్తి ద్యావాపృథివీ సుచేతనా ॥

స్వాదిష్ఠయేతి దశర్చస్య సూక్తస్య మధుచ్ఛన్దాః పవమాన సోమో గాయత్రీ —

స్వాదిష్ఠయా మదిష్ఠయా పవస్వ సోమ ధారయా । ఇన్ద్రా
య పాతవే సుతః ॥ రక్షోహా విశ్వచర్షణిరభి యోనిమయోహతమ్।
ద్రుణా సధస్థమాసదత్ ॥ వరివోధాతమో భవ మంహిష్ఠో వృత్ర
హన్తమః । పర్షి రాధో మఘోనామ్ ॥ అభ్యర్ష మహానాం
దేవానాం వీతిమన్ధసా । అభి వాజముత శ్రవః ॥ త్వామచ్ఛా చ-
రామసి తదిదర్థం దివే దివే । ఇన్దో త్వే న ఆశసః ॥ పునాతి తే
పరిస్రుతం సోమం సూర్యస్య దుహితా । వారేణ శశ్వతా తనా ।
తమీమణ్వీస్సమర్య ఆగృభ్ణన్తి యోషణో దశ । స్వసారః పార్యే
దివి ॥ తమీం హిన్వన్త్యగ్రువో ధమన్తి బాకురం దృతిమ్ । త్రి-
ధాతు వారణం మధు । అభీమమఘ్న్యా ఉత శ్రీణన్తి ధేనవశ్శిశుమ్॥
సోమమిన్ద్రాయ పాతవే ॥ అస్యేదిన్ద్రో మదేష్వా విశ్వా వృత్రాణి
జిఘ్నతే । శూరో మఘా చ మంహతే ॥

రక్షోహణమితి పఞ్చవింశర్చస్య సూక్తస్య భరద్వాజః
పాయూ రక్షోహాఽగ్నిస్త్రిష్టుప్ ॥ అన్త్యాశ్చతస్రోఽనుష్టుభః —

రక్షోహణం వాజినమాజిఘర్మి మిత్రం ప్రథిష్ఠ ముపయా
మి శర్మ । శిశానో అగ్నిః క్రతుభిస్సమిద్ధస్స నో దివా స రిషః
పాతు నక్తమ్ ॥ అయో దంష్ట్రో అర్చిషా యాతుధానానుపస్పృశ

జాతవేదస్సమిద్ధః । ఆజిహ్వయా మూరదేవాన్రభస్వ క్రవ్యాదో వృక్త్వ్యపిధత్స్వాసన్ ॥ ఉభోభయావిన్నుప ధేహి దంష్ట్రా హింస్రశ్శిశానోఽవరం పరం చ । ఉతాన్తరిక్షే పరియాహి రాజన్జమ్భైస్సం ధేహ్యభి యాతుధానాన్ ॥ యజ్ఞైరిషూస్సన్నమమానో అగ్నే వాచా శల్యాం అశనిభిర్దిహానః । తాభిర్విధ్య హృదయే యాతుధానాన్ప్రతీచో బాహూన్ప్రతిభఙ్ధ్యేషామ్ ॥ అగ్నే త్వచం యాతుధానస్య భిన్ధి హింస్రాఽశనిర్హరసా హన్త్వేనమ్ ॥ ప్రపర్వాణి జాతవేద శ్శృణీహి క్రవ్యాత్క్రవిష్ణుర్విచినోతు వృక్ణమ్ ॥ యత్రేదానీం పశ్యసి జాతవేదస్తిష్ఠన్తమగ్న ఉత వా చరన్తమ్ ॥ యద్వాఽన్తరిక్షే పథిభిః పతన్తం తమస్తా విధ్య శర్వా శిశానః । ఉతాలబ్ధం స్పృణుహి జాతవేద ఆలేభానాదృష్టిభిర్యాతుధానాత్ ॥ అగ్నే పూర్వో నిజహి శోశుచాన ఆమాదః క్ష్విఙ్కాస్తమదన్త్వేనీః । ఇహ ప్రబ్రూహి యతమస్సో అగ్నే యో యాతుధానో య ఇదం కృణోతి ॥ తమారభస్వ సమిధా యవిష్ఠ నృచక్షసశ్చక్షుషే రన్ధయైనమ్ । తీక్ష్ణేనాగ్నే చక్షుషా రక్ష యజ్ఞం ప్రాఞ్చం వసుభ్యః ప్రణయ ప్రచేతః ॥ హింస్రం రక్షాంస్యభి శోశుచానం మా త్వా దభన్యాతుధానా నృచక్షః । నృచక్షా రక్షః పరిపశ్య విక్షు తస్య

త్రీణి ప్రతి శృణీహ్యగ్రా ॥ తస్యాగ్నే పృష్టీర్హరసా శృణీహి త్రే-
ధా మూలం యాతుధానస్య వృశ్చ । త్రిర్యాతుధానః ప్రసితిం త
ఏత్వృతం యో అగ్నే అనృతేన హన్తి ॥ తమర్చిషా స్ఫూర్జయ-
ఞ్జాతవేదస్సమక్షమేనం గృణతే నివృఙ్ధి । తదగ్నే చక్షుః ప్రతి-
ధేహి రేభే శఫారుజం యేన పశ్యసి యాతుధానమ్ ॥ అథర్వ-
వజ్జ్యోతిషా దైవ్యేన సత్యం ధూర్వన్తమచితం న్యోష ॥ యదగ్నే
అద్యమిథునా శపాతో యద్వాచస్తృష్టం జనయన్త రేభాః ।
మన్యోర్మనసశ్శరవ్యా ౩ జాయతే యా తయా విధ్య హృదయే
యాతుధానాన్ ॥ పరాశృణీహి తపసా యాతుధానాన్పరాగ్నే రక్షో
హరసా శృణీహి । పరార్చిషా మూరదేవాఞ్ఛృణీహి పరాసుతృ-
పో అభి శోశుచానః ॥ పరాద్య దేవా వృజినం శృణన్తు ప్రత్యగేనం
శపథా యన్తు తృష్టాః । వాచాస్తేనం శరవ ఋచ్ఛన్తు మర్మ-
న్విశ్వస్యైతు ప్రసితిం యాతుధానః ॥ యః పౌరుషేయేణ క్రవిషా
సమఙ్క్తే యో అశ్వ్యేన పశునా యాతుధానః । యో అఘ్న్యా-
యా భరతి క్షీరమగ్నే తేషాం శీర్షాణి హరసాఽపివృశ్చ ॥ సం-
వత్సరీణం పయ ఉస్రియాయాస్తస్య మాశీద్యాతుధానో నృచక్షః-
పీయూషమగ్నే యతమస్తితృప్సాత్తం ప్రత్యఞ్చమర్చిషా విధ్య

మమర్దన్ ॥ విషంగవాం యాతుధానాః పిబన్త్వావృశ్చన్తామది-
తయే దురేవాః । పరైనాం దేవస్సవితా దదాతు పరా భాగమో-
షధీనాం జయన్తామ్ ॥ సనాదగ్నే మృణసి యాతుధానాన్న త్వా
రక్షాంసి పృతనాసు జిగ్యుః । అను దహ సహ మూరాన్క్రవ్యా-
దో మా తే హేత్యా ముక్షత దైవ్యాయాః ॥ త్వం నో అగ్నే అ-
ధరాదుదక్తా త్వం పశ్చాదుత రక్షా పురస్తాత్ । ప్రతి తే తే
అజరాసస్తపిష్ఠా అఘశంసం శోశుచతో దహన్తు। పశ్చాత్పురస్తా-
దధరాదుదక్తాత్కవిః కావ్యేన పరిపాహి రాజన్ । సఖే సఖాయ-
మజరో జరిమ్ణేఽగ్నే మర్తాం అమర్త్యస్త్వం నః ॥ పరి త్వా-
ఽగ్నే పురం వయం విప్రం సహస్య ధీమహి । ధృషద్వర్ణం దివే-
దివే హన్తారం భఙ్గురావతామ్ ॥ విషేణ భఙ్గురావతః ప్రతిష్మ
రక్షసో దహ । అగ్నే తిగ్మేన శోచిషా తపురగ్రాభిరృష్టిభిః ॥
ప్రత్యగ్నే మిథునా దహ యాతుధానా కిమీదినా । సంత్వా శిశామి
జాగృహ్యదబ్ధం విప్ర మన్మభిః ॥ ప్రత్యగ్నే హరసా హరశ్శృణీహి
విశ్వతః ప్రతి । యాతుధానస్య రక్షసో బలం విరుజ వీర్యమ్ ॥

రాత్రీ వ్యఖ్యదిత్యష్టర్చస్య సూక్తస్య సౌభరః కుశికో
రాత్రిర్వా భరద్వాజో రాత్రిస్తవం గాయత్రమ్—

రాత్రీ వ్యఖ్యదాయతీ పురుత్రా దేవ్యక్షభిః । విశ్వా

అధి శ్రియో దధత ॥ ఓర్వప్రా అమర్త్యా నివతో దేవ్యు౧ద్వతః । జ్యోతిషా బాధతే తమః ॥ నిరు స్వసారమస్కృతోషసం దేవ్యాయతీ ॥ అపేదుహాసతే తమః ॥ సా నో అద్య యస్యా వయం ని తే యామం న విక్ష్మహి । వృక్షే న వసతిం వయః ॥ ని గ్రామాసో అవిక్షత నిపద్వన్తో నిపక్షిణః । నిశ్యేనాసశ్చిదర్థినః । యావయా వృక్యం౧ వృకం యవయస్తేన మూర్మ్యే । అథానస్సుతరాభవ॥ ఉప మా పేపిశత్తమః కృష్ణం వ్యక్తమస్థిత । ఉషఋణేవ యాతయ । ఉప తే గా ఇవాకరం వృణీష్వ దుహితర్దివః । రాత్రిస్తోమన్న జిగ్యుషే ॥

కృణుష్వేతి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య వామదేవో రక్షోహాఽగ్నిస్త్రిష్టుప్ ॥

కృణుష్వ పాజః ప్రసితిం న పృథ్వీం యాహి రాజేవామవాఀ ఇభేన ॥ తృష్వీమను ప్రసితిం ద్రూణానోఽస్తాసి విధ్య రక్షసస్తపిష్ఠైః ॥ తవ భ్రమాస ఆశు యా పతన్త్యనుస్పృశ ధృషతా శోశుచానః । తపూంష్యగ్నే జుహ్వా పతఙ్గాన సన్దితో విసృజ విష్వగుల్కాః ॥ ప్రతిస్పశో విసృజ తూర్ణితమో భవా పాయుర్విశో అస్యా అదబ్ధః । యో నో దూరే అఘశంసో యో అన్త్యగ్నే మాకిష్టే వ్యథిరాదధర్షీత్ ॥ ఉదగ్నే తిష్ఠ ప్రత్యాతనుష్వ-

న్య౧ మిత్రాఁ ఓషతాత్తిగ్మహేతే । యో నో అరాతిం సమిధాన
చక్రే నీచా తం ధక్ష్యతసం న శుష్కమ్ । ఊర్ధ్వో భవ ప్రతివి-
ధ్యాధ్యస్మదావిష్కృణుష్వ దైవ్యాన్యగ్నే । అవస్థిరా తనుహి
యాతుజూనాం జామిమజామిం ప్రమృణీహి శత్రూన్ ॥ స తే
జానాతి సుమతిం యవిష్ఠ య ఈవతే బ్రహ్మణే గాతుమైరత్ ।
విశ్వాన్యస్మై సుదినాని రాయో ద్యుమ్నాన్యర్యో విదురో అభి
ద్యౌత్ ॥ సేదగ్నే అస్తు సుభగస్సుదానుర్యస్త్వా నిత్యేన హవిషా
య ఉక్థైః । పిప్రీషతి స్వ ఆయుషి దురోణే విశ్వేదస్మై సుదినా
సాఽసదిష్టిః । అర్చామి తే సుమతిం ఘోష్యర్వాక్ సం తే వా-
వాతా జరతామియం గీః ॥ స్వశ్వాస్త్వా సురథా మర్జయేమాస్మే
క్షత్త్రాణి ధారయేరను ద్యూన్ ॥ ఇహ త్వా భూర్యాచరేదుపత్మ-
న్దోషావస్తర్దీదివాంసమను ద్యూన్ ॥ క్రీళన్తస్త్వా సుమనసస్సపే-
మాభి ద్యుమ్నా తస్థివాంసో జనానామ్ । యస్త్వా స్వశ్వస్సుహి-
రణ్యో అగ్న ఉపయాతి వసుమతా రథేన ॥ తస్య త్రాతా భవసి
తస్య సఖా యస్త ఆతిథ్యమానుషక్ జుజోషత్ । మహో రుజామి
బన్ధుతా వచోభిస్తన్మా పితుర్గోతమాదన్వియాయ ॥ త్వంనో అ
స్య వచసశ్చికిద్ధి హోతర్యవిష్ఠ సుక్రతో దమూనాః । అస్వప్నజ-

స్తరణయస్సు శేవా అతన్ద్రాసో వృకా అశ్రమిష్ఠాః ॥ తే పాయవ-
స్సధ్ర్యఞ్చో నిషద్యాగ్నే తవ నః పాన్త్వమూర । యే పాయవో
మామతేయం తే అగ్నే పశ్యన్తో అన్ధం దురితాదరక్షన్ ॥ రరక్ష
తాన్థ్సుకృతో విశ్వవేదా దిప్సన్త ఇద్రిపవో నాహ దేభుః । త్వ-
యా వయం సధన్యస్త్వోతాస్తవ ప్రణీత్యశ్యామ వాజాన్ । ఉ-
భా శంసా సూదయ సత్యతాతేఽనుష్ఠుయా కృణుహ్యహ్రయాణ॥
అయా తే అగ్నే సమిధా విధేమ ప్రతిస్తోమం శస్యమానం గృ -
భాయ ॥ దహాశసో రక్షసః పాహ్యస్మాన్ద్రుహో నిదో మిత్రమ -
హో అవద్యాత్ ॥

తరత్సమన్దీతి చతుష్కస్య సూక్తస్య-అవత్సారః పవమా
నసోమో గాయత్రీ —

తరత్సమన్దీ ధావతి ధారాసు తస్యాన్ధసః । తరత్సమన్దీ ధా-
వతి ॥ ఉస్రా వేద వసూనాం మర్తస్య దేవ్యవసః । తరత్సమన్దీ
ధావతి ॥ ధ్వస్రయోః పురుషన్త్యోరా సహస్రాణి దద్మహే ॥ త -
రత్సమన్దీ ధావతి ॥ ఆయయోస్త్రింశతం తనా సహస్రాణి చ ద -
ద్మహే ॥ తరత్సమన్దీ ధావతి॥

సహస్రశీర్షేతి షోడశర్చస్య సూక్తస్య నారాయణః పురు-
షోఽనుష్టుప్ అన్త్యా త్రిష్టుప్ —

సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ । స భూమిం విశ్వతో వృత్వాఽత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమ్ ॥ పురుష ఏవేదం సర్వం యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్ । ఉతామృతత్వస్యేశానో యదన్నేనాతిరోహతి ॥ ఏతావానస్య మహిమాఽతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః । పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి ॥ త్రిపాదూర్ధ్వ ఉదైత్పురుషః పాదోఽస్యేహాఽభవాత్పునః । తతో విష్వఙ్ వ్యక్రామత్సాశనానశనే అభి ॥ తస్మాద్విరాళజాయత విరాజో అధి పూరుషః । స జాతో అత్యరిచ్యత పశ్చాద్భూమిమథో పురః ॥ యత్పురుషేణ హవిషా దేవా యజ్ఞమతన్వత । వసన్తో అస్యాసీదాజ్యం గ్రీష్మ ఇధ్మశ్శరద్ధవిః॥ తం యజ్ఞం బర్హిషి ప్రౌక్షన్పురుషం జాతమగ్రతః । తేన దేవా అయజన్త సాధ్యా ఋషయశ్చ యే॥ తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుతస్సమ్భృతం పృషదాజ్యమ్। పశూంస్తాంశ్చక్రే వాయవ్యానారణ్యాన్గ్రామ్యాశ్చ యే ॥ తస్మాద్యజ్ఞాత్సర్వహుత ఋచస్సామాని జజ్ఞిరే । ఛన్దాంసి జజ్ఞిరే తస్మాద్యజుస్తస్మాదజాయత ॥ తస్మాదశ్వా అజాయన్త యే కే చోభయాదతః ॥ గావో హ జజ్ఞిరే తస్మాత్తస్మాజ్జాతా అజావయః।యత్పురుషం వ్యదధుః కతిధా వ్యకల్పయన్ । ముఖం కిమస్య కౌ

బాహూ కా ఊరూ పాదా ఉచ్యేతే ॥ బ్రాహ్మణో஽స్య ముఖమా-
సీద్బాహూ రాజన్యః కృతః । ఊరూ తదస్య యద్వైశ్యః ప-
ద్భ్యాం శూద్రో అజాయత ॥ చన్ద్రమా మనసో జాతశ్చక్షోః -
సూర్యో అజాయత। ముఖాదిన్ద్రశ్చాగ్నిశ్చ ప్రాణాద్వాయురజాయ
త॥ నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షం శీర్ష్ణో ద్యౌస్సమవర్తత। పద్భ్యాం భూ-
మిర్దిశశ్శ్రోత్రాత్తథా లోకాం అకల్పయన్ ॥ సప్తాస్యాస-
న్పరిధయస్త్రిస్సప్తసమిధః కృతాః। దేవా యద్యజ్ఞం తన్వానా అ-
బధ్నన్పురుషం పశుమ్ ॥ యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త దేవాస్తాని ధ-
ర్మాణి ప్రథమాన్యాసన్। తేహనాకం మహిమానస్సచన్త య-
త్ర పూర్వే సాధ్యాస్సన్తి దేవాః ॥

విష్ణోర్నుకమితి షళర్చస్యసూక్తస్య ఔచథ్యో దీర్ఘత-
మా విష్ణుస్త్రిష్టుప్ —

విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని వి-
మమే రజాంసి । యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థంవిచక్రమాణ-
స్త్రేధోరుగాయః ॥ ప్రతద్విష్ణుస్స్తవతే వీర్యేణ మృగో న భీమః
కుచరో గిరిష్ఠాః । యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేష్వధి క్షియన్తి
భువనాని విశ్వా ॥ ప్రవిష్ణవె శూషమేతుమన్మ గిరిక్షిత ఉరుగా-

యాయ వృష్ణే । య ఇదం దీర్ఘం ప్రయతం సధస్థమేకో విమ-
మే త్రిభిరిత్పదేభిః ॥ యస్య త్రీ పూర్ణా మధునా పదాన్యక్షీ-
యమాణా స్వధయా మదన్తి । య ఉ త్రిధాతు పృథివీముత-
ద్యామేకో దాధార భువనాని విశ్వా ॥ తదస్య ప్రియమభిపాథో
అశ్యాం నరో యత్ర దేవయవో మదన్తి । ఉరుక్రమస్య స హి
బన్ధురిత్థా విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః ॥ తా వాం వాస్తూన్యు-
శ్మసి గమధ్యై యత్ర గావో భూరిశృఙ్గా అయాసః । అత్రాహ
తదురుగాయస్య వృష్ణః పరమం పదమవభాతి భూరి ॥

అతో దేవా ఇతి షళృచస్య సూక్తస్య కాణ్వో మేధాతిథి-
ర్విష్ణుర్గాయత్రీ —

అతో దేవా అవన్తు నో యతో విష్ణుర్విచక్రమే । పృ-
థివ్యాస్సప్త ధామభిః ॥ ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే త్రేధా నిదధే
పదమ్ । సమూళ్హమస్య పాంసురే ॥ త్రీణి పదా విచక్రమే విష్ణు-
ర్గోపా అదాభ్యః । అతో ధర్మాణి ధారయన్ ॥ విష్ణోః క-
ర్మాణి పశ్యత యతో వ్రతాని పస్పశే । ఇన్ద్రస్య యుజ్యస్స-
ఖా ॥ తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యన్తి సూరయః । దివీవ
చక్షురాతతమ్ ॥ తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగృవాంసస్సమిన్ధతే ।
విష్ణోర్యత్పరమం పదమ్ ॥

పరో మాత్రయేతి సప్తర్చస్య సూక్తస్య మైత్రావరుణో వసిష్ఠో విష్ణుస్త్రిష్టుప్ —

పరో మాత్రయా తన్వా వృధాన న తే మహిత్వమన్వశ్ను-
వన్తి । ఉభే తే విద్మ రజసీ పృథివ్యా విష్ణో దేవ త్వం పరమస్య
విత్సే । న తే విష్ణో జాయమానో న జాతో దేవ మహిమ్నః ప-
రమన్తమాప । ఉదస్తభ్నా నాకమృష్వం బృహన్తం దాధర్థ
ప్రాచీం కకుభం పృథివ్యాః । ఇరావతీ ధేనుమతీ హి భూతం సూ-
యవసినీ మనుషే దశస్యా । వ్యస్తభ్నా రోదసీ విష్ణవేతే దాధర్థ
పృథివీమభితో మయూఖైః । ఉరుం యజ్ఞాయ చక్రథురు లోకం
జనయన్తా సూర్యముషాసమగ్నిమ్ । దాసస్య చిద్వృషశిప్రస్య
మాయా జఘ్నథుర్నరా పృతనాజ్యేషు । ఇన్ద్రావిష్ణూ దృంహి-
తాశ్శమ్బరస్య నవపురో నవతిం చ శ్నథిష్టమ్ । శతం వర్చినస్స-
హస్రం చ సాకం హథో అప్రత్యసురస్య వీరాన్ । ఇయం మనీ-
షా బృహతీ బృహన్తోరుక్రమా తవసా వర్ధయన్తీ । రరే వాం
స్తోమం విదథేషు విష్ణో పిన్వతమిషో వృజనేష్విన్ద్ర । వషట్తే విష్ణ-
వాస ఆకృణోమి తన్మే జుషస్వ శిపివిష్ట హవ్యమ్ । వర్ధన్తు త్వా
సుష్టుతయో గిరో మే యూయం పాత స్వస్తిభిస్సదా నః ॥

హిరణ్యవర్ణామితి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య ఆనన్దక-
ర్దమశ్చిక్లీతేన్దిరాసుతా ఋషయః శ్రీరగ్నిర్దేవతా అన్త్యాస్త్రి-
స్రోఽనుష్టుభః । కాంసోస్మితామితి బృహతీ ఉత్తరయోస్త్రిష్టుప్
అష్టావనుష్టుభః అన్త్యా ప్రస్తారపఙ్క్తిః॥

హిరణ్యవర్ణాం హరిణీం సువర్ణరజతస్రజామ్ । చన్ద్రాం
హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదో మఆవహ ॥ తాం మ ఆవహ
జాతవేదో లక్ష్మీమనపగామినీమ్ । యస్యాం హిరణ్యం విన్దేయం
గామశ్వం పురుషానహమ్ ॥ అశ్వపూర్వాం రథమధ్యాం హ-
స్తినాద ప్రబోధినీమ్ । శ్రియం దేవీముపహ్వయే శ్రీర్మా దేవీ జు-
షతామ్ ॥ కాంసోస్మి తాం హిరణ్యప్రాకారామార్ద్రాం జ్వల-
న్తీం తృప్తాం తర్పయన్తీమ్ । పద్మే స్థితాం పద్మవర్ణాం తామి-
హోపహ్వయే శ్రియమ్ ॥ చన్ద్రాం ప్రభాసాం యశసా జ్వలన్తీం
శ్రియం లోకే దేవజుష్టాముదారామ్ । తాం పద్మనేమీం శరణ-
మహం ప్రపద్యేఽలక్ష్మీర్మే నశ్యతాం త్వాం వృణే ॥ ఆదిత్యవర్ణే
తపసోఽధి జాతో వనస్పతిస్తవ వృక్షోఽథ బిల్వః । తస్య ఫలాని
తపసా నుదన్తు మాయాన్తరాయాశ్చ బాహ్యా అలక్ష్మీః ॥ ఉపైతు
మాం దేవసఖః కీర్తిశ్చ మణినా సహ । ప్రాదుర్భూతో సురా-
ష్ట్రేఽస్మిన్కీర్తిం వృద్ధిం దదాతు మే ॥ క్షుత్పిపాసామలాం జ్యే-

ష్ట్రామలక్ష్మీర్నాశయామ్యహమ్ । అభూతిమసమృద్ధిం చ సర్వాం
నిర్ణుద మే గృహాత్ । గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం
కరీషిణీమ్ ॥ ఈశ్వరీం సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రి-
యమ్ । మనసః కామమాకూతిం వాచస్సత్యమశీమహి॥ పశూ-
నాం రూపమన్నస్య మయి శ్రీశ్శ్రయతాం యశః । కర్దమేన
ప్రజా భూతామయి సమ్భవ కర్దమా ॥ శ్రియం వాసయ మే కులే
మాతరం పద్మమాలినీమ్ । ఆపస్సృజన్తు స్నిగ్ధాని చిక్లీత వస మే
గృహే । నిచదేవీం మాతరం శ్రియం వాసయ మే కులే ॥ ఆ-
ర్ద్రాం యః కరణీంయష్టిం సువర్ణాం హేమమాలినీమ్ । సూ-
ర్యాం హిరణ్మయీం లక్ష్మీం జాతవేదో మ ఆవహ ॥ ఆర్ద్రాం
పుష్కరిణీం పుష్టిం పిఙ్గలాం పద్మమాలినీమ్ । చన్ద్రాం హిరణ్మ-
యీం లక్ష్మీం జాతవేదో మ ఆవహ ॥ తాం మ ఆవహ జాత-
వేదో లక్ష్మీమనపగామినీమ్ । యస్యాం హిరణ్యం ప్రభూతం గా-
వో దాస్యోఽశ్వాన్విన్దేయం పురుషానహమ్ ॥ యశ్శుచిః ప్రయతో
భూత్వా జుహుయాదాజ్యమన్వహమ్ । శ్రియః పఞ్చదశర్చం చ
శ్రీకామస్సతతం జపేత్ ॥

—— అథ శివసఙ్కల్పః ——

యేనేదం భూతం భువనం భవిష్యత్పరిగృహీతమమృతేన సర్వమ్ । యేన యజ్ఞస్త్రాయతే సప్తహోతా తన్మే మనశ్శివసఙ్కల్పమస్తు ॥ యేన కర్మాణి ప్రచరన్తి ధీరా యతో వాచా మనసా చారు యన్తి । యత్సమ్మితం మనస్సంయన్తి ప్రాణినస్తన్మే మనశ్శివసఙ్కల్పమస్తు ॥ యేన కర్మాణ్యపసో మనీషిణో యజ్ఞే కృణ్వన్తి విదథేషు ధీరాః । యదపూర్వం యక్షమన్తః ప్రజానాం తన్మే మనశ్శివసఙ్కల్పమస్తు ॥ యత్ప్రజ్ఞానముత తేజో ధృతిశ్చ యజ్జ్యోతిరన్తరమృతం ప్రజాసు । యస్మాన్న ఋతే కించ చ కర్మ క్రియతే తన్మే మనశ్శివసఙ్కల్పమస్తు ॥ సుషారథిరశ్వానివ యం మనుష్యాన్నేనీయతే।ధీతిభిర్వాజనీవ హృత్ప్రతిష్ఠం యదచరం యవిష్ఠం తన్మే మనశ్శివసఙ్కల్పమస్తు ॥యస్మిన్నృచస్సామ యజూంషి యస్మిన్ప్రతిష్ఠా రశనా విభారాః । యస్మింశ్చిత్తం సర్వమోదం ప్రజానాం తన్మే మనః ॥ యదత్ర షష్ఠం త్రిశతగ్ం శరీరం యజ్ఞస్య గుహ్యం నవనావమాయ్యమ్ ।దశపఞ్చత్రిగ్ంశతం యత్పరం చ తన్మే మనః ॥ యజ్జాగ్రతో దూరముదైతు దైవం తదుషుప్తస్తథైవేతి । దూరంగమం జ్యోతిషాం జ్యోతిరేకం తన్మే మనః ॥ యేనేదం విశ్వం జగతో బభూవ యే దేవాపి మహతో జాతవేదాః । తదేవాగ్నిస్తమసో జ్యోతిరేకం తన్మే మనః ॥ యేన ద్యౌః పృథివీ చాన్తరిక్షం చ యే పర్వతాః ప్రదిశో దిశశ్చ । యేనేదం జగద్వ్యాప్తం ప్రజానాం తన్మే మనః ॥ యే మనో హృదయం యే చ దేవా యే దివ్యా ఆపో యే సూర్యరశ్మిః । తే శ్రోత్రే చక్షుషీ సంచరన్తం తన్మే మనః ॥ అచిన్త్యం చాప్రమేయం చ వ్యక్తం వ్యక్తపరం చ యత్ । సూక్ష్మాత్సూక్ష్మతరం జ్ఞేయం తన్మే

మనః ॥ ఏకా చ దశ చ శతం చ సహస్రం చాయుతం చ నియుతం చ ప్రయుతం చ అర్బుదం చ న్యర్బుదం చ । సముద్రశ్చ మధ్యశ్చాన్తశ్చ పరార్ధశ్చ తన్మే మనః ॥ యే పఞ్చపఞ్చాదశశతగ్ సహస్రమయుతం న్యర్బుదంచ । తే అగ్నిచిత్త్యేష్టకాస్తగ్ంశరీరం తన్మే మనః ॥ వేదాహమేతం పురుషం మహాన్తమ్ । ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్ ॥ తస్య యోనిం పరిపశ్యన్తి ధీరాస్తన్మే మనః ॥ యస్యేదం ధీరాః పునన్తి కవయో బ్రహ్మాణమేతం త్వా వృణుతమిన్దుమ్ । స్థావరం జఙ్గమం ద్యౌరాకాశం తన్మే మనః। పరాత్పరతరం చైవ యత్పరాత్పరతో హరిః । తత్పరాత్పరతో జ్ఞేయం తన్మే మనః ॥ యా వేదాదిషు గాయత్రీ సర్వవ్యాపి మహేశ్వరీ । ఋగ్యజుస్సామాథర్వైశ్చ తన్మే మనః ॥ యో వై దేవం మహాదేవం ప్రణవం పురుషోత్తమమ్ । యస్సర్వే సర్వతశ్చైవ తన్మే మనః ॥ ప్రయతః ప్రణవోఙ్కారం ప్రణవం పురుషోత్తమమ్ । యస్సర్వే సర్వతశ్చైవ తన్మే మనః ॥ యోసౌ సర్వేషు వేదేషు పఠ్యతే హ్యజ ఈశ్వరః । అకాయో నిర్గుణో హ్యాత్మా తన్మే మనః ॥ గోభిర్జుష్టం ధనేన హ్యాయుషా చ బలేనచ । ప్రజయా పశుభిః పుష్కరాక్షం తన్మే మనః ॥ త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధింపుష్టివర్ధనమ్ । ఉర్వారుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయ మామృతాత్తన్మే మనః ॥ కైలాసశిఖరే రమ్యే శఙ్కరస్య శివాలయే । దేవతాస్తత్ర మోదన్తి తన్మే మనః ॥ విశ్వతశ్చక్షురుత విశ్వతోముఖో విశ్వతోహస్త ఉత విశ్వతస్పాత్ । సం

బాహుభ్యాం నమతి సంపతత్రైర్ద్యావాపృథివీ జనయన్దేవ ఏక -
స్తస్మై నమః ॥ చతురో వేదానధీయీత సర్వశాస్త్రమయంవిదుః ।
ఇతిహాసపురాణానాం తస్మై నమః ॥ మా నో మహాన్తముత మా
నో అర్భకం మా న ఉక్షన్తముత మా న ఉక్షితమ్ । మా నో
వధీః పితరం మోత మాతరం ప్రియా మా నస్తనువో రుద్ర
రీరిషస్తస్మై నమః ॥ మా నస్తోకే తనయే మా న ఆయుషి మా నో
గోషు మా నో అశ్వేషు రీరిషః । వీరాన్మా నో రుద్ర భామితో
వధీర్హవిష్మన్తో నమసా విధేమ తే తస్మై నమః శివ-స్తు ॥ ఋత-
గ్ం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణపిఙ్గళమ్ । ఊర్ధ్వరేతం
విరూపాక్షం విశ్వరూపాయ వై నమో నమస్తస్మై నమః ॥ కద్రు-
ద్రాయ ప్రచేతసే మీఢుష్టమాయ తవ్యసే । వోచేమ శంతమ-
గ్ం హృదే తస్మై నమః ॥ బ్రహ్మజజ్ఞానం ప్రథమం పురస్తాద్విసీ-
మతస్సురుచో వేన ఆవః । స బుధ్నియా ఉపమా అస్య విష్ఠాః -
స్సతశ్చ యోనిమసతశ్చ వివస్తస్మై నమః ॥ యః ప్రాణతో నిమి-
షతో మహిత్వైక ఇద్రాజా జగతో బభూవ । య ఈశే అస్య
ద్విపదశ్చతుష్పదః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ తస్మై నమః ॥

య ఆత్మదా బలదా యస్య విశ్వ ఉపాసతే ప్రశిషం యస్య దేవాః। యస్య ఛాయాఽమృతం యస్య మృత్యుః కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ తన్మే మనః ॥ గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్ । ఈశ్వరీగ్ సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రియం తన్మే మనః ॥ యో రుద్రో అగ్నౌ యో అప్సు య ఓ-షధీషు యో రుద్రో విశ్వా భువనాఽఽవివేశ తస్మై రుద్రాయ నమో అస్తు తన్మే మనః శివసఙ్కల్పమస్తు ॥

య ఇదగ్ం శివసఙ్కల్పగ్ం సదాధ్యాయన్తి బ్రాహ్మణాః ।
తే పరం మోక్షం గమిష్యన్తి తన్మే మనః శివసఙ్కల్పమస్తు ॥

విహి హోత్రా ఇతి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య వామదేవో గౌతమో వాయురనుష్టుప్ —

విహి హోత్రా అవీతా విపోనరాయో అర్యః । వాయవా చన్ద్రేణ రథేన యాహి సుతస్య పీతయే ॥ నిర్యువాణో అశస్తీర్ని-యుత్వాగ్ం ఇన్ద్రసారధిః । వాయవా చన్ద్రేణ రథేన యాహి సుతస్య పీతయే ॥ అను కృష్ణే వసుధితీ యేమాతే విశ్వపేశసా । వాయవా చన్ద్రేణ రథేన యాహి సుతస్య పీతయే ॥ వహన్తు త్వా మనోయుజో యుక్తాసో నవతిర్నవ । వాయవా చన్ద్రేణ రథేన యాహి సుతస్య పీతయే । వాయో శతం హరీణా యువస్వ పో-

ష్యాణామ్ ॥ ఉత వా తే సహస్రిణో రథ ఆయాతు పాజసా ॥

ముఞ్చామి త్వేతి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య ప్రాజాపత్యో యక్ష్మనాశన ఇన్ద్రస్త్రిష్టుప్ ॥ అన్త్యాఽనుష్టుప్ —

ముఞ్చామి త్వా హవిషా జీవనాయ కమజ్ఞాతయక్ష్మాదుతరాజయక్ష్మాత్ । గ్రాహిర్జగ్రాహ యది వైతదేనం తస్యా ఇన్ద్రాగ్నీ ప్రముముక్తమేనమ్ । యది క్షితాయుర్యది వా పరేతో యది మృత్యోరన్తికం నీత ఏవ । తమాహరామి నిర్‌ఋతే రుపస్థాదస్పార్షమేనం శతశారదాయ ॥ సహస్రాక్షేణ శతశారదేన శతాయుషా హవిషా హార్షమేనమ్ । శతం యథేమం శరదో నయాతీన్ద్రో విశ్వస్య దురితస్య పారమ్ । శతం జీవ శరదో వర్ధమానశ్శతం హేమన్తాఞ్ఛతము వసన్తాన్ । శతమిన్ద్రాగ్నీ సవితా బృహస్పతిశ్శతాయుషా హవిషేమం పునర్దుః ॥ ఆహార్షన్త్వావిదన్త్వా పునరాగాః పునర్నవ । సర్వాఙ్గ సర్వం తే చక్షుస్సర్వమాయుశ్చ తే విదమ్ ॥

స్యోనా మేధాతిథిర్భూమిర్గాయత్రీ —

స్యోనా పృథివి భవానృక్షరా నివేశనీ । యచ్ఛానశ్శర్మ సప్రథః ॥

ద్రవిణోదా ఇతి మన్త్రస్య ఆఙ్గిరసః కుత్సో ద్రవిణోదా అగ్నిస్త్రిష్టుప్ —

ద్రవిణోదా ద్రవిణసస్తురస్య ద్రవిణోదాస్సనరస్య ప్రయం సత్ । ద్రవిణోదా వీరవతీమిషంనో ద్రవిణోదా రాసతే దీర్ఘమాయుః ॥

సవితా పశ్చాతాదితి మన్త్రస్య లుశో ధానాకో విశ్వేదేవా త్రిష్టుప్ —

సవితా పశ్చాతాత్సవితా పురస్తాత్సవితోత్తరత్తాత్సవితా ఽధరాత్తాత్ । సవితా నస్సువతు సర్వతాతిం సవితా నో రాసతాం దీర్ఘమాయుః ॥

నవోనవో భవతీతి మన్త్రస్య సూర్యాసావిత్రీ చన్ద్రమాస్త్రిష్టుప్ —

నవోనవో భవతి జాయమానోఽహ్నాం కేతురుషసామేత్యగ్రమ్ । భాగం దేవేభ్యో విదధాత్యాయన్ప్ర చన్ద్రమాస్తిరతె దీర్ఘమాయుః ॥

విద్యున్నయా పతన్తీతి పురూరవా ఊర్వశీ త్రిష్టుప్ —

విద్యున్నయా పతన్తీదవిద్యోద్భరన్తీమె అప్యా కామ్యాని। జనిష్టో అపా నర్యస్సుజాతః ప్రోర్వశీ తిరత దీర్ఘమాయుః ॥

ఉలూకయాతుమితి వసిష్ఠ ఇన్ద్రః త్రిష్టుప్ —

ఉలూకయాతుం శుశులూకయాతుం జహి శ్వయాతుముత కోకయాతుమ్ । సుపర్ణయాతుముత గృధ్రయాతుం దృషదేవ ప్రమృణ రక్ష ఇన్ద్ర ॥

పిశఙ్గభృష్టిమిత్యస్య మన్త్రస్య దైవోదాసిః పరుచ్ఛేప ఇన్ద్రో గాయత్రీ —

పిశఙ్గభృష్టిమంభృణం పిశాచిమిన్ద్ర సంమృణ । సర్వం రక్షో నిబర్హయ ॥ ఎతైర్మన్త్రైః సూత్రమభిషిచ్య ॥

జాతవేదస ఇత్యస్య మరీచిః కశ్యపో జాతవేదా అగ్నిస్త్రిష్టుప్ —

జాతవేదసే సునవామ సోమమరాతీయతో నిదహాతి వేదః । స నః పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వా నావేవ సిన్ధుం దురితాత్యగ్నిః ॥

అనేన మన్త్రేణ గన్ధేన సూత్రం లేపయిత్వా ॥

విశ్వేత్తా తేతి మన్త్రస్య భార్గవో నేమ ఇన్ద్రో జగతీ—

విశ్వేత్తా తే సవనేషు ప్రవాచ్యా యా చకర్థ మఘవన్నిన్ద్ర సున్వతే । పారావతం యత్పురుసంభృతం వస్వపావృణోః శరభాయ ఋషిబన్ధవే ॥

అనేన మన్త్రేణ పుంసా దక్షిణహస్తే బధ్నీయాత్ ॥

శ్రియే జాత ఇత్యస్య కణ్వః పవమానస్సోమస్త్రిష్టుప్ —

శ్రియే జాతశ్శ్రియ ఆనిరియాయ శ్రియం వయో జరితృభ్యో దధాతి । శ్రియం వసానా అమృతత్వమాయన్భవన్తి స-

త్వా సమిధా మితద్రా ॥
అనేన మన్త్రేణ స్త్రియో వామహస్తే బధ్నీయాత్ ॥

తతో ఋత్విజో అక్షతైర్యజమానస్య సమస్త్రాం రక్షాం కుర్యుః ॥ తత్ర మన్త్రాః —

శతం జీవేతి మన్త్రద్వయస్య ప్రాజాపత్యో యక్ష్మనాశన ఇన్ద్రస్త్రిష్టుప్ ॥ అన్త్యాఽనుష్టుప్ —

శతం జీవ శరదో వర్ధమానశ్శతం హేమన్తాన్ఛతము వసన్తాన్ । శతమిన్ద్రాగ్నీ సవితా బృహస్పతిశ్శతాయుషా హవిషే-మంపునర్దుః ॥ ఆహార్షన్త్వావిదన్త్వా పునరాగాః పునర్నవ । సర్వాఙ్గ సర్వం తే చక్షుస్సర్వమాయుశ్చ తే విదమ్ ॥

బృహత్సామేత్యస్య నకుల ఇన్ద్రస్త్రిష్టుప్ ॥

బృహత్సామ క్షత్రభృద్వృద్ధవృష్ణ్యం త్రిష్టుభౌజశ్శుభితముగ్రవీరమ్ । ఇన్ద్ర స్తోమేన పఞ్చదశేన మధ్యమిదం వాతేన సగరేణ రక్ష ॥

యే యజ్ఞేనేత్యష్టర్చస్య సూక్తస్య మానవో నాభానేదిష్ఠో విశ్వేదేవా ఆద్యాశ్చతస్రో జగత్యః । పఞ్చమ్యనుష్టుప్ । షష్ఠీ బృహతీ । సప్తమీసతో బృహతీ ॥ అష్టమ్యనుష్టుప్ ॥

యే యజ్ఞేన దక్షిణయా సమక్తా ఇన్ద్రస్య సఖ్యమమృతత్వమానశ । తేభ్యో భద్రమఙ్గిరసో వో అస్తు ప్రతిగృభ్ణీత మా-

నవం సుమేధసః ॥ య ఉదాజన్పితరో గోమయం వస్వృతేనాభి-
న్దన్పరివత్సరేవలమ్ ॥ దీర్ఘాయుత్వమఙ్గిరసో వో అస్తు ప్రతిగృ-
భ్ణీత మానవం సుమేధసః ॥ య ఋతేన సూర్యమారోహయన్ది-
వ్యప్రథయన్పృథివీం మాతరం వి । సుప్రజాస్త్వమఙ్గిరసో వో అ-
స్తు ప్రతిగృభ్ణీత మానవం సుమేధసః ॥ అయం నాభా వదతి వల్గు
వో గృహే దేవపుత్రా ఋషయస్తచ్ఛృణోతన । సుబ్రహ్మణ్య-
మఙ్గిరసో వో అస్తు ప్రతిగృభ్ణీత మానవం సుమేధసః ॥ విరూపా-
స ఇదృషయస్త ఇద్గమ్భీరవేపసః । తే అఙ్గిరసస్సూనవస్తే అగ్నేః
పరిజజ్ఞిరే ॥ యే అగ్నేః పరిజజ్ఞిరే విరూపాసో దివస్పరి। నవగ్వో-
ను దశగ్వో అఙ్గిరస్తమస్సచా దేవేషు మంహతే॥ ఇన్ద్రేణ యు-
జానిస్సృజన్త వాఘతో వ్రజం గోమన్తమశ్వినమ్ । సహస్రం మే
దదతో అష్టకర్ణ్యః శ్రవో దేవేష్వక్రత ॥ ప్రనూనం జాయ-
తామయం మనుస్తోక్మేవ రోహతు । యస్సహస్రం శతాశ్వం స-
ద్యో దానాయ మంహతే ॥

త్ర్యమ్బకమిత్యస్య వసిష్ఠో రుద్రోఽనుష్టుప్ —

త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధిం పుష్టివర్ధనమ్ । ఉర్వా-
రుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయ మాఽమృతాత్ ॥

ఎతైర్మన్త్రై రక్షాం కుర్యాః ॥
తతో యజమానః కర్మసాద్గుణ్యార్థం ఆచార్యాదిభ్యో యథా-
శక్తి దక్షిణాం దద్యాత్ ॥ - ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయె ప్రయోగపారిజాతె షోడశకర్మకాణ్డె
కౌతుకబన్ధనప్రకరణమ్.

——0——

శ్రీలక్ష్మీనృసింహాయ నమః.

శుభమస్తు.

అమరారికులాధీశహావిరగ్నిముఖాయితెమ్ ।
అవ్యాజమిత్రమార్తానామాశ్రయె శ్రీసఖం మహః ॥

అథాగ్నిముఖవిధిరభిధీయతె —

తత్ర స్థణ్డిలకరణమ్ ॥ కారికా —

ఆశ్వలాయనమాచార్యం నత్వా తద్గృహ్యకర్మణామ్ ।
ప్రయోగం వచ్మి కెషాంచిద్వృత్తికారాదిభాషితమ్ ॥
ప్రాణానాయమ్య సఙ్కల్ప్య పరితస్స్థణ్డిలం శుచిః ।
అధికం వెషుమాత్రం వా గోమయేనోపలిప్య చ ॥
యజ్ఞియం శకలం కిఞ్చిదాదదీత తతః పరమ్ ।
అగ్నిస్థాపనదెశస్య పశ్చాత్ప్రాదెశసమ్మితామ్ ॥
ఉల్లిఖేదుదగాయామాం తస్యా ఉభయతోఽపరె।
పూర్వాయతె ఉదక్సంస్థె అసంస్పృష్టె చ పూర్వయా ॥
మధ్యే తిస్ర ఉదక్సంస్థాః పూర్వాయామా అసంహతాః ।
లిఖితా యెన శకలం యజ్ఞియం తన్నిధాయ చ॥
అద్భిరభ్యుక్ష్య శకలం నిరస్యాప ఉపస్పృశెత్ ॥ ఇతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—అథ ఖలు యత్రక్వచ హోష్యన్త్స్యా-
దిషుమాత్రావరం సర్వతస్స్థణ్డిలముపలిప్యోల్లిఖ్య షల్లేఖా ఉదగాయ-
తాం పశ్చాత్ప్రాగాయతే నానాఽన్తయోః తిస్రో మధ్యే తదభ్యు-
క్ష్యేతి ॥ అస్యార్థమాహ నారాయణః — అథశబ్దోఽధికారా-
ర్థః । ఇత ఉత్తరం యాని వక్ష్యన్తే తేషామేవాయం హోమ-
విధిర్భవతీతి । తేన వైశ్వదేవః క్వచగ్రహణేన ప్రాప్యమాణో
హోష్యద్ధర్మో న భవతి। ఖలుశబ్దోఽపార్థకః। మితాక్షరేష్వ-
నర్థక ఇతి వచనాత్ । యత్రక్వచగ్రహణమహరహః క్రియా-
న్తరవిధ్యాశఙ్కానివృత్త్యర్థమ్। యత్ర క్వచహోష్యన్త్స్యాదితి
హోష్యమనూద్య ధర్మవిధిః । తర్హి యత్రేత్యేవాస్తు క్వచగ్ర-
హణమనర్థకమ్। న తన్త్రప్రతిషేధవిషయే ఽప్యౌపాసనాగ్ని-
పరిచరణే ఏతత్సూత్రవిహితపరిసమూహనపరిస్తరణపర్యుక్షణా-
నాం ప్రాప్త్యర్థం క్వచగ్రహణమ్। లేఖాదయస్తు నేతి వక్ష్యా-
మః । ఇషోర్మాత్రేవ మాత్రా యస్య స్థణ్డిలస్య తదిషుమాత్రమ్।
ఏకస్య మాత్రాశబ్దస్య లోపః । ఉష్ట్రముఖవత్ ।తచ్చ తదవరం చ
ఇషుమాత్రావరం అవరం నికృష్టమిత్యర్థః । సర్వతః స-
ర్వాసు దిక్షు చతసృష్విత్యర్థః । చతసృష్వపి దిక్షు ఇషుమాత్ర-
ప్రమాణం తతోఽధికం వా చతురశ్రం స్థణ్డిలం గోమయేనోపలిప్య
షల్లేఖా లిఖేత్ ।షడ్గ్రహణం షట్స్వపి లేఖాసు అగ్నేః ప్రతిష్ఠాపనం
యథా స్యాదితి। కేనచిద్యజ్ఞియేన శకలేన స్థణ్డిలమధ్యే ఉదగ్దీర్ఘాం
ప్రాదేశమాత్రాం న్యూనాం వా లేఖామగ్నిప్రతిష్ఠాపనదేశస్య ప-
శ్చాల్లిఖేత్ ।నానేత్యసంసర్గార్థం తస్యా అన్తయోః నానా అ-
సంస్పృష్టే ప్రాగాయతే ద్వే రేఖే లిఖేత్ । తతస్తిస్రో మధ్యే అసం-
స్పృష్టాః ప్రాగాయతా లేఖా లిఖేత్ ।శకలం తత్రైవ నిధాయ స్థణ్డి-
లమభ్యుక్ష్య శకలం నిరస్య అప ఉపస్పృశేదితి ॥

గృహ్యపరిశిష్టే తు—

అథ హోఽప్యర్ధ ధర్మే కిఞ్చిదుచ్ఛ్రితా సమాఽకృత్రి-మాభూమిః స్థణ్డిలముచ్యతే ॥ తదిషుమాత్రావరం సర్వతో గో-మయేన ప్రదక్షిణముపలిప్య యజ్ఞియశకలమూలేనోల్లిఖ్య శకలం ప్రాగగ్రం నిధాయ స్థణ్డిలమభ్యుక్ష్య శకలమాగ్నేయ్యాం నిరస్యాప ఉపస్పృశేదేష ఆయతనసంస్కార ఇతి ॥

భగవానపి—అథ శుద్ధే సమే దేశే స్వాసీనః ప్రాఙ్ముఖశ్శుచిః ।

ఇషుమాత్రం చతుర్దిక్షు గోమయేన సవారిణా ॥
ఉపలిప్య స్థణ్డిలం తు చతురశ్రం తు సర్వతః ।
తస్మింస్తయోర్యజ్ఞియస్య శకలేన షడుల్లిఖేత్ ॥
ఉదక్సంస్థాం లిఖేత్పశ్చాత్ లేఖాం ప్రాదేశమాత్రికామ్।
తదన్తయోరసంస్పృష్టే ద్వే చ ప్రాగాయతే లిఖేత్ ॥
తిస్రో మధ్యే తథోల్లిఖ్య లేఖాః ప్రాగాయతా అపి ।
నిధాయ శకలం తస్మిన్నభ్యుక్ష్య స్థణ్డిలం జలైః ॥
నిరస్య శకలం ప్రాచ్యాం పాణిం ప్రక్షాళ్య వాగ్యత ఇతి ॥

అత్ర మానవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ —

స్నాస్యతో వరుణః కాన్తిం జుహ్వతోఽగ్నిశ్శ్రియం హరేత్ ।
భుఞ్జతో మృత్యురాయుష్యం తస్మాన్మౌనం త్రిషు స్మృతమితి॥

అథ సఙ్కల్పనిర్ణయః —

అత్ర కర్మప్రారమ్భకాలసఙ్కల్పే విశేషఉచ్యతే —

తత్ర తావత్సఙ్కల్ప ఆవశ్యక ఇత్యాహ మార్కణ్డేయః—

సఙ్కల్ప్యైవ *యథా కుర్యాత్స్నానదానవ్రతాదికమ్ ।
అన్యథా పుణ్యకర్మాణి నిష్ఫలాని భవన్తి హీతి ॥

---

* యథాశబ్దస్య తత్తత్కర్మయోగ్యతాఽనుసారేణేత్యర్థః.

యథా యథావదిత్యర్థః । స చ సఙ్కల్పవిశేషః సర్వే-
షామనుతిష్ఠాసూనామనుష్ఠానసౌకర్యాయ సంక్షిప్య నిరూప్యతే।
సఙ్కల్పభేదో హి కర్మభేదనిబన్ధనః । కర్మ తావన్నైమిత్తిక-
కామ్యభేదేన ద్వివిధమ్ । తత్ర నైమిత్తికమపి నియతనిమిత్తమ-
నియతనిమిత్తంచేతి ద్వివిధమ్। తత్ర నియతనిమిత్తమేవ నిత్యమి-
త్యుచ్యతే । తథాచ నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన సఙ్కల్పస్త్రి-
ధా భిద్యతే। తత్ర నిత్యే తావత్, 'అహరహస్సన్ధ్యాముపాసీత । వస-
న్తే వసన్తే జ్యోతిషా యజేత' ఇత్యాదౌ వీప్సయాఽహరాదీనాం
నిమిత్తత్వప్రతీతేః । 'యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతి' ఇత్యా-
దౌ యావచ్ఛబ్దోపనిబద్ధం హి జీవనం ధాతుసమ్బన్ధిప్రత్యయా ఇతి
ధాతుసమ్బన్ధే విహితేన 'యావతి విన్దజీవోః' ఇతి ణముల్ప్రత్య-
యేన సమ్బన్ధాన్తరాసంభవాత్ । నిమిత్తనైమిత్తికభావసమ్బన్ధ-
స్యాప్రతీతేర్నిమిత్తస్య చ స్వస్మిన్ సత్యవశ్యం కర్తవ్యమిత్యేవం-
రూపత్వాచ్చ కించిదఙ్గలోపేఽపి యావచ్ఛక్త్యుపసంహృతాఙ్గ-
యుక్తప్రధానానుష్ఠానేనైవాపూర్వసిద్ధిః । అతఏవావశ్యకత్వా-
న్ముఖ్యాఙ్గాసమ్భవేఽపి ప్రతినిధాయానుష్ఠానేఽపి నాపూర్వసిద్ధే-
ర్వైగుణ్యమ్ । కామ్యే తు కామనాయా నిమిత్తత్వాభావాదావ-
శ్యకత్వస్యాసిద్ధత్వాదఙ్గబాధో నయుక్త ఇతి సర్వాఙ్గోపసంహార-
సమర్థస్యైవాధికార ఇతి । సర్వాఙ్గయుక్తప్రధానానుష్ఠానేనైవా-
పూర్వసిద్ధిః । అతఏవ శ్రుతాఙ్గత్యాగాసమ్భవాన్న కామ్యే ప్రతినిధిః ।
గురుమతే తు-కామ్యాభిసంజ్ఞితే ఫలే కరణత్వస్యైవ విషయత్వా-
త్సేతికర్తవ్యతాకస్యైవ కరణత్వాత్ కిఞ్చిదఙ్గత్యాగే కరణత్వా-
భావాద్విషయవిలయాన్నాపూర్వకార్యసిద్ధిః । నిత్యే తు కేవల-
స్యైవ విషయత్వాద్యావచ్ఛక్త్యుపసంహృతాఙ్గయుక్తప్రధానా-
నుష్ఠానేనైవాపూర్వకార్యసిద్ధిరితి ॥

తత్రాయం సఙ్కల్పప్రకారః — నిత్యే కౌమారిలమతే తావదధికారవాక్యే చోదితఫలాభావేఽపి మన్త్రలిఙ్గార్థవాదాది-బహువాక్యపర్యాలోచనయా ఉపాత్తదురితక్షయఏవ ఫలత్వేన పరికల్పిత ఇతి। తదనురోధాదుపాత్తదురితక్షయార్థం ప్రాతస్సన్ధ్యా-ముపాసిష్యే జ్యోతిష్టోమేనయక్ష్యఇతి సర్వత్రనిత్యమాత్రేసఙ్కల్పః॥

గురుమతే తు- విధిసిద్ధిరేవ విధేః ఫలమితి చోదితఫలాభావే-ఽపి విధిసిద్ధ్యర్థం ప్రాతస్సన్ధ్యాముపాసిష్యే । జ్యోతిష్టోమేన యక్ష్య ఇతి సఙ్కల్పః ॥

నైమిత్తికేఽపి యత్ర జాతేష్ట్యాదౌ ఫలశ్రవణం భవతి తత్ర నిమిత్తఫలసంవలితాధికారాత్పుత్రజన్మనిమిత్తం పుత్రగత-పూతత్వాదికామోజాతేష్ట్యా యక్ష్య ఇత్యాదిసఙ్కల్పః । యత్ర తూపరాగే స్నాయాదిత్యాదౌ నిమిత్తమాత్ర శ్రవణం తత్రోపరా-గనిమిత్తం స్నానం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్పః ॥

కామ్యే త్వధికారవాక్యప్రతిపాదితఫలోద్దేశేన వృష్టికామః కారీర్యాయక్ష్య ఇత్యాదిసఙ్కల్ప ఇతి సంక్షేపః ॥

విస్తరస్తు-మతద్వయే సర్వశక్త్యధికరణే తిర్యగధికరణే చ ద్రష్టవ్యః ॥

అథ శారీరకభాష్యప్రతిపాదితయా యథాఽనువృత్త్యాఽపి సఙ్కల్పప్రకారః కథ్యతే— 'జన్మాద్యస్య' ఇతి సూత్రే,'యతోవా' ఇత్యాదివిషయవాక్యవ్యాఖ్యానే,బ్రహ్మణస్సకాశాదేవ ప్రపఞ్చజా-తముత్పన్నమ్ । యథా మృదస్సకాశాదుత్పన్నో ఘటః స్వోపాదానం మృదమత్యక్త్వా జీవతి,ప్రలీయమానోపి మృద్యేవ ప్రలీయతే ।ఏవం బ్రహ్మణిజాతం జగదపి బ్రహ్మాత్యక్త్వా జీవతి, ప్రలీయమానం చ బ్రహ్మణ్యేవ ప్రలీయత ఇత్యుక్త్వోత్తరశాస్త్రసందర్భేణ బ్రహ్మణి

సమన్వయాదికం ప్రతిపాద్య బ్రహ్మార్పణబుద్ధ్యైవ కర్మాణి కర్త-వ్యాని " ఇత్యుక్తమ్ ॥

శ్రుత్యన్తరమపి— ఏష ఏవాసాధు కర్మ కారయతి తం యమధోనినీషతే । ఏష పరమాత్మా సాధు కర్మ కారయతి తం యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషత ఇతి ॥

భణితం చ భగవతా భగవద్గీతాయామ్ —

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్ ।
యత్తపస్యసి కౌన్తేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమితి ॥

ఉక్తం చ కూర్మపురాణే —

బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి నిస్సఙ్గః కామవర్జితః ।
ప్రసన్నేనైవ మనసా కుర్వాణో యాతి తత్పదమ్ ॥
బ్రహ్మణా దీయతే దేయం బ్రహ్మణా సమ్ప్రదీయతే ।
బ్రహ్మైవ దీయతే చేతి బ్రహ్మార్పణమిదం పరమ్ ॥
నాహం కర్తా సర్వమేతత్ బ్రహ్మైవ కురుతే తథా ।
ఏతద్బ్రహ్మార్పణం ప్రోక్తమృషిభిస్తత్త్వదర్శిభిః ॥
ప్రీణాతు భగవానీశః కర్మణాఽనేన శాశ్వతః ।
ఇతి యత్కురుతే బుద్ధ్యా బ్రహ్మార్పణమిదం పరమ్ ॥
యద్వా ఫలానాం సంన్యాసం ప్రకుర్యాత్పరమేశ్వరే ।
కర్మణామేతదప్యాహుర్బ్రహ్మార్పణమిదం పరమ్ ॥
కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం సఙ్గవర్జితమ్ ।
క్రియతే విదుషా కార్యం తద్భవేదపి మోక్షదమ్ ॥
అథ వా యది కర్మాణి కుర్యాన్నిత్యాన్యపి ద్విజః ।
అకృత్వా ఫలసంన్యాసం బధ్యతే తత్ఫలేన తు ॥
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన త్యక్త్వా కర్మాణి తత్ఫలమ్ ।

అవిద్వానపి కుర్వీత కర్మణాఽఽప్నోతి తత్ఫలమ్ ॥ ఇతి.

అపిచ బ్రహ్మార్పణబుద్ధ్యా కర్మకరణే ఫలబాహుళ్యమపి భవతి । తదుక్తం వ్యాసేన—

వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు ।
తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలమితి ॥

తస్మాచ్చతుర్విధపురుషార్థసాధ్యోఽపి పరమేశ్వరప్రీత్యైవ భవతి । తతశ్చ పరమేశ్వరప్రీత్యర్థం ప్రాతస్సన్ధ్యాముపాసిష్యే, జ్యోతిష్టోమేన యక్ష్యే, ఇతి స్వాభీష్టదేవతాప్రీత్యుద్దేశేన సఙ్కల్పః కార్య ఇత్యలమతి విస్తరేణ । ప్రకృతేఽప్యేవమాత్మాధికారసదృశం కర్మాదౌ సఙ్కల్పం కుర్యాత్ ॥ ఇతి సఙ్కల్పనిర్ణయః ॥

అథ స్థణ్డిలకరణమ్.

గృహ్యే 'ఇషుమాత్రావరమ్' ఇత్యుక్తమ్ ॥ తస్యార్థ ఉచ్యతే । ఇషుర్నామారత్నిత్రయమ్ । 'త్రియరత్నిరిషుస్స్మృతః' ఇత్యభిధానాత్ । అరత్నిస్తు కూర్పరమారభ్య కనిష్ఠికాపర్యన్త ఆయామః ॥ తదుక్తమ్—

ప్రకోష్ఠే విస్తృతకరే హస్తో ముష్ట్యా తు బద్ధయా ।
సరత్నిస్స్యాదరత్నిస్తు నిష్కనిష్ఠేన ముష్టినా॥ ఇతి.

ఆపస్తమ్బస్తు.—చతుర్వింశతిరఙ్గులయోఽరత్నిః । తదర్థం ప్రాదేశక్లృప్తిరితి ॥

ఇతి స్థణ్డిలకరణమ్.

అథ అగ్నిప్రతిష్ఠాపనమ్.

తత్ర తావదగ్నినిర్ణయమాహ భగవాన్ :—

స్మార్తోఽగ్నిర్ద్వివిధో జ్ఞేయో గృహ్యః పౌరుష ఇత్యపి ।
యస్మిన్వివాహం కురుతే సోఽగ్నిర్గృహ్య ఇతి స్మృతః ॥

జాతకర్మాదిసిద్ధ్యర్థం యో వ్యాహృతిభిరాహృతః ।
సోఽగ్నిః పౌరుష ఇత్యుక్తః శాలాగ్నిర్లౌకికస్తథా ॥

గృహ్యో గార్హ్యాణి కర్మాణి చేతరాణ్యేవ పౌరుష ఇతి॥
గృహశబ్దోఽత్ర గృహిణీవచనః । తన్నిమిత్తోఽగ్నిగృహ్యః ।
తస్మిన్ గృహ్యాగ్నౌ తన్నిమిత్తాని కార్యాణి కుర్యాదిత్యర్థః ॥
విష్ణురపి—

స్మార్తమౌపాసనే కుర్యాచ్ఛ్రౌతం వైతానికే గృహీ ।
లౌకికేఽపీతరేషాం తు విధిరేష సనాతన ఇతి ॥

తథా చ, కాచన గాథా కథ్యతే కారికాయామ్—

చౌలకర్మణ్యుపనయే వివాహప్రథమాహుతౌ ।
వ్రతేషు స్నాతకస్యాపి లౌకికాగ్నిరితి స్థితిరితి ॥

ఆచార్యస్తు—గర్భపుంసవసీమన్తబలిచౌలం చ నిష్కృతీః ।
కామ్యాంశ్చ కుర్యాత్స్మార్తాగ్నావుత్సర్గోపాకృతీ చ వా ॥
నిష్కృతీష్టీ చ కామ్యాంశ్చ కుర్యాచ్ఛ్రౌతేఽపి మానవ ఇతి
తదర్థమగ్నివిశేషే కర్మవిశేషకర్తవ్యతామవగమ్యా-
గ్నిః ప్రతిష్ఠాపనీయః ॥ తత్ర కారికా—

ప్రతిష్ఠాప్యాసు లేఖాసు హోమాయాలం హవిర్భుజమ్ ।
ఏతదన్తం ప్రకుర్వీత హోమ్యేష్వ సంస్థాపితేఽనలే ॥

హోమాయాలం పర్యాప్తం, యోగ్యమితి యావత్ ।
యోగ్యత్వం చ ద్వేధా, అరణ్యాదిజత్వమ్, ప్రదీప్తబహుళాఙ్గా-
రమయత్వం చ ॥ తత్రాగ్నౌ విశేషమాహ భగవాన్ —

నిర్మథ్య యాజ్ఞికాత్కాష్ఠాదానీతం వా ద్విజాలయాదితి॥
సిద్ధాన్తశేఖరేఽపి —

ఉత్తమోఽరణిజన్మాఽగ్నిరుత్తమస్సూర్యకాన్తజః ।
ఉత్తమశ్శ్రోత్రియాగారాన్మధ్యమస్స్వగృహాదిజ ఇతి ॥

తత్రాగ్నిపరిమాణమాహ జయన్తః —

ఉక్తే షట్త్వే పునష్షట్త్వం ప్రతిష్ఠాఽగ్నేర్యథా భవేత్ ।
షణ్ణాముపరి లేఖానామితి సూత్రవిదో విదురితి ॥

ఈదృశమగ్నిం సౌవర్ణరాజతతామ్రపాత్రాదినా ప్రణయేత్ ॥
తదుక్తమత్రిణా —

పాత్రాన్తరేణాపిహితే తామ్రపాత్రాదికే శుభే ।
అగ్నిప్రణయనం కుర్యాచ్ఛరావే తాదృశేఽపి వా ॥ ఇతి ॥

యత్తు స్మృతిసారే—

శరావే భిన్నపాత్రే వా కపాలే వ్యోల్ముకేఽపి వా ।
నాగ్నిప్రణయనం కుర్యాద్వ్యాధిహానిభయావహమితి ॥

అస్య ముఖ్యపాత్రసమ్భవే శరావో౽గ్రాహ్య ఇతి తాత్పర్యమ్, న తు సర్వథా శరావో౽గ్రాహ్య ఇతి, ‘శరావే తాదృశేఽపి వా’ ఇత్యత్రిస్మరణాత్ ॥ ఏవమానీతం హవిర్భుజం సమస్తవ్యాహృత్యుచ్చారణపూర్వకం షట్స్వపి రేఖాస్వభ్యాత్మం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రబోధయేదితి శేషః ॥ తథాచ గృహ్యపరిశిష్టమ్ — ‘స్థణ్డిలేఽగ్నిం వ్యాహృతిభిరభ్యాత్మం ప్రతిష్ఠాప్య’ఇతి ॥ అత్ర వ్యాహృతిభిరిత్యుపలక్షణమ్, ‘ఏహ్యగ్నే, జుష్టో దమూనాః’ ఇత్యేతయోర్మన్త్రయోర్హారదత్తేన మన్త్రభాష్యేఽగ్నిప్రతిష్ఠాపనపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్ ॥

తత్రాగ్నిప్రబోధనే సాధనాన్తరనిషేధమాహ దేవలః—

వస్త్రేణ వాఽథ పర్ణేన పాణిశూర్పాస్యదారుభిః ।
న కుర్యాదగ్నిధమనం న కుర్యాద్వ్యజనాదినేతి ॥

అత్ర సఙ్గ్రహకారః —

పర్ణేనైవ భవేద్వ్యాధిః శూర్పేణ ధననాశనమ్ ।
పాణినా మృత్యుమాప్నోతి ఆయుః క్షీణం ముఖే ధమే ॥
ధమనీమన్తరం కృత్వా తృణం వా కాష్ఠమేవ వా ।
ముఖేనాగ్నిం సమిన్ధీత ముఖాదగ్నిరజాయత ॥
వేణోరగ్నిప్రసూతిత్వాద్వేణురగ్నేశ్చ పావనః ।
తస్మాద్వేణుధమన్యైవ ధమేదగ్నిం విచక్షణ ఇతి ॥

శ్రూయతే చాత్ర-"వేణునా కరోతి । తేజో వై వేణుః । తేజః ప్రవర్గ్యః । తేజసైవ తేజస్సమర్ధయతి" ॥ ఇతి

అత్రవిశేషమాహ దేవలః —

అగ్నౌ న ప్రక్షిపేదగ్నిమగ్నినాశమియాత్తదేతి ॥

ఏవం సంస్థాపితే సమ్యగ్విధినా స్థాపితేఽగ్నౌ హోష్యన్ హోమం కరిష్యన్ ఏతదన్తమిదానీముక్తప్రకారప్రతిష్ఠాపనాన్తం కర్మ కుర్వీత । కిమర్థమిదముచ్యతే హోష్యన్ సంస్థాపితేఽనల ఇతి ? యత్ర క్వ చ హోష్యన్స్యాదితి ? గృహ్యకటాక్షకారేణాగ్నిప్రతిష్ఠాపనవిధివిషయత్వప్రదర్శనార్థమితి బ్రూమః । అత్ర ప్రతిష్ఠావిధినాఽగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య హోమః కరిష్యతే। తత్రోపలేపనాదిరుక్తో విధిర్విధేయ ఇతి తాత్పర్యార్థః ॥

ధార్యాగ్నికర్తవ్యకర్మవ్యతిరిక్తేషు సర్వత్ర కర్మసు ధార్యాగ్నికర్తవ్యకర్మస్వపి గృహప్రవేశవాస్తుహోమశూలగవాన్వష్టక్యప్రభృతిషు చ విధివదగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య హోతవ్యమితి సంక్షేపః ॥ అత్ర ప్రతిష్ఠాపనానన్తరం ప్రోక్షితైరిన్ధనైః ప్రబోధయేత్ ॥ తత్రాపస్తమ్బః-'నాప్రోక్షితమిన్ధనమగ్నావాదధ్యాత్' ఇతి.

అథ అన్తరాగమనమ్—అత్రాగ్నియజమానయోర్మధ్యే కేనాప్యన్తరాగమనే కృతే తస్య ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే, పరాశరప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే—

ద్వౌ విప్రౌ బ్రాహ్మణాగ్నీ చ దమ్పతీ గోద్విజోత్తమౌ।
అన్తరేణ యదా గచ్ఛేత్కృచ్ఛ్రం సాన్తపనం చరేదితి॥

ఏతదకర్మకాలవిషయమ్। కర్మకాలే తు విశేష ఉచ్యతే—

తత్రైవ—హోమకాలే తథా దోహే స్వాధ్యాయే దారసఙ్గ్రహే।
అన్తరేణ యదా గచ్ఛేత్ ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేదితి॥

- ఇత్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనం సమాప్తమ్. -

—అథ అగ్నిధ్యానమ్—

ఆచార్యః—హోష్యన్నగ్నేర్విజానీయాత్స్వరూపం శ్రుతిచోదితమ్।
అజానతా కృతం కర్మ తదల్పఫలమిష్యతే॥

శ్రుతిచోదితమితి చత్వారి శృఙ్గేత్యాదిశ్రుతిభిశ్చోదితమిత్యర్థః॥ వివృతం చైతదాచార్యేణ—

స్మరేదగ్నిం ద్విజో హోష్యన్రక్తం గోవృషరూపిణమ్।
వివృతోర్ధ్వాననం మధ్యే చలత్కర్ణం సులోచనమ్॥
చతుశ్శృఙ్గం త్రిపాదం చ ద్విశీర్షం సప్తహస్తకమ్।
ద్విపుచ్ఛం చ త్రిధా బద్ధం చతుర్నేత్రం త్రయీమయమ్॥
శృఙ్గాశ్చత్వార ఉద్దిష్టా యా ఊర్ధ్వసమిధశ్చ తే।
వైదికం తాన్త్రికం వక్త్రే పాదాః పరిధయస్త్రయః॥
ఋగాద్యాస్తే త్రయో వేదాః పురుషార్థాస్తదీక్షణాః।
ఛన్దాంసి సప్త హస్తాని పుచ్ఛౌ పక్షౌ సితాసితౌ॥
రోమాణ్యారూణి తస్యాహుశ్చాతుర్మాస్యత్రిబన్ధనమ్।
సంవత్సరోఽనుయాజాఖ్యాః సమిత్కర్మసు గద్యతే॥

తదా పఞ్చదినాన్యేవ సమిధః ప్రాహురుత్తమాః ।
తచ్చ సర్వాత్మనో వహ్నేరాత్మత్వేన నిగద్యత ఇతి ॥

అన్యేఽప్యాహుః —

పాదౌ పశ్చిమతో వహ్నేః పూర్వతశ్శిర ఉచ్యతే ।
దక్షిణోత్తరబాహుభ్యామూర్ధ్వవక్త్రస్త్రిబద్ధయోః ॥
అధోముఖస్తూర్ధ్వబాహుః ప్రాఙ్ముఖో హవ్యవాహనః ।
తిష్ఠత్యనేన భావేన ఆహుతిః కుత్ర దీయతే ॥
తౌ ఉభౌ ప్రాఙ్ముఖౌ జ్ఞేయావాహుతీః కుత్ర జుహ్వాతి ।
కరేణ తోయమాదాయ వహ్నిం కృత్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥
ఏషో హి దేవమన్త్రేణ పవిత్రోదకహస్తకృత్ ।
హవ్యవాట్సలిలం దృష్ట్వా భీతః ప్రత్యఙ్ముఖో భవేత్ ॥
అథాగ్నిమూర్తిం వక్ష్యామి సర్వాభీష్టప్రదాయకమ్ ।
ఏకదేహం ద్విశీర్షస్కం జటామకుటమణ్డితమ్ ॥
సుదీప్తం స్వర్ణవపుషం శశాఙ్కశకలాన్వితమ్ ।
చతుశ్శ్రోత్రం ద్వినాసం చ షడక్షం పిఙ్గళప్రభమ్ ॥
ఆస్యద్వయం సుతామ్రోష్ఠం సప్తజిహ్వాసమన్వితమ్ ॥
దక్షిణాస్యే చతుర్జిహ్వాః త్రిస్రో వై వామవక్త్రకే ॥
ప్రసన్నం సుస్మితం శాన్తం సప్తహస్తసమన్వితమ్ ।
దక్షిణే చ చతుర్హస్తం వామభాగే త్రిహస్తకమ్ ॥
స్రుక్స్రువౌ శక్తిమిధ్మం చ దధానం దక్షిణైః భుజైః ।
దధానం తోమరం వామైర్వ్యజనం ఘృతపాత్రకమ్ ॥
త్రిమేఖలం త్రిపాదం చ మేషారూఢం వరప్రదమ్ ।
యజ్ఞసూత్రధరం సౌమ్యం సర్వాభరణభూషితమ్ ॥
రక్తామ్బరధరం దేవం రక్తమాలావిభూషితమ్ ।

రక్తచన్దనలిప్తాఙ్గం జ్వాలాకోటిసమప్రభమ్ ॥
స్వాహాం చ దక్షిణే పార్శ్వే దేవీం వామే స్వధాం తథా।
ఏవం సంచిన్త్యమనసా వహ్నిమధ్యే తమావహేత్ ॥

అన్యేఽప్యాహుః —

సప్తహస్తశ్చతుశ్శృఙ్గః సప్తజిహ్వో ద్విశీర్షకః ।
త్రిపాత్ప్రసన్నవదనః సుఖాసీనశ్శుచిస్మితః ॥
స్వాహాంతు దక్షిణే పార్శ్వే దేవీం వామే స్వధాం తథా।
బిభ్రద్దక్షిణహస్తైస్తు శక్తిమన్నం స్రుచం స్రువమ్ ॥
తోమరం వ్యజనం వామే ఘృతపాత్రం చ ధారయన్ ।
మేషారూఢం జటాబద్ధం గౌరవర్ణం మహౌజసమ్ ॥
ధూమధ్వజం లోహితాక్షం సప్తార్చిస్సర్వకామదమ్ ।
ఆత్మాభిముఖమాసీనమేవం ధ్యాయేద్ధుతాశన మితి ॥

సఙ్గ్రహేఽపి—అగ్నిమూర్తిమవిజ్ఞాయ హోమోభవతి నిష్ఫలః ।

ఇత్యగ్నిధ్యానమ్.

అథాన్వాధానమ్.

తత్రకారికా-ప్రాతరౌపాసనం హుత్వా సమిధౌ ద్వే నిధాయ చ।
అథ వా త్రీన్స ఆదధ్యాత్క్రతుసఙ్కల్పపూర్వకమితి ॥

దేశకాలకథనపూర్వకమహమస్మిన్కర్మణి దేవతాపరిగ్రహార్థమన్వాధానాఖ్యం కర్మ కరిష్యే । అస్మిన్నన్వాహితేఽగ్నావిమాం దేవతామనేన ద్రవ్యేణ యక్ష్య ఇతి క్రమేణ యాజ్యదేవతాద్రవ్యాణి సముచ్చార్యాఙ్గదేవతాః ప్రధానదేవతాస్సర్వాస్సంనిహితాస్సన్త్వితిసఙ్కల్ప్య ॥ సమిద్ద్వయం త్రయం వా పాణినాఽఽదాయ వ్యాహృత్యాఽగ్నావాదధ్యాత్ ॥ అనేనాన్వాధానాఖ్యేన కర్మణా యక్ష్యమాణదేవతాపరిగ్రహః క్రియతే

ఇదమత్ర గృహ్యమ్ - అగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్యాన్వాధాయేతి ॥
అస్యార్థః ॥ తతః పాకయజ్ఞానామేతత్తన్త్రమిత్యతిదేశప్రాప్తం
బర్హిష ఇధ్మస్య చ సంనహనం కరోతి ॥ అన్వాధానం నామ
కర్మాఙ్గత్వేన ద్వయోస్త్రిసృణాం వా సమిధామభ్యాధానమితి ॥
భగవానపి-ప్రదీప్తమగ్నిం సంమృజ్య సంప్రోక్ష్య పరితో జలైః ।

ఐశానీం దిశమారభ్య అన్వాదధ్యాత్సమిద్ద్వయమ్ ॥
కాష్ఠత్రయం వా సఙ్కల్ప్య అముంయక్ష్య ఇతి బ్రువన్ ।
అనేన యక్ష్యమాణాయా దేవతాయాః పరిగ్రహః ॥
అన్వాధానమిదం కార్యం అగ్నిధ్యానాదనన్తరమ్ ॥ ఇతి.
అత్ర సమిద్ధోమప్రకార ఉచ్యతే- సఙ్గ్రహే -
మూలతః కర్మనాశస్స్యాన్మధ్యతః పుత్రనాశనమ్ ।
అగ్రేణ ముష్టితో వ్యాధిరేకపాణిర్ధనక్షయః ॥
మూలమధ్యమమధ్యేన సమిద్ధోమస్య లక్షణమితి ।
అత్రైకపాణిహోమనిషేధేన సవ్యపాణినాఽన్వారబ్ధదక్షిణ-
పాణిహోమవిధిర్గమ్యతే ॥ ఇత్యన్వాధానమ్ ॥

అథ బర్హిస్సంనహనాదిః ॥ తత్ర కారికా-
అథ రజ్జుం ప్రకుర్వీత త్రిసన్ధిం త్రివృతాం కుశైః ।
స్యాద్రజ్జుకరణే పూర్వం సవ్యః పాణిరిహోత్తరః ॥
పశ్చాద్దక్షిణ ఇత్యాహ జయన్తస్తన్నిబన్ధనే ।
అస్య దర్భసంఖ్యామాహాచార్యః—
రజ్జుర్ద్వాదశభిర్దర్భైః ఖ్యాతా సన్ధిత్రయైః పృథక్ ।
ఏకైకా చేద్భవేత్తాభిః త్రివృతా యజ్ఞకర్మసు ॥
నిదధ్యాదుదగగ్రాం తాం రజ్జుమగ్రత ఆత్మనః ।
కుశముష్టిం ఛినత్త్యస్యాం ప్రాగగ్రం తం నిధాయ చ ॥

తయా బర్హిర్ద్విరావేష్ట్య రజ్జుమూలం చ వేష్టయేత్ ।
పూర్వం యా వేష్టితా తస్యా అధస్తాత్తాం నయేదథ ॥
నిధాయోపరి చాన్యాంశ్చ పరిస్తృత్యాదిసిద్ధయే ।
కృత్వాఽన్యాం పూర్వవద్రజ్జుం నిదధ్యాత్తాం చ పూర్వవత్
ద్విః ప్రాదేశో భవేదిధ్మః ఏకవింశతిదారుకః ।
పాలాశః ఖాదిరో వా స్యాత్తం ప్రాగగ్రం నిధాయ చ ॥
శమీవటాదికం గ్రాహ్య మనయోర్ద్యసమ్భవే ।
వేష్టయేత్సకృదేవేధ్మం బధ్వోపరి నిధాయ చ ॥
జయన్తమతమత్రోక్తం వక్ష్యే వృత్తికృతో మతమ్ ॥
ఇష్టివద్బన్ధనం కార్యం మన్త్రస్యాత్రోహ ఇష్యతే ।
అరత్న్యాయామ ఇధ్మస్స్యాత్స్యాత్పఞ్చదశదారుకః ॥
ఏతచ్చ వృత్తికారేణ శాన్తికర్మణి సాధితమ్ ।
విష్ణ్వాదయస్తు నేచ్ఛన్తి మన్త్రసంనహనే తయోః ॥
ఇచ్ఛత్యేవ జయన్తస్తు మన్త్రమూహం తు నేచ్ఛతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్–, ఇధ్మాబర్హిషోశ్చ సంనహనమ్ 'ఇతి. అస్యార్థః–అన్వయోశ్చసంనహనం తాభ్యామేవ వ్యాఖ్యాతమ్ । ఇధ్మః పఞ్చదశదారుక ఇతి । శాన్తికర్మణి సాధయిష్యామ ఇతి హరదత్తస్తు–, సంనహనం బన్ధనం, తచ్చ దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం వ్యాఖ్యాతమ్ । సమన్త్రకమమన్త్రకం వా శాస్త్రాన్తరే ద్రష్టవ్యమ్ " ఇతి. తత్ర దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం వ్యాఖ్యాతమిత్యతిదిష్టత్వాత్ ॥

ఆపస్తమ్బోక్తిః ప్రదర్శ్యతే–, అదిత్యై రాస్నాఽసీతి' త్రిధాతు పఞ్చధాతు వా శుల్బం కరోత్యాలుభితా యోనిరితి ప్రతినిదధాతి । , అదిత్యై రాస్నాఽసి' ఇత్యుదగగ్రం వితత్య

'సుసంభృతా త్వా సంభరామి' ఇతి తస్మిన్నిధనాని సంభృత్యా-
లుభితా యోనిరిత్యుత్తమే నిధనే ప్రస్తరమత్యాధాయ 'ఇన్ద్రా-
ణ్యై సంనహనమ్' ఇతి సంనహ్యతి 'పూషా తే గ్రన్థిం గ్రథ్నాతు'
ఇతి గ్రన్థిం కరోతి । 'స తే మాస్థాత్' ఇతి పురస్తాత్ప్రత్యఞ్చం
గ్రన్థిముపగూహతి, పశ్చాత్ప్రాఞ్చం వా' ఇతి అస్యార్థమాహ-
రుద్రదత్తః — ధాతుః సన్ధిః । శుల్బం ఏకాకారారజ్జుః । యాని
శుల్బాని సమాసం గచ్ఛన్తీతి లిఙ్గాదితి ॥

గృహ్యాపరిశిష్టే తు —, తథేధ్మాబర్హిషీ సంనహ్యేద్దర్భైః
ప్రాదేశమాత్రీం త్రిసన్ధిం త్రివృతాం రజ్జుం కుర్యాత్, పాణిభ్యాం
సవ్యోత్తరాభ్యాం పూర్వమావర్తయేత్తతో దక్షిణోత్తరాభ్యాం
పాణిభ్యామన్తే ప్రదక్షిణావృత్తం గ్రన్థిం కుర్యాదేతద్రజ్జుకరణమ్ ॥
ప్రథమాం రజ్జుముదగగ్రామాస్తీర్య ప్రాదేశమాత్రాం దర్భముష్టిం
ఛిత్త్వా ప్రాగగ్రాం తస్యాం నిధాయ తయా బర్హిర్ద్విరావేష్ట్య
తన్మూలం చ సకృదావేష్ట్య తాం ప్రథమాం వేష్టితస్యాధస్తాదు-
న్నయేదేవం ద్వితీయయేధ్మం సకృదావేష్ట్య సంనహ్యేదరత్న్య-
యామ ఇధ్మః పఞ్చదశదారుకస్తా ఉపరి నిదధ్యాదేతదిధ్మాబర్హి-
షోస్సంనహమ్' ఇతి ॥

భగవాంస్తు — అథేధ్మస్య సంనహనం బర్హిషశ్చ విధీయతే ।

బర్హీ రజ్జ్వా ద్విరావేష్ట్య ఇధ్మం తు సకృదేవ తు ॥
రజ్జుమూలం ద్విరావేష్ట్య తదగ్రేణ ప్రదక్షిణమ్ ।
తదగ్రశేషం రజ్జ్వాఽధో ద్వానప్యుపరి ధాపయేత్ ॥
ఆయమేనేధ్మసమిధః ప్రాదేశద్వయముచ్యతే ।
వితస్తిమాత్రమథవా సంఖ్యయా చైకవింశతిః ॥
త్రయః పరిధయోఽత్ర ద్వే చాఘారసమిధావపి ।

అనుయాజసమిచ్చైకా ఆధానే దశ పఞ్చ చ ॥
ఏకవింశతిసంఖ్యైవమిధ్మస్య పరిగణ్యతే । ఇతి.

అత్రోపరినిధానమాయతనాత్పశ్చాద్భాగే కుర్యాత్ ॥

అథ చార్థత ఆహాపస్తమ్బః—, దేవంగమమసీత్యనధో నిదధాతి యథా ప్రాగుపసాదయేత్ ’ ఇతి । ఉపరినిధానే శ్రుతిః—

, అనధస్సాదయతి । గర్భాణాం ధృత్యా అప్రపాదాయ । తస్మాద్గర్భాః ప్రజానామప్రపాదుకాః । ఉపరీవ నిదధాతి । ఉప-రీవహి సువర్గో లోకః । సువర్గస్య లోకస్య సమష్ట్యై ’ ఇతి॥

ఇతి బర్హిస్సంనహనాదిః ॥

అథ కుశప్రశంసా ॥ తత్రకారికాయాం , బర్హిరర్థంకు-శముష్టిం ఛినత్తి ’ ఇత్యుక్తం ॥

తత్కుశప్రశంసామాహ—గోభిలః ॥

కుశమూలె స్థితో బ్రహ్మా కుశమధ్యే జనార్దనః ।
కుశాగ్రే శఙ్కరం విన్ద్యాత్ త్రయో దేవా వ్యవస్థితాః ॥

వసిష్ఠస్తు—కుశస్తు రౌద్రో విజ్ఞేయః కాశం బ్రాహ్మం తథా స్మృతమ్।
ఆర్షం దౌర్వం సమాఖ్యాతం వైశ్వామిత్రంచ వైష్ణవం ॥

కుశాభావె దర్భాన్తరాణ్యుక్తాని స్మృత్యర్థసారె —

బర్హిః కాశమయం గ్రాహ్యం న లభ్యన్తే కుశా యది।
దారూశీరముచథ్యాశ్వవాలముఞ్జార్జునెక్షువః ॥
సుగన్ధయోఽర్జునా దారుదూర్వాక్షీరద్రుమా అపి ।
యద్వాసర్వత్ర తేభ్యోఽపి గ్రాహ్యం బర్హిర్యథేప్సితమ్॥
శుష్కమూలం కృష్ణమూలం దుర్గన్ధితృణవర్జితమితి ।

ఏతద్దర్భాహారణం స్వయమేవ కుర్యాత్ ॥ తథా చోక్తమ్—

సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియస్స్వయమాహరేత్ ।

శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః కర్మ కుర్వన్పతత్యధః ॥ ఇతి.

కుశోత్పాటనవిధిమాహ కౌశికః —

శుచౌ దేశే శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరాముఖః ।

ఓఙ్కారేణైవ మన్త్రేణ కుశాంస్స్పృష్ట్వా ద్విజోత్తమః ॥

విరిఞ్చినా సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజ ।

నుద పాపాని సర్వాణి దర్భ స్వస్తికరో మమ ॥

ఇమం మన్త్రం సముచ్చార్య తతఃపూర్వోత్తరాముఖః ।

హుంఫట్కారేణ దర్భాంస్తు సకృచ్ఛిత్వా సముద్ధరేత్ ॥ఇతి.

కుశోత్పాటనకాలమాహ — అఙ్గిరాః —

అహన్యహని కర్మార్థం కుశోత్పాటః ప్రశస్యతే ।

న పూర్వేషూద్ధృతకుశా యోగ్యాశ్చైవోత్తరేషు చ॥ఇతి.

జాబాలిరపి —

కుశాన్ కాశం చ పుష్పాణి గవార్థం చ తృణాదికమ్ ॥

నిషిద్ధే చాపి గృహ్ణీయాదమావాస్యాహని ద్విజః ॥ ఇతి.

స్మృతిచిన్తామణౌ తు మాసమయాతయామత్వముక్తమ్ —

మాసిమాస్యుద్ధృతకుశా మాసిమాస్యేవ చోదితాః ।

నోత్తరోత్తరమాసేషు ధర్మవిద్భిరసమ్మతా ॥ ఇతి.

విష్ణుస్తు—దర్శే శ్రావణమాసస్య సమన్త్రోత్పాటితాస్తు యే ।

అయాతయామాస్తే దర్భా నియోజ్యాస్స్యుః పునఃపునః ॥

అచ్ఛిన్నాగ్రాన్పవిత్రాంశ్చ సమూలాన్కోమలాన్ శుభాన్।

పితృదేవజపార్థం తు సమాదద్యాత్కుశాన్ ద్విజ ॥ ఇతి.

అత్ర పవిత్రవిధిమాహ హేమాద్రౌ హారీతః—

జపహోమహరా హ్యేతే అసురా దివ్యరూపిణః ।
పవిత్రకృతహస్తస్య విద్రవన్తి దిశో దశ ॥

గోభిలః—వజ్రో యథా సురేన్ద్రస్య శూలం హస్తే హరస్య చ ।
చక్రాయుధం యథా విష్ణోరేవం విప్రకరే కుశ ॥ ఇతి.

శాతాతపస్తు-సవ్యాపసవ్యౌ కుర్వీత సపవిత్రౌ కరౌ బుధః ।
అత్రిరపి—ఉభాభ్యామేవ పాణిభ్యాం విప్రైర్దర్భపవిత్రకే ॥
ధారణీయే ప్రయత్నేన బ్రహ్మగ్రన్థిసమన్వితే ।

బ్రహ్మగ్రన్థిలక్షణముక్తం గారుడపురాణే :—
అస్త్యన్యో వైష్ణవో మార్గో బ్రహ్మమార్గవినిర్మితః ।
సకృత్ప్రదక్షిణీకృత్య పవిత్రమభిధీయతే ॥
తద్బ్రహ్మగ్రన్థిమత్ప్రోక్తం పవిత్రం వేదవేదిభిః ।
పవిత్రకర్తురభిముఖో ముఖప్రదేశో బ్రహ్మమార్గః ॥

అన్యస్తు- అఙ్గుష్ఠం ఘర్షయేదూర్ధ్వం తర్జన్యాం తు పునఃపునః
జ్ఞానముద్రామధః కృత్వా కూర్చవద్గ్రన్థిరిష్యతే ॥

పవిత్రదర్భసంఖ్యా తత్రైవోక్తా :—
సప్తభిః కుశపిఞ్జూలైః కుర్యాద్బ్రహ్మపవిత్రకమ్ ।
పఞ్చభిః క్షత్రియస్యైవ చతుర్భిస్తు తథా విశః ॥
ద్వాభ్యాం శూద్రస్య విహిత మాన్తరాణాం తథైవ చ ।

మార్కణ్డేయస్తు-చతుర్భిర్దర్భపిఞ్జూలైః బ్రాహ్మణస్య పవిత్రకమ్ ॥
ఏకైకన్యూనముద్దిష్టం వర్ణేవర్ణే యథాక్రమమ్ ।
సర్వేషాం వా భవేద్ద్వాభ్యాం పవిత్రం గ్రన్థితం న వా ॥
త్రిభిస్తు శాన్తికం కార్యం పౌష్టికం పఞ్చభిస్తథా ।
చతుర్భిరాభిచారాఖ్యం కుర్వన్కుర్యాత్పవిత్రక మితి ॥

అత్ర హేమపవిత్రప్రశంసా హేమాద్రౌ:—

అన్యాని చ పవిత్రాణి కుశదూర్వాత్మకాని చ ।
హేమాత్మకపవిత్రస్య హ్యేకాం నార్హన్తి వై కలామితి

భరద్వాజస్తు—నదీతీరాబ్ధితీరాద్వా తీర్థే క్షేత్రే చ కాననే ।
జాతః కుశస్సమస్తాసు క్రియాసు శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే ॥
పాణ్డురారుణపీతాస్స్యుర్విప్రరాడ్వైశ్యభూమయః ।
కృష్ణా వృషలభూరన్యా భూమయస్సఙ్కరాస్స్మృతాః ॥
ద్విజో వైశ్యో నృపశ్శూద్ర ఇత్యయం స్యాచ్చతుర్విధః ।
గౌరపీతారుణశ్యామసుమనోభిర్యథాక్రమమ్ ॥
పుమాన్స్త్రీ క్లీబమిత్యేవం తత్రాపి త్రివిధస్స్మృతః ।
తస్మాజ్జాతిక్రియాస్వేవ ప్రయోక్తవ్యాః ఫలార్థిభిః ॥
క్లీబో న హి ప్రయోక్తవ్యః స్త్రీపుంకర్మసు జాతుచిత్ ।
స్త్రీపుంసావేవ సర్వత్ర ప్రయోక్తవ్యౌ చ లాభతః ॥
సమన్తాద్ధూసరో గాఢః పురుషశ్ఛన్దనః కుశః ।
సమస్తకర్మసు శ్రేష్ఠః సుమాన్యోఽసౌ ఫలప్రదః ॥
సమన్తతో హరిస్స్నిగ్ధః కుశః కోమలపత్రకః ।
కుశస్స యోషిదిత్యుక్తస్తత్కర్మసు శుభప్రదః ॥
హ్రస్వోఽసౌమ్యస్తు మలినః కుశో యస్స్తబకాకృతిః ।
స నపుంసక ఇత్యుక్తః సర్వకర్మసు చోదితః ॥
వల్మీకస్థశ్శ్మశానస్థః ఊషరస్థస్తరూద్భవః ।
అన్త్యజాత్యాలయాన్తస్థః కుశః కర్మస్వశోభనః ॥
సదా ఘనరసాన్తస్థః సదాఛాయాప్రవర్ధితః ।
ఆనీయ ధామ్ని చోప్తశ్చ కుశః కర్మస్వశోభనః ॥

హీనాగ్రకస్స్వయంశుష్కః శుష్కాగ్రః క్రిమిదుష్టకః ।
భిన్నాగ్రకస్సకుసుమః కుశః కర్మస్వశోభనః ॥
పలాశాశ్వత్థఖదిరవటప్లక్షసమీపగః ॥
బిల్వవైకఙ్కతాన్తస్థస్తచ్ఛాయాస్థః కుశస్స్మృతః ॥
అనోకహానామన్యేషాం సమయాభూసముద్భవః ।
ఛాయాస్థితోఽపి హి కుశో మధ్యమస్సర్వకర్మసు ॥
స్నాత్వా సన్ధ్యోపాసనాది నిత్యకర్మ సమాప్య చ ।
నిత్యహోమం తతః కృత్వా తస్మిన్ సప్తార్చిషి ద్విజః ॥
దాత్రం ప్రణవసంయుక్తం వ్యాహృత్యా చ సమస్తయా ।
నిష్టప్య భవనాత్ప్రాచీముదీచీమపి వా దిశమ్ ॥
నిష్క్రామేదుక్తదేశేషు యత్రాస్తి కుశసఞ్చయః ।
తత్ర గత్వా స చరణౌ హస్తౌ ప్రక్షాళ్య వాగ్యతః ॥
ఆచమ్య సుమనాస్సమ్యక్ప్రాణాయామం సమాచరేత్ ।
తతోఽనలమినం వాయుం యమం వరుణమశ్వినౌ ॥
ఓషధీశం శచీనాథం విశ్వాన్దేవాన్సరస్వతీమ్ ।
దేవాన్పితౄనృషీన్స్కన్దం గురూన్గణపతిం తథా ॥
వసూన్రుద్రాంస్తథాఽఽదిత్యాన్ బ్రహ్మాణంవిష్ణుమీశ్వరం
వేదాంశ్చ హృదయే ధ్యాయన్నేతాన్దేవాన్పృథక్పృథక్ ॥
తతో దాత్రేణ పూర్వాస్య ఉదగాస్యోఽథ వా కుశాన్ ।
ముష్టిమాత్రోపరిష్టాత్తు ఛిన్ద్యాత్ప్రణవముచ్చరన్ ॥
ప్రేతక్రియార్థం పిత్రర్థమభిచారార్థకం తథా ।
దక్షిణాభిముఖశ్ఛిన్ద్యాత్ ప్రాచీనావీతకో ద్విజః ॥
హీనాగ్రపూర్వకాంస్త్యక్త్వా కుశాన్ప్రాగ్ద్విజసత్తమః ।
అన్యాన్సలక్షణకుశాన్సంగృహ్ణీయాత్ప్రయత్నతః ॥

త్రివృచ్ఛుల్బం కుశైః కృత్వా ప్రాగగ్రం హ్యుదగగ్రకమ్ ।
వితత్య చ కుశానేతాన్ క్షిపేత్తస్మిన్యథా పురా ॥
పశ్చాచ్ఛుల్బేన తేనైవ కుశాన్బధ్వా దృఢం యథా ।
ప్రాగగ్రముదగగ్రం వా శుచౌ దేశే క్షిపేద్గృహే ॥
పిత్రర్థమేకవచ్ఛుల్బం విపరీతం వితత్య చ ।
క్షిప్త్వా కుశాంస్తథా బధ్వా స్థాపయేత్తాన్పృథగ్బుధః ॥
తతోఽనుపహతైరేతైః కుశైః కర్మాణి బుద్ధిమాన్ ।
శ్రౌతస్మార్తాని కర్మాణి కుర్వీత ఫలభాగ్భవేత్ ॥
శునాఽశుద్ధవరాహేణ మార్జాలేనైకచక్షుషా ।
ఖరేణ కుక్కుటేనైవ స్పృష్టః కర్మారిపుః కుశః ॥
కపినా కృకలాసేన పతితేనాన్యజన్మనా ।
భిషజా రోగిణా స్పృష్టః కుశః కర్మస్వశోభనః ॥
దేవలేన చ షణ్ఢేన వ్రాత్యేనాజ్ఞాతజన్మనా ।
వజ్ర్యాన్సూతకినా స్పృష్టః కుశోఽనుష్ఠేయకర్మసు ॥
రక్తశ్లేష్మాదిభిస్స్పృష్టః క్రియాయుక్తః పురాధృతః ।
ఉచ్ఛిష్టజనసంస్పృష్టః కుశః కర్మవినాశకః ॥
సూతికాఽఽత్రేయికావేశ్యాఽజ్ఞాతపూర్వాఽభిసారికా ।
అన్యాస్సదోషా యాస్తాభిః కుశస్స్పృష్టః క్రియారిపుః ॥

అత్రేయికా గర్భిణీ ॥

దోషైరేవంవిధైరన్యైరపి స్పృష్టః ప్రమాదతః ।
కుశః కర్మస్వయోగ్యస్స్యాదాఘ్రాతః పశుభిస్తథా ॥
పిణ్డకర్మణి యే యుక్తాః కుశా యే పితృతర్పణే ।
ఉచ్ఛిష్టేఽపి చ యే యుక్తాస్తే యోగ్యా న హి కర్మసు ॥
దోషదుష్టాన్కుశాంస్త్యక్త్వా గుణయుక్తైః కుశైర్బుధః ।

శ్రుతిస్మృత్యుక్తకర్మాణి కారయేత్కర్మసిద్ధయే ॥
ఆర్ద్రశ్శ్రేష్ఠతమః కర్మస్వన్యశ్శ్రేష్ఠోఽపి వా కుశః ।
విశ్వామిత్రాశ్వవాలౌ ద్వౌ తథాఽఽర్ద్రావితరౌ స్మృతౌ ॥
విధినా స్వీకృతాన్దర్భాన్ ద్విజన్మాన్యద్విజన్మనా ।
అనుష్ఠానాయ చౌర్యేణ నాహరేజ్జాతుచిద్బుధః ॥
తదనుజ్ఞాం వినా విప్రః కుశానాహృత్య తైర్యది ।
కుర్యాత్స్వకర్మానుష్ఠానం తత్సర్వమఫలం భవేత్ ॥
కుర్యాత్కుశైస్త్రిభిస్సద్భిః పవిత్రం వాఽథ పఞ్చభిః ।
ద్వాభ్యాం వా శాన్తికామ్యేషు సర్వకర్మసు శస్యతే ॥
కుశైశ్చతుర్భిరఙ్గుల్యాః పవిత్రే ధారయేదుభే ।
భుక్తికర్మణి నాన్యేషు ద్విజన్మాఽఖిలకర్మసు ॥
చతుర్భిరాభిచారేషు పితృకర్మణి చైకతః ।
తత్తత్కర్మానుసారేణ కృత్వా సర్వాః క్రియాశ్చరేత్ ॥
అత్రోక్తసఙ్ఖ్యాన్పిఞ్జూలానేకీకృత్య సమం యథా ।
మూలాని దక్షిణే హస్తే ధృత్వాఽగ్రాణ్యన్యపాణినా ॥
దక్షహస్తేన తద్వామమనువర్త్య యథాదృఢమ్ ।
ఏకీకృత్యాథ మూలాగ్రాణ్యనువర్త్య ప్రదక్షిణమ్ ॥
తథైవాగ్రేణ చావేష్ట్య కుర్యాద్గ్రన్థిం యథా దృఢమ్ ।
పవిత్రకరణం త్వేవముదితం సర్వవేదినామ్ ॥
వలయం స్వాఙ్గులీమానం గ్రన్థిరేకాఙ్గులిప్రమః ।
చతురఙ్గులమగ్రం స్యాదస్య స్థానమనామికా ॥
వలయగ్రన్థికాగ్రాణాం బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ।
పవిత్రస్య భవన్త్యేతే క్రమేణైవాధిదేవతాః ॥

అన్యత్ బ్రాహ్మం యథాపూర్వమనువర్త్యైకబర్హిషా ।
కుర్యాత్పవిత్రం పిత్ర్యే స్యాద్గ్రన్థిర్బ్రహ్మపవిత్రవత్ ॥
మన్త్రేణ ధారయేద్విప్రః పవిత్రం సర్వకర్మసు ।
మన్త్రం వినా ధృతం యత్తత్పవిత్రమఫలం భవేత్ ॥
తస్మాత్పవిత్రం మన్త్రాభ్యాం ధారయేదభిమన్త్ర్య చ ।
పవిత్రవన్త ఇత్యాదిమన్త్రద్వితయమస్య తు ॥
ఋషిర్బ్రహ్మాఽనయోశ్ఛన్దో జగతీ చ బృహస్పతిః ।
దేవతా బ్రహ్మవిష్ణ్వీశా అధిదేవా ఇతి స్మృతాః ॥
ప్రణవస్తస్య మన్త్రస్స్యాత్ సమస్తవ్యాహృతిస్తు వా ।
దధ్యాత్పవిత్రమనయోరేకేన శ్రుతివర్జితః ॥

శ్రుతివర్జితః శూద్రః.

పవిత్రోక్తప్రకారేణ హేమ్నా కుర్యాత్పవిత్రకమ్ ।
తద్ధార్యమమరైర్భూపైశ్శుచయే మఙ్గలాయ చ ॥

అమరైర్భూసురైః.

శ్రౌతస్మార్తాని కర్మాణి యావన్తీహోదితాని వై ।
తాని సర్వాణి కుర్వీత సపవిత్రకరో ద్విజః ॥
నిత్యే నైమిత్తికే వాఽపి కర్మోపక్రమణే ద్విజః ।
ధృతం పవిత్రం కర్మాన్తే గ్రన్థిం ముక్త్వాఽథ తత్త్యజేత్ ॥
కుశహస్తః పిబేత్తోయం కుశహస్తస్సమాచరేత్ ।
సగ్రన్థికుశహస్తేన న కదాచిదుపస్పృశేత్ ॥
భుక్త్వా గ్రన్థిం విముచ్యాథ తేన పీత్వా జలం సహ ।
తత్పవిత్రం త్యజేద్భూమౌ తత్రామత్రే న జాతుచిత్ ॥
విస్మృత్య యది పాత్రే తు పవిత్రం విసృజేదధీః ।
ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం తత్కిల్బిషవిశుద్ధయే ॥

శమలప్రస్రవోత్సృష్టే చణ్డాలాన్త్యజభాషణే ।
పవిత్రం కరశాఖాస్థం దక్షిణశ్రవణే న్యసేత్ ॥
గోపుచ్ఛరోమభిః కృత్వా పూర్వాభిహితలక్షణమ్ ।
పవిత్రం ధారయేద్విప్రః కర్మోపక్రమణే సదా ॥
రోమ్ణాం పవిత్రకరణే నియమేన కుశేష్వివ ।
కుశరజ్జ్వోర్యథా స్థూలం ప్రమాణం కారయేత్తథా ॥
కర్మాన్తే పునరాదాయ పవిత్రద్వితయం ద్విజః ।
శుచౌ దేశే వినిక్షిప్య దధ్యాదేతత్పునఃపునః ॥
యద్యుచ్ఛిష్టాద్యుపహతం పవిత్రం చేదిదం యదా ।
తదైవ గ్రన్థిముత్సృజ్య త్యజేదితరథా న హి ॥
రోమాణి మధ్యమే బధ్వా సుదృఢం చ కుశైస్సహ ।
హేమాఙ్గులీయకేనాపి మార్జనం సర్వపాపహమ్ ॥
రోమసఙ్గ్రహణే విప్రప్రముఖానాం ద్విజన్మనామ్ ।
ధవలారుణపీతాస్స్యుర్గావస్తత్ర యథాక్రమమ్ ॥
ఏతాసామపి సర్వాసాం ప్రశస్తా కపిలా గవామ్ ।
సర్వేషాం విప్రముఖ్యానాం రోమసఙ్గ్రహణే భృశమ్ ॥
అఞ్జనాభా విజీర్ణా గౌర్వన్ధ్యజాతిరకర్ణకా ।
నవప్రసూతా సరుజా చిత్రా కృష్ణా న శోభనా ॥
స్వస్వోక్తవర్ణా యువతిః సవత్సా శాన్తవిగ్రహా ।
సమ్పూర్ణావయవా యా గౌః సోత్తమా రోమసఙ్గ్రహే
స్నాత్వా శుచిర్ద్విజో దాత్రం స్వాగ్నౌ నిష్టప్య పూర్వవత్
గాం తు ప్రదక్షిణీకృత్య మన్త్రేణ ప్రణమేదథ ॥
రుద్రమాతర్వసుసుతే ఆదిత్యానాం స్వసస్తథా ।
సర్వదేవాత్మికే గౌస్త్వం సౌమ్యహం త్వం ప్రసీద మే ॥

మన్త్రేణానేన నత్వా గాం పుచ్ఛరోమాణి దాత్రతః ।
భవ్యాని ఛేదయేద్విప్రః పవిత్రార్థం శుభాని చ ॥
గోపుచ్ఛరోమకైర్దర్భైః పవిత్రకరణక్రమః ।
ఆఖ్యాతోఽనన్తరం వచ్మి కూర్చస్య కరణక్రమమ్ ॥
నవభిస్సప్తభిర్దర్భైః పఞ్చభిః క్రమశః కృతః ।
కూర్చశ్శ్రేష్ఠో మధ్యమశ్చ కనీయాంత్స ఇతీరితః ॥
తద్గ్రన్థిర్ద్వ్యఙ్గులా జ్ఞేయా తదూర్ధ్వం చతురఙ్గులమ్ ।
షోడశాఙ్గులమాయామమధస్తాచ్చ నియోజయేత్ ॥
పవిత్రే ప్రాగ్యథా ప్రోక్తా గ్రన్థిస్తేన క్రమేణ తు ।
గ్రన్థిం దద్యాద్ద్విజః కూర్చే తద్విధా స్యాత్పవిత్రవత్ ॥
ఆసనే దేవతాదీనామపి చ స్నానవారిణి ।
పఞ్చగవ్యప్రయోగే చ ద్విజః కూర్చం ప్రయోజయేత్ ॥
అమృతేషు చ గవ్యేషు పఞ్చసు స్నానకర్మణి ।
పుణ్యాహమ్భతోయేషు ద్విజః కూర్చం ప్రయోజయేత్ ॥
ప్రాగగ్రముదగగ్రం వా స్థాపయేత్కూర్చమాసనమ్ ।
ఋష్యర్థం దేవతార్థం చ పిత్రర్థం దక్షిణాగ్రకమితి ॥

అథ దర్భవ్యయ ఉక్తస్సంగ్రహే—

దర్భాణాం వ్యయమాచష్టే దేవకర్మణి సర్వదా ।
హస్తయోరుభయోర్ద్వౌ ద్వావాసనే చ తథైవ చ ॥
అగ్నేశ్చతసృభిర్దిక్షు స్తరణే షోడశ స్మృతాః ।
ద్వౌ చాష్టౌ చ తథా బర్హిః ప్రస్తరార్థం తథైవ చ
ఇధ్మసంనహనే కుర్యాచ్చతుర్దర్భైః క్రమాత్తతః ।
సమే ద్వే స్థాల్యదైర్ఘ్యాభ్యాం పవిత్రే చ తథా భవేత్
ప్రణీతాసన ఆచ్ఛాదే త్రయస్త్రయ ఉదీరితాః ।

అష్టావింశతిదర్భైస్తు బ్రహ్మార్థం బ్రాహ్మణాయ చ ॥
పర్యగ్నికరణే చైవ కుర్యాత్పఞ్చ శలాకికాః ।
చతుర్భిశ్చ చతుర్భిశ్చ స్రుక్స్రువౌ ప్రతిపాదయేదితి ॥

అత్ర బర్హిర్దర్భసంఖ్యా ఇధ్మసంనహనదర్భసంఖ్యా చాశ్వలాయనగ్రన్థవిరోధిత్వాచ్ఛాఖాన్తరవిషయా ॥ ఆశ్వలాయనకారికాప్రకారేణ తు బర్హిరర్థం ముష్టిప్రమాణదర్భా ఉక్తాః ॥ ఇధ్మసంనహనరజ్జుకరణే త్వాశ్వలాయనాచార్యేణ 'రజ్జుర్ద్వాదశభిర్దర్భైః' ఇత్యాదినా షట్త్రింశద్దర్భా ఉక్తాః ॥ తస్మాత్తైస్తథైవ కర్తవ్యేతి ॥ ఇతి కుశప్రశంసా ॥

— అథ ఇధ్మయోగ్యవృక్షానాహ —

మరీచిః–పలాశః ఖదిరోఽశ్వత్థశ్శమీ వట ఉదుమ్బరః ।
అపామార్గార్కదూర్వాశ్చ కుశాశ్చేత్యపరే విదుః ॥
దశద్వాదశకాఙ్గుల్యాః సమాః పఞ్చదశ స్మృతాః ।
నాత్యఙ్గుష్ఠాస్సత్వచశ్చసార్ద్రా ఇధ్మ ఇహోత్తమాః ॥ ఇతి.

బ్రహ్మపురాణే–శమీపలాశన్యగ్రోధప్లక్షవైకఙ్కతోద్భవాః ॥
అశ్వత్థోదుమ్బరౌ బిల్వశ్చన్దనస్సరళస్తథా ।
సాలశ్చ దేవదారుశ్చ ఖదిరశ్చైవ యాజ్ఞికాః ॥ ఇతి.

స్మృత్యర్థసారేఽపి—
సత్వచస్సమిధః కార్యా ఋజ్వశ్లక్ష్ణాస్సమాస్తథా ।
శస్తా దశాఙ్గులాస్తాస్తు ద్వాదశాఙ్గులికాస్తథా ॥
ఆర్ద్రాపక్వాస్సమాశ్చైవ తర్జన్యఙ్గులివర్తులాః ।
అపాటితా అద్విశాఖాః క్రిమిదోషవివర్జితాః ॥
ఈదృశో హోమయేత్ప్రాజ్ఞః ప్రాప్నోతి విపులాం శ్రియమ్ ।
సమిత్పవిత్రం వేదశ్చ త్రయః ప్రాదేశసమ్మితాః ॥

ఇధ్మస్తు ద్విగుణః కార్యస్త్రిగుణః పరిధిస్స్మృతః ।
స్మార్తే ప్రాదేశ ఇధ్మో వా ద్విగుణః పరిధిస్స్మృతః ॥

—అత్ర వర్జ్యసమిధః—

వనస్పతీనాం సర్వేషామిధ్మః కార్యో విశేషతః ।
తత్రైవ వర్జయేద్విద్వాన్ కోవిదారవిభీతకాన్ ॥
కపిత్థామలకా రాజా వృక్షం శాకద్రుమం తథా ।
నీపం నిమ్బం కరఞ్జం చ తిలకం శాల్మలీమపి ॥
దగ్ధాః కృశాస్తథా స్థూలా హ్రస్వా దీర్ఘాశ్చ వర్జయేత్ ।
వ్యాసః-విశీర్ణాఽఽయుః క్షయం కుర్యాత్ ద్విశాఖా వ్యాధిసంభవమ్॥
హ్రస్వయా మృత్యుమాప్నోతి వక్రా విఘ్నకరీ తథా ।
పాటితా హరతే లక్ష్మీం కృశా బాన్ధవహానిదా ॥
ద్విశాఖా మైత్ర్యహానిశ్చ కీటదుష్టాఽర్థనాశినీ ।
ద్వేషం ప్రకురుతే దీర్ఘా ప్రాణఘ్న్యోవిత్వచస్స్మృతాః॥ ఇతి
కాత్యాయనస్తు-నసర్పణాసమిత్కార్యాహోమకర్మసుజానతేతి ।
ఇతి ఇధ్మయోగ్యవృక్షాః ॥

—అథ పరిసమూహనాదిః—

తత్ర కారికా-పాణినా సోదకేనాగ్నేస్సమన్తాత్పరిమార్జనమ్ ।
తత్సమూహనమత్రేష్టం జయన్తవచనం యథా ॥
ఉదక్సంస్థాస్సర్వదిక్షు ప్రాచ్యాదిషు పరిస్తృతీః ।
కాంశ్చిదుత్తరతో దర్భానాస్తీర్య పరిషిఞ్చతి ॥
పర్యూహపరిషేకా స్తః సర్వత్ర త్రిస్త్రిరమ్భసేతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్— „ పరిసమూహ్య పరిస్తీర్య పురస్తాద్ద-
క్షిణతః పశ్చాదుత్తరత ఇత్యుదక్సంస్థం తూష్ణీం పర్యుక్షణమ్ ”

ఇతి ॥ అస్యార్థః— పరిసమూహనం నామ అగ్నేస్సమన్తాత్పరి-
మార్జనమ్ ॥ తత్రాగ్నిహోత్రవదితి । తతః పరిస్తీర్య పుర-
స్తాద్దక్షిణతః పశ్చాదుత్తరత ఇత్యుదక్సంస్థమ్ । ఉదక్సంస్థవచన-
మేకైకస్యాం దిశ్యుదక్సంస్థాప్రాప్త్యర్థమ్ । తతః తూష్ణీం
పర్యుక్షణం కరోతి । తూష్ణీంగ్రహణం మన్త్రవర్జమన్యే ధ-
ర్మా అగ్నిహోత్రే దృష్టా భవన్తీత్యేవమర్థమ్ । త్రిస్త్రిరే-
కైకం పునఃపునరుదకమాదాయాదావన్తే చ కర్మణః పర్యుక్ష-
ణమ్–ఉభయత్ర పరిసమూహనపూర్వకత్వమితి । అత్ర పునఃపునః
పరిసమూహనవిధానం మధ్యే పరిస్తరణవిధ్యర్థమ్ । ఏతస్మిన్కాలే
ఉత్తరతోఽగ్నేరపః ప్రణయతి, చమసేన, కాంస్యేన, మృన్మయేన
వా ఉత్తరత్ర నినయనదర్శనాదితి ॥ గృహ్యపరిశిష్టేఽపి—

"అథ సోదకేన పాణినా ప్రాగుదీచీమారభ్య ప్రదక్షిణమ-
గ్నిం త్రిఃపరిసమూహ్య ప్రాదేశమాత్రైర్దర్భైః ప్రదక్షిణం ప్రా-
చ్యాదిప్రతిదిశముదక్సంస్థం పరిస్తృణీయాద్దక్షిణోత్తరయోస్సన్ధిషు
మూలాన్యగ్రైరాచ్ఛాదయేద్ద్రాఘిష్ఠాన్వా దర్భాంస్తథా స్తృణు-
యాదుత్తరతః పాత్రాసాదనాయ దక్షిణతో బ్రహ్మాసనాయ కాం-
శ్చిద్దర్భానాస్తీర్యాగ్నింపర్యుక్షేదేషోఽగ్నిసంస్కారః" ఇతి॥

భగవాంస్తు–ఉచ్యతే సుసమిద్ధస్య సోదకేనైవ పాణినా ।

ప్రదక్షిణం త్రిస్సంమార్ష్టి యత్తత్పరిసమూహనమ్ ॥
ప్రాదేశమాత్రైర్దర్భాగ్రైర్బాహుమాత్రైరథాపి వా ।
పరితోఽగ్నేర్యత్ స్తరణం పరిస్తరణముచ్యతే ॥
యది ప్రాదేశమాత్రాస్స్యుశ్చతుర్భిస్తృణముష్టిభిః ।
పరిస్తృణీయాత్ప్రాగగ్రైశ్చతుర్దిక్షు యథాక్రమమ్ ॥

పురస్తాద్దక్షిణస్యాం చ పశ్చాదుత్తరతః క్రమాత్ ।
ఉదక్సంస్థం దిశి దిశి దక్షిణోత్తరయోస్తృణైః ॥
త్రైరగ్రైస్స్తీర్యమాణానాం మూలాన్యాచ్ఛాద్య బర్హిషామ్
అథ దీర్ఘైస్తృణీయాచ్చ దక్షిణోత్తరయోర్దిశోః ॥
ప్రాదేశమాత్రాస్తే న్యాయాత్సర్వే ప్రాగగ్రతాం గతాః ।
చతుర్దిక్ష్వథ వా దీర్ఘైః పూర్వపశ్చిమయోర్దిశోః ॥
ఉదగగ్రైరితి తయోః ప్రాగగ్రైర్యజ్ఞియైస్తృణైః ।
తృణేభ్యస్స్తీర్యమాణేభ్యః పూర్వపశ్చిమయోర్దిశోః ॥

దక్షిణాన్యుత్తరాణి స్యురధస్తాదుత్తరాణి తు ।
ఋత్విగ్భిర్హస్తే వృతశ్చేత్స్యాదగ్నేర్దక్షిణతస్తృణైః ॥
తదాసనార్థం ప్రాక్కూలైస్తృణానాం ముష్టిసంమితైః ।
ప్రణీతాసాదనార్థం చ పాత్రాణాం సాదనాయ చ ॥
సంస్తీర్యోత్తరతో వహ్నేః పర్యుక్షేత్తం హుతాశనమ్ ।
పాణినోదకమాదాయ ప్రాగుదక్త్రిః ప్రదక్షిణమ్ ॥
ఆరభ్యోక్షత్యపస్తూష్ణీమాహుః పర్యుక్షణం బుధాః । ఇతి.

అత్ర పరిషేకాదేః ప్రదేశక్రమమాహ-కాశ్యపః —

అష్టాఙ్గులిమితే దేశే పరిషేచనమాచరేత్ ।
నవాఙ్గులిప్రమాణే తు విధినా పరిధీన్న్యసేత్ ॥
దశాఙ్గులిప్రమాణే తు పరిస్తీర్య కుశాన్క్రమాత్ ।
ఏకాదశాఙ్గులే దేశే గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిః ॥ ఇతి.

ఇతి పరిసమూహనాదిః.

—౦—

— అథ పాత్రాసనాదిః —

తత్ర కారికా—

దర్భేషూత్తరతో ద్వేద్వే పాత్రాణి న్యబ్జి సాదయేత్ ।
తత్క్రమం భగవానాహ శ్లోకేనైకేన వృత్తికృత్ ॥

స్థాలీం చరోః ప్రోక్షణభాజనం చ దర్వీంస్రువౌ సాదయ దర్వి-హోమే। పాత్రం ప్రణీతార్థమథాజ్యపాత్రమిధ్మం క్రమేణ క్ర-మవిత్కుశాంశ్చ ॥ దర్వ్యా క్రియమాణో హోమో దర్విహోమః। సాదయేదితి ప్రాప్తకాలె లోట్- ఆసాదనకాలోఽయం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ అథవా హే క్రమవిద్యజమాన! ఏవం క్రమేణ పాత్రాణ్యాసాదయేతి యోజనీయమ్—

—అథ పవిత్రలక్షణమాహ—

అనన్తర్గర్భౌ యౌ తు కుశౌ ప్రాదేశసమ్మితౌ ।
అనఖచ్ఛేదితౌ సాగ్రౌ తౌ పవిత్రాభిధాయకౌ ॥
ఈషచ్ఛిన్నాగ్రయోర్నైవ త్యాగస్సూత్రే ప్రశబ్దత ఇతి.

—అత్ర విశేషమాహాపస్తమ్బః—

సమావప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ దర్భౌ ప్రాదేశమాత్రే పవిత్రే కురుత ఇతి । సమౌ స్థౌల్యేన సమావితి రుద్రదత్తః ॥

ఉత్తానే ప్రోక్షణార్థేఽపో నినయేత్సపవిత్రకే ।
పవిత్రాభ్యాం త్రిరుత్పూతైః త్రిః ప్రోక్ష్యోర్ధ్వబిలానిత్వితి

అత్ర గృహ్యపరిశిష్టమ్- అథ తేషు దర్భేషు పాత్రాణి న్యబ్జి-లాని ద్వంద్వాన్యుదగపవర్గం ప్రయునక్తి ప్రోక్షణపాత్రస్రువౌ చమసాజ్యపాత్రే ఇధ్మాబర్హిషీ చేతి ఆజ్యహోమేషు । తథా చరుస్థాలీప్రోక్షణపాత్రె దర్వీస్రువౌ చమసాజ్యపాత్రే ఇధ్మాబర్హి-

షీ చేతి । దర్వీహోమేషు ప్రోక్షణపాత్రముద్ధృత్య పవిత్రే అన్త-
ర్ధాయాప ఆసిచ్య తూష్ణీం తాః పవిత్రాభ్యాం త్రిరుత్పూయ
పాత్రాణ్యుత్తానాని కృత్వా ఇధ్మం విస్రస్య పాత్రాణి తాభిరద్భి-
స్త్రిః ప్రోక్షేదేతత్పాత్రాసాదనమితి ॥ ఆహ భగవాన్ —

తృణేష్వధోముఖాన్యేషు యజ్ఞపాత్రాణి సాదయేత్ ।
అన్యైశ్చ సాధనైస్సార్ధం ప్రాక్సంస్థాని యథాక్రమమ్॥
స్రువేణ ప్రోక్షణీపాత్రం ప్రణీతాపాత్రమేతయా ।
ఆజ్యస్థాల్యా సహేధ్మం చ బర్హిషో ద్వంద్వసాదనమ్ ॥
చరుప్రోక్షణయోః పాత్రే స్రువం జుహ్వా తథైవ చ ।
ప్రణీతపాత్రమాజ్యస్య పాత్రేణేధ్మం చ బర్హిషా ॥
త్రిరద్భిః ప్రోక్ష్య పాత్రాణి తృణైః ప్రచ్ఛాద్య యాజ్ఞికైః ।
కృత్వా పవిత్రే ఆసిచ్య వారిప్రోక్షణభాజనే ॥
ఉత్పునీయాత్పవిత్రాభ్యామపస్తూష్ణీం త్రిరేవ తు ।
అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం తు పాణ్యోరుత్తానయోః పృథక్ ॥
గృహీత్వా మూలతూలాభ్యామిత్యుత్పవనముచ్యతే ।
కృత్వోత్తానాని పాత్రాణి విస్రస్యేధ్మం చ బన్ధనాత్ ॥
అద్భిరాభిస్సహ ప్రోక్షేత్త్రిరన్యైర్యజ్ఞసాధనైః ॥ ఇతి.

— అత్రోపయుక్తపాత్రప్రకృతివృక్షా ఉచ్యన్తే —

స్మృత్యర్థసారే —

జుహూః పాలాశ్యుపభృదాశ్వత్థీ వైకఙ్కతీ ధ్రువా ।
యద్వా సర్వస్రుచః కార్యా ఏతేషామన్యవృక్షతః ॥
శమీమయ్యస్స్రుచః కార్యాస్సర్వాసాం భూర్జవృక్షజాః ।
తదభావే యథాలాభమన్యయాజ్ఞికవృక్షజాః ॥
ఖాదిరస్తు స్రువః కార్యః శమ్యా ప్రాశిత్రమేక్షణమ్ ।

ఖాదిరో ముసలః కార్యః పాలాశస్స్యాదులూఖలః ॥
ముఖ్యాభావే తు సదృశం ద్రవ్యం ప్రతినిధీయతే॥ ఇతి.

సఙ్గ్రహే తు —

మృన్మయాని చ పాత్రాణి తైజసాశ్మమయాని వా ॥
సర్వేషామేవ పాత్రాణాం శఙ్ఖశ్శుక్తిశ్చ శస్యతే ॥
తయోశ్చ శఙ్ఖ ఉత్కృష్టో గృహ్ణీయాద్యజ్ఞకర్మణి ।
దారవాణి చ కార్యాణి యథాశక్త్యనురూపతః ॥
పూర్ణపాత్రాదయో గ్రాహ్యాః శస్తాయజ్ఞద్రుమోద్భవాః।
ప్రశస్తా పూర్ణపాత్రార్థే దారుకాంస్యమయా నుఖే ॥
ఖాదిరేణ స్రువః కార్యః పలాశేన జుహూర్భవేత్ ।
త్వక్ప్రదేశే బిలా స్యాతామన్యైర్వా యజ్ఞియైర్ద్రుమైః
తదలాభే పలాశస్య పర్ణాభ్యాం హూయతే హవిః ॥
పలాశపర్ణాభావే తు పర్ణైర్వా పిప్పలోద్భవైః ।

పలాశస్య పర్ణాభ్యామిత్యత్ర మధ్యమపర్ణేనేతి వేదితవ్యమ్-

,, మధ్యమేన పర్ణేన జుహోతి ” ఇతి శ్రుతేః ॥
చమసం వా ప్రణీతాయాః కాంస్యపాత్రమథాపి వేతి ॥

—అథ పాత్రప్రమాణమ్—

పాత్రప్రమాణమత్రిరాహ—

అఙ్గుష్ఠపరిమాణాఢ్యం దణ్డం కుమ్భకభూషితమ్ ।
పుష్కరః పుష్కరాగ్రే తు మధ్యరేఖోచ్ఛ్రితాఙ్కితమ్ ॥
స్రుక్స్రువావూర్ధ్వశరా కార్యా దణ్డవృత్తసుశోభనః ।
అఙ్గుష్ఠపరిమాణాఢ్యం శ్రుతిమన్త్రవినిర్మితమ్ ॥
అఙ్గులం మూలదేశే తు కుమ్భపుష్కరమూలకమ్ ।
గణ్డికాం తద్విజానీయాద్విభాగేన తు పుష్కరమ్ ॥

వేదీ సప్తాఙ్గులా కార్యా పఞ్చవృత్తం ప్రకల్పయేత్ ।
ప్రణిఖాతం సమం కార్యమగ్రం కుర్యాత్ షడఙ్గులమ్ ॥
గోకర్ణాకృతిశోభాఢ్యం కనిష్ఠాఙ్గులిపఞ్చకమ్ ।
ఘృతనిష్క్రమణం కార్యం యవత్రయసురేఖితమ్ ॥
ఏవం స్రుచం స్రువం కృత్వా తాభ్యాం హోమస్సుఖావహః

సఙ్గ్రహేఽపి—

ఆయామం పఞ్చధా కృత్వా ద్విభాగం పాత్రముచ్యతే ।
త్రిభాగం దణ్డమిత్యాహురేతదాయామలక్షణమ్ ॥
పాత్రాయామార్ధతః పాత్రం విస్తారశ్చైతదర్ధతః ।
గ్రీవా విస్తారకస్యార్ధా బిలస్యాచ్ఛ్రియ ఇష్యతే ॥
విస్తారాద్ద్విగుణం పాత్రం గ్రీవావిస్తారమర్ధతః ॥ ఇతి.

అన్యచ్చ—స్రుచస్స్రువః ప్రమాణం చ లక్షణం సమ్యగుచ్యతే ।
అరత్నిమాత్రమాయామస్తయోర్మధ్యే స్రువస్య తు ॥
బిలమఙ్గుష్ఠమానేన అన్తర్ద్వ్యఙ్గులమానతః ।
మూలే ద్వ్యఙ్గులమాత్రే తు ద్వే రేఖే విలిఖేత్తతః ॥
దర్వ్యా విశేషతశ్చైవ దణ్డస్త్వష్టాఙ్గులో భవేత్ ।
చతురఙ్గులమానేన గ్రీవాం కుర్యాత్తతః పరమ్ ॥
పఞ్చాఙ్గులప్రమాణేన బిలం కుర్యాత్తు సర్వతః ।
బిలాచ్చ పూర్వభాగే తు పుచ్ఛస్సప్తాఙ్గులో భవేత్ ॥
సర్వతో బిలఖాతం తు కుర్యాత్త్ర్యఙ్గులమానతః ।
స్రుతియన్త్రం పుచ్ఛభాగే కారయేద్యవమానతః ॥
కాకపక్షాకృతిం చాగ్రం కుర్యాద్ధంసముఖాకృతిమ్ ।
గ్రీవావిస్తారకం కుర్యాత్సార్ధద్వ్యఙ్గులమానతః ॥
గ్రీవోపరి సమన్తాచ్చ దృఢరేఖాస్తు కారయేత్ ।

దణ్డస్థౌల్యం తూభయోశ్చ కుర్యాదఙ్గులమానతః ॥ ఇతి.

—ఇతి పాత్రాసాదనమ్—

—అథ పాత్రశుద్ధిః—

అథేదానీం కర్మణి ప్రయుజ్యమానానాం పాత్రాదీనా-
ముచ్ఛిష్టోపహతౌ కా గతిరిత్యపేక్షాయామాచార్యాదినిరూపితరీ-
త్యా యావదుపయుక్తా శుద్ధిరుచ్యతే—

ఆహాశ్వలాయనాచార్యః—

శరావాదిష్వశుద్ధేషు యద్వా సంస్పర్శనాదిభిః ।
శుద్ధిర్భవతి తాపేన మృన్మయానాం తథాఽగ్నినా ॥
అమ్లేన శుద్ధిస్తామ్రస్య కాంస్యానాం భస్మనా భవేత్ ।
అశ్వసంస్పర్శనాం*శుద్ధిరాయసానాం తు క్షాళనాత్ ॥
స్త్రీశూద్రభుక్తపాత్రాణి కాంస్యాదీన్యపి వర్జయేత్ ।
సౌవర్ణరాజతాదీనాం దోషాత్ప్రక్షాళనాచ్ఛుచిః ॥ ఇతి.

విజ్ఞానేశ్వరీయేఽపి- సౌవర్ణరాజతతామ్రమశఙ్ఖశుక్తిదృషదా-
ములూఖలముసలచమసప్రోక్షణపాత్రప్రభృతీనాం దారుమయా-
నాం చ శూర్పాజినాదీనాం చ వినా లేపముచ్ఛిష్టస్పర్శనే వా-
రిప్రక్షాళనాచ్ఛుద్ధిః । స్థాలీప్రభృతీనాం సస్నేహదారుపాత్రాణాం
వినా లేపముచ్ఛిష్టస్పర్శనే ఉష్ణోదకేన ప్రక్షాళనాచ్ఛుద్ధిః । తథా
స్రుక్స్రువాదీనామలేపె వారిభిః ప్రక్షాళ్య యథావిధి పునఃపునః

* అశ్వసంస్పర్శనాం శునకస్పర్శరహితానామిత్యర్థః । శ్వసంస్పర్శనాం మృన్మయవ్యతిరిక్తానాం దాహాదేవ శుద్ధిః। మృన్మయపాత్రాణాం తు తాదృశానాం పరిత్యాగ ఏవేత్యర్థాత్సిద్ధ్యతి ॥

సంమార్జనాచ్ఛుద్ధిః ॥ ఏతేషాం కాకాదికృష్ణశకునిముఖావమర్శే నిర్లేపనాచ్ఛుద్ధిః । మార్జాలవ్యతిరిక్తశ్వాపదముఖావమర్శే పరిత్యాగః । సలేపనానాం తు తైజసమృన్మయాశ్మమయానాం సర్వేషామపి భస్మనా మృదా వా సంఘృష్య జలైః ప్రక్షాళనాచ్ఛుద్ధిరితి ॥

ఇతి పాత్రాసాదనపాత్రశుద్ధిః ॥

అథ బ్రహ్మవరణమ్—తత్ర గృహ్యపరిశిష్టమ్.

అథ బ్రహ్మా చేత్క్రియేత స ప్రాక్ ప్రణీతాప్రణయనాత్సమస్తపాణ్యఙ్గుష్ఠో భూత్వాఽగ్రేణాగ్నిం పరీత్య దక్షిణత ఆస్తీర్ణేషు దర్భేషు ‘నిరస్తః పరావసుః’ ఇతి తృణమఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాం నైరృత్యాం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్యేదమహమర్వావసోస్సదనే సీదామీత్యుదఙ్ముఖ ఉపవిశ్య “బృహస్పతిర్బ్రహ్మా బ్రహ్మసదన ఆసిష్యతే బృహస్పతే యజ్ఞం గోపాయ స యజ్ఞం పాహి స యజ్ఞపతిం పాహి స మాం పాహి” ఇతి మన్త్రం బ్రహ్మజపం జపేదపాం ప్రణయనే బ్రహ్మన్నపః ప్రణేష్యామీత్యతిసృష్టో ‘భూర్భువస్సువర్బృహస్పతిః ప్రసూతః’ ఇత్యుక్త్వోం ప్రణయేతి ప్రత్యతిసృజేత్సర్వదా చ యజ్ఞమనా భవేదేకే నైతదిచ్ఛన్తి – నిరసనముపవేశనం బ్రహ్మజపః ప్రాయశ్చిత్తహోమస్సంస్థాజపేనోపస్థానం చేతి పఞ్చ కర్మాణి బ్రహ్మణ ఇతి ॥

భగవాంస్తు-అథర్త్విజం వరణీయం కులీనం బ్రాహ్మణోత్తమమ్ ।
తత్పాణిం పాణినా గృహ్య బ్రహ్మాణం వృణుయాత్సుధీః ॥
ద్వితీయయా విభక్త్యా తన్నామోద్దిశ్య వృణే ఇతి ।
ఉక్తో వృతోఽస్మీతి వదన్నగ్రేణాగ్నిం పరీత్య చ ॥
తస్మిన్నుదఙ్ముఖస్థిత్వా దక్షిణే చాసనే తృణమ్ ।

అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం తు సమాదాయ నిరస్య చ ॥
నిరస్త ఇత్యనేనైవ తత్ప్రత్యగ్దక్షిణాం దిశమ్ ।
అపస్ప్రశ్యేదమహామిత్యుపవిశ్య తృణేషు సః ॥
సమస్తపాణ్యఙ్గుష్ఠశ్చ దక్షిణే పర్యవస్థితః ।

అత్ర వామోరూపర్యవస్థితదక్షిణపాద ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ ।

అత్రోపవేశనానన్తరం సమస్తపాణ్యఙ్గుష్ఠత్వం బ్రహ్మణ ఇతి భగవన్మతే విశేషః ॥ తస్య కర్మాణ్యుచ్యన్తే సఙ్గ్రహకారేణ—

నిరసశ్చోపవేశశ్చ తథా బ్రహ్మజపోఽపి చ ।
ప్రాయశ్చిత్తాహుతిస్సంస్థా బ్రహ్మణః పఞ్చ కర్మసు ॥ఇతి.

తథా చ నారాయణః—నిరసనోపవేశనే బ్రహ్మజపస్సర్వప్రాయశ్చిత్తాని సంస్థాజప ఇతి బ్రహ్మణః పఞ్చ భవన్తీత్యుక్తమితి । తతో యజమానో యథాఽఽచారం బ్రహ్మాణం గన్ధపుష్పాద్యైరభ్యర్చయేత్ ॥ ఇతి బ్రహ్మవరణమ్.

— అథ పూర్ణపాత్రప్రణయనమ్ —

తత్ర కారికా—

విస్రస్యేధ్మం చ చమసం సపవిత్రమతః పరమ్ ।
పూరయిత్వా జలైస్తత్ర గన్ధపుష్పాణి చావపేత్ ॥

విస్రస్యేధ్మం చేతి పూర్వేణ సమ్బన్ధః ।

నీత్వా తం నాసికాదఘ్నముదగగ్నేర్నిధాయ చ ।
దర్భైః ప్రచ్ఛాదయేత్పాత్రం పూర్ణపాత్రం తదుచ్యతే॥ఇతి

అత్ర గృహ్యపరిశిష్టమ్ – "అథ చమసం ప్రత్యగగ్నేర్నిధాయాద్భిః పూరయిత్వా గన్ధాది ప్రక్షిప్య దక్షిణోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాం నాసికాన్తముద్ధృత్యోత్తరతోఽగ్నేర్దర్భేషు నిధాయ దర్భైః ప్రచ్ఛాదయేదేతత్ప్రణీతాప్రణయనమ్" ఇతి.

భగవాంస్తు--

ప్రణీతాపాత్రమానీయ పశ్చాదగ్నేస్తృణేషు తు ।
అన్తర్ధాయ పవిత్రే తే సమ్పూర్యోత్పూతవారిణా ॥
తృణచ్ఛన్నం సముద్ధృత్యోర్ధ్వ ధృతపాణిశ్శిరస్సమమ్ ।
అగ్నేరుత్తరత స్తీర్ణేష్వేతేష్వేవ నిధీయతే ॥ ఇతి.

అత్రాపాం ప్రణయనే కారణం శ్రూయతే --

అపః ప్రణయతి । ఆపో వై రక్షోఘ్నీః । రక్షసామపహత్యై॥ఇతి.

ఇతి పూర్ణపాత్రప్రణయనమ్ ॥

-- అథ నిర్వాపాదిః --

తత్ర కారికా --

పవిత్రాన్తర్హితే శూర్పే వ్రీహిముష్టిచతుష్టయమ్ ।
నిర్వపేదగ్నయే త్వాదిమన్త్రేణావర్తయేత్తతః ॥
నిర్వపేదపరం చాగ్నీషోమాభ్యాం త్వేతి మన్త్రతః ।
పవిత్రాన్తర్హితాన్ వ్రీహీన్ప్రోక్షేన్నిర్వాపసంఖ్యయా॥

పవిత్రాభ్యామన్తర్హితాః ఉపరినిహితపవిత్రకానిత్యర్థః ।

జయన్తోఽపి--నిర్వాపస్య క్రమేణైవ ప్రోక్షణస్య క్రమో భవేత్ ॥

ఆస్తీర్ణే చోర్ధ్వలోమ్ని స్యాత్కృష్ణాజిన ఉలూఖలమ్।
వ్రీహీన్సత్స్వవహన్యాత్తాంస్త్రిశ్శుక్లీకృతతణ్డులాన్ ॥
త్రిః ప్రక్షాళ్య పచేదితి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్--

,,తస్యైతస్యై దేవతాయై చతురశ్చతురో ముష్టీన్నిర్వపతి । పవిత్రే అన్తర్ధాయాముష్మై త్వా జుష్టం నిర్వపామీత్యథైనా-న్ప్రోక్షతి యథా నిరుప్తమముష్మై త్వా జుష్టం ప్రోక్షామీత్యవ-హతాన్ త్రిష్ఫలీకృతాన్ నానా శ్రపయేత్సహోప్య వా యది

నానా శ్రపయేద్విభజ్య తణ్డులానభిమృశేదిదమముష్మా ఇదమముష్మా ఇతి ” ఇతి॥ అస్యార్థః--ప్రణీతాప్రణయనోత్తరకాలం శూర్పే పవిత్రే అన్తర్ధాయ వ్రీహీన్యవాన్వా అసమ్భవే అన్యాన్వా హవిర్ద్రవ్యాన్ ఏకైకస్యై దేవతాయై చతురశ్చతురో ముష్టీన్నిర్వపత్యముష్మై త్వా జుష్టం నిర్వపామీతి అముష్మైశబ్దస్థానే చతుర్థ్యా విభక్త్యా దేవతాం నిర్దిశేత్ । చతురశ్చతుర ఇతి వీప్సావచనమేకైకస్యై దేవతాయై చతుర్ముష్టిప్రాప్త్యర్థమ్ । పవిత్రే వ్యాఖ్యాతే। తథైనాన్ప్రోక్షతి యథా నిరుప్తమముష్మై త్వా జుష్టం ప్రోక్షామీతి । అథశబ్దః కథం సర్వాసామేవ దేవతానాం నిరుప్తేషు ప్రోక్షణం స్యాదిత్యేవమర్థమ్ । ఏతానితి బహువచనం సంశ్లిష్టానేవ ప్రోక్షేన్న విభజ్యేత్యేవమర్థమ్ । యథా నిరుప్తమితి తస్యై తస్యై దేవతాయై చత్వారిచత్వారి ప్రోక్షణాని సమన్త్రకేషు నిర్వాపేషు సమన్త్రకాణి, అమన్త్రకేష్వమన్త్రకాణి, పవిత్రే అన్తర్ధాయ కుర్యాదిత్యేవమర్థమ్ । నిర్వాపప్రోక్షణే ఏకస్మిన్నేవ పాత్రే భవతః, ఉత్తరత్ర విభాగవిధానాత్ । అవహతాన్ త్రిః ఫలీకృతాన్ నానా శ్రపయేదితి । కృష్ణాజినే ఉలూఖలం కృత్వా పత్న్యవహన్యాత్త్రిః ఫలీకృతాన్ త్రిశ్శుక్లీకృతానిత్యర్థః । పిణ్డపితృయజ్ఞే చ సకృత్ఫలీకుర్యాదితి సకృద్గ్రహణాదత్ర త్రిః ప్రక్షాళయేత్ । నానా శ్రపయేత్సమోప్య వా ఏకత్ర వా శ్రపయేత్ । యది నానా శ్రపయేద్విభజ్య తణ్డులానభిమృశేదిదమముష్మా ఇదమముష్మా ఇతీతి । యది పృథక్ శ్రపయేత్తథా సతి తణ్డులాన్విభజ్యేదమముష్మా ఇదమముష్మా ఇతి అముష్మైశబ్దః పూర్వవదితి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే తు --,, అపః ప్రణీయ శూర్పే వ్రీహీన్నిరుప్య ప్రోక్ష్య ప్రాగ్గ్రీవముత్తరలోమ కృష్ణాజినమాస్తీర్య

తత్రోలూఖలం నిధాయ తానవహత్య తణ్డులాన్ త్రిః ఫలీకృతాన్ త్రిః ప్రక్షాళ్య పచేత్ " ఇతి.

అత్ర భగవాన్ --

తస్మిన్కాలే తు నిర్వాపః కర్తవ్యశ్చ యథావిధి ।
తస్మిన్నగ్నావధిశ్రిత్య పచేత్కాష్ఠైర్హవిశ్శనైః ॥ ఇతి.

అత్ర ప్రోక్షణాదీనాం లక్షణమాహ--సఙ్గ్రహకారః--

ఉత్తానేన తు హస్తేన కర్తవ్యం ప్రోక్షణం భవేత్ ।
అవాచీనేన హస్తేన కర్తవ్యం స్యాదవోక్షణమ్ ॥
ముష్టీకరోతి యత్తోయమభ్యుక్షణమితి త్రిధేతి ।

అత్ర పచననియమమాహ--బోధాయనః--

నాశృతం న విదగ్ధం వాఽప్యబహిర్గతకఞ్జికమ్ ॥ ఇతి.

అత్ర నిర్వాపకాలే హవిర్గ్రహణమగ్నేః పశ్చిమదేశే కుర్యాత్, తథా చాపస్తమ్బః--,అపరేణ గార్హపత్యం ప్రాగీష-ముదగీషం వా నద్ధయుగం శకటమవస్థితం భవతి ' ఇతి। నిర్వాపార్థమితి శేషః॥ అవహననే స్థానవిశేషమాహ స ఏవ--, ఉత్తరేణ గార్హపత్యముత్తరదేశే వా ప్రతీచీనగ్రీవముత్తరలోమోపస్తృ-ణాతి' ఇతి। అవహననార్థమితి శేషః॥ కృష్ణాజినమవహననే కారణం శ్రూయతే--, యజ్ఞో దేవేభ్యో నిలాయత । కృష్ణో రూపం కృత్వా। యత్కృష్ణాజినే హవిరధ్యవహన్తి। యజ్ఞాదేవ తద్యజ్ఞం ప్రయుఙ్క్తే' ఇతి ॥ అత్ర వ్రీహ్యభావే ప్రతినిధిద్రవ్యం నిషిద్ధద్రవ్యం చోక్తం.

స్మృత్యర్థసారే. ---

వ్రీహిర్యవో వా శ్యామాకో నీవారో వా హవిర్భవేత్ ।
ప్రియఙ్గుర్వైణవం ధాన్యం కన్దమూలఫలం జలమ్ ॥

సత్యం వా హవిరేతేషు యథాసమ్భవమాహరేత్ ।
ప్రతినిధ్యన్తరం సత్యం విజ్ఞేయం హవిరత్యయే ॥
ప్రధానదేవతోద్దేశాత్సంత్యజేత్సత్యమాత్మనః ।
అతోఽన్యదపి వా కిఞ్చిత్సదృశం ధాన్యమాత్రకమ్ ॥
న గ్రాహ్యం సర్వదా మాషకులుత్థం కోద్రవం తథా॥ ఇతి.

ఇతి నిర్వాపాదిద్రవ్యప్రతినిధిః.

— అథాజ్యసంస్కారాదిః —

తత్ర కారికా —

త్రిః ప్రక్షాళ్య పచేదాజ్యమాసిచ్య సపవిత్రకే ।
అపోహ్యోత్తరతోఽఙ్గారాన్ తేష్వధిశ్రిత్య తద్ఘృతమ్ ॥
అధిశ్రితమవజ్వాల్య దర్భాగ్రద్వయమస్యతి ।
తేనైవ జ్వలతాఽఽజ్యం చ త్రిః పర్యగ్ని కరోత్యథ ॥
కర్షన్నివోదగుద్వాస్య త్వఙ్గారానతిసృజ్య చ ।
అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠాభ్యాం పవిత్రే తే అసంహతే ॥
గృహీతోత్తానపాణిభ్యాం త్రిః ప్రాగుత్పూయ తద్ఘృతమ్ ।
సవితుష్ట్వేతి మన్త్రేణ సకృత్తూష్ణీం ద్విరిష్యతే ॥
కృతాజ్యోత్పవనే ప్రోక్ష్య పవిత్రే అనలే క్షిపేత్ ।
అనలాత్ప్రత్యగాస్తీర్ణే బర్హిష్యాజ్యం నిధాయ చ ॥
ప్రతాప్య సకుశౌ దర్వీస్రువౌ దర్వీం నిధాయ చ ।
స్రువస్య బిలమగ్రైస్తు పృష్ఠమభ్యాత్మమగ్రతః ॥
ఆరభ్య పృష్ఠతో యావదుపరిష్టాద్బిలం భవేత్ ।
కుశానాం మూలతో దణ్డమేకైకం త్రిర్మృజీత వై ॥
ప్రోక్ష్య ప్రతాప్య చాసాద్య బర్హిష్యుత్తరతో ఘృతాత్ ।
సంమృజ్య తైః కుశైర్దర్వీమాసాద్యోత్తరతస్స్రువాత్ ॥
తాన్కుశాన్కృతసంమార్గాన్ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహరేదథేతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్--, 'పవిత్రాభ్యామాజ్యస్యోత్పవనమ్' ఇతి। కార్యమితి శేషః । అథ కింలక్షణే పవిత్రే ? కథం వోత్పవనమ్ ? ఇత్యేతద్ద్వయం నిర్ణేతుమాహ- "అప్రచ్ఛిన్నాగ్రావనన్తర్గర్భౌ ప్రాదేశమాత్రౌ కుశౌ నానాన్తయోర్గృహీత్వా అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాముత్తానాభ్యాం పాణిభ్యాం, 'సవితుష్ట్వా ప్రసవ ఉత్పునామ్యచ్ఛిద్రేణ పవిత్రేణ వసోస్సూర్యస్య రశ్మిభిః' ఇతి- ప్రాగుత్పునాతి సకృన్మన్త్రేణ ద్విస్తూష్ణీమ్" ఇతి। అస్యార్థః - ప్రశబ్దః సూక్ష్మచ్ఛిన్నాగ్రయోరనివృత్త్యర్థః । న విద్యతే అన్తర్మధ్యే గర్భో యయోస్తౌ తథోక్తౌ ప్రాదేశప్రమాణౌ కుశౌ ఏవంలక్షణయుక్తౌ కుశౌ పవిత్రసంజ్ఞకౌ నానేత్యసంసర్గార్థమ్। పవిత్రే అన్తయోరసంస్పృష్టే అఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాం ఉత్తానాభ్యాం పాణిభ్యాం గృహీత్వా ప్రాగుత్పునాతి, సకృన్మన్త్రేణ ద్విః తూష్ణీం ప్రాగితి పాఠః కార్యః । పుల్లిఙ్గపాఠే కర్తుః ప్రాఙ్ముఖత్వం స్యాత్ తచ్చ పరిభాషాసిద్ధమ్। నను కర్మణశ్చ ప్రాక్త్వసిద్ధమ్, తత ఏవం సత్యమ్ । తత్తు శాస్త్రాన్తరదృష్టపునరాహారనివృత్త్యర్థమ్ । తేన జ్ఞాయతే శాస్త్రాన్తరదృష్టానాం పాత్రాసాదనాదీనాం న విరోధినామిచ్ఛాతః క్రియేతి । ఇత్థం హి శాస్త్రాన్తరే దృష్టమ్ పరిస్తరణకాలే ఉత్తరతోఽగ్నేః కాంశ్చిద్దర్భానాస్తీర్య బ్రహ్మవత్సు తు కర్మసు దక్షిణతోఽప్యగ్నేః కాంశ్చిద్దర్భానాస్తీర్య తతోఽగ్నిం పర్యుక్ష్య ఉదగగ్నేర్దర్భేషు ద్వంద్వం న్యఞ్చ పాత్రాణ్యాసాదయేదుభాభ్యాం పాణిభ్యామయం పాత్రాసాదనక్రమః। ప్రోక్షణపాత్రమథ స్రువయుక్తం ॥

పాత్రమపాం ప్రణయేన విశిష్టమ్। భాజనమాజ్యహవిర్గ్రహణార్థమ్ ।

త్విధ్మమథోపరి సాదయ దర్భాన్ ॥ ఇత్యాజ్యహోమేషు ।
దర్వీమత్సు తు కర్మస్వయం క్రమః—

స్థాలీం చరోః ప్రోక్షణ భాజనం చ ।
దర్వీస్రువౌ సాదయ దర్వీహోమే ॥
పాత్రం ప్రణీతార్థమథాజ్యపాత్రమ్ ।
ఇధ్మం క్రమేణక్రమవిత్కుశైశ్చేతి ॥

తతోఽప్రచ్ఛిన్నాగ్రావిత్యుక్తలక్షణే పవిత్రే గృహీత్వా ప్రోక్షణపాత్రే నిధాయ అప ఆసిచ్య తాభ్యాం త్రిరుత్పూయోత్తానాని పాత్రాణి కృత్వా విస్రస్యేధ్మం సర్వాణి పాత్రాణి త్రిః ప్రోక్షతి । తతః ప్రణీతాపాత్రం ప్రత్యగగ్నేర్నిధాయ తస్మిన్నేతే పవిత్రే అన్తర్ధాయాద్భిః పూరయిత్వా గన్ధాది ప్రక్షిప్య పాణిభ్యాం పాత్రం నాసికాన్తముద్ధృత్య ఉత్తరతోఽగ్నేర్దర్భేషు నిధాయ దర్భైః ప్రచ్ఛాదయేత్ ఇతి ॥ ఆచార్యస్య మతే — పూర్ణపాత్రం కార్యమ్ । అన్యస్య తు మతే కరణేఽభ్యుదయో నాకరణే ప్రత్యవాయ ఇత్యాశయః ఇత్థం చాన్యత్ శాస్త్రే దృష్టం । పూర్ణపాత్రనిధానానన్తరం తతస్తే పవిత్రే గృహీత్వాఽఽజ్యస్థాల్యాం నిధాయ ఆజ్యమాసిచ్య ఉదగఙ్గారానపోహ్య తేష్వధిశ్రిత్యాజ్యమవజ్వల్య దర్భాగ్రే ప్రచ్ఛిద్య ప్రక్షాల్యాజ్యే ప్రత్యస్య పునర్జ్వలతా తేనైవోల్ముకేన త్రిః పరిహరేత్ నాత్ర జ్వలనం కృతమ్ । తతశ్శనైశ్శనైరుదగుద్వాస్యాఙ్గారానతిసృజ్య తత్రస్థమేవాజ్యముత్పూయ పవిత్రే అద్భిః ప్రోక్ష్య అగ్నౌ ప్రక్షిపెదితి । ఆచార్యస్య తూత్పవనం నిత్యమ్ । అన్యస్య తు పాక్షికమ్ । పూర్వవదిత్యుదాహృతమ్ । స్రుక్స్రువసంమార్జనమప్యన్యశాస్త్రే దృష్టమ్ । తస్యాపీచ్ఛాతః క్రియా అనయోస్సమ్మార్గ ఉ-

చ్యతే దక్షిణహస్తేనోభౌ గృహీత్వా సవ్యేన కాంశ్చిద్దర్భానా-
దాయ సహైవాగ్నౌ ప్రతాప్య జుహూం నిధాయ దక్షిణేన పా-
ణినా స్రువస్య బిలం దర్భాగ్రైః ప్రాగాది ప్రాగపవర్గం త్రిస్సం-
మృజ్య అధస్తాద్దర్భాగ్రేణైవాభ్యాత్మం త్రిస్సంమార్ష్టి తతో
దర్భాణాం మూలైర్దణ్డస్యాధస్తాద్బిలపృష్ఠాదారభ్య యావదుప-
రిష్టాద్బిలం తావత్త్రిస్సంమార్ష్ట్యద్భిః ప్రోక్ష్య స్రువం నిష్టప్యాజ్య-
స్థాల్యా ఉత్తరతో నిధాయోదకం స్పృష్ట్వా తైరేవ దర్భైర్జు-
హూం చైవమేవ సంమృజ్య తతో దర్భానద్భిః ప్రక్షాళ్యాగ్నా-
వను ప్రహరేదేవం సంమార్గః[†]। స్విష్టకృదన్తే చేధ్మసంనహన్యా
అగ్నౌ ప్రహరణం దృష్టమ్ । యదన్యదస్మచ్ఛాస్త్రావిరుద్ధాపర-
శాస్త్రే దృష్టం తదపీచ్ఛాతః కార్యమితి జ్ఞాపయితుం ప్రాగుత్పు-
నాతీతి పునరాహారప్రతిషేధః । కిన్తు ఉత్పునాతి త్రిరిత్యేవ వాచ్యం
లాఘవార్థమ్ । తథా సతి సర్వత్రైవం కర్మావృత్తావిత్యనేన
సకృన్మన్త్రేణ ద్విః తూష్ణీం సిధ్యతి । ఏవం సిద్ధే, ఇదం వచనం
గృహ్యే కర్మావృత్తౌ మన్త్రావృత్తిర్భవతీత్యేవమర్థమ్ । పూర్వ-
యోగః కిమర్థం? ఆజ్యాధికారార్థమితి చేత్తర్హి ప్రాగు-
త్పునాత్యాజ్యమిత్యత్రైవ వాచ్యమ్ । అథ పవిత్రసంజ్ఞార్థం
తర్హి కుశౌ పవిత్రే ఇత్యత్రైవ వాచ్యమ్। ఉచ్యతే పూర్వేణా-
మన్త్రకముత్పవనం విధీయతే । అనేన తు సమన్త్రకమ్,- తత్ర
వైతానికే అమన్త్రకమ్, అత్ర గృహ్యకర్మణి సమన్త్రకమిత్యే-
వం వినివేశః ॥ గృహ్యపరిశిష్టే తు—

అథ తే పవిత్రే ఆజ్యపాత్రేఽన్తర్ధాయాజ్యమాసిచ్యా-
ఙ్గారానుదగపోహ్య తేష్వాజ్యమధిశ్రిత్యోల్ముకేనావజ్వల్య దర్భాగ్రే
ప్రచ్ఛిద్య ప్రక్షాళ్యాజ్యే ప్రాస్య జ్వలతా తేనైవోల్ముకేనాజ్యం

త్రిః పరిహృత్యోల్ముకం నిరస్యాప ఉపస్పృశ్యాజ్యం కర్షన్నుద-
గుద్వాస్యాఙ్గారానతిసృజ్యాజ్యముత్పూయ పవిత్రే ప్రక్షాళ్యాగ్నౌ
ప్రాస్యాప ఉపస్పృశేదేష ఆజ్యసంస్కారోఽథ బర్హిరాత్మనో-
ఽగ్రే ప్రాగగ్రమాస్తీర్య తత్రాజ్యమాసాద్య సదర్భాన్ దర్వీ-
స్రువావాదాయాగ్నౌ ప్రతాప్య దర్వీం నిధాయ స్రువం సవ్యేనా-
దాయ దక్షిణేన పాణినా దర్భాగ్రైర్బిలం ప్రాగారభ్య ప్రాదక్షి-
ణ్యేన ప్రాగపవర్గం త్రిస్సంమృజ్య తైరేవ బిలపృష్ఠమభ్యాత్మం
త్రిస్సంమృజ్యాథ పృష్ఠాదారభ్య యావదుపరిబిలం దణ్డం దర్భ-
మూలైస్త్రిస్సంమృజ్య స్రువం ప్రోక్ష్య ప్రతాప్యోదగాజ్యాద్బర్హి-
ష్యాసాద్యోదకస్పృష్టైస్తైరేవ దర్భైరేవం దర్వీం చ సంస్కృత్య
స్రువాదుదఙ్నిధాయ దర్భాన్ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహరేదేష స్రుక్స్రువ-
సంమార్గ ఇతి ॥ భగవాంస్తు—

అథాజ్యస్థాలీమాదాయ ఆజ్యం తస్యాం నిషిచ్య చ ।
ఉదగగ్నేర్నిరూఢేషు త్వఙ్గారేషు సభస్మసు ॥
అధిశ్రిత్య విలాప్యైతదవజ్వల్య జ్వలత్తృణైః ।
ఆజ్యం ప్రత్యస్య దర్భాగ్రే త్వఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రకే ॥

అత్రోక్తనిరూఢశబ్దస్యార్థః । స్మృతిదీపికాయాముదీరితః—

నిరూఢస్స్యాద్విభక్తోఽగ్నిర్యః పరిస్తరణాద్బహిః ।
అనిరూఢస్స వై వహ్నేః యః పరిస్తృతిమధ్యగః ॥ ఇతి.

యత్తు కైశ్చిదుచ్యతే—

అగ్నేరుత్తరతోఽఙ్గారాన్నిరూహ్యాజ్యస్య సంస్క్రియామ్ ।
కుర్యాత్పరిస్తృతేరర్వాఙ్న పరిస్తరణాద్బహిః ॥ ఇతి.

తదేతచ్చిన్త్యమ్—

పునర్జ్వలద్భిరేతైస్త్రిః తృణైః పరిహరేత్సహ ।

ఓదనాదిహవిర్భిస్తు సన్తి చేదితరై రితి ॥

అద్భిరేతాని సమ్ప్రోక్ష్య ప్రహృత్యాగ్నావుదక్క్రమన్నితి।
అత్ర పర్యగ్నికరణతృణనిరసనే విశేషమాహ సఙ్గ్రహకారః –

పర్యగ్నికరణాయాగ్నిమనిరూఢాద్యుదాహరేత్ ।
బహిర్నిరస్య తచ్ఛేషం నిరూఢాద్యద యోజయేత్ ॥
ఉద్వాస్యాజ్యమయాఙ్గారాన్ ప్రత్యూహ్యాప ఉపస్పృశేత్।
తాభ్యామాజ్యం త్రిరుత్పూయ పవిత్రాభ్యాం యథావిధి॥
సకృన్మన్త్రేణ ద్విస్తూష్ణీమగ్నౌ తే సమ్ప్రహృత్య చ ।
సపరిస్తరణాదగ్నేః పశ్చాత్సమ్ప్రోక్షితస్థలే ॥
బర్హిస్సంనహనీం రజ్జుముదగగ్రాం నిధాయ తామ్ ।
తస్యాం బర్హిషి సంస్తీర్ణే ప్రాగగ్రే నిహితం భవేత్ ॥
అథాదాయ స్రువం దర్వీం దక్షిణేన కరేణ తౌ ।
సవ్యేన దర్భాంశ్చాదాయ సహైవాగ్నౌ ప్రతాపయేత్ ॥
సంమృజ్య త్రిర్బిలం మూలైర్దర్భాణాం మధ్యైస్స్రువస్య తు।
మూలం మూలైశ్చ దర్భాణాం తథా జుహ్వా విధీయతే ॥
సహ దర్భైస్స్రువం జుహ్వా ప్రతాప్య ప్రోక్ష్య తాన్కుశాన్
ప్రహృత్యాప ఉపస్పృశ్య హవిస్తేనాభిఘారయేత్ ॥ ఇతి.

అథ సంమృష్టపాత్రమసంమృష్టపాత్రేణ న సంస్పర్శయేత్ – తథా చాపస్తమ్బః— ‘న సంస్పృష్టాన్యసంస్పృష్టైస్సంస్పర్శయతి’ ఇతి – అత్రాజ్యస్థాల్యామాజ్యనిషేచనమగ్నేః పశ్చిమతః కుర్యాదిత్యాహ సఏవ– ‘అపరేణాగ్నిం పవిత్రాన్తర్హితాయామాజ్యస్థాల్యామాజ్యంనిరూప్య’ ఇతి । అథాజ్యాభావే ప్రతినిధిరుక్తస్సాయణీయే—

హవ్యార్థేగోఘృతం గ్రాహ్యం తదభావే తు మాహిషమ్।

ఆజం వా తదభావే తు సార్షత్తైలం గ్రహీష్యతే ॥
తదభావేఽతసీస్నేహః కౌసుమ్భస్సర్షపోద్భవః ।
వృక్షస్నేహోఽథ వా గ్రాహ్యః పూర్వాభావే పరః పరః ॥
తదభావే యవవ్రీహిశ్యామాకాన్యతమోద్భవమ్ ।
పిష్టమాలోడ్య తోయేన ఘృతార్థే యోజయేత్సుధీః ॥
పిష్టాభావే తు తత్తుల్యం ద్రవ్యం ప్రతినిధీయతే । ఇతి.

భాస్కరేణాపి—

కన్దైః పుష్పైః ఫలైః క్షీరైః రూపైస్సదృశమిష్యతే ॥
నాత్రాపి ప్రతిధాతవ్యం నిషిద్ధం వస్తు కుత్రచిత్ ।
శ్రోత్రియాణామభోజ్యం యద్ద్రవ్యం హి తదశేషతః ॥
గ్రాహ్యం ప్రతినిధిత్వేన హోమకార్యేషు న క్వచిత్ ।
కామ్యే ప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యే నైమిత్తికే హి సః ॥
కామ్యేఽప్యుపక్రమాదూర్ధ్వమన్యే ప్రతినిధిం విదుః ।
న చ ప్రతినిధిర్దేశకాలయోరస్త్యథాపరః ॥
ద్రవ్యం వైకల్పికం కించిద్యత్ర సంకల్పితం భవేత్ ।
తదభావే సతి గ్రాహ్యం న తు వైకల్పికాన్తరమ్ ॥
ఉపాత్తే తు ప్రతినిధౌ ముఖ్యం వై లభ్యతే యది ।
తత్ర ముఖ్యమనాదృత్య గౌణేనైవ సమాప్యతే ॥ ఇతి.

తత్ర పృథక్కృతాగ్నావాజ్యాధిశ్రయణే కారణం శ్రూయతే,

అగ్నిహోత్రప్రకరణే— ,, రుద్రో వా ఏషః । యదగ్నిః । పత్నీ స్థాలీ । యన్మధ్యేఽగ్నేరధిశ్రయేత్ । రుద్రాయ పత్నీ-మపి దధ్యాత్ । ప్రమాయుకా స్యాత్ । ఉదీచోఽఙ్గారాన్ని-రూహ్యాధిశ్రయతి । పత్నియై గోపీథాయ । వ్యన్తాన్కరోతి । తథా

పత్న్యప్రమాయుకా భవతి" వ్యస్తాస్పృథగ్గాథా (గ్గతా) న్ ।
పర్యగ్నికరణె ఫలవిశేషః శ్రూయతే—, పర్యగ్ని కరోతి । రక్షసా-
మపహత్యై । త్రిః పర్యగ్ని కరోతి । త్ర్యావృద్ధి యజ్ఞః । అథో
మేధ్యత్వాయ' ఇతి । ఉదగుద్వాసనే కారణం శ్రూయతే, య-
త్ప్రాచీనముద్వాసయేత్ । యజమానగ్ంశుచాఽర్పయేత్ ।
యద్దక్షిణా । పితృదేవత్యగ్గ్ం స్యాత్ । యత్ప్రత్యక్ । పత్నీగ్ం
శుచాఽర్పయేత్ । ఉదీచీనముద్వాసయతి । ఏషా వై దేవమ-
నుష్యాణాగ్ం శాన్తా దిక్ । తామేవైనదనూద్వాసయతి శాన్త్యై'
ఇతి। ఆజ్యపాత్రస్య కర్షన్నిఫ్రాదగుద్వాసనే కారణం శ్రూయతే-
, వర్త్మ కరోతి । యజ్ఞస్య సన్తత్యై' ఇతి । బర్హిస్స్తరణే విశేష-
శ్శ్రూయతే—, బర్హిస్స్తృణాతి । ప్రజా వై బర్హిః । పృథివీ
వేదిః । ప్రజా ఏవ పృథివ్యాం ప్రతిష్ఠాపయతి । అనతిదృశ్నగ్గ్ం
స్తృణాతి । ప్రజయైవైనం పశుభిరనతిదృశ్నం కరోతి' ఇతి ।
స్రువబిలాదేరర్భాగ్రాదిభిస్సంమార్జనేఫలవిశేషశ్శ్రూయతే--
ప్రాచీమభ్యాకారమ్ । అగ్నేరన్తరతః । ఏవమివ హ్యన్నమద్యతే।
అథో అగ్రాద్వా ఓషధీనామూర్జం ప్రజా ఉపజీవన్తి । ఊర్జ
ఏవాన్నాద్యస్యావరుద్ధ్యై । అధస్తాత్ప్రతీచీమ్ । దణ్డముత్తమతః।
మూలేన మూలం ప్రతిష్ఠిత్యై । ఇతి ॥ అత్రాపేక్షితహవిరన్త-
రసంస్కారవిధిస్తు ఆచార్యేణౌపాసనప్రకరణ ఉక్తః ప్రదృశ్యతే-

తత్రగృహ్యపరిశిష్టమ్—, హవిష్యే పక్వముల్ముకేనావజ్వల్య ప్రోక్ష్య-
తేనైవ త్రిః పర్యగ్నికృత్వా ఉల్ముకం నిరస్యైత్పక్వముదగఙ్గారే-
ష్వధిశ్రిత్య ప్రోక్ష్యోదగుద్వాస్య తానఙ్గారానతిసృజేదేష హవిష్య-
సంస్కారః’ ఇతి —

— ఇత్యాజ్యసంస్కారాదిః —

— అథ చరుసంస్కారాదిః —

తత్ర కారికా—

అభిఘార్య చరుం చోదగుదగుద్వాస్య తత్పరమ్ ।
అన్తరేణాగ్నిమాజ్యం చ నీత్వాఽథాసాద్య బర్హిషి ॥
ఆజ్యాద్దక్షిణతో దేశే జయన్తవచనం యథా ।
కేచిత్ప్రత్యభిఘార్యేతి సూత్రమన్యదధీయతే ॥ ఇతి.

ఇదమత్రగృహ్యమ్—, శృతాని హవీంష్యభిఘార్యోదగుద్వాస్య
బర్హిష్యాసాద్య ప్రత్యభిఘార్య’ ఇతి । అస్యార్థః—ఉత్తర-
తోఽగ్నేః ఆజ్యముత్పూయాగ్నేః పశ్చాద్బర్హిరాస్తీర్యాజ్య-
మాసాద్య తతశ్శృతాని హవీంష్యభిఘార్యోదగుద్వాస్య తతో
బర్హిష్యాసాద్య పునరభిఘార్యేతి కేచిత్పఠన్తి । ఇతి.

భగవాంస్తు—

గృహీత్వాఽఽజ్యంస్రువేణైవ పక్వే హవిషి సేచనమ్ ।
అభిఘారణమిత్యాహుఃతథాఽన్యేషు హవిష్షు చ ॥
ఉదగుద్వాసితం తస్మాత్ పునరప్యభిఘారయేత్ ।
ఆజ్యస్య దక్షిణే పార్శ్వే బర్హిష్యాసాదయేత్పృథక్ ॥ఇతి

ఏవం పృథక్శ్రపణపక్షే తన్త్రముక్తమ్, తత్ర కారికా—

సహశ్రపణపక్షే తు పృథగుద్ధరణాయ వై ।
నిదధ్యాత్పాత్రమితరత్ మధ్యే చర్వాజ్యయోస్తతః ॥

ఉద్ధృత్య చ చరోరర్ధమభిమృశేదమగ్నయ ॥ ఇతి.
అత్రాగ్నయ ఇత్యేతత్ప్రధానదేవతానాముపలక్షణార్థమ్ ।

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—, యద్యు వై సమోప్య వృద్ధారం జుహుయాత్ ' ఇతి.

అస్యార్థః—యది సమోప్య శ్రపయేత్తథా సతి చరుం వృద్ధృత్యైవాభిమృశ్య తతో జుహుయాత్ । వృద్ధారమితి వృద్ధృత్యేత్యర్థః । వృద్ధరణం నామ పాత్రాన్తరే పృథక్కరణమ్ జుహుయాదితి వచనం హోమకాలే వృద్ధరేదిత్యేవమర్థమితి ॥ గృహ్యపరిశిష్టేఽపి- , యది సహ శ్రపయేచ్చరుముద్ధృత్యేదమముష్మా ఇదమముష్మా ఇత్యభిమృశేత్ ' ఇతి.

హవిరాదీనామస్పృశ్యస్పర్శనోపహతౌ సత్యామిహ యోగ్యాయోగ్యవిభాగమాహాచార్యః—

వ్రీహితణ్డులధాన్యాని సర్వాణ్యామాని తైరిహ ।
స్పృష్టాన్యద్భిర్విశుధ్యన్తి నవాన్యేవామ్బరాణి చ ॥
తైశ్చణ్డాలాదిభిః ॥
పక్వాన్నాని చ ధానాశ్చ లాజాని పృథుకాని చ ।
అపూపాదీని శూద్రాద్యైః స్పృష్టాన్యేతాని వర్జయేత్ ॥
ఆపత్స్వేతాని పక్వాని శ్వకాకాద్యైరపి ద్విజః ।
సంస్పృష్టాన్యేకదేశే తు తన్మాత్రం పరివర్జయేత్ ॥
తచ్ఛేషమగ్నౌ నిక్షిప్య కించిత్సమ్ప్రోక్ష్య వారిణా ।
విప్రాజ్ఞయా తు గృహ్ణీయాత్ ధాన్యాదీనాం తు రాశితః ॥
అల్పం తు సంత్యజేద్దుష్టం పక్వాన్నాద్యం విచక్షణః ।
రసానాం క్వథనాచ్ఛుద్ధిరాజ్యాదీనాం భవేదిహ ।
చణ్డాలాద్యధమైస్స్పృష్టాన్ దధిక్షీరఘృతాదికాన్ ।

వర్జయేన్మతిమాన్విప్రః శూద్రాద్యైరపి వా జలమ్ ॥
సరిత్సరోజలంశుద్ధం సర్వైస్స్పృష్టమిహాప్యుత ।
వర్జయేచ్చ తటాకోత్థం కూపం చణ్డాలజాతిభిః ॥ ఇతి.
స్పృష్టమితి శేషః ॥ ఇతి చరుసంస్కారాదిః ॥

అథేధ్మాధానమ్,—తత్ర కారికా —

అలఙ్కృత్యాభిఘార్యేధ్మమాధాయాయం త ఇత్యథేతి —

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—ఇధ్మమభిఘార్య, „అయం త ఇధ్మ ఆత్మా జాతవేదస్తేనేధ్యస్వ వర్ధస్వ చేద్ధ వర్ధయ చాస్మాన్ । ప్రజయా పశుభిర్బ్రహ్మవర్చసేనాన్నాద్యేన సమేధయ స్వాహా” ఇతి. అస్యార్థో గతః ॥

భగవాంస్తు —

అగ్నిం పరిసమూహ్యాథ గన్ధపుష్పైరలఙ్కృతమ్ ।
ఆత్మానం చాప్యలంకృత్య ఇధ్మమాదాయ పాణినా ॥
ఇధ్మసంనహనీం రజ్జుమనూయాజే నిధాయ తామ్ ।
ఆదాయాజ్యం స్రువేణైవ త్రిరిధ్మమభిఘారయేత్ ॥
అయం త ఇతి మన్త్రేణ త్వగ్నావిధ్మం నిధాయ కమ్॥ ఇతి.

అనూయాజే నిధాయ తామిత్యత్ర అనూయాజాభావపక్షే తత్రైవ దర్భేషు నిదధ్యాదితి బోద్ధవ్యమ్ ॥ అగ్న్యలంకరణే మన్త్రా ఉచ్యన్తే, ఋగ్విధానే—

విశ్వాని న ఇతి ద్వాభ్యామృగ్భ్యాం యోఽవహ్నిమర్చతి ।
స తరత్యాపదం సర్వాం తథా ప్రాప్నోతి చాక్షయమ్॥ ఇతి ॥

॥ ఇతీధ్మాధానమ్ ॥

— అథాఘారహోమః —

తత్ర కారికా —

స్రువేణాజ్యం గృహీత్వాఽగ్నేః ప్రత్యగుత్తరదేశతః ।
ఆరభ్య దిశమాగ్నేయీమాజ్యధారామృజుం హరేత్ ॥
నైరృతీం దిశమారభ్య త్వైశానీం పూర్వవద్ధరేత్ ।
ఉభయత్ర చతుర్థ్యన్తం ప్రజాపతిపదం స్మరేత్ ॥
స్వాహేత్యాఘారయేదేతావాఘారావితి భాషితావితి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—, తూష్ణీమాఘారావాఘార్య ' ఇతి ॥ అస్యార్థః—తూష్ణీంగ్రహణం మన్త్రవర్జమ్ ॥ అన్యే ధర్మాశ్శాస్త్రాన్తరదృష్టాః కథం ప్రవర్తేరన్నితి । ఉత్తరపశ్చిమాయా ఆరభ్య దక్షిణపూర్వాం ప్రత్యవిచ్ఛిన్నామాజ్యధారాం హరేత్ । తథా దక్షిణపశ్చిమాయా ఆరభ్యోత్తరపూర్వాం ప్రత్యాఘారయేత్ । స్రువేణోభా జుహుయాత్ ॥ కుతః ? యత్రాజ్యహోమే సాధనాన్తరానుపదేశః, తత్ర స్రువేణ హోమ ఇతి సాధితమ్। ఏవంభూతో వ్యక్తహోమేత్యస్మిన్ సూత్రేవ్యాఖ్యాతృభిర్యావన్మాత్రం స్వశాస్త్రానుక్తమపేక్షితం తావన్మాత్రం గ్రాహ్యమ్, న తు స్వశాస్త్రోక్తమపీతి ॥

తత్ర భగవాన్ —

ఆఘారయేత్తావాజ్యేన త్వాఘారౌ ద్వౌ స్రువేణ వై ।
పశ్చిమోత్తరమారభ్య ఘృతధారామృజుం తథా ॥
ఆమధ్యతస్త్వవిచ్ఛిన్నాం నయేదాపూర్వదక్షిణమ్ ।
ప్రత్యగ్దక్షిణమారభ్య చైవం పూర్వోత్తరాం నయేత్ ॥ఇతి

అత్ర జ్యోతిష్మత్యగ్నావేవాఘారయేదిత్యాహాపస్తమ్బః—

,, ఆసీనముత్తరం పరిధిసన్ధిమన్వవహృత్య ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయన్ దక్షిణాప్రాఞ్చమృజుగ్ం సన్తతం జ్యోతిష్మత్యాఘార-

మాఘారయన్ సర్వాణీధ్మకాష్ఠాని సగ్ంస్పర్శయతి" ఇతి ॥ అత్ర విశేషః శ్రూయతే—„ ఆఘారమాఘారయతి తిర ఇవ వై సువర్గో లోకస్సువర్గమేవాస్మై లోకం ప్రరోచయత్యృజుమాఘారయత్యృజురివ హి ప్రాణస్సన్తతమాఘారయతి ప్రాణానామన్నాద్యస్య సన్తత్యా అథో రక్షసామపహత్యై" ఇతి.

॥ ఇత్యాఘారహోమః ॥

<u>అథాజ్యభాగహోమః</u> ॥ తత్ర కారికా —

జుహుయాదగ్నయే స్వాహేత్యుదగాజ్యం స్రువేణ తు ।
తేనైవ జుహుయాదాజ్యం సోమాయేతి తు దక్షిణే ॥ ఇతి.

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—„ ఆజ్యభాగౌ హుత్వాఽఽజ్యాహుతీర్జుహుయాదగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేత్యుత్తరమాగ్నేయం దక్షిణం సౌమ్యం, విజ్ఞాయతే—, చక్షుషీ వా ఏతే యజ్ఞస్య యదాజ్యభాగౌ' ఇతి। తస్మాత్పురుషస్య ప్రత్యఙ్ముఖస్యాసీనస్య దక్షిణమక్ష్యుత్తరం భవత్యుత్తరం దక్షిణమ్" ఇతి ॥ అస్యార్థః—ఆజ్యం సౌమ్యమ్ । తత ఆజ్యభాగౌ జుహుయాదగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేతి । ఆజ్యభాగావిత్యేతయోర్యాగయోస్సంజ్ఞా । అగ్నేరుత్తరపార్శ్వే ఆగ్నేయమాజ్యభాగం జుహుయాత్ । దక్షిణపార్శ్వే తు సౌమ్యం స్రువేణోభౌ జుహుయాత్ । విజ్ఞాయతే-ఆజ్యభాగౌ యజ్ఞపురుషస్య చక్షుషీ ఇత్యేవం శ్రూయత ఇత్యర్థః । తతః కిమిత్యాహ-తస్మాద్దక్షిణం యజ్ఞపురుషస్య హి ప్రత్యఙ్ముఖస్యాసీనస్య దక్షిణమక్ష్యుత్తరం భవతి, ఉత్తరం దక్షిణమ్ తస్మాద్దక్షిణసంస్థైవ శక్యా కర్తుమ్। నోత్తరసంస్థేత్య-

ర్థః। శ్రుత్యాకర్మోఽన్యత్ర క్వచిదుదక్సంస్థాఽపి యథా స్యాదితి తేన బలిహరణే ప్రధానానాముత్తరతః పురుషేభ్యో బలిహరణం సిద్ధమితి ॥

అత్ర భగవాన్ —

అథాజ్యభాగౌ జుహుయాత్పూర్వేఽగ్నేరుత్తరేఽగ్నయే స్వాహేతి దక్షిణే సోమాయ స్వాహేతి యథాక్రమమితి॥

అథాజ్యభాగావగ్నేః పూర్వార్ధ్యసమతయా జుహుయాత్ ।

తథా చాపస్తమ్బగృహ్యమ్–,, తథాఽఽజ్యభాగౌ జుహోత్యగ్నయే స్వాహేత్యుత్తరార్ధపూర్వార్ధే సోమాయస్వాహేతి దక్షిణార్ధపూర్వార్ధే సమం పూర్వేణ'' ఇతి ॥

॥ ఇత్యాజ్యభాగహోమః ॥

॥అథావదానధర్మః ॥ తత్ర కారికా —

దర్వ్యాముపస్తృణాత్యాజ్యమాగ్నేయచరుమధ్యతః ।
అవద్య హవిరఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం తదోప్య చ ॥
అస్యైవ పూర్వతస్తద్వదవద్యాస్యాం తదావపేత్ ।
పాత్రస్థమభిఘార్యం స్యాద్దర్వీస్థం చాభిఘారయేదితి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—, మధ్యాత్పూర్వార్ధాచ్చ హవిషోఽవద్యతి ' ఇతి.—అస్యార్థః—హవిషో మధ్యాత్పూర్వార్ధాచ్చాఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం హవిరవద్యతీతి దేశో నియమ్యత ఇతి । అత్రాపేక్షితావదానధర్మవిశేషం తు వివాహప్రకరణోక్తం దర్శయిష్యామః–వధ్వఞ్జలావుపస్తీర్య భ్రాతా భ్రాతృస్థానో వా ద్విర్లాజానావపతి త్రిర్జామదగ్న్యానాం ప్రత్యభిఘార్య హవిరవత్తం చైషోఽవదానధర్మ ఇతి ॥

అత్ర భగవాన్ —

జుహూం సవ్యే సమాదాయోపస్తీర్య ద్విరవద్యతి ।
మధ్యాత్తద్ధవిషోఽవద్యేత్పూర్వార్థాచ్చాపి పాణినా ॥
జుహ్వా బిలేఽథ నిక్షిప్య హవిః ప్రత్యభిఘారయేత్ ।

అభిఘార్య ద్విరవత్తమిత్యయమవదానధర్మశ్చతురవత్తినామ్ ॥
పఞ్చావత్తినాం తు – కారికా —

పఞ్చావత్తీ తు పశ్చార్ధాదప్యవద్యతి వై తతః ॥ ఇతి.

షడ్గురుశిష్యోపి —

మధ్యాత్పూర్వార్ధతః పశ్చార్ధాత్పఞ్చావత్తినాం తథా
సిద్ధా హి జామదగ్న్యానాం ప్రాక్ప్రత్యత్సంస్థితాఽపి చేతి॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—, మధ్యాత్పూర్వార్ధాత్పశ్చార్ధాదితి పఞ్చావత్తినామ్' ఇతి ॥ అస్యార్థః- పఞ్చావత్తినాం తు-మధ్యాత్పూర్వార్ధాత్పశ్చార్ధాదిత్యేవమవదానం భవతి- పశ్చార్ధాదిత్యేతావతైవ సిద్ధే । మధ్యాత్పూర్వార్ధానితి పునర్వచనం ప్రత్యక్సం స్థతా యథా స్యాత్, ప్రాక్సంస్థతా మాభూదిత్యేవమర్థమితి ॥ పఞ్చావత్తినస్తు భగవాన్ పర్యజీగణత్ ॥

జామదగ్న్యవత్సవిదా ఆర్ష్టిషేణాస్తథైవ చ ॥
భార్గవచ్యావనా ఔర్వాః పఞ్చావత్తిన ఈరితాః ॥
ఏతేభ్యోఽన్యేద్విజాస్సర్వే జ్ఞేయాశ్చతురవత్తినః ॥ ఇతి.

అత్రావదానకాలే నఖస్పర్శనమకృత్వా ప్రథమావదానం తిరీచీనాభిరఙ్గులీభిర్ద్వితీయావదానమనూచీనాభిరఙ్గులీభిరేవం సర్వత్రావద్యేత్ ॥ తథా చాపస్తమ్బః –

మధ్యాదఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రమవదానం తిరీచీనమవద్యతి । పూర్వార్ధాద్ద్వితీయమనూచీనం చతురవత్తినః పశ్చార్ధాత్తృతీ-

యం పఞ్చావత్తినోఽసంభిన్దంత్సంహతాభ్యామఙ్గులీభ్యామఙ్గుష్ఠేన చ పురోడాశస్యావద్యతీతి ॥

— అత్ర హోమద్రవ్యేణాహుతిప్రమాణ ఉక్తః —

సిద్ధాన్తశేఖరే —

కర్షప్రమాణమాజ్యం స్యాన్మధు క్షీరం చ తత్సమమ్।
తణ్డులానాం శుక్తిమాత్రం పాయసం ప్రసృతేస్సమమ్ ॥
కర్షమాత్రాణి భక్ష్యాణి లాజా ముష్టిమితామతాః।
అన్నం గ్రాససమం గ్రాహ్యం శాకం గ్రాసార్ధమాత్రకమ్
మూలానాం తత్త్రిభాగం స్యాత్కన్దానామష్టమాంశతః।
ఇక్షు పర్వప్రమాణం స్యాదఙ్గులిద్వితయం లతా ॥
ప్రాదేశమాత్రాస్సమిధో వ్రీహీణామఙ్జలేస్సమా ।
తిలసక్తుకణాదీనాం మృగీముద్రాప్రమాణతః ॥
పత్రపుష్పలతానాం తు స్వమానాహుతిరిష్యతే ।
చన్ద్రశ్రీఖణ్డకస్తూరీకుఙ్కుమాగరుకర్దమాః ॥
హరిమన్థసమాః ప్రోక్తా గుగ్గులుర్బదరీసమా ।
ఆహుతీనామిదం మానం కథితం వేదవేదిభిరితి ॥

హరిమన్థాశ్చణకాః। మృగీముద్రాలక్షణముక్తమ్—

స్యాత్త్రిముద్రామృగీముద్రాహోమే సర్వఫలప్రదేతి ॥

॥ ఇత్యవదానధర్మవిధిః ॥

— అథ ప్రధానహోమః — తత్ర కారికా—

జుహుయాదగ్నయే స్వాహా దర్వ్యా మధ్యే హవిర్భుజః।
ప్రత్యక్తరో వా దేశోఽయమాజ్యభాగావపేక్ష్య చ ॥
జుహోత్యపి దధదివ దర్వ్యాః పార్శ్వేన యాజ్ఞికః ॥ ఇతి.

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—, మధ్యే హవింషి ప్రత్యక్తరం వా

ప్రాక్సంస్థాన్యుదక్సంస్థాని వా' ఇతి ॥ అస్యార్థః—అగ్నేర్మధ్యే హవీంషి జుహోతి ప్రత్యక్తరం వా దేశే హవీంషి జుహోతి । ప్రత్యక్తరమితి ద్వితీయా సప్తమ్యర్థే । తత్రాపి దేశే ప్రాక్సంస్థాని వా జుహోత్యుదక్సంస్థాని వా । నను-ప్రాక్సంస్థానీత్యస్మిన్నసత్యప్యుదక్సంస్థాని వేతి వాశబ్దప్రాప్తయా ప్రాక్సంస్థయా సహ వికల్పే సతి పక్షే ప్రాక్సంస్థత్వమపి సిద్ధ్యతి । కిమర్థం ప్రాక్సంస్థవచనమ్? ఉచ్యతే-దేశద్వయస్య సంస్థాద్వయస్య చానన్తర్యయోగో మాభూదిత్యేవమర్థమ్ । తేనదేశద్వయేఽపి సంస్థాద్వయస్య యథాసంఖ్యతా నాస్తీతి సిద్ధమితి ॥

అత్ర భగవాన్—జుహ్వాః పార్శ్వేన హూయతే ।

అవదాయావదాయైవం సైవసైవమర్నైర్జుహోత్యథ ।
స్థాలీపాకస్య చాభావ ఆజ్యేనైవ హునేత్తతః ॥ ఇతి.

అత్ర హోమసాధనముక్తం స్మృత్యర్థసారే.—

ద్రవత్ స్రువేణ హోతవ్యం పాణినా కఠినం హవిరితి ॥

తత్ర యజ్ఞపురుషస్య జిహ్వాస్థానాని విజ్ఞాయ హోతవ్యమ్, అజ్ఞాత్వా హోమె దోషస్మరణాత్ ॥ తదాహ సఙ్గ్రహకారః—

యత్ర కాష్ఠస్తత్ర కర్ణౌ హునేచ్చేద్వ్యాధికృన్నరః ।
ధూమస్థానే శిరః ప్రోక్తం మనోదుఃఖం భవేదిహ ॥
యత్రాల్పజ్వలనం నేత్రం యజమానస్య నాశనమ్ ।
భస్మస్థానే తు కేశస్స్యాత్ స్థాననాశో ధనక్షయః ॥
అఙ్గారే నాసికాం విద్యాత్ మనోదుఃఖం విదుర్బుధాః ।
యత్ర ప్రజ్వలనం తత్ర జిహ్వాచైవ ప్రకీర్తితా ॥
గజవాజిప్రనాదే తు వహ్నిశ్శుభఫలప్రద ఇతి ॥

అన్యచ్చ—యత్ర కాష్ఠమిదం కర్ణౌ యత్ర ధూమస్తు నాసికా

కాష్ఠమల్పం జ్వలన్నేత్రం జ్వలనం మూర్ధ్ని విన్యసేత్ ॥
ప్రజ్వాలావహ్నిజిహ్వాయామేతద్ధోమస్య లక్షణమ్ ॥
అగ్నౌ కర్ణాహుతిః కుర్యాద్దుర్భిక్షం వ్యాధిపీడనమ్ ।
నాసికాయాం మనోదుఃఖం చక్షుషీ గ్రామనాశనమ్ ॥
మూర్ధ్నిస్థానేఽశుభం కుర్యాద్రాజా రాష్ట్రే వినశ్యతి ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన జిహ్వాయాం హోమమాచరేత్ ॥
జిహ్వాస్థానం తు న జ్ఞాత్వా హోమం యః కురుతే ద్విజః ।
స హోమో నిష్ఫలం యాతి యది హోమస్స దుర్గతిరితి॥

జిహ్వానామాన్యాహ స ఏవ—

కాళీ కరాళీ చ మనోజవా చ సులోహినీ యా చ సుధూమ్రవర్ణా ।
స్ఫులిఙ్గినీ విశ్వరుచిశ్చ దేవీ లేలాయమానా ఇతి సప్త జిహ్వాః ॥

గ్రన్థాన్తరే—సువర్ణా కనకా రక్తా కృష్ణా చైవ తు సుప్రభా ।
బహురూపాఽతిరక్తా చ సప్త జిహ్వాః ప్రకీర్తితాః ॥
సువర్ణా వారుణీ జిహ్వా మధ్యమా కనకా స్మృతా ।
రక్తా చైవోత్తరా జిహ్వా కృష్ణా యామ్యదిశి స్థితా ॥
సుప్రభా పూర్వజిహ్వా స్యాద్ధ్యతిరక్తాఽగ్నిగోచరే ।
ఐశానే బహురూపా చ జిహ్వాస్థానాన్యనుక్రమాత్ ॥
వసిష్ఠో వామదేవశ్చ జాబాలిః కాశ్యపస్తథా ।
కణ్వో బృహస్పతిశ్చైవ రోమపాదోఽఙ్గిరా యథా ॥
వివాహే వారుణీ జిహ్వా మధ్యమా యజ్ఞకర్మసు ।
ఉత్తరా చోపనయనే దక్షిణా పితృకర్మసు ॥
ప్రాచీనా సర్వకామ్యేషు హ్యాగ్నేయీ శాన్తికర్మసు ।
ఐశానీ చోగ్రకార్యేషు హ్యేతద్ధోమస్య లక్షణమితి ॥

స్మృత్యర్థసారే—బహుశుష్కేన్ధనేఽగ్నౌ సుసమిద్ధే విధూమకే

అఙ్గారే లేలిహానే చ హోతవ్యం నాన్యథా క్వచిత్ ॥
అగ్నిః ప్రదక్షిణావృత్తిః శర్మదశ్చ శుభావహ ఇతి ।
హిరణ్యవర్ణా జిహ్వా చ పశ్చిమే దిశి తిష్ఠతి ॥
వసిష్ఠోఽస్యా ఋషిః ప్రోక్తో వివాహాదిషు కర్మసు ।
కనకా మధ్యమా చైవ వామదేవస్య జాతకే ॥
రక్తోత్తరా చ జాబాలేరాపనాయనకర్మణి ।
కృష్ణా,చ దక్షిణా జిహ్వా కాశ్యపీ పితృకర్మణి ।
కణ్వస్య సుప్రభా పూర్వా సర్వకర్మసు శస్యతే ॥
అతిరక్తాఽగ్నిదిగ్భాగే గురోశ్శాన్తికకర్మణి ।
ఐశానే బహురూపాఽస్యా రోమపాదోఽఙ్గిరోఽథ వా ॥
ఏవం జిహ్వావిధిం జ్ఞాత్వా జుహుయాదక్షయం భవేత్ ।

ఆపస్తమ్బోఽపి-‘ యదా వీతార్చిర్లేలాయతీవాగ్నిరథాహు-తీర్జుహోతి ’ ఇతి ॥ అత్ర ఖలు శ్రూయతే-అగ్నిహోత్రప్రకరణే “ అఙ్గారా భవన్తి । తేభ్యోఽఙ్గారేభ్యోఽర్చిరుదేతి । ప్రజాపతిస్తర్హ్యగ్నిః । తస్మిన్ యస్య తథావిధే జుహ్వతి । ప్రజాపతావేవాస్యాగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి । శరోఽఙ్గారా అధ్యూహన్తే । బ్రహ్మ తర్హ్యగ్నిః । తస్మిన్ యస్య తథావిధే జుహ్వతి । బ్రహ్మన్నేవాస్యాగ్నిహోత్రగ్ం హుతం భవతి ” ఇతి ॥

॥ ఇతి ప్రధానహోమః ॥

తదేతత్సకలహోమసాధారణం పూర్వం తన్త్రమ్ ॥

—అథ స్విష్టకృద్ధోమః—

అథేదానీం కర్మసమృద్ధిసమ్పాదకం స్విష్టకృదాదికము-

పరితనతన్త్రముపపాద్యతే—కారికా.—

ఉపస్తీర్యాథ హవిషోర్ద్వయోరప్యుత్తరార్ధతః ।
పూర్వావదానతో భూయః సకృత్సకృదవద్యతి ॥
ఓప్య ద్విరభిఘార్యాత్ర పాత్రస్థం నాభిఘారయేత్ ।

అత్ర స్విష్టకృదవదానేఽపి చతురవత్తినాం తద్ధర్మేణ భవితవ్యమ్ ॥ తత్రాయం క్రమః—, దర్వ్యాముపస్తీర్య సర్వేభ్యః ప్రధానచరుభ్యః పూర్వావదానాదభ్యధికం సకృత్సకృదవద్య దర్వ్యామోప్య ద్విరభిఘార్య పాత్రస్థితం నాభిఘారయేత్ ' ఇతి । నను— సర్వేభ్యశ్చరుభ్యస్సకృత్సకృదవదానే చతురవత్తినాం న స్యాదితి చేన్నైష దోషః । ప్రధానదేవతాఽనేకత్వవత్సు కర్మసు దేవతాభేదేన హవిఃపృథక్త్వేఽపి స్విష్టకృదర్థత్వాకారేణైకత్వాత్సర్వేభ్యో హవిర్భ్యః పృథక్పృథగవత్తమప్యేకమేవేతి న చతురవత్త్యవదానధర్మభఙ్గః । పఞ్చావత్తినాంతు—కారికా—

స్విష్టకృత్యుత్తరార్ధస్య పురస్తాదప్యవద్యతి ॥ ఇతి.

హవిష ఉత్తరార్ధాత్సకృత్సకృదవద్య పురస్తాదర్ధాదప్యవద్యతీత్యర్థః । ఇతరత్తు సమానమ్ । ఇదమత్ర గృహ్యమ్—, ఉత్తరార్ధాత్స్విష్టకృతంనాత్ర హవీంషి ప్రత్యభిఘారయతి ' ఇతి ॥ అస్యార్థః—సర్వేషాం హవిషాముత్తరార్ధాత్స్విష్టకృదర్థమవదానం ప్రధానావదానాద్భూయః సకృత్సకృదవఖణ్డయతి॥ పఞ్చావత్తీ త్వేవం సకృద్గృహీత్వా పునరపి పూర్వావదానదేశస్య పురస్తాత్సకృదవద్యేత్తథా దృష్టత్వాత్ । తతో ద్విరుపరిష్టాదభిఘారయతి, పఞ్చావత్తీ చతురవత్తీ చేతి । స్విష్టకృతి హవిశ్శేషం న ప్రత్యభిఘారయతి, అత్రగ్రహణమత్రైవ నాభిఘారయతి, న ప్రధానహవిష్షిత్యేవమర్థమ్ ॥ హవిశ్శబ్దశ్శేషే వర్తతే, యద్య—

వత్తే వర్తేత తచ్చతురవత్తాహానిస్స్యాత్ న చేష్యత ఇతి ॥

గృహ్యపరిశిష్టేఽపి—స్విష్టకృతి ద్విరుపరిష్టాదభిఘారయే-త్పఞ్చావత్తీహావత్తాత్పురస్తాచ్చావద్యేదితి ॥ భగవానపి —

అవద్యంత్స్విష్టకృతం హవిర్భ్యస్సకృదేవ తు ।
అవదాయోత్తరార్ధాత్తన్నాభిఘార్యం హవిః పునః ॥
ఆజ్యావదానే శ్శేషాణి త్వవదానాని పూరయేదితి ।

కారికా—యదస్యేత్యాదినా హుత్వా ప్రాగుదక్తు హవిర్భుజ ఇతి ఇదమత్ర గృహ్యమ్—“ యదస్య కర్మణోఽత్యరీరిచం యద్వా న్యూనమిహాకరమ్ । అగ్నిష్టత్స్విష్టకృద్విద్వాంత్సర్వం స్విష్టం సుహుతం కరోతు మె । అగ్నయె స్విష్టకృతె సుహుతహుతె సర్వప్రాయశ్చిత్తాహుతీనాం కామానాం సమర్ధయిత్రె సర్వాన్నః కామాంత్సమర్ధయ స్వాహా ” ఇతి ॥ అస్యార్థః—అనేన మన్త్రేణ స్విష్టకృతం జుహుయాత్ । అత్ర హోమస్థానముక్తం తత్రైవ ఉత్తరపురస్తాత్స్విష్టకృతమితి । అగ్నెరుత్తరపూర్వదెశే స్విష్టకృతం హవిర్జుహోతీతి ॥ అత్ర భగవాన్—

యదస్య కర్మణ ఇతి హుత్వా స్విష్టకృదాహుతిమితి ॥

॥ ఇతిస్విష్టకృద్ధోమః ॥

॥ అథ రజ్జుప్రహరణమ్ ॥

తత్ర కారికా—

తామిధ్మబన్ధనీం రజ్జుం విస్రస్య ప్రాస్య చానల ఇతి ॥

గృహ్యపరిశిష్టేఽపి—ఇధ్మరజ్జుం విస్రస్య అగ్నౌ ప్రాస్యేతి ॥
భగవానపి— ఇధ్మబన్ధనయోక్త్రం చ విస్రస్యాగ్నౌ ప్రహృత్య చేతి॥

॥ ఇతి రజ్జుప్రహరణమ్ ॥

అథ ప్రాయశ్చిత్తహోమః ॥

తత్ర కారికా—

అయాశ్చేత్యాదిభిర్మన్త్రైః హుత్వాఽఽజ్యాహుతిసప్తకమితి ॥
గృహ్యపరిశిష్టేఽపి—అయాశ్చాగ్నేఽస్యతో దేవా ఇదం విష్ణు-
రిత్యేతాభిః వ్యాహృతిభిశ్చతసృభిర్జుహుయాదేతాస్సప్త సర్వప్రా-
యశ్చిత్తాహుతయః, ఏతా బ్రహ్మా చ కర్తారం పరీత్య ప్రత్య-
గుదీచ్యామవస్థాయ జుహుయాదితి ॥ అత్ర భగవాన్—

ఆసీనో వా స్థితో వా సన్ అగ్నేరుత్తరపశ్చిమే ।
అయాశ్చేత్యేకయర్చా తు అతో దేవా అవన్తు నః ॥

ఇతిద్వాభ్యాం వ్యాహృతిభిర్హుత్వా చతసృభిర్హుతమితి ॥

తతో బ్రహ్మమన్త్రవిపర్యాసాదినియతనిమిత్తే ప్రాప్తే కారికో-
క్తయద్వో దేవా ఇతి మన్త్రేణ యథాఽఽచారమాపస్తమ్బ-
కల్పోక్తేనానాజ్ఞాతత్రయేణ చాజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ ॥

తత్ర కారికా-

వ్యుత్క్రమో దేవతానాం తు సఙ్కల్పాదౌ భవేద్యది ।
ద్రవ్యాణాం వ్యుత్క్రమస్స్యాచ్చేత్తథా నిర్వపణాదిషు ॥
మధ్యాత్పూర్వార్ధతశ్చేతి వ్యుత్క్రమో వా భవేద్యది ।
యద్వోదేవాఋచా బ్రహ్మా జుహుయాచ్ఛ్రువాహుతిమితి ॥

ఆపస్తమ్బస్తు—అనాజ్ఞాతమితి తిస్రాఽనాజ్ఞాతే జుహుయాదితి ॥

—ఇత్యేతన్నిత్యప్రాయశ్చిత్తవిషయమ్—

—అథ నైమిత్తికప్రాయశ్చిత్తమ్—

తత్ర కారికా—

స్వయం జ్వలంశ్చేదుద్దీప్యస్వేతిద్వాభ్యాం సమిద్ద్వయమ్ ।
ఆధేయముపఘాతే తు పునస్త్వేత్యనయా సమిత్ ॥
అర్వాక్శమ్యాపరాసాత్తు బహిరాయతనాద్గతమ్ ।

శ్రుతిః-,, భూమిర్భూమిమగాన్మాతా మాతరమప్యగాత్ ।

భూయాస్మ పుత్రైః పశుభిర్యో నో ద్వేష్టి స భిద్యతామ్॥

—ప్రాయశ్చిత్తానన్తరం కృత్యమాహ-స ఏవ—

ప్రాయశ్చిత్తే కృతే పశ్చాదతీతమపి కర్మ వై ।
కార్యమిత్యేక ఆచార్యా నేత్యన్యే తు విపశ్చితః ॥
ప్రాయశ్చిత్తవిశేషస్య యత్ర నోక్తో భవేద్విధిః ।
హోతవ్యాఽఽజ్యాహుతిస్తత్ర భూర్భువస్స్వరితీతి చ ఇతి.

అత్ర స్మృతిచన్ద్రికాయాం ప్రజాపతిస్సర్వోత్కృష్టం ప్రాయశ్చిత్తమాహ—

ప్రమాదాత్కుర్వతాం కర్మ ప్రచ్యవత్యధ్వరేషు యత్ ।
స్మరణాదేవ తద్విష్ణోః సంపూర్ణం స్యాదితి శ్రుతిః ॥

అధ్వరేషు యజ్ఞేషు । ఏతత్ప్రాయశ్చిత్తజపహోమం బ్రహ్మైవ కుర్యాత్ —

‚జుహోతి జపతీతి ప్రాయశ్చిత్తే బ్రాహ్మణమ్' ఇతి సూత్రాత్

ప్రాయశ్చిత్తవిశేషకర్త్రే బ్రహ్మణె దక్షిణావిశేషమాహ---
కారికాకారః—

యస్ముఖ్యం స్వగృహే ద్రవ్యం హోమకర్త్రే దదాతి హీతి

బ్రహ్మాభావే యజమాన ఏవైతాం జుహుయాత్, తథా చ కారికా—

యజమానస్తు జుహుయాద్బ్రహ్మాభావే స్రువాహుతిమ్ ।
కస్మైచిద్బ్రాహ్మణాయాస్మిన్పక్షే ద్రవ్యం దదాతి చేతి ॥

— ఇతి ప్రాయశ్చిత్తహోమః —

—అథ పూర్ణాహుతిః- తత్ర కారికా—

ఆజ్యం ద్వాదశకృత్వస్తు గృహీత్వా పూరయేత్స్రుచమ్ ।
తయా చాజ్యాహుతిః కార్యా సా పూర్ణాహుతిరిష్యతే॥
స్రువపూర్ణాహుతిర్వా స్యాదిత్యేకే యాజ్ఞికా విదురితి ॥

అత్ర భగవాంస్తు—

అయాశ్చేత్యాదిభిర్హుత్వా సముద్రాదూర్మిసూక్తతః ।
సన్తతామాజ్యధారాం తాం పూర్ణాహుతిమథాచరేదితి

సముద్రాదూర్మిసూక్తేన విజ్యోతిషేత్యృచా చ హోమం కుర్యాదిత్యుక్తమృగ్విధానే—

సముద్రాదూర్మిసూక్తేన సంయతాత్మా జితేన్ద్రియః ।
విజ్యోతిషేతి జ్వలయేద్యత్రేచ్ఛేజ్జాతవేదసమ్ ॥
తమగ్నిస్స్వాక్తసమ్పూతభద్రేణ ద్రవిణేన వేతి ।

అత్రేతికర్తవ్యతామాహ సఙ్గ్రహకారః—

ఏవం యథోచితం శక్త్యా హుత్వా పూర్ణాహుతిం చరేత్ ।
ఘృతేనాపూర్య స్రుగ్గర్భమూర్ధ్వవక్త్రం స్రుచి స్రువమ్
నిధాయాధోముఖం న్యస్య స్రువాగ్రే కుసుమాక్షతమ్ ।
పశ్చాద్వామపురోదక్షకరాభ్యాం శఙ్ఖముద్రయా ॥
గృహీత్వా స్రుక్స్రువౌ మన్త్రీ స్రువాగ్రన్యస్తలోచనః ।
ఋజుకాయః ప్రసన్నాత్మా సమపాదస్సముత్థితః ॥
స్థిరధీర్జుహుయాదగ్నౌ యవసమ్మితధారయా ।
పూర్ణాహుతిరియం ప్రోక్తా సర్వకర్మప్రపూరణీ ॥ ఇతి

—ఇతి పూర్ణాహుతిహోమః—

అథ తణ్డులకణాదిప్రహరణమాహ భగవాన్—
తుషాన్కణాన్సముచ్ఛిష్టాన్ సమ్ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహృత్య చేతి

—అథ పూర్ణపాత్రనినయనాది—

తత్ర కారికా-నినయేత్పూర్ణపాత్రం తన్నిహితం త్వథ బర్హిషి ।
ఆపో అస్మానయం మన్త్రి ఇదమాప ఇతీతరః ॥
సుమిత్రా న ఇతి త్వస్య ఏభిర్మార్జనమాచరేత్ ।
ఏతత్తన్త్రం హుతానాం స్యాన్నోపవాసాదిరిష్యతే ।
దేవతాస్తత్రతత్రోక్తాః సద్యః కాలస్తథేష్యతే ॥
కార్యం పుంసవనాదౌ తు పత్న్యా అపి చ మార్జనమ్।
కేచిదన్యే నేతి చాహురుపస్థాయోం చ మే స్వరః ॥
పర్యుహ్య పరిషిచ్యాగ్నిం హుతశిష్టం ఘృతం చ యత్।
బ్రహ్మణె తదభావె తు బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రదీయత ఇతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్- ‘బర్హిషి పూర్ణపాత్రం నినయేదేషోఽ-వభృథః । పాకయజ్ఞానామేతత్తన్త్రం హవిరుచ్ఛిష్టం దక్షిణా’ ఇతి అస్యార్థః - యత్పూర్వం నిహితం పూర్ణపాత్రం తదధునా బర్హిషి నినయేత్, నిషించేత్। యదిదం పూర్ణపాత్రనినయ-నమేషోఽస్య కర్మణోఽవభృథో భవతి । అవభృథవచనమవ-భృథధర్మప్రాప్త్యర్థం, తేన కాలేఽభ్యుక్షణం చ భవతి । కాలస్తు సర్వప్రాయశ్చిత్తేభ్య ఊర్ధ్వం ప్రాక్సంస్థాజపాత్। అనే-నైవాభ్యుపాయేన సర్వప్రాయశ్చిత్తాని చ సంస్థాజపశ్చ కర్త్రా కార్యాణీత్యుక్తం భవతి । నిరసనోపవేశనె బ్రహ్మజపస్సర్వప్రాయ-శ్చిత్తాని సంస్థాజప ఇతి బ్రహ్మణః పఞ్చ భవన్తీత్యుక్తమ్ ॥ త-త్రైవం క్రమః- పూర్వం కర్తా సర్వప్రాయశ్చిత్తాని జుహోతి । తతో బ్రహ్మా జుహోతి । తతః కర్తా పూర్ణపాత్రం నినయతి । తతస్సంస్థాజపేనోపతిష్ఠతే । తతః కర్తుః పర్యూహనపర్యుక్షణె ఇతి । అభ్యుక్షణం తు-ఆపో అస్మాన్మాతరః, ఇదమాపః, సుమిత్ర్యానః

ఇత్యేతైర్మన్త్రైరితి । ఏతత్తన్త్రం సర్వేషాం పాకయజ్ఞానాం భవతీతి । పాకయజ్ఞగ్రహణం స్థాలీపాకసదృశానాం హుతానామేవైతత్తన్త్రం యథా స్యాత్ప్రహుతే బ్రహ్మణా హుతానాం మా భూదిత్యేవమర్థమ్। అఙ్గసంహతిస్తన్త్రమ్, విధానమిత్యర్థః। తథాఽపి సర్వముచ్యేత, తథాఽపిన ప్రధానదేవతాగమె నిత్యానామపాయః’ ఇతి బాధదర్శనాత్ । ఉచ్ఛిష్టం హవిర్దక్షిణాం దదాతి బ్రహ్మణె యద్యస్తి బ్రహ్మో తదభావె బ్రాహ్మణేభ్యః కర్మాఙ్గత్వాద్దక్షిణాదానమితి ॥ గృహ్యపరిశిష్టేఽపి – బర్హిషి పూర్ణపాత్రం నినీయ తాభిరద్భిరాపో అస్మాన్మాతరశ్శున్ధయన్త్విదమాపః ప్రవహత ఇత్యేతాభ్యాం సుమిత్ర్యా న ఆప ఓషధయస్సన్త్విత్యనేన చాత్మానం శిరసి మార్జయేత్సంస్కార్యానపి సంస్కారకర్మస్వథాగ్నిర్మాం చ మ ఇతి సంస్థాజపేనోపతిష్ఠతే । తతో బ్రహ్మో చ । అథ కర్తాఽగ్నేః పరిసమూహనపర్యుక్షణె కుర్యాదేతదేవ తన్త్రమన్యేషు స్థాలీపాకవత్సు తన్త్రమితి ॥

పూర్ణపాత్రవిషయె స్మృతిరూపేణాహాచార్యః—

గఙ్గాద్యాస్సరితస్సర్వాః పూర్ణపాత్రే తు సంస్థితాః ।
తాభిరభ్యుక్షితో యస్తు స పునీతో భవేదఘైః ॥

కర్మాన్తే పూర్ణపాత్రం తదాకృష్యైవావనిం స్పృశేత్
బర్హిషి స్థాప్య సంతర్ప్య శ్రావయెద్వారుణీం దిశమ్ ॥

వామం తత్పశ్చిమె న్యస్య కరం దక్షేణ గృహ్య చ ।
న్యుబ్జం కుర్యాత్తతః పాత్రం పశ్చిమాభిముఖం ద్విజః ॥
తాస్స్మృత్వా విశమానాస్తు సముద్రం ప్రతి పావనీః ॥

ఆత్మానం ప్రోక్షయేద్విద్వాన్ అద్భిస్తాభిశ్శుభాప్తయె । ఇతి.

సంతర్ప్యేతి సంతర్పణముక్తేర్వచనమ్ । అయమిహ క్రమః– ప్రాచ్యాం దిశి దేవా ఋత్విజో మార్జయన్తామిత్యాదిపఞ్చమన్త్రైః ప్రాగాదిపఞ్చదిక్షు యథాలిఙ్గముత్సిఞ్చేదితి । అత్ర సూత్రమ్–

" ప్రాచ్యాం దిశి దేవా ఋత్విజో మార్జయన్తామ్, దక్షిణస్యాం దిశి మాసాః పితరో మార్జయన్తామ్, ప్రతీచ్యాం దిశి గృహాః పశవో మార్జయన్తామ్, ఉదీచ్యాం దిశ్యాప ఓషధయో వనస్పతయో మార్జయన్తామ్, ఊర్ధ్వాయాం దిశి యజ్ఞస్సంవత్సరః ప్రజాపతిర్మార్జయతామ్ " ఇతి.

భగవాంస్తు– ఆదాయ పూర్ణపాత్రం తు బర్హిష్యాధాయ పాణినా।
స్పృష్ట్వా దక్షిణహస్తేన తత్పూర్ణమసిమన్త్రితః ॥
ప్రాచ్యాం దిశ్యాదిభిర్మన్త్రైః కుశైః ప్రాగాదిషు క్రమాత్ ।
ఉదకం తు ప్రతిదిశం ప్రోక్ష్యాధస్తాన్నిధాయ తత్ ॥
ఆపో అస్మానిత్యనయా ఇదమాప ఇతి త్వథ ।
సుమిత్రా న ఇత్యేతేన మన్త్రాన్తే మార్జనం తతః ॥
దుర్మిత్రా ఇతి మన్త్రేణ ప్రత్యగ్దక్షిణదేశకే ।
తం హాస్మీత్యేవ మన్త్రేణ కుశాగ్రైః ప్రక్షిపేదపః ॥
వామపార్శ్వే తథాఽఽసీనాం పత్నీం ప్రత్యఙ్ముఖఋర్భుజః ।
ఆసిచ్య పాణౌ తత్తోయం మాఽహం ప్రజామనేన తు ॥
తత్పాణిభ్యాం గృహీత్వా తు పాపమాత్మకృతం స్మరన్ ।
ఆత్మానం యజమానం చ హోతా త్రిః ప్రోక్ష్య తజ్జలైః ॥

అత్రోక్తమన్త్రవిశేషశ్శ్రౌతస్యావిరోధిత్వాత్సర్వైరనుష్ఠేయః అత్రాన్యస్య హోతురభావాద్ధోతృశబ్దేన బ్రహ్మైవోచ్యత ఇతి ॥

ఓం చ మ ఇత్యుపతిష్ఠేతాగ్నేః ప్రత్యగుదక్ స్థితః ।
శ్రద్ధాం మేధాం యశః ప్రజ్ఞాం విద్యాం బుద్ధిం శ్రియం బలమ్॥

ఆయుష్యం తేజ ఆరోగ్యం దేహి మే హవ్యవాహన ।
అగ్నిమేతేన మన్త్రేణ ప్రార్థయేత ద్విజోత్తమః ॥
తతః పర్యూహ్య పర్యుక్ష్య దద్యాద్విప్రాయ దక్షిణామ్ ।
స్వేషు స్వేషూక్తకల్పేషు యథోక్తా సైవ దక్షిణా ॥
హోమోపయోగి యద్ద్రవ్యం హోత్రే దద్యాత్సదక్షిణమ్
యథోక్తదక్షిణాఽలాభే హిరణ్యం వా స్వశక్తితః ॥
యద్యస్తి హుతశేషం తు దేయం విప్రాయ తద్ధవిః ।
ప్రక్షాళ్య యజ్ఞపాత్రాణి గృహ్ణీయాద్ద్వంద్వశః క్రమాత్
యజ్ఞతన్త్రమిదం ప్రోక్తమేకాగ్నేర్యజ్ఞకర్మణి ।
ప్రయోక్తౄణాం ప్రయోగార్థం శౌనకేనయథాక్రమమితి

అత్ర పూర్ణపాత్రపతనాదౌ విశేషమాహాపస్తమ్బః– “యది ప్రణీతాస్స్కన్దేయురుపదస్యేయుర్వాఽఽపో హిష్ఠా మయోభువ ఇతి తిసృభిః పునర్గృహీత్వా తతం మ ఆప ఇత్యనయా స్రువాహుతీం జుహోతి” ఇతి । పునరుపస్థానే విశేషమాహర్గ్విధానకారశ్శౌనకః–

హుత్వా వహ్నిముపస్థాయ ప్రాణార్థే హవ్యవాహనమ్ ।
అగ్నే త్వమితి సూక్తేన ఆయుష్యం వాఞ్ఛితం లభేదితి ॥

అత్ర హవిశ్శేషం విప్రేభ్య ఏవ దద్యాదిత్యాశ్వలాయనాచార్యస్స్మృతిరూపేణాహ –

స్థాలీపాకస్య శిష్టాన్నం స్మార్తాగ్నేః పర్వణోరపి ।
దమ్పతీ తు న భుఞ్జీత దద్యాద్విప్రేభ్య ఏవ తదితి ॥

దక్షిణాదానే విశేష ఉచ్యతే హేమాద్రౌ, తత్ర మహాభారతం

వేదోపనిషదే చైవ సర్వకర్మసు దక్షిణా ।
సర్వక్రతుషు చోద్దిష్టా భూమిర్గావోఽథ కాఞ్చనమ్ ॥

తత్ర శ్రుతిస్తు– పరమా సువర్ణం దక్షిణా వేతి ।
రజతస్య దక్షిణాత్వేన నిషేధ ఉచ్యతే– బైజావాపేన–
శివనేత్రోద్భవం యస్మాత్తస్మాత్తత్పితృవల్లభమ్ ।
అమఙ్గలం తద్యత్నేన దేవకార్యేషు వర్జితమితి ॥

శ్రుతిరపి– “ యదశ్రవ్శీయత తద్రజతగ్ం హిరణ్యమభవత్తస్మాద్రజ-
తగ్ం హిరణ్యమదక్షిణ్యమశ్రుజగ్ం హి యో బర్హిషి దదాతి
పురాఽస్య సంవత్సరాద్గృహే రుదన్తి తస్మాద్బర్హిషి న దేయ-
మ్ ” ఇతి । బర్హిషి దైవికే కర్మణి । ఇతి దక్షిణాదానే విశేషః॥

— ఇతి పూర్ణపాత్రనినయనాదిః —

– అథ సకలహోమకర్మసాధారణపరిభాషా ఉచ్యన్తే –

తత్ర కారికా– ఆజ్యైకద్రవ్యకే హోమే స్యాచ్చేదాజ్యపరిగ్రహః ।
స్యాత్పరిస్తరణం తత్ర కృతాకృతమితి స్థితిః ॥
నోచ్చారయతి యత్రాజ్యపదం కర్మసు సూత్రకృత్ ।
అనాదిష్టాజ్యహోమేషు తత్ర నిత్యా పరిస్తృతిః ॥
సర్వస్మిన్పాకయజ్ఞే స్త ఆజ్యభాగౌ కృతాకృతౌ ।
సర్వేషు పాకయజ్ఞేషు భవేద్బ్రహ్మా కృతాకృతః ॥
ధన్వన్తరిమఖే బ్రహ్మా నిత్యశ్శూలగవే తథా ।
ఊచేహోమం క్వచిన్నామ్నా క్వచిన్మన్త్రేణ సూత్రకృత్
నోభయం యత్ర తత్రేష్టం హవనం నామధేయతః ।
నైకేషాం చన పక్షోఽయం చౌలాదావాశ్రితో యదా ॥
తదాగ్నిరిన్ద్ర ఇత్యాద్యా హోతవ్యా ఇతి వృత్తికృత్ ।
అనేకే పాకయజ్ఞాస్స్యురేకస్మిన్కాల ఏవ చేత్ ॥
సమానతన్త్రతా కార్యా న తన్త్రావృత్తిరిష్యతే ।

పాత్రాసాదనమిచ్ఛాత ఆజ్యాధిశ్రయణాది చ ॥
స్రుగాదిమార్జనం చేధ్మరజ్జుప్రహరణం తథా ।
పూర్ణపాత్రం భవేన్నిత్యమాజ్యస్యోత్పవనం తథా ॥
ద్రవ్యానాదేశ ఆజ్యం స్యాదనుక్తే సాధనే స్రువః ।
జపానుమన్త్రణే మన్త్ర ఉపస్థానాభిమన్త్రణే ।
మన్త్రో యః కర్మకరణే గృహ్యకర్మణ్యుపాంశు పఠేత్ ॥
ఇదం కార్యమనేనేతి న క్వచిద్దృశ్యతే విధిః ।
లిఙ్గాదేవేదమర్థత్వమేషాం తే మన్త్రసంజ్ఞకాః ॥
మన్త్రాన్తే కర్మ కర్తవ్యం సర్వత్రకరణత్వతః ।
కర్మావృత్తౌ తు మన్త్రస్యాప్యావృత్తిర్గృహ్యకర్మణి ॥
మన్త్రోక్తదేవతానాం చ తూష్ణీమేవాథ నిర్వపేత్ ।
చతురశ్చతురో ముష్టీన్ ప్రోక్షణం చ తథా భవేత్ ॥
సహైవ శ్రపయేత్తత్ర నాస్తి వ్యుద్ధరణం తథా ।
ఆదిష్టమన్త్రహోమేషు సర్వత్రైవం ప్రతీయతామితి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—కృతాకృతమాజ్యహోమేషూపస్తరణం తథాఽఽజ్యభాగౌ పాకయజ్ఞేషు బ్రహ్మా చ ధన్వన్తరియజ్ఞశూల-గవవర్జమముష్మై స్వాహేతి జుహుయాదగ్నిరిన్ద్రః ప్రజాపతిర్వి-శ్వేదేవా బ్రహ్మేత్యనాదేశే ఎకబర్హిరిధ్మాజ్యస్విష్టకృతస్సస్స-మానకాలాస్తద్దేశాఽభి యజ్ఞగాథా గీయతే —

పాకయజ్ఞాన్ సమాసాద్య త్వేకాజ్యానేకబర్హిషః ।
ఎకస్విష్టకృతః కుర్యాన్నానాఽపి సతి దైవతే ॥ ఇతి ॥

అస్యార్థః —

కృతిరేవ కృతం కృతం చాకృతం చ యస్య తత్తథోక్తమ్। మత్వర్థీయోఽచ్ప్రత్యయః । ఆజ్యం హోమో హవిరస్మిన్ స

ఆజ్యహోమః అన్యథా ఆజ్యగ్రహణస్య వైయర్థ్యం స్యాత్ । సర్వత్ర హ్యాఘారాదయస్సన్త్యేవ ఆజ్యహోమేషు పరిస్తరణం కార్యం వా న వేత్యర్థః అయం చ పరిస్తరణవికల్పో యత్రా-జ్యగ్రహణమస్త్యాహుతీర్జుహోతీతి తత్రైవ భవతి ॥ న పునరనా-దిష్టాజ్యహోమేషు యద్యనాదిష్టాజ్యహోమేష్వయం వికల్పస్స్యా-త్త్రాజ్యగ్రహణమనర్థకం స్యాత్ ॥ తథాఽఽజ్యభాగౌ పాకయ-జ్ఞేష్వితి। తథా కృతాకృతావిత్యర్థః। పాకయజ్ఞేషు సర్వేష్వాజ్య-భాగౌ కార్యౌ వా న వేత్యర్థః ॥ పాకయజ్ఞగ్రహణమామా-జ్యాధికారనివృత్త్యర్థమ్ । బ్రహ్మా చ ధన్వన్తరియజ్ఞశూలగవవ-ర్జమితి । తథేతి వర్తతే- పాకయజ్ఞేష్వితి చ బ్రహ్మా చ సర్వే-షు పాకయజ్ఞేషు కృతాకృతో భవతి । ధన్వన్తరిమఖం శూలగ-వం వర్జయిత్వా అథ తయోర్నిత్యో భవతి ఉత నైవ భవతి । నిత్యో భవతీతి బ్రూమః । కుతః? తయోర్బ్రహ్మోపదేశాత్ । బ్రహ్మాణమగ్నిం చాన్తరా వేద్యాం చరిత్రవన్తం బ్రహ్మాణముపవే-శ్యేతి చ తర్హి, తస్మాదేవ నిత్యోఽస్తు కిమనేన చేతి శఙ్కా న కార్యా । అస్మిన్వికల్పే ప్రతిషేధే అసతి ఉపదేశస్య పక్షే కృతా-ర్థత్వాత్తయోరపి బ్రహ్మా చౌలవత్కృతాకృతస్స్యాత్ । బ్రహ్మాఽ-స్తి చేత్ప్రణీతాప్రణయనాత్పూర్వం సమస్తపాణ్యఙ్గుష్ఠో భూత్వా అగ్రేణాగ్నిం పరీత్య దక్షిణతః కుశేషు నిరస్తః పరావసురితి నిర-స్యేదమహమర్వావసారితి మన్త్రేణోపవిశేత్ తతో బృహస్పతి-ర్బ్రహ్మేత్యేవం బ్రహ్మజపం జపేత్ । కర్మాన్తే సర్వప్రాయ-శ్చిత్తాని సంస్థాజపం చ కుర్యాత్ । సర్వదా చ యజ్ఞమనా భ-వేదుదఙ్ముఖశ్చ అముష్మై స్వాహేతి జుహుయాదితి । క్వచిన్నామ-ధేయేన హోమ ఉక్తః-సావిత్ర్యై బ్రహ్మణ ఇత్యాది । క్వచిన్న-

న్త్రేణ హోమ ఉక్తః - అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మాన్ ఇతి
చతసృభిరితి। యత్ర తు నోభయథా తత్ర నామధేయేన హోమ-
స్స్యాదిత్యేవ సూత్రమ్। ప్రాజాపత్యస్య స్థాలీపాకస్య హుత్వా
కామాంశ్చరవత్యాదౌ అగ్నిరిన్ద్రః ప్రజాపతిర్విశ్వే దేవా బ్రహ్మే-
త్యనాదేశ ఇతి యత్ర హోమస్యానాదేశః కర్మణశ్చానాదేశః,
తత్రైతా దేవతా హోతవ్యాః। జాతకర్మాదౌ - తర్హి
రథారోహణేఽపి స్యాత్ ॥ ఏవం తర్హ్యన్యథా వ్యాఖ్యాస్యా-
మః-తత్ర హోమశ్చోద్యతే। న మన్త్రశ్చైలకర్మాదౌ నైకె
కాంచనేఽపి పక్షే తత్రైతాభ్యో దేవతాభ్యో జుహోతి మన్త్రా-
నాదేశె ఇతీయమేవ వ్యాఖ్యా సాధ్వీ, మన్త్రప్రకరణత్వాత్।
తేన జాతకర్మాదౌ హోమోఽస్తి॥ అన్యే తు పూర్వోక్త-
దోషపరిహారేణ వర్ణయన్తి। తత్ర పరాశరశాస్త్రే హోమశ్చో-
ద్యతే-స్వశాస్త్రే తు కర్మమాత్రం తత్రైతా దేవతా భవన్తీతి॥
క్వ జాతకర్మాదౌ। ఏకబర్హిరాదయస్స్యుస్తుల్యకాల ఇతి।
ఏకం బర్హిరాదిర్యేషాం పాకయజ్ఞానాం తే తథోక్తాః తుల్య-
కాల ఏకకాలః। ఏకకాలే యద్యనేకె పాకయజ్ఞాః కార్యత్వేన
ప్రాప్తాః, తదా తే సమానతన్త్రాః కార్యా ఇత్యర్థః ॥ కిముదా-
హరణమ్? యదా పర్వణి రాకాదౌ పుత్రకామనోత్పద్యతే
తదా కామ్యపార్వణయోరేకకాలత్వమ్। యదా చాగ్రయ-
ణాశ్వయుజీ కర్మణీ ఆశ్వయుజ్యాం క్రియేతె తదా తయోరేక-
కాలత్వమ్। బర్హిరాదిగ్రహణస్య తన్త్రోపలక్షణార్థతాం స్ప-
ష్టయితుం యజ్ఞగాథాముదాహరతి - తదేషేతి। తస్మిన్నర్థే
యథా యజ్ఞగాథా గీయతే పఠ్యతె। బహూనాం పాకయజ్ఞా-
నామేకస్మిన్ కాలె సమాసాద్యత్వే ప్రాప్యత్వే ఏకాజ్యానేకబ-

హిర్షః ఏకస్విష్టకృతః కుర్యాన్నానాఽపి సతి దైవత ఇతి । సప్రతిదైవతం తన్త్రమావర్తయితవ్యమిత్యర్థ ఇతి ॥

గృహ్యపరిశిష్టే తు—అథాస్మిన్నాశ్వలాయనగృహ్యే యాని కానిచిదన్యత్రోక్తానీహేచ్ఛతాఽఽచార్యేణానుమతాని జ్ఞాపితాని యాని చోక్తప్రదర్శితక్రియాణి తాని సర్వాణ్యవబోధాయ యథావదభిధాస్యామః – కర్తా స్నాతో ధౌతార్ద్రవాసా యజ్ఞోపవీత్యాచాన్తః ప్రాఙ్ముఖ ఆసీనో దక్షిణాఙ్గకారీ సమాహితో మన్త్రాన్తే కర్మ కుర్వీత ప్రత్యృచా క్తిష్వృగన్తేష్వనాదేశ ఆజ్యం ద్రవ్యం స్రువః కరణేష్వవదానవత్సు దర్వీ పాణిః కఠినేషు కర్మావృత్తౌ మన్త్రోప్యావర్తతే కర్మణోఽన్త ఆచమనం చేతి సామాన్యమితి ॥ ఇదమత్ర సూత్రమ్–సర్వత్ర జపానుమన్త్రణాప్యాయనోపస్థానాన్యుపాంశు మన్త్రాశ్చ కర్మకరణా ఇతి ॥ అస్యార్థః–సర్వతశ్శబ్దోఽత్రాపి సమ్బధ్యతే । మధ్యగతస్య విశేషగ్రహణాత్, ప్రయోజనవత్త్వాచ్చ। అస్మిన్ శాస్త్రే యాని జపాదీని తాన్యుపాంశు ప్రయోక్తవ్యాని । చశబ్దేనాత్ర సర్వత్రేత్యుపాంశ్విత్యాకృష్యతే । మన్త్రాః కర్మకరణాశ్చ సర్వత్రోపాంశు ప్రయోక్తవ్యాః । ఉపాంశుత్వస్యేదం లక్షణమ్— “కరణవదశబ్దమమనఃప్రయోగ ఉపాంశు” ఇతి ॥

జపాదీనాం షణ్ణాం లక్షణముచ్యతే—

జపముచ్చారణం విద్యాత్క్రత్వర్థమపి తద్భవేత్ ।
అర్థతః కార్యలాభశ్చేదర్థ ఏవ క్రతౌ భవేత్ ॥
మన్త్రముచ్చారయన్నేవ మన్త్రార్థత్వేన సంస్మరేత్ ।
శేషిణం తన్మనా భూత్వా స్యాదేతదనుమన్త్రణమ్ ॥
ఏతదేవాభిమన్త్రస్య లక్షణం చేక్షణాదికమ్ ।

అద్భిస్సంమర్శనాధిక్యాత్ తదేవాప్యాయనం స్మృతమ్ ॥
ఉపస్థానం తదేవ స్యాత్ప్రణతిస్థానసంయుతమ్ ।
బాహ్యం కర్మ యదేతేషు మన్త్రకాలే క్రియేత తత్ ॥
కర్మణః కరణం తస్య విహితార్థప్రశంసనమ్ ।
మన్త్రేణ కృత్వా మన్త్రాన్తే క్రియతే కర్మ యేషు తు ॥
ఇదం కార్యమనేనేతి న క్వచిద్దృశ్యతే విధిః ।
లిఙ్గాదేవేదమర్థత్వమేషాం తే మన్త్రసంజ్ఞితాః ॥ ఇతి.

అనుమన్త్రణగ్రహణేనాభిమన్త్రణమపి గృహ్యతే । అనుమన్త్రణాప్యాయనోపస్థానానాం కర్మకరణత్వావిశేషేఽపి యత్పృథగ్గ్రహణం తత్ర మన్త్రాన్తే కర్మారమ్భ ఇతి కర్మకరణధర్మో యస్స తేషు న భవతీత్యేవమర్థమ్। తేన మన్త్రోచ్చారణసమకాలమేవ తేషు క్రియా భవతీతి ॥

అత్ర భగవాన్—

యత్రోపదిశ్యతే కర్మ కర్తురఙ్గం న తూచ్యతే ।
దక్షిణస్తత్ర విజ్ఞేయః కర్మణాం పారగః కరః ॥
యత్ర దిఙ్నియమో నోక్తో జపహోమాదికర్మసు ।
తిస్రస్తత్ర దిశశ్శస్తా ఐన్ద్రీ సౌమ్యా పరాజితా ॥
రౌద్రమన్త్రజపే చైవ హ్యాసురేఽప్యాభిచారకే ।
రాక్షసే తు జపే చైవ కర్మ కుర్వన్నపస్పృశేత్ ॥
ఆసీన ఊర్ధ్వః ప్రహ్వో వా నియమో యత్ర నోచ్యతే।
తదాఽఽసీనేన కర్తవ్యం న ప్రహ్వేన న తిష్ఠతా ।
నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం కర్మాహుస్త్రివిధం బుధాః ॥
ఏతేషాం కర్మణాం హోతా తన్త్రం కల్పశ్చ వక్ష్యతే।
అథో పితృభ్యోఽభ్యుదయశ్రాద్ధం కృత్వా పరేఽహని ॥

హవిష్యాన్నం సకృద్భుక్త్వా బ్రహ్మచారీ స్వలంకృతః ।
ప్రకోష్ఠం తన్తుభిర్మన్త్రైః సంనహ్యాద్గుప్తయే ద్విజః ॥
పుణ్యాహం వాచయేద్విప్రైరితరై ర్వేదపారగైః ।
మనఃప్రసాదాత్సత్యోక్త్యా తపసా స్నానకర్మణా ॥
ఆచమ్య చాత్మనశ్శుద్ధిం కృత్వా కర్మ సమారభేత్ ।
అనాదేశే స్వయం కర్తా సభ్యా ఋత్విక్పురోహితాః ॥
ప్రాక్ఫ్కాలతాసాధనానాం ప్రాక్సంస్థత్వం తు కర్మణామ్ ।
కర్తుః ప్రాఙ్ముఖతాఽనుక్తే క్రియాయాం ప్రాక్సమూహనమ్
అఙ్గద్వయే సత్యేకేన నాఙ్గేన వచనోదితే ।
దక్షిణేనైవ కర్తవ్యం తథాఽనుక్తాఙ్గకర్మణి ॥
ఆసీనేనైవ కర్తవ్యం యత్ర స్థానమచోదితమ్ ।
హవిష్యం చోదితం తద్వదాజ్యం తత్ర హవిర్భవేత్ ॥
కర్మోపవీతినా కార్యం నివీతేనాపి చోదితే ।
అవిజ్ఞాతస్వరా మన్త్రాః ప్రయోక్తవ్యాః ప్రయోక్తృభిః ॥
ఏకశ్రుత్యైవ హోమేషు విజ్ఞాతాశ్చ వికల్పతః ।
యస్మిన్మన్త్రే న పఠితః స్వాహాకారో భవేద్యది ॥
స్వాహాన్తేన ప్రయోక్తవ్యో హోమేషు ప్రణవాదికః ।
యత్ర స్యాత్ప్రత్యృచంశబ్దస్తత్రైవం హోమ ఇష్యతే ॥
ఋగన్తే తత్ర హోతవ్యం స్వాహాకారం పఠేత్తతః ।
జానీయాత్ప్రత్యృచం మన్త్రం తదన్యానుపదేశతః ॥

ఏతద్గృహ్యేఽపి జ్ఞాపితమ్-తథాహి—

“ఆ నః ప్రజాం జనయతు ప్రజాపతిః ఇతి చతసృభిః ప్రత్యృచం హుత్వా” ఇతి । అస్యార్థమాహ నారాయణః—

ప్రత్యృచగ్రహణం కథమృగన్తేన హోమస్స్యాత్ న

స్వాహాకారాన్తేనేత్యేవమర్థమ్ ॥ స్వాహాకారం పరం జుహు-
యాదిత్యర్థః । తేన యత్ర ప్రత్యృచగ్రహణం నాస్తి తత్ర
స్వాహాకారముక్త్వా పశ్చాద్ధోమః కార్య ఇతి ॥

హరదత్తస్తు– ఆహ– ఆ నః ప్రజామితి చతసృభిః ప్రత్యృ-
చం జుహోతి । యత్రాపి ప్రత్యృచగ్రహణం నాస్తి తత్ర ప్ర-
త్యృచమేవ హోమో భవతి । ధాతా దదాతు దాశుషే । ఇ-
త్యాదౌ ఏకస్య కర్మణో బహుమన్త్రత్వమన్యాయ్యమితి కృత్వా
యథాఽఽహాపస్తమ్బః—వచనాదేకం కర్మ బహుమన్త్ర-
మితి । ఇహ ప్రత్యృచగ్రహణమృగన్తే హోమో యథా స్యా-
త్స్వాహాకారో మాభూదితి । కేచిదృగన్తే హుత్వా పశ్చాత్స్వా-
హాకారం కుర్యాదితి వదన్తీతి ॥

ఓం భూర్భువస్సువశ్చేతి తిస్రో వ్యాహృతయో జపేత్ ॥
ఆభిశ్చ హోమె తిసృభిశ్చతుర్థీ స్యాత్సమాసత ఇతి ॥

అథ పూర్ణపాత్రనినయనగృహ్యే ఏషోఽవభృథః పాకయ-
జ్ఞానామిత్యుక్తమ్, తత్పాకయజ్ఞస్వరూపాణ్యాహ–గృహ్యకారః--
„ ఉక్తాని వైతానికాని గృహ్యాణి వక్ష్యామస్త్రయః పాకయజ్ఞాః
హుతా అగ్నౌ హూయమానా అనగ్నౌ ప్రహుతా బ్రాహ్మణభో-
జనే బ్రహ్మణి హుతాః । అథాప్యృచ ఉదాహరన్తి యస్సమిధా
య ఆహుతీ యో వేదేనేతి సమిధమేవాపి శ్రద్దధాన ఆదధన్మన్యేత,
యజ ఇదమితి, నమస్తస్మై య ఆహుత్యా యో వేదేనేతి । విద్య-
యైవాప్యస్తి ప్రీతిస్తదేతత్పశ్యన్నృషిరువాచ–అగోరుధాయ గవిషే
ద్యుక్షాయ దస్మ్యం వచః । ఘృతాత్స్వాదీయో మధునశ్చ
వోచతేతి । వచ ఏవ మ ఇదం ఘృతాచ్చ మధునశ్చ స్వాదీ-
యోఽస్తి ప్రీతిః స్వాదీయోఽస్త్విత్యేవ తదాహ–ఆ తే అఽగ్న

ఋచా హవిర్హృదా తష్టం భరామసి। తే తే భవన్తూక్షణ ఋషభాసో వశా ఉతేతి ఏత ఏవ మ ఉక్షాణశ్చ ఋషభాశ్చ వశాశ్చ భవన్తి। య ఇమం స్వాధ్యాయమధీయత ఇతి। యో నమసా స్వధ్వర ఇతి నమస్కారేణ వై ఖల్వపి న వై దేవా నమస్కారమతి యజ్ఞో వై నమ ఇతి హి బ్రాహ్మణం భవతి"॥

అస్యార్థః—ఉక్తాని। వక్ష్యామః। వైతానికాన్యుక్తాని। అతః పరం గృహ్యాణి వక్ష్యామః। వితానోఽగ్నీనాం విస్తారః। తత్ర భవాని వైతానికాని। బహ్వగ్నిసాధ్యాని కర్మాణీత్యర్థః। గృహనిమిత్తోఽగ్నిర్గృహ్యః। తత్ర భవాని కర్మాణ్యపి లక్షణయా గృహ్యాణీత్యుచ్యన్తే। గృహశబ్దో భార్యాయాం శాలాయాం చ వర్తతే యథా న గృహం గృహమాగత ఇత్యత్ర హి తత్ర పూర్వో గృహశబ్దో భార్యావచనః। ఉత్తరస్తు శాలావచనః యేషాం భార్యాసంయోగాదుత్పన్నాగ్నావిమాని కర్మాణి ప్రవర్తన్తే, తేషామయం గృహశబ్దో భార్యావచనః। యేషాం తు దాయవిభాగకాలేఽగ్నిరుత్పద్యతే, తేషాం శాలావచనః। భార్యాదిరగ్నిర్దాయాదిర్వా తస్మిన్గృహ్యాణీతి గౌతమః। ఉక్తానుకీర్తనం సమ్బన్ధకరణార్థమ్। సమ్బన్ధకరణే ప్రయోజనం కథం సౌత్ర్యః పరిభాషాః ప్రాప్నుయురితి? కథం వా న ప్రాప్నుయుః శాస్త్రాన్తరత్వాత్। కథం శాస్త్రాన్తరత్వమ్? సూత్రసమాప్తావాచార్యనమస్కారాత్। శాస్త్రాన్తర ఏవాచార్యనమస్కార ఉపపద్యతే। ఇదం ప్రతిజ్ఞాసూత్రమ్। పాకయజ్ఞాస్త్రియః। త్రివిధా ఇత్యర్థః। కుతః? హుతాః ప్రహుతా బ్రహ్మణి హుతా ఇత్యేకైకస్మిన్బహువచననిర్దేశాత్। యది హి త్రివిధత్వం న స్యాత్। ఏకవచనేన నిర్దేశం కుర్యాత్ తస్మాత్త్రివిధత్వమితి।

పాకయజ్ఞా అల్పయజ్ఞాః ప్రశస్తయజ్ఞా వా దృష్టశ్చోభయత్ర పాక-
శబ్దః । ‘యోఽస్మత్పాకతరః’ ఇత్యత్రాల్పత్వే పాకశబ్దః । తం
పాకేన మనసాఽపశ్యమితి । యో మా పాకేన మనసా చరన్త-
మితి ప్రశంసాయామ్ । తేనాజ్యహోమేష్వపి పాకయజ్ఞతన్త్రం
సిద్ధం భవతి । యది హి పాకశబ్దః పక్తౌ వర్తతే । తర్హి-ఆ-
జ్యహోమేషు తన్త్రం న స్యాత్ । ఇష్యతే చ తస్మాన్న తత్ర
వర్తతే । ప్రశస్తయజ్ఞా ఇత్యుక్తమ్, కథం ప్రశస్తత్వం ? ఉచ్య-
తే-యస్మాదేతేషు సంస్కారా ఆమ్నాతాః, తైశ్చ బ్రహ్మణ్యమవా-
ప్యతే । కే పునస్తే సంస్కారాః ? గర్భాధానాదయః । తస్మాత్స-
ర్వేషాం పాకయజ్ఞత్వమితి యదుక్తం తత్సమ్యక్ । కథం త్రివిధ-
త్వమిత్యత ఆహ । అగ్నౌ హూయమానా హవిష్యస్య జుహుయా-
దిత్యేవమాదయో హుతాః । అనగ్నౌ క్రియమాణాః అథ బలి-
హరణమిత్యేవమాదయః ప్రహుతాః । బ్రాహ్మణభోజనం యత్రా-
స్తి బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వేతి తే బ్రహ్మణి హుతాః । అగ్నావితి
వచనమనగ్నౌ హూయమానస్య సర్పబలేః ప్రహుతత్వార్థమ్ ।
సోఽపి హి జుహోతిశబ్దచోదితః । హుతాదిసంజ్ఞావిధానం కృ-
త్స్నోపదేశార్థమ్ । శబ్దతశ్చార్థతశ్చ మృగతీర్థసంజ్ఞావత్ ।
అథవా త్రైవిధ్యోపదేశార్థమ్ । పాకయజ్ఞానామేతత్తన్త్రమితి
వక్ష్యతి । అత్ర త్రైవిధ్యోపదేశే సతి తత్ పాకయజ్ఞగ్రహణమ-
పార్థకమ్ । తత్సమానజాతీయానామేవ హుతానాం పాకయ-
జ్ఞానాం తన్త్రం యథా స్యాదిత్యేవమర్థం త్రైవిధ్యోపదేశః ।
ప్రహుతబ్రహ్మణిహుతానాం మాభూత్తన్త్రమితి । తేన సర్పబ-
ల్యాదావవదానధర్మా నివృత్తః బ్రాహ్మణభోజనే చ నిర్వాపాది
నివృత్తమ్ । అధికపాదగ్రహణమృచోఽధికస్య ద్వ్యృచస్య గ్రహ-

ణార్థమ్ । న తృచస్యతృతీయస్యామప్యర్థవిరోధాత్ । బహువచనం
తు–అగోరుధాయ ఆ తే అగ్నేయస్సమిధేతి ద్వ్యృచావభిప్రేత్యో-
పపన్నమ్। ఋచాముదాహరణం కథమ్ ? ఏతాన్యపి కర్మాణినిత్యాని
శ్రౌతైస్తుల్యాన్యాహితాగ్నేరపి స్యురిత్యేవమర్థమ్ । సమిధమేవాపి
శ్రద్దధాన ఆదధదిత్యారభ్య యజ్ఞో వై నమ ఇత్యేవమన్తం బ్రా-
హ్మణం భవతి । తత్ర సమిధేత్యస్య తాత్పర్యకథనం బ్రాహ్మణమ్ ।
సమిధమేవాపీతి సమిధమేవాపి శ్రద్దధాన ఆదధద్యజ ఇదం దైవ-
మితి మన్యతైవ । కుతః ? నమస్తస్మై । అత్ర నమశ్శబ్దేనాన్నము-
చ్యతే । నిఘణ్టుషు నమశ్శబ్దోఽన్ననామసు పఠితః । సమిదపి త-
స్మై దైవతాయ నమో భవతి, అన్నం భవతి ప్రీతిహేతుర్భవతీ-
త్యర్థః । శ్రద్దధాస ఇత్యనేన శ్రద్ధాయుక్తస్యైవ పాకయజ్ఞేష్వ-
ధికార ఇతి జ్ఞాప్యతే । య ఆహుతీత్యస్య వివరణం బ్రాహ్మణమ్ ।
య ఆహుత్యా యో వేదేనేతి , తత్ర సుపాం సులుక్ ఇత్యాదినా
తృతీయైకవచనస్య పూర్వసవర్ణ ఆదేశః । యో వేదనేత్యస్య
తాత్పర్యకథనపరం బ్రాహ్మణమ్ యో వేదేనేతి । విద్యయైవేత్యాది।
విద్యయాఽపి ప్రీతిర్దైవతస్యాస్త్యేవేత్యర్థః । ద్రవ్యత్యాగాభావే-
ఽపివేదస్యాధ్యయనమాత్రేణాపి ప్రీతిరస్తీత్యర్థః । విద్యయా ప్రీతిర-
స్తీత్యేతద్ద్రఢయితుం తస్మిన్నర్థే మన్త్రాన్తరంసాక్షిత్వేన శ్రుతిర్దర్శ-
యతి తదేతదిత్యాది । తదేతదర్థరూపం పశ్యన్నృషిర్మన్త్రద్ర-
ష్టోవాచ–అగోరుధాయేత్యాది । అస్మిన్ సూత్రే స్తోతారః ప్రత్య-
క్షీకృతాః । ఏవంభూతాయేన్ద్రాయ హే సఖాయః వచోఽప్రోచత।
ఘృతాత్స్వాదీయో మధునశ్చేతి కృత్వేతి । వచ ఏవేత్యనేన తు
తాత్పర్యకథనపరేణ బ్రాహ్మణేన దేవతాః ప్రత్యక్షీకృతాస్తూయ-
న్తే। హే ఇన్ద్ర ఇదం మే మమ వచ ఏవ ఘృతాచ్చ మధునశ్చ

స్వాదీయః । అసిద్ధత్వాత్స్వాదీయస్త్వస్య ప్రార్థనేయమితి దర్శయతి
స్వాదీయో౽స్త్విత్యాదినా। స్వాదీయో౽స్త్విత్యేవాసౌ సాక్షిత్వేన
ఋషిరాహేత్యర్థః । అతో౽స్తి ప్రీతిః । ఏవమధ్యయనం రసాత్స్వా-
దుతరమిత్యుక్తమ్ । మాంసాదపి స్వాదుతరమితి మన్త్రాన్తరం
దర్శయతి । ఆ తే అగ్న ఇత్యాది । అస్య మన్త్రస్య తాత్పర్యక-
థనపరం బ్రాహ్మణమ్ ఏత ఏవేత్యాది । హే అగ్నే! ఏత ఏవ మే
మత్సమ్బద్ధినః । అత ఏవ తే తవ ఉక్షాణశ్చ ఋషభాశ్చ వశా-
శ్చ భవన్తి । భవన్త్విత్యర్థః । భవన్తీతి లోడర్థే లట్ । కే
మత్సమ్బద్ధిన ఇతి చేత్ య ఇమం స్వాధ్యాయమధీయత ఇతి ।
అస్య మన్త్రస్య తాత్పర్యమ్ । ఉక్షాదిమాంసేన తవ యావతీ
ప్రీతిస్తావతీ విద్యయా౽పి భవత్విత్యర్థః । ఉత్తరార్ధర్చస్య
తాత్పర్యకథనపరం బ్రాహ్మణమ్ యో నమసా స్వధ్వర ఇతి నమ-
స్కారేణేత్యాది । నమస్కారేణాపి యో౽గ్నిమర్చయతి సో౽-
పి స్వధ్వరః శోభనయజ్ఞః । తస్యేదర్వన్తో రంహయన్త ఇత్యాది
పాకయజ్ఞానామర్థవాదః । నమస్కారేణాపి ఖలు ప్రీతిరస్తి । కు-
తః ? న వై దేవా నమస్కారమతి । అతిరతిక్రమణే । దేవా హి
నమస్కారం నాతిక్రామన్తి । తమప్యాద్రియన్త ఇత్యర్థః । కిమి-
తి నాతిక్రామన్తి ? యజ్ఞో వై నమః । నమస్కారో౽పి యజ్ఞ ఇ-
త్యర్థః । ఇతి హి బ్రాహ్మణం భవతి । ఇతిశబ్దో నిర్దిష్టపరామ-
ర్శీ । సమిధమేవేత్యాది । ఏవమన్తం బ్రాహ్మణం భవతీత్యర్థః ॥

స్మృత్యర్థసారే—

శ్రౌతే తు సర్వశాస్త్రోక్తం సర్వస్యైవ యథోచితమ్ ।
స్మార్తం సాధారణం తేషు గ్రాహ్యం శ్రౌతేషు కర్మసు ॥
సామయాచారికా ధర్మా జాతిదేశసముద్భవాః ।

గ్రామాచారాః పరిగ్రాహ్యా యే చ విధ్యవిరోధినః ।
యుగధర్మాః పరిగ్రాహ్యాః సర్వత్రైవ యథోచితమితి ॥

చతుర్వింశతిమతే—

హతం జ్ఞానం క్రియాహీనం హతా చాజ్ఞానినాం క్రియా ।
అపశ్యన్నన్ధకో దగ్ధః పశ్యన్నపి చ పఙ్గుకః ॥

మనుః—విధిసృష్టం తు యత్కర్మ కరోత్యవిధినా తు యః ।
ఫలం న కించిదాప్నోతి క్లేశమాత్రం హి తస్య తు ॥ ఇతి.
తస్మాత్ప్రయత్నతో జ్ఞానమాసాద్యైవానుష్ఠేయమ్ ॥

అత్ర ముఖ్యకాలాసమ్భవే గౌణకాలానుష్ఠానం ప్రాయశ్చిత్తం చోక్తం—స్మృత్యర్థసారే—

ఏవమాగామికార్యస్య ముఖ్యకాలాదధస్తతః ।
స్వకాలాదుత్తరో గౌణః కాలః పూర్వస్య కర్మణః ॥
సర్వత్ర గౌణకాలేషు కర్మ చోదితమాచరన్ ।
ప్రాయశ్చిత్తం వ్యాహృతిభిర్హుత్వా కర్మ సమాచరేదితి ॥

స్మృతిరత్నావళ్యామ్—

ప్రమాదాత్ కుర్వతాం కర్మ ప్రచ్యవత్యధ్వరేషు యత్ ।
స్మరణాదేవ తద్విష్ణోః సమ్పూర్ణం స్యాదితి శ్రుతిః ॥

తత్ర స్మరణం మన్త్రేణ కర్తవ్యమ్ । తథాఽఽహ—

యాజ్ఞవల్క్యః—

తద్విష్ణోరితి మన్త్రేణ స్మర్తవ్యస్సర్వకర్మసు ।
గాయత్రీ వైష్ణవీ హ్యేషా విష్ణుసంస్మరణాయ వై ॥ ఇతి.

కృతం సమస్తం కర్మ విష్ణ్వర్పితం కుర్యాదిత్యుక్తం—

బృహన్నారదీయే—

విష్ణ్వర్పితాని కర్మాణి సఫలాని భవన్తి హి ।

అనర్పితాని కర్మాణి భస్మని న్యస్తహవ్యవత్ ॥
నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం యచ్చాన్యన్మోక్షసాధనమ్ ।
విష్ణోస్సమర్పితం సర్వం సాత్త్వికం సఫలం భవేదితి ॥

—ఇతి పరిభాషా —

అథేదానీమగ్నిముఖమన్త్రాణామర్థః కథ్యతే—
తత్ర తావదర్థజ్ఞానస్య ఫలమాహ- యాజ్ఞవల్క్యః—

యశ్చ జానాతి తత్త్వేన ఆర్షం ఛన్దశ్చ దైవతమ్ ।
వినియోగం బ్రాహ్మణం చ మన్త్రస్యార్థం తథైవ చ ॥
ఏకైకస్య ఋషేస్సోపి వన్ద్యో హ్యతిథివద్భవేత్ ।
దేవతానాం చ సాయుజ్యం గచ్ఛత్యేవ న సంశయ ఇతి ॥

వ్యాసస్తు- అర్థపరిజ్ఞానే ఫలం తదపరిజ్ఞానె దోషం చాహ -

మన్త్రార్థజ్ఞో జపన్ జప్యం తథైవాధ్యయనం ద్విజః ।
స్వర్గలోకమవాప్నోతి నరకం తు విపర్యయ ఇతి ॥

అగ్నిప్రతిష్ఠాపనె- జుష్టో దమూనా ఇతి । హే అగ్నే ! జుష్టః సర్వైస్సేవితః । దమూనాః దానమనాః దాన్తమనా వా । అతిథిః అతిథివత్పూజ్యః । విద్వాన్ జ్ఞానవాన్ । ఏవంభూతస్త్వం నః అస్మాకం దురోణే దురోణ ఇతి గృహనామ గృహే । ఇమం యజ్ఞం ఉపయాహి ఉపగచ్ఛ । విశ్వాన్ అభియుజః అభియోక్తౄన్ ద్వేష్టౄనిత్యర్థః । విహత్య శత్రూయతాం శత్రుత్వమిచ్ఛతాం తేషాం భోజనాని భోగయోగ్యాని । ఆభర ఆహర ॥ ఏహ్యగ్న ఇతి హే అగ్నే । ఏహి ఆగచ్ఛ । ఇహాస్మిన్ యజ్ఞే । హోతా దేవానాం ఆహ్వాతా సన్ నిషీద । అదబ్ధః రక్షసాదిభిరహింస్యః పురఏతా నోఽస్మాకం పురోగన్తా త్వం సు సుష్ఠు భవ । ఏవంవిధం త్వా త్వాంవిశ్వమిన్వ విశ్వవ్యాప్త । రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ । అవతాం

రక్షతామ్ । మహే మహతే । సౌమనసాయ సుమనస్త్వాయ । దేవాన్యజ అస్మాభిర్దత్తం పురోడాశాదికం దేవేభ్యో దదస్వ ॥

చత్వారి శృఙ్గేతి-అస్య యజ్ఞమూర్తేరగ్నేశ్చత్వారి శృఙ్గాణి చత్వారో వేదాశ్శృఙ్గస్థానీయాః । త్రయోఽస్య పాదాస్త్రీణి సవనాని పాదస్థానీయాని । ద్వే శీర్షే ప్రాయణీయోదయనీయే । సప్తహస్తాసః సప్తచ్ఛన్దాంసి అస్య యజ్ఞేశ్వరస్య హస్తస్థానీయాని । హస్తోఽనుష్ఠానస్య ముఖ్యస్థానమ్ ॥ తద్వచ్ఛన్దాంస్యపి దేవతాప్రీణనస్య ముఖ్యస్థానమితి ముఖ్యవ్యవహారః ॥ వృషభః వృషభరూపీ యస్త్రిధా బద్ధః । మన్త్రబ్రాహ్మణకల్పైస్త్రిధా బద్ధస్సన్ । రోరవీతి భృశం శబ్దాయతే । సవనక్రమేణ ఏష మహో దేవః-మహాన్ దేవః । మర్త్యాన్ మర్త్యైర్యజమానైర్నిష్పాద్యత్వాత్ । ఆవివేశ ఆవిశతి ॥ ప్రత్యవరోహేతి- హే జాతవేదః ! త్వం పునః । ప్రత్యవరోహ లౌకికాగ్నౌ పునరవతర । ప్రజానన్ విద్వాంస్త్వం నోఽస్మాకం హవ్యం దేవేభ్యో వహ ప్రాపయ । ప్రజాం పుష్టిం రయిమస్మాసు ధేహి । అథానన్తరం యజమానాయ మహ్యాం శం సుఖంకరో భవ । యోః యు మిశ్రణామిశ్రణయోరితి ధాతుః । అత్రామిశ్రణే దుఃఖస్యామిశ్రకో భవ ॥ విశ్వాని న ఇతి—హే జాతవేదః నః అస్మాకం దుర్గహా దుఃఖేన గ్రాహ్యాణి దుఃఖేనభోగ్యాని । విశ్వాని దురితా దురితాని । సిన్ధుం న సిన్ధుమివ యథా నావా నావికః సిన్ధుం తారయతి తథా త్వమపి । దురితా దురితాన్యతిపర్షి అతిపారయ । కిఞ్చ-హే అగ్నే ! అత్రివత్ అత్రేరివాస్మాకమ్ । నమసా స్తోత్రేణగృణానః స్తూయమానః । తనూనాం శరీరాణాం అవితా త్వం బోధి । అస్మాస్వనుగ్రహాత్మికాం బుద్ధిం కురు ॥ యస్త్వా హృదేతి యో మర్త్యః మరణధర్మాఽహం అమ-

త్యర్థం త్వాం కీరిణా స్తుతియుక్తేన । హృదా హృదయేన । మ-
న్యమానఃస్తువన్ । జోహవీమి ఆహ్వయామి । హే జాతవేదః!
యశో అస్మాసు ధేహి। హే అగ్నే! ప్రజాభిః త్వద్దత్తాభిః । అమృత-
త్వం సన్తత్యవిచ్ఛేదలక్షణమవినాశిత్వం అస్యాం ప్రాప్నుయామ్ ।
“ప్రజామను ప్రజాయసె । తదు తే మర్త్యామృతమ్” ఇతి
శ్రుతేః ॥ యస్మై త్వమితి- హే జాతవేదః! త్వం యస్మై । సుకృతే
సుకృతకర్మణి । యజమానాయ లోకం, స్యోనం సుఖకరం కృ-
ణవః అకరోః । హే అగ్నే! స యజమానః । అశ్వినం బహ్వశ్వో-
పేతం, పుత్రిణం బహుపుత్రోపేతం, వీరవన్తం వీరైర్వీర్యేణ చో-
పేతం, గోమన్తం గోయుక్తం, రయిం ధనం, నశతే ప్రాప్నోతి ।
స్వస్తీత్యవినాశినామ । స యజమానః । కదాచిదపి న నశ్యతి ।
ఉ ఇతి పూరణార్థః ॥ అగ్నయే త్వా జుష్టం నిర్వపామీతి- హే
వ్రీహే! అగ్నయె అగ్న్యర్థం జుష్టమభిప్రేతం త్వా త్వాం నిర్వ-
పామి శూర్పె నిదధామి । ప్రోక్షణమన్త్రే ప్రోక్షయామీతి
విశేషః ॥ సవితుష్ట్వేతి—సవితురాదిత్యస్య । ప్రసవె అనుజ్ఞాయాం
సత్యాం, హే ఆజ్య! త్వా త్వాముత్పునామి । అదృష్టరూపో వా,
కేశకీటాద్యపనయనదృష్టరూపో వా సంస్కార ఉత్పవనమ్ । తత్క-
రోమి । అచ్ఛిద్రేణ పవిత్రేణ । అచ్ఛిద్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం,
వసోః ప్రశస్యవాసహేతోః, సూర్యస్య మణ్డలాత్మనః ॥ రశ్మిభి-
ర్జగతాం శుద్ధిహేతుభిరుత్పునామీత్యన్వయః । అయం త ఇధ్మ
ఇతి- హే జాతవేదః! తే అయమిధ్మః । ఆత్మా ఆత్మభూతః, స్వ-
రూపద్యోతకత్వేన తేనేధ్మేన ఇధ్యస్వ దీప్తో భవ । వర్ధస్వ ప్ర-
బలో భవ । అస్మాంశ్చ ఇద్ధ దీపయ । వర్ధయ చ ప్రబలాన్
కురు । కిఞ్చ—ప్రజయా, పశుభిః, బ్రహ్మవర్చసేన వృత్త్యాధ్యయ-

నసమ్పత్త్యా, అన్నాద్యేన చ సమేధయ సమృద్ధాన్కురు ॥ యదస్యేతి—అస్య ప్రక్రాన్తస్య కర్మణస్సమ్బన్ధి యదత్యరీరిచం విహితాదతిరిక్తమకరవమ్ । యద్వా—ఇహాస్మిన్కర్మణి । న్యూనమకరమకరవమ్ తత్ సర్వం విద్వాన్ స్విష్టకృత్, దురిష్టమపి సుష్ఠు ఇష్టం కరోతీతి స్విష్టకృత్ । ఏవంవిశిష్టోఽగ్నిః, మే మమ సమ్బన్ధి, యత్ స్విష్టం తత్సుహుతం సాధు హుతం కరోతు । స్విష్టకృతే స్విష్టకృత్త్వగుణయుక్తాయ । సుహుతహుతే సుహుతం హావిర్జుహోతి దేవేభ్యో దదాతీతి సుహుతహుత్తస్మై సర్వప్రాయశ్చిత్తాహుతీనాం సమర్ధయిత్రే సమృద్ధిం కుర్వతే । తథా కామానాం సమర్ధయిత్రే అగ్నయ ఇదం స్విష్టకృదాఖ్యం హవిర్జుహోమి । హే అగ్నే, నః సర్వాన్కామాంత్సమర్ధయ స్వాహా స్వాహాశబ్దో హవిఃప్రదానార్థః ॥ స్వాహాకారోత్పత్తిశ్శ్రూయతే—,, ప్రజాపతిరగ్నిమసృజత । తం ప్రజా అన్వసృజ్యన్త । తమభాగ ఉపాస్త । సోఽస్య ప్రజాభిరపాక్రామత్ । తమవరురుత్సమానోఽన్వైత్ । తమవరుధం నాశక్నోత్ । స తపోఽతప్యత । సోఽగ్నిరుపారమతాతాపి వై స్య ప్రజాపతిరితి । స రరాటాదుదమృష్ట । తద్ఘృతమభవత్ । తస్మాద్యస్య దక్షిణతః కేశా ఉన్మృష్టాః । తాం జ్యేష్ఠలక్ష్మీ ప్రాజాపత్యేత్యాహుః । యద్రరాటాదుదమృష్ట । తస్మాద్రరాటే కేశా న సన్తి । తదగ్నౌ ప్రాగృహ్ణాత్ । తద్వ్యచికిత్సత్ । జుహవానీ (3) మా హౌషా (3) మితి । తద్విచికిత్సాయై జన్మ । య ఏవం విద్వాన్ విచికిత్సతి ।

వసీయ ఏవ చేతయతే । తం వాగభ్యవదజ్జుహుధీతి । సాఽబ్ర-
వీత్ । కస్త్వమసీతి । సైవ తే వాగిత్యబ్రవీత్ । సాఽజుహో-
థ్స్వాహేతి । తథ్స్వాహాకారస్య జన్మ । య ఏవగ్ం స్వాహా-
కారస్య జన్మ వేద । కరోతి స్వాహాకారేణ వీర్యమ్ । యస్యైవం వి-
దుషస్స్వాహాకారేణ జుహ్వతి । భాగాయైవాస్య హుతం భవతి"
ఇతి ॥ నిత్యప్రాయశ్చిత్తే-అయాశ్చేతి---హే అగ్నే త్వం అయా-
శ్చాసి భక్తాన్ ప్రత్యేతాఽసి । అనభిశస్తిశ్చ అనిన్దితశ్చాసి । హే
అగ్నే! అయా అసీతి యత్తత్సత్యమిత్సత్యమేవ । అయాసా ఛా-
న్దసా దీర్ఘః । అయసా త్వం ప్రతిగన్తాఽసి । పయసా ఆజ్యరూపే-
ణాన్నేన కృతః అస్మాభిస్సంవర్ధితః । ఏవంభూతస్త్వం అయా సన్
ఛాన్దసస్సులోపః । భక్తైర్గమ్య ఏవ సన్ హవ్యం అస్మాభిర్దత్త-
మాజ్యాదికం, ఊహిషే వహస్వ । తథా అయా ఏవ సన్ నః అ-
స్మభ్యం భేషజం శరీరాదిపుష్టిహేతుం, ధేహి దేహి ॥ అతో దేవా
ఇతి---యతః కారణాద్విష్ణుస్త్రివిక్రమః । సప్తధామభిర్గాయ-
త్ర్యాదిసప్తచ్ఛన్దోభిః సాధనభూతైః పృథివ్యాః పృథివీప్రదేశే స్థి-
త్వా తదానీముపరి స్థితాన్ లోకాన్విచక్రమే వివిధేన పదక్రమేణ
స్వీకృతవాన్ "విష్ణుముఖా వై దేవాశ్ఛన్దోభిరిమాన్లోకాననపజ-
య్యమభ్యజయన్" ఇతి శ్రుతేః । అతః కారణాద్విష్ణుముఖా వై
దేవాః కర్మణ్వైగుణ్యాత్ నః అస్మాన్ అవన్తు రక్షన్తు ॥ ఇదం
విష్ణురితి---విష్ణుస్త్రివిక్రమావతారః ఇదం త్రైలోక్యముద్దిశ్య విచ-
క్రమే విక్రమణం కృతవాన్ । విక్రమమాణశ్చ, త్రేధా త్రిషు

స్థానేషు పదం నిదధే నిహితవాన్ । అస్య విష్ణోస్తత్ర పాంసురే ధూలియుక్తే పదస్థానే సమూఢ్యమిదం జగత్ । సమ్యగన్తర్భూతమ్ । యథా పాంసురే ప్రదేశే నిహితం పదం స్పష్టీభవతి తద్వత్ । భూః భవన్త్యస్యాం భూతానీతి భూః అధికరణే క్విప్ । అత్ర పరమాత్మైవ స్థావరజఙ్గమాత్మకస్య జగతోఽధికరణభూతస్సన్ భూతశబ్దేనోచ్యతే ॥ భువః—భావయతి విశ్వమవకాశప్రదానేన స్థితిప్రదానేనేతి వా భువః । అన్తర్భావితణ్యర్థః । తత్రాపి పరమాత్మైవ సర్వేషాం భావరూపాణాం పదార్థానామవకాశప్రదానేనోచ్యతే ॥ స్వః—సుష్ఠు వరణీయం సుఖమస్మిన్ ప్రాప్యత ఇతి స్వః అత్ర సుఖస్వరూప ఏవాత్మోక్తః ॥ భూర్భువస్స్వస్స్వాహేతి — ఏవంభూతాయ సర్వాత్మకాయ ప్రజాపతయే స్వాహా । ఇదం హవిః ప్రదీయతే ॥ యద్వో దేవా ఇతి—హే దేవాః ! మరుతః ! అహం ప్రయుతీ ప్రయుతం మిశ్రణం అస్యాస్తీతి ప్రయుతి మనః సుపాం సులుగిత్యాదినా పూర్వసవర్ణ ఈకారస్తృతీయాయాః ప్రయుతినా మనసా వాచా చ, వో యుష్మాకం దేవహేళనం దేవానాం క్రోధనిమిత్తం యత్కించిదతిపాతయాని అత్యయం కృతవాన్ అరాయః అదానశీలః । అస్మాన్ అస్మదీయం సర్వమ్ । అభిదుచ్ఛునాయతే నో దాపయితుమిచ్ఛతి । తచ్ఛత్రుదర్శితం సర్వమతిక్రమణదోషమస్మత్తోఽన్యత్ర నిధేతన స్థాపయత ॥ పూర్ణమసీతి—హే పూర్ణపాత్రాధిష్ఠాతృదేవతే ? త్వం పూర్ణం పర్యాప్తం సర్వసమృద్ధిభిరప్యాయితమసి । పూర్ణం మే భూయాః । మమాపి త్వం సర్వసమృద్ధిభిః పర్యాప్తం భూయాః । సుపూర్ణమసి సుపూర్ణం మే భూయా ఇత్యత్ర సుష్ఠు ఇయానేవ విశేషః । త్వం సదసి సత్తావిశిష్టం యత్కించిత్తత్త్వమసి మమాపి త్వం సద్భా-

యాః । సర్వమసి సర్వాత్మకమసి త్వత్తోఽన్యన్న కించిదస్తి । త-
స్మాత్సర్వమిష్టం మమ భూయాః । అక్షితిరసి అనుపక్షీణమసి ।
తస్మాన్మే మమ విషయె మా క్షేష్ఠాః క్షయం మా గాః ॥ ప్రాచ్యాం
దిశీత్యాది మార్జనె-ప్రాచ్యాం దిశి వ్యవస్థితా యే దేవాః, ఋ-
త్విజశ్చ తే మార్జయన్తామ్। ఏతేన దక్షిణస్యామిత్యాదయో వ్యా-
ఖ్యాతాః ॥ ఆపో అస్మానితి—మాతరః జగతో మాతృస్థానీయా
ఆపః అస్మాన్ శున్ధయన్తు ప్రోక్షణేన శోధయన్తు । ఘృతప్వః ఘృతం
గవ్యం తేన పునన్తీతి ఘృతప్వః । ఘృతేన ప్రోక్షణోదకేన నః
అస్మాన్ పునన్తు । హి యస్మాత్కారణాత్, దేవీః దేవ్యః దెవనశీలా
ఆపః విశ్వం సర్వం రిప్రం పాపం పరపా రిప్రమితి పాపనామనీ
భవతః । ప్రవహన్తి అపనయన్తు । అనన్తరం ఆభ్యః, అత ఏవ
శుచిః శుద్ధః పూతశ్చ సన్ ఉదెమి ఆభిముఖ్యేనోద్గచ్ఛామి॥ఇదమాప
ఇతి—హె ఆపః ! మయి యజమానే యత్కించిద్దురితం అజ్ఞా-
నాన్నిష్పన్నం, అథ వా—అహమభిదుద్రోహ బుద్ధిపూర్వకం
ద్రోహం కృతవానస్మి, అథ వా—అహం శేపె సాధూన్ శప్త-
వానస్మి, ఉత అపి చ—అనృతముక్తవానస్మి, ఇతి యదస్తి తదిదం
సర్వం మె మమ అపరాధజాతం, ప్రవహత మత్తోఽన్యత్ర ప్రవా-
హేణ నయత ॥ సుమిత్ర్యా న ఇతి—ఆపః, ఓషధయశ్చ సుమి-
త్ర్యాః శోభనమిత్ర్యాః ఇహాముత్ర శుభావహాః సన్తు । కిఞ్చ తా
ఏవాపః, ఓషధయశ్చ తస్మై దుర్మిత్ర్యాః ఇహాముత్ర దుఃఖకారి-
ణ్యః సన్తు । యోఽస్మాన్ద్వేష్టి యశ్చ అస్మాకమప్రియో భవతి ;
యం చ వయం ద్విష్మః అప్రియాస్స్మః ॥ మాఽహం ప్రజామితి—
హె ఆపః ! అహం ప్రజాం ఇవేత్యధ్యాహారః। ప్రజామివ యుష్మా-
న్మా పరాసిచం పృథక్సెచనం కరోమి । యా యూయం నః అ-

స్మాకం సయావరీః సయావర్యః సహగన్తృస్వభావాః । స్థ న న భవథ
తావః యుష్మాన్, సముద్రే అత్ర సముద్రశబ్దేనాఞ్జలిరుచ్యతే ।
తత్ర నినయామి ప్రాపయామి । పాథ ఇత్యన్తరిక్షనామ । స్వం
పాథః స్వకీయం స్థానమన్తరిక్షం అపీథ అస్మాభిర్మార్జనీకృతే
స్వస్థానం గచ్ఛథ ॥ అగ్నే త్వం న ఇతి—హే అగ్నే! వ-
రూథ్యః వరూథైః పరిధిభిర్వృతః । త్వం నః అస్మాకం అన్తమః
అధికతమో భవ । ఉత అపిచ—త్రాతా రక్షకః శివః సుఖకరశ్చ
వసుః వసనీయః సర్వేషామగ్రణీః, వసుశ్రవాః వసనీయకీర్తిః, అగ్నిః
ఏవంభూతస్త్వం అచ్ఛ-ఆగచ్ఛ । నక్షి-ఆభిముఖ్యేనాస్మాన్ ప్రా-
ప్నుహి । గత్వా చ, అస్మాకం ద్యుమత్తమం దీప్తిమత్తమం రయిం
ధనం దాః దేహి ॥ స నో బోధీతి-హే అగ్నే స త్వం నః అస్మాన్,
బోధి బుద్ధ్యస్వ । స త్వం హవం అస్మదీయమాహ్వానం శ్రుధి శృణు ।
అఘాయతః అఘమిచ్ఛతః । సమస్మాత్ సర్వస్మాజ్జనాత్ నః అస్మాన్
ఉరుష్య రక్ష । హే శోచిష్ఠ అతిశోచిష్మన్ దీదివః స్వతేజోభిర్దీప్తా-
గ్నే తం త్వా త్వాం సుమ్నాయ సుఖాయ, సుమ్నమితి సుఖనామ ।
తదర్థం, సఖిభ్యః సమానఖ్యాతిభ్యః పుత్రేభ్యః తదర్థం చ,
నూనం ఈమహే యాచామహే ॥ ఓం చ మ ఇతి ॥ హే య-
జ్ఞపురుషాగ్నే ఓం చ ప్రణవశ్చ మే, స్వరశ్చ మే ఉదాత్తాదిస్వ-
రశ్చ, యన్మదీయం ఉపచ ఉపస్థానం, నమశ్చ నమస్కారశ్చ య-
దస్తి, తదేవ తే తవ సమ్బన్ధి ఏతదుక్తం భవతి ప్రణవేన ఉదా-
త్తాదిస్వరేణ చ యద్వైగుణ్యం, తత్సర్వం తవోపస్థానేన నమ-
స్కారేణ చ పరిహ్రియత ఇతి । తత్ర విషయవిభాగః-యత్తే న్యూ-
నం తస్మై తత్సాద్గుణ్యాయ తే ఉపయత్ ఉపస్థానమ్, యత్తు తే
అతిరిక్తం తస్మై తత్సాద్గుణ్యార్థం తే నమః-నమస్కారః, అతః
కారణాత్తస్మై తే నమ ఇతి ॥

ఇతి మన్త్రార్థస్సమాప్తః—

— అథాగ్నిముఖప్రయోగః —

అథ యజమానః కృతనిత్యక్రియశ్శుచిర్భూత్వా ధౌతవాసా విధివదాచమ్య ప్రాఙ్ముఖో దర్భద్వయేష్వాసీనః పవిత్రే సమన్త్రం ధారయేత్ । పవిత్రవన్త ఇత్యనయోర్బ్రహ్మా బృహస్పతిర్జగతీ । "పవిత్రవన్తః పరి వాచమాసతే పితైషాం ప్రత్నో అభిరక్షతి వ్రతమ్ । మహస్సముద్రం వరుణస్తిరోదధే ధీరా ఇచ్ఛేకుర్ధరుణేష్వారభమ్ ॥ సహస్రధారేవతే సమస్వరన్దివో నాకే మధుజిహ్వా అసశ్చతః । అస్య స్పశో న నిమిషన్తి భూర్ణయః పదేపదే పాశినస్సన్తి సేతవః ॥" ఆభ్యాం పవిత్రే ధృత్వా, ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య, శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థమముకకర్మ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య, తదఙ్గహోమం కర్తుముపలేపనాది కర్మ కరిష్య ఇత్యుక్త్వా, శుద్ధదేశే కిఞ్చిదుచ్ఛ్రితాం సమీకృతాం చతుర్దిక్షు ఇషుప్రమాణాం తదధికపరిమాణాం వా భూమిం గోమయేన ప్రదక్షిణముపలిప్య, మఙ్గళార్థం రఙ్గవల్ల్యాదిభిరలఙ్కృత్య, తన్మధ్యదేశాపేక్షయా పశ్చిమభాగే యజ్ఞీయశకలమూలేనోదగాయతాం ప్రాదేశమాత్రామేకాం రేఖామాలిఖ్య, తస్యా దక్షిణోత్తరయోరన్తరయోః ప్రాగాయతే పూర్వరేఖయాఽసంస్పృష్టే ప్రాదేశసమితే ద్వే రేఖే లిఖిత్వా, తయో రేఖయోర్మధ్యే దక్షిణత ఆరభ్య పరస్పరమసంస్పృష్టాః ప్రాగాయతాః ప్రాదేశసమితాస్తిస్రో రేఖా లిఖిత్వా, తత్ర తచ్ఛకలముదగగ్రం నిధాయ స్థణ్డిలమద్భిరభ్యుక్ష్య శకలమాగ్నేయ్యాం నిరస్య పాణిం

ప్రక్షాళ్య వాగ్యమనం కుర్యాత్ । తత ఉక్తప్రకారేణ కర్మ-విశేషమవగమ్య అగ్నివిశేషః ప్రతిష్ఠాపనీయః । తత్రాయం క్రమః-సౌవర్ణరాజతతామ్రమథాతా వ్రదిలేపితనవశరావాద్యన్యతమపాత్రే శ్రోత్రియాగారస్వగృహాద్యన్యతరస్థం ప్రదీప్తబహులాఙ్గారమయం హవిర్భుజం నిక్షిప్య తథావిధపాత్రాన్తరేణాపిధాయానీతం, సమస్తవ్యాహృతేః ప్రజాపతిః ప్రజాపతిర్బృహతీ । ఓం భూర్భువస్సువః ॥ ఇత్యనేనా*త్మాభిముఖం పాణిభ్యాం షట్సు రేఖాసు ప్రతిష్ఠాప్య సమన్త్రమావాహయేత్ —తత్ర మన్త్రః—

ఏహ్యగ్న ఇత్యస్య మన్త్రస్య రహూగణపుత్రో గౌతమోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్—

“ఏహ్యగ్న ఇహ హోతా నిషీదాదబ్ధస్సుపురఏతా భవానః । అవతాం త్వా రోదసీ విశ్వమిన్వే యజామహే సౌమనసాయ దేవాన్ ॥ ”

జుష్టో దమూనా ఇత్యస్య వసుశ్రుతోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్—

“జుష్టో దమూనా అతిథిర్దురోణ ఇమం నో యజ్ఞముపయాహి విద్వాన్ । విశ్వా అగ్నే అభియుజో విహత్యా శత్రూయతామాభరా భోజనాని ” ॥ ఆభ్యాం మన్త్రాభ్యామస్మిన్నగ్నౌ యజ్ఞేశ్వరమావాహయామీత్యావాహ్య ॥

అగ్నే ఆచ్ఛా వదేత్యస్య మన్త్రస్య అగ్నిస్తాపసోఽగ్నిరనుష్టుప్, అగ్నేస్స్వాభిముఖీకరణే వినియోగః ॥

---

* అనేనేతి సమస్తవ్యాహృతిరూపేణ మన్త్రేణేత్యర్థః.

„ అగ్నే అచ్ఛా వదేహ నః ప్రత్యఙ్నస్సుమనా భవ । ప్ర
ణో యచ్ఛ విశస్పతే ధనదా అసి నస్త్వమ్ ” ॥

అనేన మన్త్రేణ స్వాభిముఖం కృత్వా ప్రోక్షితేన్ధనాని నిక్షి-
ప్య వేణుధమన్యా ప్రబోధ్య తతః ప్రజ్వలితాగ్నిమేవం ధ్యాయేత్ -

తత్ర మన్త్రః—చత్వారి శృఙ్గా వామదేవో జాతవేదాగ్ని-
స్త్రిష్టుప్—

„ చత్వారి శృఙ్గా త్రయో అస్య పాదా ద్వే శీర్షే సప్త
హస్తాసో అస్య । త్రిధా బద్ధో వృషభో రోరవీతి మహో దేవో
మర్త్యాం ఆవివేశ ” ॥ స్మృతిశ్చ—

సప్తహస్తశ్చతుశ్శృఙ్గః సప్తజిహ్వో ద్విశీర్షకః ।
త్రిపాత్ప్రసన్నవదనస్సుఖాసీనశ్శుచిస్మితః ॥
స్వాహాం తు దక్షిణే పార్శ్వే దేవీం వామే స్వధాం తథా ।
బిభ్రద్దక్షిణహస్తైస్తు శక్తిమన్నం స్రుచం స్రువమ్ ॥
తోమరం వ్యజనం వామే ఘృతపాత్రం చ ధారయన్ ।
మేషారూఢం జటాబద్ధం గౌరవర్ణం మహౌజసమ్ ॥
ధూమధ్వజం లోహితాక్షం సప్తార్చిస్సర్వకామదమ్ ।
ఆత్మాభిముఖమాసీనమేవం ధ్యాయేద్ధుతాశనమ్ ॥

ఏవం ధ్యాత్వాఽన్వాధానం కుర్యాత్, తత్రాయం క్రమః—
సమిద్ద్వయమాదాయ దేశకాలౌ కథయిత్వా, అద్య కరిష్యమాణే
అస్మిన్కర్మణి దేవతాపరిగ్రహార్థమన్వాధానం కరిష్యే అస్మి-
న్నన్వాహితేఽగ్నావగ్నిం జాతవేదసమిధ్మేన ప్రజాపతిం ప్రజాపతి-
మాఘారావాజ్యేనాగ్నీషోమౌ చక్షుషీ ఆజ్యేన యథోక్తాః ప్ర-

ధానదేవతా యథోక్తద్రవ్యేణ శేషేణ స్విష్టకృతమిధ్మసంనహనేన
రుద్రమయసమగ్నిం దేవాన్ విష్ణుమగ్నిం వాయుం సూర్యం ప్ర-
జాపతిం చైతాః ప్రాయశ్చిత్తదేవతా ఆజ్యేన విశ్వాన్దేవాన్సంప్రా-
వేణాఙ్గదేవతాః ప్రధానదేవతాస్సర్వాస్సంనిహితాస్సన్తు ఏవం సా-
ఙ్గేన కర్మణా సద్యో యక్ష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య,-భూర్భువస్స్వస్స్వా-
హా ఇతి హుత్వా, ప్రజాపతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్॥
తత ఉక్తప్రకారేణాహృతేషు పుందర్భేషు ప్రాదేశమాత్రాన్
షట్త్రింశద్దర్భాన్ రజ్జుకరణార్థం గృహీత్వా తత్ర ద్వాదశద-
ర్భైస్సన్ధిత్రయవతీం రజ్జుం ప్రాదక్షిణ్యేన కృత్వా పునరన్యాం రజ్జు-
మేవం కృత్వా ఉభయమప్రాదక్షిణ్యేన సమస్య, పునరన్యాం కృ-
త్వా ప్రాదక్షిణ్యేన త్రివృతం సమస్యాన్తే ప్రదక్షిణగ్రన్థిం కృత్వా
తాం త్రివృతాం రజ్జుముదగగ్రాం వితత్య తత్ర ప్రాదేశమాత్రాన్ము-
ష్టిపరిమితాన్దర్భాన్నిధాయ తయా బహిర్ద్విరావేష్ట్య రజ్జ్వ-
గ్రేణ రజ్జుమూలం సకృదావేష్ట్య తదగ్రశేషం పూర్వమావేష్టి-
తరజ్జ్వధస్తాన్నినీయ పరిస్తరణాద్యర్థం దర్భైస్సహాయతనాత్ప-
శ్చాద్భాగ ఉపరి నిదధ్యాత్ । తతః పూర్వవద్రజ్జుం కృత్వోదగ-
గ్రాంవితత్య పలాశఖాదిరాద్యన్యతమయజ్ఞియవృక్షసమ్భవం ప్రాదే-
శప్రమాణం పఞ్చదశసమిదాత్మకేధ్మం ప్రాగగ్రం నిధాయ తయా
సకృదావేష్ట్య బద్ధ్వోపరి నిధాయ పరిసమూహనాదికం కుర్యాత్॥
తత్రాయం క్రమః—అగ్నేస్సకాశాదష్టాఙ్గులిపరిమితే దేశే ఐశా-
నీం దిశమారభ్య ప్రదక్షిణం సమన్తాత్సోదకేన పాణినా త్రిః పరి-
మృజ్య పూర్వముపరి నిహితాన్ దీర్ఘాన్ షోడశ దర్భానా-
దాయ దశాఙ్గులిపరిమితే దేశే సమసంఖ్యయా ప్రాచ్యాముదగ-
గ్రైర్దక్షిణస్యాం ప్రాగగ్రైః ప్రతీచ్యాముదగగ్రైరుత్తరస్యాం ప్రా-

గగ్రైర్దర్భైః పరిస్తృణీయాత్ । పూర్వపశ్చాత్పరిస్తరణమూల-
యోరుపరి దక్షిణపరిస్తరణముత్తరపరిస్తరణముదగగ్రయోరధస్తా-
ద్భవతి।ఏవం పరిస్తీర్య, బ్రహ్మాసనార్థమగ్నేర్దక్షిణతోఽష్టావింశతిద-
ర్భాన్, పాత్రాసాదనార్థం చోత్తరతః కాంశ్చిద్దర్భాన్ ప్రా-
గగ్రానాస్తీర్య అగ్నేరపరాజితాం దిశమారభ్య త్రిరమ్భసా పరి-
షిచ్య పాత్రాసాదనం కుర్యాత్ ॥—తత్రాయం క్రమః —

అగ్నేరుత్తరభాగే పూర్వమాస్తీర్ణేషు దర్భేషు చరుస్థా-
లీప్రోక్షణపాత్రే దర్వీస్రువౌ ప్రణీతాపాత్రమాజ్యపాత్రమిధ్మం బ-
ర్హిశ్చ శూర్పకృష్ణాజినే ఉలూఖలముసలాద్యం చేత్యేతాని
పాత్రాణి ద్వంద్వశ ఉదగపవర్గం ప్రాక్సంస్థం న్యగ్బిలమాసా-
దయేత్ ॥

ఆజ్యహోమే తు – ప్రోక్షణపాత్రం స్రువం ప్రణీతాపా-
త్రమాజ్యపాత్రమిధ్మం బర్హిశ్చ ఇత్యేతాన్యాసాద్య ప్రోక్షణ-
పాత్రముత్తానీకృత్య ప్రాదేశమాత్రే స్థౌల్యేన చ సమే పవిత్రే
కృత్వా తత్పాత్రస్యోపరి నిధాయ శుద్ధాభిరద్భిః పూరయిత్వా హ-
స్తయోరఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాముదగగ్రే పవిత్రే గృహీత్వా త్రిరు-
త్పూయ పాత్రాణ్యుత్తానాని కృత్వా ఇధ్మం చ విస్రస్య సర్వాణి
పాత్రాణ్యుత్పూతాభిరద్భిస్త్రిః ప్రోక్షయేత్ ॥

తతో యథోక్తలక్షణమైశానదిశి స్థితం బ్రాహ్మణమస్మిన్క-
ర్మణి బ్రహ్మాణం త్వాం వృణ ఇతి తత్పాణిం పాణినా గృహీత్వా
వృణుయాత్ । తతో బ్రహ్మా వృతోఽస్మీత్యుక్త్వా ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞో-
పవీత్యాచమ్య సమస్తపాణ్యఙ్గుష్ఠో భూత్వాఽగ్రేణాగ్నిం పరీత్య
దక్షిణత ఉదఙ్ముఖస్స్థిత్వా ఆసనార్థదర్భేష్వేకం దర్భమఙ్గుష్ఠా-
నామికాభ్యాం గృహీత్వా నిరస్తః పరావసురితి నైరృత్యాం నిర-

స్యాపస్స్పృష్ట్వేదమహమర్వావసోస్సదనే సీదామీత్యుదఙ్ముఖ
ఏవ వామోరోరుపరి దక్షిణపాదం సంస్థాప్యోపవిశ్య గన్ధాక్షతాది-
భిరభ్యర్చితస్సన్ ఓం బృహస్పతిర్బ్రహ్మా బ్రహ్మసదన ఆసిష్యతే
బృహస్పతే యజ్ఞం గోపాయ స యజ్ఞం పాహి, స యజ్ఞపతిం పా-
హి, స మాం పాహీతి జపిత్వా సర్వదా యజ్ఞమనా ఏవ వర్తేత ॥

తతో యజమానః ప్రణీతాపాత్రమగ్నేః ప్రత్యఙ్నిధాయ
తత్ర పవిత్రే నిధాయ ఉత్పూతాభిరద్భిః పూరయిత్వా గన్ధపు-
ష్పాక్షతాన్నిక్షిప్య ధృతప్రాణో ముఖసమముద్ధృత్య బ్రహ్మన్నపః
ప్రణేష్యామీత్యుక్త్వా తతో బ్రహ్మణా ఓం భూర్భువస్స్వర్బృ-
హస్పతిప్రసూత ఇతి జపిత్వా ఓమ్ ప్రణయేత్యుచ్చైరుచ్చారితే
అగ్నేరుత్తరతస్త్రిషు దర్భేషు నిధాయ పవిత్రే గృహీత్వా అన్యై-
స్త్రిభిర్దర్భైరాచ్ఛాదయేత్ ॥

తతః ప్రత్యగగ్నేశ్శూర్పం నిధాయ తత్ర పవిత్రే ని-
ధాయ నామమన్త్రికహోమే యథా ప్రధానదేవతం ప్రత్యేకం
చతురశ్చతురో వ్రీహిముష్టీనముష్మై త్వా జుష్టం నిర్వపామీతి మ-
న్త్రావృత్త్యా నిరుప్య వ్రీహీణాముపరి తే పవిత్రే నిధాయ అముష్మై
త్వా జుష్టం ప్రోక్షామీతి నిర్వాపసంఖ్యయా ఉత్పూతాభిరద్భిః
ప్రోక్షయేత్ ॥

సమన్త్రికహోమే తు – శ్రవణాకర్మాగ్రయణాష్టకా-
శ్రాద్ధాదౌ తూష్ణీం చతురశ్చతురో ముష్టీన్నిరుప్య తథైవ ప్రో-
క్షయేత్ ॥

తతః పాత్రాణాముత్తరభాగే ప్రాగ్గ్రీవమాస్తీర్ణ ఊర్ధ్వ-
లోమ్ని కృష్ణాజిన ఉలూఖలం నిదధ్యాత్ । తత్ర వ్రీహీన్ముసలేన
పత్న్యవహన్తి । త్రిశ్శుక్లీకృతాన్ తణ్డులాన్ త్రిః ప్రక్షాళ్య పృథ-

క్పాత్రే ఏకపాత్రే వా న విదగ్ధమబహిర్గతకఞ్జికం శనైశ్శనై-
స్సుశృతం పచేత్ ॥

తతస్తే పవిత్రే ఆజ్యపాత్రే నిధాయ తత్పాత్రం పురత-
స్సంస్థాప్యాజ్యమాసిచ్యాగ్నేరుత్తరతస్థితానఙ్గారాన్ భస్మనా
సహాగ్నేరుదక్పరిస్తరణాద్బహిర్నిరుహ్య ఆజ్యస్థాలీం తేష్వధిశ్రిత్య
జ్వలతా దర్భోల్ముకేనావజ్వల్య అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం ప్రక్షాళితద-
ర్భాగ్రద్వయమాజ్యే ప్రత్యస్య పునర్జ్వలతా తేనైవ దర్భోల్ముకేన
చర్వాదినా సహాజ్యం త్రిః పర్యగ్నికరణం కృత్వా తదుల్ముక-
మపాస్య అపస్పృష్ట్వా స్థాలీం భువి కర్షన్నివోదగుద్వాస్యా-
ఙ్గారాన్ప్రత్యూహ్య అపస్పృష్ట్వా తత్ర స్థితమేవాజ్యం,

సవితుష్ట్వేతి హిరణ్యస్తూపస్సవితా పురఉష్ణిక్ —

“ సవితుష్ట్వా ప్రసవ ఉత్పునామ్యచ్ఛిద్రేణ పవిత్రేణ వ-
సోస్సూర్యస్య రశ్మిభిః ॥ ఇతి మన్త్రేణైకశ్రుత్యోచ్చారితేనైక-
వారం ద్విస్తూష్ణీముత్తానపాణిద్వయాఙ్గుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యామన్తర-
యోరసంస్పృష్టే గృహీతాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం ప్రాగుత్పూయ
తే పవిత్రే ప్రోక్ష్యాగ్నౌ ప్రహృత్యాగ్నేః పశ్చాత్పరిస్తరణాద్బహి-
రాత్మనోఽగ్రతో భువం సంప్రోక్ష్య తత్ర బర్హిస్సంనహనీం ర-
జ్జుముదగగ్రాం వితత్య తత్ర బర్హిః ప్రాగగ్రముదగపవర్గమవి-
రళమాస్తీర్య తత్రాజ్యపాత్రం నిధాయ స్రువాదిసంమార్జనం
కుర్యాత్ ॥

తత్రాయం క్రమః—దక్షిణహస్తేన స్రుక్స్రువౌ గృహీ-
త్వా సవ్యేనాష్టదర్భానాదాయ సహైవాగ్నౌ ప్రతాప్య స్రుచం
నిధాయ దక్షిణేన పాణినా స్రువస్య బిలం దర్భాగ్రైః ప్రాగాది-

ప్రాగపవర్గం త్రిస్సంమృజ్య అధస్తాద్దర్భాగ్రైర్వాహ్యాత్మం బిల-
పృష్ఠం త్రిస్సంమృజ్య తతో దర్భాణాం మూలైర్దణ్డస్యాధస్తా-
ద్బిలపృష్ఠాదారభ్య యావదుపరిష్టాద్బిలం తావత్త్రిస్సంమృజ్య అ-
ద్భిః ప్రోక్ష్య స్రువం నిష్టప్యాజ్యస్థాల్యా ఉత్తరతస్స్రుచాఽస్పృష్టం
నిధాయోదకం స్పృష్ట్వా తైరేవ దర్భైర్జుహూం చైవమేవ సం-
మృజ్య స్రువాదుత్తరతో నిధాయ దర్భానద్భిః ప్రోక్ష్యాగ్నావను
ప్రహరేత్ ॥

తతశ్శృతం చరుం స్రువగృహీతేనాజ్యేనాభిఘార్యోదగు-
ద్వాస్య అగ్న్యాజ్యయోర్మధ్యే నీత్వాఽఽజ్యాద్దక్షిణతో బ-
ర్హిషి సాన్తరమాసాద్య పునరప్యభిఘార్య హవిఃపృథక్కరణా-
య పాత్రాన్తరం చర్వాజ్యయోర్మధ్యే నిధాయ ఏకాదశాఙ్గు-
లిమితే దేశే గన్ధాక్షతపుష్పైరగ్నిం సమన్త్రమభ్యర్చయేత్ ॥
తత్ర మన్త్రః—

విశ్వాని న ఇతి మన్త్రద్వయస్య వసుశ్రుతోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్-

,, విశ్వాని నో దుర్గహా జాతవేదస్సిన్ధుం న నావా దురితాఽతి

పర్షి । అగ్నే అత్రివన్నమసా గృణానో౽స్మాకం బోధ్యవితా

తనూనామ్ ॥ యస్త్వా హృదా కీరిణా మన్యమానోఽమర్త్యం

మర్త్యో జోహవీమి । జాతవేదో యశో అస్మాసు ధేహి ప్రజా-

భిరగ్నే అమృతత్వమశ్యామ్ ॥ యస్మై త్వం సుకృతే జాతవేద

ఉ లోకమగ్నే కృణవస్స్యోనమ్ । అశ్వినం సపుత్రిణం వీరవన్తం

గోమన్తం రయిం నశతే స్వస్తి ॥

తత ఆత్మానం చాలంకృత్య హస్తం ప్రక్షాళ్య ఇధ్మబన్ధన-
రజ్జుం తత్రైవ నిధాయ పాణినేధ్మమాదాయ త్రిరిధ్మమభిఘార్య
మూలమధ్యమయోర్మధ్యభాగం గృహీత్వా, అయం త ఇధ్మ
ఇత్యస్య వామదేవో జాతవేదా అగ్నిస్త్రిష్టుప్, ఇధ్మమలఙ్కృత్య
స్వయమలఙ్కృత్య బ్రహ్మాణమలఙ్కృత్య, ,, అయం త ఇధ్మ ఆత్మా
జాతవేదస్తేనేధ్యస్వ వర్ధస్వ చేద్ధ వర్ధయ చాస్మాన్ప్రజయా ప-
శుభిర్బ్రహ్మవర్చసేనాన్నాద్యేన సమేధయ స్వాహా" ఇత్యేకకృ-
త్వోచ్చార్యేధ్మమగ్నావాధాయాగ్నయే జాతవేదస ఇదం న మ-
మేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥

అథ స్రువేణాజ్యం గృహీత్వా ఉత్తరపరిస్తరణసన్ధితో
నీత్వాఽగ్నేర్వాయవ్యకోణమారభ్యాగ్నేయీపర్యన్తం ప్ర-
జాపతిపదం చతుర్థ్యన్తం మనసా స్మరన్ స్వాహేత్యుచ్చా-
ర్య నైరన్తర్యేణార్జవేనాజ్యధారాం జ్యోతిష్మత్యగ్నావిధ్మదా-
రూణి పరిప్లావయన్ హుత్వా, పునరాజ్యం గృహీత్వా దక్షిణప-
రిస్తరణసన్ధితో నీత్వా నైఋతీమారభ్యైశానీపర్యన్తం తథైవ
హుత్వా, ఉభయత్ర ప్రజాపతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యక్త్వా
స్రువేణాజ్యమాదాయాగ్నయె స్వాహేత్యగ్నేరుత్తరపార్శ్వే పూ-
ర్వభాగె హుత్వా, పునరాజ్యం గృహీత్వా సోమాయ స్వాహేతి
దక్షిణపార్శ్వే తత్సమదేశే హుత్వాఽనన్తరం నామమన్త్రిక-
హోమె పూర్వనిహితపాత్రె ప్రధానదేవతాసంఖ్యయా చరుం పృ-
థక్కృత్యేదమముష్మా ఇదమముష్మా ఇతి యథాదేవతం ప్రత్యేక-
మభిమృశేత్ ॥

సమన్త్రకహోమె త్వవిభజ్యావదానధర్మేణ జుహుయాత్, తత్రాయం క్రమః — స్రువేణ దర్వ్యాముపస్తీర్య ప్రథమప్రధానదేవతాచరోర్మధ్యాదఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రం తిరశ్చీనాభిరఙ్గుష్ఠమధ్యమానామికాభిరుదగగ్రాభిర్నఖస్పర్శమకృత్వాఽవదాయ దర్వ్యామోప్య తతః పూర్వభాగ ప్రాగగ్రాభిస్తాభిస్తథైవావదాయ దర్వ్యామోప్య పాత్రస్థం హవిరభిఘార్య పశ్చాద్దర్వీస్థితమభిఘార్య అముష్మై స్వాహేతి ప్రధానదేవతానామోచ్చార్య అగ్నేర్మధ్యే ఆజ్యభాగాపేక్షయా ప్రత్యక్తరదేశే వా ఆచ్ఛాదయన్నివ దర్వ్యాః పార్శ్వేన జుహుయాత్ ఏవం ప్రధానహోమాన్ తత్తదుద్దిష్ట హవిషోఽవదాఃయూవదాయ హుత్వా దర్వ్యాముపస్తీర్య సర్వేభ్యో హవిర్భ్యస్సకృత్సకృదుత్తరార్ధాదనూచీనాభిః పూర్వావదానతోఽధికమవదాయ దర్వ్యాం నిధాయ పాత్రస్థమభిఘార్య అవత్తం తు ద్విరభిఘార్య,

యదస్యేత్యస్య హిరణ్యగర్భోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్ — „ యదస్య కర్మణోఽత్యరీరిచం యద్వా న్యూనమిహాకరమ్ । అగ్నిష్టత్ స్విష్టకృద్విద్వాన్ సర్వం స్విష్టం సుహుతం కరోతు మె ॥ అగ్నయె స్విష్టకృతే సుహుతహుతె సర్వప్రాయశ్చిత్తాహుతీనాం కామానాం సమర్ధయిత్రే సర్వాన్నః కామాన్ సమర్ధయ స్వాహా'' ఇత్యేకశ్రుత్యోచ్చార్య అగ్నేరైశానదెశె జుహుయాత్ ॥

పఞ్చావత్తీ తు ప్రధానహోమె పశ్చాన్మధ్యాత్పూర్వార్ధాచ్చ త్రివారమవద్యతి స్విష్టకృత్యుత్తరార్ధాత్పూర్వార్ధాచ్చ ద్వివారమవద్యతీతరత్తు సమానమ్ ॥

అనన్తరమగ్నేరుత్తరతస్థితామిధ్మబన్ధనరజ్జుం విస్రస్య ప్రో-
క్ష్య పశుపతయే రుద్రాయ స్వాహేతి హుత్వా, రుద్రాయ
పశుపతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యక్త్వాఽప ఉపస్పృశ్య,
స్రువేణాజ్యమాదాయ ప్రాయశ్చిత్తాహుతీస్సప్త జుహుయాత్ ॥
తత్ర మన్త్రాః—

అయాశ్చాగ్నేత్యస్య మన్త్రస్య విమదోఽయాశ్చాగ్నిః పఙ్క్తిః-

„ అయాశ్చాగ్నేఽస్యనభిశస్తీశ్చ సత్యమిత్త్వమయా అసి।
అయాసా వయసా కృతోఽయాసన్ హవ్యమూహిషేఽయా నో
ధేహి భేషజం స్వాహా" ఇత్యేకశ్రుత్యోచ్చార్య జుహుయాత్,
అగ్నయే అయస ఇదం నమమ ॥

అతో దేవా మేధాతిథిర్దేవా గాయత్రీ —

„ అతో దేవా అవన్తు నో యతో విష్ణుర్వి చక్రమే ।
పృథివ్యాః సప్తధామభిస్స్వాహా" ॥ దేవేభ్య ఇదం న మమ ॥

ఇదం విష్ణుర్మేధాతిథిర్విష్ణుర్గాయత్రీ—

„ ఇదం విష్ణుర్వి చక్రమే త్రేధా నిదధే పదమ్ । సమూ-
ఢమస్య పాంసురే స్వాహా" ॥ విష్ణవ ఇదం న మమ ॥ ఏతాభ్యా-
మృగ్భ్యాం జుహుయాత్ ॥

వ్యాహృతీనాం వ్యస్తానాం విశ్వామిత్రో జమదగ్నిర్భర-
ద్వాజ ఋషయః । అగ్నిర్వాయుస్సూర్యో దేవతాః । గాయ-
త్ర్యుష్ణిగనుష్టుభశ్ఛన్దాంసి ॥ సమస్తవ్యాహృతేః ప్రజాపతిః ప్రజా-
పతిర్బృహతీ ॥ భూస్స్వాహా అగ్నయ ఇదం న మమ ॥ భువ-

స్వాహా వాయవ ఇదం న మమ ॥ స్వస్స్వాహా సూర్యాయే-
దం న మమ ॥ భూర్భువస్స్వస్స్వాహా ప్రజాపతయ ఇదం న
మమ ॥ చతస్ర ఆజ్యాహుతీర్హుత్వా ప్రత్యేకముద్దేశత్యాగం
కుర్యాత్ ॥

అనన్తరం బ్రహ్మ కర్తారం పరీత్య వాయవ్యదేశేస్థిత్వా
అయాశ్చేత్యాదిసప్తాహుతీర్జుహుయాత్ । తతో మన్త్రవిప-
ర్యాసాదినియతనిమిత్తే ప్రాప్తే—

యద్వో దేవా ఇత్యస్య అభితపా మరుతస్త్రిష్టుప్—
న్యూనాతిరిక్తపరిపూర్ణార్థమాజ్యహోమే వినియోగః—

,, యద్వో దేవా అతి పాతయాని వాచా చ ప్రయుతీ దే-
వహేళనమ్ । అరాయో అస్మాఀ అభి దుచ్ఛునాయతే ఽన్యత్రాస్మ-
న్మరుతస్తన్ని ధేతన స్వాహా " మరుద్భ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమ॥

అనేన మన్త్రేణాజ్యం హుత్వా, అనాజ్ఞాతమితి మన్త్ర-
ద్వయస్య హిరణ్యగర్భోఽగ్నిరనుష్టుప్—,, అనాజ్ఞాతం యదాజ్ఞాతం
యజ్ఞస్య క్రియతే మిథు । అగ్నే తదస్య కల్పయ త్వం హి వేత్థ
యథాతథం స్వాహా—అగ్నయ ఇదం న మమ ॥ పురుషసంమితో
యజ్ఞో యజ్ఞః పురుషసంమితః । అగ్నే తదస్య కల్పయ త్వం హి
వేత్థ యథాతథం స్వాహా—అగ్నయ ఇదం న మమ ॥ ఇత్యేకశ్రు-
త్యోక్తాభ్యామాభ్యాం, యత్పాకత్రేత్యస్య త్రితోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్—
,, యత్పాకత్రా మనసా దీనదక్షాన యజ్ఞస్య మన్వతే మర్త్యా-

సః । అగ్నిష్టద్ధోతా క్రతువిద్విజానన్యజిష్ఠో దేవాఁ ఋతుశో య-
జాతి స్వాహా" అగ్నయ ఇదం న మమ ॥ అనేన చ జుహుయాత్ ॥
యజమానస్తస్మై తస్మై దేవతా యా ఉద్దిశ్య త్యజేత్ ॥

బ్రహ్మాభావే యజమాన ఏవైతాన్ప్రాయశ్చిత్తజపహో-
మాంశ్చ కుర్యాదన్యస్మై వరం దద్యాత్ । స్కన్నభిన్నాద్యనియతని-
మిత్తే ప్రాప్తే పూర్వోక్తప్రకారేణ తత్తత్ప్రతిపదోక్తజపహో-
మాంశ్చ కుర్యాత్ ॥ సఙ్కల్పవిపర్యాసదేవతావిపర్యాసమధ్య-
పూర్వార్ధవిపర్యాసద్రవ్యవిపర్యాసనిర్వాపణవిపర్యాసకాలవిప-
ర్యాసకర్మవిపర్యాసస్వరాక్షరవర్ణలోపదోషప్రాయశ్చిత్తార్థం
యద్వో దేవా ఇతి ముహుర్ముహుర్జుహుయాత్ ॥

తతో యజమానస్సర్వకర్మప్రపూరిణీం భద్రద్రవ్యదాం
పూర్ణాహుతిం జుహుయాత్, తత్రాయం క్రమః-స్రువేణాజ్యం
గృహీత్వా స్రుచం సమబిలం పూరయిత్వా తత్ర స్రువమూర్ధ్వ-
బిలం నిధాయ పునరధోబిలం నిక్షిప్య స్రువాగ్రే కుసుమాక్షతా-
న్నిధాయ, సవ్యపాణినా స్రుక్స్రువమూలే దక్షిణపాణినా స్రుగ్గ్రీవాం
శఙ్ఖముద్రయా గృహీత్వా తిష్ఠన్ సమపాద ఋజుకాయస్స్రువా-
గ్రన్యస్తలోచనః ప్రసన్నాత్మా సన్, సముద్రాదూర్మిరిత్యేకాద-
శర్చస్య సూక్తస్య వామదేవ ఆపస్త్రిష్టుప్, అన్త్యా జగతీ, పూ-
ర్ణాహుతిహోమే వినియోగః—సముద్రాదూర్మిరిత్యాదిమధు-
మన్తమూర్మిం స్వాహేత్యన్తం పఠన్, యవపరిమితధారాం స-
న్తతాం స్రువాగ్రేణ సావశేషం హుత్వా, అద్భ్య ఇదం న మమే-
త్యుద్దిశ్య త్యక్త్వా॥ విజ్యోతిషేత్యస్య జానో విశో ఽగ్నిస్త్రిష్టుప్-అనేన
చ తత్థైవావశిష్టం సర్వం హుత్వా, అగ్నయ ఇదం నమమేత్యు-

ద్దిశ్య త్యజేత్ । తతో విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్స్వాహేతి సంస్రావం హుత్వా, విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం నమమేత్యుద్దిశ్య త్యక్త్వా । తణ్డులకణాన్ సమిద్దర్భశకలానద్భిః ప్రోక్ష్య అగ్నౌ ప్రహృత్య, అవభృథరూపం పాపక్షయకరం పూర్ణపాత్రజలమార్జనం కుర్యాత్, తత్రాయం క్రమః - పూర్వాసాదితపూర్ణపాత్రమాస్తీర్ణబర్హిషి దక్షిణపాణినా నిధాయ తత్ర గఙ్గాదిపుణ్యానదీః స్మృత్వా దక్షిణపాణినా స్పృశన్ —

"పూర్ణమసి పూర్ణం మే భూయాః, సుపూర్ణమసి సుపూర్ణం మే భూయాః, సదసి సన్మే భూయాః, సర్వమసి సర్వం మే భూయాః, అక్షితిరసి మా మే క్షేష్ఠాః" ఇతి జపిత్వా, కుశాగ్రైః ప్రాగాదిపఞ్చదిక్షు జలమాసిఞ్చేత్ ॥

తత్ర మన్త్రాః—ప్రాచ్యాం దిశి దేవా ఋత్విజో మార్జయన్తాం దక్షిణస్యాం దిశి మాసాః పితరో మార్జయన్తాం ప్రతీచ్యాం దిశి గృహాః పశవో మార్జయన్తాముదీచ్యాం దిశ్యాప ఓషధయో వనస్పతయో మార్జయన్తామూర్ధ్వాయాం దిశి యజ్ఞస్సంవత్సరః ప్రజాపతిర్మార్జయన్తామ్ । ఇత్యేతానేకశ్రుత్యా పఠన్ ప్రతిదిశం సిక్త్వా స్వశిరసి కుశాగ్రైర్మార్జయేత్ ॥

తత్ర మన్త్రాః- ఆపో అస్మానిత్యస్య దేవశ్రవా ఆపస్త్రిష్టుప్

"ఆపో అస్మాన్మాతరశ్శున్ధయన్తు ఘృతేన నో ఘృతప్వః పునన్తు ।

విశ్వంహి రిప్రం ప్రవహన్తి దేవీరుదిదాభ్యశ్శుచిరాపూత ఏమి॥"

ఇదమాప ఇత్యస్య సిన్ధుద్వీప ఆపోఽనుష్టుప్—

"ఇదమాపః ప్రవహత యత్కించ దురితం మయి । యద్వాఽహమభిదుద్రోహ యద్వా శేప ఉతానృతమ్" ॥

సుమిత్రా న ఆప ఓషధయస్సన్త్వితి చ । ఏతైర్మన్త్రైర్మన్త్రాన్తే మార్జనం కృత్వా దుర్మిత్రాస్తస్మై సన్తు యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మస్తం హన్మీతి నిఋతిదేశే కుశాగ్రైరపస్సిఞ్చేత్ ॥ తతో బ్రహ్మా యజమానస్య వామపార్శ్వస్థితపత్న్యఞ్జలౌ పూర్ణపాత్రస్థజలం,

"మాఽహం ప్రజాం పరాసిచం యా నస్సయావరీస్థన । సముద్రే వో నినయాని స్వం పాథో అపీథే"త్యేకశ్రుత్యోక్త్వా ప్రాఙ్ముఖం నిషిచ్య, తదఞ్జలిస్థజలైః పాపనిరసనార్థం ఆత్మానం యజమానం పత్నీం చ ప్రోక్షయేత్ ॥ పత్నీ తు తజ్జలం బర్హిషి నిషిఞ్చేదథవా మార్జనానన్తరం యజమానస్స్వవామపాణిముత్తానీకృత్య బర్హిషి నిధాయ దక్షిణపాణినా పూర్ణపాత్రం గృహీత్వా తత్ర మాఽహం ప్రజామిత్యనేన తజ్జలం ప్రాఙ్ముఖం నిషిచ్య తా ఆపస్సముద్రం గచ్ఛన్త్వితి ధ్యాత్వా పాణిస్థజలైరేవాత్మానం పత్నీం చ ప్రోక్షయేత్ ॥ తతః కర్తాఽగ్నేః ప్రత్యగుదక్స్థితస్సంస్థాజపేనోపతిష్ఠేత ॥ తత్ర మన్త్రాః—అగ్నే త్వం గోపాయనా గోపాయనా వా బన్ధుస్సుబన్ధుశ్శ్రుతబన్ధుర్విప్రబన్ధుర్గోపాయనాదయో యే ఋషయః అగ్నిర్దేవతా విరాట్ ఛందః అగ్న్యుపస్థానే వినియోగః —

"అగ్నే త్వం నో అన్తమ ఉత త్రాతా శివో భవ వ-

ర్దూథ్యః । వసురగ్నిర్వసుశ్రవా అచ్ఛా నక్షి ద్యుమత్తమం రయిం దాః ॥ స నో బోధి శ్రుధీ హవమురుష్యాణో అఘాయతస్సమస్మాత్ । తం త్వా శోచిష్ఠ దీదివస్సుమ్నాయ నూనమీమహే సఖిభ్యః ॥ ”

ఓం చ మె స్వరశ్చ మె యజ్ఞోపచ తె నమశ్చ యత్తే న్యూనం తస్మై తె ఉపయత్తే అతిరిక్తం తస్మై తె నమః ॥ స్వస్తి శ్రద్ధాం మేధాం యశః ప్రజ్ఞాం విద్యాం బుద్ధిం శ్రియం బలం ఆయుష్యం తేజ ఆరోగ్యం దెహి మె హవ్యవాహన ॥ శ్రియం దెహి మె హవ్యవాహనోం నమ ఇతి ॥ అగ్నే త్వం న ఇతి ద్వాభ్యాం ఓం చ మ ఇత్యేతైశ్చోపస్థానం కుర్యాత్ ॥ తతో బ్రహ్మ ఏతై రేవోపతిష్ఠేత । తతః కర్తా పరిస్తరణం విసృజ్యాగ్నిం పర్యుక్ష్య పరిషిచ్య పుష్పాక్షతాదిభిరలఙ్కృత్యనై వేద్యతామ్బూల నివేద్య బ్రహ్మణె యథోక్తదక్షిణాం దత్వాదక్షిణాఽభావె హుతశిష్టం ఘృతాదికం సహిరణ్యాం దక్షిణాత్వేన దత్వా పాత్రాణి ప్రక్షాళ్య ద్వంద్వశ ఉత్సృజ్య యస్య స్మృత్యేత్యాదినా శ్రీపరమేశ్వరె సమర్ప్య ఆచమ్య ధృతపవిత్రగ్రన్థిం విస్రస్య శుద్ధదెశె ప్రక్షిపేత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయె ప్రయోగపారిజాతె షోడశకర్మకాణ్డె
సకలహోమసాధారణాగ్నిముఖప్రకరణమ్ ॥

—: శ్రీలక్ష్మీనృసింహాయ నమః :—

— అథ గ్రహయజ్ఞప్రకరణమ్ —

మన్మహే తన్మహః పద్మాకుచకుఙ్కుమపఙ్కిలమ్ ।
యత్స్వరూపతయా యజ్ఞాః శ్రూయన్తే శ్రుతిసీమని ॥

అథేదానీం గ్రహయజ్ఞవిధిరభిధీయతే–స తావన్నిత్యనైమిత్తికకామ్యభేదేన త్రేధా విభిద్యతే–శుభవారవిశేషజన్మనక్షత్రత్రయాయనవిషువ్రోపరాగాదికాలవిశేషేషు నిత్యః, తదుక్తం భగవతా–

గ్రహశాన్తిం ప్రవక్ష్యామి శౌనకోఽహం ద్విజన్మనామ్ ।
పుణ్యేఽహని శుభే వారే జన్మాద్యృక్షేషు చ త్రిషు ॥
అయనే విషువే చైవ సోమసూర్యోపరాగయోః ।
గ్రహాణాముగ్రచేష్టానాం నిత్యం శాన్తిం సమాచరేత్ ॥

ఆచార్యేణాపి—

శరీరేష్వాసతే దేవా గ్రహాస్సూర్యాదయో నవ ।
తస్మాత్తేషు ప్రశాన్తేషు దేహశాన్తిర్భవేన్నృణామ్ ॥
భౌమోఽగ్నిస్సోమజో భూమేర్వ్యోమమూర్తిర్బృహస్పతిః
భార్గవోఽపాం సమీరస్య సౌరిస్సోమశ్చ చేతసః ॥
రవిరాత్మాఽరయష్టు సర్పాఖ్యా రాహుకేతవః ।
ఏతే వసన్తి భూతేషు చరేషు స్థావరేషు చ ॥
గ్రహాదిమూర్తయస్త్వేతే గ్రహాస్సూర్యాదయోఽఖిలాః ।
ఇతి యస్మాత్త ఏవాస్మాద్వికుర్వన్తి శరీరిషు ॥
ఏతేఽష్టమాదిస్థానస్థాః పీడయన్తి శరీరిణః ।
స్వాన్స్వాన్ధాతూన్సమాశ్రిత్య త్రిదోషాంశ్చ తదా తదా ॥
పూజయా జపహోమైశ్చ పూజితాశ్శాన్తిమిచ్ఛుభిః ।

శాన్తాస్తుష్టాః ప్రదాస్యన్తి హ్యేతేషామభివాఞ్ఛితాన్ ॥
గ్రహా గావో నృపా విప్రా నార్యస్స్వస్వపతిప్రియాః ।
పూజితాః పూజయిష్యన్తి నిర్దహన్త్యవమానితాః ॥
సర్వాపద్భ్యో విముక్త్యర్థం నిత్యం పూజ్యా నవ గ్రహాః ॥ ఇతి

స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ —

గ్రహాధీనా నరేన్ద్రాణాముచ్ఛ్రియాః పతనాని చ ।
భావాభావౌ చ జగతస్తస్మాత్పూజ్యతమా గ్రహాః ॥ ఇతి.

గర్భాధానాదిగృహ్యకర్మప్రారమ్భగృహప్రవేశప్రతిష్ఠారోగ్యాభి-షేకాభిచారప్రశస్తాఖిలకర్మప్రారమ్భేషు నైమిత్తికః,

తదుక్తముత్పలపరిమళే —

కార్యారమ్భేషు సర్వేషు ప్రతిష్ఠాస్వధ్వరేషు చ ।
నవవేశ్మప్రవేశే చ గర్భాధానాదికర్మసు ॥
ఆరోగ్యస్నానసమయే సఙ్క్రాన్తౌ రోగసమ్భవే ।
ఆభిచారే చ యః కుర్యాద్గ్రహపూజాం విధానతః ॥
సోఽభీష్టఫలమాప్నోతి నిర్విఘ్నేన న సంశయః ॥ ఇతి.

అత్ర కార్యారమ్భేష్విత్యాదౌ సర్వత్ర నిమిత్తసప్తమీ ॥

సకలవిపదపగమసమ్పదాగమవృష్ట్యాయుఃపుష్ట్యాదిఫలకా-మనాసు కామ్యః ।

తదుక్తమాచార్యేణ —

క్షీయన్తే విపదః క్షిప్రం వర్ధన్తే సమ్పదోఽఖిలాః ।
తథాఽరయశ్చ నశ్యన్తి సర్వకార్యాః ప్రదక్షిణాః ॥
భవన్త్యఘాని నశ్యన్తి గ్రహయజ్ఞకృతాం నృణామ్ ।
కామానాం చాయురాద్యానాం లబ్ధయే చ విధానతః ॥ ఇతి.

కుర్యాదితి శేషః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —

శ్రీకామశ్శాన్తికామో వా గ్రహపూజాం సమాచరేత్ ।
వృష్ట్యాయుఃపుష్టికామో వా తథైవాభిచరన్నపి ॥ ఇతి.

బ్రహ్మయామళేఽపి —

దుష్టారిష్టే సమాయాతే కర్తవ్యం గ్రహశాన్తికమ్ ।
వృష్టిపుష్ట్యాయురారోగ్య సన్తరాజ్యాజ్ఞవృద్ధయే ॥ ఇతి.

అత్ర యద్యపి సర్వత్ర ఫలశ్రవణకామత్వమేవ తథాఽపి నిత్యపదగ్రహణాన్నిమిత్తసప్తమీశ్రవణాచ్చ నిత్యనైమిత్తికత్వే చ స్యాతామిత్యుక్తమిత్యవిరోధః । అత్రాకరణే ప్రత్యవాయశ్రవణాజ్జన్మత్రయాదిషు గ్రహయజ్ఞస్య కథం నిత్యనైమిత్తికత్వమితిచేత్ నిత్యపదశ్రవణాచ్చేతి బ్రూమః, నిత్యత్వసాధకేన నిత్యపదేన పరిగణనాత్, తదుక్తం కాలవిధానే.

నిత్యం సదా యావదాయుర్నకదాచిదతిక్రమేత్ ॥
తద్వ్యక్త్యాతిక్రమేదోషశ్రుతేరత్యాగచోదనాత్ ॥
ఫలశ్రుతేర్వీప్సయా చ తన్నిత్యమితి కీర్తితమితి ॥

సచైకాగ్నిరనేకాధ్వరః, ఏకాగ్నిరేకాధ్వరః, అనేకాగ్నిరేకాధ్వరశ్చేతి త్రేధా భవతీతి వర్ణయన్తి ॥

తత్రాద్యః పక్షస్తావదాచార్యవచనవ్యాకోపాదనాదరణీయః, తదుక్తమ్ —

కుణ్డే వా స్థణ్డిలే వైకః కుర్యాత్కుర్వన్పృథక్పృథక్ ।
ఏకస్తు బహుకుణ్డేషు కుర్యాద్గ్రహమఖే గురుః ॥
బహుష్వహస్సు వైకస్మిన్నహ్ని వా తద్విధానవిత్ ।
ఏకకుణ్డే తు నవభిర్నైవ హోమః ప్రశస్యతే ॥
శ్రౌతాదన్యత్ర సర్వత్ర ప్రాయస్తన్త్రేషు వా క్వచిత్ ।

క్వచిత్తన్త్రేషు తద్దృష్ట్వా కేచిద్గ్రహమఖేష్వపి ॥
తథా కుర్వన్తి తత్రైవ తన్న కుర్యాద్బుధో గురుః ।
యత్ర యద్యద్యథా ప్రోక్తం తత్తత్ కుర్యాద్యథోదితమ్
నాన్యథా స్వానుమానేన కుర్యాత్ప్రాజ్ఞోఽపి మానవః ।
యత్రానుక్తం తు తత్రైవ కుర్యాద్వా స్వానుమానతః ॥
వివిచ్య న్యాయమాలోచ్య దృష్ట్వాఽన్యత్ర బలాబలమ్ ।
శ్రౌతం వాఽప్యథ పౌరాణం స్మార్తం వాఽస్తి విర్ణయే
గీర్దృఢా తత్ర న చలేత్ న్యాయాద్వా స్వానుమానతః ।
యత్ర గీర్న దృఢా తత్ర కుర్యాన్న్యాయానుమానతః ॥
న చ యత్ర చ తత్రైవ సా గీరితి మతిర్మమ ।
తస్మాన్న చైకకుణ్డే స్యుః హోతారో బహవో ద్విజాః ॥
అనుక్తత్వాద్గ్రహమఖే తథాఽన్యత్రాప్యనాదితే ।
ఏకస్త్వేకే బహుదినం హునేత్ కుణ్డే గురుర్ద్విజః ॥ ఇతి.

అతః ప్రథమపక్షముపేక్ష్య ద్వితీయమేకాగ్న్యేకాధ్వరమాదావభిధాస్యామః ప్రచురాచారపరిగృహీతత్వాచ్చైతస్య ॥ నన్వేవంవిధమాచారమేవ నపశ్యామః, ఏకస్మిన్నేవాగ్నౌ గ్రహసంఖ్యయా హోతుర్దర్శనాదితి చేత్, సత్యమ్? కిన్తు—ఆచార్యప్రతిహస్తతయా నవ హోతారో జుహ్వతి—న త్వాచార్యతయా—అత ఏవోపక్రమోపసంహారావేక ఏవాచార్యః కరోతీతి ॥

ఇహ కుణ్డమణ్డపగ్రహరూపవర్ణాదీన్యవగమ్య గ్రహయజ్ఞః కార్యః । అనవగమ్య యత్నేనాపి కరణే వైఫల్యస్య శ్రవణాత్ ।
తదాహాచార్యః—

రూపవర్ణాయుధస్థానమణ్డలాసనవాహనమ్ ।
సమిత్కుణ్డోపహారాంశ్చ పుష్పరత్నాకృతీరపి ॥

గాయత్రీమూలమన్త్రాంశ్చ నామమన్త్రాంశ్చ కేవలాన్ ॥
అధిప్రత్యధిదేవానాం మన్త్రాంశ్చర్ష్యాదిసంయుతాన్ ।
తత్తన్మూర్తీశ్చ జానీయాద్ధోష్యన్నర్చన్గ్రహాన్బుధః ॥
అజ్ఞాత్వైవ పుమానిష్ట్వా తత్ఫలం నైవ విన్దతి ।
దుఃఖం ప్రాప్నోతి సుమహద్యత్నాదిష్ట్వాఽప్యవిత్పుమాన్ ॥
ఏతాన్పృథక్పృథక్ సమ్యగ్జానీయాద్గ్రహయజ్ఞకృత్ ।
ప్రీణయేదఖిలానేవ పూజాద్యైశ్చ నవ గ్రహాన్ ॥
ఆత్మనో విషమస్థం చ గ్రహం ప్రీణాతి దుర్గతః ।
తదుక్తవిధినా సమ్యక్ శక్త్యా గుర్వనుమోదితః ॥ ఇతి.

అత్ర గాయత్రీ గ్రహగాయత్రీ ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకం చతు-
ర్థ్యన్తం నమోఽన్తం గ్రహనామ గ్రహగాయత్రీ,
తథా చోక్తం వామనగ్రన్థే—

ప్రణవం త్వాదితః కృత్వా భూర్భువస్స్వస్తతః పరమ్ ।
చతుర్థ్యా నామసంయుక్తం నమస్కారాన్తయోజితమ్ ॥
ఏష మన్త్రస్సమాఖ్యాతో గ్రహపూజావిధాయకః ।
అనేనావాహనం కుర్యాదనేనైవ విసర్జయేత్ ॥ ఇతి.

— అథ మణ్టపాదిలక్షణముచ్యతే —

హేమాద్రౌ మత్స్యపురాణే—

గ్రహస్యోత్తరపూర్వేణ మణ్టపం కారయేద్బుధః ।
రుద్రాయ నవభూమౌ వా చతురశ్రముదక్ప్లవమ్ ॥
దశహస్తానథాష్టౌ వా హస్తాన్కుర్యాద్విధానతః ।
తస్య ద్వారాణి చత్వారి కర్తవ్యాని విచక్షణైః ॥

ఏతన్మణ్టపకరణం కామ్యే నిత్యమ్ । నిత్యనైమిత్తికయోస్త్వ-

నిత్యమ్ ॥ నిత్యనైమిత్తికం హిత్వా సర్వమన్యత్ర మణ్టపమితి మ-
త్స్యేనాభిధానాత్ ॥

అథ కుణ్డలక్షణమ్.

స్కన్దపురాణే–నవగ్రహమఖే కుణ్డం హస్తమాత్రం సమన్తతః ।
చతురశ్రమధో హస్తం యోనివక్త్రం సమేఖలమ్ ॥
చతురఙ్గులవిస్తారా మేఖలా తద్వదుచ్ఛ్రితా ।
వితస్తిమాత్రయోనిస్స్యాత్ షట్సప్తాఙ్గులివిస్తృతా ॥
కూర్మపృష్ఠోన్నతా మధ్యే పార్శ్వయోశ్చాఙ్గులోచ్ఛ్రితా
గజోష్ఠసదృశీ తద్వదాయతా ఛిద్రసంయుతా ॥
మేఖలోపరి సర్వత్రాప్యశ్వత్థదళసన్నిభా । ఇతి.

సా చ యోనిః పశ్చిమతః కార్యా ॥ తథా చ గర్గః—

పశ్చిమే మధ్యభాగే తు యోనిం కుర్యాద్విధానతః ।
మానహీనాధికం కుణ్డమనేకభయదం భవేత్ ॥
తస్య చోత్తరపూర్వే తు స్థణ్డిలం హస్తమాత్రకమ్ ।
త్రివప్రం చతురశ్రం చ వితస్త్యుచ్ఛ్రయసంమితమ్ ॥
ద్విరఙ్గులోచ్ఛ్రితో వప్రః ప్రథమస్సముదాహృతః ।
త్ర్యఙ్గులోచ్ఛ్రయసంయుక్తం వప్రద్వయమధోపరి ॥
ద్వ్యఙ్గులస్తత్ర విస్తారః సర్వేషాం కథితో బుధైః । ఇతి.

అత్ర స్థణ్డిలం వేదిః వప్రా మేఖలాః ॥

ఇత్థముక్తలక్షణం మణ్టపం కుణ్డం వేదిం చ నిర్మాయ గ్ర-
హయజ్ఞః కర్తవ్యః । కుణ్డే వా స్థణ్డిలే వేత్యాచార్యవచనాత్ ॥

తత్ర గ్రహానాహ యాజ్ఞవల్క్యః—

సూర్యస్సోమో మహీపుత్రః సోమపుత్రో బృహస్పతిః ।
శుక్రశ్శనైశ్చరో రాహుః కేతుశ్చేతి గ్రహాస్స్మృతాః ॥ ఇతి.

అథ గ్రహవర్ణాః—

ఆదిత్యాఙ్గారకౌ రక్తౌ బుధజీవౌ చ పీతకౌ ।
సోమశుక్రౌ విదుశ్శ్వేతౌ కృష్ణౌ రాహుశనైశ్చరౌ ॥
ధూమ్రః కేతుగణశ్చైషాం వస్త్రాణ్యాభరణాని చ ।
గ్రహవర్ణాని గృహ్ణీయాత్ గన్ధం పుష్పం తథైవ చేతి ॥

అథ ప్రతిమాద్రవ్యాణ్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః—

తామ్రకాత్ స్ఫటికాద్రక్తచన్దనాత్స్వర్ణకాదుభౌ ।
రజతాదాయసాత్సీసాత్కాంస్యాత్కార్యా గ్రహాః క్రమాత్
స్వవర్ణైర్వా పటె లేఖ్యా గన్ధైర్మణ్డలకేషు వేతి ॥

బ్రహ్మయామళే తు—

తామ్రేణ కారయేద్భానుం రజతేన నిశాకరమ్ ।
కుజజ్ఞజీవరూపాణి సువర్ణేన ప్రకల్పయేత్ ॥
రజతేన తతశ్శుక్రం కృష్ణలోహేన సూర్యజమ్ ।
నాగేన కారయేద్రాహుం కేతుం కాంస్యేన కారయేత్ ।
స్వాఙ్గులోనోచ్ఛ్రితాస్సర్వే గ్రహాః కార్యా విధానతః ।
అథ వా స్వర్ణమాత్రేణ కారయేత్ప్రతిమాకృతీః ॥
తదర్ధేన తదర్ధేన యథావిత్తానుసారతః ।
అథవా వర్ణకైః కార్యా గ్రహాస్స్వర్ణాదిధాతుభిరితి ॥

నాగం సీసమ్ ॥

—అథ గ్రహమూర్తయః—

పద్మాసనః పద్మకరః పద్మగర్భసమద్యుతిః ।
సప్తాశ్వస్సప్తరజ్జుశ్చ ద్విభుజస్స్యాత్సదా రవిః ॥
శ్వేతశ్శ్వేతామ్బరధరో దశాశ్వశ్శ్వేతభూషణః ।
గదాపాణిర్ద్విబాహుశ్చ కర్తవ్యో వరదశ్శశీ ॥

రక్తమాల్యామ్బరధరః శక్తిశూలగదాధరః ।
చతుర్భుజో మేషగతో వరదస్స్యాద్ధరాసుతః ॥
పీతమాల్యామ్బరధరః కర్ణికారసమద్యుతిః ।
ఖడ్గచర్మగదాపాణిః సింహస్థో వరదో బుధః ॥
దేవదైత్యగురూ తద్వత్ పీతశ్వేతౌ చతుర్భుజౌ ।
దణ్డినౌ వరదౌ కార్యౌ సాక్షసూత్రకమణ్డలూ ॥
ఇన్ద్రనీలద్యుతిశ్శూలీ వరదో గృధ్రవాహనః ।
బాణబాణాసనధరః కర్తవ్యోఽర్కసుతస్తథా ॥
కరాళవదనః ఖడ్గచర్మధారీ వరప్రదః ।
నీలసింహాసనస్థశ్చ రాహురత్ర ప్రశస్యతే ॥
ధూమ్రా ద్విబాహవస్సర్వే గదినో వికృతాననాః ।
గృధ్రాసనగతా నిత్యం కేతవస్స్యుర్వరప్రదాః ॥
సర్వే కిరీటినః కార్యా గ్రహా లోకహితావహాః । ఇతి.

— అథ అధిదేవతాః —

తత్ర భగవాన్ —

రవిరగ్న్యధిదేవస్స్యాత్ సోమస్యాపోఽధిదేవతాః ।
భూమిరఙ్గారకస్య స్యాత్ బుధో విష్ణ్వధిదేవతః ॥
గురోరిన్ద్రస్తథేన్ద్రాణీ శుక్రస్య త్వధిదేవతా ।
ప్రజాపతిశ్శనే రాహుకేత్వోస్సర్పచతుర్ముఖౌ ॥

— అథ ప్రత్యధిదేవతాః —

భాస్కరస్యేశ్వరో దేవో గౌరీ సోమస్య దేవతా ।
గుహస్త్వఙ్గారకస్య స్యాద్విష్ణుర్దేవో బుధస్య చ ॥
బ్రహ్మా దేవస్సురగురోరిన్ద్రశ్శుక్రస్య దేవతా ।
కేతోశ్చ చిత్రగుప్తస్స్యాద్రాహోర్మృత్యుశ్శనేర్యమః ॥

అథాధిదేవతాలక్షణాన్యుక్తాని-విష్ణుధర్మోత్తరే—

పిఙ్గభ్రూశ్మశ్రుకేశాక్షః పిఙ్గాక్షత్రితయోఽరుణః ।
ఛాగస్థస్సాక్షసూత్రశ్చ సప్తార్చిశ్శక్తిధారకః ॥
వహ్నితం వరదేనాస్య కరమన్యం తు కారయేత్ ॥
ఆపస్స్త్రీరూపధారిణ్యః శ్వేతా మకరవాహనాః ।
దధానాః పాశకలశౌ ముక్తాభరణభూషితాః ॥
శుక్లవర్ణా మహీ కార్యా దివ్యాభరణభూషితా ।
చతుర్భుజా సౌమ్యవపుశ్చణ్డాంశుసదృశామ్బరా ॥
రత్నపాత్రం సస్యపాత్రం పాత్రమౌషధసంయుతమ్ ।
పద్మం కరే చ కర్తవ్యం భువో యాదవనన్దన ॥
దిఙ్నాగానాం చతుర్ణాం సా కార్యా పృష్ఠగతా తథా ।
ప్రదక్షిణం దక్షిణాధఃకరాదారభ్య నిత్యశః ॥
విష్ణుః కౌమోదకీపద్మశఙ్ఖచక్రధరః క్రమాత్ ।
చతుర్దన్తగజారూఢో వజ్రాఙ్కుశలసత్కరః ॥
ప్రాచీపతిః ప్రకర్తవ్యో నానాభరణభూషితః ।
వామే శచ్యాః కరే కార్యా సమ్యక్ సన్తానమఞ్జరీ ॥
వరదా మణ్డితా కార్యా ద్విభుజా చ తథా శచీ ।
యజ్ఞోపవీతీ హంసస్థశ్చతుర్వక్త్రశ్చతుర్భుజః ॥
అక్షసూత్రం స్రుచం బిభ్రత్కుణ్డికాం చ ప్రజాపతిః ।
అక్షసూత్రధరాస్సర్వాః కుణ్డికాపుచ్ఛసంయుతాః ॥
ఏకభోగాస్త్రిభోగా వా సర్పాః కార్యాశ్చ భీషణాః ।
పద్మాసనస్థో జటిలో బ్రహ్మా కార్యశ్చతుర్ముఖః ॥
అక్షమాలాం స్రువం బిభ్రత్ పుస్తకం చ కమణ్డలుమ్ ।
వాసః కృష్ణాజినం తస్య పార్శ్వే హంసస్తథైవ చ ॥

— అథ ప్రత్యధిదేవతాలక్షణాని —

పఞ్చవక్త్రో వృషారూఢః ప్రతివక్త్రం త్రిలోచనః ।
కపాలశూలఖట్వాఙ్గీ చన్ద్రమౌళిస్సదాశివః ॥
అక్షసూత్రం చ కమలం దర్పణం చ కమణ్డలుమ్ ।
ఉమా బిభర్తి హస్తేషు పూజితా త్రిదశై రపి ॥
కుమారష్షణ్ముఖః కార్యః శిఖణ్డకవిభూషణః ।
రక్తామ్బరధరః కార్యో మయూరవరవాహనః ।
కుక్కుటశ్చ తథా ఘణ్టా తస్య దక్షిణహస్తయోః ॥
పతాకా వైజయన్త్యాఖ్యా శక్తిః కార్యా చ వామయోః ।
ఈషత్పీనో యమః కార్యో దణ్డహస్తో విజానతా ।
రక్తదృక్పాశభృత్కృష్ణో మహిషస్థో విభూషితః ॥
కాలః కరాళవదనో నిత్యగశ్చ విభీషణః ।
పాశహస్తో దణ్డహస్తస్సర్పవృశ్చికరోమవాన్ ॥
ఉదీచ్యవేషం స్వాకారం ద్విభుజం సౌమ్యదర్శనమ్ ।
దక్షిణే లేఖనీం తస్య వామే పాత్రం తు కారయేత్ ॥ ఇతి.

విష్ణుబ్రహ్మశక్రలక్షణాన్యధిదేవతాసూక్తాని ॥

— ఇత్యధిప్రత్యధిదేవతా లక్షణమ్ —

— అథ కర్మసాద్గుణ్యదేవతాః —

చతుర్భుజస్త్రినేత్రశ్చ కర్తవ్యోఽత్ర గజాననః ।
నాగయజ్ఞోపవీతశ్చ శశాఙ్కకృతశేఖరః ॥
దన్తం దక్షకరే దద్యాద్ద్వితీయే చాక్షసూత్రకమ్ ।
తృతీయే పరశుం దద్యాచ్చతుర్థే మోదకం తథా ॥
శక్తిం బాణం తథా శూలం ఖడ్గం చక్రం చ దక్షిణే ।
చన్ద్రబిమ్బమధో వామే ఖేటమూర్ధ్వే కపాలకమ్ ॥

శుకం టఙ్కం చ బిభ్రాణా సింహారూఢా చతుర్భుజా ।
ఏషా దేవీ సముద్దిష్టా దుర్గా దుష్టాసుహారిణీ ॥
క్షేత్రపాలం తతో ధ్యాయేచ్ఛ్యామవర్ణం త్రిలోచనమ్ ।
ఊర్ధ్వకేశం సుదంష్ట్రం చ భ్రుకుటీకుటిలాననమ్ ॥
నూపురాలఙ్కృతాఙ్ఘ్రిం చ సర్పమేఖలయా యుతమ్ ।
సర్వాఙ్గకమతిక్రుద్ధం క్షుద్రఘణ్టామయం తథా ॥
కరోటికామయీం చాపి మాలాం గుల్ఫావలమ్బినీమ్ ।
దధానమురగాబద్ధపుష్పుద్రం చన్ద్రరేఖయా ॥
దక్షిణైః శ్శూలవేతాళఖడ్గదున్దుభిసంయుతైః ।
వామైః కపాలఘణ్టాసిచర్మచాపసమాయుతైః ॥
అష్టభిశ్చ కరైర్భీమం దిగ్వాసమమితద్యుతిమ్ ।
ధావద్ధరిణపృష్ఠస్థా ధ్వజధారీ సమీరణః ॥
వరదానకరో ధూమ్రవర్ణః కార్యో విజానతా ।
నీలోత్పలాభం గగనం తద్వర్ణామ్బరధారి చ ॥
చన్ద్రార్కహస్తం కర్తవ్యం ద్విభుజం సౌమ్యషణ్డవత్ ।
ద్విభుజౌ దేవభిషజౌ కర్తవ్యౌ దేవసంయుతౌ ॥
తయోరోషధయః కార్యా దివ్యా దక్షిణహస్తయోః ।
వామయోః పుస్తకౌ కార్యౌ దర్శనీయౌ తథా ద్విజాః
ఏకస్య దక్షిణే పార్శ్వే వామే చాన్యస్య యాదవ ।
నారీయుగం ప్రకర్తవ్యం సురూపం చారుదర్శనమ్ ॥
రత్నభాణ్డకరే కార్యే చన్ద్రశుక్లామ్బరే తథా । ఇతి.

క్రతుసంరక్షకదిక్పాలానాం మూర్తయః పూజాసమయే వక్ష్యన్తే ॥

— ఇతి గ్రహమూర్తయః —

—అథాచార్యవరణమ్–ఉత్పలపరిమళే—

పూర్వాహ్ణే విధివత్స్నాత్వా నిత్యకర్మ సమాచరేత్ ।
పుణ్యాహవాచనం కృత్వా క్రతుసఙ్కల్పపూర్వకమ్ ॥
ఆచార్యం వరయేత్కర్తా విధిజ్ఞం సవయత్నకమ్॥ ఇతి

తత్ర యజమానో విధిజ్ఞమాచారవన్తమాచార్యమస్మిన్ గ్రహమఖే ఆచార్యం త్వాం వృణ ఇతి తత్పాణిం పాణినా సఙ్గృహ్య వృణుయాత్ – అనధికారిణా కరణే దోషస్మరణాత్ । తదాహ బృహస్పతిః—

ఆథర్వణం ప్రతిష్ఠాం చ గ్రహయజ్ఞం క్రతుం వ్రతమ్ ।
అసంస్కృతతనుః కుర్వన్ శీఘ్రమేతి విపర్యయమితి ॥

— ఇత్యాచార్యవరణమ్ —

— అథ వేద్యాం గ్రహస్థాపనవిధిః —

బ్రహ్మయామళే– వితానం కారయేత్తత్ర ఫలపుష్పాఙ్కితం శుభమ్।
గ్రహవర్ణపతాకాద్యైస్తోరణాద్యైర్విరాజితమ్ ॥
గోమయేనోపలిప్యాథ తతస్తణ్డులకైశ్శుభైః ।
తత్రోపరి లిఖేద్ధీమాన్ పద్మమష్టదళం శుభమ్ ॥
క్రమేణ స్థాపయేత్తత్ర భాస్కరాదీన్నవ గ్రహాన్ । ఇతి.

అత్ర గ్రహస్థాపనక్రమో హేమాద్రావభిహితః—

మధ్యే తు భాస్కరం విద్యాచ్ఛశినం పూర్వదక్షిణే ।
దక్షిణే లోహితం విద్యాద్బుధం పూర్వోత్తరేణ తు ॥
ఉత్తరేణ గురుం విద్యాత్పూర్వేణైవ తు భార్గవమ్ ।
పశ్చిమే తు శనిం విద్యాద్రాహుం దక్షిణపశ్చిమే ॥
పశ్చిమోత్తరతః కేతుః స్థాప్యతే శుక్లతణ్డులైః ॥

— అత్ర స్థాపనక్రమ ఉక్తః—ఉత్పలపరిమళే—

గ్రహస్య దక్షిణే పార్శ్వే స్థాపయేదధిదేవతామ్ ।
గ్రహస్యోత్తరపార్శ్వే తు న్యస్యేత్ప్రత్యధిదేవతామ్ ॥
శనైశ్చరాద్వాయుదేశే స్థాపయేద్విఘ్ననాయకమ్ ।
ఆ తూ న ఇన్ద్ర క్షుమన్తమిత్యృచా విధినాఽర్చయేత్ ॥
తస్య యామ్యేఽర్చయేద్దుర్గాం జాతవేదసమన్త్రితః ।
తస్య దక్షిణతో వాయుం ప్రాణాశిశుఋచాఽర్చయేత్ ॥
ఆదిత్ప్రత్నస్యేత్యనయా చామ్బరం పూజయేదథ ।
ఏషో వృషా ఇత్యనయా తస్య యామ్యేఽశ్వినౌ యజేత్ ॥

ఏవం ద్వాత్రింశద్దేవతాః స్థాపనీయాః—తథా చ మత్స్యపురాణే—

దేవానాం తత్ర సంస్థాప్యా వింశతిర్ద్వాదశాధికా ।
ఆదిత్యాభిముఖాస్సర్వే సాధిప్రత్యధిదేవతాః ॥
స్థాపనీయా మునిశ్రేష్ఠ నాన్తరేణ పరాఙ్ముఖా ఇతి ॥

నాన్తరేణ బహిర్యోగినః—సంనిహితా ఇతి వ్యాఖ్యాయమ్ ॥
ఏవం సూర్యాదిద్వాత్రింశద్దేవతానాం యథోక్తలక్షణాః ప్రతిమాః యథాస్థానముక్తమన్త్రైరేవ స్థాపయేత్—

అథ మన్త్రవిశేష ఉక్తో గృహ్యపరిశిష్టే—

వ్యాహృతిభిరావాహనమృగ్భిశ్చానుపూర్వ్యేణేతి ॥

అస్యార్థః— వ్యాహృతిభిః విహృతాభిః సమస్తాభిః ।
ఆకృష్ణేనేత్యనయా ఋచా ఆదిత్యస్యావాహనమ్ ॥

ఏవం సోమాదీనామపి ॥ మత్స్యపురాణే—

సర్వరూపగుణైర్యుక్తాన్ వ్యాహృత్యాఽఽవాహయేత్తు తానితి ।

ప్రాగుక్తప్రతిమాఽభావే తత్తద్గ్రహవర్ణైర్వర్ణకైః పటే ప్రాగుక్తలక్షణగ్రహమూర్తీరాలిఖేత్ —అథ వా యథాస్థానం తై-

రేవ వర్ణకైర్మణ్డలే స్థాపనీయాః। ఇత్థమేవ యథావిధి ప్రతిష్ఠా-
ప్య యథోక్తగన్ధపుష్పాదిభిర్వక్ష్యమాణగృహ్యపరిశిష్టోక్తవత్ప్ర-
ధానదేవతా అర్చయేత్ ॥

— అథాఙ్గదేవతాపూజా —ఉత్పలపరిమళే—

తతో వినాయకం దుర్గాం వాయుమమ్బరమశ్వినౌ ।
ఆ తూ న ఇన్ద్ర ఇత్యాద్యైర్మన్త్రైః ప్రాగీరితైర్యజేత్॥
పుష్పాణి శతపత్రాణి చన్దనం చ విలేపనమ్ ।
ఏతేషాం గుగ్గులో ధూపో నైవేద్యం చ ఘృతౌదనమ్॥

-- అథ దిక్పాలపూజా --

పద్మప్రాగ్దళమారభ్య దళాగ్రేషు క్రమాన్న్యసేత్ ।
ఇన్ద్రాదిలోకపాలాంశ్చ తత్తన్మన్త్రైః ప్రపూజయేత్ ॥
సర్వేషాం లోకపాలానాం చన్దనం చ విలేపనమ్ ।
శతపత్రాణి పుష్పాణి దద్యాద్గుగ్గులధూపకమ్ ॥
దీపం గోఘృతసంయుక్తం నైవేద్యం సఘృతౌదనమ్ ।
తత్తన్మన్త్రైర్జపం కుర్యాత్తతో హోమం సమాచరేత్ ॥

తత్రైతేషాం మూర్తయః-బ్రహ్మయామళే--

ఇన్ద్రస్త్వైరావతారూఢో వజ్రపాణిశ్శచీసఖః ।
స్వర్ణవర్ణస్సహస్రాక్షో నాకపస్త్వమరేశ్వరః ॥
పద్మపూర్వదళస్యాగ్రే ఇన్ద్రమిన్ద్రం వ ఇత్యృచా ।
అగ్నిస్సువర్ణవర్ణాఙ్గః సప్తార్చిస్సప్తహస్తకః ॥
స్వాహాసఖో మేషవాహః శక్తిస్స్రుక్స్రువాదిధృక్ ।
అగ్నిం దూతమిత్యనయా ఋచాఽఽగ్నేయదళాగ్రకే ॥
ఇళాప్రియో దణ్డధరో యమో మహిషవాహనః ।
రక్తవర్ణో హి లోకానాం స్వస్వకర్మఫలప్రదః ॥

యామ్యేయాజ్యో దళాగ్రేతు యమాయేత్యనయా ఋచా।
ఖడ్గచర్మధరో నీలో నిరృతిర్నరవాహనః ॥
ఊర్ధ్వకేశో విరూపాక్షః కరాళః కాళికాప్రియః ।
మోషుణస్త్వితి మన్త్రేణ నైరృతే తు దళాగ్రకే ॥
నాగపాశధరో రక్తభూషణః పద్మినీప్రియః ।
వరుణోఽమ్బుపతిస్స్వర్ణవర్ణో మకరవాహనః ॥
యాజ్యః పశ్చిమపత్రాగ్రే త్వం నో అగ్న ఋచా తథా॥
ప్రాణరూపో హి జగతో వాయుః కృష్ణమృగాసనః ॥
హేమదణ్డధరశ్శ్యామో వర్ణతో మోహినీప్రియః ।
తవ వాయవృత ఇతి యాజ్యో వాయుర్మరుద్దిశి ॥
అశ్వారూఢః కున్తపాణిః కుబేరశ్చిత్రిణీప్రియః ।
నిధీశ్వరస్స్వర్ణవర్ణో ధనదో రూపవాన్ప్రభుః ॥
సోమో ధేనుమనేనైవ యాజ్యశ్చోదగ్దలాగ్రకే ।
శుద్ధస్ఫటికసఙ్కాశో గౌరీశో వృషవాహనః ॥
వరదాభయశూలాక్షసూత్రభృత్పరమేశ్వరః ।
కద్రుద్రాయేతి మన్త్రేణ యాజ్యః ప్రాగుత్తరే దళే ॥

ఆచార్యః —

కోటిహోమే లక్షహోమే సహస్రే చోత్తరోత్తరే ।
మణ్టపం కారయిత్వాఽస్మిన్నేవం కుర్యాద్గ్రహార్చనమ్॥ఇతి.

ఇతి గ్రహారాధనమ్.

— అథ కలశస్థాపనమ్ —

గ్రహాణాం శమ్భుకోణే వా సౌమ్యే వా పద్మమాలిఖేత్ ।
తన్మధ్యే వారుణం కుమ్భం పుణ్యతోయప్రపూరితమ్ ॥
అవ్రణం సుదృఢం రమ్యం ధాన్యస్యోపరి విన్యసేత్ ।

మానవసంహితాయాం తు —

గోమయాలేపితే దేశే ధాన్యాద్యైః పరిశోభితే ।
పఙ్కజం కారయేత్తత్ర చతుర్వింశద్దళాన్వితమ్ ॥
తణ్డులైః కారయేద్యద్వా రక్తపీతసితాక్షతైః ।
కర్ణికాయాం న్యసేద్వ్రీహీన్ స్థాపయేత్తేషు కుమ్భకమ్ ॥
ఆకలశేష్విత్యనయా కలశస్థాపనం శుభమ్ ।
ఇమం మె ఇతి మన్త్రేణ పూరయేత్తీర్థవారిణా ॥
కుమ్భంచగన్ధవస్త్రాద్యైః తత్తన్మన్త్రైః ప్రపూరయేత్ ॥
అశ్వస్థానాద్గజస్థానాద్వల్మీకాద్ధ్రదగోకులాత్ ।
మృదమానీయ యత్నేన రాజద్వారాచ్చతుష్పథాత్ ।
ఉద్ధృతాఽసీతి మన్త్రేణ తస్మిన్కుమ్భే వినిక్షిపేత్ ॥
న్యగ్రోధపిప్పలప్లక్షజమ్బూచూతతరూద్భవాః ।
రువతి భీమ ఇత్యృచా త్వచస్తస్మిన్వినిక్షిపేత్ ॥
గన్ధద్వారామిత్యనయా గన్ధం చైవ వినిక్షిపేత్ ।
ప్ర వో యజ్ఞేష్విత్యనయా తేషాం శాఖా వినిక్షిపేత్ ॥
విధినా పఞ్చ గవ్యాని తత్తన్మన్త్రైర్వినిక్షిపేత్ ।
యా ఓషధీరిత్యనయా ఓషధాని శతాని చ ॥
అభావె దశ మూలాని సువర్ణం వా వినిక్షిపేత్ ।
సర్వే సముద్రా గఙ్గా చ ఇమం మె గఙ్గ ఇత్యృచా ॥
ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మన్త్రైరభిమన్త్ర్యశ్చ వారుణైః । ఇతి.

—న హి తేక్షత్రమిత్యాదయో వారుణాః—

—ఇతి కలశస్థాపనమ్—

అథ హోమద్రవ్యాణి- అత్రభగవాన్

యత్తన్త్రమాజ్యభాగాన్తముక్తముల్లేఖనాదికమ్ ।

అవిస్మరేణ తత్కృత్వా సర్వేషాం హోమమాచరేత్ ॥

హోమద్రవ్యాణ్యాహ— స ఏవ —

గుడౌదనం పాయసాన్నం సంయావం క్షీరషాష్టికమ్ ।

దధ్యోదనం ఘృతాన్నం చ కృసరం మాంసచిత్రకమ్ ॥

ఇత్యేతాని హవీంషి స్యుః సమిత్సంఖ్యాసమాఽఽహుతిః ।

సంయావో నామ యవాగూః । క్షీరషాష్టికం క్షీరమిశ్రష-ష్టికాన్నమ్ ॥

అర్కః పలాశః ఖదిరోఽప్యపామార్గోఽథ పిప్పలః ।

ఉదుమ్బరశ్శమీ దూర్వా కుశాశ్చ సమిధస్స్మృతాః ॥

ఏషామభావే శుద్ధాన్నం పాలాశీ వా సమిద్భవేత్ ।

ఆహుతిసంఖ్యామాహాశ్వలాయనాచార్యః—

అష్టోత్తరశతం హోమమష్టావింశతిమేవ వా ।

కుణ్డే వా స్థణ్డిలే వైకః కుర్యాత్కర్మ పృథక్పృథక్ ॥

తథా చ స్కన్దపురాణే—

అష్టోత్తరం తు సాహస్రం శతమష్టాధికం తథా ।

అష్టావింశతిమష్టౌ వా ఏకైకస్య తు హోమయేదితి ॥

ఏతదుద్దిష్టసంఖ్యా ప్రధానదేవతానామ్ । అధిదేవతాదీనాం తు వక్ష్యమాణగృహ్యపరిశిష్టోక్తైవానుసన్ధేయా ॥ అత్ర భగవాన్—

జుహుయాత్సమిదన్నాద్యై రాభిరృగ్భిర్యథాక్రమమితి ॥

దేవతాక్రమమన్త్రాంశ్చ— స ఏవాహ—

తథాఽఽకృష్ణేన రజసా అగ్నిం దూతం వృణీమహే ।

స్యోనాపృథివీత్యేతాభిః సూర్యవహ్నీశ్వరాన్పృథక్ ॥

ఆప్యాయస్వ సమేతు తే అప్సు మే సోమోఽబ్రవీత్ ।

గౌరీర్మిమాయ ఇత్యేతాభిః సోమామ్బామాః పృథక్పృథక్ ॥

అగ్నిర్మూర్ధా దివః కకుతోఽస్యేనా పృథివిభవేత్తథా ।
క్షేత్రస్య పతినేత్యాభిర్భౌమభూమిగుహాన్క్రమాత్ ॥
ఉద్బుధ్యధ్వమిదం విష్ణుః సహస్రశీర్షా పురుషః ।
బుధం విష్ణుం పునర్విష్ణుం జుహుయాత్తిసృభిః క్రమాత్ ॥
బృహస్పతే అతి యదర్య ఇన్ద్ర మరుత్వ ఇహేతి చ ।
బ్రహ్మజజ్ఞానమిత్యృగ్భిః గురుశక్రచతుర్ముఖాన్ ॥
శుక్రం తే అన్యద్యజతమిన్ద్రాణీమాసు నారిషు ।
ఇన్ద్రం వో విశ్వతస్పరి శుక్రేన్ద్రాణీశతక్రతూన్ ॥
శమగ్నిరగ్నిభిరితి ప్రజాపతే న త్వదితి ।
యమాయ సోమమిత్యృగ్భిః శనిప్రజాపతియమాన్ ॥
కయా నశ్చిత్ర ఆభువదాయం గౌః పృశ్నిరక్రమీత్ ।
పరం మృత్యో అను పరే రాహుసర్పయమాన్క్రమాత్ ।
కేతుం కృణ్వన్నకేతవే బ్రహ్మజజ్ఞానమిత్యృచా ।
సచిత్రచిత్రమిత్యాభిః కేతుం బ్రహ్మాణమేవ చ ॥
చిత్రగుప్తం చ తిసృభిరేషాం హోమో విధీయతే ।

అత్ర హేమాద్రౌ స్కన్దపురాణే నైవేద్యశేషేణైవ హోమ ఇత్యుక్తమ్ —

నైవేద్యశేషం హుత్వా చ హోమమన్త్రైరనన్తరమ్ ।
అథ వ్యాహృతిభిర్హుత్వా ఏకైకస్య యథాక్రమమితి ॥

అస్యార్థః — పచనాగ్నావేవ పృథక్సహ వా పక్త్వా ప్రాగుక్తగుడాదిద్రవ్యైర్మిశ్రీకృత్య వా తేభ్యః కించిత్కించిదాహృత్య సూర్యాదిభ్యో నివేద్య తాన్యవశిష్టాన్యన్నాని తత్తన్మన్త్రైర్జుహుయాదితి, ఏతచ్ఛాఖాన్తరవిషయమ్ । బహ్వృచానాం తు స్వగృహ్యపరిశిష్టే ప్రధానహోమానన్తరం నైవేద్యసమర్పణా-

స్యోక్తత్వాత్ । తథైవానుష్ఠానం యుక్తమితి ॥

అత్ర ప్రధానహోమానన్తరం కర్తవ్యమాహ- భగవాన్

అథ స్రువేణ జుహుయాత్సూర్యపావకరుద్రకాన్ ।
సూర్యో నో పఞ్చకం సూక్తం ఉదు త్యం జాతవేదసమ్॥
నమో మిత్రస్య వరుణస్య చిత్రం దేవానామిత్యపి ।
ఉద్వేతి సుభగః పఞ్చ ఆభిర్ఘృతాహుతీః ॥
త్వమగ్నే ప్రథమం సూక్తం యథావచ్చ దశర్చకమ్ ।
త్వమగ్నే ద్యుభిః షోడశభిః ఘృతేన జుహుయాత్తతః ॥
అథ రుద్రాయ జుహుయాత్కద్రుద్రాయ షడాహుతీః ।
ఇమా రుద్రాయ చ తథా సూక్తేన చ తతః పరమ్ ॥
ఆ తే పితర్మరుతామితి సూక్తేన చాహుతీః । ఇతి.

ఆశ్వలాయనాచార్యః—

పూర్ణాహుతిం చ వస్త్వన్తే హోమే గ్రహమఖే గురుః ॥ ఇతి వస్త్వన్తే హోమాన్తే పూర్ణాహుతిః । హోమప్రకారస్త్వగ్నిముఖప్రకరణే కథితః ॥

అథ బలిదానవిధిరుక్తః, హేమాద్రౌ—

హోమావసానే కృతతూర్యనాదో గురుర్గృహీత్వా బలిపుష్పధూపమ్
ఆవాహయేల్లోకపతీన్క్రమేణ మన్త్రైరమీభిర్యజమానయుక్తః ॥

అగ్నేరష్టదిక్షు యజమానసహిత ఆచార్య ఇన్ద్రాదిలోకపాలానావాహ్య నామమన్త్రైస్సమ్పూజ్య వక్ష్యమాణమన్త్రైర్బలిం దద్యాదితి ॥ అథ గృహ్యపరిశిష్టే తు—అథ గ్రహయజ్ఞాశ్చైత్యయజ్ఞాశ్చితముపయాచితముచ్యతే । తద్భవాః శాన్తిపుష్టిదా దేవతాశ్చైత్యాః । శాన్తిం చ ఖలు పుష్టిం చ సర్వే గ్రహానుపయాచన్తే తేఽతశ్చైత్యాః । ఆదిత్య ఇన్దురఙ్గారకస్సౌమ్యో

గురుర్భార్గవశ్శనైశ్చరో రాహుః కేతురితి నవగ్రహాః। తేఽపి స్వగత్యా
జగదభిగృహ్ణన్తి । తానయనాదిషు పుణ్యకాలేషు యజేత । శా-
న్తయే సద్యోఽద్భుతేషు చాభ్యుదయికం కరిష్యమాణో గ్రహ-
యజ్ఞం కుర్యాదాభ్యుదయికం హి శాన్తికర్మ । యది తదాను-
కూల్యకామస్స్యాత్కామం ప్రాగభ్యుదయాత్సప్తాహేన్యస్తరిత్య
కుర్యాత్తం దశావరాహుతిం స్వయమేకః కుర్యాదూర్ధ్వమాప-
ఞ్చాశతశ్చత్వార ఋత్విజస్స్యుః । శతవారాహుతావష్టౌ । నవమ
ఆచార్యః । స స్వయమేవ వా । యది స్వయమాచార్యస్స్యాత్త-
ద్భాగం కల్పవిదే దద్యాత్తాన్విధివద్వరయిత్వాఽర్చయేదాచార్య
ఆదిత్యాయ జుహుయాదితరేభ్య ఇతరే పూర్వోత్తరం తన్త్రమా-
చార్యః కుర్యాత్తదితరే తమన్వాలభేరన్నితి ॥

అస్యార్థః- చైత్యానాం దేవతానాం హోమాద్యాత్మ-
కాద్యజ్ఞాచ్చిరప్రార్థితమిష్టప్రాప్త్యనిష్టపరిహారరూపం ఫలముప-
యాచితమ్ । ఏతదేవ వివృణోతి- తద్భవా ఇత్యాదినా- తద్భవాః
తస్మిన్యజ్ఞే భవాః । ప్రార్థనయా ప్రాప్తా దేవతాశ్చైత్యాః ।
తాః కీదృశా ఇత్యపేక్షాయాముక్తమ్- శాన్తిపుష్టిదా ఇతి । యత
ఏవం రూపాస్తతస్తదుపయాచనముచితమిత్యాహ- శాన్తిం ఖల్వితి
తతస్తే గ్రహాశ్చైత్యా ఇత్యుచ్యన్తే । తేషాం నామాని దర్శ-
యతి—ఆదిత్య ఇత్యాదినా । యతస్తే గ్రహాః స్వగతివిశేషేణ
జగదభిగృహ్ణన్తి, తతస్తానయనాదిపుణ్యకాలేషు యజేత । అద్భు-
తేషూత్పాతాదిషు తచ్ఛాన్తయే సద్య ఏవ యజేత । వివాహో-
పనయనాదిషు ఆభ్యుదయికేషు కర్మస్వాదౌ గ్రహయజ్ఞం కు-
ర్యాత్ । అనాభ్యుదయికశాన్తికర్మసు గ్రహానుకూల్యకామో
గ్రహయజ్ఞం కుర్యాదిత్యాహ—అనాభ్యుదయికం హీతి । ఆభ్యు-

దయికకర్మసు కాలవిశేషం దర్శయతి– కామం ప్రాగభ్యుదయా–
దితి । అభ్యుదయాత్ప్రాక్సప్తదినాన్యన్తరిత్య అవ్యవాయీకృత్య
గ్రహమఖం కుర్యాత్ । ఆహుతిసఙ్ఖ్యాపేక్షయా హోతృసఙ్ఖ్యాం
దర్శయతి– దశావరాహుతిమిత్యాదినా । దశాహుతిపక్షే యజ–
మాన ఏకఏవ హోమం కుర్యాత్ । పఞ్చాశదాహుతిపక్షే చ–
త్వార ఋత్విజః కుర్యుః । శతాహుతిపక్షే అష్టౌ ఋత్విజః కుర్యుః ।
నవమ ఆచార్య ఇత్యర్థః । యజమానస్యైవాచార్యపక్షే యజ–
మానః స్వాంశమన్యస్మై గ్రహయజ్ఞకల్పవిదే దద్యాదిత్యాహ—
యది స్వయమితి । ఋత్విగ్వరణం తదర్చనం చ కర్తవ్యమిత్యాహ–
తాన్విధివదితి । అనేకర్త్విక్పక్షే కః కస్మై జుహుయాదిత్యపేక్షా–
యామాహ—ఆచార్య ఆదిత్యాయేతి । ఆచార్యస్య విశేషాన్తర–
మాహ— పూర్వోత్తరమితి । పూర్వోత్తరతన్త్రకరణకాలే ఇతరే
ఆచార్యమన్వాలభేరన్నిత్యాహ– తదేతర ఇతి ॥

అథాస్య సమ్భారాః — హస్తమాత్రావరం చతురశ్రం
కుణ్డం స్థణ్డిలం వా సంస్కృత్య తత ఐశాన్యాం కుణ్డవదాయతాం
చతురశ్రాం చతుస్త్రిద్వ్యఙ్గులోచ్ఛ్రితాం త్రిభూమికాం గ్రహ–
వేదిం కుర్యాత్ । తస్యాం చ శుక్లైర్వ్రీహితణ్డులైః సకర్ణికమ–
ష్టదళమమ్బుజముల్లిఖ్య కర్ణికాయాం దళేషు చ యథాస్థానం
గ్రహపీఠాని స్థాపయేదుదీచ్యాం ధాన్యపీఠే తైజసం మృన్మయం
వా నవమనులిప్తాలఙ్కృతం శుభమభిషేకకుమ్భం నిధాయ శం న
ఆపో ధన్వ నాగా ఇతి తృచేనాద్భిః పూరయిత్వా పఞ్చ గవ్యాని
పఞ్చామృతాని నవ పర్వతధాతూన్నవ పవిత్రమృదో నవ రత్నాని
నిక్షిప్య దూర్వాపల్లవైర్ముఖమవచ్ఛాద్య వస్త్రయుగ్మేన వేష్ట–
యిత్వా సముద్రాదీని పుణ్యతీర్థాన్యావాహ్య కుమ్భమభిమృశ్య

తత్ర గఙ్గాదిపుణ్యనదీస్స్నాత్వా అబ్లిఙ్గా వారుణీః పావమానీశ్చ జపేత్

— అథార్చనాఙ్గాని —

తామ్రం స్ఫటికో రక్తచన్దనం సువర్ణం తదేవ రజతం లోహం సీసం కాంస్యమితి నవ ప్రతిమాద్రవ్యాణి। సువర్ణమేకమేవ వా సర్వేషామ్। రక్తచన్దనో మలయజో దేవదారుః కుఙ్కుమో మనశ్శిలా శఙ్ఖపిష్టం తిలపిష్టం కేతకీరజః కస్తూరీతి నవానులేపనాని మలయజ ఏక ఏవ వా। రక్తపద్మం కుముదం రక్తకరవీరం పాటలం చమ్పకం కున్దమిన్దీవరం కృష్ణధుత్తూరం చిత్రవర్ణమితి నవ పుష్పాణి। మల్లికైకైవ వా। పుష్పవర్ణాక్షతవస్త్రయుగ్మాని చ। కున్దరుర్మయూరశిఖా దశాఙ్గస్సర్జరసా బిల్వఫలం శ్రీవాసః కృష్ణాగరుర్జటామాంసా మధూకమితి నవ ధూపాః। గుగ్గుల ఏక ఏవ వా। సర్పిషా దీపస్తిలతైలేన వా। హవిష్యాన్నం పాయసాన్నం గుడాన్నం క్షీరౌదనం దధ్యోదనం ఘృతౌదనం కృసరం మాషాన్నం చిత్రాన్నమితి నవోపహారాః। త్రివృదన్నమేకమెవ వా। మాణిక్యం మౌక్తికం ప్రవాళో మరకతం పుష్యరాగో వజ్రో నీలో గోమేధికం వైడూర్యమితి నవ రత్నాన్యేకమేవ వా మాణిక్యమ్। అర్కః పాలాశః ఖాదిరోఽపామార్గోఽశ్వత్థ ఉదుమ్బరశ్శమీ దూర్వాః కుశా ఇతి నవ సమిధస్సర్వేషాం పాలాశ ఏక ఏవ వా॥

— అథార్చనవిధిః —

ఆచార్యః ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య సమాహితః పుణ్యాహాదీని వాచయిత్వా కర్మ సఙ్కల్ప్య—గ్రహవేదీపద్మపీఠేషు యథాస్థానముఖగ్రహప్రతిమాః స్థాపయిత్వా దక్షిణవామయోరధిదేవతాప్రత్యధిదేవతే తదభిముఖ్యౌ స్థాపయేదభావే పుష్పాక్షతాది-

ష్వావాహయేదగ్ని రాపః పృథ్వీ విష్ణురిన్ద్ర ఇన్ద్రాణీ ప్రజాపతిస్సర్పా బ్రహ్మా చ క్రమేణ గ్రహాణామధిదేవతాః । రుద్రో గౌరీ స్కన్దః పురుషో బ్రహ్మా పురన్దరో యమః కాలశ్చిత్రగుప్తశ్చ ప్రత్యధిదేవతాః। గణపతిం దుర్గాం క్షేత్రపతిం వాయుమాకాశమశ్వినౌ కర్మసాద్గుణ్యదేవతాః ఇమాః పద్మాత్ ప్రత్యక్షివేశ్య ప్రాచ్యాదిషు ఇన్ద్రాదీన్ లోకపాలాన్ క్రతురక్షకానావాహయేత్ । పుష్పాఞ్జలిప్రయోగేణావాహనమన్త్రైరావాహ్య నమోऽన్తైర్నామభిః క్రమేణ ధూపదీపాన్తానుపచారానర్పయేత్ ॥

— అథావాహనమన్త్రాః —

భగవన్నాదిత్య గ్రహాధిపతే కాశ్యపగోత్ర కళిఙ్గదేశేశ్వర జపాపుష్పోపమాఙ్గద్యుతే ద్విభుజ పద్మాభయహస్త సిన్దూరవర్ణామ్బరమాల్యానులేపన జ్వలన్మాణిక్యఖచితసర్వాఙ్గాభరణ భాస్కర తేజోనిధే త్రిలోకప్రకాశక త్రిదేవతామయమూర్తే నమస్తే । సంనద్ధారుణధ్వజపతాకోపశోభితేన సప్తాశ్వరథవాహనేన మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛాగ్నిరుద్రాభ్యాం సహ పద్మకర్ణికాయాం తామ్రప్రతిమాం ప్రాఙ్ముఖీం వర్తులపీఠేऽధితిష్ఠ । పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవంత్సోమ ద్విజాధిపతే సుధామయశరీరాత్రేయగోత్ర యామునదేశేశ్వర గోక్షీరధవళాఙ్గకాన్తే ద్విభుజ గదావరదానాఙ్కితకర శుక్లమాల్యానులేపన సర్వాఙ్గముక్తామౌక్తికాభరణరమణీయ సమస్తలోకాప్యాయక దేవతాస్వాద్యమూర్తే నమస్తే । సంనద్ధధవళధ్వజపతాకోపశోభితేన దశశ్వేతాశ్వరథవాహనేన మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛాద్భిరుమయా సహ పద్మాగ్నేయదళ-

మధ్యే స్ఫటికప్రతిమాం ప్రత్యఙ్ముఖీం చతురశ్రపీఠేఽధితిష్ఠ । పూ-
జార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవన్నఙ్గారకాగ్న్యాకృతే భారద్వాజగోత్రావన్తిదేశే-
శ్వర జ్వాలాపుఞ్జోపమాఙ్గద్యుతే చతుర్భుజ శక్తిశూలగదాఖడ్గ-
ధారిన్ రక్తామ్బరమాల్యానులేపన ప్రవాళాభరణభూషితసర్వాఙ్గ
దురాలోకదీప్తే నమస్తే । సంనద్ధధ్వజపతాకోపశోభితేన రక్తమేష-
రథవాహనేన మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛ భూమిస్కన్దాభ్యాం
సహ పద్మదక్షిణదళమధ్యే రక్తచన్దనప్రతిమాం దక్షిణాముఖీం
త్రికోణపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవన్ సౌమ్య సౌమ్యాకృతే సర్వజ్ఞానమయాత్రేయ-
గోత్ర మగధదేశేశ్వర కుఙ్కుమవర్ణాఙ్గద్యుతే చతుర్భుజ ఖడ్గ-
ఖేటగదావరదానాఙ్కిత పీతామ్బరమాల్యానులేపన మరకతాభ-
రణాలఙ్కృతసర్వాఙ్గ వివృద్ధమతే నమస్తే । సంనద్ధపీతధ్వజపతా-
కోపశోభితేన చతుస్సింహరథవాహనేన మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్-
న్నాగచ్ఛ విష్ణుపురుషాభ్యాం సహ పద్మైశానదళమధ్యే సువర్ణ-
ప్రతిమాముదఙ్ముఖీం బాణాకారపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వా-
మావాహయామి ॥

భగవన్బృహస్పతే సమస్తదేవతాచార్యాఙ్గిరసగోత్ర సి-
న్ధుదేశేశ్వర తప్తసువర్ణసదృశాఙ్గదీప్తే చతుర్భుజ దణ్డకమణ్డ-
ల్వక్షసూత్రవరదానాఙ్కిత పీతామ్బరమాల్యానులేపన పుష్య-
రాగమయాభరణరమణీయ సమస్తవిద్యాఽధిపతే నమస్తే ।
సంనద్ధపీతధ్వజపతాకోపశోభితేన పీతాశ్వరథవాహనేన మేరుం ప్ర-
దక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛేన్ద్రబ్రహ్మాభ్యాం సహ పద్మోత్తరదళమధ్యే సు-

వర్ణప్రతిమాముదఙ్ముఖీం దీర్ఘచతురశ్రపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవన్భార్గవ సమస్తదైత్యగురో భార్గవగోత్ర భోజకటకదేశేశ్వర రజతోజ్జ్వలాఙ్గకాన్తే చతుర్భుజ దణ్డకమణ్డల్వక్షసూత్రవరదానాఙ్కిత శుక్లామ్బరమాల్యానులేపన వజ్రాభరణభూషితసర్వాఙ్గ సమస్తనీతిశాస్త్రనిపుణమతే నమస్తే । సంనద్ధధవళధ్వజపతాకోపశోభితేన శుక్లాశ్వరథవాహనేన మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్ ఆగచ్ఛేన్ద్రాణీన్ద్రాభ్యాం సహ పద్మప్రాగ్దళమధ్యే రజతప్రతిమాం ప్రాఙ్ముఖీం పఞ్చకోణపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవన్ శనైశ్చర భాస్కరతనయ కాశ్యపగోత్ర సురాష్ట్రదేశేశ్వర కజ్జలనీలాఙ్గకాన్తే చతుర్భుజ చాపతూణీరకృపాణాభయాఙ్కిత నీలామ్బరమాల్యానులేపన నీలరత్నభూషితసర్వాఙ్గ సమస్తభువనభీషణామర్షణమూర్తే నమస్తే । సంనద్ధనీలధ్వజపతాకోపశోభితేన నీలగృధ్రరథవాహనేన మేరుం ప్రదక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛ ప్రజాపతియమాభ్యాం సహ పద్మపశ్చిమదళమధ్యే కాలాయసప్రతిమాం ప్రత్యఙ్ముఖీం చాపాకారపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవన్రాహో రవిసోమమర్దన సింహికానన్దన పైఠీనసగోత్ర బర్బరదేశేశ్వర కాలమేఘద్యుతే వ్యాఘ్రవదన చతుర్భుజ ఖడ్గచర్మశూలగదావరదానాఙ్కిత కృష్ణామ్బరమాల్యానులేపన గోమేధికాభరణభూషితసర్వాఙ్గ శౌర్యనిధే నమస్తే । సంనద్ధకృష్ణధ్వజపతాకోపశోభితేన కృష్ణమేషరథవాహనేన మేరుం (రుమ) ప్రదక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛ సర్పకాలాభ్యాం సహ పద్మనైరృతదళ-

మధ్యే సీసప్రతిమాం దక్షిణాముఖీం శూర్పాకారపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

భగవన్కేతో కామరూప జైమినిగోత్ర మధ్యదేశేశ్వర ధూమ్రవర్ణ ధ్వజాకృతే ద్విభుజ గదావరదానాఙ్కిత చిత్రామ్బర-మాల్యానులేపన వైడూర్యమయాభరణభూషితసర్వాఙ్గ చిత్రశక్తే సమస్తే। సంనద్ధచిత్రధ్వజపతాకోపశోభితేన చిత్రకపోతరథవాహనేన మేరుం (రుమ) ప్రదక్షిణీకుర్వన్నాగచ్ఛ బ్రహ్మచిత్రగుప్తాభ్యాం సహ పద్మవాయవ్యదళమధ్యే కాంస్యప్రతిమాం దక్షిణాముఖీం ధ్వజా-కారపీఠేఽధితిష్ఠ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

అథాగ్నిముపసమాధాయ సహర్త్విగ్భిస్సమిచ్చర్వాజ్యాని ప్రత్యేకస్మై ఏకావరాభిస్సహస్రపరాభిరాహుతిభిర్నిమిత్తశక్త్యపే-క్షయా జుహుయాత్ప్రధానదశాంశేన పార్శ్వదేవతయోస్తదర్ధే-నేతరేషాం స్వాహాన్తైర్నామభిర్హోమస్తల్లిఙ్గమన్త్రైర్వా। సకృదవ-దానేన చరుహోమః । పాణినాఽన్తే ప్రభూతాంస్తిలాంశ్చ వ్యా-హృతిభిర్హుత్వా ప్రాక్ స్విష్టకృతో గ్రహాణాం ఘణ్టాదికశబ్దైరుప-హారానుపహృత్య సుపుష్పాణి రత్నాని నివేదయేదభావే సువర్ణ-పుష్పాణి వా । తాన్నమస్కృత్య ప్రసీదన్తు భవన్త ఇతి ప్రసాద్య హోమం సమాపయేత్ ॥

సయది మన్త్రైరిష్టస్తదైతే మన్త్రా భవన్తి—ఆకృష్ణేన రజసా వర్తమాన ఆప్యాయస్వ సమేతు తే అగ్నిమూర్ధా దివః కకుదుద్బుధ్యధ్వం సమనసస్సఖాయా బృహస్పతే అతి యద-ర్యో అర్హాచ్ఛుక్రం తే అన్యద్యజతం తే అన్యచ్ఛమగ్నిరగ్నిభిః కరత్కయానశ్చిత్ర ఆభువత్కేతుం కృణ్వన్నకేతవ ఇతి గ్రహా-ణామ్ ॥

అగ్నిం దూతం వృణీమహేఽప్సు మె సోమో అబ్రవీత్ స్యోనా పృథివి భవేదం విష్ణుర్వి చక్రమ ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠాని ద్రవిణాని ధేహీన్ద్రాణీమాసు నారిషు ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్య ఆయం గౌః పృశ్నిరక్రమీద్బ్రహ్మజజ్ఞానం ప్రథమం పురస్తాదిత్యధిదేవతానామ్ ॥

త్రియమ్బకం యజామహే గౌరీర్మిమాయ సలిలాని తక్షతీ కుమారం మాతా యువతిస్సముబ్ధం సహస్రశీర్షా పురుషో బ్రహ్మణా తే బ్రహ్మయుజా యునజ్మీన్ద్రం వో విశ్వతస్పరి యమాయ సోమం సునుత పరం మృత్యో అను పరేహి పన్థాం సచిత్రచిత్రం చితయన్తమస్మే ఇతి ప్రత్యధిదేవతానామ్ ॥

ఆతూ న ఇన్ద్ర క్షుమన్తం జాతవేదసే సునవామ సోమం క్షేత్రస్య పతినా వయం క్రాణా శిశుర్మహీనామాదిత్ప్రత్నస్య రేతసోఽశ్వినావర్తిరస్మదా ఇతి సాద్గుణ్యదేవతానామ్ ॥

ఇన్ద్రం వో విశ్వతస్పర్యగ్నిమీళే పురోహితం యమాయ సోమం సునుత మోషుణః పరా పరోదుత్తమం ముముగ్ధి నస్తవ వాయవృతస్పతే త్వం నస్సోమ విశ్వతః కద్రుద్రాయ ప్రచేతసె ఇతి లోకపాలానామితి ॥

అత్ర చర్వాహుతిప్రమాణముక్తమ్— సిద్ధాన్తశేఖరే—
అన్నం గ్రాససమం హోమె శాకం గ్రాసార్ధమాత్రకమితి ॥

— అథాభిషేకః —

అథ యజమానస్యాభిషేకో గ్రహవేదేః ప్రాగుదీచ్యాం శుచౌ దేశే సంమృష్టాలఙ్కృతే ప్రాక్ప్రవణె చతుష్పాదం దీర్ఘచతురశ్రం సోత్తరచ్ఛదం భద్రపీఠం నిధాయ తత్రోదగగ్రాన్ సమూలాన్ హరితదర్భాన్ ఆస్తీర్య ప్రాఙ్ముఖం సామాత్యం కర్తార-

ముపవేశ్య ఆచార్యస్సహర్త్విగ్భిరభిషేకకుమ్భమాదాయ ప్రత్య-
ఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ ఔదుమ్బర్యాఽఽర్ద్రయా శాఖయా సపలాశయా
సహిరణ్యపవిత్రయా సకుశదూర్వాపల్లవయాఽన్తర్ధాయ కు-
మ్భోదకం పృషద్భిరభిషిఞ్చేదబ్లిఙ్గాభిర్వారుణీభిః పావమానీభిరన్యా-
భిశ్చ శాన్తిపవిత్రలిఙ్గాభిఃగ్రహాభిషేకమన్త్రైః సురాస్త్వామిత్యా-
దిమన్త్రైః శ్రీసూక్తేనేమా ఆపశ్శివతమా ఇత్యేతేన తృచేన
దేవస్య త్వేతి చ యజుషా భూర్భువస్సువరితి చ వ్యాహృతిభిః ॥

ఏవమభిషిక్తస్తేభ్యో గ్రహోక్తదక్షిణాం దద్యాద్గౌశ్శఙ్ఖో
రక్తోఽనడ్వాన్ హిరణ్యం పీతవాసశ్శ్వేతాశ్వః కృష్ణా గౌః కా-
లాయసం హస్తీ ఛాగో వేతి హ్యేనాన్ పునర్హిరణ్యేన సంమితాన్
కుర్యాదభావే సర్వేషాం హిరణ్యమేవ వా తుష్టికరం దద్యాద్ద్విగు-
ణమాచార్యాయ త్రివృతాఽన్నేన బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా శాన్తిః
పుష్టిశ్చాస్త్వితి వాచయేత్సమ్బన్ధిజ్ఞాతిబాన్ధవాంశ్చ తోషయేదేష
గ్రహయజ్ఞస్సర్వారిష్టనాశనః, సర్వపుష్టికరః, సర్వాభీష్టప్రదః ।
తస్మాదేవం విభవవాన్విశేషతః కుర్యాదవిభవశ్శాన్తిపుష్టికామో
యథోపపత్తి కుర్యాదితి ॥

అథాభిషేకాదౌ విశేష ఉక్తో వాసిష్ఠే —

స్వస్తికం కల్పయేత్పశ్చాత్కుణ్డస్యైశానదేశతః ।
యజమానాభిషేకార్థం తత్ర భద్రాసనం న్యసేత్ ॥
ప్రాఙ్ముఖస్యోపవిష్టస్య యజమానస్య తత్ర చ ।
అభిషేకం తతః కుర్యాదాచార్యో బ్రాహ్మణైస్సహ ॥
వివిధైర్మఙ్గళైర్ఘోషైః సూతమాగధకైస్సహ ।
వక్ష్యమాణైస్సమన్త్రైశ్చ హ్యబ్లిఙ్గైర్వేదమన్త్రకైః ॥

కుమ్భోదకైః పుణ్యతమైరుక్తద్రవ్యసమన్వితైః ।
తతస్తస్యాభిషేకస్య రక్షార్థం బలిముత్క్షిపేత్ ॥
దిగ్విదిక్షు విచిత్రాన్నైర్దీపైర్నీరాజయేత్తతః ।
శుక్లమాల్యామ్బరధరః శుక్లగన్ధానులేపనః ॥
తతో మణ్టపమాగత్య ధ్యాయేదగ్నిం గ్రహాన్ సురాన్ ।
ప్రత్యేకం ప్రతిమన్త్రైశ్చ దద్యాత్పుష్పాఞ్జలిం తతః ॥

అథావాహితగ్రహాణాముద్వాసనవిధిరభిధీయతే—

వామనగ్రన్థే—

ప్రణవం త్వాదితః కృత్వా భూర్భువస్స్వస్తతః పరమ్ ।
చతుర్థ్యా నామసంయుక్తం నమస్కారాన్తయోజితమ్ ॥
ఏష మన్త్రస్సమాఖ్యాతో గ్రహపూజావిధాయకః ।
అనేనావాహనం కుర్యాదనేనైవ విసర్జయేత్ ॥
ఆచార్యప్రభృతిభ్యశ్చ గ్రహార్చనఫలం తతః ।
సమిదాజ్యచరూణాం చ తిలహోమఫలం తతః ॥
బ్రహ్మత్వే కుమ్భపూజాయా అర్చనస్య ఫలం చ యత్ ।
లోకపాలగణేశాద్యాస్తత్ర యా అఙ్గదేవతాః ॥
తాసాం జపఫలం తద్వద్గృహ్ణీయాజ్జలపూర్వకమ్ ।
తత్ర తేభ్యో యథాశక్తి దాతవ్యా దక్షిణా తతః ॥
ఆచార్యార్థం జాపకేభ్యో బ్రహ్మణే చాథ తుష్టయే ।
ఆజ్యం నిరీక్ష్య దత్వా చ బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తతః ॥ ఇతి

మత్స్యపురాణే—

ద్వాదశాహసమ(వ)స్తద్వన్నవగ్రహమఖస్స్మృతః ।
తస్మాన్న దక్షిణాహీనం కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతా ॥

సమ్పూర్ణయా దక్షిణయా యస్మాదేకోఽపి తుష్యతి । ఇతి.

ఆచార్యః—ఏతద్విధానం కృత్వా తు క్రత్వాచార్యం ప్రపూజయేత్

యథావచ్ఛక్తితో విప్రాన్ ఋత్విజశ్చేతరానపి ॥

ఏకమేకాహుతేర్విప్రం హోమే త్వన్నేన భోజయేత్ ।

అత్యాఢ్యో మధ్యమశ్చాపి విప్రమేకం శతాహుతేః ॥

సహస్రస్యాహుతేశ్చైకం జఘన్యోఽపి ప్రభోజయేత్ ।

అన్యథా దహతి క్షిప్రం తద్రాష్ట్రం నాత్ర సంశయః ॥

అన్నః ప్రదహేద్రాష్ట్రమమన్త్రశ్చ ద్విజం గురుమ్ ।

హోమః కారయితారం చ సుకృతోఽపి త్వదక్షిణః ॥

తస్మాద్దాతుమశక్తో యో దక్షిణాం చాన్నమేవ చ ।

జపైః ప్రణామైస్స్తోత్రైశ్చ తర్పణైస్తోషయేద్గ్రహాన్ ॥

జపాద్యైరర్చితాః క్షిప్రం తుష్యన్త్యపి చ దేవతాః ।

గ్రహాశ్చ విషమస్థా యే తాంస్తస్తోషయేద్గురురితి ॥

అత్ర స్థాలీపాకహోమవిధిరుచ్యతే—

ఉత్పలపరిమళే—

పూర్వాహ్ణే విధివత్స్నాత్వా నిత్యకర్మ సమాచరేత్ ।

పుణ్యాహవాచనం కృత్వా క్రతుసఙ్కల్పపూర్వకమ్ ॥

ఆచార్యం వరయేత్కర్తా విధిజ్ఞం చ సయత్నకమ్ । ఇతి

అత్రాగ్నిప్రణయనకాల ఉక్తో హేమాద్రౌ—

పుణ్యేఽహ్ని విప్రకథితే కృత్వా బ్రాహ్మణవాచనమ్ ।

అగ్నిప్రణయనం కృత్వా వేద్యామావాహయేత్సురాన్ ॥

చతురశ్చతురో ముష్టీన్నిర్వపేద్వ్రీహితణ్డులాన్ ।

యత్ర యా దేవతా ప్రోక్తా తదుద్దేశేన కారయేత్ ॥

నిర్వాపప్రోక్షణె కృత్వా తమగ్నౌ శ్రపయేచ్చరుమ్ ।
తతోఽవదానధర్మేణ స్రుచైవ జుహుయాచ్చరుమ్ ॥
ఘృతాక్తార్కసమిద్భిశ్చ స్రువేణాజ్యం చ హావయేత్ ।
ఆకృష్ణేనేతి మన్త్రేణ తిలాన్వ్యాహృతిభిర్హునేత్ ॥
చరుణా చ సమిద్భిశ్చ సర్పిషా చ తిలైః క్రమాత్ ।
తత్తన్మన్త్రైశ్చ హోతవ్యాః క్రమాత్తదధిదేవతాః ॥ ఇతి.

శేషం పూర్వవత్ ॥— ఇత్యేకాగ్న్యేకాధ్వరః పక్షః ॥

అథేదానీమనేకాగ్న్యనేకాధ్వరపక్షో నిరూప్యతే—

తత్ర ప్రతిగ్రహమాచార్యః స్థణ్డిలం బ్రహ్మా చ భిద్యతే ।
పూజాదివేదిః పునరేకైవ—తదుక్తం భగవతా—

మనోరమె శుచౌ దెశె హోమశాలామలఙ్కృతామ్ ।
కృత్వా తు సంవృతాం ప్రాజ్ఞో గ్రహస్థానం ప్రకల్పయేత్
తన్మధ్యె భాస్కరస్థానం భవెత్పూర్వోత్తరే బుధః ।
పూర్వస్మిన్భార్గవస్థానం సోమో దక్షిణపూర్వకె ॥
దక్షిణస్యాం కుజస్థానం రాహోర్దక్షిణపశ్చిమె ।
పశ్చిమె తు శనిస్థానం కెతోరుత్తరపశ్చిమె ॥
ఉత్తరస్మిన్గురోస్థ్స్థానమేష్వేవ స్థణ్డిలం భవెత్ ।
భాస్కరస్య తు వృత్తం స్యాత్ చన్ద్రస్య చతురశ్రకమ్ ॥
కుజస్య తు త్రికోణం స్యాద్బాణాకారం బుధస్య తు ।
గురోర్దీర్ఘచతుష్కోణం పఞ్చకోణం సితస్య తు ॥
చాపాకారం శనె రాహోః శూర్పం కెతోర్ధ్వజాకృతీతి।

వెద్యామపి= పూజామణ్డలాన్యేవమేవ యథాస్థానం కర్తవ్యానీతి-

తత్పురస్తాత్తు వెదిస్స్యాత్సురాణాం స్థాపనాయ చ ।
ప్రాదేశాం తు చతుర్దిక్షు పఞ్చాఙ్గులసమున్నతామ్ ॥

తస్యామావాహయేద్దేవాన్నామ్నా వ్యాహృతిభిః క్రమాత్

అగ్నిప్రతిష్ఠాపనవిధానమాహ—స ఏవ—

నవధా విభజేదగ్నిం శ్రౌతకర్మవిధానతః ।
ఋత్విజశ్చ యథాయోగం కుణ్డేషు బ్రాహ్మణాః పృథక్ ॥
అతస్స్రువేణ జుహుయాత్సూర్యపావకరుద్రకాన్ ।
ఋత్విజో జుహుయుస్సర్వే స్రువేణైవ పృథక్పృథక్ ॥
అష్టౌ తు స(శ)కలాన్ గృహ్య సమారోపణమగ్నిషు ।
ప్రధానాగ్నౌ వి(ని)ధాయైతాన్నిత్యహోమం సమాచరేత్ ॥

అస్యార్థః—మధ్యకుణ్డే విధివదగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య శ్రౌతవిహితవిరహణవిధినా ప్రధానాయతనాగ్నిం విభజ్య అష్టకుణ్డేషు ప్రణీయ నవాప్యాచార్యః ఆజ్యభాగాన్తం కృత్వా ప్రాగుక్తార్కాదిసమిద్భిః గుడాన్నాదిహవిర్భిరాజ్యేన చ యథాక్రమం హుత్వా వ్యాహృతిభిస్తిలాన్ హుత్వా పూర్వోక్తవద్ధోమశేషం సమాప్య పూర్ణాహుతిం హుత్వా- హోమపరిసమాప్త్యష్టసమిద్భిః సమారోప్య ప్రధానాగ్నౌ నిధాయాభిషేకం కుర్యాత్ - ఇతి ॥

స్థానే స్వే స్వే పృథక్కుణ్డాన్ స్వానాస్వాన్ కుర్యాద్గురుర్నవ ।
గ్రహాణాం ప్రాగుదగ్వేదిం సర్వలక్షణలక్షితామ్ ॥
దక్షిణే నవకుమ్భాంశ్చ పూరయేన్నవకే స్థితాన్ ॥
గవాద్యైరర్చయిత్వా చ హుత్వా చైవాభిషేచయేదితి ॥

—దక్షిణాదానే విశేషమాహ—

— అథ దానమన్త్రాః —

యాజ్ఞవల్క్యః—

ధేనుశ్శఙ్ఖస్తథాఽనడ్వాన్ హేమ వాసో హయః క్రమాత్
కృష్ణా గౌరాయసం ఛాగ ఏతా వై దక్షిణాస్స్మృతాః ॥

కపిలె సర్వదేవానాం పూజనీయాఽసి రోహిణి ।
సర్వదేవమయీ యస్మాదతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
త్వం పురా సాగరోత్పన్నః విష్ణునా విధృతః కరె ।
పాఞ్చజన్య ప్రదాస్యామి అతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మే ॥
ధర్మ త్వం వృషరూపేణ జగదానన్దకారక ।
అష్టమూర్తేరధిష్ఠానమతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
హిరణ్యగర్భగర్భస్థం హెమ బీజం విభావసోః ।
అనన్తపుణ్యఫలదం అతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
పీతవస్త్రయుగం యస్మాద్వాసుదేవస్య వల్లభమ్ ।
ప్రదానాత్తస్య మె విష్ణురతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
విష్ణుస్త్వమసి రూపెణ యస్మాదమృతసమ్భవః ।
చన్ద్రార్కవాహనో నిత్యమతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
యేన త్వం పృథివీ సర్వా ధేనో నై కృష్ణసన్నిభ ।
సర్వపాపహరా నిత్యమతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
యస్మాదాయసకర్మాణి త్వదధీనాని సర్వదా ।
లాఙ్గలాద్యాయుధాదీని తస్మాచ్ఛాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥
యస్మాత్త్వం ఛాగ యజ్ఞానామఙ్గత్వేన వ్యవస్థితః ।
యానం విభావసోర్నిత్యం అతశ్శాన్తిం ప్రయచ్ఛ మె ॥

— ఇతి నవాగ్నినవాధ్వరపక్షః —

అథ భూచక్రగ్రహయజ్ఞవిధిరభిధీయతె—

తత్రాశ్వలాయనాచార్యః —

వెద్యాం లక్షణయుక్తాయాం గ్రహచక్రం సుశోభనమ్ ।
రజోభిః పఞ్చవర్ణైస్తు కృత్వాఽథాధ్వర్యుర్యెద్గ్రహాన్ ॥
రక్తం ద్వాదశపత్రాబ్జం వృత్తత్రయసమన్వితమ్ ।

రాశిద్వాదశకోపేతం వీథ్యా చాపి సమావృతమ్ ॥
బాహ్యశోభోపశోభాఢ్యం గ్రహచక్రమితి స్మృతమ్ । ఇతి

— రాశిస్వరూపాణ్యాహ కాపిష్ఠలః —

మత్స్యౌ ఘటీ నృమిథునం సగదం సవీణమ్ ।
చాపీ నరోఽశ్వజఘనో మకరో మృగాస్యః ॥
తౌలీ ససస్యదహనా ప్లవగా చ కన్యా ।
శేషాస్స్వనామసదృశాస్స్వచరాశ్చ సర్వే ॥
తన్మధ్యేఽర్కాత్మకం శాన్తంశివమావాహ్యపూజయేత్ ।
స్వేస్వేరాశౌ గ్రహాంశ్చైవ సూర్యాదిక్రమశోఽర్చయేత్
కేత్వన్తాన్మూలమన్త్రైశ్చ నామమన్త్రైశ్చ భక్తితః ।
ఘృతైశ్చతుర్గృహీతైస్తు తత్తత్సావిత్రియాహునేత్ ॥
పూర్ణాహుతిం చ వస్త్వన్తే హోమే గ్రహమఖే గురుః ।
మన్త్రైః ప్రత్యధిదేవానాంస్వచ(శ్చ)క్రే తాన్సమర్చయేత్ ॥
తానేవ తు భువశ్చక్రే తథా తదధిదేవతాః ।
స్వచ (శ్చ) క్రే చ భువశ్చక్రే సపర్యా మానసీ భవేత్ ॥
స్మృత్వా భూచక్రవచ్చక్రం తత్రతత్ర విచక్షణః ।
ఆవాహనాదికాన్ సర్వాన్ స్మృత్వా తాస్తాశ్చ దెవతాః ॥
సపర్యా నిఖిలాః కృత్వా తయోస్సంప్రీణయేద్గురుః ।
ధ్యాత్వా పూర్వం సువశ్చక్రే గ్రహప్రత్యధిదెవతాః ॥
తత్తన్మన్త్రైస్సమర్చేత మనసా స్థిరధీర్నరః ।
స్వశ్చక్రాస్తా (త్తా) స్సమావాహ్య భువశ్చక్రే యథావిధి ॥
పూజయేన్మనసా తస్మిన్ గ్రహాణాం చాధిదెవతాః ।
తతస్తస్మాద్భువశ్చక్రే విధినా శాస్త్రమార్గతః ॥
ప్రత్యక్షం గన్ధపుష్పాద్యైరర్చయేచ్చ హునేద్గురుః ।

నవకే వాఽమ్బుజే వేద్యాం కృతే విత్పూజయేద్గ్రహాన్ ॥
చతురశ్రేషు కుణ్డేషు హునేద్వాఽపి పృథక్పృథక్ ।
అష్టోత్తరశతం హోమమష్టావింశతిమేవ వా ॥
కుణ్డే వా స్థణ్డిలే వాఽపి కుర్యాత్కుర్వన్పృథక్పృథక్ ।
పూర్ణాహుతిం చ హోమాన్తే హునేద్గ్రహమఖే గురుః ॥
తాన్త్రికే చ విమిశ్రే చ భువశ్చక్రేఽధివాసయేత్ ।
కేచిదిష్ట్వా భువశ్చక్రాత్ స్వశ్చక్రే స్థాపయేద్గురుః ॥
తేషాం హి వసతిస్తస్మిన్నిత్యాహుశ్శాస్త్రకోవిదాః ।
విఘ్నం వైఘ్నేన మన్త్రేణ దుర్గాం దౌర్గేణ సాధకః ॥
పూజయేద్గ్రహయజ్ఞేఽస్మిన్నాతరశ్చాదితో బుధః ।
కేచిద్విఘ్నం చ దుర్గాం చ గుహం శాస్తారమేవ చ ॥
కుమ్భేష్వాగ్నేయాదికోణస్థేష్వర్చయన్తి గ్రహార్చనే ।
బ్రాహ్మ్యాదీనాం చ మాతౄణాం ప్రాగాదిదశదిక్ష్వపి ॥
విహితాశ్చాష్టకుమ్భాస్స్యుర్గ్రహయజ్ఞే పురా బహిః ।
ఏతద్విధానం కృత్వాఽఽదౌ రాజా పూజ్యం గురుం ద్విజమ్
యథావద్భక్తితో విప్రాన్ ఋత్విజశ్చేతరానపి ।
అభిషిఞ్చేత్తతః పశ్చాదేతైరేవోక్తవర్త్మనా ॥
ఏతేన విధినా రాజా రాజ్యే విప్రానుమోదితః ।
ఆపదో నిస్తరేద్రాజా దేవవిప్రప్రసాదతః ॥
తాపత్రయం చ యత్నేన స్వయం చ ప్రయతస్సదా ।
జపైర్హుతైస్తర్పణైశ్చ ధ్యానైర్దానైస్సమాహితః ॥
సర్వాపదో విజయతే పాపాని త్రివిధాన్యపి ।
గ్రహాన్ శాన్త్యాఽఖిలాన్ రాజా యజేదేవ ప్రయత్నతః ॥
దివ్యాన్భౌమాన్వరిష్ఠాంశ్చ దుర్లభానపి చాప్నుయాదితి ।

— ఇతి భూచక్రగ్రహయజ్ఞః —

— అథ శివగ్రహయజ్ఞః —

అథేదానీమాచార్యప్రతిపాదితశివగ్రహయజ్ఞవిధిరభిధీయతే-

అథవాఽష్టదళే పద్మే సామ్బం త్ర్యమ్బకమేవ వా ।
సమావాహ్య గ్రహాన్సర్వాన్ తద్దేహస్థాన్సమర్చయేత్ ॥
శివస్య హృదయే సూర్యం లలాటే సోమమేవ చ ।
బాహుమూలే బుధం వామే కుజమేవ చ దక్షిణే ॥
దక్షిణేఽఙ్కేఽర్చయేన్మన్దం వామాఙ్కే పూజయేద్గురుమ్
మూర్ధ్ని శుక్రం పదే సవ్యే రాహుం కేతుం చ దక్షిణే ॥
పాణ్యోర్విఘ్నం చ దుర్గాం చ పార్శ్వయోశ్చాస్త్రషణ్ముఖౌ
జఠరే మాతృకాస్సర్వాః శివస్య పరమాత్మనః ॥
సప్తవింశతినక్షత్రాణి హారరూపాన్సమర్చయేత్ ।
తిథీంస్తన్మకుటస్థానే రాశీనుదరబన్ధనే ॥
కటిస్థానే ఋతూంస్తస్య మణిబన్ధేఽయనద్వయమ్ ।
చాతుర్మాస్యాని కేయూరే చాహోరాత్రం చ నూపురే
సంవత్సరానవాతంసే కరణాన్యాసనే విభోః ।
యోగాన్ప్రస్రవణస్థానే శివానేవం ప్రపూజయేత్ ॥
ఏవం వేద్యాం సమభ్యర్చ్య కలశే చ విచక్షణః ।
తత్తన్మన్త్రైర్హునేద్విప్రైః పృథగావాహ్య జానతే ॥
ఆద్యన్తయోర్ఘృతైరేవ శివమన్త్రైర్హునేచ్ఛతమ్ ।
గ్రహాణాం మూలమన్త్రైశ్చ హునేత్పూర్వోక్తవత్పృథక్ ॥
హుత్వాదత్వాబలించార్చ్యసిక్త్వాఽఽశీర్భిర్ఘటామ్బుభిరితి

అత్ర బలిదానే విశేష ఉక్తో హేమాద్రౌ—

హోమావసానే కృతతూర్యనాదో గురుర్గృహీత్వా-
బలిపుష్పధూపాన్ । ఆవాహయేల్లోకపతీన్క్రమేణ
మన్త్రైరమీభిర్యజమానయుక్త ఇతి ॥

—ఇతి శివగ్రహయజ్ఞః—

అథ (ప్రకారాన్తరేణ) శివగ్రహయజ్ఞమాహ సఏవ —
గ్రహాన్ శివకు (క) చాగ్రస్థాన్ భువశ్చక్రే సమాహ్వయేత్ ।
శివమావాహ్య చాదౌ తు భువశ్చక్రే పురోక్తవత్ ॥
ఆవాహయేద్భువశ్చక్రే మణ్డలస్థే శివే గ్రహాన్ ।
ఆకృష్ణేనేతి చారభ్య సూర్యాదీనామృచా బుధః ॥
సమిదాజ్యం చ చర్వాద్యం మూలమన్త్రేణ వా హునేత్
జపేదన్తే సమిచ్ఛవ్ర్యాః మన్త్రాంస్తదధిదైవికాన్ ॥
గ్రహాణాం కృతహోమాన్తే యథాప్రత్యధిదైవికాన్ ।
మహారోగాదిశాన్త్యర్థం అపమృత్యోర్జయేఽపి చ ॥
ఆవాహ్య త్ర్యమ్బకే సర్వాన్ గ్రహాన్విప్రస్సమర్చయేత్ ।
చేలోఽఖిలపితావాప్త్యై పరచక్రాద్విముక్తయే ॥
లోకానురఞ్జనార్థాయ శివే సామ్బేఽర్చయేద్గ్రహాన్ ।
ఏవం ప్రకుర్వతః పుంసా గ్రహే శాన్తిర్యథాతథమ్ ॥
క్షీయన్తే విపదః క్షిప్రం నశ్యన్తే సమ్పదోఽఖిలాః ।
త్రయస్తాపాశ్చ నశ్యన్తి సర్వకార్యాః ప్రదక్షిణాః ॥
భవన్త్యఘాని నశ్యన్తి గ్రహయజ్ఞకృతాం నృణామ్ ।
రాజా చిరం విజిత్యారీన్ ప్రీతాత్మా శ్రియమశ్నుతే ॥
రాష్ట్రం చ వృద్ధిమాప్నోతి ప్రజాశ్చ నిరుపద్రవాః ।
ఏవం రాజా ప్రజాపాలో నానోపాయైర్విచక్షణః ॥
అష్టాఙ్గసంయుతో రక్షేత్స్వియప్రకృతిరాత్మవాన్ ।

యజ్ఞో దానం తపో రక్షా రాజ్ఞాం చ బ్రాహ్మణార్చనా॥
ఏతాని నిత్యకృత్యాని జపహోమాదయోఽపి చేతి ॥

ఏవముక్త నానావిధగ్రహయజ్ఞేషు ఆశ్వలాయనాచార్య-
స్మృత్యుక్తశివగ్రహయజ్ఞమేవ కుర్యాత్; ఇతరేషు తు-ప్రయా-
ససాధ్యత్వాత్ఫలాధిక్యాభావాద్వైగుణ్యసమ్భవాచ్చ॥ శివగ్రహయ-
జ్ఞే తు- తాదృశప్రయాసాభావాత్ఫలభూయస్త్వాద్వైగుణ్యశఙ్కా-
ఽభావాచ్చ ॥ తథా హి— గృహ్యపరిశిష్టోత్పలపరిమళాద్యుక్త
గ్రహయజ్ఞప్రకారేషు తత్తత్ప్రతిమాతత్తత్ప్రతికృతిద్రవ్యపరిమా-
ణతత్తద్వస్త్రగన్ధపుష్పధూపదీపనైవేద్యదక్షిణాదిసమ్పాదనే ప్ర-
యాసభూయస్త్వాన్న్యూనాధికభావేన వైగుణ్యసమ్భవాత్సర్వేషా-
మనుష్ఠాతుమశక్యత్వాద్యస్యకస్యచిచ్ఛక్యత్వేఽపి ఫలాధిక్యాభా-
వాత్ ॥ శివగ్రహయజ్ఞే తు ప్రతిమాదిసమ్పాదనప్రయాసాభా-
వాత్సామ్బశివావయవ ఏవ గ్రహాధిదేవతానామన్యేషాం నక్ష-
త్రాదీనాం చావాహనాదిపూజావిధానాన్నక్షత్రాదిప్రీణనాచ్చ ॥
అత ఏవఫలాధిక్యాద్వైగుణ్యశఙ్కాయా అభావాత్సర్వేషామను-
ష్ఠాతుం శక్యత్వాచ్చ ॥

నేహాతిక్రమదోషోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే ।
స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ ॥

ఇతి భగవద్వచనాచ్చ వివేకిభిః శివగ్రహయజ్ఞ ఏవ కర్తవ్యః—
అత్రేదం విచార్యతే—

కిమస్మిన్ శివగ్రహయజ్ఞే ప్రతిపదోక్తదేవతానామేవ పూ-
జాదికం కర్తవ్యమ్? ఆహోస్విదధిదేవతానామపీతి? ప్రతిపదో-
క్తానామేవ కార్యమ్, నాధిదేవతానాం తత్ప్రాపకాభావాదితి
ప్రాప్తేబ్రూమః—అధిదేవతానామపి పూజాదికంకర్తవ్యమ్, త-

దకరణే ప్రత్యవాయ స్మరణాత్ ।

తథా చ స ఏవాచార్యః పరిభాషామాహ—

రూపవర్ణాయుధస్థాన మణ్డలాసనవాహనాన్ ।
సమిత్కుణ్డోపహారాంశ్చ పుష్పరత్నాకృతీరపి ॥
గాయత్రీమూర్తిమన్త్రాన్వా నామమన్త్రాంశ్చ కేవలాన్ ।
సాధిప్రత్యధిదేవానాం మన్త్రాంశ్చప్యాదిసంయుతాన్ ॥
తత్తన్మూర్తీశ్చ జానీయాద్ధోష్యన్న చర్న్గ్రహాన్బుధః ।
అజ్ఞాత్వైతాన్గ్రహానిష్ట్వా తత్ఫలం నైవ విన్దతే ॥
దుఃఖం చాప్నోతి సుమహద్యత్నాదిష్ట్వాఽప్యవిత్సుమాన్ ।
అత్ర కుణ్డగ్రహణం స్థణ్డిలస్యాప్యుపలక్షణార్థమ్ ॥
కుణ్డే వా స్థణ్డిలే వాఽపి హోమం కుర్యాత్పృథక్పృథగితీ॥

ఆచార్యేణోక్తత్వాత్ । అత్రాపేక్షిత హోమద్రవ్యసి-
ద్ధాన్నసంస్కారస్తూత్సర్జన ప్రకరణోక్తవత్కర్తవ్యః ॥ న్యా-
యస్య తుల్యత్వాల్ । తథా చ తత్ర కారికా ।—

గృహపక్వం సమీపేఽగ్నేర్నిధాయాజ్యమధిశ్రయేత్ ।
సంస్కార్యం సక్తువచ్చాన్నం శాన్తికర్మణి చాశ్రయేత్ ॥

భగవాంస్తు—

పురస్తన్త్రం విధాయాజ్యసంస్కారాన్తం యథావిధి ।
పశ్చాదన్నం గృహే పక్వం పృథక్కృత్వాన్యభాజనే ॥
తత్ర త్వగ్నావధిశ్రిత్య తత్రత్యమభిఘార్య చ ।
ఉత్తరత్రావతీర్యాగ్నేః పునరప్యభిఘార్య చ ॥
ప్రత్యగగ్నేర్నిధాయాజ్యభాజనస్య సమీపత ఇతి ॥

— అథ శివగ్రహయజ్ఞప్రయోగః —

అథైతేషు గ్రహయజ్ఞప్రకారేషు ప్రచురాచారపరిప్రా-

ప్తతయా ఏకాగ్నేర్యకాధ్వరపక్షమనుసృత్య ప్రయోగః ప్రదర్శ్యతే

యజమానః స్నాత్వా కృతనిత్యక్రియః శుభే ముహూర్తే సోత్తరచ్ఛదభద్రపీఠాసనే ఉపవిశ్య ప్రాణానాయమ్య సఙ్కల్పం కుర్యాత్ —

తత్రాయం క్రమః — ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య పూర్వోక్తజన్మనక్షత్రయాదినిత్యకాలేషు గ్రహానుకూల్యసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం గ్రహయజ్ఞం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్పం కుర్యాత్ ॥

గర్భాధానాదినైమిత్తికేషు అముకకర్మణ కర్తుర్మాదావాదిత్యాదిగ్రహానుకూల్యసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం గ్రహయజ్ఞం కరిష్య ఇతి ॥

కామ్యే తు పూర్వమాశ్వలాయనాచార్యోక్తప్రకారేణ అన్యతమకామనాసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం గ్రహయజ్ఞం కరిష్య ఇత్యుచ్చారయేత్ ॥

ఏవం యథాఽధికారం సఙ్కల్ప్య సమ్భారాన్ సమ్భరేత్। తత్రాయం క్రమః — నిత్యనైమిత్తికయోః ప్రతిపదోక్తప్రతిమావస్త్రగన్ధపుష్పాభరణధూపదీపోపహారసమిద్దక్షిణాదీని తదభావే సర్వేషాం సువర్ణాదినిర్మితప్రతిమా శ్వేతవస్త్రమలయజగన్ధజాతీపుష్పమాణిక్యాభరణగుగ్గులధూపఘృతౌదననైవేద్యాన్యనుకల్పద్రవ్యాణి వా సమ్భరేత్ । కామ్యే తు ప్రతినిధ్యభావాత్ప్రతిపదోక్తద్రవ్యాణ్యేవ సమ్భరేత్ । ఏవం యథాఽధికారం సమ్భారాన్ సమ్భృత్య హోష్యమాణాహుతిసంఖ్యాపేక్షయా ఆచార్యాదీన్వృణుయాత్। తత్రాయం క్రమః — సర్వేషాం గ్రహాణాం ప్రత్యేకం దశాహుతిపక్షే ఆచార్యమేకం వృణుయాత్ । తదూ-

ర్ధ్వం పఞ్చాశదాహుతిపక్షే చతుర ఋత్విజః । తదూర్ధ్వం శతాహుతిపర్యన్తం అష్టౌ నవమమాచార్యం వృణుయాత్ । తదూర్ధ్వం చేద్యథాయోగం వృణుయాత్ । తత్ర విధిజ్ఞం స్వశాఖాధ్యమాచారవన్తమాచార్యమస్మిన్ గ్రహమఖే త్వమాచార్యత్వం కుర్వితి పాణినా పాణిముపస్పృశ్య వృణుయాత్ । అన్యాన్బ్రాహ్మణానార్త్విజ్యం కుర్వితి ప్రత్యేకం వృణుయాత్ । తథా కరిష్యామీతి తే చోక్త్వాఽఽచామేయుః । తతో యజమానస్తాన్విధివద్యథాశక్త్యభ్యర్చయేత్ । తత ఆచార్యః కర్మ సఙ్కల్పపూర్వకం గృహాదుత్తరభాగ ఐశానే వా కృతాం చతుర్దిక్షు హస్తమాత్రావరాం చతుస్త్రిద్వ్యఙ్గులప్రమాణత్రిభూమికాం గ్రహవేదిం ప్రాప్య తస్యాం చ శుక్లైర్వ్రీహితణ్డులైస్సకర్ణికమష్టదళమమ్బుజముల్లిఖ్య కర్ణికాయాం దళేషు చ ప్రాగుక్తవర్తులాదిగ్రహపీఠాని తద్వర్ణాక్షతైః కుర్యాత్ । తత్రాయం క్రమః—మధ్యే రక్తాక్షతైర్వర్తులపీఠమ్ । ఆగ్నేయదళే శుక్లాక్షతైశ్చతురశ్రపీఠమ్ । దక్షిణదళే రక్తాక్షతైస్త్రికోణపీఠమ్ । ఐశానదళే హరితాక్షతైర్బాణాకారపీఠమ్ । ఉత్తరదళే హరితాక్షతైర్దీర్ఘచతురశ్రపీఠమ్ । పూర్వదళే శుక్లాక్షతైః పఞ్చకోణపీఠమ్ । పశ్చిమదళే కృష్ణాక్షతైశ్చాపాకారపీఠమ్ । నైరృతదళే కృష్ణాక్షతైశ్శూర్పాకారపీఠమ్ । వాయవ్యదళే చిత్రాక్షతైర్ధ్వజాకారపీఠం చ కృత్వా, కలశస్థాపనం కుర్యాత్ తత్రాయం క్రమః—

ఆకలశేష్విత్యస్య మన్త్రస్య గాధిపుత్రో విశ్వామిత్రః పవమానసోమో గాయత్రీ— ఆకలశేషు ధావతి శ్యేనో వర్మ

విగాహతే। అభి ద్రోణా కనిక్రదత్ ॥

అనేనోదీచ్యాం రజ్జువల్లికయాఽనురక్షితపద్మోపరిష్కృతం ధాన్యపీఠే నవమవ్రణం తైజసం మృన్మయం వాఽనులిప్తాలఙ్కృతం శుభమభిషేకకుమ్భంనిధాయ,

„ ఇమం మే గఙ్గ ఇత్యస్య మన్త్రస్య సిన్ధుక్షిత్ప్రియమేధో నదీ స్తుతిర్జగతీ—

ఇమం మే గఙ్గే యమునే సరస్వతి శుతుద్రిస్తోమం సచతా పరుష్ణ్యా। అసిక్న్యామరుద్వృధే వితస్తయాఽఽర్జీకీయే శృణుహ్యా సుషోమయా" అనేన పుణ్యజలైః పూరయిత్వా, నవసూత్రేణ వస్త్రయుగ్మేన చావేష్ట్య, హయగజవల్మీకప్రవాహగోష్ఠరాజద్వారచతుష్పథస్థానమృదో నవపర్వతధాతూన్ నవపవిత్రమృదః, ఉద్ధృతాఽసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహునా। మృత్తికే హన మే పాపం యన్మయా దుష్కృతం కృతమ్" ఇతిమన్త్రేణ కుమ్భే నిక్షిప్య;

రువతి భీమ ఇతి మన్త్రస్య వైశ్వామిత్రో రేణుః పవమానసోమో జగతీ—„ రువతి భీమో వృషభస్తవిష్యయా శృఙ్గే శిశానో హరిణీ విచక్షణః। ఆ యోనిం సోమస్సుకృతం నిషీదతి గవ్యయీ త్వగ్భవతి నిర్ణిగవ్యయీ ॥" అనేన న్యగ్రోధాశ్వత్థప్లక్షజమ్బ్వాచూతవృక్షత్వచో నిక్షిప్య,

ప్రవో యజ్ఞేష్వితి మన్త్రస్య వసిష్ఠో విశ్వేదేవాస్త్రిష్టుప్—

ప్రవో యజ్ఞేషు దేవయన్తో అర్చం ద్యావా నమోభిః పృథివీ ఇషధ్యై। యేషాం బ్రహ్మాణ్యసమాని విప్రా విష్వగ్వియన్తి వనినో న శాఖాః "॥ అనేన తేషాం పల్లవాని నిక్షిప్య,-

ఆ ప్యాయస్వ సమేతు త ఇతి మన్త్రస్య గౌతమస్సోమో గాయత్రీ-

"ఆప్యాయస్వ సమేతు తె విశ్వతస్సోమ వృష్ణ్యమ్। భవా వాజస్య సఙ్గథే "॥ అనేన గోక్షీరమ్।—

దధిక్రావ్ణ ఇతి మన్త్రస్య వామదెవో దధిక్రావాఽనుష్టుప్- దధిక్రావ్ణో అకారిషం జిష్ణోరశ్వస్య వాజినః। సురభి నో ముఖా కరత్ప్రణ ఆయూంషి తారిషత్ "॥ అనేన దధి॥

"ఘృతం మిమిక్షే ఘృతమస్య యోనిర్ఘృతే శ్రితో ఘృతమ్వస్య ధామ। అనుష్వధమావహ మాదయస్వ స్వాహాకృతం వృషభ వక్షి హవ్యమ్ "॥ అనేన ఘృతమ్।

గన్ధద్వారేతి మన్త్రస్య ఆనన్దకర్దమశ్రీరనుష్టుప్—"గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్। ఈశ్వరీం సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయె శ్రియమ్ " ॥అనేన గోమయమ్॥

గాయత్ర్యా విశ్వామిత్రస్సవితా గాయత్రీ—"తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దెవస్య ధీమహి। ధియో యోనః ప్రచోదయాత్ "॥ అనేన గోమూత్రం నిక్షిప్య॥

స హి రత్నానీతి మన్త్రస్య శావాశ్వస్సవితా గాయత్రీ-
,, స హి రత్నాని దాశుషే సువాతి సవితా భగః । తం
భాగం చిత్రమీమహే ''॥ అనేన నవ రత్నాని నిక్షిప్య ॥
యా ఓషధీరితి మన్త్రస్య అథర్వణో భిషగోషధయోఽ-
నుష్టుప్- ,,యా ఓషధీః పూర్వా జాతా దేవేభ్యస్త్రియుగం పురా।
మన్దే ను బభ్రూణామహం శతం ధామాని సప్త చ '' ॥ అనేన
శతౌషధీః తదభావె దశ మూలాని తదభావె సువర్ణం వా
నిక్షిప్య ॥ గన్ధద్వారామిత్యస్య ఆనన్ద కర్దమ శ్రీసనుష్టుప్ ॥
,, గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్। ఈశ్వరీ-
౦ం సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయె శ్రియమ్ '' ॥ అనేన
గన్ధం నిక్షిప్య ॥

సర్వే సముద్రాస్సరిత స్తీర్థాని జలదా నదాః ।
ఆయాన్తు దేవపూజార్థం దురితక్షయకారకాః ॥
గఙ్గే చ యమునే చైవ గోదావరి సరస్వతి ।
నర్మదె సిన్ధు కావెరి జలేఽస్మిన్ సన్నిధిం కురు ॥

,, ఇమం మె గఙ్గె యమునే సరస్వతి శుతుద్రి స్తోమం సచతా
పరుష్ణ్యా । అసిక్న్యా మరుద్వృధె వితస్తయాఽర్జీకీయె శృణు-
హ్యా సుషోమయా '' ॥ ఇత్యేతైర్మన్త్రైః,
ఆపో హిష్ఠేతి నవర్చస్య సూక్తస్య అమ్బరీషసిన్ధుద్వీప ఆపో
గాయత్రీ—పఞ్చమీ వర్ధమానా సప్తమీ ప్రతిష్ఠా అన్త్యే
ద్వె అనుష్టుభౌ ॥ ,, ఆపో హిష్ఠా మయోభువస్తా న ఊర్జే ద-

ధాతన । మహే రణాయ చక్షసే ॥ యో వశ్శివతమో రసస్తస్య
భాజయతేహ నః । ఉశతీరివ మాతరః ॥ తస్మా అరం గమామ
వో యస్య క్షయాయ జిన్వథ । ఆపో జనయథా చ నః ॥ శం నో
దేవీరభిష్టయ ఆపో భవన్తు పీతయే । శం యోరభి స్రవన్తు నః ॥
ఈశానా వార్యాణాం క్షయన్తీశ్చర్షణీనామ్ । అపో యాచామి
భేషజమ్॥ అప్సు మే సోమో అబ్రవీదన్తర్విశ్వాని భేషజా। అగ్నిం చ
విశ్వశమ్భువమ్ ॥ ఆపః పృణీత భేషజం వరూథం తన్వే౩। మమ
జ్యోక్చసూర్యం దృశే॥ ఇదమాపః ప్రవహత యత్కిం చ దురితం
మయి । యద్వాహమభిదుద్రోహ యద్వా శేప ఉతానృతమ్ ॥
ఆపో అద్యాన్వచారిషం రసేన సమగస్మహి। పయస్వానగ్న ఆగహి
తం మాసంసృజ వర్చసా ॥

న హి తే క్షత్రమిత్యేకవింశత్యృచస్య సూక్తస్య అజీగర్త-
శ్శునశ్శేపో వరుణ ఆద్యా దశ త్రిష్టుభః, శిష్టా గాయత్రయః ।

,,న హి తే క్షత్రం న సహో న మన్యుం వయశ్చ నా-
మీ పతయన్త ఆపుః। నేమా ఆపో అనిమిషం చరన్తీర్న యే వా-
తస్య ప్రమినన్త్యభ్వమ్ ॥ అబుధ్నే రాజా వరుణో వనస్యోర్ధ్వం
స్తూపం దదతే పూతదక్షః। నీచీనాస్థురుపరి బుధ్న ఏషామస్మే అన్త
ర్నిహితాః కేతవస్స్యుః ॥ ఉరుం హి రాజా వరుణశ్చకార సూ-

ర్యాయ పన్థామన్వేత వా ఉ । అపదే పాదా ప్రతిధాతవేఽకరు-
తాపవక్తా హృదయావిధశ్చిత్ ॥ శతం తే రాజన్భిషజస్సహస్ర-
ముర్వీగభీరా సుమతిష్టే అస్తు । బాధస్వ దూరే నిరృతిం పరా-
చైః కృతం చిదేనః ప్రముముగ్ధ్యస్మత్ ॥ అమీయ ఋక్షా నిహి-
తా స ఉచ్చా నక్తం దదృశ్రే కుహచిద్దివేయుః । అదబ్ధాని వరుణ-
స్య వ్రతాని విచాకశచ్చన్ద్రమా నక్తమేతి ॥ తత్త్వా యామి బ్ర-
హ్మణా వన్దమానస్తదాశాస్తే యజమానో హవిర్భిః । అహేళమా-
నో వరుణేహ బోధ్యురుశంస మా న ఆయుః ప్రమోషీః ॥ తదిన్న-
క్తం తద్దివా మహ్యమాహుస్తదయం కేతో హృద ఆ విచష్టే ।
శునశ్శేపో యమహ్వద్గృభీతః సో అస్మాన్రాజా వరుణో ముమో-
క్తు ॥ శునశ్శేపో హ్యహ్వద్గృభీతస్త్రిష్వాదిత్యం ద్రుపదేషు బద్ధః ।
అవైనం రాజా వరుణస్ససృజ్యాద్విద్వాం అదబ్ధో విముమోక్తు
పాశాన్ ॥ అవ తే హేళో వరుణ నమోభిరవ యజ్ఞేభిరీమహే హవి-
ర్భిః । క్షయన్నస్మభ్యమసుర ప్రచేతా రాజన్నేనాంసి శిశ్రథః
కృతాని ॥ ఉదుత్తమం వరుణ పాశమస్మదవాధమం విమధ్యమం
శ్రథాయ । అథా వయమాదిత్య వ్రతే తవానాగసో అదితయే స్యా-
మ ॥ యచ్చిద్ధి తే విశో యథా ప్రదేవ వరుణ వ్రతమ్ । మినీమసి

ద్యవిద్యవి ॥ మా నో వధాయ హత్నవే జిహీళానస్య రీరధః । మాహృణానస్య మన్యవే ॥ విమృళీకాయ తే మనో రథీరశ్వం న సన్దితమ్ । గీర్భిర్వరుణ సీమహి ॥ పరా హి మె విమన్యవః పతన్తి వస్య ఇష్టయే । వయోనవసతీరుప ॥ కదా క్షత్రశ్రియం నరమావరుణం కరామహె । మృళీకాయోరుచక్షసమ్ ॥ తదిత్సమానమాశాతే వేనన్తా న ప్రయుచ్ఛతః । ధృతవ్రతాయ దాశుషే ॥ వెదా యో వీనాం పదమన్తరిక్షేణ పతతామ్ । వెద నావస్సముద్రియః ॥ వేద మాసో ధృతవ్రతో ద్వాదశ ప్రజావతః । వేదా య ఉపజాయతే ॥ వేద వా తస్య వర్తనిమురోర్ఋష్వస్య బృహతః । వెదా యె అధ్యాసతే ॥ నిషసాద ధృతవ్రతో వరుణః పస్త్యా3స్వా । సామ్రాజ్యాయ సుక్రతుః ॥ అతో విశ్వాన్యద్భుతా చికిత్వాం అభిపశ్యతి । కృతాని యాచకర్త్వా ॥

స్వాదిష్ఠయేతి దశర్చస్య సూక్తస్య మధుచ్ఛన్దాః పవమానసోమో గాయత్రీ—

,, స్వాదిష్ఠయా మదిష్ఠయా పవస్వ సోమధారయా । ఇన్ద్రాయ పాతవె సుతః ॥ రక్షోహా విశ్వచర్షణిరభి యోనిమయోహతమ్ । ద్రుణా సధస్థమాసదత్ ॥ వరివో ధాతమో భవ మంహిష్ఠో వృత్రహన్తమః । పర్షి రాధో మఘోనామ్ ॥ అభ్యర్ష-

మహోనాం దేవానాం వీతిమన్ధసా । అభి వాజముత శ్రవః॥ త్వా-
మచ్ఛా చరామసి తదిదర్థం దివేదివే । ఇన్దో త్వేన ఆశసః ॥

పునాతి తే పరిస్రుతం సోమం సూర్యస్య దుహితా । వారేణ శ-
శ్వతా తనా ॥ తమీమణ్వీస్సమర్య ఆగృభ్ణన్తి యోషణో దశ ।

స్వసారః పార్యే దివి ॥ తమీం హిన్వన్త్యగ్రువో ధమన్తి బాకు-
రం దృతిమ్ । త్రిధాతు వారణం మధు ॥ అభీ౩ మమఘ్న్యా
ఉత శ్రీణన్తి ధేనవశ్శిశుమ్ । సోమమిన్ద్రాయ పాతవే ॥ అస్యేది-
న్ద్రో మదేష్వా విశ్వా వృత్రాణి జిఘ్నతే । శూరో మఘా చ
మంహతే ॥ అనేన సూక్తేన చ కుమ్భమభిమన్త్రయేత్ ॥ అథ
వా కలశాభిమన్త్రణే అన్యం మన్త్రవిదం నియోజయేత్ ॥

తతః కర్మ సఙ్కల్ప్య విధివత్స్వస్తివాచనం కృత్వా
గ్రహవేదిపద్మపీఠేషు యథాస్థానం యథాముఖగ్రహప్రతిమా-
స్థాపయిత్వా దక్షిణవామపార్శ్వయోరధిదేవతాప్రత్యధిదేవతే
తదభిముఖ్యౌ స్థాపయేత్ । తదభావే పుష్పాక్షతాదిష్వావాహయే-
త్తత్రాయమావాహనప్రకారః—వ్యస్తసమస్తవ్యాహృతీనాం అ-
త్రిభృగుభరద్వాజప్రజాపతయ ఋషయః । అగ్నివాయుసూర్య-
ప్రజాపతయో దేవతాః । గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుబ్బృహత్యశ్ఛన్దాంసి
ఓమ్ భూరాదిత్యమావాహయామి । ఓం భువ ఆదిత్యమావాహ-
యామి । ఓం స్వరాదిత్యమావాహయామి । ఓం భూర్భువస్స్వ-
రాదిత్యమావాహయామి ॥

ఆకృష్ణేన హిరణ్యస్తూపస్సవితా త్రిష్టుప్ ॥

ఆకృష్ణేన రజసా వర్తమానో నివేశయన్నమృతం మర్త్యం చ । హిరణ్యయేన సవితా రథేనాదేవో యాతి భువనాని పశ్యన్" ॥

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్నాదిత్య గ్రహాధిపతే పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

దక్షిణపార్శ్వే ఓం భూరాదిత్యాధిదేవమగ్నిమావాహయామి । ఓం భువ ఆదిత్యాధిదేవమగ్నిమావాహయామి । ఓం స్వరాదిత్యాధిదేవమగ్నిమావాహయామి । ఓం భూర్భువస్స్వరాదిత్యాధిదేవమగ్నిమావాహయామి ॥ అగ్నిం దూతం మేధాతిథిరగ్నిర్గాయత్రీ—

"అగ్నిం దూతం వృణీమహే హోతారం విశ్వవేదసమ్ । అస్య యజ్ఞస్య సుక్రతుమ్" ॥

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, పిఙ్గభ్రూశ్మశ్రుకేశం పిఙ్గాక్షిత్రితయమరుణవర్ణం ఛాగస్థం సాక్షసూత్రం సప్తార్చిషం శక్తివరదహస్తద్వయమాదిత్యాధిదేవమగ్నిమావాహయామి—

తద్వామపార్శ్వే— ఓం భూరాదిత్యప్రత్యధిదేవం రుద్రమావాహయామి । ఓం భువ ఆదిత్యప్రత్యధిదేవం రుద్రమావాహయామి । ఓం స్వరాదిత్యప్రత్యధిదేవం రుద్రమావాహయామి । ఓం భూర్భువస్స్వరాదిత్యప్రత్యధిదేవం రుద్రమావాహయామి ॥ త్ర్యమ్బకమిత్యస్య వసిష్ఠస్త్ర్యమ్బకోఽనుష్టుప్—

"త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధిం పుష్టివర్ధనమ్ । ఉ-

ర్వారుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయమాఽమృతాత్ ”

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, త్రిలోచనోపేతం పఞ్చవక్త్రం వృషారూఢం కపాలశూలఖట్వాఙ్గధారిణం చన్ద్రమౌళిం సదాశివమాదిత్యప్రత్యధిదేవం రుద్రమావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపూర్వదళే— ఓం భూః సోమమావాహయామి । ఓం భువః సోమమావాహయామి । ఓం స్వః సోమమావాహయామి । ఓం భూర్భువస్స్వః సోమమావాహయామి ॥ ఆప్యాయస్వ గౌతమస్సోమో గాయత్రీ –

“ఆప్యాయస్వ సమేతు తే విశ్వతస్సోమ వృష్ణియమ్ । భవా వాజస్య సఙ్గథే ” ॥

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్ సోమ ద్విజాధిపతే పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే – వ్యస్తసమస్తవ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం । అప్సు మే సిన్ధుద్వీప ఆపో గాయత్రీ –

“అప్సు మే సోమో అబ్రవీదన్తర్విశ్వాని భేషజా । అగ్నిం చ విశ్వశమ్భువమ్ ” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, స్త్రీరూపధారిణీః శ్వేతవర్ణమకరవాహనాః పాశకలశధారిణీర్ముక్తాభరణభూషితాః సోమాధిదేవతా అప ఆవాహయామి ॥

తద్వామపార్శ్వే వ్యస్తసమస్తవ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం । గౌరీర్మిమాయేత్యస్య దీర్ఘతమా ఉమా జగతీ—

“గౌరీర్మిమాయ సలిలాని తక్షత్యేకపదీ ద్విపదీ సా చతుష్పదీ । అష్టాపదీ నవపదీ బభూవుషీ సహస్రాక్షరా పరమే వ్యోమన్ ”

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, అక్షసూత్రకమలదర్పణకమ-ణ్డలుధారిణీం త్రిదశపూజితాం సామప్రత్యధిదేవతాముమామా-వాహయామి ॥

అథ దక్షిణపక్షే పూర్వవత్ప్రణవవ్యాహృత్యుచ్చారణాన-న్తరం ॥ అగ్నిమూర్ధా విరూపోఽఙ్గారకో గాయత్రీ—

"అగ్నిమూర్ధా దివః కకుత్పతిః పృథివ్యా అయమ్ । అపాం రేతాంసి జిన్వతి" ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్న-ఙ్గారకాగ్న్యాకృతే పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, స్యోనా మేధాతిథిర్భూమిర్గాయత్రీ—

"స్యోనా పృథివి భవానృక్షరా నివేశని । యచ్ఛా నశ్శ-ర్మ సప్రథాః" ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, శుక్లవర్ణాం ది-వ్యాభరణభూషితాం చతుర్భుజాం సౌమ్యవపుషం చణ్డాంశుస-దృశామ్బరాం రత్నపాత్రసస్యపాత్రౌషధిపాత్రపద్మోపేతకరాం చ-తుర్దిఙ్నాగపృష్ఠగతామఙ్గారకాధిదేవతాం భూమిమావాహయామి॥

తద్వామపార్శ్వే—వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం

కుమారం మాతా స్కన్దస్స్కన్దస్త్రిష్టుప్—

"కుమారం మాతా యువతిస్సముబ్ధం గుహా బిభర్తి న-దదాతి పిత్రే । అనీకమస్య నమినజ్జనాసః పురః పశ్యన్తి నిహిత-మరతౌ" ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, షణ్ముఖం శిఖణ్డకవిభూషణం

రక్తామ్బరధరం మయూరవాహనం కుక్కుటఘణ్టాపతాకాశక్త్యు-
పేతచతుర్భుజమఙ్గారకప్రత్యధిదేవతా స్కన్దమావాహయామి ॥

తతః ప్రాగుత్తరదళే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

ఉద్బుధ్యధ్వం బుధో బుధస్త్రిష్టుప్ —

"ఉద్బుధ్యధ్వꣳ సమనసస్సఖాయస్సమగ్నిమిన్ధ్వꣳ బహవ-
స్సనీళాః । దధిక్రామగ్నిముషసం చ దేవీమిన్ద్రావతోఽవసే ని-
హ్వయే వః" ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్ సౌమ్య సౌ-
మ్యాకృతే పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణోత్తరపార్శ్వయోరధిదేవతాప్రత్యధిదేవతయో-
రావాహనమన్త్రౌ తు- ఇదం విష్ణుర్మేధాతిథిర్విష్ణుర్గాయత్రీ-
"ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే త్రేధా నిదధే పదమ్ । సమూఢమస్య
పాంసురే" ॥ సహస్రశీర్షా నారాయణః పురుషోఽనుష్టుప్—

"సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్ । స
భూమిం విశ్వతో వృత్వాఽత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమ్" ॥ఇమౌ మన్త్రావు-
చ్చార్య,

కౌమోదకీపద్మశఙ్ఖచక్రోపేతచతుర్భుజం సౌమ్యాధిదేవ-
తాం విష్ణుమావాహయామి। ప్రత్యధిదేవతాం పురుషమావాహ-
యామి ॥

ఉత్తరదళే పూర్వవత్ వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం—

బృహస్పతే గృత్సమదో బృహస్పతిస్త్రిష్టుప్— "బృహ-
స్పతే అతియదర్యో అర్హాద్ద్యుమద్విభాతి క్రతుమజ్జనేషు ।

యద్దీదయచ్ఛవసర్తప్రజాత తదస్మాసు ద్రవిణం ధేహి చిత్రమ్" ॥ మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్బృహస్పతే సమస్తదేవతాచార్య పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం

ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠాని గృత్సమద ఇన్ద్రస్త్రిష్టుప్—

"ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠాని ద్రవిణాని ధేహి చిత్తిం దక్షస్య సుభగత్వమస్మే । పోషం రయీణామరిష్టిం తనూనాం స్వాద్మానం వాచస్సుదినత్వమహ్నామ్" ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, చతుర్దన్తగజారూఢం వజ్రాఙ్కుశధరం ప్రాచీపతిం నానాభరణభూషితం బృహస్పత్యధిదేవతామిన్ద్రమావాహయామి ॥

వామపార్శ్వే—వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

బ్రహ్మణా తే విశ్వామిత్రో బ్రహ్మత్రిష్టుప్—

"బ్రహ్మణా తే బ్రహ్మయుజా యునజ్మి హరీ సఖాయా సధమాద ఆశూ । స్థిరం రథం సుఖమిన్ద్రాధితిష్ఠన్ప్రజానన్విద్వాఁ ఉపయాహి సోమమ్" ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, పద్మాసనస్థం జటిలం చతుర్ముఖమక్షమాలాస్రువపుస్తకకమణ్డలుధారిణం కృష్ణాజినవాససం పార్శ్వస్థితహంసం బృహస్పతిప్రత్యధిదేవతాం బ్రహ్మాణమావాహయామి ॥

ప్రాగ్దళే పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

శుక్రం తే భరద్వాజశ్శుక్రస్త్రిష్టుప్—

"శుక్రం తే అన్యద్యజతం తే అన్యద్విషురూపే అహనీ

ద్యౌరివాసి । విశ్వా హి మాయా అవసి స్వధా వో భద్రా తే పూషన్నిహ రాతిరస్తు " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్భార్గవ సమస్తదైత్యగురో పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే—పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఇన్ద్రాణీమ్వృషాకపిరిన్ద్రాణీపఙ్క్తిః—

" ఇన్ద్రాణీమాసు నారిషు సుభగా మహమశ్రవమ్ । న హ్యస్యా ఉపరం చన జరసా మరతే పతిర్విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః"

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, సన్తానమఞ్జరీవరదానధరాం ద్విభుజాం శుక్రాధిదేవతామిన్ద్రాణీమావాహయామి ॥

వామపార్శ్వే పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఇన్ద్రం వో మధుచ్ఛన్దా ఇన్ద్రో గాయత్రీ—

" ఇన్ద్రం వో విశ్వతస్పరి హవామహే జనేభ్యః । అస్మాకమస్తు కేవలః " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, చతుర్దన్తగజారూఢం వజ్రాఙ్కుశధరం ప్రాచీపతిం నానాభరణభూషితం భార్గవప్రత్యధిదేవతామిన్ద్రమావాహయామి ॥

పశ్చిమదళే — పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, శమగ్నిరగ్నిభిరిత్యస్య ఇరింబిఠిశ్శనైశ్చర ఉష్ణిక్—

" శమగ్నిరగ్నిభిః కరచ్ఛం నస్తపతు సూర్యః । శం వాతో వాత్వరపా అపస్రిధః " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్ శనైశ్చర భాస్కరతనయ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ప్రజాపతే హిరణ్యగర్భః ప్రజాపతిస్త్రిష్టుప్—

“ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా జాతాని పరి తా బభూవ । యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణామ్” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, యజ్ఞోపవీతినం హంసస్థమేకవక్త్రమక్షమాలాస్రుక్స్రువకమణ్డలుసహితచతుర్భుజం శనైశ్చరాధిదేవతాం ప్రజాపతిమావాహయామి ॥

వామపార్శ్వే—పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, యమాయ సోమం యమో యమోఽనుష్టుప్—

“యమాయ సోమం సునుత యమాయ జుహుతా హవిః । యమం హ యజ్ఞో గచ్ఛత్యగ్నిదూతో అరఙ్కృతః” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, ఈషత్పీనదణ్డహస్తం రక్తదృశం పాశధరం కృష్ణవర్ణం మహిషారూఢం సర్వాభరణభూషితం శనైశ్చరప్రత్యధిదేవతాం యమమావాహయామి ॥

ప్రత్యగ్దక్షిణదళాగ్రే-- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, కయా నో వామదేవో రాహుర్గాయత్రీ-

“కయా నశ్చిత్ర ఆభువదూతీ సదావృధస్సఖా । కయా శచిష్ఠయా వృతా” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్రాహో రవిసోమమర్దన పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఆయఙ్గౌరిత్యస్య సార్పరాజ్ఞస్సర్పో గాయత్రీ-

“ఆయఙ్గౌః పృశ్నిరక్రమీదసదన్మాతరం పురః । పితరం చ

ద్యారివాసి । విశ్వా హి మాయా అవసి స్వధా వో భద్రా తే పూషన్నిహ రాతిరస్తు ” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్భార్గవ సమస్తదైత్యగురో పూజార్థంత్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే-పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఇన్ద్రాణీవృషాకపిరిన్ద్రాణీపఙ్క్తిః—

“ ఇన్ద్రాణీమాసు నారిషు సుభగా మహమశ్రవమ్ । న హ్యస్యా ఉ అపరంచన జరసా మరతే పతిర్విశ్వస్మాదిన్ద్ర ఉత్తరః’ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, సన్తానమఞ్జరీవరదానధరాం ద్విభుజాం శుక్రాధిదేవతామిన్ద్రాణీమావాహయామి ॥

వామపార్శ్వే పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఇన్ద్రం వో మధుచ్ఛన్దా ఇన్ద్రో గాయత్రీ—

“ ఇన్ద్రం వో విశ్వతస్పరి హవామహే జనేభ్యః । అస్మాకమస్తు కేవలః ” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, చతుర్దన్తగజారూఢం వజ్రాఙ్కుశధరం ప్రాచీపతిం నానాభరణభూషితం భార్గవప్రత్యధిదేవతామిన్ద్రమావాహయామి ॥

పశ్చిమదళే — పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, శమగ్నిరగ్నిభిరిత్యస్య ఇరింపిఠశ్శనైశ్చర ఉష్ణిక్—

“ శమగ్నిరగ్నిభిః కరచ్ఛం నస్తపతు సూర్యః । శం వాతో వాత్వరపా అపస్రిధః ” ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్ శనైశ్చర భాస్కరతనయ పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే— పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ప్రజాపతే హిరణ్యగర్భః ప్రజాపతిస్త్రిష్టుప్—

„ ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా జాతాని పరి తా బభూవ । యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణామ్ " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, యజ్ఞోపవీతినం హంసస్థమేకవక్త్రమక్షమాలాస్రుక్స్రువకమణ్డలుసహితచతుర్భుజం శనైశ్చరాధిదేవతాం ప్రజాపతిమావాహయామి ॥

వామపార్శ్వే—పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, యమాయ సోమం యమో యమోఽనుష్టుప్—

„ యమాయ సోమం సునుత యమాయ జుహుతా హవిః । యమం హ యజ్ఞో గచ్ఛత్యగ్నిదూతో అరఙ్కృతః " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, ఈషత్పీనదణ్డహస్తం రక్తదృశం పాశధరం కృష్ణవర్ణం మహిషారూఢం సర్వాభరణభూషితం శనైశ్చరప్రత్యధిదేవతాం యమమావాహయామి ॥

ప్రత్యగ్దక్షిణదళాగ్రే— పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, కయా నో వామదేవో రాహుర్గాయత్రీ—

„ కయా నశ్చిత్ర ఆభువదూతీ సదావృధస్సఖా। కయా శచిష్ఠయా వృతా " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్రాహో రవిసోమమర్దన పూజార్థం త్వామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే— పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఆయఙ్గౌరిత్యస్య సార్పరాజ్ఞస్సర్పో గాయత్రీ—

„ ఆయఙ్గౌః పృశ్నిరక్రమీదసదన్మాతరం పురః । పితరం చ

ప్రియన్తస్వః ॥ ఇమంమన్త్రముచ్చార్య, అక్షసూత్రధరాం కుణ్డి-కాకారపుచ్ఛయుక్తాం త్రిభోగాం భీషణాం రాహ్వధిదేవతాం సర్పానావాహయామి ॥

వామపార్శ్వే-పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం—

పరం మృత్యో సంకుశికో మృత్యుస్త్రిష్టుప్— "పరం మృత్యో అను పరేహి పన్థాం యస్తే స్వ ఇతరో దేవయానాత్। చక్షుష్మ-తే శృణ్వతే తే బ్రవీమి మా నః ప్రజాం రీరిషో మోత వీరాన్"॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, కరాళవదనం నిత్యభీషణాం పాశదణ్డధరం సర్పవృశ్చికరోమాణం రాహుప్రత్యధిదేవతాం కాలమావాహ-యామి॥

ప్రత్యగుదగ్దళే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం కేతుం కృణ్వన్మధుచ్ఛన్దాః కేతుర్గాయత్రీ—

"కేతుం కృణ్వన్నకేతవే పేశో మర్యా అపేశసే। సముష-ద్భిరజాయథాః" ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, భగవన్కేతో కా-మరూపపూజార్థం త్వామావాహయామి॥

తద్దక్షిణపార్శ్వే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం బ్రహ్మజజ్ఞానమిత్యస్య నకులో బ్రహ్మ త్రిష్టుప్—

"బ్రహ్మజజ్ఞానం ప్రథమం పురస్తాద్విసీమతస్సురచో వేన ఆవః। స బుధ్నియా ఉపమా అస్య విష్ఠాస్సతశ్చ యోనిమసతశ్చ వివః" ॥

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, పద్మాసనస్థం జటిలం చతుర్ము-

ఖమతుమాలాస్రువమస్తకకమణ్డలుధరం కృష్ణాజినవాసనం పా-
ర్శ్వస్థితహంసం కేత్వధిదేవతాం బ్రహ్మాణమావాహయామి॥

వామపార్శ్వే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం
సచిత్రచిత్రమిత్యస్య భరద్వాజశ్చిత్రగుప్తస్త్రిష్టుప్---

,, సచిత్రచిత్రం చితయన్తమస్మే చిత్రక్షత్ర చిత్రతమం
వయోధామ్। చన్ద్రం రయిం పురువీరం బృహన్తం చన్ద్ర చన్ద్రా-
భిర్గృణతే యువస్వ ''॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, ఉదీచ్యవేషధ-
రం సౌమ్యదర్శనం లేఖనీపత్రోపేతం ద్విభుజం కేతుప్రత్యధిదేవ-
తాం చిత్రగుప్తమావాహయామి॥

అథ కర్మసాద్గుణ్యాకరదేవతాఽఽవాహనం శుక్లతణ్డుల-
పీఠేషు కుర్యాత్ ॥ తత్రాయంక్రమః—శనైర్వాయుప్రదేశే
వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

ఆతూన ఇన్ద్రేత్యస్య కాణ్వఃకుశికో వినాయకో గాయత్రీ-

,, ఆతూన ఇన్ద్ర క్షుమన్తం చిత్రం గ్రాభం సఙ్గృభాయ।
మహాహస్తీ దక్షిణేన '' ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, చతుర్భు-
జం త్రినేత్రం గజాననం నాగయజ్ఞోపవీతం చన్ద్రధరం దన్తాక్ష-
మాలాపరశుమోదకోపేతచతుర్భుజం వినాయకమావాహయామి॥

తద్దక్షిణతో వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

జాతవేదస ఇత్యస్య కశ్యపో దుర్గా త్రిష్టుప్—

,, జాతవేదసే సునవామసోమమరాతీయతో నిదహాతి వే-
దః। స నః పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వా నావేవ సిన్ధుం దురితా-
ఽత్యగ్నిః'' ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, శక్తిబాణశూలఖడ్గ-

చక్రచన్ద్రబిమ్బఖేటకపాలశుకటజ్కోపేతదశభుజాం సింహారూఢాం దుర్గాన్తదైత్యాసుహారిణీం దుర్గామావాహయామి ॥

తద్దక్షిణతో వ్యాహృత్యనన్తరం,

క్షేత్రస్య పతినేత్యస్య వామదేవః క్షేత్రపతిరనుష్టుప్—

" క్షేత్రస్య పతినా వయం హితేనేవ జయామసి । గామశ్వం పోషయిత్నా వసనో మృళాతీ దృశే " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, శ్యామవర్ణం త్రిలోచనమూర్ధ్వకేశం సుదంష్ట్రభ్రుకుటీకుటిలాననం నూపురాలజ్కృతాజ్ఘ్రిం సర్పమేఖలయా యుతం సర్వాజ్గదమతిక్రుద్ధం క్షుద్రఘణ్టాబద్ధం గుల్ఫావలమ్బికణ్టిమాలాధారిణమురగకౌపీనం చన్ద్రమౌళిం దక్షిణహస్తైశ్శూలవేతాళఖడ్గడున్దుభీన్దధానం వామహస్తైః కపాలఘణ్టాచర్మచాపాన్దధానం దిగ్వాసనమమితద్యుతిం క్షేత్రపాలమావాహయామి ॥

తద్దక్షిణతో వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

ప్రాణాశిశురిత్యస్య త్రితో వాయురుష్ణిక్—

" ప్రాణా శిశుర్మహీనాం హిన్వం నృతస్య దీధితిమ్ । విశ్వా పరిప్రియాభువదధద్వితా " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, ధావద్ధరిణపృష్ఠగతం ధ్వజవరదాసధారిణం ధూమ్రవర్ణం వాయుమావాహయామి ॥

తద్దక్షిణతో వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

ఆదిత్ప్రత్నస్యేత్యస్య వత్సోన్తరిక్షం గాయత్రీ—

" ఆదిత్ప్రత్నస్య రేతసో జ్యోతిష్పశ్యన్తి వాసరమ్ । పరో యదిధ్యతే దివా " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, నీలోత్ప-

లాభం నీలామ్బరధారి చన్ద్రార్కోపేతద్విభుజం షణ్ఢమాకాశ-మావాహయామి ॥

తద్దక్షిణతో వ్యాహృత్యనన్తరం,
అశ్వినావర్తిరస్మదేత్యస్య రహూగణో గౌతమోఽశ్వినావుష్ణిక్-

,, అశ్వినావర్తిరస్మదా గోమద్దస్రా హిరణ్యవత్ । అ-ర్వాగ్రథం సమనసా నియచ్ఛతమ్ " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, ప్రత్యేకమౌషధపుస్తకోపేతదక్షిణవామహస్తావన్యోన్యసంయుక్త-దేహావేకస్య దక్షిణపార్శ్వేఽపరస్య వామపార్శ్వే రత్నభాణ్డకర-శుక్లామ్బరధారినారీయుగ్మోపేతౌ దేవభిషజావశ్వినావావాహయామి ॥

అథ క్రతుసంరక్షక దేవతావాహనం పూర్వవత్తణ్డులపీఠేషు కుర్యాత్ ॥ తత్రాయంక్రమః-- తత్ర ప్రాగ్దళే పూర్వవద్వ్యా-హృత్యనన్తరం, ఇన్ద్రం వో మధుచ్ఛన్దా ఇన్ద్రో గాయత్రీ-

,, ఇన్ద్రం వో విశ్వతస్పరి హవామహే జనేభ్యః । అస్మా-కమస్తు కేవలః " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, స్వర్ణవర్ణం సహస్రాక్షం వజ్రపాణిం శచీప్రియం ఇన్ద్రమావాహయామి ॥

ఆగ్నేయదళే— పూర్వవద్వ్యాహృత్యనన్తరం,
అగ్నిందూతం మేధాతిథిరగ్నిర్గాయత్రీ-

,, అగ్నిం దూతం వృణీమహే హోతారం విశ్వవేదసమ్ ।
అస్య యజ్ఞస్య సుక్రతుమ్ " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, స్వ-ర్ణవర్ణం సప్తార్చిషం సప్తహస్తం శక్త్యన్నస్రుక్స్రువతో-మరవ్యజనఘృతపాత్రాణి దధానం స్వాహాప్రియం మేషవాహన-మగ్నిమావాహయామి ॥

యామ్యదళే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యనన్తరం, యమాయ సోమం యమో యమోఽనుష్టుప్-

,, యమాయ సోమం సునుత యమాయ జుహుతా హవిః। యమం హ యజ్ఞో గచ్ఛత్యగ్నిదూతో అరంకృతః " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, రక్తవర్ణం దణ్డధరం మహిషవాహనమిళా-ప్రియం యమమావాహయామి ॥

నైరృత్యదళాగ్రేషు— పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, మోషుణ ఇత్యస్యా ఘోరః కణ్వో నిరృతిర్గాయత్రీ—

,, మోషుణః పరా పరా నిరృతిర్దుర్హణా వధీత్ । పదీష్టతృష్ణయాసహ " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, నీలవర్ణం ఖడ్గ-చర్మధరమూర్ధ్వకేశం నరవాహనం కాళికాప్రియం నిరృతి-మావాహయామి ॥

పశ్చిమదళాగ్రే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం, ఉదుత్తమమిత్యస్య శునశ్శేపో వరుణో గాయత్రీ—

,, ఉదుత్తమం ముముగ్ధి నో విపాశం మధ్యమం చృత । అవాధమానిజీవసే " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, రక్తభూషణం నాగపాశధరం మకరవాహనంపద్మినీప్రియంవరుణమావాహయామి

వాయవ్యదళాగ్రే- పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్త-రం, తవ వాయ ఇత్యస్య ఆఙ్గీరసో వ్యశ్వో వాయుర్గాయత్రీ—

,, తవ వాయవృతస్పతే త్వష్టుర్జామాతరద్భుత । అ-వాంస్యా వృణీమహే " ॥ ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, శ్యామవర్ణం హేమదణ్డధరం కృష్ణమృగవాహనం జగత్ప్రాణరూపం మోహి-

నీప్రియం వాయుమావాహయామి ॥

ఉత్తరదళాగ్రే—పూర్వవద్వ్యాహృత్యనన్తరం,

సోమో ధేనుమిత్యస్య గౌతమస్సోమస్త్రిష్టుప్—

,, సోమో ధేనుం సోమో అర్వన్తమాశుం సోమో వీరం కర్మణ్యం దదాతి । సాదన్యం విదథ్యం సభేయం పితృశ్రవణం యో దదాశదస్మై" ॥

ఇమం మన్త్రముచ్చార్య, స్వర్ణవర్ణం నిధీశ్వరం కున్తపాణిమశ్వవాహనం చిత్రిణీప్రియం కుబేరమావాహయామి ॥

ఐశానదళే పూర్వవద్వ్యాహృత్యుచ్చారణానన్తరం,

కద్రుద్రాయేత్యస్య కణ్వో రుద్రో గాయత్రీ—

,, కద్రుద్రాయ ప్రచేతసే మీఢుష్టమాయ తవ్యసే । వోచేమ శన్తమం హృదే" ॥

ఇమంమన్త్రముచ్చార్య, శుద్ధస్ఫటికవర్ణం వరదాభయ-శూలాక్షసూత్రధరం వృషవాహనం గౌరీప్రియమీశానమావా-హయామి ॥

ఏవమేకచత్వారింశద్దేవతా ఆవాహ్య, కలశే చ వరుణం పూర్వోక్తవదావాహ్య, నమో నైశ్చతుర్థ్యన్తైః స్వస్వనామభిః క్రమేణ పూర్వోక్తద్రవ్యైః పుష్పసమర్పణపర్యన్తం గ్రహదే-వతాపూజాం కృత్వా, కర్మసాద్గుణ్యదేవతాః క్రతుసంరక్షక-దేవతా వరుణం చ మలయజగన్ధశతపుష్పైస్తథైవ పూజయేత్ ॥

— అథ హోమః —

అనన్తరమాచార్యః ప్రత్యగగ్నేరాసీనః ప్రాణానాయమ్య పూర్వవత్సఙ్కల్ప్యాగ్నిముఖప్రకరణోక్తప్రకారేణ ప్రాగుక్తలక్షణె

కుణ్డే స్థణ్డిలే వోపలేపనాద్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనాన్తం కర్మ కృత్వా ఋత్విగ్భిరన్వారబ్ధః సమిద్ద్వయం పాణినాఽఽదాయ పునర్దేశ-కాలౌ నిర్దిశ్యాద్య యక్ష్యమాణగ్రహహోమ దేవతాపరిగ్రహార్థ-మన్వాధానం కరిష్యే— అస్మిన్నన్వాహితేఽగ్నావిత్యాది చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా ప్రధానదేవతామాదిత్యమధిదేవతామగ్నిం ప్రత్యధిదేవం రుద్రమర్కసమిచ్చర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం సోమం అధిదేవతా అపః ప్రత్యధిదేవతాం గౌరీం పలాశసమిచ్చర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవమఙ్గారకం అధిదేవతాం పృథివీం ప్రత్యధిదేవం స్కన్దం ఖాదిరసమిచ్చర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం బుధం అధిదేవం విష్ణుం ప్ర-త్యధిదేవం పురుషం అపామార్గసమిచ్చర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం బృ-హస్పతిమధిదేవమిన్ద్రం ప్రత్యధిదేవం బ్రహ్మాణం అశ్వత్థసమిచ్చ-ర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం శుక్రమధిదేవతామిన్ద్రాణీం ప్రత్యధిదే-వమిన్ద్రముదుమ్బరసమిచ్చర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం శనైశ్వరమ-ధిదేవం ప్రజాపతిం ప్రత్యధిదేవం యమం శమీసమిచ్చర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం రాహుమధిదేవం సర్పాన్ ప్రత్యధిదేవం కాలం దూ-ర్వాచర్వాజ్యైః, ప్రధానదేవం కేతుమధిదేవం బ్రహ్మాణం ప్ర-త్యధిదేవం చిత్రగుప్తం కుశచర్వాజ్యైః, వివక్షితసంఖ్యాకైః పా-ర్శ్వదేవతాః ప్రధానదశాంశేన క్రతుసాద్గుణ్యదేవతా వినాయకం దుర్గాం క్షేత్రపాలం వాయుమాకాశమశ్వినౌ క్రతుసంరక్షకదే-వతా ఇన్ద్రమగ్నిం యమం నిరృతిం వరుణం వాయుం కుబేరమీ-శానం ప్రధానవింశాంశేన అగ్నివాయుసూర్యప్రజాపతీన్ తిలవ్రీ-హిభిః వివక్షితసంఖ్యయా సూర్యమాజ్యేన త్రయోదశవారమగ్నిం చతుస్త్రింశద్వారం రుద్రం ద్వాత్రింశద్వారం శేషేణ స్విష్టకృత-మిత్యాది సద్యో యక్ష్య ఇత్యన్తముక్త్వా, ఓం భూర్భువస్సువస్స్వా-

హోత్యగ్నావాధాయ, ప్రజాపతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్
తతో బర్హిస్సన్నహనాద్యాజ్యే దర్భాగ్రద్వయనిధా-
నాన్తం కృత్వా లౌకికసిద్ధాన్నతిలవ్రీహిభిస్సహాజ్యం త్రిః పర్యగ్ని
కృత్వా ఆజ్యోద్వాసనం కృత్వా బర్హిషి నిధాయ స్రువసం-
మార్జనం కృత్వా అన్నం పాత్రాన్తరే పృథక్కృత్యాగ్నావధి-
శ్రిత్య స్రువేణాభిఘార్యోదగుద్వాస్య ఆజ్యాద్దక్షిణతో బర్హిషి
నిధాయ ప్రత్యభిఘార్యాగ్న్యలంకరణాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా
క్రమేణాదిత్యాదీశానాన్తేభ్యః ఏకచత్వారింశద్దేవతాభ్యస్తత్తన్మ-
న్త్రైస్సమిచ్చర్వాజ్యైః ప్రాగుక్తసంఖ్యాకా ఆజ్యాహుతిర్జుహు-
యాత్ । తత్రాయం క్రమః — సమిధం మూలతో ద్వ్యఙ్గులం
విహాయ తన్మధ్యమనామికాఙ్గుష్ఠాభ్యాం గృహీత్వా జుహుయాత్
చరుం గ్రాససమం పాణినైవాజ్యం స్రువేణైవ తదభావేఽశ్వత్థప-
ర్ణేన వా తతో వ్యస్తసమస్తవ్యాహృతిభిః ప్రభూతతిలవ్రీహీన్పా-
ణినా హుత్వా సూర్యపావకరుద్రానాజ్యేన జుహుయాత్ ।—

తత్ర మన్త్రాః — సూర్యో న ఇతి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య
సూర్యపుత్రశ్చక్షుస్సూర్యో గాయత్రీ —

" సూర్యో నో దివస్పాతు వాతో అన్తరిక్షాత్ । అగ్ని-
ర్నః పార్థివేభ్యః ॥ జ్యోషా సవితర్యస్య తే హరశ్శతం సవాం
అర్హతి । పాహి నో దిద్యుతః పతన్త్యాః ॥ చక్షుర్నో దేవస్సవితా
చక్షుర్న ఉత పర్వతః । చక్షుర్ధాతా దధాతు నః ॥ చక్షుర్నో
ధేహి చక్షుషే చక్షుర్విఖ్యై తనూభ్యః । సం చేదం వి చ ప-
శ్యేమ ॥ సుసన్దృశం త్వా వయం ప్రతి పశ్యేమ సూర్య । వి ప-
శ్యేమ నృచక్షసః " ॥

ఉదుత్యమితి మన్త్రస్య కణ్వపుత్రః ప్రస్కణ్వస్సూర్యో గాయత్రీ—

"ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః । దృశే విశ్వాయ సూర్యమ్ " ॥

నమో మిత్రస్యేతి మన్త్రస్య సూర్యపుత్రోఽభితపా సూర్యో జగతీ—

"నమో మిత్రస్య వరుణస్య చక్షసే మహో దేవాయ తదృతం సపర్యత । దూరేదృశే దేవజాతాయ కేతవేదివస్పుత్రాయ సూర్యాయ శంసత " ॥

చిత్రం దేవానామిత్యస్య కుత్సస్సూర్యస్త్రిష్టుప్—

"చిత్రం దేవానాముదగాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేః । ఆప్రా ద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షం సూర్య ఆత్మా జగతస్తస్థుషశ్చ " ॥

ఉద్వేతి సుభగ ఇతి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య మైత్రావరుణో వసిష్ఠస్సూర్యస్త్రిష్టుప్—

"ఉద్వేతి సుభగో విశ్వచక్షాస్సాధారణస్సూర్యో మానుషాణామ్।
చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్య దేవశ్చర్మేవ యస్సమవివ్యక్తమాంసి॥
ఉద్వేతి ప్రసవీతా జనానాం మహాన్కేతురర్ణవస్సూర్యస్య । సమానం చక్రం పర్యావివృత్సన్యదేతశో వహతి ధూర్షు యుక్తః ॥
విభ్రాజమాన ఉషసాముపస్థాద్రేభైరుదేత్యనుమద్యమానః । ఏష మె దేవస్సవితా చచ్ఛన్ద యస్సమానం న ప్రమినాతి ధామ ॥ ది-

వో రుక్మ ఉరుచక్షా ఉదేతి దూరే అర్థ స్తరణిర్భ్రాజమానః । నూనం జనాః సూర్యేణ ప్రసూతా అయన్నర్థాని కృణవన్న-పాంసి ॥ యత్రా చక్రురమృతా గాతుమస్మై శ్యేనో నదీయన్న-న్వేతి పాథః । ఉదుత్యద్దర్శతం వపుర్దివ ఏతి ప్రతిహ్వరే" ॥

త్వమగ్నే ప్రథమ ఇత్యష్టాదశర్చస్య సూక్తస్య ఆఙ్గీరసో హిరణ్యస్తూపోఽగ్నిర్జగతీ—అష్టమీషోడశ్యౌ త్రిష్టుభః ॥

"త్వమగ్నే ప్రథమో అఙ్గిరా ఋషిర్దేవో దేవానామ-భవః శివః సఖా । తవ వ్రతే కవయో విద్మనాపసో జాయన్త మరుతో భ్రాజదృష్టయః ॥ త్వమగ్నే ప్రథమో అఙ్గిరస్తమః కవి-ర్దేవానాం పరిభూషసి వ్రతమ్ । విభుర్విశ్వస్మై భువనాయ మే-ధిరో ద్విమాతా శయుః కతిధా చిదాయవే ॥ త్వమగ్నే ప్రథమో మాతరిశ్వన ఆవిర్భవ సుక్రతూయా వివస్వతే । అరేజేతాం రోదసీ హోతృవూర్యేఽసఘ్నోర్భారమయజో మహో వసో ॥ త్వమగ్నే మనవే ద్యామవాశయః పురూరవసే సుకృతే సుకృ-త్తరః । శ్వాత్రేణ యత్పిత్రోర్ముచ్యసే పర్యా త్వా పూర్వమ-నయన్నాపరం పునః ॥ త్వమగ్నే వృషభః పుష్టివర్ధన ఉద్యత-స్రుచే భవసి శ్రవాయ్యః । య ఆహుతిం పరి వేదా వషట్కృ-తిమేకాయురగ్రే విశ ఆవివాససి ॥ త్వమగ్నే వృజినవర్తనిం నరం

ఉదుత్యమితి మన్త్రస్య కణ్వపుత్రః ప్రస్కణ్వస్సూర్యో గాయత్రీ—

"ఉదుత్యం జాతవేదసం దేవం వహన్తి కేతవః । దృశే విశ్వాయ సూర్యమ్" ॥

నమో మిత్రస్యేతి మన్త్రస్య సూర్యపుత్రోఽభితపాః సూర్యో జగతీ—

"నమో మిత్రస్య వరుణస్య చక్షసే మహో దేవాయ తదృతం సపర్యత । దూరేదృశే దేవజాతాయ కేతవే దివస్పుత్రాయ సూర్యాయ శంసత" ॥

చిత్రం దేవానామిత్యస్య కుత్సస్సూర్యస్త్రిష్టుప్—

"చిత్రం దేవానాముదగాదనీకం చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేః । ఆప్రా ద్యావాపృథివీ అన్తరిక్షం సూర్య ఆత్మా జగతస్తస్థుషశ్చ" ॥

ఉద్వేతి సుభగ ఇతి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య మైత్రావరుణో వసిష్ఠస్సూర్యస్త్రిష్టుప్—

"ఉద్వేతి సుభగో విశ్వచక్షాస్సాధారణస్సూర్యో మానుషాణామ్।
చక్షుర్మిత్రస్య వరుణస్య దేవశ్చర్మేవ యస్సమవివ్యక్తమాంసి॥
ఉద్వేతి ప్రసవీతా జనానాం మహాన్కేతురర్ణవస్సూర్యస్య । సమానం చక్రం పర్యావివృత్సన్యదేతశో వహతి ధూర్షు యుక్తః
విభ్రాజమాన ఉషసాముపస్థాద్రేభైరుదేత్యనుమద్యమానః । ఏష మే దేవస్సవితా చచ్ఛన్ద యస్సమానం న ప్రమినాతి ధామ ॥ ది-

ష్యో రుక్మ ఉరుచక్షా ఉదేతి దూరే అర్థ స్తరణిర్భ్రాజమానః ।
నూనం జనా సూర్యేణ ప్రసూతా అయన్నర్థాని కృణవన్న-
పాంసి ॥ యత్రా చక్రురమృతా గాతుమస్మై శ్యేనో నదీయంన-
న్వేతి పాథః । ఉదుత్యద్దర్శతం వపుర్దివ ఏతి ప్రతిహ్వరే" ॥

త్వమగ్నే ప్రథమ ఇత్యష్టాదశర్చస్య సూక్తస్య ఆఙ్గీరసో
హిరణ్యస్తూపోఽగ్నిర్జగతీ—అష్టమీషోడశ్యౌ త్రిష్టుభః ॥

"త్వమగ్నే ప్రథమో అఙ్గిరా ఋషిర్దేవో దేవానామ-
భవశ్శివస్సఖా । తవ వ్రతే కవయో విద్మ నాపసో జాయన్త
మరుతో భ్రాజదృష్టయః ॥ త్వమగ్నే ప్రథమో అఙ్గిర స్తమః కవి-
ర్దేవానాం పరిభూషసి వ్రతమ్ । విభుర్విశ్వస్మై భువనాయ మే-
ధిరో ద్విమాతా శయుః కతిధా చిదాయవే ॥ త్వమగ్నే ప్రథమో
మాతరిశ్వన ఆవిర్భవ సుక్రతూ యా వివస్వ తే । అరేజేతాం
రోదసీ హోతృవూర్యే సఘ్నోర్భారమయజో మహో వసో ॥
త్వమగ్నే మనవే ద్యామవాశయః పురూరవసె సుకృతే సుకృ-
త్తరః । శ్వాత్రేణ యత్పిత్రోర్ముచ్యసె పర్యాత్వా పూర్వమ-
నయన్నాపరం పునః ॥ త్వమగ్నే వృషభః పుష్టివర్ధన ఉద్యత-
స్రుచె భవసి శ్రవాయ్యః । య ఆహుతిం పరి వేదా వషట్కృ-
తిమేకాయురగ్రె విశ ఆవివాససి ॥ త్వమగ్నే వృజినవర్తనిం నరం

సక్మన్నిపషిణ విదథే విచర్షణే । యశ్చాఽరసాతా పరితక్మ్యే ధనే
దభ్రేభిశ్చిత్సమృతా హంసి భూయసః ॥ త్వం తమగ్నే అమృతత్వ
ఉత్తమే మర్తం దధాసి శ్రవసే దివేదివే । యస్తాతృషాణ ఉ-
భయాయ జన్మనే మయః కృణోషి ప్రయ ఆచ సూరయే ॥ త్వం
నో అగ్నే సనయే ధనానాం యశసం కారుం కృణుహి స్తవానః
ఋధ్యామ కర్మాపసా నవేన దేవైర్ద్యావాపృథివీ ప్రావతం నః॥
త్వం నో అగ్నే పిత్రోరుపస్థ ఆ దేవో దేవేష్వనవద్య జాగృవిః ।
తనూకృద్బోధి ప్రమతిశ్చ కారవే త్వం కల్యాణవసు విశ్వమోపి-
షే ॥ త్వమగ్నే ప్రమతిస్త్వం పితాఽసి నస్త్వం వయస్కృత్తవ
జామయో వయమ్ । సం త్వా రాయశ్శతినస్సం సహస్రిణస్సువీరం
యన్తి వ్రతపామదాభ్యః ” ॥ త్వామగ్నే ప్రథమమాయుమా-
యవే దేవా అకృణ్వన్నహుషస్య విశ్పతిమ్ । ఇళామకృణ్వన్మ-
నుషస్య శాసనీం పితుర్యత్పుత్రో మమకస్య జాయతే ॥ త్వ-
న్నో అగ్నే తవ దేవ పాయుభిర్మఘోనో రక్షతన్వశ్చ వన్ద్య ।
త్రాతా తోకస్య తనయే గవామస్యనిమేషం రక్షమాణస్తవ వ్ర-
తే ॥ త్వమగ్నే యజ్యవే పాయురన్తరోఽనిషఙ్గాయ చతురక్ష ఇధ్య-
సే । యో రాతహవ్యోఽవృకాయ ధాయసే కీరేశ్చిన్మన్త్రం మ-
నసా వనోషితం ॥ త్వమగ్న ఉరుశంసాయ వాఘతే స్పార్హం

యద్రేక్ణః పరమం వనోషితత్। ఆధ్రస్య చిత్ప్రమతిరుచ్యసే పితా ప్రపాకం శాస్సి ప్రదిశో విదుష్టరః ॥ త్వమగ్నే ప్రయతదక్షిణం నరం వర్మేవ స్యూతం పరిపాసి విశ్వతః। స్వాదుక్షద్మా యో వసతౌ స్యోనకృజ్జీవయాజం యజతే సోపమా దివః ॥ ఇమామగ్నే శరణిం మీమృషో న ఇమమధ్వానం యమగామ దూరాత్। ఆపిః పితా ప్రమతిః సోమ్యానాం భృమిరస్యృషికృన్మర్త్యానాం ॥ మనుష్వదగ్నే అఙ్గిరస్వదఙ్గిరో యయాతివత్సదనే పూర్వవచ్ఛుచే। అచ్ఛయాహ్యా వహా దైవ్యం జనమాసాదయ బర్హిషి యక్షి చ ప్రియం ॥ ఏతేనాగ్నే బ్రహ్మణా వావృధస్వ శక్తీ వా యత్తే చకృమా విదా వా। ఉత ప్రణేష్యభి వస్యో అస్మాన్త్సం నః సృజ సుమత్యా వాజవత్యా ॥

త్వమగ్నే ద్యుభిరితి షోళశర్చస్య సూక్తస్య గృత్సమదోఽగ్నిర్జగతీ—

,, త్వమగ్నే ద్యుభిస్త్వమాశుశుక్షణిస్త్వమద్భ్యస్త్వమశ్మనస్పరి। త్వం వనేభ్యస్త్వమోషధీభ్యస్త్వం నృణాం నృపతే జాయసే శుచిః ॥ తవాగ్నే హోత్రం తవ పోత్రమృత్వియం తవ నేష్ట్రం త్వమగ్నిదృతాయతః। తవ ప్రశాస్త్రం త్వమధ్వరీయసి బ్రహ్మా చాసి గృహపతిశ్చ నో దమే ॥ త్వమగ్న ఇన్ద్రో వృషభస్సతామసి త్వం విష్ణురురుగాయో నమస్యః। త్వం బ్రహ్మా

రయివిద్బ్రహ్మణస్పతే త్వం విధర్తస్సచసే పురన్ధ్యా ॥ త్వమగ్నే
రాజా వరుణో ధృతవ్రతస్త్వంమిత్రో భవసి దస్మ ఈడ్యః । త్వ-
మర్యమా సత్పతిర్యస్య సమ్భుజం త్వమంశో విదథే దేవభాజయుః ॥
త్వమగ్నే త్వష్టా విధతే సువీర్యం తవ గ్నావో మిత్రమహస్స-
జాత్యమ్ । త్వమాశు హేమారరిషే స్వశ్వ్యం త్వం నరాంశర్ధో
అసి పురూవసుః ॥ త్వమగ్నే రుద్రో అసురో మహో దివస్త్వం
శర్ధో మారుతం పృక్ష ఈశిషే । త్వం వాతైరరుణైర్యాసి స-
జ్గయస్త్వం పూషా విధతః పాసి ను త్మనా ॥ త్వమగ్నే ద్రవిణో-
దా అరంకృతే త్వం దేవస్సవితా రత్నధా అసి । త్వం భగో నృ-
పతే వస్వ ఈశిషే త్వం పాయుర్దమె యస్తే విధత్ ॥ త్వామ-
గ్నే దమ ఆవిశ్పతిం విశస్త్వాం రాజానం సువిదత్రమృఞ్జతే । త్వం
విశ్వాని స్వనీకపత్యసే త్వం సహస్రాణి శతాదశ ప్రతి ॥ త్వామ-
గ్నే పితరమిష్టిభిర్నరస్త్వాం భ్రాత్రాయ శమ్యా తనూరుచమ్ ।
త్వం పుత్రో భవసి యస్తే విధత్త్వం సఖా సుశేవః పాస్యాధృషః॥
త్వమగ్న ఋభురాకే నమస్యగ్ంస్త్వం వాజస్యక్షుమతో రాయ
ఈశిషే। త్వం విభాస్యను దక్షిదావనే త్వం విశిక్షురసి యజ్ఞమా-
తనిః ॥ త్వమగ్నే అదితిర్దేవ దాశుషే త్వం హోత్రా భారతీ వ-
ర్ధసే గిరా। త్వమిళా శతహిమాసి దక్షసే త్వం వృత్రహా వసు-

పత్రే సరస్వతీ ॥ త్వమగ్నే సుభృత ఉత్తమం వయస్తవ స్పార్హే
వర్ణ ఆ సందృశి శ్రియః । త్వం వాజః ప్రతరణో బృహన్నసి
త్వం రయిర్బహులో విశ్వతస్పృథుః ॥ త్వామగ్న ఆదిత్యాస
ఆస్యం త్వాం జిహ్వాం శుచయశ్చక్రిరే కవే । త్వాం రాతిషాచో
అధ్వరేషు సశ్చిరే త్వే దేవా హవిరదన్త్యాహుతమ్ ॥ త్వే అగ్నే
విశ్వే అమృతాసో అద్రుహా ఆసా దేవా హవిరదన్త్యాహుతమ్ ।
త్వయా మర్తాసస్స్వదన్త ఆసుతిం త్వం గర్భో వీరుధాం జజ్ఞి-
షే శుచిః ॥ త్వం తాన్త్సం చ ప్రతి చాసి మజ్మనాఽగ్నే సు-
జాత ప్రచ దేవ రిచ్యసే । పృక్షో యదత్ర మహినా వి తే భు-
వదను ద్యావాపృథివీ రోదసీ ఉభే ॥ యే స్తోతృభ్యో గోఅగ్రా-
మశ్వపేశసమగ్నే రాతిముపసృజన్తి సూరయః । అస్మాంశ్చ
తాంశ్చ ప్రహి నేషి వస్య ఆ బృహద్వదేమ విదథే సువీరాః ॥

కద్రుద్రాయేతి నవర్చస్య సూక్తస్య అఘోరః కణ్వో రుద్రో గాయత్రీ— తృతీయా మిత్రావరుణౌ సప్తమ్యాదితృచస్య సోమో గాయత్రీ— అన్త్యాఽనుష్టుప్—

„ కద్రుద్రాయ ప్రచేతసే మీఢుష్టమాయ తవ్యసే । వోచేమ శన్తమం హృదే ॥ యథా నో అదితిః కరత్పశ్వే నృభ్యో యథా గవే । యథా తోకాయ రుద్రియమ్ ॥ యథా నో

మిత్రో వరుణో యథా రుద్రశ్చికేతతి । యథా విశ్వే సజోషసః ॥
గాథపతిం మేధపతిం రుద్రం జలాషభేషజమ్। తచ్ఛంయోస్సుమ్న-
మీమహే ॥ యశ్శుక్ర ఇవ సూర్యో హిరణ్యమివ రోచతే । శ్రేష్ఠో
దేవానాం వసుః ॥ శం నః కరత్యర్వతే సుగం మేషాయ మేష్యే।
నృభ్యో నారిభ్యో గవే ॥ అస్మే సోమ శ్రియమధి నిధేహి శతస్య
నృణామ్ । మహి శ్రవస్తువి నృమ్ణమ్ ॥ మానస్సోమ పరిబాధో
మాఽరాతయో జుహురన్త । ఆన ఇన్దో వాజేభజ ॥ యాస్తే ప్ర-
జా అమృతస్య పరస్మిన్ధామన్నృతస్య । మూర్ధా నాభా సోమ-
వేన ఆభూషన్తీస్సోమ వేదః ॥

ఇమా రుద్రాయేత్యేకాదశర్చస్య సూక్తస్య కుత్సో రు-
ద్రో జగతీ అన్త్యే ద్వే త్రిష్టుభౌ—

ఇమా రుద్రాయ తవసే కపర్దినే క్షయద్వీరాయ ప్రభ-
రామహే మతీః । యథా శమసద్ద్విపదే చతుష్పదే విశ్వం పుష్టం
గ్రామే అస్మిన్ననాతురమ్ ॥ మృళా నో రుద్రోత నో మయస్కృ-
ధి క్షయద్వీరాయ నమసా విధేమ తే । యచ్ఛం చ యోశ్చ
మనురాయజే పితా తదశ్యామ తవ రుద్ర ప్రణీతిషు ॥ అశ్యామ
తే సుమతిం దేవయజ్యయా క్షయద్వీరస్య తవ రుద్ర మీఢ్వః ।
సుమ్నాయన్నిద్విశో అస్మాకమా చరారిష్టవీరా జుహవామ తే హ-

విః ॥ త్వేషం వయం రుద్రం యజ్ఞసాధం వఙ్కుం కవిమవసే ని-

హ్వయామహే । ఆరే అస్మద్దైవ్యం హేళో అస్యతు సుమతిమి-

ద్వయమస్యా వృణీమహే ॥ దివో వరాహమరుషం కపర్దిన-

న్త్వేషం రూపం నమసా నిహ్వయామహే । హస్తే బిభ్రద్భే-

షజా వార్యాణి శర్మ వర్మచ్ఛర్దిరస్మభ్యం యంసత్ ॥ ఇదం

పిత్రే మరుతాముచ్యతే వచస్స్వాదోస్స్వాదీయో రుద్రాయ వ-

ర్ధనమ్ । రాస్వా చ నో అమృతమర్త భోజనం త్మనే తోకాయ

తనయాయమృళ ॥ మా నో మహాన్తముత మా నో అర్భకం

మా న ఉక్షన్తముత మా న ఉక్షితమ్ । మా నో వధీః పితరం

మోత మాతరం మా నః ప్రియాస్తనువో రుద్రరీరిషః ॥ మా న-

స్తోకే తనయే మా న ఆయుషి మా నో గోషు మా నో అశ్వేషు రీ-

రిషః । వీరాన్మా నో రుద్ర భామితో వధీర్హవిష్మన్తస్సదమిత్త్వా

హవామహే ॥ ఉప తే స్తోమాన్పశుపా ఇవాకరం రాస్వా పిత-

ర్మరుతాం సుమ్నమస్మే । భద్రా హి తే సుమతిర్మృళయత్త-

మాథా వయమవ ఇత్తే వృణీమహే ॥ ఆరే తే గోఘ్నముత

పూరుషఘ్నం క్షయద్వీర సుమ్నమస్మే తే అస్తు । మృళా చ నో

అధి చ బ్రూహి దేవాధా చ నశ్శర్మ యచ్ఛ ద్విబర్హాః । అ-

వోచామ నమో అస్మా అవస్యవశ్శృణోతు నో హవం రుద్రో మరుత్వాన్ । తన్నో మిత్రో వరుణో మామహన్తామదితిస్సిన్ధుః పృథివీ ఉత ద్యౌః ॥

ఆ తే పితర్మరుతామితి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య గృత్సమదో రుద్రస్త్రిష్టుప్

,, ఆ తే పితర్మరుతాం సుమ్నమేతు మా నస్సూర్యస్య సన్దృశో యుయోథాః । అభి నో వీరో అర్వతి క్షమేత ప్రజాయేమహి రుద్ర ప్రజాభిః ॥ త్వాదత్తేభీ రుద్ర శన్తమేభిశ్శతం హిమా అశీయ భేషజేభిః । వ్యస్మద్ద్వేషో వితరం వ్యంహో వ్యమీవాశ్చాతయస్వా విషూచీః ॥ శ్రేష్ఠో జాతస్య రుద్రశ్రియాఽసి తవస్తమస్తవసాం వజ్రబాహో । పర్షి ణః పారమంహసస్స్వస్తి విశ్వా అభీతీరపసో యుయోధి ॥ మా త్వా రుద్ర చుక్రుధామా నమోభిర్మా దుష్టుతీ వృషభ మా సహూతీ । ఉన్నో వీరాఀ అర్పయ భేషజేభిర్భిషక్తమం త్వా భిషజాం శృణోమి ॥ హవీమభిర్హవతే యో హవిర్భిరవస్తోమేభీ రుద్రం దిషీయ । ఋదూదరస్సుహవో మా నో అస్యై బభ్రుస్సుశిప్రో రీరధన్మనాయై ॥ ఉన్మామమన్ద వృషభో మరుత్వాన్త్వక్షీయసా వయసా నాధమానమ్ । ఘృణీవచ్ఛాయామరపా అశీయావివాసేయం రుద్రస్య సు-

ష్మమ్ ॥ క్వ౨ స్యతే రుద్ర మృళయాకుర్హస్తో యో అస్తి భే-
షజో జలాషః । అప భర్తా రపసో దైవ్యస్యాభీను మా వృషభ
మా చ క్షమీథాః ॥ ప్రబభ్రవే వృషభాయ శ్వితీచే మహో
మహీం సుష్టుతిమీరయామి । నమస్యా కల్మలీకినం నమోభిర్గృ-
ణీమసి త్వేషం రుద్రస్య నామ ॥ స్థిరేభిరఙ్గైః పురురూప ఉగ్రో బ-
భ్రుశ్శుక్రేభిః పిపిశే హిరణ్యైః । ఈశానాదస్య భువనస్య భూరేర్న
వా ఉ యోషద్రుద్రాదసుర్యమ్ ॥ అర్హన్బిభర్షి సాయకాని
ధన్వార్హన్నిష్కం యజతం విశ్వరూపమ్। అర్హన్నిదం దయసే
విశ్వమభ్వం న వా ఓజీయో రుద్ర త్వదస్తి ॥ స్తుహి శ్రుతం గ-
ర్తసదం యువానం మృగం న భీమముపహత్నుముగ్రమ్ । మృ-
ళా జరిత్రే రుద్ర స్తవానో౽న్యం తే అస్మన్నివపన్తు సేనాః॥ కుమా-
రశ్చిత్పితరం వన్దమానం ప్రతినానామ రుద్రోపయన్తమ్ । భూరే-
ర్దాతారం సత్పతిం గృణీషే స్తుతస్త్వం భేషజారాస్యస్మే ॥ యా
వో భేషజా మరుతశ్శుచీని యా శంతమా వృషణో యా మ-
యోభు । యాని మనురవృణీతా పితా నస్తా శం చ యోశ్చ రు-
ద్రస్య వశ్మి ॥ పరిణో హేతీ రుద్రస్య వృజ్యాః పరి త్వేషస్య దు-
ర్మతిర్మహీగాత్ । అవ స్థిరా మఘవద్భ్యస్తనుష్వ మీఢ్వస్తో-

కాయ తనయాయ మృళ ॥ ఏవా బభ్రో వృషభ చేకితాన యథా దేవ న హృణీషే న హంసి। హవనశ్రున్నో రుద్రేహ బోధి బృహద్వదేమ విదథే సువీరాః ॥

ఏతైరేకోనాశీతిమన్త్రైః ప్రతిమన్త్రం స్వాహాన్తమాజ్యం హుత్వా ఘణ్టాదిశబ్దైర్వాద్యమారాధితైకచత్వారింశద్దేవతాభ్యో వరుణాయ చ ధూపదీపనైవేద్యతామ్బూలాదీన్ సమర్ప్య ప్రసీదన్తు భవన్త ఇతి తాన్ సమ్ప్రార్థ్య ఋత్విగ్భిః అన్వారబ్ధః చరుతిలవ్రీహిశేషేణ స్విష్టకృతం హుత్వా । ఇధ్మసంనహనీమగ్నౌ ప్రాస్య ప్రాయశ్చిత్తాదిహోమశేషం సమాప్య యజమానేనాన్వారబ్ధస్సన్ ఆచార్యః పూర్ణాహుతిమగ్నిముఖోక్తప్రకారేణ హుత్వా

సముద్రాదూర్మిరిత్యేకాదశర్చస్య సూక్తస్య వామదేవ ఆపస్త్రిష్టుప్ । అన్త్యా జగతీ। పూర్ణాహుతిహోమే వినియోగః॥–

"సముద్రాదూర్మిర్మధుమాం ఉదారదుపాంశునా సమమృతత్వమానట్ । ఘృతస్య నామ గుహ్యం యదస్తి జిహ్వా దేవానామమృతస్య నాభిః ॥ వయం నామ ప్రబ్రవామా ఘృతస్యాస్మిన్ యజ్ఞే ధారయామా నమోభిః । ఉప బ్రహ్మా శృణువచ్ఛస్యమానం చతుశ్శృఙ్గోఽవమీద్గౌర ఏతత్। చత్వారి శృఙ్గా త్రయో అస్య పాదా ద్వే శీర్షే సప్త హస్తాసో అస్య । త్రిధా బద్ధో వృషభో రోరవీతి మహో దేవో మర్త్యాం ఆవివేశ ॥ త్రిధా హితం పణిభిర్గుహ్యమానం గవి దేవాసో ఘృతమన్వవి-

ర్ధన్ । ఇన్ద్ర ఏకం సూర్య ఏకం జజాన వేనాదేకం స్వధయా
నిష్టతక్షుః ॥ ఏతా అర్షన్తి హృద్యాత్సముద్రాచ్ఛతవ్రజా రిపు-
ణా నావచక్షే । ఘృతస్య ధారా అభి చాకశీమి హిరణ్యయో వే-
తసో మధ్య ఆసామ్ ॥ సమ్యక్స్రవన్తి సరితో న ధేనా అన్తర్హృ-
దా మనసా పూయమానాః। ఏతే అర్షన్త్యూర్మయో ఘృతస్య
మృగా ఇవ క్షిపణోరీషమాణాః ॥ సిన్ధోరివ ప్రాధ్వనే శూఘనా-
సో వాతప్రమియః పతయన్తి యహ్వాః । ఘృతస్య ధారా అరు-
షో న వాజీ కాష్ఠాభిన్దన్నూర్మిభిః పిన్వమానః ॥ అభిప్రవన్త స-
మనేవ యోషాః కల్యాణ్యః స్మయమానాసో అగ్నిమ్ । ఘృత-
స్య ధారాస్సమిధో నసన్త తా జుషాణో హర్యతి జాతవేదాః ॥
కన్యా ఇవ వహతుమేతవా ఉ అఞ్జ్యఞ్జానా అభిచాకశీమి । యత్ర
సోమస్సూయతే యత్ర యజ్ఞో ఘృతస్య ధారా అభి తత్పవన్తే ॥
అభ్యర్షత సుష్టుతిం గవ్యమాజిమస్మాసు భద్రా ద్రవిణాని ధత్త।
ఇమం యజ్ఞం నయత దేవతా నో ఘృతస్య ధారా మధుమత్ప-
వన్తే ॥ ధామన్తే విశ్వం భువనమధి శ్రితమన్తస్సముద్రే హృద్య-
న్తరాయుషి । అపామనీకే సమిథే య ఆభృతస్తమశ్యామ మ-
ధుమన్తం త ఊర్మిమ్ ॥

విజ్యోతిషేత్యస్య జానో విశోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్—

“ విజ్యోతిషా బృహతా భాత్యగ్నిరావిర్విశ్వాని కృణుతే మహిత్వా । ప్రాదేవీర్మాయాస్సహతే దురేవాశ్శిశీతే శృఙ్గే రక్షసో వినక్షే ” ॥

స్వాహా ॥— విశ్వేభ్యో దేవేభ్యస్సంస్రావం హుత్వా॥—

పూర్ణపాత్రనినయనోపస్థానపరిస్తరణవిసర్జనపరిసమూహనపర్యుక్షణాగ్న్యర్చనపాత్రోత్సర్జనాని కృత్వా । ప్రాగాదిదశదిక్షు ఇన్ద్రాదిభ్యస్సర్వభూతేభ్యశ్చ యథాక్రమమావాహనాద్యుపచారపూర్వకం సమస్త్రం బలీన్ హరేత్ ॥

తత్రాయం క్రమః—

ఏహ్యేహి సర్వామరసిద్ధసాధ్యైరభిష్టుతో వజ్రధరామరేశ ।
సమ్పూజ్యమానోఽప్సరసాం గణేన రక్షాధ్వరంమే భగవన్నమస్తే ।

ఇతి సమ్ప్రార్థ్య । ఇన్ద్రాయ స్వాహేతి బలిం దత్వా ఇన్ద్రాయేదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేదేవం సర్వత్ర ॥

ఏహ్యేహి యజ్ఞేశ్వర హవ్యవాహ మునిప్రవీరైరభితోఽభిజుష్ట ।
తేజోవతా లోకగణేన సార్ధం మమాధ్వరం పాహి కవే నమస్తే

ఇతి సమ్ప్రార్థ్య అగ్నయే స్వాహేతి బలిం దత్వా అగ్నయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥

ఏహ్యేహి వైవస్వత ధర్మరాజ సర్వామరైరర్చిత ధర్మమూర్తే ।
శుభాశుభానన్ద శుచామధీశ లోకేశ్వర త్వం భగవన్నమస్తే ॥

ఇతి సంప్రార్థ్య యమాయ స్వాహేతి బలిం దత్వా యమాయేదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥

ఏహ్యేహి రక్షోగణనాయక త్వం విశాలవేతాలపిశాచసంఘైః ।
మమాధ్వరం పాహి శుభాని దేహి లోకేశ్వర స్త్వం భగవన్నమస్తే॥
నిర్ఋతయే స్వాహా ఇతి బలిం దత్వా నిర్ఋతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥
ఏహ్యేహి పాథోనిధివాహినీనాం గణేన పర్జన్య సహాప్సరోభిః।
విద్యాధరేన్ద్రామరగీయమాన పాహి త్వమస్మాన్భగవన్నమస్తే ॥
ఇతి సమ్ప్రార్థ్య వరుణాయ స్వాహేతి బలిం దత్వా వరుణాయేదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥
ఏహ్యేహి యజ్ఞం మమ రక్షణాయ మృగాధిరూఢస్సహసిద్ధసంఘైః।
ప్రాణాధిపః* కాలకవేస్సహాయ గృహాణ పూజాం భగవన్నమస్తే॥
ఇతి సమ్ప్రార్థ్య వాయవే స్వాహేతి బలిం దత్వా వాయవ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥
ఏహ్యేహి యజ్ఞేశ్వర యజ్ఞరక్షాం విధత్స్వ నక్షత్రగణేన సార్ధమ్।
సర్వౌషధీభిః పితృభిస్సహైవ గృహాణ పూజాం భగవన్నమస్తే ॥
ఇతి సమ్ప్రార్థ్య సోమాయ స్వాహేతి బలిం దత్వా సోమాయేదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥
ఏహ్యేహి విశ్వేశ్వర సత్రిశూలకపాలఖట్వాఙ్గ గణేన సార్ధమ్ ।
లోకేశ భూతేశ్వర యజ్ఞరక్షిన్ గృహాణ పూజాం భగవన్నమస్తే॥
ఇతి సమ్ప్రార్థ్య ఈశానాయ స్వాహేతి బలిం దత్వా ఈశానాయేదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥
ఏహ్యేహి పాతాళధరామరేన్ద్రనాగాఙ్గనాకిన్నరగీయమాన ।
యక్షోరగేన్ద్రాదిగణేన సార్ధమనన్త రక్షాధ్వరమస్మదీయమ్ ॥
ఇతి సమ్ప్రార్థ్య అధోభాగస్థితాయానన్తాయ వరుణస్య

* కాలకవిరగ్నిః —

పశ్చాద్భాగే దద్యాత్ ॥

ఏహ్యేహి విశ్వాధిపతే సురేన్ద్ర లోకేశ సార్ధం పితృదేవతాభిః ।
సర్వస్య ధాతాఽస్యమితప్రభావ రక్షాధ్వరం నస్సతతం శివాయ ॥

ఇతి సమ్ప్రార్థ్య ఊర్ధ్వభాగస్థితాయ బ్రహ్మణె ఇన్ద్రస్య పూర్వభాగే దద్యాత్ ॥

త్రైలోక్యే యాని భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ ।
మమైతాన్యధ్వరే రక్షాం ప్రకుర్వన్తు ముదా సదా ॥

సర్వేభ్యో భూతేభ్య ఇతి బ్రహ్మణః పూర్వభాగే దద్యాత్ ॥

ఏవమేకాదశబలీన్ హుత్వా యజమానేనావాహితదేవేభ్యష్షోడశోపచారైరర్చయిత్వా, స్వయం గ్రహాదీనుద్వాస్య ఋత్విగ్భిరన్వారబ్ధో యజమానాభిషేకం కుర్యాత్ ॥

తత్రాయం క్రమః— అథ మణ్టపస్యైశానభాగే రజ్గవల్ల్యా స్వస్తికం పరికల్ప్య । చతుష్పాదదీర్ఘచతురశ్రం సోత్తరచ్ఛదం పీఠం నిధాయ తత్రోదగగ్రానామూలాన్ హరితదర్భానాస్తీర్య తత్ర సామాత్యం యజమానముపవేశ్య ఆచార్య ఋత్విగ్భిస్సహ మజ్గళవాద్యైరభిషేకకుమ్భమాదాయ ప్రత్యజ్ముఖస్తిష్ఠన్ ఔదుమ్బర్యాఽఽర్ద్రయా శాఖయా సపలాశయా సహిరణ్యపవిత్రయా సకుశదూర్వాపల్లవయా హస్తమన్తర్ధాయ కుమ్భోదకపృషద్భిరబ్లిజ్గాభిర్వారుణీభిః పావమానీభిరన్యాభిశ్చ శాన్తిపవిత్రలిజ్గాభిర్గ్రహాభిషేకమన్త్రైస్సురాస్త్వామితి సూక్తేనేమా ఆపశ్శివతమా ఇతి తృచేన దేవస్య త్వేతి చ యజుషా భూర్భువస్స్వరితి చ వ్యాహృతిభిరభిషిఞ్చేత్ ॥ తత్రమన్త్రాః —

ఆపోహిష్ఠేతి నవర్చస్య సూక్తస్య ఆమ్బరీషస్సిన్ధుద్వీప ఆపో గాయత్రీ । పఞ్చమీ వర్ధమానా సప్తమీ ప్రతిష్ఠా అన్త్యే

ద్వే అనుష్టుభౌ ॥

“ఆపో హిష్ఠా మయోభువః—వర్చసా” ॥

ప్రసంరాజ ఇత్యష్టర్చస్య సూక్తస్య అత్రిర్వరుణస్త్రిష్టుప్ ॥

ప్రసమ్రాజే బృహదర్చా గభీరం బ్రహ్మ ప్రియం వరుణాయ శ్రుతాయ । వి యో జఘాన శమితేవ చర్మోపస్తిరే పృథివీం సూర్యాయ ॥ వనేషు వ్యన్తరిక్షం తతాన వాజమర్వత్సు పయ ఉస్రియాసు । హృత్సు క్రతుం వరుణో అప్స్వగ్నిం దివి సూర్యమదధాత్సోమమద్రౌ ॥ నీచీనబారం వరుణః కవన్ధం ప్రససర్జ రోదసీ అన్తరిక్షమ్ । తేన విశ్వస్య భువనస్య రాజా యవం న వృష్టిర్వ్యునత్తి భూమ ॥ ఉనత్తి భూమిం పృథివీముత ద్యాం యదా దుగ్ధం వరుణో వష్ట్యాదిత్ । సమభ్రేణ వసత పర్వతాసస్తవిషీయన్తశ్శ్రథయన్త వీరాః ॥ ఇమామూష్వాసురస్య శ్రుతస్య మహీం మాయాం వరుణస్య ప్రవోచమ్ । మానేనేవ తస్థివాఁ అన్తరిక్షే వియోమమే పృథివీం సూర్యేణ ॥ ఇమామూనుకవితమస్య మాయాం మహీం దేవస్య నకిరాదధర్ష । ఏకం యదుద్నా న పృణన్త్యేనీరాసిఞ్చన్తీరవనయస్సముద్రమ్ ॥ అర్యమ్యం వరుణమిత్ర్యం వా సఖాయం వా సదమిద్భ్రాతరం వా । వేశం వా నిత్యం వరుణారణం వా యత్సీమాగశ్చకృమా శిశ్రథస్తత్ ॥

కితవాసో యద్రిరిపుర్న దీవి యద్వాఘా సత్యముత యన్నవిద్మ।
సర్వా తా విష్య శిథిరేవ దేవాథా తే స్యామ వరుణ ప్రియాసః॥

స్వాదిష్ఠయేతి దశర్చస్య సూక్తస్య మధుచ్ఛందాః పవమానసోమో గాయత్రీ॥—

స్వాదిష్ఠయా మదిష్ఠయా—మఘా చ మంహతే॥

శం న ఇన్ద్రాగ్నీతి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య వసిష్ఠో విశ్వేదేవా స్త్రిష్టుప్– అభిషేకే వినియోగః —

,,శం న ఇన్ద్రాగ్నీ భవతామవోభిశ్శం న ఇన్ద్రావరుణా రాతహవ్యా। శమిన్ద్రాసోమా సువితాయ శంయోశ్శం న ఇన్ద్రాపూషణా వాజసాతౌ ॥ శం నో భగశ్శము నశ్శంసో అస్తు శం నః పురన్ధిశ్శము సన్తు రాయః। శం నస్సత్యస్య సుయమస్య శంసశ్శం నో అర్యమా పురుజాతో అస్తు ॥ శం నో ధాతా శము ధర్తా నో అస్తు శం న ఉరూచీ భవతు స్వధాభిః। శం రోదసీ బృహతీ శం నో అద్రిశ్శం నో దేవానాం సుహవాని సన్తు ॥ శం నో అగ్నిర్జ్యోతిరనీకో అస్తు శం నో మిత్రావరుణావశ్వినా శమ్। శం న స్సుకృతాం సుకృతాని సన్తు శం న ఇషిరో అభివాతు వాతః ॥ శం నో ద్యావాపృథివీ పూర్వహూతౌ శమన్తరిక్షం దృశయే నో అస్తు। శం న ఓషధీర్వనినో భవన్తు శం నో రజస–

స్పతిరస్తు జిష్ణుః ॥ శం న ఇన్ద్రో వసుభిర్దేవో అస్తు శమాది-
త్యేభిర్వరుణస్సుశంసః । శం నో రుద్రో రుద్రేభిర్జలాషశ్శం న-
స్త్వష్టా గ్నాభిరిహ శృణోతు ॥ శం నస్సోమో భవతు బ్రహ్మ శం
నశ్శం నో గ్రావాణశ్శము సన్తు యజ్ఞాః । శం నస్స్వరూణా మి-
తయో భవన్తు శం నః ప్రస్వ౯ శమ్వస్తు వేదిః ॥ శం నస్సూర్య
ఉరుచక్షా ఉదేతు శం నశ్చతస్రః ప్రదిశో భవన్తు । శం నః ప-
ర్వతా ధ్రువయో భవన్తు శం నస్సిన్ధవశ్శము సన్త్వాపః ॥ శం నో
అదితిర్భవతు వ్రతేభిశ్శం నో భవన్తు మరుతస్స్వర్కాః । శం
నో విష్ణుశ్శము పూషా నో అస్తు శం నో భవిత్రం శమ్వస్తు వా-
యుః ॥ శం నో దేవస్సవితా త్రాయమాణశ్శం నో భవన్తూషసో
విభాతీః । శం నః పర్జన్యో భవతు ప్రజాభ్యశ్శం నః క్షేత్రస్య
పతిరస్తు శమ్భుః ॥ శం నో దేవా విశ్వదేవా భవన్తు శం సరస్వతీ
సహ ధీభిరస్తు । శమభిషాచశ్శము రాతిషాచశ్శం నో దివ్యాః పా-
ర్థివాశ్శం నో అప్యాః ॥ శం నస్సత్యస్య పతయో భవన్తు శం నో
అర్వన్తశ్శము సన్తు గావః । శం న ఋభవస్సుకృతస్సుహస్తాశ్శం నో
భవన్తు పితరో హవేషు ॥ శం నో అజ ఏకపాద్దేవో అస్తు శం నో-
ఽహిర్బుధ్నియ౯ శం సముద్రః । శం నో అపాం నపాత్పేరురస్తు

శం నః పృశ్నిర్భవతు దేవగోపా ॥ ఆదిత్యా రుద్రా వసవో జుషన్తేదం బ్రహ్మ క్రియమాణం నవీయః । శృణ్వన్తు నో దివ్యాః పార్థివాసో గోజాతా ఉత యే యజ్ఞియాసః ॥ యే దేవానాం యజ్ఞియా యజ్ఞియానాం మనోర్యజత్రా అమృతా ఋతజ్ఞాః । తే నో రాసన్తామురుగాయమద్య యూయం పాత స్వస్తిభిస్సదా నః ॥

పవిత్రం తే వితతమితి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య ఆఙ్గీరసః పవమానస్సోమస్త్రిష్టుప్ ॥

పవిత్రం తే వితతం బ్రహ్మణస్పతే ప్రభుర్గాత్రాణి పర్యేషి విశ్వతః । అతప్తతనూర్న తదామో అశ్నుతే శృతాస ఇద్వహన్తస్తత్సమాశత ॥ తపోష్పవిత్రం వితతం దివస్పదే శోచన్తో అస్య తన్తవో వ్యస్థిరన్ । అవన్త్యస్య పవీతారమాశవో దివస్పృష్ఠమధితిష్ఠన్తి చేతసా ॥ అరూరుచదుషసః పృశ్నిరగ్రియ ఉక్షా బిభర్తి భువనాని వాజయుః । మాయావినో మమిరే అస్య మాయయా నృచక్షసః పితరో గర్భమాదధుః ॥ గన్ధర్వ ఇత్థా పదమస్య రక్షతి పాతి దేవానాం జనిమాన్యద్భుతః । గృభ్ణాతి రిపుం నిధయా నిధాపతిస్సుకృత్తమా మధునో భక్షమాశత ॥ హవిర్హవిష్మో మహి సద్మ దైవ్యం నభో వసానః పరియాస్యధ్వరమ్ । రాజా పవిత్ర రథో వాజమారుహస్సహస్రభృష్టిర్జయసి శ్రవో

బృహత్ ॥

— అథ గ్రహమన్త్రాః —

గ్రహాణామాదిరాదిత్యో లోకరక్షణకారకః ।
విషమస్థానసమ్భూతాం పీడాం హరతు మే రవిః ।
రోహిణీశస్సుధామూర్తిః సుధాగాత్రస్సుధాశనః ।
విషమస్థానసమ్భూతాం పీడాం హరతు మే విధుః ॥
భూమిపుత్రో మహాతేజా జగతాం భయకృత్సదా ।
వృష్టికృద్వృష్టిహర్తా చ పీడాం దహతు మే కుజః ॥
ఉత్పాతరూపో జగతాం చన్ద్రపుత్రో మహాద్యుతిః ।
సూర్యప్రియకరో విద్వాన్పీడాం దహతు మే బుధః ॥
దేవమన్త్రీ విశాలాక్షః సదా లోకహితే రతః ।
అనేకశిష్యసమ్పూర్ణః పీడాం దహతు మే గురుః ॥
దైత్యమన్త్రీ భృగుస్తేషాం ప్రాణదశ్చ మహాద్యుతిః ।
ప్రభుస్తారాగ్రహాణాం చ పీడాం దహతు మే భృగుః ॥
సూర్యపుత్రో దీర్ఘదేహో విశాలాక్షశ్శివప్రియః ।
మన్దచారః ప్రసన్నాత్మా పీడాం దహతు మేఽర్కజః ॥
మహాశిరా మహావక్త్రో దీర్ఘదంష్ట్రో మహాబలః ।
అతనుశ్చోర్ధ్వకేశశ్చ పీడాం దహతు మే తమః ॥*
అనేకరూపవర్ణశ్చ శతశోఽథ సహస్రశః ।
ఉత్పాతరూపో జగతః పీడాం దహతు మే శిఖీ ॥

—అథ దేవమన్త్రాః—

సురాస్త్వామభిషిఞ్చన్తు బ్రహ్మావిష్ణుమహేశ్వరాః ।
వాసుదేవో జగన్నాథస్తథా సఙ్కర్షణో విభుః ॥

* తమ ఇత్యకారాన్తశ్శబ్దః పుమాన్.

ప్రద్యుమ్నశ్చానిరుద్ధశ్చ భవన్తు విజయాయ తే ।
ఆఖణ్డలోఽగ్నిర్భగవాన్ యమో వై నిరృతిస్తథా ॥
వరుణః పవనశ్చైవ ధనాధ్యక్షస్సదాశివః ।
బ్రహ్మణా సహితాస్సర్వే దిక్పాలాః పాన్తు సర్వదా ॥
కీర్తిర్లక్ష్మీర్ధృతిర్మేధా పుష్టిశ్శ్రద్ధా క్రియామతిః ।
బుద్ధిర్లజ్జా వపుశ్శాన్తిస్తుష్టిః కాన్తిశ్చ మాతరః ॥
ఏతాస్త్వామభిషిఞ్చన్తు ధర్మపత్న్యస్సమాహితాః ।
ఆదిత్యశ్చన్ద్రమా భౌమో బుధజీవసితార్కజాః ॥
గ్రహాస్త్వామభిషిఞ్చన్తు రాహుః కేతుశ్చ సర్వదా ।
దేవదానవగన్ధర్వా యక్షరాక్షసపన్నగాః ॥
ఋషయో మునయో గావో దేవమాతర ఏవ చ ।
దేవపత్న్యో ద్రుమా నాగా దైత్యాశ్చాప్సరసాం గణాః ॥
అస్త్రాణి సర్వశస్త్రాణి రాజానో వాహనాని చ ।
ఔషధాని చ రత్నాని కాలస్యావయవాశ్చ యే ॥
సరితస్సాగరాశ్శైలాస్తీర్థాని జలదా నదాః ।
ఏతాస్త్వామభిషిఞ్చన్తు ధర్మకామార్థసిద్ధయే ॥
ఏతైరుక్తమన్త్రైః ప్రతిమన్త్రమభిషిచ్య ॥

హిరణ్యవర్ణామితి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య అనన్దకర్దమశ్చిక్లీతేన్దిరాసుతా ఋషయః శ్రీరగ్నిర్దేవతే ఆద్యాస్తిస్రోఽనుష్టుభః కాంసోఽస్మితామితి బృహతీ ఉత్తరయోస్త్రిష్టుప్ అష్టావనుష్టుభః అన్త్యా ప్రస్తారపఙ్క్తిః— హిరణ్యవర్ణాం హరిణీమ్—

ఇమా ఆపశ్శివతమాః ఇతి ఋక్త్రయేణ, దేవస్య త్వా సవితుః— అస్తు । ఇతి యజుషా, భూర్భువస్సువరితి వ్యాహృత్యాఽభిషిఞ్చేత్ ॥—

ఏవమభిషిక్తో యజమానః శ్వేతాహతవస్త్రయుగ్మం గన్ధ-మాల్యాభరణం చ బిభృయాత్ । సువాసినీభిర్నీరాజితవిగ్రహ ఆచార్యప్రభృతిభ్యో జపహోమఫలం గృహీత్వా తేభ్యో యథాశక్తి దక్షిణాం దత్వా తదభావే యథాశక్తి సువర్ణం వా దత్వా ఆజ్యావేక్షణం కృత్వా తత ఏకస్యా ఆహుతేరేకం శతస్యైకం సహస్రస్యైకం వా బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా తేభ్యః శాన్తిః పుష్టిస్తుష్టిశ్చాస్త్విత్యాద్యా ఆశిషో గృహీత్వా తాన్ సమ్ప్రార్థ్య ప్రణిపత్య న్యూనాతిరిక్తాచ్ఛిద్రతార్థం యథాశక్తి నామత్రయం జపిత్వా గ్రహయజ్ఞఫలం విష్ణవే సమర్ప్య స్వయం హృష్టమనా బన్ధుభిస్సహ భుఞ్జీత ॥—

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
గ్రహయజ్ఞప్రకరణమ్.

మఙ్గళమస్తు

——0——

—అథ వాస్తుహోమవిధిః—

బలిమణ్డలమేతేషాం యథావదభిధీయతే ।
దీక్షాయాగప్రతిష్ఠాసు చతుష్షష్టిపదం స్మృతమ్ ॥
ఏకాశీతిపదం ప్రోక్తం గ్రహవాస్తోస్తు మణ్డలమ్ ।
ప్రాగగ్రాశ్చోదగగ్రాశ్చ దశ రేఖాస్సమాలిఖేత్ ॥
ఏకాశీతిపదాని స్యుః సముద్భూతాని తత్ర తు ।
బ్రహ్మాణం పూజయేదాదౌ మధ్యే నవపదే తతః ॥
దిక్షట్పదే చ పూర్వాది యజేదర్యమణం తతః ।
వివస్వన్తం తతో మిత్రం మహీధరమతః పరమ్ ॥

ఆగ్నేయకోష్ఠే ద్వితయే సావిత్రం పరిపూజయేత్ ।
సవితారం యజేత్తస్యాభయపార్శ్వద్వికోష్ఠకే ॥
శక్రం శక్రజయం తద్వన్నైశాచరచతుష్టయే ।
రుద్రం రుద్రజయం తద్వత్ప్రభఞ్జనచతుష్టయే ॥
ఆపాపవత్సకౌ తద్వదీశానస్థచతుష్టయే ।
ఈశానాదిచతుర్దిక్షు చాష్టావష్టౌ పదేపదే ॥
ఈశానాఖ్యశ్చ పర్జన్యో జయన్తశ్శక్రభాస్కరౌ ।
సత్యో వృషాన్తరిక్షౌ చ దిశి ప్రాచ్యాం వ్యవస్థితాః ॥
అగ్నిః పూషా చ వితథో యమశ్చ గ్రహరక్షకః ।
గన్ధర్వో భృఙ్గరాజశ్చ మృగో రక్షోదిగాశ్రితాః ॥
నిరృతిర్దౌవారికశ్చ సుగ్రీవవరుణౌ తతః ।
పుష్పదన్తసురౌ శేషరోషౌ ప్రత్యగ్దిగాశ్రితాః ॥
వాయుర్నాగశ్చ ముఖ్యశ్చ సోమో భల్లాట ఏవ చ ।
అర్గళాఖ్యో దిత్యదితీ కుబేరస్య దిగాశ్రితాః ।
బహిః ప్రాగాద్యష్టదిక్షు పూజయేదష్ట దేవతాః ।
శర్వం గుహం చార్యమణం జృమ్భకం పిలిపిఞ్ఛకమ్ ॥
చరకీం చ విదారీం చ పూతనామర్చయేత్క్రమాత్ ।
శర్వస్థానే వదన్త్యన్యే పూతనాం పాపరాక్షసీమ్॥
చతుర్భుజం జటామాలిం కమణ్డల్వక్షధారిణమ్॥
సవ్యహస్తే దక్షే ధృతమ్॥
హేమాభమబ్జజం యష్ట్వా గన్ధాద్యైరుపచారకైః ।
దధ్యాజ్యగుడమిశ్రేణ శుద్ధాన్నేన బలిం హరేత్ ।
అర్యమా శ్వేతవర్ణస్తు వివస్వాన్ రక్తవర్ణకః ।
శాతకుమ్భనిభో మిత్రః కృష్ణవర్ణో మహీధరః ॥

సావిత్రో మధువర్ణస్స్యాత్సవితా నీలవర్ణకః ।
అరుణాభ స్తథా శుభ్రః శుక్లః కృష్ణ జయ స్స్మృతః ॥
ప్రవాళాభ స్తథా శుక్రః పీతో రుద్రజయ స్స్మృతః ।
శ్వేతవర్ణ స్తథాఽఽపస్తు జపాభ స్త్వాపవత్సకః ॥
నీలవర్ణ స్తథేశానః పర్జన్యో జలవర్ణకః ।
జయన్తః కృష్ణవర్ణస్తు శక్రస్స్యాచ్ఛ్యామవర్ణకః ॥
భాస్కర శ్శ్వేతవర్ణస్స్యాత్సత్యస్స్యాదగ్నివర్ణకః ।
వృషా బన్ధూకవర్ణస్స్యా న్నభాభ స్త్వన్తరిక్షకః ॥
అగ్నిరగ్నినిభః ప్రోక్తః పూషా రక్తాబ్జసన్నిభః ।
వితత శ్చేన్ద్రచాపాభో యమః కృష్ణాఞ్జనప్రభః ॥
యమరక్షు స్తథా రక్తో గన్ధర్వః పద్మరాగభృత్ ।
భృఙ్గరాజస్తు భృఙ్గాభో ధూమ్రవర్ణో మృగ స్తథా ॥
నిర్ఋతిః పావకాభస్తు సితో దౌవారిక స్స్మృతః ।
సుగ్రీవశ్శితికణ్ఠాభో వరుణ శ్శ్వేతవర్ణయుక్ ॥
జాపాభః పుష్పద న్తస్తు కృష్ణవర్ణస్సుర స్స్మృతః ।
ఉత్పలాభ స్తథా శోషో రోగో హారిద్రసన్నిభః ॥
వాయుస్స్యాద్ధూమ్రవర్ణస్తు నాగశ్శఙ్ఖనిభ స్స్మృతః ।
ముఖ్యో ముక్తానిభః ప్రోక్తస్సోమః కనకవర్ణయుక్ ॥
భల్లాట శ్శ్వేతవర్ణస్స్యాద్దుర్గలశ్చోత్పలద్యుతిః ।
కపిలాభా దితిః ప్రోక్తా హ్యదితిః కుముదద్యుతిః ॥
శర్వో జలదసంకాశః ప్రవాళాభో గుహ స్స్మృతః ।
అర్యమా హేమవర్ణస్తు జృమ్భకో హేమవర్ణకః ॥
సితాభః పిలిపిఞ్ఛస్స్యాచ్చరకీ శఙ్ఖవర్ణయుక్ ।
విరీషా (దారీ) పావకాభా స్యాత్పూతనా హేమసన్నిభా ॥

శర్వస్థానగతా చేత్స్యన్నీలాభా పాపరాక్షసీ ।
చతుర్భుజయుతా హ్యేతే ఖడ్గఖేటకధారిణః ॥
కృతాఞ్జలిపుటాస్సర్వే దెవాస్స్వస్వపదె స్థితాః ।
దిక్ష్వగ్న్యాదిచతుర్ణాం తు పాయసం బలిరుచ్యతే ॥
సవిత్రాద్యష్టదేవానాం కృసరం బలిరుచ్యతే ॥
దక్షిణాద్యష్టదెవానాం గుడాన్నం బలిరుచ్యతే ॥
ప్రత్యక్తు నిర్ఋతాదీనాం ఘృతాన్నం బలిరుచ్యతే ॥
ఉదగ్వాయ్వాదిదెవానాం దధ్యన్నం బలిరుచ్యతే ॥
బహిశ్శర్వాదిదేవానాం మృష్టాన్నం బలిరుచ్యతే ।
తత్తన్నామ చతుర్థ్యన్తైస్స్వాహాన్తైః ప్రణవాదికైః ॥
ఉచ్చార్య గన్ధపుష్పాద్యైః సంపూజ్యోక్తం బలిం క్షిపేత్ ॥

—అథ వాస్తుమూర్తిలక్షణమ్—

దణ్డపాశధరం దెవం ద్విభుజం వాస్తుపూరుషమ్ ।
మణ్డలె మధ్యగం శ్వేతం దధానం నరరూపతామ్ ॥
మణ్డలేశానభాగే తు గఙ్గామావాహయేన్నరః ।
తత్కథాం కథయిష్యామి రాజన్నేకాగ్రమానసః ॥
స్థాపయేచ్చతురః కుమ్భాన్ ప్రత్యేకం వస్త్రవెష్టితాన్ ।
వ్రీహిరాశిషు సంస్థాప్య పూరయేత్తీర్థవారిభిః ॥
ప్రసువ ఆప ఇత్యృగ్భిర్జపేన్నద్యా ప్రపూరితమ్ ।
ఎకైకస్య చతసృషు సదూర్వాసు శిలాస్వథ ॥
నవరత్నం హిరణ్యం వా సహౌషధి వినిక్షిపేత్ ।
ఆకలశేష్విత్యనయా కుశకూర్చం వినిక్షిపేత్ ॥
అన్యాన్యాప్యాని సూక్తాని జపేత్కలశవారిషు ।
ఆవాహనాద్యుపచారాన్ కారయేచ్చ యథావిధి ॥

కుమ్భాలాభే కథం కుర్వన్ ఏకకుమ్భే సమర్చయేత్ ।
వాస్తుమణ్డలవారుణ్యా సర్వతోభద్రముద్ధరేత్ ॥
కుణ్డం త్రిమెఖలం కార్యం మణ్డలేశానభాగతః ।
హస్తప్రమాణవిస్తారం ఖాతేన చ శ (క) రోన్మితమ్ ॥
అథవా స్థణ్డిలం కుర్యాదుల్లెఖం తు స్వశాఖయా ।
తత్ర హోమః ప్రకర్తవ్యః సమిద్భిః క్షీరజాతిభిః ॥
పాలాశైః ఖాదిరైర్వాఽపి కుశైర్దూర్వాభిరేవ వా ।
నిమ్బైర్వా నిమ్బబీజైర్వా యథాసమ్భవమాహృతైః ॥
నిరూప్య వాస్తోష్పతయె తూష్ణీం ప్రోక్షేత తణ్డులాన్ ।
తస్యౌపాసనే వహ్నావధిశ్రిత్య చరుం పచేత్ ॥
హోమకాలే చరోరన్నమవదాయ యథావిధి।
వాస్తోష్పత ఇత్యేతాభిః ఋగ్భిశ్చతసృభిః క్రమాత్ ॥
అష్టోత్తరశతం హుత్వా యజ్ఞియైర్వా ద్విజశ్శుచిః ।
వ్యాహృతీభిశ్చ హుత్వాఽగ్నౌ ఘృతేన చ తతః పరమ్ ॥
సంజీవిన్యా తతో హుత్వా పయసా హవిషా తథా ।
గాయత్ర్యా చ తథాఽన్యేన శతమష్టోత్తరం పునః ॥
దేవతానాం పృథక్కుర్యాద్ధోమమష్టోత్తరం శతమ్ ॥
అష్టాధికాం వింశతిం వా ప్రతిదేవం సమాచరేత్ ।
హుత్వా స్విష్టకృతం హోమం తతః కుర్యాద్యథావిధి ।
హోమోఽత్ర ప్రత్యృచమితి ప్రకారః క్వచిదత్ర చ ॥
సమావర్తనవన్మన్త్రం వచనాన్తరం హవిః ।
అగ్నౌ ప్రక్షిప్య తదను స్వాహాశబ్దముదీరయేత్ ॥
నిఋతేర్వాయుదిగ్భాగే బలిం దద్యాత్తథాఽనలే ।
గేహం తు ప్రోక్షయేత్పశ్చాదమృతం కలశోదకమ్ ॥

కృత్వోపరిష్టాత్తన్త్రం తు తద్గృహే పక్వమోదనమ్ ।
విధాయ వాస్తుపూజాం చ గృహం సూత్రేణ సర్వతః ॥
పావమానేన సూక్తేన రాక్షోఘ్నేన చ వేష్టయేత్ ।
మాఙ్గల్యతూర్యఘోషేణ కుర్యాద్బ్రాహ్మణవాచనమ్ ॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా తైః పుణ్యాహమథ వాచయేత్ ।
తేభ్యశ్చ దక్షిణాం దద్యాద్ధోతృభ్యశ్చ విశేషతః ॥
తతస్సంప్రవిశేద్గేహం గృహీ తు సమలంకృతమ్ ।
శోభితం దధిదూర్వాభిః పూర్ణకుమ్భైస్సమన్వితమ్ ॥
దీపై రజ్జురవ(పా)త్రైశ్చ ద్వారస్థైస్సుమనోహరైః ।
వినాయకం తు సమ్పూజ్య ఫలపుష్పగుడౌదనైః ॥
ధాత్రీఫలానాం లవణైః ప్రపూర్ణం సకాంస్యపాత్రం సితతణ్డులైశ్చ
కుర్యాత్ప్రవేశంసహభార్యయాశులక్ష్మీం స్మరన్ గేహమనిన్దితాయాం
ప్రవిశ్య బన్ధూన్ సమ్పూజ్య సుఖాసీనో భవేత్తదా ।
ఏవం ప్రవేశనం కుర్వన్ సుఖీ భవతి సర్వదా ॥
శివం వాస్తు శివం వాస్తు భవతు ప్రార్థితాః పురా ।
శివం వాస్తు శివం వాస్తు ప్రతిబ్రూయుస్తు తే ద్విజాః ॥
ఇత్యేవం నూతనాగారప్రవేశే చోదితో విధిః ।
ధ్వస్తస్యాథ పునఃక్లృప్తగృహస్యాపి ప్రయుజ్యతామ్ ॥
అకవాటమనాచ్ఛన్నమదత్తబలిభోజనమ్ ।
గృహం న ప్రవిశేదేవ విపదామాకరం హి తత్ ॥

——0——

—అథ వాస్తుహోమప్రయోగః—

ఏవంగుణవిశేషణవిశిష్టాయాం తిథావస్య యజమానస్య

సకుటుమ్బస్య క్షేమస్థైర్యాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధ్యర్థం ఛేదనభేదనఘర్షణతాడనాదిసర్వారిష్టదోష పరిహారార్థం వాస్త్వఙ్గత్రిపఞ్చాశద్దేవతాప్రీత్యర్థమేకాగ్నిబహ్వధ్వరప్రకారేణ వాస్తుహోమం కరిష్యే । తదఙ్గమన్వాధానం కరిష్యే—అస్మిన్నన్వాహితేఽగ్నావిత్యాది చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా వాస్తోష్పతిం ప్రధానదేవతాం వాస్తోష్పత ఇత్యాదిచతసృభిః ఋగ్భిః పలాశఖాదిరౌదుమ్బరదూర్వాభిః ప్రత్యేకమష్టావింశతిసంఖ్యయా సమిచ్చర్వాజ్యైః అగ్నిం వాయుం సూర్యం ప్రజాపతిం చ అష్టాష్టసఙ్ఖ్యయా వ్యాహృతిభిరాజ్యేన సంజీవిన్యా యథాసమ్భవం పాయసేన సవితారం గాయత్ర్యా అష్టావింశతిసఙ్ఖ్యయా సమిచ్చర్వాజ్యైః ఇన్ద్రాదీనష్టౌ లోకపాలానేకైకసఙ్ఖ్యయా సమిచ్చర్వాజ్యైః యథాసమ్భవం తిలవ్రీహిభిః శేషేణ స్విష్టకృతమిత్యాది। దధ్యాజ్యగుడమిశ్రాన్నేన బ్రహ్మణే స్వాహా—బ్రహ్మణ ఇదం న మమ ॥

వాస్తోష్పత ఇతి ఋక్చతుష్టయస్య వసిష్ఠ ఋషిః వాస్తోష్పతిర్దేవతా త్రిష్టుప్ ఛన్దః- అన్త్యా జగతీ—

" వాస్తోష్పతే ప్రతి జానీహ్యస్మాన్త్స్వావేశో అనమీవో భవా నః । యత్త్వేమహే ప్రతి తన్నో జుషస్వ శం నో భవ ద్విపదే శం చతుష్పదే ॥ వాస్తోష్పతే ప్రతరణో న ఏధి గయస్ఫానో గోభిరశ్వేభిరిన్దో । అజరాసస్తే సఖ్యే స్యామ పితేవ పుత్రాన్ప్రతి నో జుషస్వ ॥ వాస్తోష్పతే శగ్మయా సంసదా తే సక్షీమహి రణ్వయా గాతుమత్యా । పాహి క్షేమ ఉత యోగే వ-

కృత్వోపరిష్టాత్తన్త్రం తు తద్గృహే పక్వమోదనమ్ ।
విధాయ వాస్తుపూజాం చ గృహం సూత్రేణ సర్వతః ॥
పావమానేన సూక్తేన రాక్షోఘ్నేన చ వేష్టయేత్ ।
మాఙ్గల్యతూర్యఘోషేణ కుర్యాద్బ్రాహ్మణవాచనమ్ ॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా తైః పుణ్యాహమథ వాచయేత్ ।
తేభ్యశ్చ దక్షిణాం దద్యాద్ధోతృభ్యశ్చ విశేషతః ॥
తతస్సంప్రవిశేద్గేహం గృహీ తు సమలంకృతమ్ ।
శోభితం దధిదూర్వాభిః పూర్ణకుమ్భైస్సమన్వితమ్ ॥
దీపై రజ్కురప(పా)త్రైశ్చ ద్వారస్థైస్సుమనోహరైః ।
వినాయకం తు సమ్పూజ్య ఫలపుష్పగుడౌదనైః ॥
ధాత్రీఫలానాం లవణైః ప్రపూర్ణం సకాంస్యపాత్రం సితతణ్డులైశ్చ
కుర్యాత్ప్రవేశంసహభార్యయాశులక్ష్మీం స్మరన్ గేహమనిన్దితాయాం
ప్రవిశ్య బన్ధూన్ సమ్పూజ్య సుఖాసీనో భవేత్తదా ।
ఏవం ప్రవేశనం కుర్వన్ సుఖీ భవతి సర్వదా ॥
శివం వాస్తు శివం వాస్తు భవతు ప్రార్థితాః పురా ।
శివం వాస్తు శివం వాస్తు ప్రతిబ్రూయుస్తు తే ద్విజాః ॥
ఇత్యేవం నూతనాగారప్రవేశే చోదితో విధిః ।
ధ్వస్తస్యాథ పునఃక్లృప్తగృహస్యాపి ప్రయుజ్యతామ్ ॥
అకవాటమనాచ్ఛన్నమదత్తబలిభోజనమ్ ।
గృహం న ప్రవిశేదేవ విపదామాకరం హి తత్ ॥

—0—

—అథ వాస్తుహోమప్రయోగః—

ఏవంగుణవిశేషణవిశిష్టాయాం తిథావస్య యజమానస్య

సకుటుమ్బస్య క్షేమస్థైర్యాయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధ్యర్థం
ఛేదనభేదనఘర్షణతాడనాదిసర్వారిష్టదోషపరిహారార్థం వా-
స్త్వఙ్గత్రిపఞ్చాశద్దేవతాప్రీత్యర్థమేకాగ్నిబహ్వధ్వరప్రకారేణ
వాస్తుహోమం కరిష్యే । తదఙ్గమన్వాధానం కరిష్యే—అస్మిన్న-
న్వాహితేఽగ్నావిత్యాది చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా వాస్తోష్ప-
తిం ప్రధానదేవతాం వాస్తోష్పత ఇత్యాదిచతసృభిః ఋగ్భిః పలా-
శఖాదిరౌదుమ్బరదూర్వాభిః ప్రత్యేకమష్టావింశతిసంఖ్యయా స-
మిచ్చర్వాజ్యైః అగ్నిం వాయుం సూర్యం ప్రజాపతిం చ అ-
ష్టాష్టసఙ్ఖ్యయా వ్యాహృతిభిరాజ్యేన సంజీవిన్యా యథాసమ్భవం
పాయసేన సవితారం గాయత్ర్యా అష్టావింశతిసఙ్ఖ్యయా సమిచ్చ-
ర్వాజ్యైః ఇన్ద్రాదీనష్టౌ లోకపాలానేకైకసఙ్ఖ్యయా సమిచ్చ-
ర్వాజ్యైః యథాసమ్భవం తిలవ్రీహిభిః శేషేణ స్విష్టకృతమి-
త్యాది। దధ్యాజ్యగుడమిశ్రాన్నేన బ్రహ్మణే స్వాహా—బ్రహ్మణ ఇదం
న మమ ॥

వాస్తోష్పత ఇతి ఋక్చతుష్టయస్య వసిష్ఠ ఋషిః వాస్తో-
ష్పతిర్దేవతా త్రిష్టుప్ ఛన్దః- అన్త్యా జగతీ—

,, వాస్తోష్పతే ప్రతి జానీహ్యస్మాన్త్స్వావేశో అనమీవో
భవా నః । యత్త్వేమహే ప్రతి తన్నో జుషస్వ శం నో భవ
ద్విపదే శం చతుష్పదే ॥ వాస్తోష్పతే ప్రతరణో న ఏధి గయ-
స్ఫానో గోభిరశ్వేభిరిన్దో । అజరాసస్తే సఖ్యే స్యామ పితేవ పు-
త్రాన్ప్రతి నో జుషస్వ ॥ వాస్తోష్పతే శగ్మయా సంసదా తే స-
క్షీమహి రణ్వయా గాతుమత్యా । పాహి క్షేమ ఉత యోగే వ-

శం నో యూయం పాత స్వస్తిభిస్సదా నః ॥ అమీవహా వాస్తో-
ష్పతే విశ్వా రూపాణ్యావిశన్ । సఖా సుశేవ ఏధి నః" ॥ వాస్తో-
ష్పతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ । స్విష్టకృదాదిహోమ-
శేషం సమాపయేత్ ॥

ఇతి వాస్తుహోమవిధిస్సమాప్తః ॥

—అథ గర్భాధానప్రకరణమ్—

గర్భీకృతముపషదా దుర్భరముపయామి శరణమఖిలేశమ్ ।
గర్భీకృతభువనం యం గర్భేఽధత్తేన్ద్రిరిపుగృహస్థూణా ॥

అథేదానీముద్దేశక్రమప్రాప్తో గర్భలమ్భనవిధిరభిధీయతే-
తత్ర తావద్గృహ్యమ్—

"ఉపనిషది గర్భలమ్భనం పుంసవనమనవలోభనం చ"
ఇతి ॥ అస్యార్థః—

ఆమ్నాతమితి శేషః। గర్భో లభ్యతే యేన కర్మణా నిషి-
క్తం వీర్యమమోఘం భవతి తద్గర్భలమ్భనమ్। పుమాన్ లబ్ధో
జాయతే యేన తత్పుంసవనమ్। పుమాంస్తు సన్ యేన నావలుప్య-
తే తదనవలోభనమ్। వర్ణవికారో ద్రష్టవ్యః పృషోదరాదిత్వాత్।
ఏతాని కస్యాంచిదుపనిషద్యామ్నాతాని। న కేవలమేతాని। కిం
తర్హి। గర్భాధానాదయ ఆత్మజ్ఞానపర్యన్తా ఆమ్నాతాః। అస్మ-
చ్ఛాఖాయాం సా న విద్యతే। అతస్తత్కర్మ కర్తవ్యమిత్యు-
పదిశ్యతే। తస్యా ఉత్సన్నత్వాద్యది తాం నాధీయాత్తత ఏవం
కుర్యాదిత్యాహ । గర్భాధానమాచార్యేణానుక్తమితి కృత్వా న
కార్యమిత్యేకే। అన్యే పునః శౌనకాద్యుక్తమార్గేణ కార్యమి-
త్యాహుః ।

తదుక్తమ్— భగవతా—

గర్భాలమ్భః పుంసవనం గర్భస్యానవలోభనమ్ ।
ఇతి కర్మత్రయమిదం యజ్ఞోపనిషదీరితమ్ ॥
తామధీతవతః కర్మత్రయం తత్రైవ సుగ్రహమ్ ।
అనధీతవతస్త్వేష ప్రయోగోఽత్ర నిబధ్యతే ॥
నిషిక్తో యత్ప్రయోగేణ గర్భస్సన్ధార్యతే స్త్రియా ।
తద్గర్భాలమ్భనం నామ కర్మ ప్రోక్తం మనీషిభిః ॥
పుమాన్ప్రసూయతే యేన తత్పుంసవనమీరితమ్ ।
న లుభ్యేన్న స్రవేద్యేన తత్కర్మానవలోభనమ్ ॥
అన్యే ద్వే కర్మణీ ప్రాహుస్తయోః కల్పోఽత్ర కథ్యతే ॥

ఆచార్యస్తు—

అనర్తుమత్యాం భార్యాయాం న కార్యం గర్భలమ్భనమ్।
ఋతుమత్యాం తు తస్యాం వై తత్కార్యం బ్రహ్మచారిణా॥

బ్రహ్మచార్యత్ర స్వదారనిరతః।

ప్రాగ్రజోదర్శనాత్పత్నీం నేయాద్గత్వా పతత్యధః ।
వ్యర్థీకారేణ శుక్లస్య బ్రహ్మహత్యామవాప్నుయాత్ ॥

రజో నామ స్త్రీషు దేవేన్ద్రేణ విభజ్య స్థాపితో బ్రహ్మహత్యా-
యాస్తృతీయో భాగః ।

తథా చ శ్రూయతే యజుస్సంహితాయామ్—

“ కామమన్యస్య సస్త్రీషగ్ం సాదముపాసీదదస్యై బ్ర-
హ్మహత్యాయై తృతీయం ప్రతిగృహ్ణీతేతి తా అబ్రువన్వరం వృ-
ణామహా ఋత్వియాత్ప్రజాం విన్దామహై కామమావిజనితోస్సం-

భవామేతి తస్మాదృత్వియాథ్స్త్రియః ప్రజాం విన్దన్తే కామమావి-
జనితోస్సంభవన్తి వారేవృతగ్గ్ం హ్యస్సాం తృతీయం బ్రహ్మహ-
త్యాయై ప్రత్యగృహ్ణన్థ్సా మలవద్వాసా అభవత్తస్మాన్మలవద్వాస-
సా న సంవదేత " ఇతి ॥

అస్యానువాకస్యార్థః పురాణె స్పష్టీకృతః స్మృతిమ-
ఞ్జర్యామ్—

దేవతానాం పురోధాస్తు త్వష్టా నామ ద్విజోత్తమః ।
భగినీ పూర్వదేవానాం తస్య భార్యా తయోస్సుతః ॥
విశ్వరూప ఇతి ఖ్యాతః శిరోభిర్జాయతె త్రిభిః ।
ఏకాస్యే సోమపానం చ సురాపానం చ మధ్యమె ॥
వామపార్శ్వేఽన్నమశ్నంశ్చ స్వేచ్ఛయా చరతే దివి ।
దేవతాభ్యో హవిర్భాగాన్న పిధాయ దదాత్యసౌ ॥
అపిధాయాసురేభ్యస్తు మాతులప్రేమసంయుతః ।
ఉత్పాతా దివి జాయన్తేఽప్యేతద్వ్యత్యయకర్మణా ॥
తస్మాత్సురపతిర్భీతః స్వరాష్ట్రచ్యుతిశఙ్కయా ।
అచ్ఛినత్తస్య శీర్షాణి వజ్రమాదాయ సత్వరః ॥
యతోసోమపానవదనమభవత్స కపిఞ్జలః ।
అభవద్యత్సురాపానం కలవిఙ్కస్స శీర్షకమ్ ॥
యదన్నాదనమాస్యం తు క్రమాదాసీత్స తిత్తిరిః ।
తతస్తాం బ్రహ్మహత్యాం చ వాసవోఽఞ్జలినాఽగ్రహీత్ ॥
బ్రహ్మహత్యాసమోపేతః ప్రచ్ఛన్నోఽబ్దం చచార సః ।
సర్వాణి భూతాని చాక్రోశన్ దేవేన్ద్రం బ్రహ్మహన్నితి ॥

స ధరిత్రీముపాసృత్య తాం పృథివీమబ్రవీద్వృషా ।
బ్రహ్మహత్యాతృతీయాంశం త్వం గృహాణేతి మత్కృతమ్ ॥
సా తత్పరాభవో మాభూదితీన్ద్రం ప్రత్యువాచ హ ॥
సాఽబ్రవీద్వత్సరాదర్వాగ్గర్తః పూర్ణో భవిష్యతి ।
ఇన్ద్రాద్వరం ప్రతిగ్రాహ్య హర్షయన్త్యభవద్వరాత్ ।
తస్మాత్సంవత్సరాదర్వాక్ఖాతం చ పరిపూర్యతే ॥
సేన్ద్రస్య బ్రహ్మహత్యాయాస్తృతీయం భాగమగ్రహీత్ ।
తత్పాపమిరిణం భూమావభవత్స్వకృతం యతః ॥
ఇరిణం న స్పృశేత్తస్మాద్బ్రహ్మహత్యాసవర్ణకమ్ ।
తతస్తరూనుపాసృత్య తాన్ సోఽబ్రవీద్యన్మయా కృతమ్ ॥
భవన్తః ప్రతిగృహ్ణన్తు బ్రహ్మహత్యాతృతీయకమ్ ।
వాసవం తరవోఽప్యూచురస్మాకం ఛేదనాత్పరమ్ ॥
ప్రభవన్త్వఙ్కురాశ్చేతి వరో దేయస్త్వయాఽధునా ।
ఇన్ద్రస్తథా కరోమీతి వృక్షాణామదదాద్వరమ్ ॥
తస్మాద్వృక్షాశ్చ భూయాంస ఉత్తిష్ఠన్తి లునాత్పరమ్ ।
బ్రహ్మహత్యాతృతీయాంశం ప్రత్యగృహ్ణన్మహీరుహాః ॥
సాఽభవద్వృక్షనిర్యాసా బ్రహ్మహత్యాసవర్ణకః ।
తస్మాల్లోహితనిర్యాసం న స్పృశేన్న చ ఖాదయేత్ ॥
స భూయస్స్త్రీసభాం గత్వా హ్యుపాసీదబ్రవీదితి ।
బ్రహ్మహత్యాతృతీయాంశం ప్రతిగృహ్ణీత మత్కృతమ్ ॥
తా అబ్రువన్వరం శక్రం ప్రియాద్యావత్ప్రజోద్భవమ్ ।
వృణీమహే కామభోగమాప్రసూతేర్యథేప్సితమ్ ॥
బ్రహ్మహత్యాతృతీయాంశం ప్రత్యగృహ్ణన్ స్త్రియోఽపి చ ।
తస్మాత్ స్త్రియః ప్రజాలాభమృతౌ సురతసఙ్గమాత్ ॥

ఆప్రసూతేః ప్రియైస్సార్థం సమ్భోగాంశ్చ లభన్తి హి ।
తతశ్చ మలవద్వాసా (ద్వస్త్రా) అభవన్యోషిత స్తదా ॥
నాభిమూలే స్థితం పుష్పం చతుర్దళసమన్వితమ్ ।
తస్మిన్సర్వాశ్చ దధతే గర్భ సమ్భవకారణమ్ ॥
అధోముఖం స్థితం స్త్రీణాం తద్బాల్యే ముకులీకృతమ్ ।
బాల్యాత్పరవయఃప్రాప్తైర్ముకుళం వికసద్భవేత్ ॥
ఉత్ఫుల్లకుసుమం స్త్రీణాం స్వభావేన స్రవేద్రజః ।
తదా ప్రభృతి సర్వాసాం మాసిమాసి ఋతుర్భవేదితి ॥

—ఇతి రజఃప్రాప్తివిచారః—

—అథ ప్రథమార్తవఫలకాలనిర్ణయః —

తత్ర శ్రీధరీయే—గురుః—

ప్రథమాయాం పతిం హన్తి ద్వితీయాయాం సుఖం భవేత్ ।
తృతీయాయాం శ్రియై స్యాచ్చ చతుర్థ్యాం వృషలీ భవేత్ ॥
పఞ్చమ్యాం పుత్రలాభశ్చ షష్ఠ్యాం చారిత్రవిక్రియా ।
సప్తమ్యాం పుత్రవృద్ధిస్స్యాదష్టమ్యాం సుతనాశనమ్ ॥
నవమ్యాం రుదతీ నిత్యం దశమ్యాం ధర్మశాలినీ ।
ఏకాదశ్యాం పతిస్నిగ్ధా ద్వాదశ్యాం క్రన్దతీ భవేత్ ॥
త్రయోదశ్యాం మానధనా తత్పరా బహుదోషకృత్ ।
పర్వణ్యన్యగృహీతా స్యాద్వన్ధ్యా దేవతిథేర్వశాత్ ॥

స్మృతిరత్నే—

శుభం చైవ తు పూర్వాహ్ణే మధ్యాహ్నే మధ్యమం ఫలమ్
అపరాహ్ణే తు వైధవ్యం పూర్వరాత్రౌ శుభం భవేత్ ॥
మధ్యరాత్రౌ తు మధ్యం స్యాత్ పరరాత్రౌ శుభాన్యథ ।
తిథీనాం ఫలమేవం హి వారాణాం ఫలముచ్యతే ॥

భానువారే భవేద్వ్యాధిరిన్దువారే పతివ్రతా ।
బహురోగా బహుక్లేశా పతిహీనా కుజే దినే ॥
బహుపుత్రవతీ సౌమ్యే సర్వసమ్పద్గురోర్దినే ।
సౌభాగ్యసుఖసమ్ప్రాప్తిః శుక్రవారే పతివ్రతా ॥
కష్టబుద్ధిర్మహావ్యాధిస్స్వయమర్థస్య చోరిణీ ।
మన్దవారే వినాశస్స్యాత్ప్రథమర్తౌ రజస్వలా ॥
నారదీయే—రుగ్ణా పతివ్రతా దుఃఖీ పుత్రిణీ భోగభాగినీ ।
పతిప్రియా క్లేశవతీ సూర్యవారాదిషు క్రమాత్ ॥

— అథ నక్షత్రఫలమ్ —

బహుసుతధనసమ్పచ్ఛీలసౌభాగ్యయుక్తా ।
విగతనిఖిలదోషా దస్రభే పుష్పిణీ యా ॥
సురగురుపతిభక్తా మానినీ బన్ధుమాన్యా ।
బహువిధధనవస్త్రైర్భూషణైర్భూషితా స్యాత్ ॥
పరపురుషరతిస్స్యాద్దుర్భగా యామ్యధిష్ణ్యే ।
వివిధచపలభాషా భూషణాసక్తవార్తా ॥
నియతమనృతవాక్యా సజ్జనద్వేషయుక్తా ।
స్వపతిహితవిహీనా ఛన్నపాపా ఖలా స్యాత్ ॥
వైశ్వానరర్క్షే బహుపుత్రమిత్రధనాన్వితా సత్యవతీ గుణాఢ్యా ।
విస్తీర్ణకామా ప్రియవాదినీ స్యాన్మానసహోఢా ప్రవరా కలాఢ్యా ॥
నారదస్త్వేవమాహ—
అనర్థా పుంశ్చలీ వన్ధ్యా గర్భపాతనతత్పరా ।
ప్రేష్యా మృతప్రజా వాఽపి వహ్నిభే ప్రథమార్తవ ఇతి ॥
పితామహర్క్షే సుగుణానువృత్తా పతిప్రియా ధర్మవతీ ధనాఢ్యా ॥
బన్ధుప్రియా మానరతా సురూపా ప్రవృత్తచిత్తా ప్రవికీర్ణకామా ॥

సదా మృగే భాగ్యవతీ సువృత్తా కలాసు రక్తా విపులార్థయుక్తా ।
పతిప్రియా మానవతీ బహుజ్ఞా ప్రజావతీ బన్ధుజనైస్సుమాన్యా ॥
మహేశభే పుష్పవతీ విశీలా మృషాఽనురక్తా పరకార్యయుక్తా ।
పత్యుర్విజ్ఝితా పుష్పవతీ గతస్వా పరప్రియా దుఃఖవతీ విపుత్రా ॥
మాయావినీ కాపటికా విశీలాఽదిత్యాఖ్యధిష్ణ్యే కుచరిత్రయుక్తా ।
వన్ధ్యా పునర్భ్యాః పరసద్మరక్తా మృషాపరా పుష్పవతీ కలాఢ్యా ॥
నారదః—పతిభక్తా పుత్రవతీ పతిసన్తానమోహినీ ।

కులాచారానురక్తాఢ్యాఽదితిభే ప్రథమార్తవ ఇతి ॥

సుగన్ధపుష్పామ్బరభూషణేషు రతా సదా గీతనిబద్ధచిత్తా ।
పుష్యేఽప్యగమ్యాగమనే రతార్తా ప్రజావతీ దుష్కృతిభాన్వితా సా ॥
ఖలా పునర్భ్యాబహుదోషయుక్తా భౌజఙ్గభే పుష్పవతీ విశీలా ।
మాయాపటుర్లాస్పటికాఽర్థహీనాస్వచ్ఛన్దగావ్యాధివశాకలాఢ్యా
పతిప్రియా పుష్పవతీ మఘాయాం ప్రజావతీ సా కులటా తథాఽపి ।
సింహీవ యోషిద్వరబృన్దమధ్యే ప్రభాతఖద్యోతవదమ్బరేఽపి ॥

భాగ్యే భాగ్యవతీ బహువ్యయపరా పానప్రసక్తా కృతా
సచ్ఛిష్యా కులటా కలాసు నిపుణాఽభీరుశ్చ భగ్నవ్రతా ।
దుష్పుత్రా కులనాశినీ ఖలరతా భగోఽద్యమా పాంసులా
దుఃఖీ పాపరతా విధర్మనిరతాఽబన్ధుప్రియా సన్తతమ్ ॥

కులద్వయానన్దకరీ విభక్తా కార్యే కలాఢ్యా వినిగృహ్యచిత్తా ।
వికీర్ణకామానుచరా విశుద్ధా శ్లిష్టాఽర్యమర్క్షే విగతారివైరా
సమ్భోగలీనా పరకార్యకర్త్రీ బన్ధ్వర్చితా సద్మగుణానురక్తా ।
గతవ్యయస్వా విగతారిపక్షా హస్తేఽఙ్గనా పుష్పవతీ హ్యలోలా ॥
త్వాష్ట్రే ప్రియాలుస్సురతప్రియాస్యాద్గుణైకగృహ్యాత్మహితేనియుక్తా
నివృత్తవైరాఽఽమయపీడితాఙ్గీ సఙ్గీతవిద్యానిపుణా కలాసు ॥

దృఢవ్రతా సత్యరతా సువృత్తా నివృత్తరాగా పరరన్ధ్రగోప్త్రీ ।
గజానుగామిన్యనిలాహ్వయర్క్షే ప్రమోదినీ మఙ్గళకార్యబృన్దే ॥

ద్విదైవభే పుష్పవతీ ప్రమత్తా కరోతి వైరం పరవైరిసఙ్ఘైః।
వివాదశీలా విపులప్రతాపా సంభోగమాప్నోతి శుసీవశశ్వత్

మైత్రే విమిత్రా సగదాఽఙ్గహీనా వివాదశీలా విపులప్రతాపా ।
ప్రవృత్తరాగా ప్రవికీర్ణకామా స్వగర్భసంస్కారపరా విరక్తా ॥
నారదస్తు—స్వామిపత్యర్చితా స్వస్య గుణైస్సమ్యగ్విభూషితా ।

సుపుత్రా సుభగా కాన్తా మైత్రభే ప్రథమార్తవ ఇతి ॥

పౌరన్దరే పుష్పవతీ త్వమర్షవినిన్దితాఽతివ్యసనా సుగూఢా ।
పరంతపా ప్రవ్రజనోద్యతాత్మా పరవ్ర(ప్ర)జాఽసూయవతీ సపాపా॥
మూలే ప్రకామాధికహీనసక్తా వ్యసుర్బుభుక్షోద్ధతదోషచిత్తా ।
నిరన్తరం దూషితకర్మవృత్తా ప్రజ్ఞావతీ గోగజగామినీ చ ॥
పానీయభే పుష్పవతీ వివాదశీలా ఖలా కర్మణి దుష్టచిత్తా ।
పరానురక్తా వనశైలసక్తా ప్రచ్ఛన్నపాపాఽద్భుతకర్మరక్తా ॥
వైశ్వే సతీ పుష్పవతీ సురక్తా మహాగుణైరున్నతిమాతనోతి ।
చిత్తానురక్తా స్వపతేరుదారా యుక్తా వివైరా వినివృత్తదోషా॥

బహుసుతధనధాన్యా ప్రోల్లసద్భూషణాఢ్యా
ప్రవరగుణసమూహైః భర్తురానన్దదా స్యాత్ ॥
యువతిజననుతా సా విష్ణుధిష్ణ్యే విచిత్ర
ప్రవరనటనగీతాతోద్యవాద్యాద్యభిజ్ఞా ॥
అతివసుధనభోగా మానినీ సచ్చరిత్రా
విగతభయకువృత్తా సన్నతాఙ్గీ గుణాఢ్యా ॥
పతిహితనిరతా స్యాద్బన్ధువర్గైస్సుపూజ్యా
పరహితవరకర్మణ్యుత్సుకా వాసవర్క్షే ॥

నిఖిలరతకలాఢ్యా నృత్తగీతాద్యభిజ్ఞా
వివిధగుణగణాఢ్యా మానినీ భాగ్యయుక్తా ॥
వివిధరిపువరాఖైస్సంనియుక్తా శతర్క్షే
పతికులజనమాన్యా పుష్పవత్యఙ్గనా స్యాత్ ॥
శుభగుణగణహీనా కర్కశా భాగ్యహీనా
త్వనృతపరుషభాషా దుర్జనా తర్జయన్తీ ॥
విభవగుణవిహీనా దుర్భగా చాజపాదే
జనకసదనవాసా నష్టకామాఽసురూపా ॥
గుణసుతసుఖసమ్పద్భ్యాషణైర్భూషితాఙ్గీ
త్వభిభవతి సపత్నాన్సజ్జనాన్మానయన్తీ ॥
మృదుమధురసువాచా గీతనృత్తైర్యుతా స్యాత్
ప్రవరబహుకలాఢ్యా చోత్తరాభాద్రపాదే ॥

పౌష్ణే విశీలా బహుదుఃఖశోకా వివాదశీలా పితృవేశ్మసంస్థా ।
పరాభిశప్తా పతిపుత్రదూరా నీచే రతా కాపటికా చ కన్యా ॥

నారదీయే — దృఢవ్రతా ధర్మవతీ పుత్రసౌఖ్యార్థసంయుతా ।
విఖ్యాతగుణసంపన్నా పౌష్ణభే ప్రథమార్తవ ఇతి ॥

— అథ పరిఘాదియోగఫలమాహ స ఏవ —

పరిఘస్య తు పూర్వార్ధే వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ ।
సన్ధ్యాసూపప్లవే విష్ట్యామశుభం ప్రథమార్తవమ్ ॥

(గ్రన్థాన్తరే — అమాసఙ్క్రాన్తివిష్ట్యాం చ వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ ।
పరిఘస్య తు పూర్వార్ధే షట్సు గణ్డాతిగణ్డయోః ॥
వ్యాఘాతే నవ శూలే తు నాడ్యః పఞ్చతుర్దర్శనే ।
వైధవ్యమర్థహానిం చ సుతనాశం మహద్భయమ్ ॥
వైధవ్యం శత్రువృద్ధిం చ దారిద్ర్యం క్షీణజీవనమ్ ।

తేజోహానిం సమాయాతి సదా పుష్పవతీ క్రమాదితి ॥

వృద్ధవసిష్ఠః—

ఏకార్గళే వాఽప్యథ వైధృతౌ స్యాదుత్పాతసన్ధ్యాసు రజోఽప్యనిష్టమ్।

తదేకార్గళలక్షణం విష్టిలక్షణం చ వివాహే వక్ష్యతే॥

—అథ రాశిఫలమ్—

మేషే సవ్యభిచారా స్యాద్వృషభే వరభోగినీ ।
మిథునే ధనభోగాఢ్యా కర్కటే వ్యభిచారిణీ ॥
పుత్రాఢ్యా సింహరాశౌ తు కన్యాయాం శ్రీమతీ తథా ।
విచక్షణా తులాయాం తు వృశ్చికే తు పతివ్రతా ॥
దుశ్చారిణీ ధనుఃపూర్వే అపరే చ పతిప్రియా ।
మకరే మానహీనా చ కుమ్భే నిర్ధనసన్ధ్యతా ॥
మీనే విచక్షణా లగ్నే గ్రహసంస్థా వివాహవత్ ।
సా చ వక్ష్యమాణవివాహప్రకరణే ద్రష్టవ్యా॥
వైధవ్యమష్టమస్థేఽర్కే చన్ద్రే క్షీణరుచిర్భవేత్ ।
అఙ్గారకే భర్తృహీనా బుధే స్యాదనపత్యతా ॥
దౌర్భాగ్యమిన్ద్రసచివే సాపత్న్యం భార్గవేణ తు ।
ప్రవ్రజ్యా సూర్యపుత్రే తు రాహౌ తు కలహస్సదా ॥
అశుభం కేతురన్యే తు జామిత్రే శుభదాశ్శుభాః ।

నృసింహోఽపి—లగ్నస్య సప్తమస్థానే సూర్యో వైధవ్యకారకః ।
పుత్రహ్రాసకరస్త్వారో బుధస్సత్పుత్రదో భవేత్ ॥
బృహస్పతిర్ధనాయుష్యం శుక్రస్సాపత్న్యమేవ చ ।
శనైశ్చరే చ వన్ధ్యా స్యాద్రాహౌ తు మరణం ధ్రువమ్ ॥
ఆదిత్యభౌమమన్దానాం వారవర్గోదయేక్షణైః ।
మరణం గర్భనాశశ్చ కులటాత్వం యథాక్రమమ్ ॥

సౌమ్యార్గవజీవానాం వారవర్గోదయేక్షణైః ।
సత్పుత్రసుఖమారోగ్యం దీర్ఘమాయుః క్రమాద్భవేత్ ॥
చన్ద్రే సద్గుణసంయుక్తే దేవరాతమతాచ్ఛుభమ్ ।

మనుః—

భాస్కరస్యోదయే మృత్యుః చన్ద్రే స్త్రీమాతృకా భవేత్ ।
గర్భస్రావః కుజే చైవ బుధే పుత్రవతీ భవేత్ ॥
ఆయుశ్శ్రీః ప్రీతిరారోగ్యముదయే గురుశుక్రయోః ।
మన్దోదయే విరోధస్స్యాత్ క్లేశస్స్యాత్తామసోదయే ॥

భృగుః—శుభగ్రహర్క్షే శుభదృష్టియుక్తే శుభాంశకే జీవసితేన్దువారే।
శుభేముహూర్తే ఋతుసమ్భవశ్చేత్ సా రత్నగర్భే వవిరాజతే స్త్రీ॥

దేవరాతః—

సంమార్జనీకాష్ఠతృణాగ్నిశూర్పాన్హస్తేదధానాకులటా తదాస్యాత్।
తల్పోపభాగే తపసిస్థితా చేద్దృష్టం రజో భాగ్యవతీ తదాస్యాత్॥

నృసింహోఽపి—

శుష్కాక్షతతుషైశ్శూర్పమార్జన్యాద్యశుభైర్యుతే।
దేశేఽశుభం రజోదృష్టం తథాస్యాత్ప్రథమార్తవే॥
భుక్త్వా తల్పే చ యానే చ తపనీయే చ ధార్మికే।
శుభోపకరణైర్యుక్తే శుభదేశే శుభైర్యుతే॥
శుభం స్యాదనుకూలర్క్షే రాశౌ సత్కర్మసంయుతే ఇతి।

వృద్ధవసిష్ఠః—

నక్షత్రవారతిథియోగదినార్ధకాల-
షడ్వర్గజం కథితమిష్టమనిష్టమేతత్ ।
జ్ఞాత్వా స్వదోషమథ భూరిగుణాంశ్చ పశ్చా-
ద్వృద్ధాజ్ఞనోక్తముచితం శుభకర్మ కార్యమ్ ॥

కశ్యపసంహితాయామపి—

నిన్దితే దినవారర్క్షే నాచరేత్తత్ర మఙ్గళమ్।
తస్మాత్సమ్యగ్విచార్యైవ తతో మఙ్గళమాచరేదితి॥

మఙ్గళాచారస్తు స్మృతిచన్ద్రికాయాముక్తః—

ప్రథమర్తౌ తు పుష్పిణ్యాః పతిపుత్రయుతాః స్త్రియః।
అక్షతైరాసనం కుర్యుః తస్మింస్తాముపవేశయేత్॥
హరిద్రాగన్ధపుష్పాదీన్ దద్యాత్తామ్బూలకం స్రజమ్।
ఆశిషా వాచయేయుస్తాః పతిపుత్రవతీ భవ॥
దీపైర్నీరాజనం కుర్యాత్సదీపే వాసయేద్గృహే।
తాస్సర్వాః పూజయేత్పశ్చాద్గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిః॥
భక్షణాపూపముద్గాది దద్యాత్తాభ్యః స్వశక్తిత ఇతి॥

స్మృతిరత్నేఽపి—

ఉద్వాహితాఙ్గనాయాస్తు ఆర్తవే ప్రథమే తదా।
అక్షతైరాసనే క్లృప్తే సదీపే వాసయేత్తతః॥
అపూపం లవణం ముద్గం గుడమిశ్రం తథా హవిః।
దద్యాద్బ్రాహ్మణపత్నీభ్యః తాభ్యో దద్యాత్తు భోజనమ్ ఇతి॥

— అథ సామాన్యతో రజస్వలానియమా నిరూప్యన్తే —

దక్షః—

ఆర్తవాభిప్లుతా నారీ నైవ వేశ్మని సంవిశేత్।
న సంసర్గం వ్రజేత్సద్భిః స్నాత్వా పాపాత్ప్రముచ్యతే॥
అఞ్జనాభ్యఞ్జనే స్నానం ప్రవాసం దన్తధావనమ్।
న కుర్యాత్సార్తవా నారీ గ్రహాణామీక్షణం తథా॥
నఖానాం కృన్తనం రజ్జుతాళపత్రాదిబన్ధనమ్।
దగ్ధే శరావే భుఞ్జీత పేయం చాఞ్జలినా పిబేత్॥

అత్రిః—వర్జయేన్మధుమాంసే చ పాత్రే ఖర్వే చ భోజనమ్ ।
గన్ధమాల్యం దివాస్వాపం తామ్బూలం చాస్యశోధనమ్॥
దగ్ధ శరావె భుఞ్జీత పేయం చాఞ్జలినా పిబేత్ ।
పాత్రేణ వాఽప్యఖర్వేణ ఖర్వం దభ్రం జగుర్బుధాః ॥
దభ్రం నీచం పర్ణాది ॥

పాణిపాత్రజలస్పర్శపాదశౌచాది వర్జయేత్ ।

న హ్యస్యాం చ ప్రజాదోషమన్యథా శ్రుతిచోదనాత్ ॥

శ్రుతిస్తు—తస్మాన్మలవద్వాససా న సంవదేత న సహాసీత నాస్యా అన్నమద్యాత్ " ఇత్యాదిః । అఞ్జలినా వా పిబేదఖర్వేణ వా పాత్రేణ ప్రజాయై గోపీథాయ " ఇత్యన్తా ॥

అస్యాశ్శ్రుతేరర్థః స్మృతిమఞ్జర్యాం స్పష్టీకృతః
తస్మాదుదక్యయా సార్ధమేకగేహే న సంవసేత్ ।
ప్రతిగ్రహం చ సంవాదమస్యా అన్నం చ వర్జయేత్ ॥
రజస్వలా పతిం గచ్ఛేచ్చణ్డాలో జాయతే సుతః ।
ఆర్తవాభిప్లుతా స్నాతా జాతస్త్వప్సు మరిష్యతి ॥
తైలేనాభ్యఞ్జనం కుర్యాత్కుష్ఠరోగీ ప్రజాయతే ।
ఆర్తవే నిఖనేద్భూమిమల్పాయుర్జాయతే ఖలః ॥
నేత్రయోరఞ్జనం కుర్యాత్కాణో వాఽన్ధశ్చ జాయతే ।
పుష్పిణీ దన్తధావీ స్యాజ్జాయతే శ్యావదన్తకః ॥
నఖానాం కృన్తనం కుర్యాత్కునఖీ జాయతే సుతః ।
ఋతౌ రజ్జ్వాదికచ్ఛేదం కుర్యాత్క్లీబః ప్రజాయతే ॥
తన్తునా సృజతే రజ్జుముద్బన్ధనమృతో భవేత్ ।

పర్ణపాత్రేఽన్నమశ్నీయాదున్మాదీ జాయతే సుతః ॥
ఖర్వే శరావే భుఞ్జీయాద్వామనో వా ప్రజాయతే ।
ఉదక్యా పలలం క్షౌద్రం గన్ధపుష్పఘృతం త్యజేత్ ॥
ఖర్వపాత్రేణ భుఞ్జీయాత్ తోయమఞ్జలినా పిబేత్ ।
ప్రవాసం సార్తవా నారీ గ్రహాణామీక్షణం త్యజేత్ ॥
దివా నిద్రాం చ తామ్బూలం తాలవృన్తాదిబన్ధనమ్ ।
శౌచాదిశోధనం జహ్యాత్ప్రజాదోషకరం స్మృతమ్ ॥
కాంస్యపాత్రేఽన్నమశ్నీయాత్కఠినం క్షీరవర్జితమ్ ।
చర్మకాష్ఠమయే వాఽపి పాదుకే చాధిరోహయేత్ ॥
ఏవముక్తప్రకారేణ తిస్రో రాత్రీర్వ్రతం చరేదితి ॥

వాసిష్ఠస్మృతౌ తు—త్రిరాత్రం రజస్వలాఽశుద్ధిర్భవతి । సా నాఞ్జ్యాన్నాభ్యఞ్జ్యాన్నాప్సు స్నాయాదధశ్శయీత న దివా స్వప్యాన్నాగ్నిం స్పృశేన్న రజ్జుం సృజేన్న దన్తాన్ధావయేన్న మాంసమశ్నీయాన్న గ్రహాన్నిరీక్షేత నాసత్కిఞ్చిదాచరేన్న ఖర్వేణ పిబేదఞ్జలినా వా పిబేల్లోహేన వాఽఽయసేన వా విజ్ఞాయత ఇతి ॥

ఇతి రజస్వలానియమః

— అథ అన్యోన్యస్పృష్టివిషయో నిర్ణీయతే—

స్మృతిమఞ్జర్యామ్—

ఉదక్యే ద్వేఽసగోత్రే వాఽసవర్ణే నైకభర్తృకే ।
తయోస్స్నానం మిథస్స్పర్శే పఞ్చగవ్యం తతః పిబేత్ ॥
సవర్ణయోనిసమ్బద్ధే సగోత్రే చ రజస్వలే ।
మిథస్స్పృశేదమత్యా తు స్నానమాత్రేణ శుధ్యతి ॥
మత్యైకరాత్రం నాశ్నీయాత్పఞ్చగవ్యం పిబేత్తతః ।
ఉదక్యయోర్యదాఽన్యోన్యమసమ్బద్ధసవర్ణయోః ॥

స్పృశేదమత్యా స్నాత్వా చ తస్మిన్నాద్యాచ్ఛుచిర్భవేత్
మత్యా తు నాద్యాదాశుద్ధేః భుక్త్వా చేత్ప్రతివాసరమ్ ॥
ఉపోషణం తదా కెచిదాహుస్తద్దినసంఖ్యయా ।
ఉపవాసె త్వశక్తా చే త్తత్సమం దానమాచరేత్ ॥
సమ్భాషేతే స్పృశేతాం వా బ్రాహ్మణ్యౌ చ రజస్వలె ।
ఆస్నానకాలం నాశ్నీత ఉభే మత్యా మిథః క్వచిత్ ॥
స్నాత్వోపవాసం కుర్యాతాం పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతః ।
ఎవ(క)మభ్యాసతశ్చాబ్దం ప్రాయశ్చిత్తం సమాచరేత్ ॥
మత్యా రజస్వలాఽన్యోన్యం వృషలీ బ్రాహ్మణీం స్పృశేత్
బ్రాహ్మణ్యాః కృచ్ఛ్రమేకం తు శూద్రీ పాదేన శుధ్యతి ॥

కశ్యపః—

రజస్వలా సూతికా వా చణ్డాలం యది సంస్పృశేత్ ।
ఆస్నానకాలాన్నాశ్నీయాదతికృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥
చణ్డాలం స్పర్శవా నారీ సంస్పృశేద్భోజనాన్తరే ।
వాగ్యతా బహిరాసీనా స్నానకాలాదుపోషణమ్ ॥
ప్రాజాపత్యం చరేత్పశ్చాత్ పఞ్చగవ్యం తతః పిబెత్ ।
విప్రాన్ ద్వాదశసంఖ్యాకాన్ భోజయిత్వా విశుధ్యతి ॥
పుష్పిణీ సంస్పృశేన్మోహాదశుద్ధం వా నరం స్త్రియః ।
స్నానాదర్వాఙ్న భుఞ్జీత భుక్త్వా కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥
స్పృష్ట్వోదక్యా పఞ్చనఖాన్ ద్విశఫైకశఫాన్పశూన్ ।
అణ్డజాని చ సర్వాణి నాద్యాదాస్నానవాసరాత్ ॥

— పరాశరప్రాయశ్చిత్తకాణ్డె తు —

రజస్వలా యదా స్పృష్టా శునీజమ్బుకవాసభైః ।
పఞ్చరాత్రం నిరాహారా పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతి ॥

ఊర్ధ్వం తద్ద్విగుణం నాభేర్వక్త్రే తు త్రిగుణం తు తత్ ।
చతుర్గుణం స్మృతం మూర్ధ్ని దంశే స్యేతావతీ భవేదితి ॥

— అత్ర నైమిత్తికస్నానే ప్రాప్తే విధానముచ్యతే —

స్మృత్యర్థసారే—

స్నానే నైమిత్తికే ప్రాప్తే రజోదృష్టౌ పాత్రాన్తరితతో-
యేన స్నాత్వాఽద్భిస్సిక్తపాత్రా సాఙ్గోపాఙ్గవస్త్రపీడనమన్యవస్త్ర-
ధారణం చ కృత్వా వ్రతం చరేదితి ॥

— ఇతి రజస్వలాధర్మః —

— అథేదానీమార్తవశుద్ధికాలో నిర్ణీయతే—

తత్ర కాత్యాయనః—

రజస్వలా యదా నారీ త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ।
ప్రథమేఽహని చణ్డాలీ ద్వితీయే రజకీ స్మృతా ।
తృతీయేఽహని శూద్రీ స్యాచ్చతుర్థేఽహని శుధ్యతి ॥
భర్తుశ్శుద్ధా చతుర్థేఽహ్ని స్నాతా నారీ రజస్వలా ।
దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ పఞ్చమేఽహని శుధ్యతి ॥

తథా వసిష్ఠోఽపి—

చణ్డాలీ పతితానమాఽథ రజకీ శూద్రా దినాద్క్రమాత్ ।
శుద్ధా పుష్పవతీ చ పఞ్చమదినే హవ్యేషు కవ్యేషు చేతి ॥

— రజశ్చతుర్భేదమాహ బృహస్పతిః —

రాగజం రోగజం చైవ ద్రవ్యజం కాలజం తథా ।
యద్రాగరోగద్రవ్యోత్థం తద్రక్తం ప్రాహ భార్గవః ॥
కాలజం తు రజస్సంజ్ఞం తస్మాత్తత్రైవ సాఽశుచిః ।
అర్వాక్ప్రసూతేరుత్పన్నం మెదోవృద్ధ్యాఽఙ్గనాసు యత్ ॥
తద్రాగజమితి ప్రోక్తం పక్షోద్భేదసముద్భవమ్ ।

పిత్తాదిదోషవైషమ్యాదసకృత్సం(ప్రవర్తతే ॥
రోగజం తత్సముద్దిష్టమథ ద్రవ్యజముచ్యతే ।
– అత్రాశుచిత్వం నాస్తీత్యుక్తం సఙ్గ్రహే –
రోగేణ యద్రజస్స్త్రీణామన్వహం హి ప్రవర్తతే ।
నాశుచిస్తు తతస్తేన తస్యా వైకారికం మలమితి ॥
ద్రవ్యజం ధాతువైషమ్య హేతుద్రవ్యోపభోగజమ్ ।
ఆరభ్య చార్తవదినాద్వైకవింశతివాసరె ॥
మాసాదూర్ధ్వం రజో యత్స్యాత్తత్కాలజముదాహృతమ్
రజస్వలా యదా నారీ పునరేవ రజస్వలా ॥
సా వింశతిదినాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ।
అత్రిః– రజస్వలా యది స్నాతా పునరేవ రజస్వలా ।
అష్టాదశదినాదర్వాగశుచిత్వం న విద్యతే ॥
ఏకోనవింశతేరర్వాక్ ఏకాహం స్యాత్తతో ద్వ్యహమ్ ।
వింశత్ప్రభృత్యుత్తరేషు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥
కశ్యపస్తు– రజస్వలా సతీ నారీ పునరేవ రజస్వలా ।
అష్టాదశాహాత్ప్రాగ్వాఽపి హ్యుదక్యా స్యాత్త్రిరాత్రకమ్
త్రయోదశదినాదూర్ధ్వం రజోదోషవతీ యదా ।
అష్టాదశాహాత్ప్రాగ్వాఽపి త్రిరాత్రమితి నిశ్చయః ॥
ఏకాదశాహే త్వేకాహం ద్విరాత్రం ద్వాదశేఽహని ।
ఊర్ధ్వం త్రిరాత్రం విజ్ఞేయమితి కుణ్డిలచోదితమ్ ॥
సఙ్గ్రహేఽపి– త్రయోదశాహాదూర్ధ్వం తు యువతీ పుష్పిణీ భవేత్
వయోగుణవిశేషేణ త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥
ఋతుస్నాతా తు యా ప్రౌఢా పునరేవ రజస్వలా ।
స్నానాత్సప్తదశాహే తు శౌచేన్నైన శుచిర్భవేత్ ॥

అష్టాదశాహే త్వేకాహం ద్వ్యహమేకోనవింశతౌ ।
వింశత్ప్రభృత్యుత్తరేషు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥

రోగజరజశ్శుద్ధిమాహ ఋష్యశృఙ్గః—

రోగజే వర్తమానేఽపి కాలే నిర్యాతి కాలజమ్ ।
తస్మాత్కాలేఽప్రమత్తా స్యాదన్యథా సఙ్కరో భవేత్ ॥

ప్రజాపతిః— తతో దివా వా రాత్రౌ తు మలవద్వసనా భవేత్ ।
తద్దినాది త్రిరాత్రం స్యాచ్ఛర్వర్యా నాడికావశాత్ ॥
తృతీయభాగే సమ్ప్రాప్తే మలం స్యాన్నిశి చేదథ ।
ప్రభాతాదిత్రిరాత్రేణ శుద్ధిం తస్యా వినిర్దిశేత్ ॥

కాత్యాయనోఽపి—

రాత్రౌ తృతీయభాగాత్ప్రాగ్యది నారీ రజస్వలా ।
పూర్వేణ స్నానతశ్శుద్ధ్యేదూర్ధ్వం చేదుత్తరేణ తు ॥

విద్యామాధవీయే—

రాత్రావేవ సముత్పన్నే మృతే రజసి సూతకే ।
పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నాభ్యుదితో రవిరితి ॥

అత్ర వృద్ధాచారతో వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా ॥

రజఃప్రాప్తికాలాజ్ఞానే ప్రజాపతిరాహ—

అవిజ్ఞాతే మలే సా చ మలవద్వసనా యది ।
కృతం గేహేష్వదుష్టం స్యాచ్ఛుద్ధిస్తస్యాస్త్రిరాత్రతః ॥

రజఃప్రాప్తికాలసందేహే స ఏవాహ—

నిస్సందిగ్ధ పరిజ్ఞాతే ఆర్తవే శుద్ధికారణమ్ ।
సందేహమాత్రే స్నానం స్యాదిత్యువాచ ప్రజాపతిః ॥

— అథ శుద్ధిప్రకారో విధీయతే —

స్మృతిసఙ్గ్రహే—

రజస్వలా చతుర్థేఽహ్ని ప్రక్షాళ్యాఙ్గోద్భవం మలమ్ ।

దన్తానాం ధావనం కృత్వా సఙ్గవే స్నానమాచరేత్ ॥
పరిధానాంశుకం సమ్యగపరేణ జలేన తు ।
ఘర్షణం క్షాళనం కుర్యాద్యథా మలవివర్జితమ్ ॥

స్మృతిమఞ్జర్యామ్-

పుష్పిణీ కాంస్యపాత్రేఽద్యాత్తాపయేత్పరిలేఖయేత్ ।
ఏకవింశతివారేణ భస్మనా మార్జయేచ్ఛుచి ॥
ఉదక్యాశయనస్థానం భుక్తిదేశం చ గోమయైః ।
ఉపలిప్య గవాక్రాన్త్యా శుద్ధిర్భవతి నాన్యథా ॥
ఉదక్యాసీసపీఠస్య ఘర్షణాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ।
కటాదీనాం క్షాళనం చ తృణానాం త్యాగ ఏవ తు ॥
ఇత్యాదిశుద్ధిభేదేన యథార్హం శోధయేద్బుధః । ఇతి

స్మృత్యర్థసారే—రజస్వలా షష్టిమృత్తికాభిః శౌచం కృత్వా శూద్రాదిస్త్రీ పాదపాదన్యూనమృత్తికాభిర్విధవా ద్విగుణమృత్తికాభిః శౌచం కృత్వా మలం ప్రక్షాళ్య దన్తధావనపూర్వకం సఙ్గవే స్నాయాత్ ॥ రజస్వలాం జ్వరితామన్యా స్పృష్ట్వా చతుర్థేఽహని సచేలమవగాహ్యాచమ్య దశకృత్వో ద్వాదశకృత్వో వా స్నాత్వా తాముపస్పృశేత్ । తతస్సా రజస్వలా శుద్ధా శక్త్యా దానం కృత్వా పుణ్యాహేన విశేషతః శుద్ధ్యేత్ ॥ సఙ్గ్రహే తు-

ఆతురా చేదృతుమతీ తస్యాస్స్నానం కథం భవేత్ ।
స్పృష్ట్వా తు తాం పరా స్నాయాద్దశకృత్వో హ్యనాతురా ॥
వాసోభిర్దశభిశ్చైవ పరిధాప్య యథాక్రమమ్ ।
బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాఽథ పుణ్యాహేన విశుధ్యతి ॥
ఆతురాణాం తు సర్వేషామేవం శుద్ధిర్విధీయత ఇతి ॥

వాసోభిర్దశభిః పరిధాప్యేత్యత్ర ణిచః ప్రయోగాత్స్నాతక్యాః

స్నానక్రమేణ దశవాసోభిః పరిధాపనం కర్తవ్యమిత్యర్థః॥

॥ఇత్యాతురస్నానమ్॥

అథ ఋతుస్నానానన్తరం కర్తవ్యమాహ వివస్వాన్-

ఋతుస్నాతా భవేన్నారీ ధృత్వా శుక్లామ్బరం శుభమ్।
ఆచమ్యాలఙ్కృతా భూత్వా పుష్పాద్యైస్సూర్యమర్చయేత్॥

వృద్ధవసిష్ఠః- స్నాత్వా తు శుక్లవాసాంసి పరిధాయ ప్రయత్నతః।
గన్ధపుష్పైరలఙ్కృత్య సమాచమ్య సువాగ్యతా॥
చన్దనాక్షతపుష్పైశ్చ ఆదిత్యం పూజయేద్యథా।
ఐన్ద్రం వరం ప్రభో మహ్యమిదానీం దాతుమర్హసి॥
ఇత్యుక్త్వా చేన్ద్రభావేన ప్రార్థయేత పతిం వధూః।
ఋతుస్నాతా సతీ నారీ యత్స్నేహాద్రవిమీక్షతే॥
తాదృశం జనయేత్పుత్రం తస్మాత్పశ్యేన్నిజం పతిమితి॥

- ఇతి స్నానానన్తరకృత్యవిధిః -

అథ గ్రహణకాలే ఋతుదర్శనం చేత్ప్రతిపదోక్తశాన్తిః కర్తవ్యా, సా చ నామకరణప్రకరణే వక్ష్యతే॥

అథ దౌసహాయా ఋతుదర్శనాతిక్రమే శాన్తివిశేష ఉచ్యతే- మార్కణ్డేయపురాణే-

అథ ప్రవృత్తా సా జ్ఞేయా దౌసహా ఋతుహారిణీ।
కుర్వీత తీర్థదేవౌకశ్చైత్యపర్వతసానుషు॥
నదీసఙ్గముఖాతేషు స్నాపనం తత్ప్రశాన్తయే।
మన్త్రవిద్భూతతత్త్వజ్ఞః పర్వణ్యుపసి చ ద్విజః॥
చికిత్సాజ్ఞశ్చ తచ్ఛాస్త్రసమ్ప్రయుక్తైర్మహౌషధైరితి॥

- అథ రజస్వలాశాన్తిః -

అథ రజోదర్శనకాలే ప్రభూతదోషపరిహారాయ శౌనకోక్త-

శాన్తిం కృత్వా ప్రశస్తతిథ్యాదిషు ఋతుదర్శనపర్యన్తం గమనం వర్జయేదిత్యాహ జ్యోతిర్వసిష్ఠః—

ప్రభూతదోషే యది దృశ్యతే తత్పుష్పం తతశ్శాన్తికకర్మకార్యమ్।
విసర్జయేదేవతదేకశయ్యాం యావద్రజోదర్శనమిష్ట ఋతౌ ఇతి॥

జ్యోతిఃకశ్యపోఽపి–

తిథివాసరధిష్ణ్యేషు పుష్పం దుష్టేషు దృశ్యతే।
గమనం వర్జయేత్తత్ర పునశ్శస్తేషు దర్శనాదితి॥

అత్ర రజోదర్శనకాలె తిథివారనక్షత్రాదౌ దుష్టె శాన్తికర్మ కార్యమ్ తదుక్తం శౌనకేన—

సార్తవానాం తు నారీణాం శాన్తిం వక్ష్యామి శౌనకః।
తిథివారర్క్షయోగేభ్యో లగ్నాత్సగ్రహసప్తమాత్॥
గ్రహేభ్యో దుస్థితేభ్యశ్చ తత్తద్దోషక్షయాయ చ।
అత్ర పుత్రాదిలాభాయ దమ్పత్యోరభివృద్ధయే॥
పఞ్చమేఽహ్ని చతుర్థే వా గ్రహాతిథ్యపురస్సరమ్।
తస్మిన్నహని కర్తవ్యమృతుహోమం విధానతః॥
ఆచార్యం వరయేత్ప్రాజ్ఞం భువనేశ్వర్యనుష్ఠితమ్।
హోమార్థం చ జపార్థం చ వరయేదృత్విజో బహూన్॥
యజమానో ద్విజైస్సార్థం శాన్తిహోమం సమాచరేత్।
గృహాదీశానదిగ్భాగే దేవతాపూజనాయ చ॥
ద్రోణప్రమాణధాన్యేన వ్రీహిరాశిత్రయం భవేత్।
కుమ్భత్రయం న్యసేద్రాశౌ తన్తువస్త్రాదివేష్టితమ్॥
పూరయేత్తీర్థసలిలైః ప్రతికుమ్భం పృథక్పృథక్।
సూక్తేనాథ నవర్చేన ప్రసువ ఆప ఇత్యథ॥
ఋచా యాః ప్రవతస్తద్వద్గాయత్ర్యా చ తతః క్రమాత్।

మధ్యకుమ్భే క్షిపేద్ధాన్యమౌషధాని చ హేమ చ ॥
తతశ్చ పఞ్చ రత్నాని గన్ధపుష్పాక్షతాదికాః ।
ఔషధాని చ వక్ష్యన్తే మునిభిశ్శాన్తికారణాత్ ॥
ఔదుమ్బరః కుశో దూర్వా రాజీవం చమ్పబిల్వకాః ।
విష్ణుక్రాన్తాఽథ తులసీ బర్హిషం శఙ్ఖపుష్పికా ॥
శతావర్యశ్వగన్ధీ చ నిగుణ్డీ సర్షపద్వయమ్ ।
అపామార్గః పలాశశ్చ పనసా జీరక స్తథా ॥
ప్రియఙ్గవశ్చ గోధూమా వ్రీహయోఽశ్వత్థ ఎవ చ ।
క్షీరం చ దధి సర్పిశ్చ పద్మపత్రం తథోత్పలమ్ ॥
కురణ్టకత్రయం గుఞ్జా వచా భద్రకము స్తకే ।
ద్వాత్రింశదౌషధానీహ యథాసమ్భవమాహరేత్ ॥
గజాశ్వరథ్యావల్మీకసఙ్గమాద్ధ్రదగోకులాత్ ।
రాజద్వారప్రదేశాచ్చ మృదమానీయ నిక్షిపేత్ ॥
కుమ్భస్థాపనమిత్యాది తత్తన్మన్త్రేణ కారయేత్ ।
మృత్తికాం చౌషధాదీని మన్త్రేణ ప్రక్షిపేత్క్రమాత్ ॥
కుమ్భోపరి న్యసేత్పాత్రం కాంస్యం వా తామ్రమేవ వా ।
మృన్మయం నవపాత్రం వా స్వస్య విత్తానుసారతః ॥
పాత్రోపరి న్యసేద్వస్త్రం ప్రతిమాం భువనేశ్వరీమ్ ।
తన్మాల్యం వా న్యసేత్తత్ర ఇన్ద్రాణీం చ పురన్దరమ్ ॥
ఆచార్యః పూజయేద్దేవీమఙ్గాద్యావరణాని చ ।
అన్యో వా పూజనం కుర్యాద్గాయత్ర్యా మన్త్రసారయా ॥
ఇన్ద్రాణీం పూజయేద్దేవీం ఇన్ద్రాణీనామసు నారిషు ।
క్రమేణ పూజయేదిన్ద్రమిన్ద్ర త్వా వృషభం వయమ్ ॥
అనేన విధినాఽఽచార్యః పూజయేద్దేవతాత్రయమ్ ।

ఆవాహనాదిసకలైరుపచారైః పృథక్పృథక్ ॥
తత్తన్మన్త్రం స్పృశన్కుమ్భం మన్త్రేణ భువనేశ్వరీమ్ ।
జపేదాచార్య ఆహోమాచ్ఛ్రీసూక్తం చ జపేత్తతః ॥
స్పృశన్నేవ దక్షిణం కుమ్భం ఋత్విగేకో జపేదథ ।
చత్వారి రుద్రసూక్తాని చతుర్మన్త్రోత్తరాణి చ ॥
సంస్పృశన్నుత్తరం కుమ్భం శ్రీరుద్రం రుద్రసంఖ్యయా ।
శం న ఇన్ద్రాగ్నీసూక్తం చ తత్ర చైవం స్పృశన్ జపేత్ ॥
కుమ్భస్య పశ్చిమే దేశే శాన్తిహోమం సమాచరేత్ ।
అన్వాధానం తతః కుర్యాద్ధోమతన్త్రం సమాచరేత్ ॥
పూర్ణపాత్రనిధానాన్తం కృత్వాఽఽచార్యో ద్విజైస్సహ ।
దూర్వాభిస్తిలగోధూమైః పాయసేన ఘృతేన చ ॥
పాయసం శ్రపయేత్తత్ర సావిత్రం చ హవిశ్చ తత్ ।
కృత్వాఽఽజ్యభాగపర్యన్తం హవిరుద్వాసనాదికమ్ ॥
తిసృభిశ్చైవ దూర్వాభిః ఏకైకామాహుతిం చరేత్ ।
అభిమన్త్ర్య ప్రయుక్తాభిర్గాయత్ర్యా జుహుయాత్క్రమాత్ ॥
అష్టోత్తరసహస్రం తు శతమష్టోత్తరం తు వా ।
తిలమిశ్రైశ్చ గోధూమైః ద్రవ్యేణాజ్యాహుతీర్హునేత్ ॥
జుహుయాత్పాయసేనైవమాజ్యేన చ హునేత్క్రమాత్ ।
హవిశ్చతుష్టయేనైవ ప్రత్యేకం సమసంఖ్యయా ॥
గాయత్ర్యైవ తు హోతవ్యం హవిరత్ర చతుష్టయమ్ ।
తతస్స్విష్టకృతం హుత్వా రజ్జుప్రహరణం తథా ॥
అయాశ్చేత్యాదిభిర్హుత్వా సముద్రాదూర్మిసూక్తతః ।
సన్తతామాజ్యధారాం తాం పూర్ణాహుతిమథాచరేత్
పరిషేచనపర్యన్తం హోమశేషం సమాపయేత్ ।

సహౌషధిస్థితైస్తత్ర ప్రతికుమ్భస్థితోదకైః ॥
ఋతుమత్యాస్స్త్రియాశ్శాన్త్యై దమ్పతిభ్యాం సుఖాయ చ ।

అథాభిషేకమన్త్రాశ్చ ప్రోచ్యన్తే శౌనకాదిభిః ॥
ఆపో హిష్ఠేతి నవభిః సూక్తేన చ తతః పరమ్ ।
ఇన్ద్రో అజ్గత్ృచేనైవ పావమాన్యైః క్రమేణ చ॥
ఉభయం శృణవచ్చ నః స్వస్తిదా విశ ఏకయా ।
త్రియమ్బకేన మన్త్రేణ జాతవేదస ఏకయా ॥
సముద్రజ్యేష్ఠా ఇత్యాదిచతుర్భిశ్చ ప్రసిద్ధకైః ।
త్రాయన్తామితి మన్త్రైశ్చ త్రిభిశ్చైభిర్యథాక్రమమ్ ॥
ఇమా ఆపస్తృచేనైవ దేవస్య త్వేతి మన్త్రతః ।
మన్త్రేణాథ తమీశానం త్వమగ్నే రుద్ర ఇత్యథ ॥
తముష్టుహీతి మన్త్రేణ భువనస్య పితరం తథా ।
యా తే రుద్రేతి మన్త్రేణ శివసఙ్కల్పమన్త్రతః ॥
ఇన్ద్రం త్వా వృషభం పఞ్చమన్త్రైశ్చైవాభిషేచయేత్ ।
సా చ వస్త్రాన్తరం ధృత్వా పునశ్చోపవసేత్సతీ ॥

ఉపవాసోఽత్ర సమీపావస్థానమ్.

విప్రానభ్యర్చ్య విధివద్గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిః ।
ధేనుం పయస్వినీం దద్యాదాచార్యాయ చ భూషణైః ॥
సదక్షిణమనడ్వాహం ప్రదద్యాద్రుద్రజాపినే ।
ఋత్విగ్భ్యశ్చాథ సర్వేభ్యో దద్యాద్వై దక్షిణాం తతః ॥
మహాశాన్తిం ప్రజప్యాథ విప్రాశీర్వచనం తతః ।
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాద్భుఞ్జీయాత్స్వజనైస్సహ ॥
ఏవం యః కురుతే శాన్తిం శౌనకోక్తప్రకారతః ।
తదనిష్టం తు సకలం సద్య ఏవ వినశ్యతీతి ॥

॥ఇతి శౌనకీయే భువనేశ్వరీశాన్తిస్సమాప్తా॥

— అథ గర్భాధానే దివసనిర్ణయమాహ —

బృహస్పతిః—నిశాషోడశకం నారీ సంజ్ఞితర్తుమతీ తు సా ।

తావద్యోగ్యా ప్రజాస్థానే వినాఽఽద్యాహచతుష్టయమితి

యద్యపి ఋతావేవ గమనం విహితమ్, తథాఽపి కామయ-

మానామనృతావపి గచ్ఛేదిత్యాహాచార్యః—

పత్నీమప్యనృతౌ నేయాత్ ఇయాద్వాఽభ్యర్థితస్తయా॥

అత్ర తిథ్యాదినిర్ణయ ఉచ్యతే శ్రీధరీయే—

షష్ఠ్యష్టమీపఞ్చదశీశ్చతుర్థీం చతుర్దశీమప్యుభయత్ర హిత్వా

శేషాశ్శుభాస్స్యుస్తిథయోనిషేకేవారాశ్శశాఙ్కార్యసితేన్దుజానాం

ఏతాస్తిథీరుభయపక్షయోర్హిత్వా శేషాస్తిథయో నిషేకే

శుభావహాస్స్యుః॥ తథాఽఽహ వసిష్ఠః—

అష్టమీం నవమీం చైవ చతుర్థీం చ చతుర్దశీమ్ ।

పర్వాపి వర్జయేచ్ఛిష్టా నిషేకే తిథయశ్శుభాః ॥ ఇతి

— తిథివారనక్షత్రనిర్ణయః —

చన్ద్రబుధగురుశుక్రవారాశ్శుభాః, శేషాః పాపవారా వర్జ్యా

ఇత్యర్థః । తదుక్తం కాలనిర్ణయే—

రిక్తాపర్వాష్టమీషష్ఠ్యః దివా జన్మత్రయం తథా ।

పాపగ్రహాణాం వారాశ్చ త్యాజ్యాశ్శైవమృతౌ గతిః॥ ఇతి

— అథ నక్షత్రనిర్ణయః —

విష్ణుప్రజేశరవిమిత్రసమీరపౌష్ణ-

మూలోత్తరావరుణభాని నిషేకకార్యే ।

పూజ్యాని పుష్యవసుశీతకరాశ్విచిత్రా-

దిత్యశ్చ మధ్యమఫలా విఫలాస్స్యురన్యాః ॥

విష్ణుః శ్రవణమ్। ప్రజేశో రోహిణీ। రవిర్హస్తః॥ మి-
త్రోఽనూరాధా। సమీరః స్వాతీ। ఉత్తరాత్రయమ్। వారుణం
శతభిక్। ఏతాన్యేకాదశ నక్షత్రాణి నిషేకకర్మణి పూజ్యాని।
వసుర్ధనిష్ఠా। శీతకరో మృగశిరః। అదితిః పునర్వసుః। పుష్యః-
అశ్వినీ- చిత్రా। ఏతాని షణ్మధ్యమఫలాని। భరణీకృత్తికా
ఆర్ద్రా ఆశ్లేషా మఘా పల్గునీ విశాఖా జ్యేష్ఠా పూర్వాషాఢా
పూర్వాభాద్రేతి దశ సక్షత్రాణి విఫలాని। వర్జ్యాని। తత్ర
జన్మత్రయమపి వర్జ్యమ్।

తదాహ బృహస్పతిః—

శ్రాద్ధం యాత్రాం చికిత్సాం చ మైథునాభ్యఞ్జనే తథా।
చౌళోపనయనాదీని వర్జయేత్త్రిషు జన్మసు ఇతి॥

— అథ రాశినిర్ణయః —

వృషభమిథునకర్కిసింహకన్యా-
తులధరచాపఝషాశ్శుభా భవన్తి।
యది శుభబలశాలినోఽనుకూలా-
నిధనవిశుద్ధియుతా నిషేకకార్యే॥

అయమర్థః। వృషభాదిమీనాన్తా అష్టౌ రాశయః సూ-
ర్యచన్ద్రబుధబృహస్పతి శుక్రాణాం క్షేత్రాణి। అతశ్చైతే శుభా
భవన్తి। నిసర్గపాపయోః కుజశన్యోశ్చత్వారో నిషిద్ధాః, స్వభా-
వతోఽనిష్టత్వాత్। తదుక్తమ్-అతో నేష్టం కుజార్కిభమితి।
ఏతేషు రాశిషు శుభగ్రహాయుక్తా నిరీక్షితాశ్చ అష్టమశుద్ధియు-
క్తాశ్చ రాశయో నిషేకే శుభాః ప్రజావహా ఇత్యర్థః॥

— తత్ర స్నానవిశేషమాహ వృద్ధవసిష్ఠః—

ఇష్టే వాఽహ్ని నవోదకుమ్భసలిలైస్సంమన్త్రితైరౌషధైః।

స్నానం పాపనుదం సపఞ్చకిసలైః కార్యం సమృద్భిజకై రితి ॥
మన్త్రోఽత్ర సుదర్శనమన్త్రః ॥ తత్రేతికర్తవ్యతామాహ—

శ్రీపతిః—

వేదాగమోక్తసమయే రుచిరే ప్రదేశే
వాజీకృతేన జితరోషభయేన పుంసా ॥
మన్త్రౌషధప్రవరతీర్థజలోజ్జ్వలేషు
కాన్తాజనేష్వథ నిషేకవిధిర్విధేయ ఇతి ॥

రతిరహస్యే తు—

విలసదమలదీపే పుష్పదామప్రకీర్ణే
ప్రసృతసురభిధూపే ధామ్ని కామీ సువేషామ్ ।
సహ సహచరవర్గే వామపార్శ్వే నివేశ్య
స్త్రియముపహితభూషాం భావయేన్నర్మగోష్ఠీమ్ ॥

ఆహ మనుః—

యది హి స్త్రీ న రోచేత పుమాంసం న ప్రమోహయేత్
అప్రమోహాత్పునః పుంసః ప్రజనో న ప్రవర్తతే ॥
స్త్రియాం తు రోచమానాయాం సర్వం తద్రోచతే కులమ్
అస్యాం త్వరోచమానాయాం సర్వమేవ న రోచత ఇతి ॥

అత్ర విశేషమాహ పరశురామం ప్రతి పుష్కరో విష్ణుధర్మోత్తరే—

చతుర్థేఽహని కుర్వీత స్నాతా స్నానం యథావిధి ।
అభిషేకోదితాభిశ్చ మృద్భిరద్భిశ్చ సారసైః ॥
ఓషధీశ్చ తతః కుమ్భే నిక్షిప్య స్నాపయేత్తథా ।
బిల్వగన్ధాంశ్చ రత్నాని పఞ్చగవ్యం తథైవ చ ॥
కుమ్భే నిక్షిప్య కుమ్భం చ గన్ధమాల్యానులేపనైః ।
పూజయిత్వా తతో దేయం తత్స్యాత్తత్సుతవర్ధనమ్ ॥

మన్త్రం గ్రహాభిషేకోక్తం పఠేద్విప్రస్తు మన్త్రవిత్ ।
వస్త్రం చ ధృత్వా సుస్నాతా స్నాపకే చ వినిర్గతే ॥
పశ్యేత దేవప్రతిమాం వాసుదేవస్వరూపిణీమ్ ।
అథవా చ స్వభర్తారం నాన్యం కంచన సత్వరా ॥
తత్కాలే వదనం యస్య పశ్యేత్యథ తథావిధమ్ ।
సా ప్రసూతే సుతం రామ శుభం వాఽప్యథవాఽశుభమ్
పూజనం వాసుదేవస్య సా కృత్వాఽఽత్మన ఏవ చ ।
మణ్డనం తు యథాన్యాయ్యం శుక్లవస్త్రోత్తరచ్ఛదా ॥
స్నాతాఽనులిప్తా భర్తారం పుష్పైర్బృంహితమేన చ ।
యాయాద్రాత్రౌ తదా నారీ గన్ధపుష్పాధివాసితేతి ॥

— స్కాన్దే కపిలసంహితాయామ్ —

స్నాయాత్సవాసా యత్నేన భస్మగోమయమృజ్జలైః ।
స్నానీయచూర్ణేన తత ఉద్వర్త్య శుభవేష్టితా ॥
హరిద్రాచన్దనోన్మిశ్రం జలం పీత్వా దివాకరమ్ ।
దృష్ట్వా శుక్లామ్బరధరా పత్యుర్ముఖమవేక్షయేత్ ॥
తద్దినే నియతాహారా కట్వమ్లలవణాని చ ।
వర్జయేన్మధురాహారా పతిసఙ్గం చ వర్జయేత్ ॥
శాస్త్రోక్తదివసే శుద్ధకామా రాత్రౌ పతివ్రతా ।
పతిమేవ హరిం మత్వా స్వయమేవ రమేతి చ ॥
షోడశర్తునిశాస్వేవం తస్మిన్యుగ్మాసు సంవిశేత్ ।
ద్వాదశాష్టచతుర్థస్థే చన్ద్రే వైనాశికర్క్షగే ॥
వైధృతౌ చ వ్యతీపాతే మఘాయాం మూలభే తథా ।
గణ్డాతిగణ్డపరిఘశూలయోగేషు వర్జయేత్ ॥
ఏవం నియమమాశ్రిత్య నిషేకాత్పురుషో భువి ।

లభతే సన్తతిం యోగ్యామిహాముత్ర చ శర్మణ ఇతి ॥

కారికా-

జయన్తోక్తేన మార్గేణ గర్భాధానమిహోచ్యతే ।
చతుర్థదివసాదూర్ధ్వం మఘామూలాది వర్జయేత్ ॥
అలంకృతే గృహే ధూపగన్ధమాల్యాదిభిశ్శుభైః ।
ఋతుస్నాతాం శుభైర్గన్ధమాల్యాదిభిరలఙ్కృతామ్ ॥
అలఙ్కృతస్స్వయం తద్వదారోప్య శయనం తతః ।
పేషయిత్వాఽశ్వగన్ధాయా మూలం శుద్ధామ్బరే క్షిపేత్ ॥
ఋచోదీర్ష్వాత ఇత్యస్యా దక్షిణే నాసికాబిలే ।
నిష్పీడ్య పిష్టం తన్మూలం వస్త్రసంశోధితం తతః ॥
ఏవం కృత్వోపగమనే కృతే స్యాద్గర్భలమ్భనమితి ॥

– అత్ర గృహ్యపరిశిష్టం తు –

అథ ఋతుమత్యాః ప్రాజాపత్యమ్ ॥ ఋతౌ ప్రథమేఽను-కూలేఽహని సుస్నాతయాఽన్వారబ్ధః ప్రాజాపత్యస్య స్థాలీపాకస్య హుత్వైతా ఆజ్యాహుతీర్జుహుయాత్ , విష్ణుర్యోనిమ్ ' ఇతి తిస్రః , నేజమేష ' ఇతి తిస్రః , ప్రజాపతే న త్వత్ ' ఇత్యేకా । అథ తాం మూర్ధ్ని , అప నశ్శోశుచదఘమ్ ' ఇత్యభిమృశ్య , యాః ఫలినీర్యా అఫలా అపుష్పాః ' ఇతి జపిత్వా , వధేన దస్యుం ప్రహిచాతయస్వ ' ఇతి షడ్భిః , అగ్నిస్తు విశ్రవ స్తవమ్ ' ఇతి ద్వాభ్యామగ్నిముపస్థాయ , సూర్యో నో దివస్పాతు ' ఇతి సూక్తేనాదిత్యముపతిష్ఠేత ॥

అథ గర్భలమ్భనమృతావనుకూలాయాం నిశి స్వలఙ్కృతే స్రగ్గన్ధైర్వాసితే వేశ్మని తథాభూతే పర్యఙ్కశయనే సుస్నాతామలఙ్కృతాం శుక్లవసనాం స్రగ్విణీం భార్యాం స్వయం చ తథా-

భూత్వో నివేశ్య దూర్వాః పిష్ట్వాఽశ్వగన్ధాం వా సూక్ష్మేణ వాస-
సా సఙ్గృహ్య, ‘ఉదీర్ష్వాతః పతివతీః’ ఇతి ద్వాభ్యాం స్వాహాకా-
రాన్తాభ్యాముభయోర్నాసికాబిలయోర్నిషిచ్య సంవేశ్య, ‘గన్ధర్వ-
స్య విశ్వావసోర్ముఖమసి’ ఇత్యుపస్థమభిమృశ్య, ‘విష్ణుర్యోనిం క-
ల్పయతు’ ఇతి ద్వాభ్యాం విహృత్య, ‘యో గర్భమోషధీనామ్,
అహం గర్భమదధామోషధీషు’ ఇతి జపిత్వోపగచ్ఛేత్ ॥
‘ప్రాణే తే రేతో దధామ్యసౌ’ ఇత్యనుప్రాణ్యాత్ ॥ యథా భూ-
మిరగ్నిగర్భా యథా ద్యౌరిన్ద్రేణ గర్భిణీ। వాయుర్యథా దిశాం
గర్భ ఏవం తే గర్భం దధామ్యసౌ’ ఇతి స్త్రీహృదయమభిమృ-
శేన్నైక ఉపగమనే మన్త్రవిధిమిచ్ఛన్తి న హ్యాసేన కించిత్సం-
స్క్రియత ఇతి ఓషధినిషేకం కృత్వోపగచ్ఛన్తీతి ॥

అథ స్మృతిరూపేణాహాచార్యః—

స్నాతాయాస్సుకృతాయాశ్చ ఋతుమత్యాస్సమేఽహని ।
ప్రాతరభ్యుదయం కృత్వా పుణ్యాహం చాపి వాచయేత్ ।
తతస్తదీరితాం పుణ్యాం స్వయమన్యైరపి ద్విజైః ॥
అధీయీతోపనిషదమపరాహ్ణే సమాపయేత్ ॥
విప్రైస్సహైవ భుక్త్వా తు స్వస్తివాచనమేవ చ ।
తతోఽస్తమయవేళాయాం కృతకృత్యో భవేన్నరః ॥
ముద్రితం సంవృతం గన్ధపుష్పాక్షతసమన్వితమ్ ।
ధూపితం జ్వలితం దీపైః గృహం పత్న్యా సహావిశేత్ ॥
అలఙ్కృతే గృహే తస్మిన్వితానోపరి మణ్డితమ్ ।
శయనం సుసుఖస్పర్శం సర్వోపస్కరణాన్వితమ్ ॥
ఆచమ్యారోపయిత్వా తాం పత్నీం సమ్యగలఙ్కృతామ్॥
స్వయం చాలఙ్కృతస్తుష్టః శయనం సముపావిశేత్ ।

ఆనయిత్వాఽశ్వగన్ధాయా మూలమాలోడ్య సూక్ష్మవత్ ॥
వార్షభేణ తు మూత్రేణ చూతమూలేన వా నయేత్ ॥
కపిలాపయసా మిశ్రం కాంస్యపాత్రగతం శుభమ్ ॥
దక్షిణస్యాం నాసికాయాం సిఞ్చేన్మన్త్రేణ తత్పతిః ।
సా మన్త్రిబుగుదీర్ష్వేతి సిక్త్వాఽస్మిన్నుదరం గతే ॥
తాం పూషన్నితి మన్త్రేణ తాముపేయాద్యథావిధి ।
ఏవం కృత్వాఽసకృద్భర్తా రాగే నిత్యం సమావ్రజేత్ ॥
సకృచ్చేన్న భవేదస్యా గర్భాధానం కృతం స్త్రియా ఇతి॥
తదుపగమనే కాలవిశేషమాహ స ఏవ—
పత్నీమృతుమతీం స్నిగ్ధాం తృప్తాం దోషవివర్జితామ్ ।
ఉపేయాన్మధ్యరాత్రాన్తే జీర్ణేఽన్నే తృప్తమానసః ॥ఇతి
అథ భగవాన్ శౌనకః—
షోడశస్వృతుసంజ్ఞేషు దినేష్వాద్యం చతుర్దినమ్ ।
ఆర్తవాశౌచసంపృక్తం వర్జయిత్వా పరేషు తు ॥
దినేషు ద్వాదశస్వేతేష్వేకస్మిన్పతిభార్యయోః ।
ఉభయోరపిజన్మర్క్షేఽనుగుణే తారకే ధ్రువమ్ ॥
స్నాపయిత్వాఽథ గన్ధాద్యైర్భూషయిత్వా చ శోభనే ।
ముహూర్తే త్వశ్వగన్ధాయా మూలం సంపీడ్య తత్పునః ॥
కృత్వా నవామ్బరాచ్ఛన్నం పరిగృహ్యాగ్రపాణినా ।
ఉదీర్ష్వాతః పతివతీత్యాద్యామృచముదీర్య తు ॥
జాయాయా దక్షిణే నాసారన్ధ్రే సిఞ్చేచ్చ తద్రసమ్ ।
ఉదరస్థే రసే తస్మిన్నాచాన్తసలిలాం సతీమ్ ॥
ఉపగచ్ఛేద్వధూమేవం విధినోపగమే కృతే ।
గర్భః స్థితస్స్యాదిత్యేవం గర్భాలమ్భనమూచిరే ఇతి ॥

ఋగ్విధానే—

విష్ణుర్యోనిం జపేత్సూక్తం యోనిం స్పృష్ట్వా త్రిభిర్వ్రతీ।
గర్భాధానం తతః కుర్యాత్సుపుత్రో వై ప్రజాయతే॥ ఇతి

త్రిభిరఙ్గులీభిః। మనుః—

ఉత్తమామ్బరగన్ధాద్యైః శుచిర్భూత్వా సమాహితః।
విష్ణుర్యోనిం సుదర్శనం చ జపిత్వాఽఽధానమాచరేదితి॥

అత్ర భోజనవర్జ్యాన్యుక్తాని స్కన్దపురాణే— (?)

కపిలసంహితాయామ్—

బీజాపహారిణీ చాన్యా స్త్రీపుంసోరతిభీషణా।
మధ్యాహ్నభోజనైస్స్నానైస్తస్యాశ్శోపశమో భవేదితి॥
బీజాపహారిణీతి కాచన దుస్సహపుత్రీ॥

ఏతద్గర్భాధానస్యాకరణే ప్రాయశ్చిత్తమాహాచార్యః—

గర్భాధానస్యాకరణాత్తస్యాం జాతస్తు దుష్యతి।
అకృత్వా గాం ద్విజే దత్త్వా కుర్యాత్పుంసవనం పతిరితి॥

అథేదానీమస్మిన్కర్మణి వినియుక్తమన్త్రార్థః కథ్యతే—

విష్ణుర్యోనిమితి। విష్ణుర్వ్యాపకో దేవః। యోనిం గర్భధారణస్థానమ్। కల్పయతు కరోతు। త్వష్టా తనూకర్తా, ఏతత్సంజ్ఞకో దేవశ్చ। రూపాణి నిరూపకాణి స్త్రీత్వపుంస్త్వాభివ్యఞ్జకాని చిహ్నాని। పింశతు అవయవీకరోతు। పింశ అవయవే, ముచాదిత్వాన్నుమ్॥ ఏవం ప్రక్లృప్తాయాం యోన్యాం ప్రజాపతిః। రేత ఆసిఞ్చతు నిషిఞ్చతు విసృజత్విత్యర్థః। ధాతా ధారకో దేవః। హే జాయే। తే తవ గర్భం గర్భరూపేణ పరిణతం తద్రేతో దధాతు తత్రైవ ధారయతు। గర్భపాతాప్రసనా మా భూవన్నిత్యర్థః॥ గర్భం ధేహీతి। హే సినీవాలి। ఏతత్సంజ్ఞే దేవి గ-

ర్భం ధేహి నిషిక్తం గర్భం ధారయ। హే సరస్వతి। త్వం చ నిషిక్తం గర్భం ధారయ। హే జాయే పుష్కరస్రజా పుష్కరమాలినౌ స్వర్ణకమలాభరణావశ్వినౌ దేవౌ తవ గర్భం ఆధత్తాం ప్రక్షిపతామ్। కురుతామిత్యర్థః॥ హిరణ్యయీ ఇతి। హిరణ్యయీ హిరణ్మయ్యా। అరణీ యం గర్భముద్దిశ్య అశ్వినా అశ్వినౌ దేవౌ నిర్మన్థతః నిర్మథితవన్తౌ। హే జాయె తే తుభ్యం త్వదర్థం తం గర్భం హవామహే ఆహ్వయామహే। దశమే మాసి సూతవే। ప్రసోతుమ్। పద్దన్నిత్యాదినా మాసశబ్దస్య మాస్భావః, సూతేః తుమర్థే సేసెనితి తవేన్ ప్రత్యయః॥

నేజమేషేతి మన్త్రత్రయం సీమన్తే వ్యాఖ్యాస్యతే॥

ప్రజాపతే న త్వదిత్యయం మన్త్రశ్చౌలె వ్యాఖ్యాస్యతే॥

అప న ఇతి॥ హే అగ్నే నోఽస్మాకం అఘం పాపమ్। అపశోశుచత్ అస్మత్తో నిర్గత్య అస్మదీయం శత్రుం శోచయతు। యద్వా అస్మదీయం పాపం శోశుచత్ శోకగ్రస్తం సద్వినశ్యతు। అపిచ అస్మాకం రయిం ధనం ఆ సమన్తాత్ శుశుగ్ధి ప్రకాశయ। ఉక్తార్థమపి వాక్యమాదరాతిశయద్యోతనాయ పునః పఠ్యతే। అవశ్యమస్మాకమఘంవినశ్యత్వితి। శోశుచత్ శుచ శోకే అస్మాద్యఙ్లుగన్తాల్లెట్యడాగమః, అదాదివచ్చేతి వచనాచ్ఛపో లుక్, అభ్యస్తానామాదిరిత్యాద్యుదాత్తత్వమ్। అఘం శోశుచచ్చ రయం శుశుగ్ధి చేతి చార్థప్రతీతేః। చాదిలోపే విభాషేతి నిఘాతప్రతిషేధః। శుశుగ్ధి శుచ దీప్తౌ। లోటి బహుళం ఛన్దసీతి శపశ్శ్లుః। హుఝల్భ్యో హేర్ధిః చోః కురితి కుత్వమ్॥

సుక్షేత్రియేతి॥ సుక్షేత్రియా శోభనక్షేత్రేచ్ఛయా సుగాతుయా శోభనమార్గేచ్ఛయా వసూయా చ ధనేచ్ఛయా నిమి-

త్రభూతయా చ యజామహే అగ్నిం హవిర్భిః పూజయామః ।
యద్వా — సుక్షేత్రియా దేవయజనలక్షణశోభనదేశసమ్బన్ధినా
హవిషా అగ్నిం యజామహే నోఽస్మాకమఘం అపశోశుచత్
వినశ్యతు ॥ సుక్షేత్రియా శోభనం క్షేత్రం సుక్షేత్రం తద్విషయా
ఇచ్ఛా సుక్షేత్రియా । సుప ఆత్మనః క్యచ్, న ఛన్దస్యపుత్రస్యేతీ-
త్వదీర్ఘయోర్నిషేధః, వ్యత్యయేనేత్వమ్, క్యజన్తాదప్రత్యయా-
దితి భావే అకారప్రత్యయః, తతష్టాప్, సుపాం సులుగితి తృతీ-
యాయా లుక్ । ఏవముత్తరత్రాపి । యద్వా—శోభనం క్షేత్ర-
మస్యాస్తీతి సుక్షేత్రియా । ఇయాడియాజీకారాణాముపసంఖ్యా-
నమితి తృతీయాయా ఇయాజాదేశః ॥

ప్రయద్భన్దిష్ఠ ఇతి ॥ యద్యథా ఏషాం స్తోతౄణాం మధ్యే
అయం కుత్సః ప్రభన్దిష్ఠః ప్రకర్షేణ స్తోతృతమః ఏవమస్మాకాసః
ఆస్మాకీనాః సూరయః స్తోతారశ్చ ప్రకర్షేణ స్తోతృతమా భవన్తి
అన్యత్సమానమ్ ॥ భన్దిష్ఠః భన్దతిః స్తుతికర్మా భది కల్యాణే సుఖే
చేతి ధాతుః అస్మాత్తృజన్తాత్తుశ్ఛన్దసీతీష్ఠన్ తురిష్ఠేమేయస్స్వితి
తృలోపః । అస్మాకాసః అస్మాకం సమ్బన్ధిన ఆస్మాకాః, తస్మిన్నణి
చ యుష్మాకాస్మాకావితి అస్మాకాదేశః, ఛాన్దసో నక్ప్రత్యయస్య
లోపః, సంజ్ఞాపూర్వకస్య విధేరనిత్యత్వాద్వృద్ధ్యభావః, ఆజ్జసేర-
సుక్ స్థానివదాదేశేఽపి మకారాత్పరస్యాకారస్యాదాత్తత్వమ్ ॥
యద్వా—షష్ఠీబహువచనే అస్మాకంశబ్దస్య మధ్యోదాత్తస్య దృ-
ష్టత్వాత్ స ఏవాచార్యేణాతిదిశ్యతే ॥

ప్రయత్తే అగ్న ఇతి ॥ హే అగ్నే! యద్యస్మాత్తే తవ
సూరయః స్తోతారః ప్రజాయన్తే పుత్రపౌత్రాదిరూపేణ బహువిధా
భవన్తి తతో వయం చ తే తవ స్తోతారః సన్తః ప్రజాయేమహి

పుత్రపౌత్రాదిభిరుపేతా భవేమ । జాయేమహి ప్రార్థనాయాం లిజ్ శ్యని జ్ఞాజనోర్జేతి జాదేశః అదుపదేశాల్లసార్వధాతుకా-నుదాత్తత్వే శ్యనో నిత్త్వాదాద్యుదాత్తత్వమ్ ॥

ప్రయదగ్నె ఇతి॥ సహస్వతః సహనవతః శత్రూనభిభవతో-ఽగ్నేర్భానవో దీప్తయః విశ్వతః సర్వతః సర్వస్మాదపి ప్రదేశాత్ ప్రయన్తి ప్రకర్షేణోద్గచ్ఛన్తి । యద్యస్మాదేవం తస్మాత్తేనాగ్ని-తేజసా అస్మదీయం అఘం నశ్యతు ॥ యన్తి ఇణో యణితి య-ణాదేశః ॥

త్వం హీతి॥ హే అగ్నే ! త్వం హి త్వం ఖలు విశ్వతో-ముఖ ! సర్వతోజ్వాల ! తవ ముఖస్థానీయానాం జ్వాలానాం న కుత్రాపి ప్రతిహతిరస్తి అతో హే విశ్వతోముఖాగ్నే ! విశ్వతః సర్వతః సర్వస్మాదపి ఉపద్రవజాతాత్పరిభూరసి అస్మాకం పరిగ్రహీ-తాఽసి పరిగ్రహీతా భవ రక్షకో భవేత్యర్థః । అన్యత్సమానమ్ ॥

ద్విషో న ఇతి ॥ హే విశ్వతోముఖ ! సర్వతోముఖాగ్నె ! నావేవ నావా నదీమివ ద్విషః శత్రూన్నోఽస్మానతిపారయ అతిక్ర-మయ్య శత్రురహితం ప్రదేశం ప్రాపయ ॥ నావా ఇవ సావేకాచ ఇతి విభక్తేరుదాత్తత్వమ్ । పారయ పార తీరకర్మసమాప్తౌ ॥

స నస్సిన్ధుమితి॥ పూర్వోక్త ఏవార్థః పునరపి దార్ఢ్యాయ ప్రార్థ్యతే—హే అగ్నే ! స త్వం నోఽస్మాన్నావయా నావా సిన్ధుమివ నదీమివ స్వస్తయె క్షేమార్థం అతిపర్ష శత్రూన్ అతిక్రమయ్య పారయ శత్రురహితం ప్రదేశం అస్మాన్ప్రాపయేత్యర్థః। త్వత్ప్రసాదాన్నోఽస్మాకం అఘం పాపం చ అపశోశుచత్ అస్మ-త్తోఽపక్రమ్య అస్మచ్ఛత్రుః శోకయుక్తో భవతు ॥ నావయా ఆ-జ్యాజయారాముపసంఖ్యానమితి తృతీయాయా ఆయారాదేశః, ఉ-

పోత్తమం రితీత్యకారస్యాదాత్త్వమ్ । పర్ష పౄ పాలనపూరణ-
యోః లోటి బహులం ఛన్దసీతి శపః శ్లోరభావః సిబ్బహులం లేటీతి
బహులవచనాత్సిప్ గుణః ద్వ్యచోఽతస్తిఙ ఇతి దీర్ఘత్వమ్ ॥

యాః ఫలినీరితి ॥ యాః ఫలినీః ఫలవత్యః । యా అఫలాః
ఫలవర్జితాః । యా అపుష్పాః । పుష్పరహితాశ్చ పుష్పిణీః
పుష్పవత్యః । బృహస్పతిర్మన్త్రాభిమానీ దేవః । తేన ప్రసూతా
అనుజ్ఞాతాః తాః నః అస్మానంహసో ముఞ్చన్తు ॥

వధేన దస్యుమితి ॥ హే అగ్నే ! వధేన ఆయుధేన । దస్యు-
ముపక్షపయితారమ్ । ప్రహిచాతయస్వ । ప్రణాశయ । హీతి
పూరణః । వయః కృణ్వానః తన్వే శరీరాయ స్వాయై స్వకీయాయ ।
అథవా స్వాయై తన్వై యజమానాదిరూపాయ పుత్రాయ వయో-
ఽన్నం కుర్వాణః । యదన్యస్మాత్సహసస్పుత్రాగ్నే! దేవాన్విపర్షి
తర్పయసి । హే నృతమ ! నేతృతమ ! అగ్నే ! స త్వం వాజె
సఙ్గ్రామె అస్మాన్పాహి రక్ష ॥

వయం త ఇతి ॥ హే అగ్నే ! తె త్వాం వయముక్థైః శస్త్రైః
విధేమ పరిచరేమ । వయం హవ్యైః హవిర్భిర్విధేమ । హే
పావక ! శోధక ! హే భద్రశోచే ! కల్యాణదీప్తే ! అస్మే అస్మ-
భ్యం విశ్వవారం విశ్వైర్వరణీయం రయిం ధనం సమిన్వ ప్రాపయ ।
అస్మెఅస్మాసు విశ్వాని ద్రవిణాని ధేహి స్థాపయ ॥

అస్మాకమగ్న ఇతి ॥ హే అగ్నే ! అస్మాకం అధ్వరం జుషస్వ
సేవస్వ । హే సహసస్సూనో ! బలస్య పుత్ర ! త్రిషధస్థ ! త్రిషు
క్షిత్యాదిస్థానేషు స్థిత ! హవ్యం హవిర్జుషస్వ । యద్వా—అధ్వ-
రం హవిరితి యోజ్యమ్ । అహింసితం హవిరిత్యర్థః । వయం
యజమానాః దేవేషు మధ్యే సుకృతః శోభనాపూర్వకతార

స్యామ భవేమ త్రివరూథేన వాచికాదిభేదేన త్రిధా వరణీయేన శర్మణా సుఖేన త్రిచ్ఛదిష్కేణ గృహేణ వా నః పాహి రక్ష ॥

అత్ర విశ్వాని న ఇతి మన్త్రద్వయం అగ్నిముఖప్రకరణే వ్యాఖ్యాతమ్ ॥

అగ్నిస్తువిశ్రవస్తమమితి । అగ్నిస్తువిశ్రవస్తమం అతిశయేన బహ్వన్నం తువిబ్రహ్మాణం బహుస్తోత్రం ఉత్తమం ఉత్కృష్టం అతూర్తం శత్రుభిరహింసితమ్ । శ్రావయత్పతిం శ్రావయతి విశ్రుతాన్ కరోతి పతీన్ పాలయితౄన్ పితౄన్ ఇతి స్వకర్మణా పితౄణాం ప్రఖ్యాపక ఇతి శ్రావయత్పతిః । తథావిధం పుత్రం దాశుషే హవీంషి దత్తవతే యజమానాయ దదాతి దదాతు ॥

అగ్నిర్దదాతీతి ॥ యః పుత్రః యుధా యుద్ధేన నృభిః పరిజనైః ససాహ శత్రూనభిభవతి సత్పతిం సతాం పాతారం తథావిధం పుత్రం అగ్నిర్దదాతి అస్మభ్యం దదాతు । కించ-అగ్నిః రఘుష్యదం రఘుర్లఘుః స్యదో జవో యస్య తం జేతారం శత్రూణామ్ । అపరాజితం శత్రుభిః । అత్యం అతతి సతతం గచ్ఛతి । అత్యోఽశ్వః తం దదాతు ॥

సూర్యో న ఇత్యయం మన్త్రః ఔపాసనప్రకరణే వ్యాఖ్యాస్యతే ॥

జోషా సవితరితి ॥ హే సవితః ! సర్వస్య ప్రేరక ! సూర్య ! జోష అస్మత్స్తుత్యాదికం సేవస్వ । యస్య తే తవ హరః రసహరణశీలం తేజః శతం సవాన్ బహుయజ్ఞాన్ ప్రతి అర్హతి యోగ్యం భవతి । యద్వా--ప్రకాశనాదిద్వారా పూజయతి । స త్వం నోఽస్మాన్ పతన్త్యాః శత్రుభిరస్మాసు క్షిప్యమాణాయా దిద్యుతః । వజ్రనామైతత్ । ద్యోతమానాయాః శక్తేరాయుధాత్ పాహి రక్ష ॥

చక్షుర్న ఇతి ॥ సవితా ప్రేరకః దేవః నః అస్మాకం చక్షుః-ప్రకాశకమిన్ద్రియం ఇన్ద్రియానుగ్రాహకం తేజో వా దధాతు। ఉత అపిచ పర్వతః ఇన్ద్రసహచరః పర్వతాఖ్యోఽపి దేవః నః అస్మాకం చక్షుర్దధాతు ధాతా సర్వస్య విధాతా ఆదిత్యానా-మన్యతమశ్చ నః అస్మాకం చక్షుర్విదధాతు ॥

చక్షుర్నో ధేహీతి ॥ నోఽస్మాకం చక్షుషే రూపోపలబ్ధికా-రణాయేన్ద్రియాయ చక్షుః ప్రకాశకం తదనుగ్రాహకం తేజః హే సూర్య! ధేహి విధేహి కురు। యద్వా-న ఇతి వ్యత్యయేన బహు-వచనమ్। చక్షుషే చక్షుస్సంజ్ఞాయ నః మహ్యాం చక్షురిన్ద్రియం వా తేజో వా। హే సూర్య! దేహి ప్రయచ్ఛ। తనూభ్యః అస్మాకం శరీరేభ్యస్తత్సమేభ్యో వా విఖ్యై విఖ్యానాయ ప్రకాశ-నాయ చక్షుః త్వదీయం ప్రకాశం విధేహి। యత ఏవం తస్మా-త్కారణాత్త్వదీయేన తేజసా వయం చ ఇదం సర్వం జగత్సం-పశ్యేమ సమ్యక్ ద్రష్టారో భవేమ। విపశ్యేమ చ వివిధం చ సవిశేషం ద్రష్టారో భవేమ ॥

సుసన్దృశమితి ॥ హే సూర్య! సుసన్దృశం సుష్ఠు సంద్రష్టారం త్వా త్వాం వయం ప్రతిపశ్యేమ ప్రత్యేకం ద్రష్టారో భూయాస్మ। తథా నృచక్షసః నృభిర్మనుష్యైః అస్మాభిర్ద్రష్టవ్యాన్ పదార్థా-న్విపశ్యేమ విద్రష్టారో భవేమ। యద్వా—నృచక్షసఃనౄణాం శత్రుమనుష్యాణాం హింసకాస్సన్తో వయం విశిష్టజ్ఞానా భవేమ ॥

అభినర్తనాం వివాహస్తూయతే — ఉదీష్వాత ఇతి ॥ హే విశ్వావసో! అతః స్థానాత్కన్యాసమీపాత్ ఉదీర్ష్వ ఉ-త్తిష్ఠ। హి యస్మాత్ ఏషా కన్యా పతివతీ మయా పత్యా తద్వ-తీ సంజాతా అత ఉదీర్ష్వేతి వా అతశ్శబ్దో యోజ్యః। విశ్వా-

వసుం ఎతన్నామానం గన్ధర్వం త్వాం నమసా నమస్కారేణ గీ-
ర్భిః స్తుతిభిశ్చ ఈళే స్తౌమి। తర్హి ఎనాం విహాయ కాం స్వీక-
రోమీతి యది బ్రూషే తర్హి అన్యాం పితృషదం వ్యక్తామిచ్ఛ।
పితృషదం పితృకులే స్థితాం వ్యక్తాం అనూఢేతి పరిస్ఫుటాం విగ-
తాఞ్జనాం వా। స్తనోద్గమాదిరాహిత్యేన అప్రౌఢామిత్యర్థః। స
తాదృశః పదార్థో జనుషా జన్మనా తే తవ భాగః కల్పితః।త-
స్య తం భాగం విద్ధి జానీహి। లభస్వేత్యర్థః॥

ఉదీర్ష్వాతో విశ్వావసా ఇతి ॥ అతోఽస్మాచ్ఛయనాత్।
హే విశ్వావసో! కన్యాస్వామిన్! గన్ధర్వ! ఉదీర్ష్వ ఉద్గచ్ఛ।
ఈర గతౌ ఆదాదికః అనుదాత్తేత్, తస్య లోటి రూపమ్। వి-
శ్వావసుర్నామ గన్ధర్వః కన్యానామధిపతిః యతః లభామి తేన
కన్యామితి హి మన్త్రః। తాదృశ దేవ! త్వాం నమసా నమస్కా-
రేణ ఈళామహే స్తుమః। స త్వమన్యాం ప్రఫర్వ్యం ప్రథమవ-
యసం (బృహన్నితమ్బామ్) కన్యామిచ్ఛ మే జాయాం పత్యా
మయా సహ పునః సంసృజ (జాయాం మాం పత్యా సహ
పునస్సంసృజ) ॥

గన్ధర్వస్య విశ్వావసోర్ముఖమసీతి ॥

తాం పూషన్నితి ॥ హే పూషన్! యస్యాం మనుష్యాః
బీజం వపన్తి శుక్లముత్సృజన్తి తాం మె శివతమాం అనుకూలత-
మాం కృత్వా ఏరయస్వ ప్రేరయస్వ। భార్యాం మె ప్రోత్సాహ-
యేత్యర్థః। భార్యాయాం హి బీజం వపన్తి, అన్యత్ర నిషేధాత్।
భార్యా విశేష్యతే। యా నః। అస్మదో ద్వయోశ్చేత్యేకస్మిన్
బహువచనమ్। మహ్యం ఊరూ విశ్రయాతే। పఞ్చమో లకారః।
విశ్రయాతే విశ్లిష్టౌ కుర్యాత్। తదా హి యోనిర్వివృతా భవతి

యస్యాం చైవంభూతాయాం ఉశన్తః కామయమానా భూత్వా శేపం ప్రహరామ ప్రక్షిపేమ । పూర్వవద్బహువచనమ్ ॥

యో గర్భమోషధీనామితి ॥ యో గర్భం యః పర్జన్య ఓషధ్యాదీనాం గర్భం కృణోతి । అర్వతామిత్యత్ర పుంస్త్వం న వివక్షితమ్ । పురుషశబ్దః స్త్రీలిఙ్గోఽపి తస్యాం అశ్వ్యాం చ పురుష్యాం చ ధేనుకే దధ్యురితి ॥

అహం గర్భమితి ॥ అహం హోతా ఓషధీషు శాల్యాదిషు ఫలార్థం గర్భమదధాం ధారయామి । విశ్వేషు సర్వేషు అన్యేష్వపి భువనేషు భూతజాతేషు అన్తర్మధ్యే అహమేవ గర్భం ధారయామి । తథా పృథివ్యాం ప్రజాః సర్వాన్మనుష్యానహమజనయం జనయామి । జనిభ్యో జాయాభ్య అపరీషు అన్యాస్వపి స్త్రీషు పుత్రానహమజనయం జనయామి । మత్సాధ్యేన యాగేన సర్వస్యోత్పత్తేః అహం సర్వజననహేతుర్భవామీత్యర్థః ॥

ప్రాణే రేత ఇతి అతః కారణాత్ప్రాణే రేతో దధామి ।

యథా పృథివీతి ॥ యథా పార్థివేషు అరణ్యాదిషు అగ్న్యవస్థానాత్పృథివ్యగ్నిగర్భోచ్యతే । యథా ద్యులోకే ఇన్ద్రః ప్రధానభూతస్తస్య గర్భత్వేన నిరూప్యతే । యథా వాయుర్దిగ్గర్భో భవతి । తేనాసావహం యథాఽఽసామేతే గర్భా ఏవం తే గర్భం దధామీతి ॥

॥ ఇతి మన్త్రార్థాః ॥

— అథ గర్భాధానప్రయోగః —

పతిః పూర్వోక్తతిథ్యాదిషు దమ్పత్యోరనుకూలనక్షత్రే గర్భాధానం కుర్యాత్ । తత్రాయం క్రమః—యజమానః ప్రా-

తరభ్యఙ్గస్నానం కృత్వా పత్నీమపి నవోదకుమ్భసలిలైః సప్తమృ-
త్తికాపఞ్చపల్లవపఞ్చత్వక్సహితైః స్నపయిత్వా తయా సహ ను-
జ్జ్వలవస్త్రాభరణాదికం ధృత్వాఽఽచమ్య స్వస్తివాచనాభ్యుదయికే
కృత్వా ఔపాసనాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య గర్భాధానార్థం ప్రాజాపత్య-
హోమం కరిష్యే । తత్ర దేవతాపరిగ్రహార్థమిత్యాది చక్షుషీ
ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా, ప్రజాపతిం చరుణా విష్ణుం షడ్వారం ప్ర-
జాపతిం చాజ్యేన శేషేణ స్విష్టకృతమిత్యాది సద్యో యక్ష్య ఇత్య-
న్తముక్త్వా, సమిద్ద్వయమగ్నావాధాయ పరిసమూహనాది పూ-
ర్ణపాత్రనిధానాన్తం కృత్వా ప్రజాపతయే త్వా జుష్టం నిర్వపా-
మీత్యాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా పత్న్యాఽన్వారబ్ధః ప్రజాప-
తయే స్వాహేతి చరుణా హుత్వా ॥

విష్ణుర్యోనిమిత్యస్య సూక్తస్య త్వష్టా విష్ణురనుష్టుప్—

,, విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు త్వష్టా రూపాణి పింశతు । ఆ-
సిఞ్చతు ప్రజాపతిర్ధాతా గర్భం దధాతు తే ॥ గర్భం ధేహి
సినీవాలి గర్భం ధేహి సరస్వతి । గర్భం తే అశ్వినా దేవావాధ-
త్తాం పుష్కరస్రజా ॥ హిరణ్యయీ అరణీ యన్నిర్మన్థతో అ-
శ్వినా । తం తే గర్భం హవామహే దశమే మాసి సూతవే ॥ నే-
జమేష పరాపత సుపుత్రః పునరాపత । అస్యై మే పుత్రకామా-
యై గర్భమాధేహి యః పుమాన్ ॥ యథేయం పృథివీ మహ్యు-
త్తానా గర్భమాదధే । ఏవం తం గర్భమాధేహి దశమే మాసి
జాయతే ॥ విష్ణోశ్శ్రేష్ఠేన రూపేణాఽస్యాం నార్యాం గవీన్యామ్ ।

పుమాంసం పుత్రానాధేహి దశమే మాసి సూతవే" ॥ స్వాహా-
విష్ణవ ఇదం నమమ। ఇతి ఉద్దేశత్యాగా కుర్యాత్ ॥—
విష్ణుర్యోనిమిత్యాదిభిస్త్రిభిః; నేజమేష పరాపత ఇత్యాదిత్రిభిః,
ప్రజాపతే హిరణ్యగర్భః ప్రజాపతిస్త్రిష్టుప్—

"ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా జాతాని పరి తా బభూవ। యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణామ్" ॥ ప్రజాపతే న త్వదిత్యేతయా చ సప్తాజ్యాహుతీర్హుత్వా, తత్తద్దేవతాయా ఇదం న మమేతి ప్రత్యేకముద్దేశత్యాగా కృత్వా ॥

అప నశ్శోశుచదఘమిత్యష్టర్చస్య సూక్తస్య కుత్సోఽగ్ని-ర్గాయత్రీ—

"అప నశ్శోశుచదఘమగ్నే శుశుగ్ధ్యా రయిమ్। అప నశ్శోశుచదఘమ్। సుక్షేత్రియా సుగాతుయా వసూయా చ యజామహే। అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ ప్రయద్భన్దిష్ఠ ఏషాం ప్రాస్మాకాసశ్చ సూరయః। అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ ప్రయత్తే అగ్నే సూరయో జాయేమహి ప్ర తే వయమ్। అప నశ్శోశుచదఘమ్॥ ప్రయదగ్నేస్సహస్వతో విశ్వతో యన్తి భానవః। అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ త్వం హి విశ్వతోముఖ విశ్వతః పరిభూరసి। అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ ద్విషో నో విశ్వతోముఖాతి నావేవ పారయ। అప నశ్శోశుచదఘమ్ ॥ స నస్సిన్ధుమివ నావయాఽతిపర్షా స్వ-

త్రయే । అప నశ్శోశుచదఘమ్ ” ॥

అనేన మన్త్రేణ పత్న్యా మూర్ధానమభిమృశ్య ।

యాః ఫలినీరిత్యస్య మన్త్రస్య అథర్వణో భిషగోషధయో-
ఽనుష్టుప్—

„ యాః ఫలినీర్యా అఫలా అపుష్పా యాశ్చ పుష్పిణీః ।
బృహస్పతిప్రసూతాస్తా నో ముఞ్చన్త్వంహసః ” ॥

ఇమం మన్త్రం జపిత్వా ఫలప్రదానం కుర్యాత్ ॥

వధేన దస్యుమితి షళర్చస్య సూక్తస్య వసుశ్రుతోఽగ్ని-
స్త్రిష్టుప్—

„ వధేన దస్యుం ప్రహిచాతయస్వ వయః కృణ్వానస్తన్వే
ఽ స్వాయై । పిపర్షి యత్సహసస్పుత్ర దేవాన్త్సో అగ్నే పాహి
నృతమ వాజే అస్మాన్ ॥ వయం తే అగ్న ఉక్థైర్విధేమ వయం
హవ్యైః పావక భద్రశోచే । అస్మే రయిం విశ్వవారం సమిన్వా-
స్మే విశ్వాని ద్రవిణాని ధేహి ॥ అస్మాకమగ్నే అధ్వరం జుషస్వ
సహసస్సూనో త్రిషధస్థ హవ్యమ్ । వయం దేవేషు సుకృతస్స్యా-
మ శర్మణా నస్త్రివరూథేన పాహి ॥ విశ్వాని నో దుర్గహా జా-
తవేదస్సిన్ధుం న నావా దురితాఽతిపర్షి । అగ్నే అత్రివన్నమసా
గృణానోఽస్మాకం బోధ్యవితా తనూనామ్ ॥ యస్త్వా హృదా-
కీరిణా మన్యమానోఽమర్త్యం మర్త్యో జోహవీమి । జాత-

వేదో యశో అస్మాసు ధేహి ప్రజాభిరగ్నే అమృతత్వమశ్యామ్ ॥

యస్మై త్వం సుకృతే జాతవేద ఉ లోకమగ్నే కృణవస్స్యోనమ్ ।

అశ్వినం సుపుత్రిణం వీరవన్తం గోమన్తం రయిం నశతే స్వస్తి"॥

అగ్నిస్తువిశ్రవస్తమమితి ద్వయోర్వసూయవ ఋషయోఽగ్నిరనుష్టుప్—

"అగ్నిస్తువిశ్రవస్తమం తువిబ్రహ్మాణముత్తమమ్ । అతూర్తం శ్రావయత్పతిం పుత్రం దదాతి దాశుషే ॥ అగ్నిర్దదాతి సత్పతిం సాసాహ యో యుధా నృభిః । అగ్నిరత్యం రఘుష్యదం జేతారమపరాజితమ్" ॥

ఏతాభిరష్టాభిరగ్నిముపస్థాయ, స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య ॥

సూర్యో నో దివస్పాత్వితి పఞ్చర్చస్య సూక్తస్య చక్షుస్సూర్యో గాయత్రీ—

సూర్యో నో దివస్పాతు వాతో అన్తరిక్షాత్ । అగ్నిర్నః పార్థివేభ్యః ॥ జోషా సవితర్యస్య తే హరశ్శతం సవాం అర్హతి । పాహి నో దిద్యుతః పతన్త్యాః ॥ చక్షుర్నో దేవస్సవితా చక్షుర్న ఉత పర్వతః । చక్షుర్ధాతా దధాతు నః ॥ చక్షుర్నో ధేహి చక్షుషే చక్షుర్విఖ్యై తనూభ్యః । సం చేదం వి చ పశ్యేమ ॥ సుసన్దృశం త్వా వయం ప్రతిపశ్యేమ సూర్య । విపశ్యేమ నృచక్షసః"॥

అనేన పత్న్యా సహ సూర్యోపస్థానం కృత్వా, బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా తేభ్యః స్వస్త్యయనపూర్వకమాశిషం గృహీత్వా భుఞ్జీత ॥ తతస్సాయంకాలీననిత్యకర్మానన్తరముభౌ శుక్లామ్బరాణి ధృత్వా అనులేపనమాల్యాభరణాదిభిశ్శరీరే అలఙ్కృత్య స్వలఙ్కృతసుధూపితగన్ధమాల్యామలదీపయుక్తం గృహం ప్రవిశేతామ్ తతో యజమానః అభగ్నం జన్తువర్జితం సుసుఖస్పర్శం వితానోపరిమణ్డితం పర్యఙ్కమారుహ్య ప్రాగుక్తే శోభనే ముహూర్తే స్త్రియమారోప్య అశ్వగన్ధికల్కం దూర్వాకల్కం వా సూక్ష్మవస్త్రే నిక్షిప్య ॥

ఉదీర్ష్వేతి ద్వయోస్సూర్యాసావిత్రీ సూర్యాసావిత్రీ త్రిష్టుప్ అన్త్యానుష్టుప్—

"ఉదీర్ష్వాతః పతివతీ హ్యేషా విశ్వావసుం నమసా గీర్భిరీళే । అన్యామిచ్ఛ పితృషదం వ్యక్తాం స తే భాగో జనుషా తస్య విద్ధి ॥ ఉదీర్ష్వాతో విశ్వావసో నమసేళామహే త్వా । అన్యామిచ్ఛ ప్రఫర్వ్యం సం జాయాం పత్యా సృజ" ॥

ఆభ్యాం స్వాహాన్తాభ్యాం వామభాగే ఉపవిష్టాయా దక్షిణసవ్యనాసాబిలయోర్యథాక్రమమేకైకామృచం పఠన్ తద్రసం సిక్త్వా తద్రసే ఉదరం గతే సతి తామాచాన్తాముపేయాత్ ॥ తత్రాయం క్రమః—మధ్యరాత్రాన్తే గన్ధర్వస్య విశ్వావసోర్ముఖమసీతి మన్త్రేణ ఉపస్థమభిమృశ్య ॥

విష్ణుర్యోనిమిత్యస్య సూక్తస్య త్వష్టా విష్ణురనుష్టుప్—

"విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు ... సూతవే ॥ ... నేజమేష పరా-

పత ... జాయతే ॥ విష్ణుశ్శ్రేష్ఠేన రూపేణాస్యాం ... సూతవే" ॥

విష్ణుర్యోనిమితి ఋక్త్రయం నేజమేషేతి ఋక్త్రయం చ పఠన్ లిఙ్గమణ్డద్వయం చ స్పర్శయిత్వా —

తాం పూషన్నిత్యస్య సూర్యాసావిత్రీ సూర్యాసావిత్రీ త్రిష్టుప్ —

"తాం పూషఞ్ఛివతమామేరయస్వ యస్యాం బీజం మనుష్యా౩ వపన్తి । యా న ఊరూ ఉశతీ విశ్రయాతే యస్యాముశన్తః ప్రహరామ శేపమ్" ॥

యో గర్భమిత్యస్య వసిష్ఠః పర్జన్యో గాయత్రీ—

"యో గర్భమోషధీనాం గవాం కృణోత్యర్వతామ్ । పర్జన్యః పురుషీణామ్" ॥

అహం గర్భం ప్రజావాన్ప్రాజాపత్యో భగ ఇన్ద్రో వా త్రిష్టుప్—

"అహం గర్భమదధామోషధీష్వహం విశ్వేషు భువనేష్వన్తః । అహం ప్రజా అజనయం పృథివ్యామహం జనిభ్యో అపరీషు పుత్రాన్" ॥

తాం పూషన్నితిమన్త్రం యో గర్భమోషధీనామితిమన్త్రం అహం గర్భమదధామోషధీష్వితి మన్త్రం చ జపిత్వా సకృదుపగచ్ఛేత్ ॥ తతః ప్రాణే రేతో దధామ్యసావిత్యనుప్రాణ్యాద్యథా భూమిరగ్నిగర్భా యథా ద్యౌరిన్ద్రేణగర్భిణీ । వాయుర్యథా దిశాం గర్భ ఏవం తే గర్భం దధామ్యసావితి స్త్రీహృదయమభి-

మృశ్యాచామేత్ ॥ తతః ప్రాతర్నిత్యకర్మ నిర్వర్త్య కర్మాన్తే కర్తవ్యస్వస్తివాచనం పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయె ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
గర్భాధానప్రయోగః.

——0——

— అథ పుంసవనప్రకరణమ్ —

ప్రణమామి పరమసింహం పద్మాప్రణయైకభాజనం వరదమ్ ।
జననాయ భవతి జగతాం యన్నాభీపద్మపుంసవనమ్ ॥
లక్ష్మీనృసింహ భగవన్భవతి స్థిరభక్తిభాగ్యవతి ।
యస్సతుపురుషవిశేషో మాయానవలోభనాయ సంభవతి ॥

అథేదానీం పుంసవనానవలోభనయోర్విధిరభిధీయతే—

శ్రీధరీయె— కుర్యాత్పుంసవనం ప్రసిద్ధవిషయె గర్భే తృతీయేఽథవా
మాసె స్నీతతనౌ తుషారకిరణె పుష్యేఽథవా వైష్ణవె।
హిత్వా కర్కటకం నృయుగ్మమబలామన్యేష్వరిక్తె తిథౌ
శుద్ధే నైధనధామ్ని శుక్రశశభృద్విన్నన్త్రిణాం వాసరే॥ ఇతి

ప్రసిద్ధివిషయె గర్భె సుస్థాపితే గర్భే తృతీయే మాసి పుంసవనం కుర్యాత్ ॥ అథవేతి మాసాలాభే విధిరుచ్యతే—

అథవా తృతీయమాసాలాభే చతుర్థే షష్ఠేఽష్టమే వా మాసి కుర్యాదితి విశేషః ॥ తదాహ బృహస్పతిః—

గర్భస్య స్థాపనె కాలః తృతీయె మాసి చోదితః ।
గుప్తేరన్యత్ర గుప్తేస్తు షష్ఠే మాస్యథవాఽష్టమె ॥ ఇతి

అత్ర గుప్తిరితి సకృత్ప్రసూతా । తథోక్తమ్—గుప్తిస్సకృత్ప్రసూతా స్యాదితి ।

వరాహః—తృతీయే మాసి కర్తవ్యం గుప్తేరన్యత్ర శోభనమ్ ।

గృష్టేశ్చతుర్థమాసే తు షష్ఠే మాస్యథవాఽష్టమే ॥ ఇతి.

నృసింహస్త్వాహ—తృతీయే మాసి కర్తవ్యం ప్రథమే గర్భసమ్భవే

అఙ్కురస్య తు సద్భావాత్ బహూనాం సంమతం త్విదమ్
ప్రతిగర్భం తు తత్కుర్యాదితి జైమినిభాషితమ్ ।
ప్రథమం పుంసవః కార్యః సార్ధం సీమన్తకర్మణా ॥
సీమన్తోన్నయనస్యోక్తమాసవారర్క్షరాశిషు ।
పుంసవం కారయేద్విద్వాన్ సహైవైకదినేఽథవా ॥

బృహస్పతిరప్యాహ—

సీమన్తస్య సముద్దిష్టః కాలో నక్షత్రపూర్వకః ।
ప్రతిగర్భం పృథక్కార్యం సర్వం పుంసవనే సమమితి ॥

కుర్యాత్పుంసవనమిత్యస్య ప్రయోజనం గర్భశుద్ధిః,

తథాఽఽహ మనుః—

గర్భైర్హోమైర్జాతకర్మచౌలమౌఞ్జీనిబన్ధనైః ।
వ్రతైరధ్యయనేనైవ ద్విజోఽయముపయుజ్యతే ॥ ఇతి.

కిఞ్చ—కుర్యాత్పుంసవనమితి వర్ణవిశేషరాహిత్యేనోక్తత్వా-
చ్ఛూద్రాణామపి పుంసవనస్య కర్తవ్యతా గమ్యతే ॥

తదాహ బృహస్పతిః—

వర్ధిష్ణూనాం చతుర్థానామపి కర్తవ్యతాం గతమ్ ।
అమన్త్రకం తు కర్తవ్యం పుంకర్మ చ శుభార్థినామ్ ॥

ఇహ మాసి కుర్యాదితి మాసప్రాధాన్యేనాస్య విహితత్వాత్పు-
రగురుశుక్రమౌఢ్యేఽపి పుంసవనస్య కర్తవ్యతా గమ్యతే,

తదాహ బృహస్పతిః—

మాసి ప్రయుక్తకార్యేషు మూఢత్వం గురుశుక్రయోః ।
న దోషకృత్తదా మాసలక్షణో బలవానితి ॥

స్ఫీతతమా తుషారకిరణ ఇత్యనేన బలవతి చన్ద్రే కర్తవ్యమిత్య-
భిసంహితమ్ ।

తత్ర లల్లః-- ప్రతిపత్పూర్వదశాహం మధ్యబలశ్శీతగుస్సితే పక్షే।
సమ్పూర్ణబలః పూర్ణః కృష్ణే పక్షే చ పఞ్చమీం యావత్ ఇతి ॥

— అథ నక్షత్రవిధిః —

పుష్యేఽథవా వైష్ణవ ఇతి । అత్ర వరాహః—
హస్తో మూలం శ్రవణః పునర్వసూమృగశిర స్తథా పుష్యః।
పుంసంజ్ఞకేషు కార్యేష్వేతాన్యేవ హి శుభాని ధిష్ణ్యాని ॥
నృసింహః- అపి పుంసవనం కార్యం దమ్పత్యోరనుకూలభే ।
జన్మాది వర్జయేదాద్యాద్యంశకం విపదాదిషు ॥ ఇతి॥

— అథ రాశివిధిః —

హిత్వా కర్కటకం నృయుగ్మమబలామన్యేష్వితి । నృయు-
గ్మం మిథునమ్। అబలా కన్యా। ఏతాన్ త్రీన్ రాశీన్ వర్జయి-
త్వా అన్యేషు నవరాశిషు పుంసవనం కార్యమ్ ॥
తథా చ బృహస్పతిః—
కులీరం మిథునం కన్యాం హిత్వా శేషాశ్శుభావహాః ఇతి ॥
కన్యారాశేర్విశేషమాహ బృహస్పతిః—
అనుక్తే చాపి రాశౌ తు శుభం స్యాచ్ఛుభవీక్షితే।
కన్యాయాం న ప్రశంసన్తి శుభదృష్టయుతేఽపి వేతి ॥

— అథ తిథివిధిః —

అరిక్తే తిథావితి । చతుర్థీనవమీచతుర్దశ్యో రిక్తాః।
తద్వ్యతిరిక్తే తిథావిత్యర్థః। తథాఽఽహ నృసింహః—
రిక్తాం చ పర్వ నవమీం త్యక్త్వా పుంసవనే శుభాః ॥ ఇతి ॥

— అథాష్టమశుద్ధిః —

శుద్ధే నైధనధామ్నీతి । నైధనేఽష్టమస్థానే శుద్ధే । స-
ర్వగ్రహరహితే సతీత్యర్థః । తథా చ వసిష్ఠః—

అష్టమస్థా గ్రహాస్సర్వే నేష్టాస్స్యుస్తేఽశుభావహాః ।
ఏవం సమ్యక్పరీక్ష్యైవ కుర్యాత్పుంసవనక్రియామ్ ॥ ఇతి

— అథ వారాంశకవిధిః —

శుక్రశశభృద్విన్మన్త్రిణాం వాసర ఇతి ॥ శుక్రసోమబుధ-
బృహస్పతీనాం వారేష్వంశేషు పుంసవనం కార్యమ్ । తదాహ
బృహస్పతిః—

గురుశుక్రబుధేన్దూనాం ద్రేక్కాణదివసాంశకాః ।
తేషాముదయహోరాశ్చ పుంసవేఽతిశుభావహాః ॥ ఇతి.

విధిరత్నేఽపి—తిష్యే వైష్ణవభే విశుద్ధనిధనే శుక్రేన్దుదృష్టే యుతే ।
లగ్నే తద్దివసే యమేన్దుభవనత్రిభ్యోఽన్యలగ్నం శుభమ్ ॥
పూర్వాహ్ణే సురపూజితేఽవ్యయగతే దృష్టే చతుర్థే విధా ।
వేతత్పుంసవనం పరత్ర విధినా మాసే తృతీయే తతః ॥ ఇతి

కారికా—తృతీయే గర్భసంస్కారో మాసి పుంసవనం భవేత్ ।
ఆద్యో గర్భో న విజ్ఞాతస్తృతీయే మాసి వై యది ॥
చతుర్థే మాసి కర్తవ్య ఆద్యగర్భే స్మృతో విధిః ।
స్యాదాభ్యుదయికం పూర్వం గర్భిణ్యా ఏకభోజనమ్ ॥
అథాపరేద్యుస్తిష్యర్క్షే పత్నీం కృత్వా సమీపతః ।
ఆత్మనో దక్షిణే పార్శ్వే ప్రత్యగానుడుహాజినే ॥
గర్భిణ్యుపవిశేత్ స్నాతా జయన్తవచనం యథా ।
పూర్ణపాత్రనిధానాన్తమన్వాధానాది పూర్వవత్ ॥
నిర్వాపప్రోక్షణే తూష్ణీం ప్రజాపతయ ఇత్యథ ।

కృత్వాఽఽజ్యభాగపర్యన్తమవఘాతాది పూర్వవత్ ॥
సమానరూపవత్సాయా గోర్దధి ప్రసృతౌ క్షిపేత్ ।

పూర్వేద్యుః సమ్భృతం యద్దధి తదేవ ప్రసృతిపరిమితం పత్న్యాః ప్రసృతౌ క్షిపేదిత్యర్థః । ప్రసృతిర్నామ పరస్పరసంస్పృష్టాకుఞ్చితాఙ్గులిః పాణిః । పాణిర్నికుబ్జః ప్రసృతిరిత్యభిధానాత్ ।

తాదృశ్యా గోరభావశ్చేదన్యస్యా గోర్దధి క్షిపేత్ ।
మాషద్వయం యవం చ త్రిః పృచ్ఛేత్కిం పిబసీతి తామ్॥
త్రిః పుంసవనమిత్యుక్త్వా ప్రాశ్యైవం ప్రసృతిత్రయమ్ ।
అణ్డరూపేణ మాషౌ స్తశ్శిశ్నరూపేణ వై యవః ॥
పరిమణ్డలగేహస్య ఛాయాయాముపవేశ్య తామ్ ।
సిఞ్చేద్దూర్వారసం తస్యా దక్షిణే నాసికాబిలే ॥
ప్రజావజ్జీవపుత్రాభ్యాం సూక్తాభ్యాం వా తదిష్యతే ।
అన్యే త్వాహురిదం కర్మ సర్వం స్యాత్పరిమణ్డలే ॥
ఏకదేశం చరోర్హుత్వా ప్రజాపతయ ఇత్యథ ।
యత్తే సుసీమ ఇత్యస్యా హృద్దేశం పాణినా స్పృశేత్ ॥
భవేత్స్విష్టకృదాద్యస్యాః పతిర్వా దేవరోపి వా ।
కర్తా స్యాద్దేవరస్తద్వత్తస్యాః పత్యురసమ్భవే ॥
ఆవర్తేత ఇదం కర్మ ప్రతిగర్భమితి స్థితిః ॥ ఇతి.

ఇదమత్ర గృహ్యమ్.

తృతీయే గర్భమాసే తిష్యేణోపోషితాయాః సరూపవత్సాయా గోర్దధని ద్వౌ ద్వౌ చ మాషౌ యవం చ దధి ప్రసృతేన ప్రాశయేత్కిం పిబసి కిం పిబసీతి పృష్ట్వా పుంసవనం పుంసవనమితి త్రిః ప్రతిజానీయాదేవం త్రీన్ప్రసృతానథాస్యై మణ్డలాగారచ్ఛాయాయాం దక్షిణస్యాం నాసికాయామజీతామోషధీం

మన్త్రః కరోతి ప్రజావజ్జీవపుత్రాభ్యాం హైకే ప్రాజాపత్యస్య స్థాలీ-
పాకస్య హుత్వా హృదయదేశమస్యా ఆలభేత । యత్తే సుసీమే
హృదయే హితమన్తః ప్రజాపతౌ । మన్యేఽహం మాం తద్వి-
ద్వాంసం మాఽహం పౌత్రమఘం నియామితి ॥ ఇతి.

అస్యార్థః ॥ తృతీయేతి గర్భసహితో మాసో గర్భ-
మాసః । తిష్యేణేతి । నక్షత్రే చ లుపి ఇత్యధికరణే తృతీయా ।
తిష్యేణేతి ప్రాశనకర్మణా సమ్బధ్యతే । తస్య ప్రధానత్వాత్ ।
నోపవాసేన । గుణత్వాత్ । తేన పునర్వసునా ఉపోషితాయాః
పత్న్యాస్తిష్యేణేదం కర్మ కరోతి । తత్ర ప్రాజాపత్యస్య స్థా-
లీపాకస్య ఆజ్యభాగాన్తం కృత్వా వక్ష్యమాణం కర్మ కుర్యాత్
సమానం రూపం యస్య స సరూపః । సరూపో వత్సో యస్యాః
సా తథోక్తా । గోగ్రహణం సరూపవత్సాయా అభావే అసరూప-
వత్సా గౌర్గ్రాహ్యా । నాసరూపవత్సాం త్యజేదిత్యేవమర్థమ్ ।
వీప్సాద్విర్వచనం కథమ్ । ప్రతిప్రసృతం ద్వౌద్వౌ మాషౌ స్యా-
తామితి । యది వీప్సా న క్రియేత తర్హి స్థాలీస్థదధన్యేవ మాష-
యోర్యవస్య చ ప్రక్షేపస్స్యాత్ । తస్య సప్తమీ నిర్దిష్టత్వాత్ ।
తస్మాదావృత్త్యర్థం వీప్సాద్విర్వచనమ్ । పునర్దధిగ్రహణం ద-
ధ్నః ప్రాశనార్థమ్ । అన్యథా పూర్వస్య సప్తమీనిర్దిష్టత్వా-
ద్దధ్నః ప్రాశనం న స్యాత్ । ప్రసృతే దధి ప్రక్షిప్య తస్మిన్దధని
మాషయవానాం ప్రక్షేపణార్థం పూర్వం దధిగ్రహణమ్ । అణ్డ-
రూపేణ మాషౌ దద్యాత్ । శిశ్నరూపేణ యవమ్ । తథా దృ-
ష్టత్వాత్ ॥ కిం పిబసీతి ప్రశ్నః । పుంసవనమితి ప్రతివాక్యమ్ ।
తత్ర ప్రతిప్రశ్నే త్రిర్గ్రహణమాచార్యేణ కృతమ్ । అతస్త-
స్యైవ త్రిత్వప్రాప్తౌ ఉభయోస్తుల్యత్వజ్ఞాపనార్థముభయత్ర వీ-

ప్సద్విర్వచనాత్ । తేన ప్రశ్నోఽపి త్రిర్వాచ్య ఇతి సిద్ధమ్ ॥ అనేన
విధినా త్రీన్ప్రసృతాన్ప్రాశయేత్ । ఏకస్మిన్ప్రసృతే ప్రాప్తే త్రయః
ప్రసృతాస్తుల్యధర్మాణో విధీయన్తే ॥ కర్మాన్తరత్వాత్కాలాన్తర-
ప్రాప్తావానన్తర్యార్థోఽథశబ్దః । ఇదం త్వనవలోభనమ్ । కుతః ?
మాఽహం పౌత్రమఘం నియామ్ । ఇతి మన్త్రలిఙ్గాత్ । పుత్ర-
సమ్బన్ధి అశోభనం మాఽహం నియామిత్యర్థః । అస్యై అస్యాః
మణ్డలాగారం కృత్వా తస్య ఛాయాయాముపవేశ్యాస్యా దక్షిణ-
స్యాం నాసికాయాం దూర్వా నస్తః కరోతి । దక్షిణగ్రహణం
ఇన్ద్రియాణామనఙ్గత్వజ్ఞాపనార్థమ్ । అజీతేతి గుణనామ । అజీ-
ర్ణేత్యర్థః । సా చౌషధీ దూర్వేత్యుపదిశన్తి । నస్తః కరణం నాసి-
కాయాం రససేచనమ్ ॥ ప్రజావతా దృష్టో మన్త్రః ప్రజావాన్ ।
జీవపుత్రేణ దృష్టో మన్త్రో జీవపుత్రః । యథా సూర్యేతి, ఆ తే
గర్భ ఇతి, సూక్తం ప్రజావాన్ । అగ్నిరైతు ప్రథమ ఇతి సూ-
క్తం జీవపుత్రః । ఆభ్యాం సూక్తాభ్యామేకే నస్తఃకరణమిచ్ఛన్తి ।
ఆస్యే తూష్ణీమ్ । హాశబ్దోఽభిమతత్వజ్ఞాపనార్థః ॥ ప్రాజాపత్యస్య
స్థాలీపాకస్యైకదేశం హుత్వా హృదయదేశం హృదయసమీప-
మస్యా ఆలభేత స్పృశేత్ । యత్తే ఇతి మన్త్రేణ । తతః స్విష్ట-
కృదాది సమాపయేత్ । ఇదం కర్మ ప్రతిగర్భమావర్తతే ।
గర్భసంస్కారత్వాత్ । ప్రథమగర్భే తృతీయమాసి యది గర్భో
నవిజ్ఞాతస్తదా చతుర్థే కుర్యాత్ । విజ్ఞాతే గర్భే తిష్యే పుం-
సవనమ్ । తత్తృతీయే మాస్యన్యత్ర గృష్టేః ఇతి చ స్మరణాత్ ।
గృష్టిః ప్రథమగర్భః పఞ్చమే మాస్యఙ్గనిష్పత్తిర్భవతి । స్వయ-
మేవ చాస్య కర్తా । మాఽహం పౌత్రమితి లిఙ్గాత్ । తదభా-
వే దేవరః ॥

అత్ర స్మృతిరూపేణాహాచార్యః—

పున్నక్షత్రేణ కార్యం స్యాద్గర్భాధానం విపశ్చితా ।
తథా పుంసవసీమన్తబలయశ్చ విధానతః ॥
వర్జయేత్సర్వకర్మాణి విపత్ప్రత్యరనైధనే ।
చన్ద్రాష్టమే ప్రయత్నేన నధనాశవ్యయే తథా ॥
శ్రావణేన తు మాసేన తృతీయే వా చతుర్థకే ।
మాసి తిష్యేణ మతిమాన్ కుర్యాత్పుంసవనక్రియామ్ ॥
అనభీష్టో యది భవే త్తిష్యస్తు శ్రవణోఽపి వా ।
సవిత్రాదిగ్రహైస్సమ్యగ్బలయుక్తే ముహూర్తకే ॥
ఏతైఋక్షైశ్చ సీమన్తో బలిశ్చాపి విధీయతే ।
ప్రాజాపత్యమరుత్త్వేష్ణధిష్ణ్యే వాఽపి త్వసమ్భవే ॥
ఆదిత్యమణ్డలాగారే కార్యా పుంసవనక్రియా ।
అన్తరాగమనం పత్న్యాశ్శస్తం పూర్వేస్న్యుపోషణమ్॥
మాషౌ యవం చ పుల్లిఙ్గం కృత్వా స్మృత్వాఽభిమన్త్ర్య చ ।
ప్రాశ్నీయాత్సాపతిశ్చాపి తస్యా నస్యం చ సంచరేత్ ఇతి ॥

—అత్ర భగవాన్ శౌనకః—

వ్యక్తే గర్భే తృతీయే తు మాసే పుంసవనం భవేత్ ।
గర్భోఽవ్యక్తస్తృతీయే చేచ్చతుర్థే మాసి వా భవేత్ ॥
తత్కుర్యాత్తిష్యనక్షత్రే శ్రవణే వాఽథ వా స్త్రియాః ।
జన్మర్క్షానుగుణే జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞైర్విహితే శుభే ॥
నక్షత్రే విదధీతేదం తిథివారగుణాన్వితే ।
గర్భస్య వైద్యశాస్త్రోక్తపోషణానుపరోధతః ॥
పూర్వస్మిన్దివసే పత్నీ హవిష్పాకాశనా భవేత్ ।
వృద్ధిశ్రాద్ధం పతిః కుర్యాద్బ్రహ్మచారీ భవేత్తదా ॥

సమానరూపవత్సాయా గోః క్షీరప్రభవం దధి ।
త్రీన్యవాన్మాషషట్కం చ సంపాద్యైతాని నిక్షిపేత్ ॥
కించిద్గృహైకదేశం చ రమణీయావకాశకమ్ ।
వృత్తాకారం తు సచ్ఛాయాసమ్పన్నం పరికల్పయేత్ ॥
వధూమపి కృతస్నానాం ధృతధౌతామ్బరద్వయామ్ ।
భూషితాం గన్ధమాల్యాద్యైః కృతపుణ్యాహవాచనామ్ ॥
కృతకౌతుకబన్ధాం తాం కారయిత్వాఽథ శోభనే ।
ముహూర్తే జ్వలితం కృత్వా వహ్నావుపాసనం తతః ॥
తత్రాన్వాధానమారభ్య ప్రణీతాసాదనావధి ।
పురస్తాత్తన్త్రమాచార్యః ప్రాజాపత్యం చరుం తతః ॥
నిరూప్య శ్రపయిత్వాఽఽజ్యసంస్కారవిధిపూర్వకమ్ ।
అనుయాజవిధానాన్తం తన్త్రం కృత్వా తతో వధూమ్ ॥
ఆచాన్తతోయాం నీత్వాఽగ్నిమాత్మానమపి చాన్తరా ।
ఆత్మనో దక్షిణే పార్శ్వే ప్రాఙ్ముఖీముపవేశయేత్ ॥
తతః కరేణ సంస్పృష్టో వధ్వైధ్మాధానపూర్వకమ్ ।
పురస్తాత్తన్త్రశేషం తు సమాప్య చ యథావిధి ॥
తతః ప్రక్షాళితం పాణిం భార్యాయాః ప్రసృతీకృతమ్ ।
దధ్నా ప్రసృతిమాత్రేణ పూరయిత్వాఽథ తస్య తు ॥
దధ్నశ్చోపరి నిక్షిప్య పుల్లిఙ్గానుకృతిం యవమ్ ।
అణ్డానుకారిణౌ మాషౌ కృత్వా చ యవపార్శ్వయోః ॥
తతః కిం పిబసీతి త్రిర్వదన్ పృచ్ఛేద్వధూం వరః ।
త్రిః పుంసవనమిత్యుక్త్వా వధూస్సయవమాషకమ్ ॥
పీత్వా చ దధి నిశ్శేషమాచామేదుదకం తతః ।
అనేనైవ ప్రకారేణ పునర్ద్విర్దధి పాయయేత్ ॥

తతః ప్రాశనతస్తోయమాచామేదవధానతః ।
ఏవం పుంసవనం ప్రోక్తమథ త్వనవలోభనమ్ ॥
తత్కుర్యాన్మణ్డలాకారచ్ఛాయే పూర్వకృతే తథా ।
దూర్వాపుఞ్జం దృషత్పుత్రే దృషత్పుత్రేణ కన్యయా ॥
పేషయిత్వా తు తత్తత్ర పిణ్డీకృత్య చ పాణినా ।
ఆదాయ తత్పునశ్శుద్ధవస్త్రచ్ఛన్నం ప్రగృహ్య చ ॥
ఆ తేగర్భోయోనిమితి ఆద్యంసూక్తం ఖిలోద్భవమ్ ।
అథాగ్నిరైతు ప్రథమ ఇత్యాద్యం చ యథాక్రమమ్ ॥
ఖిలసూక్తద్వయమిదం జపిత్వా త్వవధానతః ।
ప్రత్యగ్దేశే స్త్రియాస్తిష్ఠం దక్షిణే నాసికాబిలే ॥
తథా దూర్వారసం సిఞ్చేద్యథోదరగతం భవేత్ ।
ఉదరస్థే రసే తస్మిన్నాచాన్తోదకయాతయా ॥
స్పృష్టోఽవదాయ జుహుయాత్ప్రాజాపత్యం చరుం తతః ।
ప్రజాపతయ ఇత్యేతత్ స్వాహాన్తం సముదీరయేత్ ॥
తతః పాణితలేనాస్యా హృదయం సంస్పృశేత్పతిః ।
యత్తే సుసీమే హృదయే హితమిత్యాదిమన్త్రితః ॥
తతస్స్విష్టకృదాద్యూర్ధ్వతన్త్రం పరిసమాపయేత్ ।
ప్రతిగర్భమిదం కర్మ కార్యం పుత్రీయతాఽఖిలమ్ ॥

—అస్య ప్రయోజనమాహాచార్యః—

ప్రాశనస్యాస్య కరణాద్గర్భస్థస్సంస్కృతో భవేత్ ।
స్మరత్యనేన జన్మాని ప్రాగతీతాని మానవః ॥
ద్విజోఽహమితి స జ్ఞాత్వా తోషమాయాతి కర్మభుక్ ।
అన్యథా సప్తమాన్మాసాత్ప్రాగాత్మానం న వేత్తి సః ॥
చణ్డాలీజఠరస్థోపి సప్తవర్ధిణః ససప్తమే ।

స్మరత్యనేకజన్మాని కర్మాణి ప్రాక్తనాని చ ॥
అసంపూర్ణేఽప్యసావఙ్గైర్బ్రాహ్మణీజఠరే స్థితః ।
పుంసవే మన్త్రసామర్థ్యాద్వేత్తి ప్రాగ్జన్మసంతతీః ॥
తస్మాత్పుంసవసంస్కారః ప్రతిగర్భం ప్రవర్తతే ॥ ఇతి.

అథేదానీమస్మిన్కర్మణి వినియుక్తప్రజావజ్జీవపుత్రాఖ్యయోస్సూక్తయోరర్థః కథ్యతే ॥ అథ మన్త్రార్థః—

ఆ తే గర్భ ఇతి । హే పత్ని! తవ యోనిం గర్భాశయస్థానం పుమాన్ గర్భః బాణ ఇషుధిమివ ఆ ఏతు ఆగచ్ఛతు। తవోదరే గర్భః దశమాస్యః దశమాసార్హః తే పుత్రో వీరో భూత్వా ఆజాయతాం సమ్యక్ ప్రాదుర్భూతో భవతు ॥

కరోమి త ఇతి ॥ అహం తే ప్రాజాపత్యం రేతస్సేకం కరోమి । స గర్భః అనూనః అన్యూనాఙ్గః । పూర్ణః పూర్ణకాలః । అశ్రోణః । అబధిరః । అపఙ్గుర్వా । అపిశాచధీతః । పిశాచైరనాధూతశ్చ ఆజాయతామ్ ॥

పుమాంస్త ఇతి । హే నారి! పుమాన్ పుత్రో జాయతామ్। వక్ష్యమాణాపేక్షయా ప్రథమో గర్భస్తావత్పుమాన్భవతు। తం చ పుమానేవానుజాయతామ్। ద్వితీయాదయోపి గర్భాః పుమాంస ఏవ భవన్తు। ఋషభాః ఋషభవత్సేచనసమర్థా విష్ణ్వాదయః తాని తాదృశాని భద్రాణి బీజాని నో ఆవయోర్జనయన్తు ॥

యాని భద్రాణీతి ॥ ఋషభా నో అస్మాకం యాని భద్రాణి బీజాని జనయన్తి తైర్బీజైస్త్వం పుత్రాన్విన్దస్వ లభస్వ । సా త్వం ప్రసూః ప్రసవశీలా ధేనుకా భవ యథా ధేనుర్వత్సేన నిత్యం పీయతే ఏవం పుత్రేణ నిత్యం పీయమానా భవ ॥

కామః ప్రబుధ్యతామితి । కామః కామానాం రూపైః మహ్యం మమేదం కర్మ ప్రబుధ్యతాం ప్రబుద్ధమస్తు । అప-రాజితమేవ అమోఘమేవ మె భవతు । హే వాయో! దేవ! పుమాంసం పుత్రం జనయేయమితి । యం కామం కామయతే తం కామం మే సమర్ధయ సమృద్ధం కురు ॥

అగ్నిరేతు ప్రథమో దేవతానామితి । దేవతానాం ప్ర-థమః పురోగః । అగ్నిః ఏతు ఆగచ్ఛతు । ఆగతస్సః । అస్యై అస్యాః । ప్రజాం మృత్యుపాశాన్ముఞ్చతు । అయం స వరుణో రాజా అనుమన్యతామ్ । తదగ్నినా క్రియమాణమనుమన్యతామ్। ఇయం స్త్రీ యథా పౌత్రం పుత్రనిమిత్తమఘం వ్యసనముద్దిశ్య న రోదాత్ । రోదనం కుర్యాత్ ॥

ఇమామగ్నిస్త్రాయతామితి । గార్హపత్యః గృహపతిస-మ్బన్ధీ వైవాహికాగ్నిరిమాం వధూం త్రాయతామ్ । అస్యై అస్యాః ప్రజాం దీర్ఘమాయుర్నయతు । కిఞ్చ—జీవతాం పు-త్రాణాం మాతా అశూన్యోపస్థా అశూన్యోత్సఙ్గాఽస్తు । తదేవ వివృణోతి-మాతా పౌత్రం పుత్రసమ్బన్ధినమానన్దమభిప్రబుధ్యతాం తద్విషయజ్ఞానవతీ భవతు ॥

మా తే గృహే నిశి ఘోష ఉత్థాదితి ॥ హే జాయే తే! గృహే త్వదీయె గృహె నిశి ఘోష ఆర్తప్రలాపః మోత్థాత్ । మోద్భవతు । రుదత్యస్స్త్రియః త్వత్తోఽన్యత్ర సంవిశన్తు । త్వం వికేశీ వికీర్ణకేశీ సతీ ఉరో మా వధిష్ఠాః । ఉరస్తాడనం మాకృ-థాః । జీవపత్నీ త్వం పతిలోకె పత్యుర్మమ గృహె విరాజ దీప్యస్వ । సుమనస్యమానా సుమనాయమానా భూత్వా ప్రజాం పశ్యన్తీ త్వం పుత్రవియోగపతివియోగనిమిత్తం దుఃఖం మాగాః॥

అప్రజస్తాం పౌత్రమితి । న విద్యతే ప్రజా యస్యాః సా అప్రజాః తస్యా భావస్తామప్రజస్తామ్ । పౌత్రమృత్యుం పుత్రసమ్బన్ధి మరణం పాప్మానం ఉత వా అథవా అఘం వ్యసనం వా ఏవం విధం పాపం శీర్ష్ణః స్రజమివ త్వత్త ఉన్ముచ్య ద్విషద్భ్యః ప్రతిముఞ్చామి ॥

దేవకృతం బ్రాహ్మణమితి ॥ దేవకృతం దేవేన నిర్బాధం కృతం బ్రాహ్మణం బ్రహ్మణః సమ్బన్ధి । కల్పమానం సమర్థం సమ్పద్యమానమావయోర్వీర్యమ్ । తేన యోనిషదః యోనౌ సీదన్తీతి యోనిషదస్తవ యోనిస్థాన్పిశాచాన్క్రవ్యాదో మాంసాశనాన్ మృత్యూన్ గర్భస్య నాశయితౄన్ హన్మి హత్వా అధరాన్ గర్భాద్దిత్స్వేవ (గర్భాదధఏవ) పాతయామి తవ పుత్రాస్తు దీర్ఘమాయుః ప్రజీవన్తు ॥

అథ హృదయస్పర్శనే మన్త్రః—

యత్తే సుసీమే ఇతి ॥ హే సుసీమే ! సుమర్యాదే ! తవ హృదయే తత్సమీపవర్తిని కుక్షౌ అన్తర్హృదయే హృదయమధ్యే ప్రజాపతౌ తృతీయార్థే సప్తమీ । ప్రజాయాః పాలయిత్రా మయా యద్వీర్యం హితం నిహితం తద్విద్వాంసం జ్ఞాతవన్తం మామహమేవ మన్యే । పౌత్రంపుత్రనిమిత్తమఘం వ్యసనమహంమా నియాం మాయాసిషమ్ ॥

ఇతి మన్త్రార్థః—

— అథ ప్రయోగః —

గర్భమాసప్రభృతి తృతీయే మాసే గర్భా (న) భివ్యక్తౌ తు చతుర్థే షష్ఠేఽష్టమే వా మాసి సీమన్తదినే వా కర్తవ్యం పుంసవనమనవలోభనం చ । తత్కరిష్యమాణః పతిః పూర్వేద్యుః

పుంసవనార్థం సమానరూపవత్సాయా గోస్తదభావే అన్యస్యా
వా గోః క్షీరం దధ్యర్థం తరుణాకారం మాషషట్కం యవత్ర-
యం చ సమ్పాద్య వృత్తాకారమవిరళచ్ఛాయావకాశం గృహైక-
దేశం కృత్వా విధివదాభ్యుదయికం కృత్వా భార్యాం గర్భాభివృ-
ద్ధ్యవిరోధినా హవిషా విహితైకభుక్తాం కృత్వా బ్రహ్మచారీ సన్న-
రేద్యుః పుష్యాదావనుకూలే ప్రాగుక్తే నక్షత్రే మఙ్గళస్నాతాం
పరిహితాహతపరిధానాం ప్రావృతప్రావరణీయాం భూషణోపభూ-
షితాం భార్యాం పూర్వకృతే గృహే స్వస్య దక్షిణత ఉపవేశ్య
బ్రాహ్మణైస్సహ స్వస్తివాచనం కృత్వా దేశకాలకథనపూర్వకం
మమ పత్న్యాః గర్భస్య పుంరూపతాజ్ఞానోదయసిద్ధిత్వదభివృద్ధిప్ర-
తిరోధిపరిహారద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం పుంసవనమనవలో-
భనం చ కరిష్యే ఇతి సఙ్కల్ప్య । విధివత్కౌతుకసూత్రమాబధ్య
తతః ప్రాగుక్తే శోభనే ముహూర్తే విధివదౌపాసనాగ్నిం ప్రతి-
ష్ఠాప్య అద్య కరిష్యమాణే పుంసవనానవలోభనహోమే దేవతా-
పరిగ్రహార్థమన్వాధానం కరిష్యే అస్మిన్నన్వాహితేఽగ్నావిత్యాది
చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా ప్రజాపతిం చరుద్రవ్యేణ శేషేణ
స్విష్టకృతమిత్యాద్యుక్త్వాఽన్వాధాయ పరిస్తరణాది ప్రణీతాప్ర-
ణయనావధిపురస్తనం తన్త్రం కృత్వా ప్రజాపతయే త్వా జుష్టం
నిర్వపామీతి చతురో వ్రీహిముష్టీన్నిరుప్య తథైవ ప్రోక్ష్య బ-
ర్హింషి హవిరాసాదనాన్తం కృత్వా స్వస్య దక్షిణతః ప్రాగ్గ్రీవ-
ముత్తరలోమానడుహం చర్మాస్తీర్య ఆత్మానమగ్నిం చాన్తరా ప-
త్నీమాచాన్తసలిలామానీయ తస్మింశ్చర్మణ్యుపవేశ్య తయాఽ-
న్వారబ్ధస్సమిద్ధ్యాధానాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా పత్న్యాః ప్ర-
క్షాళితే ప్రసృతీకృతే పాణౌ ప్రసృతిమితం తద్దధి నిక్షిప్య తదుపరి

లిఙ్గమివ యవం నిక్షిప్య తత్పార్శ్వయోరణ్డద్వయమివ మాష-ద్వయం నిధాయ కింపిబసీతి త్రివారం పతిః పత్నీం పృచ్ఛేత్పృష్టా చ పత్నీ పుమాంసమితి త్రిరుక్త్వా సయవమాషం తద్దధి నిశ్శేషం పీత్వా జలమాచమ్య పునరేవం ద్విః ప్రాశ్య ఆచామేత్ ॥

ఏతత్పుంసవనమ్ ॥

అనవలోభనం తు—దూర్వాపుఞ్జం కన్యయా దృషదుప-లేన పేషయిత్వా తత్పాణినా పిణ్డీకృత్య శుద్ధవసనాఞ్చలె సఙ్గృహ్య ప్రజావదాఖ్యం సూక్తం జీవపుత్రాఖ్యం చ సూక్తం పఠిత్వా ప్రాఙ్ముఖ్యాస్స్త్రియాః పశ్చిమతస్స్థిత్వా తదాననమున్నమయ్య ద-క్షిణనాసాబిలె స్వాఙ్గుష్ఠాగ్రేణ దూర్వారసమాసిఞ్చేత్ ॥

తత్రమన్త్రాః—

,, ఆ తే గర్భో యోనిమేతు పుమాన్బాణ ఇవేషుధిమ్ । ఆ వీరో జాయతాం పుత్రస్తె దశమాస్యః ॥ కరోమి తే ప్రాజా-పత్యమా గర్భో యోనిమేతు తే । అనూనః పూర్ణో జాయ-తామనన్ధోఽశ్రోణోఽపిశాచధీతః ॥ పుమాంస్తె పుత్రో నారి తం పుమాననుజాయతామ్ । తాని భద్రాణి బీజాన్యృషభా జనయ-న్తు నౌ ॥ యాని భద్రాణి బీజాన్యృషభా జనయన్తి నః । తై-స్త్వం పుత్రాన్విన్దస్వ సా ప్రసూర్ధేనుకా భవ॥ కామః సమృ-ధ్యతాం మహ్యమపరాజితమేవ మే । యం కామం కామయే దెవ తం మె వాయో సమర్ధయ॥ అగ్నిరైతు ప్రథమో దెవతానాం సోఽస్యై ప్రజాం ముఞ్చతు మృత్యుపాశాత్ । తదయం రాజా వరుణోఽనుమన్యతాం యథేయం స్త్రీ పౌత్రమఘం న రోదాత్ ॥ ఇమామగ్నిస్త్రాయతాం గార్హపత్యః ప్రజామస్యై నయతు దీ-ర్ఘమాయుః । అశూన్యోపస్థా జీవతామస్తు మాతా పౌత్రమా-

నన్దనుభిః ప్రబుధ్యతామియమ్ ॥ మా తే గృహే నిశి ఘోష ఉ-
త్థాదన్యత్ర త్వదుదత్యస్సంవిశన్తు । మా త్వం వికేశ్యుర ఆవధిష్ఠా
జీవపత్నీ పతిలోకే విరాజ॥ పశ్యన్తీం ప్రజాం సుమనస్యమానా-
మప్రజస్తాం పౌత్రమృత్యుం పాప్మానముత వాఽఘమ్ । శీర్ష్ణస్స్ర-
జమివోన్ముచ్య ద్విషద్భ్యః ప్రతిముఞ్చామి పాశమ్ ॥ దేవకృతం
బ్రాహ్మణం కల్పమానం తేన హన్మి యోనిషదః పిశాచాన్ । క్ర-
వ్యాదో మృత్యూనధరాన్పాతయామి దీర్ఘమాయుస్తవ జీవన్తు
పుత్రాః ॥ ”

ఏతైర్దశమన్త్రైర్నస్తః కరణే కృతే । తత ఆచాన్తజ-
లయా జాయయా స్పృష్టస్తం ప్రాజాపత్యం చరుం ప్రాగుక్తా-
వదానధర్మేణా వదాయ ప్రజాపతయే స్వాహేతి హుత్వా ।
ప్రజాపతయ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యజేత్ ॥

యత్తే సుసీమే హృదయే హితమన్తః ప్రజాపతౌ । మన్యే-
ఽహం మాం తద్విద్వాంసం మాఽహం పౌత్రమఘం నియామ్ ॥

ఇతి మన్త్రేణ పత్న్యా హృదయదేశం పాణినా స్పృష్ట్వా
స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య కర్మాన్తే కర్తవ్యస్వస్తి-
వాచనం పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
పుంసవనానవలోభనప్రకరణమ్ ॥

—అథ సీమన్తప్రకరణమ్—

రక్షోవక్షస్సముత్పాటపటవః పాన్తు వో హరేః
రమారుచిరసీమన్తరచనాచతురా నఖాః ॥

అథేదానీం సీమన్తోన్నయనవిధిరభిధీయతే—

తత్ర కారణమాహాచార్యః—

పత్న్యాః ప్రథమజం గర్భమత్తుకామాస్సుదుర్భగాః ।
ఆయాన్తి కాశ్చిద్రాక్షస్యో రుధిరాశనతత్పరాః ॥
తాసాం నిరసనార్థాయ శ్రియమావాహయేత్పతిః ।
సీమన్తకరణాం లక్ష్మీం తామావహతి మన్త్రతః ॥
శ్రియా శ్రితశరీరత్వాత్తాం త్యజన్తీహ మోహితాః ।
అలక్ష్మ్యో దుర్భగాః క్రూరా రాక్షస్యః పిశితాశనాః ॥
గృష్టయః సమ్ప్రగృహ్యన్తే పీడ్యన్తే చ విశేషతః ।
కాసాంచిత్తాదృశీ వృత్తిర్బ్రహ్మణా విహితా పురా ॥
తస్మాత్ప్రథమగర్భస్య సీమన్తాఖ్యో విధీయతే ।

కారికా—చతుర్థే గర్భమాసే తు సీమన్తోన్నయనం భవేత్ ।
పూర్వస్యాసమ్భవే షష్ఠే మాసె యద్వాఽష్టమె భవేత్ ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—చతుర్థే గర్భమాసె సీమన్తోన్నయనం షష్ఠేఽష్టమె వేతి ॥ అస్యార్థః—సీమన్తో యస్మిన్కర్మణి ఉన్నీయతే తత్సీమన్తోన్నయనమ్। చతుర్థే మాసి కార్యమ్ । ఇదం కర్మ న ప్రతిగర్భమావర్తతే । స్త్రీసంస్కారత్వాత్ । న త్వయం గర్భసంస్కారః । ఏవం తం గర్భమాధేహి ఇతి మన్త్రలిఙ్గాత్ । సత్యమ్ । తథాఽపి నావర్తతే । ఆధారసంస్కారస్య ప్రాధాన్యాత్ । కుతః ప్రాధాన్యమితి చేత్ । సీమన్తోన్నయనమితి సమాఖ్యాబలాత్ । ఆధారస్య చ సంస్కృతత్వాత్ । సకృత్సంస్కృతా యం యం గర్భం ప్రసూతే స సర్వః సంస్కృతో భవేత్ తేనావృత్తిర్న భవతీతి సిద్ధమ్ ॥

తదుక్తం హారీతేన—

సకృత్సుకృతసంస్కారాస్సీమన్తేన ద్విజస్త్రియః ।

యం యం గర్భం ప్రసూయన్తే స సర్వస్సంస్కృతో భవేదితి ॥

తస్మాత్ప్రథమగర్భ ఎవ ఎతత్కర్మ భవతి ॥ తథా చా-
పస్తమ్బః—

సీమన్తోన్నయనం ప్రథమే గర్భే చతుర్థే మాసీతి ॥ చ-
తుర్థమాసాదిషు పూర్వపూర్వాసమ్భవె ఉత్తరోత్తరె మాసి
కర్తవ్యమ్ ॥

తదుక్తం భగవతా—

చతుర్థే గర్భమాసే స్యాత్సీమన్తోన్నయనక్రియా ।
షష్ఠేఽష్టమే వా కుర్వీత సూత్రాన్తరవిధానతః ॥
అభావె పూర్వపూర్వస్య విదధీతోత్తరోత్తరే ।

ఆహ బైజావాపః—

సీమన్తోన్నయనం చతుర్థే పఞ్చమే షష్ఠేఽష్టమే వాఽ-
పీతి బోధాయనీయే కథితత్వాత్తదీయానాం ముఖ్యమ్ ॥ తథా చ
తత్రత్యవచనమ్—

న చేత్ప్రథమగర్భస్స్యాచ్చతుర్థే మాస్యుపాగతే ।
పఞ్చమె వాఽథ షష్ఠె వా కుర్యాన్నాన్దీముఖాదికమ్ ॥ఇతి॥

జ్యోతిర్వసిష్ఠస్తు—

చతుర్థే సప్తమే మాసి షష్ఠే వాఽప్యథ వాఽష్టమే ఇతి॥

అస్య గృహ్యావిరోధే సత్యుచ్యతే శ్రీధరీయస్మృతిభాస్కరయోః

యస్మిన్కాలె విరోధోఽస్తి జ్యోతిషోక్తాగమోక్తయోః ।
జ్యౌతిషోక్తం విహాయైవ శ్రుతిచోదితమాచరేత్ ॥
ప్రయోగశాస్త్రవిహితః కాలో యత్ర న లభ్యతే ।
విధత్తె జ్యౌతిషం తెన విహితం తు విరోధి న ఇతి ॥

కార్ష్ణాజిన స్త్వప్రసవాత్సీమంతకాల ఇత్యాహ

గర్భాలమ్భనమారభ్య యావన్న ప్రసవస్తదా ।
సీమన్తోన్నయనం కుర్యాచ్ఛఙ్ఖస్య వచనం యథేతి ॥
మాసశ్చాత్ర సౌరసావనయోరన్యతరో గృహ్యతే—

సౌరస్తావదుక్తః కాలవిధానే—

చతుర్థషష్ఠాష్టమమాసభాజి
సౌరేణగర్భే ప్రథమే విధేయమ్ ।
సీమన్తకర్మ ద్విజభామినీనాం
మాసేఽష్టమే విష్ణుబలిం చ కుర్యాత్ ॥

అర్ణవేఽపి—

సౌరమాసి చతుర్థే తు శుభకర్మాణి సాధయేత్ ।
గ్రహాణాం నాయకస్సూర్యః తస్మాత్సౌరో విశిష్యతే ॥ ఇతి॥

బార్హస్పత్యేపి—

సౌరేణ వై చతుర్థే స్యాత్ మాసే షష్ఠేఽష్టమేఽపి వా।
మాసప్రోక్తాః క్రియా యాస్స్యుస్తాస్సర్వాస్సౌరమానతః ॥ఇతి॥

సావనస్తు వాసిష్ఠేఽభిహితః—

చతుర్థే సావనే మాసి షష్ఠే వాఽప్యథ వాఽష్టమే ।ఇతి॥

సౌరాదిమాసలక్షణముక్తం శ్రీధరీయే—

దర్శావధిం మాసముశన్తి చాన్ద్రం
సౌరం తథా భాస్కరరాశియోగాత్ ।
త్రింశద్దినం సావనమాహురార్యా
నాక్షత్రమిన్దోర్భగణభ్రమేణ ॥ ఇతి ॥

అథ సీమన్తకర్మణః పక్షనక్షత్రతిథ్యాదయో విధీయన్తే—
తత్ర కారికా

పుంనక్షత్రే సితే పక్షే త్వన్వాధానాది పూర్వవత్ ।
పుంనక్షత్రాణి చైతాని తిష్యో హస్తః పునర్వసుః॥

అభిజిత్ప్రోష్ఠపాచ్చైవ అనూరాధా తథాఽశ్వినీ ।
ఋక్షస్య మధ్యమే పాదద్వయే కర్మ తదిష్యతే ॥ ఇతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్—ఆపూర్యమాణపక్షే యదా పుంసా న-
క్షత్రేణ చన్ద్రమా యుక్తః స్యాత్ ॥ ఇతి ॥ అస్యార్థః—శుక్ల-
పక్షే యదా పుంసా నక్షత్రేణ చన్ద్రమా యుక్తః స్యాత్తదేదం
కర్మ కార్యమ్ । పుంసానక్షత్రేణ పున్నామధేయేన నక్షత్రేణే-
త్యర్థః । తిష్యో హస్తః శ్రవణ ఇత్యాదినా చన్ద్రమా యుక్తః
స్యాదితి వచనం ప్రకర్షేణ యుక్తే చన్ద్రమసి యథా స్యాత్ ।
ఏతదుక్తం భవతి—షష్టిఘటికాసు మధ్యే మధ్యమత్రింశద్ఘటి-
కాసు కుర్యాదితి ॥

స్మృతిరూపేణాహాచార్యః—

ఋక్షస్య మధ్యమారూఢే తదుక్తస్య నిశాకరే ।
మధ్యాత్పఞ్చదశస్థే తు సీమన్తః సుప్రశస్యత ॥ ఇతి. ॥

అత్ర భగవాన్—

శుక్లపక్షే చ పుల్లిఙ్గనక్షత్రస్థే నిశాకరే ।
తిష్యః పునర్వసుర్హస్తో హ్యనూరాధా శ్రవిష్ఠయుక్ ॥
ఏవమాదిషు దమ్పత్యోర్జన్మర్క్షానుగణే శుభే ।
నక్షత్రే విదధీతైతన్ముహూర్తే చ సుశోభనే ॥

ముహూర్తే వివాహప్రకరణే వక్ష్యమాణ ఇత్యర్థః ॥

అత్రాదిశబ్దేన ప్రోష్ఠపదాదయో గృహ్యన్తే ॥ తథా చ ।
కాలవిధానే దశ నక్షత్రాణ్యుక్తాని బృహస్పతినా—

రోహిణ్యైన్దవమాదిత్యపుష్యహస్తోత్తరాత్రయమ్ ।
పౌష్ణభం వైష్ణవం చైవ సీమన్తే దశసమ్మతాః ॥

సీమన్తే తిష్యహస్తాదితిహరిశశభృత్పౌష్ణవిధ్యుత్తరాఖ్యాః
పక్షచ్ఛిద్రాం చ రిక్తాం పితృతిథిమపహాయాపరాస్స్యుః ప్రశస్తాః ॥
సింహాళీ వర్జయిత్వాశుభఫలబహుళా రాశయోప్యంశకాశ్చ
శ్రేష్ఠాస్స్యుశ్శ్వేతగోచిర్భృగుబుధధిషణానాంవిశుద్ధేష్టమేఽహ్నీతి

అదితిః పునర్వసుః హరిః శ్రవణం శశభృన్మృగశిరః పౌష్ణ
రేవతీవిధిః రోహిణీ ఉత్తరాస్తిస్రః ప్రసిద్ధాః ॥

నారదః—హస్తే మూలే హరేర్భే చాదిత్యే మృగశిరస్యపి ।
పుష్యే ప్రజాపతౌ చైవాజైకపాద్ద్వయసంయుతే ॥
పున్నామాని తథైతాని పుంస్కర్మాత్ర ప్రయోజయేత్ ॥ ఇతి ॥

అనేన మూలనక్షత్రస్య విధిరుక్తః ॥ అత్ర వరాహమిహిరాచార్యః—

హస్తో మూలం శ్రవణం పునర్వసుమృగశిరస్తథా పుష్యః ।
పుంసంజ్ఞితేషు కార్యేష్వేతాని శుభాని ధిష్ణ్యాని ॥

స్మృతిభాస్కరస్తు—

హస్తాదిత్యశ్రవణమభిజిత్తిష్యమైత్రాశ్వినీకం-
పున్నామైచ్ఛనవకమథ చ ప్రోష్ఠపాదద్వయం చ ।
మూలం సౌమ్యం శతభిషగితి త్రీణినోపుంసకాని-
త్వన్యాస్తారాః స్త్రీహ్వాని గదితా యోషితోజ్యోతిషజ్ఞైః ॥

— అథ తిథయః —

పక్షచ్ఛిద్రాం చ రిక్తాం పితృతిథిమపహాయాపరాస్స్యుః ప్రశస్తాః ॥

షష్ఠ్యష్టమీద్వాదశ్యః పక్షచ్ఛిద్రాః । చతుర్థీనవమీచ-
తుర్దశ్యో రిక్తాః । పితృతిథిరమావాస్యా । ఏతాస్తిథీర్వర్జయిత్వా
అన్యాస్తిథయః సీమన్తే గ్రాహ్యాః ॥ కాలనిర్ణయే తు చతుర్థీ-
చతుర్దశ్యోః క్వచిద్గ్రాహ్యత్వముక్తమ్—

శుభసంస్థే నిశానాథే చతుర్థీం చ చతుర్దశీమ్ ।
పౌర్ణమాసీం ప్రశంసన్తి కేచిత్సీమన్తకర్మణి ॥ ఇతి ॥

చతుర్దశీ శుక్లా గ్రాహ్యా ॥ తథా చ బృహస్పతిః—

పూర్వపక్ష శ్శుభః ప్రోక్తః కృష్ణేచాన్త్యత్రికం వినా ।
పక్షచ్ఛిద్రాం చ రిక్తాం చ వినా పఞ్చదశీశు భా ॥
చతుర్దశీ చతుర్థీ చ కదాచిత్తు శుభప్రదే ॥ ఇతి ॥

నృసింహః—

వర్జ్యా రిక్తాష్టమీ షష్ఠీ సీమన్తోన్నయనే సదా ।
రాత్రిచన్ద్రాష్టవైనాశత్రిజన్మవిపదాదయః ॥

అత్ర నారదః—

విప్రక్షత్రియయోః కుర్యాద్దివా సీమన్తకర్మతు ।
వైశ్యస్య చైవ శూద్రస్య దివా నిశ్యపి కేచన ॥

— అథ రాశయః —

సింహాళీ వర్జయిత్వా శుభఫలబహులా రాశయోఽప్యంశకాశ్చేతి॥

సింహావృశ్చికా వర్జయిత్వా శుభగ్రహైః ఫలైశ్చ బహులా వీక్షితా యుక్తా వా అన్యే దశ రాశయః అంశకాశ్చ సీమన్తే శుభదాః ॥

అత్ర విశేషమాహ నృసింహః—

కేన్ద్రత్రికోణపుత్రస్థాః శుభాస్సర్వే శుభావహాః ।
త్రిషడాయగతాః పాపాః శుభాస్సీమన్తకర్మణి ॥

— అథ వారాః —

శ్రేష్ఠాని శ్వేతగోచిర్భృగుబుధధిషణానాం చన్ద్రభృగు-బుధగురూణాం వారాస్సీమన్తేఽతిశుభప్రదాస్స్యుః ॥

— అథాష్టమశుద్ధిః —

విశుద్ధేఽష్టమేఽహ్నీతి। అష్టమోఽత్ర లగ్నాదష్టమః। తస్య సర్వగ్రహరాహిత్యం విశుద్ధిః। లగ్నాదష్టమే రాశౌ సర్వగ్రహా నిషిద్ధా ఇతి॥

అత్ర విశేషమాహ నృసింహః—

లగ్నాదష్టమరాశీశః కేన్ద్రగశ్శుక్రవీక్షితః।
యద్యష్టమగతస్యాక్తం దోషమాశు వ్యపోహతి॥ ఇతి॥

ఏవముక్తగుణయుక్తే లగ్నే కర్తవ్యస్య సీమన్తకర్మణో విధానమాహ భగవాన్—

పతిః పూర్వదినే వృద్ధిశ్రాద్ధం కృత్వా పరేఽహని।
వధూమలఙ్కృతాం విప్రైః కృతపుణ్యాహవాచనామ్॥
కృతకౌతుకబద్ధాం చ వన్దితాభీష్టదేవతామ్।
వృద్ధనారీసముద్దిష్టమఙ్గళాచారసంయుతామ్॥
కారయిత్వా స్త్రియం పశ్చాన్ముహూర్తే శోభనేఽనలమ్।
ఔపాసనం సమిద్ధ్వాస్మిన్నన్వాధానపురస్సరమ్॥
ఆజ్యసంస్కారపర్యన్తం తన్త్రం కృత్వా పురస్తనమ్॥ ఇతి॥

అత్రౌపాసనాగ్నిం సమిద్ధ్వాజ్యసంస్కారాన్తం తన్త్రం కుర్యాదితి తాత్పర్యమ్॥

అత్ర కారికా—

ప్రాగ్గ్రీవమూర్ధ్వలోమ స్యాత్ప్రత్యగానడుహాజినమ్।
ప్రోక్షణం స్రువమాసాద్య చమసం చాజ్యభాజనమ్॥
ఇధ్మాబర్హిరిదం ప్రోక్తమాజ్యహోమేష్వనుక్రమాత్।
ఆజ్యాసాదనపర్యన్తం పవిత్రకరణాద్యథా॥
చర్మణ్యథోపవిష్టాయాం సమన్వారభతే పతిమ్।

స్యాదాజ్యభాగపర్యన్తమిధ్మాధానాది పూర్వవత్ ॥
అష్టావాజ్యాహుతీర్హుత్వా మన్త్రైర్ధాతా దదాత్వితి॥
ఇదమత్ర గృహ్యమ్-

అథాగ్నిముపసమాధాయ పశ్చాదస్యా ఆనడుహం చ-ర్మాస్తీర్య ప్రాగ్గ్రీవముత్తరలోమ తస్మిన్నుపవిష్టాయాం సమన్వా-రబ్ధాయాం ధాతా దదాతు దాశుష ఇతి ద్వాభ్యాం రాకామ-హమితి ద్వాభ్యాం నేజమేషేతి తిసృభిః ప్రజాపతే న త్వదేతాన్య-న్య ఇతి చ ॥

అస్యార్థః- జుహుయాదితి శేషః। అథ శబ్దోఽన్యస్మి-న్నపి కాలే భవతీదం కర్మేతి జ్ఞాపనార్థః। తస్మిన్ షష్ఠాష్టమ-యోర్మాసయోః। శాస్త్రాన్తరే చాయం కాలో విహితః। అ-గ్నిముపసమాధాయేత్యాది గృహప్రవేశనీయే వ్యాఖ్యాతమాజ్య-భాగాన్తం కర్మ కృత్వా ధాతా దదాతు దాశుష ఇత్యాదిభి-రష్టావాజ్యాహుతీ ర్జుహుయాదిత్యర్థః॥ తథోక్తం భగవతా-

తతోఽగ్నేః పశ్చిమే దేశే స్వస్య దక్షిణపార్శ్వతః।
గృహప్రవేశహోమోక్తమార్గేణానడుహాజినమ్ ।
ప్రాచీగతగలోద్దేశముపరిస్థితలోమకమ్ ।
ఆస్తీర్య తస్మిన్నాసీనాం ధౌతవాసోయుగాం తథా ॥
ఆచాన్తసలిలాం నారీముపవేశ్య తతస్తయా।
స్పృష్టః కరేణ పరిధినిధానాన్తం పురస్తనమ్ ॥
తన్త్రశేషం విధాయాజ్యభాగహోమావసానకమ్ ।
కుర్యాదథ స్రువేణాజ్యహోమానష్టౌ క్రమాదిమాన్ ॥
ధాతా దదాత్విత్యేతాభ్యామృగ్భ్యాం ప్రాగాహుతిద్వయమ్।
హుత్వా రాకామహమితి ద్వాభ్యాం చ జుహుయాత్క్రమాత్ ॥

రాకాద్వయర్చోఽన్త్యముక్త్వాఽథ పదముక్థ్యమితి స్మృతమ్ ।
తదన్తకం చ తద్ధోమం కుర్యాద్వృద్ధోపదేశతః ॥
నేజమేష పరేత్యాది ఖైలికేన తృచేన తు ।
తథా ప్రజాపతేన త్వదేతానీత్యాద్యయా ఋచా ॥
హుత్వోత్థాయ స్త్రియాః ప్రత్యక్ప్రదేశే ప్రాఙ్ముఖస్థితః ఇతి ॥
తత్ర కారికా—ఫలవత్స్తబకా గ్రాహ్యా త్రిశ్శుక్లీ శలలీ తథా ।
త్రీణి స్యుః కుశపిఞ్జూలాన్యభిరేకీకృతైరథ ॥
త్రిర్వ్యాహృదథ సీమన్తమామూర్ధ్నోర్ధ్వం భూర్భువస్స్వరోమ్ ।
చతుర్వా వ్యూహనం కార్యం సూత్రకారవచో యథా ॥
ఆవర్తతే త్వయం మన్త్రః సర్వత్రైవ ప్రదీయతామితి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్— అథాస్యై యుగ్మేన శలాటుగ్లప్సేన త్రైణ్యా చ శలల్యా త్రిభిశ్చ కుశపిఞ్జూలైరూర్ధ్వం సీమన్తం వ్యూహతి భూర్భువస్స్వరోమితి త్రిశ్చతుర్వా ॥

అస్యార్థః ॥ అస్యై అస్యాః । యుగ్మేన సమేన । కేన । శలాటుగ్లప్సేన తరుణఫలసంఘాతేన । శలాటురిత్యపక్వానాం ఫలానాం సమాఖ్యా । గ్లప్స ఇతి స్తబక ఉచ్యతే । ఔదుమ్బరస్తబకేన । శాస్త్రాన్తరే దృష్టత్వాత్ । తదభావేఽన్యేన । త్రీణ్యేతాని యస్యాః సేయం త్రైణీ శలలీ । ఏతః శుక్ల ఇత్యర్థః । వర్ణాదనుదాత్తాత్తోపధాత్తో నః ఇతి జీప్ తకారస్య నత్వం చ । తతో రషాభ్యాం నో ణః ఇతి ణత్వమ్ । కుశపిఞ్జూలైః కుశతరుణైః ఏతైరేకీకృతైర్లలాటకేశయోః సన్ధిమారభ్య ఊర్ధ్వం సీమన్తం వ్యాహృతిమన్త్రేణ । ఆమూర్ధప్రదేశాత్కేశాన్పృథక్కరోతీత్యర్థః । ఏవం త్రిర్వ్యాహృతి మన్త్రావృత్తిరుక్తా ॥ చతుర్వా వ్యాహృతి మన్త్రేణ ॥ తథాఽఽహ భగవాన్—

ఔదుమ్బరం చ స్తబకం యుగ్మాపక్వఫలాన్వితమ్ ।
భిన్నైశ్శల్కైస్త్రిభిర్యుక్తాం శలలీం త్రికుశాఙ్కురాన్ ॥
ఏకీకృత్య గృహీత్వాఽథ సమస్తానేవ పాణినా ।
తస్య పుఞ్జస్య మూలేన నార్యాః కేశలలాటయోః ॥
సన్ధిప్రదేశమారభ్య భ్రూమధ్యోర్ధ్వప్రదేశకమ్ ।
కేశానూర్ధ్వం పృథక్కుర్యాదామూలం పరభాగతః ॥
త్రిశ్చతుర్వా భూర్భువస్స్వరోమిత్యేతదుదీరయన్ ।
ప్రతిప్రయోగం మన్త్రం చ సావధానముదీరయేత్ ॥ ఇతి ॥

సఙ్గ్రహే తు-

త్ర్యేణ్యా శలల్యా దర్భేణ ఉదుమ్బరయవాఙ్కురైః ।
విభజ్య తస్యాః కేశేషు మధ్యే సీమన్తమున్నయేత్ ॥ ఇతి ॥

కారికా-

సమ్ప్రేష్య సోమం రాజానమితి ప్రైషేణ గాయి(థి)నౌ ।
సోమో న ఇతి గాయేతాం తౌ స్థానేఽస్యపదస్య తు ॥
సమీపే యా నదీ తస్యా నామ గఙ్గే సరస్వతి ।
తతస్స్విష్టకృదాది స్యాద్దీయతే వృషభస్తతః ॥
బ్రహ్మణే తదభావే తు బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రదీయతే ।
యద్వ్యవోచపదిశేద్వృద్ధా బ్రాహ్మణీ సాధవః ప్రియా ॥
పత్నీ కుర్యాదిహాపి స్యాన్నాన్దీశ్రాద్ధం పురైవ తు ।
నావర్తేత ఇదం కర్మ ప్రతిగర్భమితి స్థితిః ॥ ఇతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్- వీణాగాథినౌ సంశాస్తి సోమం రా-
జానం సంగాయేతామితి ॥ ,, సోమో నో రాజాఽవతు మానుషీః
ప్రజా నివిష్టచక్రాఽసావితి, యాం నదీముపవసితా భవన్తి । బ్రా-
హ్మణ్యశ్చ వృద్ధా జీవపత్న్యో జీవప్రజా యద్యుపదిశేయుస్తత్-

త్కార్యః। ఋషభో దక్షిణా। ఇతి॥

అస్యార్థః॥ వీణా చ గాథా చ వీణాగాథే। తే య-యోస్తౌ తథోక్తౌ। తౌ సంశాన్తి సంప్రేష్యతి। సోమం రాజానం సఙ్గాయేతా మితి। తౌ చ ఏతాం గాథాం గాయత ఇత్యాహ। అసావిత్యస్య స్థానే యస్యా నద్యాః సమీపే వసన్తి తస్యా నామ ఆమన్త్రణవిభక్త్యా బ్రూయాతామ్। నివిష్ట చక్రా గఙ్గే ఇతి। ఏవం గుణయుక్తౌ బ్రాహ్మణ్యోయద్యత్ బ్రూయుః। తత్తత్కా-ర్యమ్। ప్రైషందత్వా స్విష్టకృదాదిసర్వం సమాపయేత్॥ ఋ-షభో గౌరాసేచనసమర్థః। తం దక్షిణాం దద్యాత్। అత్ర తు స్వయమేవ కర్తా। కుతః। అస్యై మే పుత్రకామాయై ఇతి లి-ఙ్గాత్। కస్మై తర్హి దక్షిణా। బ్రహ్మణె। యద్యస్తి సః। తద-భావే సన్నిహితేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యః। కర్మాఙ్గత్వాద్దక్షిణానామ్॥ అత్ర భగవాన్—

సోమం రాజానమిత్యాది ప్రైషేణ ప్రేషితౌ ద్విజౌ।
ఋచం సామె న ఇత్యాద్యాం గాయేతాం సహ వీణయా॥
తతః సామో న ఇత్యాదెఋచొన్తె నిత్యసంయుతాత్।
నివిష్టచక్రా ఇత్యస్మాత్పదాత్తు సమనన్తరమ్॥
తౌదమ్వతీ మహానద్యా యస్యా విషయవాసి నౌ।
తన్నామ సమ్బుద్ధ్యన్తం చ వదెతాం గాయకౌ ద్విజౌ॥
నిష్టచక్రా కావేరీ త్యేవమాదిని దర్శనమ్।
యది తత్సామనాధీతం త్రిజఁవెత్త్వామృచం తదా॥
ప్రైషస్యానన్తరం కుర్యాదుపరిష్టాత్తనం విధిమ్।
బ్రాహ్మణ్యోజీవపత్న్యశ్చ జీవపుత్రావయోఽధికాః॥
యద్యద్వదెయుస్తత్తచ్చ కుర్యాద్దద్యాత్తథా వృషమ్।

విదుషే ద్విజముఖ్యాయ బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తతః ॥ ఇతి

—సాయణీయే జాతుకర్ణ్యః—

సీమన్తోన్నయనం కుర్యాన్నకుర్యాత్పుంసవం యది ।
పుంసవం ప్రాగ్వినివృత్త్య తతస్సీమన్తమున్నయేత్ ॥

కాలదీపభాష్యే—

సీమన్తకాలే సంప్రాప్తే త్వకృతే పుంసవే యది ।
స్వకాలే బలవత్యత్ర సీమన్తస్యాపి సమ్భవః ॥

స్మృతిభాస్కరే—

మృతో దేశాన్తరగతో భర్తా చేత్ సంస్కృతేః పురా ।
దేవరో వా గురుర్వాఽపి వంశ్యో వాఽపి సమాచరేత్ ॥

అకృతసీమన్తాయాః ప్రసవే విశేషమాహ సత్యవ్రతః—

స్త్రీ యద్యకృతసీమన్తా ప్రసూయేత కథం చన ।
గృహీతపుత్రవిధివత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥

గార్గ్యోఽపి—యది సీమన్తతః పూర్వం ప్రసూతా చేత్తు భామినీ ।
తదానీం పటకే గర్భం స్థాప్య సంస్కారమాచరేత్ ఇతి ॥

అత్ర నివృత్తే సీమన్తే తద్దినే తద్గృహే భోక్తుః ప్రాయశ్చిత్త-
ముచ్యతే—

పరాశరప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే-ధౌమ్యేన—

బ్రహ్మోదనే చ సోమే చ సీమన్తోన్నయనే తథా ।
జాతశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఇతి

బ్రహ్మౌదనాఖ్యం కర్మాధానాద్యఙ్గభూతం సోమసాహచర్యాత్-

ఋగ్విధానే—అరాణివేజ్జపేన్మన్త్రం శతవారం న సంశయః ।
సీమన్తే చ యదా భుఙ్క్తే ముచ్యతే కిల్బిషాత్తదేతి ॥

అథదానీమస్మిన్కర్మణి వినియుక్తమన్త్రాణామర్థః—

కథ్యతే—ధాతాదదాత్వితి। ధాతా విధాతా ప్రాచీం ప్రాక్ప్ర- లభవాం జీవాతుం జీవనాయ పర్యాప్తాం అక్షితాం క్షయరహితాం రయిం దాశుషే హవిః ప్రదాత్రే మహ్యం దదాతు। వయం దే- వస్య ద్యోతనాత్మకస్య వాజినీవతః హవిర్లక్షణమన్నం వాజం తద్వరే ప్రజా వాజినీ : తద్వతో ధాతుః సుమతిం భక్త్యేష్వనుగ్ర- హాత్మికాం బుద్ధిం ధీమహి అభిధ్యాయేమ ॥

ధాతా ప్రజానామితి ॥ ఉత అపి చ అయమేవ ధాతా సర్వాసాం ప్రజానాం రాయోధనస్య ఈశే ఈష్టే ధాతేవ ఇదం విశ్వం భువనం జజాన। అంతర్భావితణ్యర్థో జనిః జనయా- మాస ధాత్రైవ కృష్ణః ప్రజా అనిమిషా అనిమిషేణ చక్షుషా అ- భిచష్టే। అభిపశ్యతి। తస్మై ధాత్ర ఇత్। ధాత్రేఏవ ఇదం ఘృ- తవత్। హవ్యం హే మదీయా ఋత్విజః జుహోత జుహుత ॥

రాకామహమితి ॥ పౌర్ణమాస్యధిష్ఠాత్రీ దేవతా రాకా అ- హం సుహవాం స్వాహ్వాన్తాం రాకాం సుష్టుతీ సుష్టుత్యా శోభన- యా స్తుత్యాహువే ఆహ్వయామి సా నః అస్మాకం స్తుతిం శృణో- తు। సుభగా సౌభాగ్యయుక్తా సా చేత్మనాహృదయేన బోధతు। బుధ్యతాం తదనన్తరం అపః అపఇతి కర్మనామ తత్సీమన్తోన్న- యనలక్షణమ్ కర్మ అచ్ఛిద్యమానయా సూచ్యా సూచస్థానీయ- యా బుద్ధ్యా సీవ్యతు ఛిద్రాఽపిధానేన సుష్ఠు కరోతు। తదనన్త- రం। శతదాయం బహూనాం దాతారముక్థ్యం ఉక్థ్యవన్తం వీరం సమర్థం పుత్రం దదాతు ॥

యాస్తేరాకఇతి ॥ హే రాకే యాః త్వదీయాః సుమతయః అనుగ్రహాత్మికా బుద్ధయః సుపేశసః సురూపాః సన్తి యాభిర్దా- శుషే హవిః ప్రదాత్రే యజమానాయ వసూని ధనాని దదాసి

తాభిర్మతిభిః హే సుభగే సుమనాః సహస్రపోషం బహువిధం పోషం రరాణా దదత్ త్వం అస్మానుపాగహి । ఉపాగచ్ఛ ॥

నేజమేషేతి ॥ స్కన్దగ్రహేష్వన్యతమః । హే నేజమేష-త్వాఽహి గర్భస్య దూషకః అతః కారణాత్త్వంపరాపత పరా-గచ్ఛ । యద్యవశ్యం త్వయా గన్తవ్యం తర్హి సుపుత్రః సన్ పు-నరాపత । శోభనం పుత్రం గృహీత్వా పునరాగచ్ఛ ఆగత్య చ మే పుత్రకామాయయై । పుత్రకామాయ అస్యై అస్యాం భా-ర్యాయాం యః పుమాన్ గర్భస్తిష్ఠతి తం గర్భమాధేహి । ఆధత్స్వ ॥

యథేయమితి ॥ మహీ మహతీ ఇయం పృథివీ ఉత్తానా-సతీ యథా గర్భమాదధేహి యథా క్షితిః ద్యులోకే నిషిక్తం వృష్టిలక్షణం రేతోగృహీత్వా సస్యలక్షణం గర్భం దధాతి తథా త్వంతం గర్భం దశమే మాసిసూతవే సోతు ప్రసవాయ । ఆధే-హి । గర్భమాధేహి । ధారయ ॥

విష్ణోశ్శ్రేష్ఠేతి । విష్ణోః శ్రేష్ఠేన రూపేణ యుక్తం పు-మాంసం పుత్రాన్ పుత్రం అస్యాన్నార్యాం గవీన్యాం । గవీనీతి స్త్రీణాం దీర్ఘస్యాఽభిదానం । తస్యాం దశమే మాసి సూతవే ప్రసోతుమాధేహి ॥

ప్రజాపతఇతి మన్త్రశ్చేలో వ్యాఖ్యాయతే ॥ ఇతి మన్త్రార్థాః-

—అథ సీమన్తోన్నయనప్రయోగః—

గర్భమాసాపేక్షయా ప్రాగుక్తే చతుర్థాదౌ మాసే శు-క్లపక్షే ప్రాగభిహితే తిథౌ దివా చన్ద్రమసాధిష్టితస్య పుష్యాదేః పున్నక్షత్రస్య మధ్యముపాదద్వయే పత్న్యాః సీమన్తకర్మకరిష్యన్ పతిః పూర్వేద్యురానడుహమజినమపక్వఫలయుగ్మయుతౌపుదుమ్బ-

రస్తబకౌ తదభావే అన్యస్తబకౌ వా త్రిః శుక్లవర్ణాం శలలీం
త్రీణికుశపిఞ్జూలాని చ సమ్పాద్య ప్రాగుక్తవద్గృహయజ్ఞమాభ్యు-
యికం చ కృత్వాఽఽచార్యః పరేద్యుః ప్రాతరనుష్ఠాయ మఙ్గ-
ళస్నానం పరినిహితాఽహతవాసోయుగలామలఙ్కృతాం పత్నీ-
మాసనఉపవేశ్య పుణ్యాహవాచనానన్తరం దేశకాలావనూద్య మ-
మ పత్న్యాః గర్భాభివృద్ధిపరిపన్థిపిశితరుధిరప్రియాఽలక్ష్మీభూతరా-
క్షసీగణ దూరనిరసనక్షమసకలసౌభాగ్యమూలభూత మహాలక్ష్మీస-
మావేశనద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం స్త్రీసంస్కారలక్షణ-
సీమన్తోన్నయనాఖ్యం కర్మ కరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య । వధూఙ్కృ-
తకౌతుకబన్ధామర్చితాభీష్టదేవతాం విధాయ శోభనే ముహూ-
ర్తే ఔపాసనాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య సమిద్ద్వయమాదాయ పునర్దే-
శకాలౌనిర్దిశ్య అద్య కరిష్యమాణే సీమన్తోన్నయనహోమే దేవ-
తాపరిగ్రహార్థమిత్యాది చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా *ధాతా-
రంధాతారం రాకాంరాకాం విష్ణుంవిష్ణుంవిష్ణుం ప్రజాపతిఞ్చైతాః
ప్రధాన దేవతా ఆజ్యేన శేషేణస్విష్టకృతమిత్యాదిపూర్వవదుక్త్వాఽ-
గ్నావాధాయ పరిసమూహనాది పరిషేచనాన్తం కృత్వా ప్రత్య-
గగ్నేః స్వస్యదక్షిణతః ప్రాగ్గ్రీవముత్తరలోమ కర్మానడుహమజిన-
మాస్తీర్య ప్రాగుక్తవదుదగగ్నేః ప్రోక్షణపాత్రస్రువౌ ప్రణీతా-
పాత్రమాజ్యపాత్రం ఇధ్మాబర్హిషీ క్రమాదాసాద్య పవిత్రకరణా-
పాఠాన్తరమ్.

ద్యాజ్యసంస్కారాన్తే తస్మిన్నజినే తామాచాన్తసలిలాం పత్నీం
ప్రాఙ్ముఖీముపవేశ్య తయా పాణినాస్పృష్టస్సన్నిధ్మాధానాద్యాజ్య-
భాగాన్తం కృత్వా ॥

*ధాతారం ద్వివారం, రాకాం ద్వివారం, విష్ణుం త్రివారమితి-

ధాతాదదాతు దాశుషఇతి మన్త్రద్వయస్య హిరణ్యగర్భో ధాతా ఆద్యా నుష్టుప్ । ద్వితీయా త్రిష్టుప్ ॥

“ ధాతా దదాతు దాశుషే ప్రాచీం జీవాతుమక్షితాం । వయం దేవస్య ధీమహి సుమతిం వాజినీవతః స్వాహా ॥ ధాత్రఇదం నమమ ॥ ధాతా ప్రజానాముత రాయఈశే ధాతేదం విశ్వం భువనం జజాన । ధాతా కృష్టీరనిమిషాఽభిచష్టే ధాత్ర ఇద్ధవ్యం ఘృతవజ్జుహోతస్వాహా ” ॥ ధాత్రఇదం ॥

రాకామహామితి మన్త్రద్వయస్య గృత్సమదోరాకా జగతీ॥

“ రాకామహం సుహవాం సుష్టుతీహువే శృణోతునః సుభగా బోధతుత్మనా । సీవ్యత్వపః సూచ్యాఽచ్ఛిద్యమానయా దదాతు వీరం శతదాయముక్థ్యమ్ ॥ స్వాహా- రాకాయాఇదం—

“ యాస్తేరాకే సుమతయః సుపేశసోయాభిర్దదాసి దాశుషే వసూని । తాభిర్నో అద్య సుమనా ఉపాగహి సహస్రపోషం సుభగేరరాణా ॥ ” స్వాహా- రాకాయాఇదం—

నేజమేషఇతి మన్త్రత్రయస్య హిరణ్యగర్భోవిష్ణురనుష్టుప్ ॥

“ నేజమేషపరాపత సుపుత్రః పునరాపత । అస్యై మే పుత్రకామాయై గర్భమాధేహి యః పుమాన్ ॥ స్వాహా- విష్ణవ ఇదం—

,, యథేయం పృథివీమహ్యుత్తానా గర్భమాదధే। ఏ-

వన్తం గర్భమాధేహి దశమే మాసిజాయతే॥స్వాహా-విష్ణవఇదం-

,, విష్ణోశ్శ్రేష్ఠే న రూపేణాఽస్యాన్నార్యాం గవీన్యాం।

పుమాంసం పుత్రానాధేహి దశమె మాసి సూతవే" ॥ స్వాహా ॥
విష్ణవ ఇదం నమమ ॥

ప్రజాపతే హిరణ్యగర్భః ప్రజాపతిస్త్రిష్టుప్॥

,, ప్రజాపతే నత్వదేతాన్యన్యోవిశ్వా జాతాని పరితా బ-

భూవ। యత్కామాస్తే జుహుమస్తన్నోఅస్తు వయం స్యామపత-

యోరయీణాం స్వాహా॥ ప్రజాపతయ ఇదం నమమ ॥

ఏతైరష్టాభిర్మన్త్రైరష్టావాఽజ్యాహుతీర్హుత్వా పత్న్యాః
పశ్చిమతః ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ అపక్వఫలయుగ్మాన్వితఃపోదుమ్బరస్త-
బక ద్వయం త్రిః శుక్లాం శలలీం కుశాఙ్కురత్రయం చ పాణినైకీ
కృత్య గృహీత్వా తన్మూలేన పత్న్యాః కేశలలాటయోః సన్ధిమా-
రభ్యామూర్ధ్నప్రదేశాద్యథా సీమన్తరేఖా భవతి తథా భూర్భు-
వః స్వరోమితి మన్త్రం ప్రత్యున్నయనముచ్చారయన్ త్రిశ్చతు-
ర్వా కేశాన్పృథక్కృత్య యథాచారం సగోధూమామౌదుమ్బర-
మాలాం తత్కంఠే నిధాయ వీణా గాథినౌ ద్విజౌ సోమంరాజా-
నం సఙ్గాయతామితి ప్రేషయేత్తౌ చ వీణాగాథినౌ ॥

,, సోమోనోరాజావతుమానుషీః ప్రజాన్నివిష్టచక్రా కా-
వేరీతి" సన్నిహిత నదీనామ సమ్బుద్ధ్యన్తముచ్చారయంతౌ వీ-
ణాం గాపయేతాం సామగానాపరిజ్ఞానే ఇమం మన్త్రం త్రిః ప-

తతాం తతోభర్తా స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య బ్రహ్మణె దక్షిణాం వృషభం బ్రహ్మభావే బ్రాహ్మణాయవిదుషే దత్వా పతిపుత్రవతీభిర్వృద్ధబ్రాహ్మణీభిరుపదిష్టమాచారం చ కారయిత్వా కర్మాన్తేకర్తవ్యం స్వస్తివాచనం పూర్వవత్కుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయె ప్రయోగపారిజాతె షోడశకర్మకాణ్డె సీమన్తోన్నయనప్రకరణమ్.

—— అథ విష్ణుబలిప్రకరణమ్ ——

నమామి బలితస్తుష్టం హరిం ప్రహ్లాద దైవతమ్ ।
ప్రత్యర్థిప్రాణనిర్యాణ ప్రయోగ పరమౌషధమ్ ॥

అథేదానీం విష్ణుబలిరభి ధీయతే——

తస్య తావత్కాలప్రమాణమాహ- ఆశ్వలాయనాచార్యః——

తథా విష్ణుబలిశ్చాఽపి సప్తమాద్ధన్తు తుష్టయె ।
ప్రతిగర్భం బలిః కార్యః సీమన్తశ్చ ప్రశస్యతె ॥
అకృతె చ భవేద్దోషః కృతె పుష్టిం సమృచ్ఛతి ।
గర్భబాధా నివృత్త్యర్థం సుఖసూత్యర్థమేవ చ ॥
మహాదోషాఽపనుత్త్యర్థం బలిః కార్యోయథా విధి ।

అత్ర తిథ్యాది విధిరుచ్యతె- శ్రీధరీయె——

రోహిణ్యాం వా వైష్ణవె పూర్వపక్షే-
ద్వాదశ్యాం వా సప్తమే వా తిథౌ చ ॥
మధ్యె వాఽహ్నః పూర్వభాగే న రాత్రౌ-
విష్ణోః పూజాం కారయేద్గర్భపుష్ట్యై ॥

అత్ర మాసవిధిస్తు——మాసెఽష్టమె విష్ణుబలిం చ కుర్యాదితి పూర్వమేవాభిహితః ॥ తథా చ వసిష్ఠః——

మాసేఽష్టమే చ గర్భస్య కుర్యాద్విష్ణోర్బలిక్రియామ్ ।
శ్రవణే చైవ రోహిణ్యాం పుష్యే చైవ ప్రశస్యతే ॥
ద్వితీయా సప్తమీ చైవ ద్వాదశీ చ శుభాతిథిః ।
శుభగ్రహోదయాశ్శ్రేష్ఠాస్తేషాఞ్చ దివసా అపి ॥
పాపాస్త్ర్యాయారిగాః శ్రేష్ఠా నేష్టాస్సర్వేఽష్టమస్థితాః ॥ఇతి॥

వృద్ధగార్గ్యశ్చాహ—

గర్భపుష్ట్యై విష్ణుమాసే విష్ణుపూజాం విధానతః ।
శుక్లామ్బరధరః కుర్యాన్నియతోఽథ యమాన్వితః ॥
నాన్యథా గర్భవృద్ధిస్స్యాదిత్యువాచ చతుర్ముఖః ।
పీతామ్బరం కృష్ణవర్ణం శఙ్ఖచక్ర గదాధరమ్ ॥
వైకుణ్ఠవాసినం విష్ణుంమృత్కుంభేవిన్యసేత్తతః ॥

విష్ణోశ్చ రూపం కనకేన కృత్వా తల్లిఙ్గమన్త్రేణ సువర్ణపుష్పైః ।
వస్త్రాక్షతైర్గుగ్గులధూపదీపైర్నైవేద్యతామ్బూలఫలేన సమ్యక్ ॥
ఏవం పూజాం ప్రకుర్వీత గర్భాణాం రక్షణాయ చ ।
బ్రాహ్మణాయ ప్రదద్యాత్తు ప్రతిమాం వస్త్రసంయుతామ్ ॥ఇతి॥

ఆశ్వలాయనాచార్యః—

వర్జయేత్సర్వకర్మాణి విపత్ప్రత్యరనైధనే ।
చన్ద్రాష్టమే చ యత్నేన వధనాశవ్యయే తథా ॥
అనభీష్టో యది భవేత్తిష్యశ్చ శ్రవణేన వా ।
సావిత్రనైఋతాదిత్యవైశ్వదేవేన వా ద్విజైః ॥
ఏతైర్ఋక్షైశ్చ సీమన్తో బలిశ్చాఽపి విధీయతే ।
ప్రాజాపత్యమరుత్పౌష్ణధిష్ణైర్వాఽపి త్వనమ్భవే ॥

వ్యయోద్వాదశ చన్ద్రః— బలిః ప్రశస్యతే సమ్యగ్ఘితార్థాయ క్రియావతాం తౌ తు సన్మఙ్గళస్నాతౌ దమ్పతీ అహతామ్బరౌ ॥

భవేతాం పూర్వదివసే నాన్దీశ్రాద్ధాదయస్తథా ।
ప్రాజ్కర్ణాగ్నిం సమాధాయ సుముహూర్తే గృహేఽథవా ।
ఘృతైర్హుత్వాజ్యభాగాన్తం స్థణ్డిలే చాఽర్చయేద్ధరిమ్ ॥
పద్మస్థం స్వస్తికస్థం వా సమభ్యర్చ్య నివేద్య చ ।
అగ్నేర్దక్షిణతః కుర్యాత్ స్థణ్డిలే యజనం హరేః ॥
వినా స్థణ్డిలయోగేన కేచిజ్జుహ్వతి చ ద్విజాః ।
ఆజ్యాక్తే నైవ చరుణా వక్ష్యమాణో హునేత్పతిః ॥
అతో దేవా ఇతి చరుం తస్మిన్నగ్నావధిశ్రితమ్ ।
షడ్భిర్విష్ణోర్నుకాద్యైశ్చ దశభిస్సప్తభిర్హునేత్ ॥
సంవామిత్యష్టభిర్ఋగ్భిశ్చతుర్దశభిరేవ చ ।
పర ఇత్యథ సూక్తేన పౌరుషేణ విచక్షణః ॥
హునేదాదావథాన్తే వా విష్ణుర్యోనిమితి త్రిభిః ।
చతుష్షష్టిభిరన్నేన హునేదేవం బలౌ హరేః ॥
అగ్నేః ప్రాగుత్తరే భాగే లిప్తాఙ్గాం గోమయేన తు ।
సితేన రజసా కుర్యాచ్చతురశ్రం చతుష్పథమ్ ॥
తథా చతుఃషష్టిపదం కృత్వా స్పృష్టం యథా విధి ।
చతురఙ్గులమానేన ప్రతిప్రతి తతో బలిమ్ ॥
నిర్ఋత్యాదిషు తేష్వన్నే స్వస్వమన్త్రైర్వికిరేద్బలిమ్ ।
పిణ్డమేకం చ తన్మధ్యే దద్యాదర్ఘ్యం చ విష్ణవే ॥
నమో నారాయణాయేతి తారాద్యం మన్త్రముచ్చరేత్ ।
దమ్పతీ ప్రాశయేతాం చ పృథక్పిణ్డద్వయం శుభమ్ ॥
స్వయం కర్తా చరేత్కర్మ పత్న్యై స్పృష్టమితి ద్విజః ।
తతః స్విష్టకృతం హుత్వా హోమశేషం సమాపయేత్ ॥

దక్షిణాం గురవే దత్వా భుంజీతాఽథ ద్విజైస్సహ ।
బలిరేవం ప్రకర్తవ్యః ప్రతిగర్భం ద్విజాతినేతి ॥
వైష్ణవ్యోహ్యష్టమోమాసో విష్ణుర్గర్భస్య దేవతా ।
బలిం చ తూష్ణీం వా కుర్యాద్గర్భస్య పరిపుష్టయే ॥ ఇతి.

— అథ విష్ణుబలి ప్రయోగః —

గర్భాష్టమే మాసి పూర్వేద్యుర్దమ్పతీ స్నాత్వా ధృతాఽహతవాససావలఙ్కృతౌ భవేతాం । తతః పతిః ప్రాగుక్తగ్రహయజ్ఞమాభ్యుదయికం చ కృత్వా పరేద్యుః పుణ్యాహవాచనానన్తరం గుర్విణ్యామమ ధర్మపత్న్యాః గర్భస్య నిర్బాధపరిపోషణపూర్వక సుఖప్రసూతి సిద్ధ్యర్థం గర్భాధిదేవతావిష్ణుప్రీతికామోఽహం శ్రీవిష్ణుబలినామ కర్మ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య । ప్రాగుక్తలక్షణే ముహూర్తే గృహాఙ్గణే గృహే వా ప్రాగుక్తవిధినా స్థణ్డిలే ఔపాసనాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య పునర్దేశకాలౌ నిర్దిశ్య అద్య కరిష్యమాణే విష్ణుబలిహోమే దేవతాపరిగ్రహార్థమిత్యాది చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా విష్ణుం ప్రధానదేవతాం చతుఃషష్టివారం చరుద్రవ్యేణ శేషేణ స్విష్టకృతమిత్యాది ప్రాగుక్తవదుక్త్వా అన్వాధాయ పరిసమూహనాద్యాజ్యే దర్భాగ్రద్వయక్షేపణాన్తం కృత్వా సిద్ధాన్నమగ్నిసమీపే నిధాయ తేన సహాజ్యం త్రిఃపర్యగ్నికృత్వా ఆజ్యోద్వాసనాది స్రువసమ్మార్జనం కృత్వా అన్నం పాత్రాన్తరే పృథక్కృత్వాగ్నావధిశ్రిత్య అభిఘార్యోదగుద్వాస్య ఆజ్యాద్దక్షిణతో బర్హిష్యాసాద్య ప్రత్యభిఘారణాది ఆజ్యభాగాన్తం కృత్వా అగ్నేర్దక్షిణభాగే స్థణ్డిలం గోమయేనోపలిప్య తత్ర స్వస్తికం వా పద్మం వా రజసాఽఽలిఖ్య తత్ర మనోహరం సుశుద్ధం పుణ్యజలైరాపూరితం సూత్రవేష్టితం నవం మృత్కలశం సం-

స్థాప్య తదుపరినవవస్త్రమాస్తీర్య సౌవర్ణీం ధృతపీతామ్బరశఙ్ఖ-
చక్రగదాపద్మాం విష్ణుప్రతిమాం కలశోపరి సంస్థాప్య అతో దేవా-
ఇత్యృచా సువర్ణపుష్పగుగ్గులధూపదీపఫలయుక్తనైవేద్యయుత-
షోడశోపచారైః సమ్పూజ్య । పునర్యథాసనమాసిత్వా తయా
పత్న్యా పాణినా స్పృష్టస్సన్ అవదానధర్మేణ చరుమవదాయ
స్రుచా చతుష్షష్టిమన్త్రైశ్చతుష్షష్టిమాహుతీర్జుహుయాత్ ॥

తత్ర మన్త్రాః—

అతో దేవా ఇతి షళర్చస్య మేధాతిథిర్విష్ణుర్గాయత్రీ—

,, అతో దేవా అవన్తు నః—విష్ణోర్యత్పరమం పదమ్ '' ॥

విష్ణోర్నుకమితి సప్తదశర్చస్య సూక్తస్య ఔచథ్యపుత్రో
దీర్ఘతమా ఋషిః విష్ణుర్దేవతా ప్రథమం సూక్తం త్రైష్టుభం
ద్వితీయా త్రితీయా చ జగత్యౌ ॥

,, విష్ణోర్నుకం వీర్యాణి ప్రవోచం యః పార్థివాని వి-
మమే రజాంసి । యో అస్కభాయదుత్తరం సధస్థం విచక్రమాణ
స్త్రేధోరుగాయః ॥ ప్రతద్విష్ణుస్స్తవతే వీర్యేణ మృగో న భీమః కు-
చరో గిరిష్ఠాః । యస్యోరుషు త్రిషు విక్రమణేష్వధిక్షియన్తి భువనాని
విశ్వా ॥ ప్రవిష్ణవే శూషమేతు మన్మ గిరిక్షిత ఉరు గాయాయ
వృష్ణే । య ఇదం దీర్ఘం ప్రయతం సధస్థమేకో విమమే త్రిభి-
రిత్పదేభిః ॥ యస్య త్రీ పూర్ణా మధునా పదాన్యక్షీయమాణా

స్వధయా మదన్తి । య ఉ త్రిధాతు పృథివీముత ద్యామేకో దాధార భువనాని విశ్వా ॥ తదస్య ప్రియమభి పాథో అశ్యాన్నరో యత్ర దేవయవో మదన్తి । ఉరుక్రమస్య సహి బన్ధురిత్థా విష్ణోః పదే పరమే మధ్వ ఉత్సః ॥ తా వాం వాస్తూన్యుశ్మసి గమధ్యై యత్ర గావో భూరిశృఙ్గా అయాసః । అత్రాహ తదురుగాయస్య వృష్ణః పరమం పదమవ భాతి భూరి ॥ ప్ర వః పాన్తమన్ధసో ధియాయతే మహే శూరాయ విష్ణవే చార్చత । యా సానుని పర్వతానామదాభ్యా మహస్తస్థతురర్వతేవ సాధునా ॥ త్వేషమిత్థా సమరణం శిమీవతోరిన్ద్రావిష్ణూ సుతపా వామురుష్యతి । యా మర్త్యాయ ప్రతిధీయమానమిత్కృశానోరస్తు రసనా మురుష్యథః ॥ తా ఈం వర్ధన్తి మహ్యస్య పౌంస్యన్ని మాతరా నయతి రేతసే భుజే । దధాతి పుత్రోవరం పరం పితుర్నామ తృతీయమధి రోచనే దివః ॥ తత్తదిదస్య పౌంస్యం గృణీమసీనస్య త్రాతురవృకస్య మీఢుషః । యః పార్థివాని త్రిభిరిద్విగామభిరురు క్రమిష్టోరుగాయాయ జీవసే ॥ ద్వే ఇదస్య క్రమణే స్వర్దృశోభిఖ్యాయ మర్త్యో భురణ్యతి । తృతీయమస్య నకిరా దధర్షతి వయశ్చన పతయన్తః పతత్రిణః ॥ చతుర్భిః సాకం నవతిం చ నామభిశ్చక్రం న వృత్తం వ్యతీꣳర

వీవిపత్ । బృహచ్ఛరీరో విమిమాన ఋక్వభిర్యువా కుమారః ప్ర-త్యేత్యాహవమ్ ॥ భవా మిత్రో న శేవ్యో ఘృతాసుతిర్విభూతద్యుమ్న ఏవయా ఉ సప్రథాః । అధా తే విష్ణో విదుషా చిదర్ధ్యః స్తోమో యజ్ఞశ్చ రాధ్యో హవిష్మతా ॥ యః పూర్వ్యాయ వేధసే నవీయసే సుమజ్జానయే విష్ణవే దదాశతి । యో జాతమస్య మహ-తో మహి బ్రవత్సేదు శ్రవోభిర్యుజ్యం చిదభ్యసత్ ॥ తము స్తోతారః పూర్వ్యం యథా విద ఋతస్య గర్భం జనుషా పిపర్తన । ఆస్య జానన్తో నామ చిద్వివక్తన మహస్తే విష్ణో సుమతిం భజామహే ॥ త-మస్య రాజా వరుణస్తమశ్వినా క్రతుం సచన్త మారుతస్య వేధ-సః । దాధార దక్షముత్తమమహర్విదం వ్రజం చ విష్ణుః సఖివాఀ అపోర్ణుతే ॥ ఆ యో వివాయ సచథాయ దైవ్య ఇన్ద్రాయ విష్ణుః సుకృతే సుకృత్తరః । వేధా అజిన్వత్త్రిషధస్థ ఆర్యమృతస్య భాగే యజమానమాభజత్ స్వాహా ॥ విష్ణవ ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యక్త్వా ॥

సంవామిత్యష్టర్చస్య సూక్తస్య భరద్వాజో విష్ణురనుష్టుప్ ॥

“ సంవాం కర్మణా సమిషా హినోమీన్ద్రావిష్ణూ అపస-స్పారే అస్య । జుషేథాం యజ్ఞం ద్రవిణం చ ధత్తమరిష్టైర్నః

పథిభిః పారయన్తాస్వాహా ॥ విష్ణవఇదం ॥ యా విశ్వాసాం జనితా-
రామతీనామిన్ద్రావిష్ణూ కలశా సోమధానా । ప్రవాఙ్గిరః శస్య-
మానా అవన్తు ప్రస్తోమాసో గీయమానాసో అర్కైస్స్వాహా ॥
ఇన్ద్రావిష్ణూమదపతీమదానామాసోమం యాతం ద్రవిణోదధా
నా । సంవామంజం త్వక్తుభిర్మతీనాం సంస్తోమాసః శస్య మా-
నాసఉక్థైః స్వాహా ॥ ఆవామశ్వాసో అభిమాతిషాహఇన్ద్రావిష్ణూ
సధమాదోవహన్తు । జుషేథాం విశ్వా హవనామతీనాముపబ్ర-
హ్మాణి శృణుతం గిరోమెస్వాహా ॥ ఇన్ద్రావిష్ణూ తత్పనయాయ్యం
వాం సోమస్య మదఉరుచక్రమాథే । అకృణుత మన్తరిక్షం వ-
రియోప్రథతం జీవసేనోరజాంసిస్వాహా ॥ ఇన్ద్రావిష్ణూ హవిషా వా
వృధానాగ్రాద్వానా నమసారాతహవ్యా । ఘృతాసుతీ ద్రవిణం
ధత్తమస్మై సముద్రస్థః కలశః సోమధానస్స్వాహా ॥ ఇన్ద్రావిష్ణూ-
పిబతం మధ్వోఅస్య సోమస్య దస్రాజఠరం పృణేథాం । ఆవాము-
న్ధాంసి మదిరాణ్యగ్మం నుపబ్రహ్మాణి శృణుతం హవం మెస్వాహా ॥
ఉభా జిగ్యథుర్నపరా జయేథే న పరాజిగ్యే కతరశ్చనైనోః ।
ఇన్ద్రశ్చ విష్ణోయదపస్పృధేథాం త్రేధా సహస్రం వితదైరయే-
థాంస్వాహా" ॥ విష్ణవ ఇదం నమమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

పరోమాత్రయేతి వర్గద్వయస్య వసిష్ఠోవిష్ణురనుష్టుప్ ॥

,, పరోమాత్రయా తన్వావృధాన న తే మహిత్వమన్వశ్నువన్తి । ఉభే తే విద్మరజసీపృథివ్యా విష్ణోదేవత్వం పరమస్య వి-త్సేస్వాహా ॥ న తేవిష్ణో జాయమానో నజాతో దేవమహిమ్నః పర-మన్తమాప । ఉదస్తభ్నా నాకమృష్వం బృహన్తం దాధర్థప్రాచీం కకుభం పృథివ్యాఃస్వాహా ॥ ఇరావతీ ధేనుమతీ హి భూతం సూ-యవసినీ మనుషే దశస్యా । వ్యస్తభ్నారోదసీ విష్ణవే తే దాధ-ర్థపృథివీమభితోమయూఖైః స్వాహా ॥ ఉరుం యజ్ఞాయ చక్ర-థురులోకం జనయన్తా సూర్యముషాసమగ్నిం । దాసస్య చిద్వృ-షశిప్రస్య మాయా జఘ్నథుర్నరా పృతనాజ్యేషుస్వాహా॥ ఇన్ద్రా-విష్ణూ దృంహితాః శమ్బరస్య నవపురో న వతిం చ శ్నథిష్టమ్ । శతం వర్చినః సహస్రం చ సాకం హథోఅప్రత్యసురస్య వీరాన్ స్వాహా ॥ ఇయం మనీషాబృహతీ బృహన్తోరుక్రమాతవసా వ-ర్ధయన్తీ । రరేవాం స్తోమం విదథేషు విష్ణోపిన్వతమిషోవృజనే-ష్విన్ద్రస్వాహా ॥ వషట్తే విష్ణవాసఆకృణోమి తన్మేజుషస్వ శిపివి-ష్టహవ్యమ్ । వర్ధన్తుత్వా సుష్టుతయోగిరోమే యూయం పాత-

స్వస్తిభిస్సదానస్స్వాహా ॥ నూమర్తో౽దయతే సనిష్యన్యోవిష్ణ-
వఉరుగాయాయ దాశత్ । ప్రయస్సత్రాచా మనసా యజాత-
ఏతావన్తం నర్యమావివాసాత్స్వాహా ॥ త్వం విష్ణోసుమతిం విశ్వ-
జన్యామప్రయుతామేవయావోమతిం దాః । పర్చో౽యథా నః
సువితస్య భూరేరశ్వావతః పురశ్చన్ద్రస్య రాయస్స్వాహా ॥ త్రిర్దే-
వః పృథివీమేష ఏతాం విచక్రమే శతర్చసం మహిత్వా। ప్రవిష్ణురస్తు
తవసస్తవీయాం త్వేషం హ్యస్య స్థవిరస్య నామస్వాహా ॥ విచ-
క్రమే పృథివీమేషఏతాం క్షేత్రాయ విష్ణుర్మనుషే దశస్యన్ ।
ధ్రువాసో౽స్య కీరయోజనాస ఉరుక్షితిం సుజని మా చకారస్వా-
హా ॥ ప్రతత్తే అద్య శిపివిష్టనామార్యః శంసామివ యునాని
విద్వాన్ । తన్త్వాగృణామి తవసమతవ్యాన్ క్షయన్తమస్య రజ-
సః పరాకే స్వాహా ॥ కిమిత్తేవిష్ణోపరిచక్ష్యం భూత్ప్రయద్వవక్షే
శిపివిష్టోఅస్మి । మావర్పో౽అస్మదపగూహ ఏతద్యదన్యరూపః స-
మిథే బభూథస్వాహా ॥ వషట్తే విష్ణవాస ఆకృణోమి తన్మే జుషస్వ
శిపి విష్టహవ్యమ్ । వర్ధ౽ంతు త్వా సుష్టుతయో గిరోమే యూ-
యం పాతస్వస్తిభిస్సదానస్స్వాహా ॥ విష్ణవ ఇదం నమమేత్యుద్దే-
శత్యాగం కుర్యాత్ ॥

సహస్ర శీర్షేతి షోడశర్చస్య సూక్తస్య నారాయణః పురుషోనుష్టుప్ అన్త్యా త్రిష్టుప్ ॥

,, సహస్ర శీర్షాపురుషః —— సన్తి దేవాః ” ॥ స్వాహా ॥ విష్ణవ ఇదం నమమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

విష్ణుర్యోనిం మన్త్రత్రయస్య హిరణ్యగర్భోవిష్ణురనుష్టుప్ ॥

,, విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు —— మాసి సూతవేస్వాహా ” ॥ విష్ణవ ఇదం నమమ ॥ అనన్తరమగ్నేరైశాన్యాం సర్వతో ద్వాత్రింశదఙ్గులిమిత స్థణ్డిలం గోమయేనోపలిప్య సితేన రజసా చతురశ్రమారచయ్య తన్మధ్యే ప్రాగుదగాయతరేఖాద్వయలేఖనేన చతురశ్రమణ్డలచతుష్టయం సమ్పాద్య తస్యోపరి రేఖాద్వయస్య పార్శ్వయోః ప్రత్యేకరేఖాత్రయసంఖ్యయా ప్రాగాయతాః షడుదగాయతాశ్చ షడ్రేఖాః పరస్పరం చతురఙ్గులాన్తరాళమాలిఖ్య తత్ర నిష్పన్నేషు చతుష్షష్టిపదేషు నైరృతపదాదిక్రమేణ ప్రథమం బాహ్యావృత్తౌ తతోనన్తరా స్వాహ్యావృత్తిషు ప్రాగుక్తచతుఃషష్టిమన్త్రైః స్వాహాన్తైశ్చ చతుఃషష్టిపదేషు ప్రాదక్షిణ్యేన బలిం దత్వా సర్వత్ర విష్ణవ ఇదం నమమేత్యుద్దిశ్యత్యక్త్వా తన్మణ్డలమధ్యే ఓమ్ నమోనారాయణాయేతి బలిం దత్వా ఉద్దిశ్యత్యక్త్వా తేనైవ మన్త్రేణార్ఘ్యం దత్వా బలిశేషాత్కిఞ్చిదాదాయ పిణ్డద్వయం కృత్వా దమ్పతీపృథగశ్నీయాతాం । తతః పతిః పత్న్యాస్సహాస్పృష్టస్సన్ స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య సవస్త్రప్రతిమాం దక్షిణాఞ్చ గురవే దత్వా కర్మాన్తే కర్తవ్యస్వస్తివాచనం పూర్వవత్కృత్వా బ్రాహ్మణైస్సహ భుఞ్జీత ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
విష్ణుబలిప్రయోగః

— అథ గర్భిణీధర్మాః —

లక్ష్మీనృసిమ్హాభవతః కీర్తిస్త్రైలోక్యగర్భిణీ నూనమ్ ।
నోచేదియం కథం స్యాత్పాణ్డిత్యమేతద్ధర్మధారణాయాలమ్
అథేదానీం ప్రసఙ్గాద్గర్భిణీధర్మా నిరూప్యతే—

తత్ర పాద్మేఽదితిమాహ కశ్యపః—

నావస్కరేషూపవసేన్ముసలోలూఖలాదిషు ।
జలఞ్చ నావగాహేత శూన్యాగారఞ్చ వర్జయేత్ ॥
వల్మీకం నాఽధితిష్ఠేత న చోద్విగ్నమనా భవేత్ ।
విలిఖేన్న నఖైర్భూమిం నాఙ్గారేణ న భస్మనా ॥
న తుషాఙ్గారభస్మాస్థికపాలేషు సమావిశేత్ ।
వర్జయేత్కలహం లోకైః గాత్రభఙ్గం తథైవ చ ॥
నముక్తకేశీ తిష్ఠేత నాశుచిస్స్యాత్కదా చ న ।
న శయీతోత్తరశిరా న చైవాధశ్శిరాః క్వచిత్ ॥
న వస్త్రహీనానోద్విగ్నా న చార్ద్రావరణాశినీ ।
నామఙ్గల్యం వదేద్వాక్యం న చ హాస్యాధికా భవేత్ ॥
కుర్యాచ్ఛ్వశురయోర్నిత్యం పూజాం మాఙ్గల్యతత్పరా ।
తిష్ఠేత్ప్రసన్నవదనా భర్తుః ప్రియహితేరతా ॥
సన్ధ్యాయాం నైవ భోక్తవ్యం గర్భిణ్యాహిప్రయత్నతః ।
న స్థాతవ్యం న గన్తవ్యం వృక్షమూలేషు సర్వదా ॥
న శయానాసదా తిష్ఠేత్ ఖట్వాచ్ఛాయాం వివర్జయేత్ ।
సర్వౌషధీభిః కోష్ణేన వారిణా స్నానమాచరేత్ ॥
కృతరక్షాసు భూషా చ వాస్తుపూజనతత్పరా ।
దానశీలా తృతీయాయాం పార్వత్యాం భక్తిమాచరేత్ ॥

గర్భిణీ కుంజరాశ్వాది వాహహర్మ్యాధిరోహణమ్ ।
వ్యాయామం శీఘ్రగమనం శకటారోహణం త్యజేత్ ॥
శోకం రక్తవిమోకం చ సాధ్వసం కుక్కుటాసనమ్ ।
వ్యవసాయం దివాస్వాపం రాత్రౌ జాగరణం త్యజేత్ ॥
పతివ్రతా భవేన్నారీ విశేషేణ తు గర్భిణీ ।
అతిక్షారన్తు నా శ్నీయా దత్యమ్లమతి భోజనమ్ ॥
అత్యుష్ణమతిశీతం చ గుర్వాహారం పరిత్యజేత్ ।
యస్తు తస్యా భవేత్పుత్రః స్థిరాయుర్వృద్ధసమ్మతః ॥
అన్యథా గర్భపతనం సా చాప్నోతి న సంశయ ఇతి ॥

కపిలసంహితాయాన్తు—

మాతాఽథ గర్భగుప్త్యర్థం సాత్వికాహారసంయుతా ।
సదాచారా ధర్మశీలా సవ్రతైర్దేవతార్చనైః ॥
నాతిప్రాతస్తు భుంజీత నాతిమధ్యదిన తథా ।
సన్ధ్యాకాలె తు నాశ్నీయాన్నాకచ్ఛావర్తతె సదా ॥
నోచ్ఛిష్టానైవ మలినా న ప్రావృతముఖాసతీ ।
నారోహేత్పర్వతం చాశ్వం స్మశానం నేక్షయేత్సతీ ॥
నోత్తరేత్తు నదీన్నావా వృక్షాన్నారోహయేత్కదా ।
న ముక్తకేశీ నాభ్యక్తా భవేద్గర్భవతీ సతీ ॥
నోచ్ఛిష్టా న చ సంధ్యాసు తథైవ విషమస్థలె ।
నాధశ్శయీత విప్రేభ్యోదద్యాద్భక్త్యనుసారతః ॥
స్వేష్టవస్తు సుగన్ధాని తామ్బూలం చాష్టమఙ్గళమ్ ।
ద్వితీయమాసే కూశ్మాణ్డఫలం దద్యాన్మనోహరమ్ ॥
దద్యాత్సువాసినీభ్యోపి లభేత్తాభ్యః సదాశిషః ।
గర్భసంరక్షణార్థాయ నకుర్యాన్నఖకృన్తనమ్ ॥

హరిద్రా కర్ణపత్రం చ గుడ జీరక ఏవ చ ।
లాజాశ్చ లవణం పుష్పం ఫలమిత్యష్టమఙ్గళమ్ ॥
సూక్ష్మవస్త్రేణ సంవేష్ట్య గన్ధపుష్పాక్షతాదిభిః ।
అభ్యర్చ్యైకైకం విధానేన ద్వా వా ద్విజవరాయవా ॥
సువాసినీభ్యో వై తేషాం యథాలాభం ప్రదీయతే ।
శక్త్యైఫలం ఫలేయద్వా బహూని సుఖసిద్ధయె ॥
మాసే తృతీయే త్వభ్యర్చ్య దద్యాద్దాడిమముత్తమ్ ।
చతుర్థే మాతుళఙ్గఞ్చ నారికేళం చ పఞ్చమే ॥
షష్ఠేతు పనసం చూతం సప్తమె మాసిచాష్టమె ।
లికుచం నవమె మాసి కదళీఫలగుచ్ఛకమ్ ॥
సర్వదా సర్వమాసేషు ప్రశస్తం కదళీఫలమ్ ।
ఏవం దానేన నారీణాం సన్తతిప్రతిబన్ధకాః ॥
నశ్యన్తి సన్తతిం శుద్ధాం యాస్యన్తి శుభకర్మభిరితి ॥

మార్కణ్డేయపురాణేతు—

గర్భస్త్రీణాం తథాన్యస్తః కలిలస్యాత్సుదారుణః ।
తస్య రక్షా సదా కార్యా నిత్యం శౌచనిషేవణాత్ ॥
ప్రసిద్ధమన్త్రలిఖనాచ్ఛస్తమాల్యానుధారణాత్ ।
విశుద్ధగేహావసనాదనాయాసాచ్చ వై ద్విజ ॥
పరివర్తయతే తౌతు విరూపవికృతౌ ద్విజ ।
తౌతు వృక్షాది పరిఖా ప్రాకారామ్భోధి సంశ్రయా ॥
గర్భిణ్యాం పరివృత్తిం తౌ కురుతః పాదపాద్రిషు ।
అతో న వృక్షం నైవాద్రిం ప్రాకారం చ పయోనిధిమ్ ॥
పరిఖాం వా సమాక్రామేదబలా గర్భధారిణీ ।
గర్భహన్తుః సుతోవిఘ్నో మేహానీ చాఽపికన్యకా ॥

ప్రవిశ్య గర్భం హన్త్యేకో భుక్త్వా మే హాయతే పరా ।
జాయన్తే మేహనాదస్యాః సర్పమణ్డూకకచ్ఛపాః ॥
సరీసృపాణి చాన్యాని పురీషమథవా పునః ।
వృక్షచ్ఛాయాం శ్రితాం రాత్రావథవాఽపి చతుష్పథే ॥
శ్మశానకటభూమిష్ఠాముత్తరీయవివర్జితామ్ ।
నిద్రాహీనాం నిశీథోత్థాం ప్రవిశేతామిహా స్త్రియమితి ॥

అత్ర గర్భిణ్యాయాత్రాప్రాప్తౌ మాసనియమమాహ-బృహస్పతిః

చతుర్థేమాసి షష్ఠే వా హ్యష్టమే గర్భిణీ యదా ।
యాత్రా నిత్యం వివర్జ్యా స్యాత్ ఆషాఢేతు విశేషతః॥ ఇతి

— ఇతి గర్భిణీధర్మాః —

— అథ గర్భిణీపతి ధర్మాః —

గర్భిణ్యాయదభిలషితం తత్పతినా తద్దాతవ్యమ్—అన్యథా దోషశ్రవణాత్—తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః—

దోహదస్యాప్రదానేన గర్భోదోషమవాప్నుయాత్ ।
వైరూప్యం మరణం చాఽపి తస్మాత్కార్యం స్త్రియాః ప్రియమితి
సఙ్గ్రహేపి-గర్భిణీ వాంఛితద్రవ్యం తస్యై దద్యాత్ యథోచితమ్
సూతే చిరాయుషం పుత్రమన్యథాదోషమర్హతి ॥

ఆచార్యస్తు—వపనం మైథునం తీర్థం వర్జయేద్గర్భిణీపతిః ।
శ్రాద్ధం చ సప్తమాన్మాసాదూర్ధ్వం చాఽన్యచ్చ వేదవదితి

శ్రాద్ధం శ్రాద్ధభోజనమిత్యర్థః— అన్యత్తు- శవానుగమనాది తదుక్తం కాలవిధానే వ్యాఖ్యాయాన్తు—

క్షౌరం శవానుగమనం నఖకర్తనం చ-
యుద్ధన్తు వాస్తుకరణం త్వతిదూరయానం ॥

ఉద్వాహమబ్ధి జలస్నపనోపయోగమాయుః-
క్షయం భవతి గర్భిణీ కా పతీనామ్॥
క్షౌరం చ సాగరస్నానం న కుర్యాద్గర్భిణీ పతిః।
కృతవాన్యదిచేత్తస్యాః ప్రజా భవతి నధ్రువమితి॥

—ఇతి గర్భిణీపతి ధర్మాః—

—అథ సూతికాగృహనిర్మాణవిధిరుచ్యతే—

అవలంబామ్బుజాక్షస్య పదామ్బుజయుగం పరం।
యస్య రక్షస్సభాశాలా సమ్భవే సూతికా గృహమ్॥

అథేదానీం సూతికాగృహనిర్మాణవిధిరభిధీయతే—
తత్ర స్మృతిభాస్కరే- గర్గః—

వారేఽనుకూలె రాశౌ తు రిఃఫదోషాది వర్జితే।
స్వానుకూలదిశిప్రోక్తం సూతికాభవనం బుధైః॥

రత్నకోశేపి—ఆసన్నప్రసవేమాసి కుర్యాచ్చైవ విశేషతః।
తద్యత్ప్రసవ కాలేస్యాదితి శాస్త్రవినిశ్చయః॥

సూతికాగృహనిర్మాణ విధిమాహ వసిష్ఠః—

ఐన్ద్ర్యాం తు విశ్రమస్థానమాగ్నేయ్యాం పచనాలయమ్।
వారుణ్యాం భోజనగృహం నైరుత్యాం సూతికాగృహమ్॥
యామ్యాయాం శయనస్థానం వాయవ్యాం పశుమన్దిరమ్।
కౌబేర్యాన్తు ధనస్థానం ఐశాన్యం దేవతాలయమ్॥ ఇతి॥

గృహప్రవేశమాహ జ్యోతిర్వసిష్ఠః—

అథాతః సంప్రవక్ష్యామి సూతికాగృహవేశనమ్।
మత్యర్థనాశౌ మృత్యుశ్చ వృద్ధిపుష్ట్యాయురీప్సితమ్॥
మృత్యుశ్చ మరణం పిత్రోర్మరణం చ తత స్త్రిషు।
మేషాదిక్రమశో విద్యాత్ సూతికా గారవేశనే॥

గ్రహానుకూలే రాశౌ తు రిఫషష్ఠాష్టవర్జితే ।
సర్వే చాఽథ శుభాః కేన్ద్రే పాపాశ్చ త్రిషడాయగాః ॥
శుభాంశే శుభదృష్టే తు సూతికావేశనం శుభమ్ । ఇతి ॥

తత్ర ప్రవేశవిధ్యాది పద్మపురాణే విష్ణుధర్మోత్తరఖణ్డే పరశురామం ప్రత్యాహ పుష్కరః—

ప్రవిశేత్సూతికాసంజ్ఞం కృతరక్షం సమన్తతః ।
సుభూమౌ నిర్మితం రమ్యం వాస్తువిద్యావిశారదైః ॥
ప్రాగ్ద్వారముత్తరద్వారమథవా సుదృఢం శుభమ్ ।
దేవానాం బ్రాహ్మణానాం చ గవాం కృత్వా చ పూజనమ్ ॥
విప్రపుణ్యాహశబ్దేన శఙ్ఖవాద్యరవేణ చ ।
ప్రసూతా బహవస్తత్ర తథా క్లేశసహాశ్చ యాః ॥
హృద్యా విశ్వసనీయాశ్చ ప్రవిశేయుస్త్రియశ్చ తత్ ।
తాశ్చానులేపనైర్హృద్యైస్తత్రైవ ముపచారయేత్ ॥
ఆహారైశ్చ విహారైశ్చ ప్రసవాయ సుఖం ద్విజ ।
ఏరణ్డమూలచూర్ణేన సఘృతేన తథైవ తామ్ ॥
సుఖప్రసవనార్థాయ పశ్చాత్కాయే తు ప్రతివేదితి ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
సూతికాగృహనిర్మాణవిధిః.

—అథ గర్భోత్పత్తిప్రవర్ధనప్రసవప్రకరణమ్—

లక్ష్మీవక్షోజరాజద్ఘుసృణమసృణితం యస్య వక్షో మనోజ్ఞం ।
దంష్ట్రాస్వచ్ఛాంశుజాలైః కిసలయకుసుమభ్రాన్తికృత్సం చ కాన్తి॥
ఉచ్చైస్తైః కూటసింహం సకలసురవరైః సేవ్యమానం దయాళుం ।
తం నత్వా గర్భవృద్ధిప్రసవసరణయస్సర్వసౌభాగ్యభూమిమ్ ॥

అథ ప్రసఙ్గాద్గర్భోత్పత్తిప్రవర్ధనప్రసవప్రకార ఉచ్యతే ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన ॥ తత్ర తావదజస్యాత్మనః శరీరగ్రహణప్రకార-మాహ—

సర్గాదౌ చ యథాఽకాశం వాయుం జ్యోతిర్జలం మహీమ్ ।
సృజత్యేకోత్తరగుణాం స్తథాదత్తే భవన్నపి ॥

సృష్టిసమయే స పరమాత్మా యథాకాశాదీన్ శబ్దైకగుణం గగనం శబ్దే శబ్దే స్పర్శగుణం వాయుం శబ్దస్పర్శరూపగుణం తే-జశ్శబ్దస్పర్శరూపరసవదుదకం శబ్దస్పర్శరూపరసగన్ధగుణాంజగతీమ్ ఇత్యుత్తరగుణాన్ సృజతి । ఆత్మాజీవతామాపన్నో భవన్నుత్పద్య-మానోపి స్వశరీరారంభకత్వే న తానుపాదత్తే గృహ్ణాతి । కథం శరీరారమ్భకత్వం పృథివ్యాదీనామత ఆహ ॥

ఆహుత్యాప్యాయ్యతే సూర్యః సూర్యాద్వృష్టిరథౌషధిః ।
తదన్నరసరూపేణ శుక్లత్వమధి గచ్ఛతి ॥

యజమానైః ప్రక్షిప్తయాఽఽహుత్యా పురోడాశాది రసే-నాప్యాయ్యతే సూర్యః । సూర్యాచ్చ కాలవశేన పరిపక్వాదా-జ్యాది హవీరసాద్వృష్టిర్భవతి । తతో వ్రీహ్యాద్యోషధిరూపమన్నం చ తచ్చాన్నం సేవితం సద్రుధిరాది క్రమేణ శుక్లశోణిత భావ-మాపద్యతే తతః కిమిత్యత ఆహ—

స్త్రీపుంసయోశ్చ సంయోగే విశుద్ధే శుక్లశోణితే ।
పఞ్చధాతూన్ స్వయం షష్ఠ ఆదత్తే యుగపత్ప్రభుః ॥

ఋతువేళాయాం స్త్రీపుంససంయోగే శుక్లం చ శోణితం చ శుక్లశోణితం తస్మిన్పరస్పరసంయుక్తే విశుద్ధవాతపిత్తశ్లేష్మాద్యష్టగ్రన్థిషు మూత్రపురీషగ్రన్థిరేతోఽన్యోన్యస్య బీజానీతి స్మృత్యన్తరోక్తదోషరహితే తేషు స్థిత్వా పఞ్చధాతూన్ పృథివ్యాది పఞ్చమహాభూతాని శరీరారమ్భకతయా స్వయం షష్ఠశ్చిద్ధాతురాత్మా ప్రభుశ్శరీరారమ్భకరణాదృష్టకర్మయోగితయా సమర్థో యుగపదా దత్తే॥ భోగాయతనత్వేన స్వీకరోతి। తథా చ శారీరకే— స్త్రీపుంసయోనౌ రజసా సహాసం స్పృష్టం శుక్లం తత్ క్షణమేవ భూతానాం సహగుణైశ్చసత్వరజస్తమోభిస్సహ వాయునా ప్రేర్యమాణం గర్భాశయే తిష్ఠతీతి।

ఇన్ద్రియాణి మనః ప్రాణో జ్ఞానమాయుస్సుఖం ధృతిః ।
ధారణా ప్రేరణా దుఃఖమిచ్ఛాహఙ్కార ఏవ చ ॥
ప్రయత్న ఆకృతిర్వర్ణః స్వరద్వేషౌ భవాభవౌ ।
తస్యైతదాత్మకం సర్వం మానాదేనాదిమిచ్ఛతః ॥

ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి వక్ష్యమాణాని మనశ్చోభయసాధారణం ప్రాణోఽపానో వ్యాన ఉదానః సమాన ఇత్యేవం పఞ్చవృత్తిభేదః। శారీరో వాయుః ప్రాణవాయుః కాలవిశేషావచ్ఛిన్నజీవనం ఆయుః సుఖం నిర్వృతిః ధృతిశ్చిత్తధైర్యం ధారణా ప్రజ్ఞా మేధా చ రణం జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణామధిష్ఠాతృత్వం దుఃఖముద్వేగః అహఙ్కారోఽహంకృతిః ప్రయత్నః కృతిః ఆకృతిరాకారః। వర్ణో గౌరాదిః స్వరః షడ్జగాన్ధారాదిః ద్వేషో వైరం భవః పుత్రపశ్వాది భవః। అభవస్తద్విపర్యయః। తస్యాఽనాదేరా-

త్మనోనిత్యస్యాదిమిచ్ఛతః । శరీరం జిఘృక్షమాణస్య సర్వమేతదిం-
ద్రియాదికమాత్మజనితం ప్రాగ్భవీయకర్మజన్యమిత్యర్థః । సంయు-
క్తశోణితశుక్లస్య కాయరూపపరిణతౌ క్రమమాహ ॥ ప్రథమె
మాసి సంక్లేదభూతో ద్రవరూపతాం ప్రాప్త ఏవావతిష్ఠతే న కఠిన-
తయాపరిణమతే ॥ ద్వితీయమాస్యల్పం ఈషత్కాఠిణమాంసపిణ్డ-
రూపో భవతి అయమభిప్రాయః ॥

కోష్ఠపవనజఠరదహనాభ్యామిత్యత్ర కారణమాహ—

బాహటె—

ఊర్ధ్వమగ్నిమధోగర్భం మధ్యే తు జలసంస్థితిః ।
వాయునా తేన మార్గేణ తేన గర్భో న పచ్యత ॥ ఇతి

ప్రతిదినముచ్ఛోష్యమాణం శుక్లరజః సమ్పర్కాపాదితద్రవీ-
భూతభవం జాతం త్రింశద్దినైః కాఠిన్యమాపద్యత ఇతి । తథా చ
సుశ్రుతె ॥ ద్వితీయె శీతోష్ణానిలైరభితప్యమానో భూతసంఘాతో-
ఘనో జాయత ఇతి । తృతీయె తు మాసె అఙ్గైరిన్ద్రియైశ్చ సంయు-
తో భవతి ॥

ఆకాశాల్లాఘవం సౌక్ష్మ్యం శబ్దం శ్రోత్రం బలాదికమ్ ।
వాయోశ్చ స్పర్శనీం చేష్టాం వ్యూహనం రౌక్ష్యమేవ చ ॥
పిత్తాత్తు దర్శనం పక్తిమౌష్ణ్యం రూపం ప్రకాశతామ్ ।
రసాత్తు రసనం శైత్యం స్నేహక్లేదం సమార్దవమ్ ॥
భూమేర్గన్ధం తథాఘ్రాణం గౌరవం మూర్తిమేవ చ ।
ఆత్మా గృహ్ణాత్యజః సత్వం తృతీయె స్పన్దతే తతః ॥

ఆత్మా గృహ్ణాతి ఇతి సర్వత్ర సంబధ్యతే । గగనాల్లఘిమా-
నం క్రియోపయోగినం సూక్ష్మేక్షికాంశబ్దం శ్రవణేన్ద్రియం బలమ్ ।
దార్ఢ్యం ఆదిగ్రహణాత్సుషిరత్వం వివిక్తతాఞ్చ ఆకాశాచ్ఛబ్దం

శ్రోత్రం వివిక్తతాం సర్వం ఛిద్రసమూహంశ్చేతి గర్భోపనిషది దర్శనాత్ । పవనాత్ స్పర్శేన్ద్రియం చేష్టాంగమనాగమనాదికాం । వ్యూహనమఙ్గానాం వివిధం ప్రసారణం రౌక్ష్యం కర్కశత్వం । శబ్దాత్స్పర్శం చ పిత్తాత్తైజసాద్దర్శనం చక్షురిన్ద్రియం పక్తిం భుక్తస్య ఆహారస్య పచనం ఔష్ణ్యం స్పర్శనమఙ్గానాం రూపం శ్యామికాది । ప్రకాశతాం భ్రాజిష్ణుతాం సన్తాపమర్షణాది చ । శౌర్యామర్షతైక్ష్ణ్యపక్త్యౌష్ణ్య భ్రాజిష్ణుతా సన్తాపవర్ణరూపేన్ద్రియాణి తైజసానీతి ॥ గర్భోపనిషది దర్శనాత్ । ఏవం రసాదుదకాద్రసనేన్ద్రియం శైత్యమఙ్గానాం స్నేహం స్నిగ్ధత్వం మృదుత్వం సంహతిం క్లేదం ఆర్ద్రతాం భూమేర్గన్ధం ఘ్రాణేన్ద్రియం గరిమాణం మూర్తిం చ సర్వమేతత్పరమార్థతో జన్మరహితోఽప్యాత్మా తృతీయేమాసి గృహ్ణాతి । తతశ్చతుర్థేమాసి స్పన్దతే చలతి ॥ తథా శారీరకే— తస్మాచ్చతుర్థేమాసి చలనాదావభిప్రాయం కరోతి కిఞ్చ

దోహదస్యాప్రదానే న గర్భోదోషమవాప్నుయాత్ ।
వైరూప్యం మరణం చాఽపి తస్మాత్కార్యం స్త్రియాః ప్రియమ్ ॥

గర్భస్యైకం హృదయం గర్భిణ్యాశ్చాపరమితి ఏవం ద్విహృదయా గర్భిణీ తయా యదభిలషితం తద్దోహదం । తస్యాప్రదానే న గర్భో విరూపతారూపం మరణరూపం వా దోషం ప్రాప్నోతి । తస్మాద్దోషపరిహారార్థం గర్భపుష్ట్యర్థం చ గర్భిణ్యాస్త్రియా యదభిలషితం తత్సమ్పాదనీయమ్ । తథా చ శ్రూయతే— „ద్విహృదయాం నారీన్దౌహృదినీ మాచక్షతే తదభిలషితం తద్యాద్వీర్యవన్తం చిరాయుషం పుత్రం జనయతీతి" ॥

తథా వ్యాయామాదికమపి గర్భగ్రహణప్రభృతి తయా పరిహరణీయమ్। తతః ప్రభృతి వ్యాయామవ్యవసాయనిర్హరణ దివాస్వాప రాత్రిజాగరణ శోకభయయానారోహణ వేగధావన కుక్కుటాసన శోణితమోక్షణాని పరిహరేదితి। తత్రైవాభిధానం గర్భగ్రహణం చ శ్రమాదిభిర్లిఙ్గైరవగన్తవ్యమ్। సద్యోగృహీతగర్భాయాః శ్రమో గ్లానిః పిపాసా సక్థిస్పన్దనమ్। శుక్లశోణితయోరనుబన్ధః స్ఫురణం చ యోన్యా ఇత్యాది తత్రైవోక్తమ్। కిఞ్చ స్థైర్యం చతుర్థే త్వఙ్గానాం పఞ్చమే శోణితోద్భవః। షష్ఠే బలస్య వర్ణస్య నఖరోమ్ణాం చ సమ్భవః। తృతీయే మాసి ప్రాదుర్భూతస్య అఙ్గసంఘస్య చతుర్థే మాసి స్థైర్యమ్। స్థేమా భవతి। పఞ్చమే లోహితస్యోద్భవః ఉత్పత్తిః షష్ఠే బలవర్ణకరరుహరోమ్ణాం సమ్భవః।

అతశ్చైతన్యయుక్తశ్చ నాడీ స్నాయుసిరాయుతః।
సప్తమే చాఽష్టమే చైవ త్వఙ్మాంసస్మృతిమానపి॥

అసౌ పూర్వోక్తగర్భః సప్తమే మాసి మనసా చేతనయా యుక్తో నాడీభిర్వాయువాహినీభిః స్నాయుభిరస్థిబన్ధనైః సిరాభిర్వాతపిత్తశ్లేష్మవాహినీభిర్నాడీభిశ్చ సంయుక్తః తథా అష్టమే మాసి త్వచా మాంసేన స్మృత్యా చ యుక్తో భవతి। కిఞ్చ—పునర్ధాత్రీం పునర్గర్భమోజస్తస్య ప్రధావతి। అష్టమే మాస్యతో గర్భో జాతః ప్రాణైర్వియుజ్యతే। తస్యాఽష్టమమాసి కస్య గర్భస్య ఓజః కశ్చన విశేషో ధాత్రీం చ పునః పునః శీఘ్రం గచ్ఛతి। అతోఽష్టమే మాసి జాతో గర్భః ప్రాణైర్వియుజ్యతే అనేనౌజస్స్థితిరేవ జీవనహేతురితి దర్శయతి॥ ఓజః స్వరూపం చ స్మృత్యన్తరే దర్శితమ్—

హృది తిష్ఠతి యచ్ఛుద్ధమీషద్రక్తం సపీతకమ్ ।
ఓజశ్శరీరే సంఖ్యాతం తన్నాశాన్నాశమృచ్ఛతి ॥

కిఞ్చ- నవమే దశమే వాఽపి ప్రబలైస్సూతిమారుతైః ।
నిస్సార్యతే బాణఇవ యన్త్రచ్ఛిద్రేణ సజ్వరః ॥

ఏవం కరచరణచక్షురాది పరిపూర్ణాఖిలేన్ద్రియో నవమే దశమే వాఽపి శబ్దాత్సప్తమోఽష్టమో వా జీవత్యాయాసాది దోషవశాత్ప్రబలసూతిహేతుప్రభఞ్జన ప్రేరితస్సన్ యస్థిచర్మాది నిర్మితవపుర్యన్త్రస్య చ్ఛిద్రేణ సూక్ష్మసుషిరేణ సజ్వరో దుస్సహ దుఃఖాభిభూయమానో నిస్సార్యతఇతి । మార్కణ్డేయపురాణే ।

క్రామన్తి భుక్తపీతాని స్త్రీణాం గర్భోదరే తథా ।
తేనాప్యాయిత దేహస్తు జన్తుర్బుద్ధిముపైతి వై ॥
స్మృతింతం తం ప్రయాత్యత్ర బాహ్యాసంస్కారభూమిజమ్।
తతో నిర్వేదమాయాతి పీడ్యమానస్తతస్తతః ॥
పునర్నైవం చరిష్యామి నిర్ముక్తో మాతృకోదరాత్ ।
తథా తథాయతిష్యామి గర్భం నాపస్స్యామ్యహం యథా॥
ఇతి చిన్తయతే స్మృత్వా ఆత్మదుఃఖశతాని చ ।
యాని పూర్వానుభూతాని దైవభూతాత్మజాని వై ॥
తతః కాలవశాజ్జన్తుః పరివర్తత్యధోముఖః ।
నవమే దశమేవాఽపి ఆయుః సంజాయతే తతః ॥
నిష్క్రమ్యతే చ విలపన్వ్యథాదుఃఖనిపీడితః ।
నిష్క్రాన్తశ్చోదరాన్మూర్ఛామసహ్యాం ప్రతిపద్యతే ॥
ప్రాప్నోతి చేతనాం చాఽసౌ వాయుస్పర్శసమన్వితః ।
తతస్తం వైష్ణవీమాయా సమాక్రామతి మోహినీ ॥
తథా విమోహితశ్చాఽసౌ జ్ఞానభ్రంశమవాప్యతే ।

భ్రష్టజ్ఞానో బాలభావం తతో జన్తుః ప్రపద్యత ॥ ఇతి ॥

ఏతద్గర్భస్థితి ప్రకారో విష్ణుధర్మోత్తరే—

జరాయువేష్టితే దేహే మూర్ధ్ని బద్ధాఞ్జలిః సదా ।
మధ్యే క్లీబస్తు వామే స్త్రీ దక్షిణే పురుషస్తథా ॥
తిష్ఠత్యుదరభాగే తు పృష్ఠస్యాఽభిముఖస్తథేతి ॥

అత్ర ప్రసవనిర్బన్ధే కర్తవ్యముక్తం ఋగ్విధానే—

ప్రమన్దినేతి సూయన్త్యాం జపేద్గర్భవిమోచనీమ్ ।
ఇన్ద్రం చ మనసా ధ్యాయేన్నారీ గర్భప్రముఞ్చతీతి ॥

అన్యచ్చ-విజిహీష్వ వనస్పతే తదిదం చాఽపరం స్మృతమ్ ।
యశ్చ్యావయితు కామస్స్యచ్చ్యావయేత్తదిదం జపన్ ॥
స్త్రియం గర్భప్రమూఢాం వా పాయయేదనుమన్త్రితమ్ ।
ఉదకం పాయనే నైవ గర్భస్తు చ్యవతే సుఖమ్ ॥ ఇతి ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
గర్భోత్పత్తిప్రవర్ధనప్రసవప్రకరణమ్ ॥

— అథ జాతకర్మప్రకరణమ్ —

నమస్తస్మై నృసింహాయ యస్య జన్మమహోత్సవః ।
సద్యస్స్వర్గవధూవర్గకారాబన్ధవిమోచనః ॥

అథేదానీం జాతకర్మవిధిరభిధీయతే—తత్ర వసిష్ఠః—

జాతమాత్రే కుమారస్య ముఖమస్యావలోకయేత్ ।
పితా ఋణాద్విముచ్యేత పుత్రస్య ముఖదర్శనాత్ ॥

తథా కాలవిధానేప్యుక్తమ్—

ముఖావలోకనే సుతస్య జీవతః పితా విముచ్యేత యదా తదర్ణతః ।

తథా చ బ్రాహ్మణమ్—

ఋణమస్మిన్సన్నయతి అమృతత్వం చ గచ్ఛతి ॥

పితాపుత్రస్య జాతస్య పశ్యేచ్చేజ్జీవతో ముఖమితి ॥

సంవర్తః—

జాతేపుత్రేపితుః స్నానం సచేలన్తు విధీయతే ॥

తచ్చ శీతలోదకేనకార్యమ్—తథా చ జాబాలిః—

కుర్యాన్నైమిత్తికం స్నానం శీతాద్భిః కామ్యమేవ చ ॥ఇతి॥

ఏతద్రాత్రావపి కార్యమ్—తదాహ వసిష్ఠః—

పుత్రజన్మని యజ్ఞే చ తథా సఙ్క్రమణే రవేః ।

రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తం నాన్యదానిశి ॥

తదాహ హేమాద్రౌవ్యాసః—

రాత్రౌ స్నానం న కుర్వీత దానంచైవ విశేషతః ।

నైమిత్తికఞ్చ కుర్వీత స్నానం దానం చ రాత్రిషు ॥

పుత్రజన్మని యాత్రాయాం శర్వర్యాం దానమక్షయమ్ ॥ ఇతి ॥

ఏతచ్చ తత్కాలేసూతికాన్తర నిమిత్తాఽశౌచాన్తరసన్ని-
పాతేసత్యపి కర్తవ్యమ్ । తదాహ తత్రైవ ప్రజాపతిః—

సూతకే తు సముత్పన్నే పుత్రజన్మ యదా భవేత్ ।

కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిః పూర్వాశౌచే న శుద్ధ్యతీతి ॥

జ్యోతిర్వసిష్ఠస్తు—

శ్రుత్వా జాతం పితాపుత్రం సచేలం స్నానమాచరేత్ ।

ఉత్తరాభిముఖోభూత్వా నద్యాం వై దేవఖాతకే ॥

రాత్రౌ తటాకాదిగమనాఽశక్తౌ విశేషమాహ సాంఖ్యాయనః ॥

దివా యదా హృతం తోయం కృత్వా స్వర్ణయుతం తుతత్ ।

రాత్రిస్నానే తు సమ్ప్రాప్తే స్నాయాదనలసన్నిధౌ ॥

జాతకర్మకాలమాహ మనుః

ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసాం జాతకర్మ విధీయతే ।
వర్ధనం ఛేదనం ॥ ఆచార్యోఽపి—
ప్రాఙ్నాభికర్తనాత్కార్యా జాతకర్మక్రియా ద్విజైః ।
స్నాత్వా సచేలవచ్ఛుద్ధైస్సితగన్ధాది భూషితైః ॥

గర్గస్తు—జాతమాత్రకుమారస్య జాతకర్మ విధీయతే ।
స్తనప్రాశనతః పూర్వం నాభికర్తనతోఽపి వా ॥
ఏష్వతీతేషు కాలేషు శుభయోగే శుభోదయే ।
జాతకర్మక్రియాఙ్కుర్యాత్పుత్రాయుః పరివృద్ధయే ॥

అత్ర జైమినిః—

యావన్న ఛిద్యతే నాళం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్ ।
ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకన్తు విధీయతే ॥

జాబాలిః—జన్మనోఽనన్తరం కార్యం జాతకర్మ యథా విధి ।
దైవాదతీతకాలం చేదతీతే సూతకే భవేత్ ॥
అచ్ఛిన్ననాభ్యాం కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై పుత్రజన్మని ।
ఆశౌచోపరమే కార్యమథ వా నియతాఽత్మభిః ॥
అత్రాభ్యుదయికం శ్రాద్ధం హేమ్నాకర్తవ్యమిత్యుక్తమ్

వ్యాసేన—ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని ।
హేమ్నా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా ॥
జాతశ్రాద్ధే న దద్యాత్తు పక్వాన్నం బ్రాహ్మణేష్వపి ॥
యస్మాచ్చాన్ద్రాయణే శుద్ధిస్తేషాం భవతి నాఽన్యథా ॥

ఆచార్యః—జాతే కుమారే తం దృష్ట్వా స్నాత్వాఽఽనీయ గురూన్పితౄన్ ।
నాన్దీశ్రాద్ధావసానే తు జాతకర్మ సమాచరేత్ ॥ ఇతి ॥

గురూర్ — బ్రాహ్మణాన్ ॥ కారికా—

జాతే సుతే పితా కుర్యాన్నాన్దీశ్రాద్ధం విధానతః ।
జాతకర్మ తతః కుర్యాదచ్ఛైద్రాలమ్బనాత్పురా ॥
ఏకస్మిన్భాజనే సర్పిర్మధుచైవ సమానయేత్ ।
అవఘృష్యహిరణ్యేన సంసృజ్యేర్దలవా యథా ॥
హిరణ్యేన కుమారస్తం ప్రాశయేన్మధు సర్పిషీ ।
ప్రతేదదామి మన్త్రేణ మాతురుత్సఙ్గసంస్థితం ॥ ఇతి॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్— కుమారంజాతం పురాఽన్యైరాల-మ్భాత్సర్పిర్మధునీహిరణ్యనికాషం హిరణ్యేన ప్రాశయేత్ ॥

"ప్రతేదదామి మధునోఘృతస్య వేదం సవిత్రా ప్రసూతం మఘోనామ్ । ఆయుష్మాన్గుప్తోదేవతాభిః శతంజీవ శరదోలోకే అస్మిన్నితి" ॥ అస్యార్థః—

ఇదం జాతకర్మ । కుమారగ్రహణమ్ । కుమారీ నివృ-త్త్యర్థమ్ । నను కుమార్యా అపి భవత్యేవ జాతకర్మ । కుతః వక్ష్యతి 'ఆవృతైవకుమార్యా' ఇత్యుచ్యతే । ప్రవాసాదాగతస్య విహితం కర్మావృతా భవతి । న జాతకర్మ । అనన్తరత్వాత్ । ఏవమేకే । అన్యే పునరావృతైవ కుమార్యా ఇత్యేతదుభయా-ర్థమితి వదన్తి । తేన కుమార్యా అపి జాతకర్మ భవతి ॥

మనునాప్యుక్తమ్—

అమన్త్రికా తు కార్యేయం స్త్రీణామావృదశేషత ఇతి॥

తర్హి కుమారగ్రహణం కథమ్। అధికారార్థమ్ అష్ట-మేవర్షే బ్రాహ్మణముపనయేదిత్యుపనయనం కుమారస్యైవ య-థా స్యాన్నకుమార్యా ఇతి । నను బ్రాహ్మణమితి । పుల్లిఙ్గనిర్దే-శాదేవ న భవిష్యతి । న జాతినిర్దేశే లిఙ్గమవివక్షితమ్ । యథా

బ్రాహ్మణో ఽనహన్తవ్య ఇతి బ్రాహ్మణ్యాపి న హన్యతే । ఏవమత్రాపి స్త్రియాః ప్రసజ్యేత । తన్నివృత్త్యర్థం కుమారగ్రహణమితి । జాతగ్రహణమప్యధికారార్థమ్ । ‘గోదానం షోడశే వర్షే’ ఇతి జన్మతః ప్రభృతి షోడశే యథా స్యాత్ । ఉపనయనప్రభృతిమాభూదితి, పురా పూర్వమిత్యర్థః । అన్యగ్రహణమనధికృతాలమ్భనాత్ప్రాక్కర్మకర్తవ్యమిత్యేవమర్థమ్ । సర్పిర్మధునీహిరణ్యేన నికాషయతి । తే హిరణ్యసంసృష్టే హిరణ్యేన ప్రాశయేత్ । మాతురుపస్థ ఆసీనం ‘ప్రతే దదామి’ ఇతి మన్త్రేణ ॥ ఇతి । అనధికృతాలమ్భనాత్ప్రాక్కర్తవ్యమిత్యాచార్యః ॥

కైవర్తాది స్త్రియోఽముక్త్వా పితురన్యైస్తు తచ్ఛిశుః ।
న స్ప్రష్టవ్యః పురా తావజ్జాతకృత్యాదితి స్థితిః ॥ ఇతి ॥
జాతం కుమారం జననాదన్యసంస్పర్శనాత్పురా ।
స్నాపయిత్వాఙ్కమారోప్య ప్రాఙ్ముఖం చోపవేశ్య తామ్ ॥
మానతో విషమే కృత్వా సంస్పృశ్య మధు సర్పిషీ ।

సర్పిర్మధుని మానతో విషమతయా మిశ్రీకృత్య ప్రాశయేదితి వ్యాఖ్యేయమ్ ॥ తత్సామ్యే విషభావప్రసఙ్గాత్ ॥

సిక్త్వా శిలాయాం తత్రైవ సువర్ణం బహుశః కషే ।
మధుసర్పిస్సువర్ణాని మిశ్రీకృత్యాఽథ శైలికీమ్ ॥
ప్రతే దదామి మధునో ఘృతస్యేత్యాదికామృచమ్ ।
ఉక్త్వా తేన సువర్ణేన తేన వై ప్రాశయేచ్ఛిశుమితి ॥

కారికా—హిరణ్యం దక్షిణే కర్ణే నిధాయైతామృచం జపేత్ ।
మేధాన్త ఇతి సవ్యేన నిధాయైతామృచం జపేత్ ॥

ఇదమత్రగృహ్యమ్—కర్ణయోరుపరి నిధాయ మేధాజననం జపతి । ‘మేధాన్తే దేవః సవితా మేధాం దేవీ సరస్వతీ । మేధాన్తే

అశ్వినా దేవావాధత్తాం పుష్కరస్రజావితి ’ ॥ అస్యార్థః— అస్య
కర్ణయోః హిరణ్యం నిధాయ మేధాజననం జపతి । మేధాన్త ఇతి
ఉపగ్రహణం తస్య ముఖసమీపె ఆత్మనోముఖం నిధాయ జపా-
ర్థమ్ । మేధాజననమిత్యస్య మన్త్రస్యాఖ్యా । సకృన్మన్త్రః ప-
ర్యాయేణోపనిధానమిత్యేకె । అన్యే మన్త్రావృత్తిమిచ్ఛన్తి ॥
అత్ర భగవాన్—

తతః ప్రక్షాళ్య తత్స్వర్ణం శిశోః కర్ణే తు దక్షిణె ।
పూర్వం నిధాయ సవ్యేపి నిధాయ సమనన్తరమ్ ॥
ఆత్మనోముఖమప్యస్య నీత్వా ముఖసమీపతః ।
మేధాయుజ్జన్మహేతుత్వా న్మేధాజననసంజ్ఞితమ్ ॥
మేధాన్తె దేవఇత్యాద్యం ఖిలమన్త్రం జపేదితి ॥

కారికా—ఋక్త్రయేణాఽస్యయుగపదం సావభిమృశేదథ ।
ప్రథమాశ్మా భవేతీంద్ర శ్రేష్ఠానీత్యపరా తథా ॥
త్రితీయాశ్మే ప్రయన్ధీతి కుమారైస్యాదమన్త్రకమ్ ॥ ఇతి

ఇదమత్రగృహ్యామ్—అంగావభిమృశతి । ,, అశ్మాభవ పరశు-
ర్భవ హిరణ్యమస్తృతం భవ । వేదోవై పుత్రనామాసి సజీవ
శరదః శతమితి ” ॥ ఇన్ద్రశ్రేష్ఠాని ద్రవిణాని ధేహ్యస్మే ప్రయన్ధిమ-
ఘవన్నృజీషిన్నితి చ ” ॥ అస్యార్థః— స్తనబాహ్వోర్మధ్యప్ర-
దేశోం సః । అత్ర బహుధా విప్రతిపన్నాః । తత్రైకె సకృన్మ-
న్త్రం పర్యాయేణాంసాభిమర్శనమిచ్ఛన్తి । ద్వార్యాభిమర్శన-
వత్ । నను యుక్తస్తత్ర సకృన్మన్త్రః । ద్వివచనయుక్తత్వాన్మన్త్ర-
స్య । ఇహ త్వేకవచనయుక్తః । అత ఆవృత్త్యా । భవితవ్యమ్ । నై-
తదేవం నాత్రాంసా ఉచ్యేతె । కింతర్హి కుమారః । సచైకః ।
తస్మాన్నావృత్తిరితి ॥ అన్యే మన్త్రవిభాగమిచ్ఛన్తి । ‘ అశ్మాభవ ’
ఇత్యనేన దక్షిణమంసమభిమృశేత్ ॥

'ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠాని', 'అస్మే ప్రయన్ధి' ఇత్యాభ్యాం సవ్యమితి । కథం పునర్మన్త్రవిభాగో జ్ఞాతః । మధ్యే ఇతి కరణాత్ । న హి క్వచిన్మన్త్రమధ్యే ఇతి కరణం పఠన్తి । అపరే త్వాహుః । సకృదేవ త్రయో మన్త్రా వక్తవ్యాః । న చ మన్త్రవిభాగః । న చ పృథగభిమర్శః । ద్వాభ్యామభిమర్శనే త్వశక్యత్వాత్పృథగభిమర్శః । ఇహ తు శక్యతే యుగపదంసౌ స్ప్రష్టుమ్ । యత్పునరుక్తమితి కరణాదితి । తత్ర బ్రూమః ॥ అన్యత్రాపి మన్త్రమధ్యే ఇతికారః పఠ్యతే । యథా । 'ఆసీద సదనం స్వమాసీద సదనం స్వమితి-మా హింసీర్దేవ ప్రేరిత' ఇతి । అయమేవ నః పక్షోఽభిప్రేతః । యస్య త్రయాణామన్యతమః పక్షోఽభిప్రేతః తస్యాపి కుర్వతో న దోషః । సర్వేషాం గమకవత్త్వాదితి భాష్యకారః । అత్రైకే మన్త్రవిభాగః శ్రేయానిత్యాహుః । మధ్యే ఇతి కారాత్ । నన్వన్యత్రాపి విద్యత ఇత్యుక్తమ్ । తత్రాపి విభాగ ఏవ । కిముత్పతసీతి । బర్హిషి నిధాయ । మా హింసీరిత్యభిమన్త్రయేత్ । కుత ఏతత్ । ఆనన్తర్యయోగాత్ । నను ఇడాయాం దృశ్యతే । హవిర్జుషన్తామితి । తస్మిన్నుపహూత ఇతి । అనర్థజ్ఞో భవాన్ । ఇతి కారో మన్త్రస్య మధ్యే వృథా న పఠ్యత ఇతి వయం బ్రూమః । ఇడాయాన్తు మన్త్రైకదేశే ఇతి కారః । యుష్మత్పక్షే త్వభిమన్త్రణే ఇతి కారో వృథైవేతి । తదసత్ । భగవతా భాష్యకారేణ యః పక్షః పరిగృహీతః స ఏవ సమ్యక్ । అన్యత్రాపి మన్త్రమధ్యే ఇతి కారదర్శనాత్ । 'నమో యత్ర నిషీదసీతి అముం మా హింసీరముం మా హింసీరితి' చేతి । తేన త్రీన్మన్త్రాన్సకృదుక్త్వా, యుగపదేవోభావంసౌ స్పృశేదితి సిద్ధమ్ ॥

భగవానపి—

మన్త్రమస్మాభవేత్యాద్యముక్త్వాంసౌ యుగపచ్ఛిశోః ।
స్పృష్ట్వా తథేన్ద్రశ్రేష్ఠాని ద్రవిణాన్యాదికామృచమ్ ॥
అస్మే ప్రయన్ధీత్యాద్యాం చ జపిత్వాంసౌ పునస్స్పృశేత్ ।
ఇదం కర్మ కుమార్యాశ్చ సర్వం కార్యమమన్త్రకమితి ॥

అత్ర మధుసర్పిస్సువర్ణపాత్రాదేః ప్రయోజనమాహ—ఆచార్యః—

గర్భామ్బుపానదోషాణామపనుత్త్యై శిశుం పితా ।
ప్రాశయేన్మధునా సార్ధం సార్ధం హేమరసం శుభమ్ ॥
స్వర్ణేన కర్ణయోర్యుగ్మే స్పర్శనాదేవ తచ్ఛిశోః ।
మన్త్రశ్రవణ యోగ్యత్వం స్యాచ్చదుర్వాసతశ్శుచిః ॥
మన్త్రాలమ్భనమాత్రేణ శుచిస్స్యాన్మలవాససః ।
రక్షాయుషోర్వివృధ్యర్థమాజిఘ్రతి పితాసుతమ్ ॥
తావన్నానుస్మరేత్తస్యాః స్తనం మాతాఽథ పాయయేత్ ।
ప్రాగ్జాతకర్మణో యస్మాత్ స్తనపానం న శస్యతే ॥ ఇతి.

ఇదమపి కర్మ హోమపూర్వకం కుర్యాత్—

తథా చ అగ్నిముఖప్రకరణే వృత్తికృతా నారాయణేనోక్తత్వాత్—తత్ర గృహ్యమ్—అగ్నిరిన్ద్రః ప్రజాపతిర్విశ్వేదేవా బ్రహ్మేత్యనాదేశ ఇతి। యత్ర హోమస్యాఽనాదేశః కర్మణశ్చాఽనాదేశః । తత్రైతా దేవతా హోతవ్యాః । జాతకర్మాదౌ తర్హి తథారోహణేపి స్యాత్ । ఏవం తర్హ్యన్యథా వ్యాఖ్యాస్యామః । యత్ర హోమశ్చోద్యతే న మన్త్రశ్చైలకర్మాదౌ నైకే కాంచనేతిపక్షే తత్రైతాభ్యో దేవతాభ్యో జుహోతి । యత్రానాదేశ ఇతీయమేవ వ్యాఖ్యా సాధ్వీ । మన్త్రప్రకరణత్వాత్—తేన జాతకర్మాదౌ న హోమోఽస్తి । అన్యే తు పూర్వోక్తదోషప-

రహారేణ వర్ణయన్తి। తత్రాఽపరశాస్త్రే హోమశ్చోద్యతే। స్వశాస్త్రే తు కర్మమాత్రం తత్రైతా దేవతా భవన్తీతి జాత-కర్మాదావితి ॥

అత్ర గృహ్యపరిశిష్టమ్—అథ జాతకర్మ కుమారే జాతే పురాన్యైరాలమ్భాదగ్నిరిన్ద్రః ప్రజాపతిర్విశ్వేదేవా బ్రహ్మేత్య-నాదేశదేవతాభ్యో హుత్వా ప్రాక్స్విష్టకృతః సర్పిర్మధుప్రాశ-నాది కారయేదితి ॥

అత్ర స్మృతిరూపేణాహాఽఽచార్యః—

అనాదేశాహుతీర్హుత్వా జాతకర్మ ప్రశస్యతే।
కౌషీతకానాం చాఽన్యేషాం వినా హ్యాతత్ప్రవర్తత ఇతి ॥

భగవానపి—

కేచిత్సహోమకమిదం కర్మేచ్ఛన్తి మనీషిణః।
తత్రాప్యకృత్వా పురస్తన్త్రమనాదేశాహుతీస్తతః ॥
హుత్వాఽగ్నిరిన్ద్ర ఇత్యాదేర్దేవతా పఞ్చకస్య చ।
పశ్చాత్కర్మేదమాచర్య తతః స్విష్టకృదాదికమ్ ॥
ఉపరిష్టాత్తనం తన్త్రం కుర్వీరంశ్చ యథాక్రమమితి ॥

— అత్రాగ్నినిర్ణయ ఉచ్యతే —

తత్ర సఙ్గ్రహకారః—

జాతకర్మాది సిద్ధ్యర్థం యో వ్యాహృతిభిరాహుతః।
సోఽగ్నిః పౌరుష ఇత్యుక్తః శాలాగ్నిర్లౌకికస్తథా ॥

అత్ర పరిస్తరణం నిత్యమ్—

అనాదిష్టాజ్యహోమేషు తత్ర నిత్యా పరిస్తృతిః ॥ ఇతి ॥
పరిభాషావచనాత్ —

అస్మిన్పుత్రజననకాలే దానవిశేష ఉచ్యతే— తత్ర వరా-హపురాణే—

యావత్కాలం సుతే జాతే ననాళీ ఛిద్యతే నృప ।
చన్ద్రసూర్యోపరాగేణ తమాహుః సమయం సమమ్ ॥

హారీతేనాప్యుక్తమ్—జాతే సుతే పితౄణామామోదాత్పుణ్యం తదహస్తస్మాత్తిలపూర్ణాని పాత్రాణి సహిరణ్యాని బ్రాహ్మణమాహూయ పితృభ్యః స్వధా కుర్యాత్ప్రజాపతయే చేతి ॥
హేమాద్రౌ శంఖోఽపి—

పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహః ।
భూయస్తత్రైవ జాయన్తే తదహర్వేదయన్తి చ ॥
తస్మాత్సదివసః పుణ్యః పితౄణాం ప్రీతివర్ధన ఇతి ॥

బ్రహ్మపురాణే—

దేవాశ్చ పితరశ్చైవ పుత్రే జాతే ద్విజన్మనామ్ ।
ఆయాన్తి తస్మాత్తదహః పుణ్యం పూజ్యం చ సర్వదా ॥

తత్ర దద్యాత్సువర్ణం భూమిం గాం తురగం రథం ఛత్రం ఛాగం చ మాల్యం శయనం చాఽఽసనం గృహమ్॥ తత్ర ప్రతిగృహీతారం ప్రత్యాహ— వ్యాసః—

జాతే కుమారే తదహః కామం కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ ।
హిరణ్యధాన్యగోవస్త్రతిలాశ్వమధుసర్పిషామ్ ॥

వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః—

కుమారజన్మదివసే విప్రైః కార్యః ప్రతిగ్రహః ।
హిరణ్యభూగవాశ్వాది ధాన్యశయ్యాసనాదిషు ॥
తత్ర సర్వం ప్రతిగ్రాహ్యం పక్వాన్నం తు వివర్జయేత్ ।
భక్షయిత్వా తు తన్మోహాద్ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥
సూతకే తు సకుల్యాన్నే న దోషమనురబ్రవీత్ ॥

ఏతదావశ్యకమిత్యాహ—ఆశ్వలాయనాచార్యః—

పత్యౌ మృతే వా పతితే సన్యస్తే వా విదేశగే ।
తద్గోత్రజే న శ్రేష్ఠే న కార్యాః పుంసవనాదయః ॥
దీక్షాన్తే దీక్షితో భర్తా జాతకృత్యాదికం చరేత్ ।
పుంసవాదీని కర్మాణి త్రీణి శ్రేష్ఠే న కారయేత్ ॥
అకృతేన్యకృతే కర్మణ్యాపత్సు స్వాస్థ్యమాగతః ।
శనైర్బ్రాహ్మణవాక్యైశ్చ పుత్రకర్మోత్తరం చరేత్ ॥
రోగార్దితస్తు తత్కాలే స్పృశన్నన్యేన కారయేత్ ।
యావత్స్వాస్థ్యం భవేత్తావన్నాచరేజ్జాతకక్రియామ్ ॥

శ్రీధరీయే వసిష్ఠః—

దత్త్వా గోభూహిరణ్యాది తతో లగ్నం నిరీక్షయేత్ ।
లగ్నమేవ ప్రశంసన్తి జ్యోతిశ్శాస్త్రవిదో జనాః ॥
అరిక్తపాణిర్దైవజ్ఞాచ్ఛృణుయాత్పుత్రజన్మనీతి ॥

లగ్నస్య పఞ్చాఙ్గప్రధానత్వాత్ తావత్పఞ్చాఙ్గఫలముచ్యతే—

తత్ర తిథిఫలమ్—

కృత్వాఽగ్నిహోత్రమాసీనం యవనం మునిపుఙ్గవమ్ ।
వినయేనోపసఙ్గమ్య కశ్యపః పరిపృచ్ఛతి ॥
కస్యాం తిథౌ నరో జాతః కథం విద్యాచ్ఛుభాశుభమ్ ।
వారనక్షత్రయోగే చ తథైవ కరణేఽపి చ ॥

యవనః—సాధు సాధు మహాతేజః గుణవాన్పరిపృచ్ఛసి ।
తత్సర్వం కథయిష్యామి పఞ్చాఙ్గఫలజాతకమ్ ॥
తత్సురైరపి న జ్ఞాతం మునిభిశ్చ విశేషతః ।
తత్ర స్నేహేన హే వత్స కథయామి శృణుష్వహి ॥
జాతో నరః ప్రతిపది త్రిదినం చ త్రిమాసకమ్ ।
తేజతే చ మహాతేజాః సర్వథాఽశీతిమాయుషః ॥

చపలోప్యతి నిష్ఠూరోప్యగ్నివాక్ప్రాణ జానుకః ।
జలప్రమాణ నిపుణో బహుభాషణ తత్పరః ॥
ద్వితీయాయాం నరోజాతః సదా సత్యవ్రతోభవేత్ ।
జనానన్దకరస్త్యాగీ స్వకర్మ నిరతోభవేత్ ॥
తృతీయాయాం నరోజాతః స్త్రీలోలశ్చ కృతీచలః ।
వ్రతోపవాసనిరతో మూర్ఖోఽవాదీ ,జటాన్వితః ॥
చతుర్థ్యాన్తు నరోజాతః లుబ్ధః పిశునవాగ్భవేత్ ।
చణ్డః సాహసికః క్రూరః చలచిత్తః శఠాన్వితః ॥
పఞ్చమ్యాన్తు న రోజాతః దీర్ఘాయుశ్చ తతోభవేత్ ।
మహామతిః స్థిరఃశ్శూరః సత్యవాదీ జితేన్ద్రియః ॥
షష్ఠ్యాంచైవ మహాతేజాః వ్రణాఙ్కిత శిరస్తనుః ।
స్త్రీలోలుపోఽతి సుభగో విద్యాకీర్తిపరోభవేత్ ॥
సప్తమ్యాన్తు నరోజాతో దాక్షిణ్య గుణవాన్భవేత్ ।
గురుదేవ పరశ్చైవ సదాచారోదృఢవ్రతః ॥
అష్టమ్యాన్తు నరోజాతః స్వదారనిరతో భవేత్ ।
బహుభాషోఽతిచపలః చలచిత్తోఽతినిష్ఠురః ॥
నవమ్యాన్తు నరోజాతః స్త్రీహితః శాశ్వతోభవేత్ ।
శుచిరత్యన్త సుభగా చలచిత్తోమహామతిః ॥
జాతోనరోదశమ్యాన్తు లోకవ్యాపారకోవిదః ।
కల్పశాస్త్రేషు కుశలః సత్యవాదీ దృఢవ్రతః ॥
ఏకాదశ్యాం నరోజాతో దురాచారోఽతి దుస్సహః ।
సుభగోరతిలుబ్ధశ్చ వస్త్రభోజన తత్పరః ॥
ద్వాదశ్యాన్తు నరోజాతోజ్ఞానవాన్ స్త్రీజితస్సుధీః ।
వ్రతోపవాసనిరతోహ్యాశత్రుమర్తివాన్భవేత్ ॥

త్రయోదశ్యాం నరోజాతః సిద్ధిదస్సర్వకర్మసు ।
బుద్ధిమాన్ వ్యాధినిర్ముక్తః సదాబన్ధురతోభవేత్ ॥
చతుర్దశ్యాం నరోజాతః స్తుతోత్యన్తసుదుస్సహః ।
పరదారరతః క్రూరః చలచిత్తః సదాభవేత్ ॥
పూర్ణిమాయాం నరోజాతః పూర్ణాఙ్గః సున్దరోభవేత్ ।
సదాహృష్టమనాశ్శాన్తః సుభగోఽతి గుణాన్వితః ॥
అమాయాన్తు నరోజాత ఇన్ద్రియార్థం గతస్సుఖీ ।
చపలోబలహీనశ్చ బహుభీతి సమాకులః ॥

— ఇతి తిథిఫలమ్ —

— అథ వారఫలాని —

అల్ప కుంచితమూర్తిశ్చ మూర్ఖః పటుమతిస్తథా ।
క్షాత్రవృత్తిస్సురూపశ్చ మధుపిఙ్గళకాలిమా ॥
స్థిరః ప్రచణ్డః శూరశ్చ రక్తః శ్యామతనుశ్శుచిః ।
పిత్తాధికోఽథ చతురోజాయతే సూర్యవాసరే ॥
సౌమ్యః కాన్తోఽతిమధురో గదాఙ్గోఽతికృశస్తనా ।
సూక్ష్మకుంచిత కేశశ్చ ప్రజ్ఞావాన్గుణవాన్భవేత్ ॥
అకాలఫలితో జాతః స్థిరాలస్య స్స్వబుద్ధిమాన్ ।
హర్షాధికః ప్రియవచా వృద్ధస్త్రీ రతివల్లభః ॥
సోమవారే నరోజాతః సాత్త్వికః క్షయవృద్ధిమాన్ ।
హ్రస్వకాయోఽతి గౌరశ్చ పృథువక్షాః సుబుద్ధిమాన్ ॥
శూరః పటుమతిశ్చైవ క్రోధనః స్ఫుటవాక్క్షమీ ।
క్షాత్రవృత్తిస్సమాయుక్తో జాయతే భౌమవాసరే ॥
శ్యామవర్ణః సుగౌరశ్చ కాన్తిమాన్ స్ఫుటవాక్సుధీః ।
త్రిదోషాత్మకభూయిష్ఠో జాయతే సౌమ్యవాసరే ॥

నిపుణోవిధృతిశ్శూలీ పాదౌ చైవ తథాకరౌ ।
కృశావనతిచాపల్యో జాయతే గురువాసరే ॥
శుక్లామ్బరధరశ్శాన్తః కృష్ణకుంచితమూర్ధజః ।
ప్రచ్ఛన్నకార్యస్సుమతిః జాతః శుక్రస్య వాసరే ॥
దీనః కృశతనుస్తబ్ధో దీర్ఘాలస్యోదురాసదః ।
వాతాత్మకోనీచబుద్ధి మూర్ఖస్థూలనఖత్వచః ॥
రజోదుర్బలహేతుశ్చ మలినశ్చాబలశ్చలః ।
రౌద్రః క్రోధపరోనిత్యం జాతశ్చ శనివాసరే ॥

— ఇతి వారఫలాని —

— అథ నక్షత్రఫలాని —

అథాతః సమ్ప్రవక్ష్యామి నక్షత్రాణాం ఫలం శృణు ।
సాధు కాశ్యపతత్త్వేన యథోవాచ ప్రజాపతిః ॥
అశ్విన్యర్క్షే తు జాతస్తు ఆతురోనిష్ఠురో భవేత్ ।
విధిజ్ఞః కారణజ్ఞశ్చ కలహే విజయీ సుధీః ॥
భరణ్యర్క్షే తు సంజాతో నరోదేహవ్రణాఙ్కితః ।
కులహీనోదరిద్రశ్చ మాతాపిత్రం పరిత్యజేత్ ॥
కృత్తికాయాం నరోజాతః స్త్రీబన్ధురహితస్తతః ।
సుతాఢ్యస్సుభగశ్చైవ సుఖసౌభాగ్య వర్ధనః ॥
రోహిణ్యాన్తు నరోజాతః దేవబ్రాహ్మణతత్పరః ।
ఛన్దోలఙ్కారతత్త్వజ్ఞః స్వామిభక్తోదృఢవ్రతః ॥
సత్యవాన్ శుచిధర్మజ్ఞః త్యాగభోగసమన్వితః ।
తేజస్వీ చపలోయోగీ జాతస్స్యాన్మృగశీర్షకే ॥
మృదు స్థిరమతిః శూరః త్యాగోపార్జితవిత్తవాన్ ।
రోగశోకభయఃకోపీ ఆర్ద్రాయాం జననే భవేత్ ॥

ప్రజావాన్గుణవాన్సమ్పత్సన్ధివిగ్రహ కారకః ।
అతీవ స్ఫుటవాగ్గుప్తః పునర్వస్వాం నరోభవేత్ ॥
ధనవాన్సముదారాఢ్యో దృఢచిత్తః సులోచనః ।
స్త్రీషు పల్లభశోభాఢ్యో భవేత్పుష్యేతు జన్మని ॥
క్రూరస్సాహసికః క్రుద్ధో మత్యార్జ్ఞోవా నరశ్చలః ।
తథా కౌటిల్యకర్తా చ ఆశ్లేషాయాం నరోభవేత్ ॥
గమ్భీరోఽతిరతస్సాఖ్యే గమ్భీరోదారసత్వవాన్ ।
ప్రాజ్ఞః శుచిస్తథాత్యాగీ జననే వై మఘాసుచ ॥
కన్దర్పవత్స్త్రీస్వేషు రతః సుదృఢః సుభగస్థిరః ।
దృగ్గోచరే మహాభీరుః ఫల్గున్యాం జననె నరః ॥
ధనవాన్ శస్త్రతత్వజ్ఞః క్లీబోమానీ సులోచనః ।
స్థిరశ్శాస్త్రే ధనె లుబ్ధో జననేచోత్తరాసు చ ॥
స్థిరకాయోఽనృతవచాః సుశీలశ్చ సదానరః ।
గన్ధర్వవన్మహావీరో హస్తర్క్షే జననె నరః ॥
నీచోఽతిభీరుః క్షుధవాన్ చిత్తే బహుసమాకులః ।
దుర్బలోరతివైకల్యో జననె చిత్రర్క్షకె ॥
నీతిజ్ఞోవాక్యనిరతో హాస్య శాస్త్రవిశారదః ।
శాన్తచిత్తః ప్రసన్నశ్చ స్వాత్యాం వై జననె నరః ॥
మలినశ్చ బలైర్యుక్తః పరదారరతశ్శ్వరః ।
విగ్రహీ బన్ధురహితో విశాఖాయాం ప్రజన్మనః ॥
యువతీ రతిసక్తశ్చ ప్రగల్భోఽతి సువర్ణవాన్ ।
అలసోదీనచిత్తశ్చ జననెచాఽనురాధకె ॥
వ్యాయామీ రణశూరశ్చ నిత్యంబ్రాహ్మణతత్పరః ।
విఖ్యాతోఽతిగుణాఢ్యశ్చ జ్యేష్ఠే జ్యేష్ఠత్వమాప్నుయాత్ ॥

మృదువా గతిశూరశ్చ చలచిత్తో గుణప్రియః ।
హింస్రో విశ్వాసహన్తా చ మూలేన జననాన్నరః ॥
చోరవృత్తిర్వృథా దమ్భః క్రోధనో ద్రవ్యవాన్గుణీ ।
అసత్యవాదీ దక్షశ్చ పూర్వాషాఢే ప్రజన్మనః ॥
బ్రహ్మాంశీ కుటభేదశ్చ వ్యాయామీ చ నరప్రియః ।
సుఖితోఽతి చలశ్చైవ ఉత్తరాషాఢజన్మనః ॥
సఙ్గీతనృత్తకుశలః సత్యవాదీ స్థిరాగ్రహః ।
శాస్త్రపుణ్యకథాశ్రావీ శ్రవణే జననాన్నరః ॥
దుర్జయః శోకరహితో బహ్వాశీ చ మహాశఠః ।
వృద్ధాతురో సదాత్రాతా జననే చ ధనిష్ఠకే ॥
ప్రజావాన్ క్రోధనో వీరో ప్రచణ్డోఽతి ప్రగల్భవాక్ ।
స్వదేహపాలనరతో జననే శతతారకే ॥
గురుదైవతభక్తశ్చ సదాచారో మహామతిః ।
వివాదరహితో మానీ పూర్వాభాద్రపదే నరః ॥
క్షయవృద్ధిధనో గేహే నీతిమాన్బహుభిర్వృతః ।
పిత్తాతురస్సదాలస్య ఉత్తరాభాద్ర సమ్భవః ॥
దురాచారోఽతినిష్ఠూరో రూపవాన్ క్రోధవాక్స్వరః ।
స్వతన్త్రః సర్వకార్యేషు పౌష్ణభే జననే నరః ॥

—ఇతి నక్షత్రఫలాని—

—అథ యోగఫలాని—

అథాతః సమ్ప్రవక్ష్యామి యోగానాం చైవ జాతకమ్ ।
శ్రుణు కశ్యపతత్త్వేన నరాణాం చ శుభాశుభమ్ ॥
కాన్తో బన్ధుజనస్త్రీషు గృహదారరతః ఖలః ।
స్వతన్త్రః సర్వకార్యేషు విష్కుమ్భే జననే నరః ॥

మార్గవృత్తిః ప్రియావాచః సౌభాగ్యోఽతి గుణాన్వితః ।
ప్రగల్భోమనసా తుష్టః సుస్థిరః ప్రీతిజన్మనః ॥
నీతిజ్ఞః స్వస్థచిత్తశ్చ బన్ధురక్షణతత్పరః ।
ఆయుష్మకె నరోజాతః ఆయుష్యం జాయతె ధ్రువమ్ ॥
వాక్యశ్రుతోధనీమానీ నిపుణః ప్రియవాక్సుధీః ।
గన్ధప్రియోఽతిసుభగో సౌభాగ్యో జననాన్నరః ॥
మతిమాహ్నిగుణాఢ్యశ్చ శౌచాచారయుతస్సుఖీ ।
శోభనే చ నరోజాతః సర్వకార్యేషు నిర్మలః ॥
పరాపవాదీ శూరశ్చ సత్యహీనః సదాలసః ।
పరదారరతః కామీ అతిగణ్డప్రజన్మనః ॥
సుశీలోగుణవాన్భోగీ బన్ధుపుత్రకళత్రవాన్ ।
ధర్మఖ్యాతిరతోయోగీ సుకర్మణి నరోభవేత్ ॥
సుభగోవాక్పతిః శ్రీమాన్సౌమ్యః కామీ చ పణ్డితః ।
పరాయత్తోధనార్థీ చ ధృతియోగే ప్రజాయతే ॥
శూలయోగే భవః క్రోపీ తేజస్వీ కలహప్రియః ।
చతురశ్చైవ ధనవాన్బలవాన్ప్రభు సేవకః ॥
వాచాలకోమహాసత్వో డామ్భికోమదగర్వితః ।
గోప్తోవాచాలకోగణ్డే నరోజాతస్సమాహితః ॥
మహామతిః స్థిరః శూరః సత్యవాదీ జితేన్ద్రియః ।
వృద్ధియోగె నరోజాతః వృద్ధికామీ సదాభవేత్ ॥
ధ్రువకార్యసదాకర్తా అధ్రువైశ్చైవ వర్జితః ।
ధ్రువయోగె నరోజాతో ధ్రువవాక్యోమహామతిః ॥
మూర్ఖోమలినచిత్తశ్చ మర్మోద్ఘాటనకౌతుకః ।
నిష్ఠురోఽతిమహావేగీ వ్యాఘాతె చ ప్రజన్మనః ॥

కులటః సౌఖ్యసమ్పన్నో దృఢవాక్యో మహామతిః ।
భూషణోన్మానసోహృష్టో జననే హర్షణే నరః ॥
సుశుద్ధః సత్వసమ్పన్నో బుద్ధిమేధా గుణాన్వితః ।
తేజస్వీ చ స్థిరమతిర్వజ్రయోగే ప్రజన్మనః ॥
భోక్తారోధనవన్తశ్చ జయినః సత్యవాక్ స్థిరాః ।
సుసిద్ధాస్సర్వకార్యేషు సిద్ధయోగే ప్రజన్మనః ॥
అస్థిరః సత్వరహితో మిత్రవంచనతత్పరః ।
అసత్యవాదీ మూర్ఖశ్చ జననే వ్యతిపాతకే ॥
వచసామధిపః శూరో మిత్రవాంశ్చ సుబుద్ధిమాన్ ।
ఆఢ్యః సత్యయుతస్త్యాగీ నరో జాతో వరీయకే ॥
దీనవృత్తిర్దురాచారో లుబ్ధస్సాహసికశ్చలః ।
మలినో మదయుక్తశ్చ పరిఘే చ ప్రజన్మనః ॥
గౌరః శుభాఙ్గో నియతః శాన్తచిత్తః ప్రగల్భవాక్ ।
దారపుత్రధనైర్యుక్తః శివయోగే ప్రజన్మనః ॥
ప్రసన్నో మతిమాన్వీరః సర్వవ్యాపారకోవిదః ।
సుచరిత్రో నీతివేదీ సిద్ధయోగే ప్రజన్మనః ॥
వివిధవ్యయశీలశ్చ స్వామిభక్తో మహామతిః ।
నృప్రియోభిన్నదారశ్చ సుసాధ్యస్సాధ్య జన్మని ॥
సుభగో ధార్మికశ్శూరః శాన్తాత్మా చ సునిర్మలః ।
ప్రణతప్రియకారీ చ శుభయోగే ప్రజాయతే ॥
సత్యవాక్సుమతిః కాన్తః ఖ్యాతిమాన్నీతిపారగః ।
కలాశాస్త్రేషు కుశలః శుక్లయోగే ప్రజన్మనః ॥
ప్రియవాక్యో మహాసత్వో బ్రహ్మజ్ఞో బ్రాహ్మణప్రియః ।
ప్రగల్భో నిర్మలమతిః బ్రహ్మయోగే ప్రజన్మనః ॥

ద్రవ్యవాన్ సుమహాత్యాగీ రాజసైశ్చ గుణైర్యుతః ।
భోగైశ్వర్యయుతః కామీ ఐన్ద్రయోగే ప్రజాయతే ॥
లుబ్ధః పిశునచిత్తశ్చ బహుభాషణతత్పరః ।
అధ్రువశ్చలచిత్తశ్చ వైధృతౌ చ ప్రజన్మనః ॥

— ఇతి యోగఫలాని —

— అథ కరణఫలాని —

మత్తస్త్రీప్రమదో జారః సుఖవాన్ స్థానవర్జితః ।
కరణే చ బవే జాతః సైనాపత్య బలేశ్వరః ॥
సుధీరః సుభగః స్వఙ్గీ బలీశీలరతస్సుఖీ ।
బాలవే యది జాతస్తు బాలకర్మా సదారతః ॥
ప్రాగ్జన్మక్రోధధీరశ్చ కౌతుకానన్దవర్ధనః ।
పాపకర్మరతశ్శోకీ కౌలవే జననాన్నరః ॥
సాత్త్వికః సత్యసమ్పన్నః స్థిరశ్చణ్డప్రతాపవాన్ ।
తపసా మానసే తుష్టో జాయతే తైతలే నరః ॥
చిత్రవిస్మృతిమాన్ దక్షో దుర్బలో బహుభాషణః ।
చపలోగ్ర తరో జన్తుర్జాతో వై గరజే నరః ॥
నానాపుణ్యవిశేషజ్ఞో వణిక్కర్మ విధాయకః ।
వణిజాఖ్యే నరో జాతో వణిగ్వృత్తిః సదా భవేత్ ॥
శూరస్సాహసికశ్చణ్డః పాపకర్మరతశ్చలః ।
ప్రచ్ఛన్నస్సర్వకార్యేషు విష్ట్యాఖ్యే చ ప్రజన్మనః ॥
సదా యోగరతశ్శాన్తో సదాచారీ మహామతిః ।
శకునాఖ్యే నరో జాతః సర్వదేవరతస్సుఖీ ॥
త్రికాలజ్ఞానకుశలః క్షీణాత్మా క్షుణదుఃఖకృత్ ।
సర్వశాస్త్రసమారూఢో బహుభాషీ బలాన్వితః ॥

ప్రాజ్ఞో వాగ్మీ చ దీర్ఘాయుశ్చతుష్పాదే చ జాయతే ।
సర్వకాలేషు విఖ్యాతో ధీమానోఽపరతస్సదా ॥
ఛన్నపాపస్వతన్త్రశ్చ కరణే నాగసంజ్ఞితే ।
మలినో మదయుక్తశ్చ పిశునశ్చాతి నిష్ఠురః ॥
విగ్రహీ బన్ధురహితః కింస్తుఘ్నే చ ప్రజన్మనః ॥

—ఇతి కరణఫలాని—

—అథ రాశిఫలాని—

కృశాఙ్గశ్శీఘ్రగః కామీ క్రుద్ధశ్శూరోఙ్గనా ప్రియః ।
చేష్టాభిజ్ఞః సుఖీకాన్తో మేషేజాతో భవేన్నరః ॥
క్షమీ క్లేశసహశ్శూరః శ్లేష్మలః సుభగస్సుధీః ।
ప్రియకన్యస్తథోత్సాహీ జాతశ్చన్ద్రే వృషే స్థితే ॥
సువ్రతః సుభగోదక్షో గీతనృత్తరతస్సుధీ ।
శాస్త్రజ్ఞో మృదుభాషీ స్యాచ్చన్ద్రే మిథునరాశిగే ॥
దైవజ్ఞః ప్రచురాచారః తేజోజ్ఞానరతస్సుధీః ।
స్త్రీనిర్జితో వ్యయీ కామీ కర్కటే జాయతే నరః ॥
పిఙ్గళాక్షో విశాలాక్షః క్రోధీ శూరో రణప్రియః ।
ఆత్మజ్ఞశ్చరతిద్వేషీ గర్వితః సింహజో నరః ॥
సత్యవాంస్తు కలాభ్యాసీ ధర్మిష్ఠః శాస్త్రపారగః ।
అల్పకన్యస్తథా వాగ్మీ కన్యాయాం పరదేశగః ॥
కృశాఙ్గశ్చ ధనీ వాగ్మీ కృపణః క్రయవిక్రయీ ।
భక్తో దేవద్విజాతీనాం మేధావీ స్త్రీజితో ఘటే ॥
వృత్తజంఘుస్సువేషశ్చ రాజపూజ్యః ప్రయత్నవాన్ ।
క్రూరాత్మాచ్ఛన్నపాపశ్చ విక్రమీ వృశ్చికోదయే ॥
స్థూలదన్తాధరగ్రీవః కుబ్జాఙ్గః కునఖీసుధీః ।

కావ్యకర్తా ధనుర్జాతః ప్రగల్భోధార్మికశ్శుచిః ॥
విస్తీర్ణహృత్కుటీకామః శీతాళుస్సుభగోలసః ।
ఘృణీసత్త్వాఽధికోమానీ నిజదారరతోమృగే ॥
దీర్ఘగ్రీవోనిరాలస్యో దీర్ఘాఙ్గోరాగసంయుతః ।
పరదారరతః పాపీ ప్రహృష్టశ్చ ఘటోద్భవః ॥
తుఙ్గనాసోబృహచ్ఛీర్షశ్చారుబుద్ధిస్త్రియాః ప్రియః ।
పణ్డితోధనభోగీస్యాజ్జనాశ్రయరతోఝషే ॥

—ఇతి జన్మరాశిఫలమ్—

— అథ లగ్నఫలమ్ —

మేషలగ్నోదయె జాతశ్చణ్డోమానీ సుదుస్సహః ।
క్రోధీ స్వజనహన్తా చ విక్రమీ పరవత్సలః ॥
వృషలగ్నోదయే జాతో ధర్మిష్ఠో గురువత్సలః ।
గుణీ కాన్తోధనీలుబ్ధః శూరస్సర్వజనప్రియః ॥
మిథునోదయసంజాతో జ్ఞానీసజ్జనవత్సలః ।
యోగీ భోగీ తథా త్యాగీ దీర్ఘసూత్రోవిమర్శకః ॥
కర్కిలగ్నోదయె జాతో ధర్మిష్ఠోగురువత్సలః ।
మృష్టాన్నపానసంభోగీ భాగ్యవాన్సజ్జనప్రియః ॥
సింహాలగ్నోదయె జాతోభోగీతత్వ విమర్శకః ।
స్వల్పోదరోల్పమిత్రశ్చ సత్వాఢ్యోరణవిక్రమః ॥
కన్యాలగ్నోదయె జాతోనానాశాస్త్ర విశారదః ।
సౌభాగ్యగుణసంయుక్తః సున్దరోరతివత్సలః ॥
తులాలగ్నోదయె జాతోసుధీస్సత్కర్మ జీవికః ।
విద్వాన్ సర్వకలాభిజ్ఞః ద్రవ్యాఢ్యోబలవర్జితః ॥
అళిలగ్నోదయె జాతశ్శౌర్యవాన్హృష్టమానసః ।

విజ్ఞానజ్ఞానవేత్తా చ సుద్వేషీ విగ్రహీ సుధీః ॥
ధనుర్లగ్నోదయే జాతోఽమతిమాన్ ధనవాన్సుధీః ।
కలావిద్యాప్రధానోఽపి ప్రజ్ఞోఽనృత్యేషు కోవిదః ॥
మృగలగ్నోదయే జాతోఽనీచకర్మా బహుప్రజః ।
లుబ్ధోఽలసశ్శఠోదీనః స్వకార్యేషు కృతోద్యమః ॥
కుమ్భలగ్నోదయే జాతోఽచలచిత్తః సుహృత్ప్రియః ।
పరదారరతోఽనిత్యం మృదుకార్యోఽమహామతిః ॥
మీనలగ్నోదయే జాతః ప్రచురోఽరత్నకాంచనైః ।
అల్పకామోతి దక్షశ్చ దీర్ఘకాలవిచిన్తకః ॥

—ఇతి జన్మలగ్నఫలాని—

—అథ నవాంశఫలాని—

దీనః పాపీ విరోధీచ దుష్టశ్చోర గుణాన్వితః ।
పిశునోఽవ్యసనాసక్తో చోరస్తు ప్రథమాంశకే ॥
ధీరోఽభక్తః సదాహృష్టస్త్యాగవాన్ గుణవాన్ ఖలః ।
రతిప్రియః స్త్రీషురతో జాయతే వృషభాంశకే ॥
నానాశాస్త్రకలాభిజ్ఞః ప్రవక్తాగుణవత్సలః ।
ధర్మిష్ఠః సత్యవాగ్ధీరః తృతీయాంశే నరోఽభవేత్ ॥
ప్రచ్ఛన్నకార్యః సుమతిః నీతిమాన్ గుణసంయుతః ।
గృహదారరతోఽనిత్యం కర్క్యంశే జాయతే నరః ॥
భోగసౌభాగ్యసమ్పన్నః జ్ఞాతిమాన్సుస్థరస్సుధీః ।
చిరాయుః పుత్రవాంశ్చైవ సింహాంశే జాయతే నరః ॥
బహుమాయః కురూపశ్చ స్త్రీజితోఽవికలేన్ద్రియః ।
ప్రమాదీ పిశునోలుబ్ధః కన్యాంశే జాయతే నరః ॥
శూరః కాన్తోమహోత్సాహీ నుతిమాన్సస్య సంయుతః ।

ప్రవక్తాదృఢవైరశ్చ తులాంశే జాయతే నరః ॥
క్రూరః క్రుద్ధః క్లేశసహః ఫలకామీ బహుప్రజః ।
దరిద్రోమత్సరగ్రస్తో వృశ్చికాంశే ప్రజాయతే ॥
క్షత్రవృత్తిః సుచారిత్రః సాహసీచణ్డవిక్రమః ।
ధర్మకర్మరతః శ్రీమాన్ చాపాంశే జాయతే నరః ॥
రోగవానటనోదక్షో భోగ్యుదారగుణాన్వితః ।
అపకారరతోనిత్యం మకరాంశే ప్రజాయతే ॥
నిస్వః పాపరతః క్రోధీ కలాశాస్త్రవిచక్షణః ।
శఠచిత్తోగుణాఢ్యశ్చ కుమ్భాంశేజాయతే నరః ॥
ప్రవాళముక్తికాదీనాం మణీనాం చార్జనప్రియః ।
మానీ సర్వజనైః పూజ్యోమీనాంశే జాయతేనరః ॥

— ఇతి అంశఫలాని —

— అథ తిథిగణ్డాన్తఉచ్యతే —

నవనీతారిష్టే- పూర్ణాతిథీనాం తిసృణాం తథాన్తఇతి । పఞ్చమీ దశమీ పఞ్చదశ్యః పూర్ణాః । తాసామన్తిమే ద్వే ఘటికే గణ్డాన్తః ॥ తథాహ—వసిష్ఠః—

పఞ్చమ్యాం పఞ్చదస్యాఞ్చ దశమ్యామన్తిమే ఘటీ ।
ద్వే ద్వే చ ఘటికాన్త్యేదా గణ్డాన్తమితి కథ్యతే ॥

— అథ పిత్రోరేకనక్షత్రదోషః —

అథైక నక్షత్రజననదోషఉక్తో నవనీతారిష్టే—

యద్యేకతారాప్రభవాస్తు కన్యాః పుత్రాశ్చ తేస్యుః పితురన్తకారాః॥

పిత్రోరేకనక్షత్ర జాతాః కన్యాః పుత్రాశ్చ పిత్రోర్మరణకరా భవన్తి ॥

తథాహ- దేవకీర్తిః—

యద్యేకస్మిన్ధిష్ణ్యే జాయన్తే దుహితరోఽథవాపుత్రాః ।
పితురన్తరకరాహ్యేతే యద్యపరే ప్రీతిరతులాస్యాత్ ॥

భృగుస్త్వాహ—

పితృజన్మని యె జాతాస్తేహన్యుశ్చ తథా పితౄన్ ।
మాతృజన్మని యాజాతా మాతౄణాం ఘాతికాస్త్రియః ॥

వసిష్ఠస్తు—

పిత్రోస్తు జన్మకర్మర్షే జాతస్తు పితృమాతృహ్రుత్ ।
జన్మభాన్తే చ తల్లగ్నే జాతస్సద్యోమృతిప్రదః ॥
పితుశ్శుభగ్రహైర్దృష్టో మాసె వాఽర్ధేఽథవాపుసః ॥

హోరాసారేతు—పితృజన్మాష్టమె జాతః తనయో లగ్నకేఽపివా ।
తత్త్రైన పితృకార్యాణి పితృశ్రేష్ఠో భవేత్సుతః ॥
గృహకాంక్షిత గ్రహయుక్తనక్షత్రే జాతస్యారిష్టఫలమాహ ॥

వసిష్ఠః—గ్రహకాంక్షితనక్షత్రే దత్తపుత్రోభవేచ్ఛిశుః ।
గ్రహయుక్తే చ నక్షత్రే జననాద్రోగపీడితః ॥ ఇతి ॥

— ఇతి ఏకనక్షత్రజననదోషః —

అథ జ్యేష్ఠానక్షత్రఫలముక్తమ్ ॥ బ్రహ్మయామళే—

జ్యేష్ఠాదౌ జననీ మాతా ద్వితీయే జననీ పితా ।
తృతీయె జననీ భ్రాతా స్వయం మాతా చతుర్థకే ॥
ఆత్మానం పఞ్చమె హన్తి షష్ఠె గోత్రక్షయోభవేత్ ।
సప్తమె చోభయకులం జ్యేష్ఠభ్రాతరమష్టమె ॥
నవమే శ్వశురం హన్తి సర్వంహన్తి దశాంశకమితి ॥

— ఇతి జ్యేష్ఠానక్షత్రఫలమ్ —

— అథ మూలానక్షత్రఫలముచ్యతే —

నవనీతారిష్టవ్యాఖ్యానే వసిష్ఠేన—

మూలర్క్షే జాయమానస్య పరిత్యాగో విధీయతే ।
అష్టవర్షమతిక్రమ్య పితా పుత్రం నిరీక్షయేత్ ॥
పూర్వం దర్శనమాత్రేణ పితుర్మరణమాదిశేత్ ॥

మనురపి—

అభుక్తమూలజాతస్య పరిత్యాగో విధీయతే ।
అదర్శనాద్వాపి పితుః సతుతిష్ఠేత్సమాష్టకమ్ ॥
మూలస్య ప్రథమే పాదే పితుర్నాశో విధీయతే ।
ద్వితీయాంశే తథా మాతుస్తృతీయే ధనహానికృత్ ॥
కులశోకాఽపహశ్చాన్త్యే ధనవాన్పుణ్యవాన్భవేత్ ।
నిరామయో రాజపూజ్యః ప్రవక్తా చ సుఖీభవేత్ ॥
కుమారీమప్యదృష్ట్వైవం వర్షాణ్యష్టౌ తథా దిశేత్ ।
వ్యత్యయే న ఫలం జ్ఞేయం ఆశ్లేషాసు చ మూలవత్ ॥
అభుక్తమూలసమ్భవం పరిత్యజేత్తు బాలకమ్ ।
సమాష్టకం పితాఽథ వా న తన్ముఖం విలోకయేత్ ॥
తదాద్యపాదకే పితా విపద్యతే జనన్యథో ।
ధనక్షయీ తృతీయజశ్చతుర్థజశ్శుభావహః ॥
ప్రతీపమన్త్యపాదతః ఫలం తదేవ తద్భవేత్ ।
ప్రతీపం ప్రతిలోమం చ తదుక్తం దోషశాన్తయే ॥
విధేయమత్ర శాన్తికమ్ ॥

అభుక్తమూలలక్షణం కేచిదన్యథాఽఽహుః ॥

జ్యేష్ఠాన్తే ఘటికైకా చేన్మూలాదౌ ఘటికాద్వయమ్ ।
అభుక్తమూలమిత్యాహుస్తత్ర జాతం శిశుం త్యజేత్ ॥

నవనీతారిష్టే.—

చతుర్ఘటీ మూలమఘాశ్వినాదౌ గణ్డాన్తమన్తే చ ఫణీన్ద్రపౌష్ణే ॥

దేవరాతః—

రేవత్యాశ్వినయోర్మధ్యే మధ్యే వై సార్పపైత్రయోః ।
తథైన్ద్రమూలయోర్మధ్యే గణ్డాన్తో హి విధీయతే ॥
గణ్డాన్తస్య ప్రమాణం హి ఘటికానాం చతుష్టయమ్ ।
ఆద్యనాడ్యాన్తు జాతస్య పితా మరణమాప్నుయాత్ ॥
ద్వితీయాయాం తథా మాతా తృతీయాయామథాన్వయః ।
చతుర్థ్యాం జాయమానస్తు హన్తి భ్రాతౄన్ న సంశయః ॥
జ్యేష్ఠా రేవతి సార్పాన్తమూలమైత్రాశ్వినాదిషు ।
నాడ్యశ్చతస్రో గణ్డాన్తో యో జాతస్స కులాన్తక ఇతి ॥

— ఇతి మూలానక్షత్రవిషయమ్ —

— అథ చన్ద్రలగ్నయుక్త నక్షత్రదోష ఉచ్యతే —

పిత్రోర్మృతిర్హస్తయమత్రిపాదే
పితుశ్చ పూర్వే జలపుష్యయోశ్చ ।
త్వాష్ట్రాద్యయోస్స్యాత్పితృమాతృనాశ-
శ్చన్ద్రోదయే మాతృవధోర్యమాద్యే ॥

హస్తభరణ్యోస్తృతీయపాదే చన్ద్రలగ్నే జాతః శుభగ్రహదృష్టిరహితే సతి మాతాపితరౌ హన్తి । పుష్యపూర్వాషాఢయోః ప్రథమపాదే చన్ద్రోదయే శుభగ్రహదృష్టిరహితే సతి జాతస్తు పితరం హన్యాత్ । చిత్రాయాం ప్రథమపాదద్వయే చన్ద్రలగ్నే శుభగ్రహదృష్టిరహితే సతి మాతాపితరౌ హన్తి । పూర్వఫల్గునీనక్షత్రస్య ప్రథమపాదే చన్ద్రలగ్నే శుభగ్రహదృష్టిరహితే సతి జాతో మాతరం హన్తి ॥

అగస్త్యోఽపి—

త్వాష్ట్రే చ తిష్యే చ తథైవ తోయే
కన్యాకులీరోదయ చాపలగ్నే ।
శుభగ్రహాః పశ్యతి చేన్నహన్యా
త్పితౄంశ్చమాతౄంశ్చ సుతం చ మాతులమ్ ॥

భృగుః—తదాద్యపాదయోర్వ్యస్తే మాతరం చ జిఘాంసతి ।
చన్ద్రోదయే పుష్యజలర్‌క్షజాతో నిహన్తి తాతం జననీం సపుత్రామ్ ।
పుష్యే జలర్‌క్షే పితృమాతృపుత్ర తన్మాతులాన్ హన్తి పదక్రమేణ ॥

పుష్యే కర్కిలగ్నే పూర్వాషాఢే ధనుర్లగ్నే జాతః పితరం హన్తి । అథవాపుష్య పూర్వాషాఢయోః జాతస్తు చతుర్షు పాదేషు చన్ద్రోదయకాలే జాతః క్రమాత్పితృమాతృస్వమాతులాన్ శుభగ్రహదృష్టిరహితే సతి హన్తి । అరిష్టాష్టకేప్యుక్తమ్ ॥

పూర్వాషాఢభపుష్యయోః పదవశాత్తాతస్య మాతుః క్రమాత్ ।
పుత్రస్యాఽపి చ మాతులస్య చ మృతిః పీడాకరం జాతయోః ఇతి ॥

రత్నకోశే-నక్షత్రేష్విన్దుయుక్తేషు జాతానాం యత్ఫలం స్మృతమ్ ।
తత్తదేవ సమాదేశ్యం తేషు లగ్నగతేష్వపి ॥

బృహస్పతిస్తు—

స్వజన్మకాలే చన్ద్రస్యాన్నక్షత్రాల్లగ్నభాదపి ।
గురుర్వర్ధే విపన్నాశే వ్యథవాద వినాశికమ్ ॥
తయోరష్టమభే జీవః ప్రత్యరేవా ప్రయాతిచేత్ ।
దోషాపవాదాన్ సంయమ్య దోషానేవ సమర్థయేత్ ॥
యస్య లగ్నర్క్షే జన్మర్క్షే గురోస్సప్తమ పఞ్చమా ।
తృతీయోవాఽస్య దోషాణామపవాద వినాశనః ॥
యస్య లగ్నస్య జన్మర్క్షే రవిర్వాపదివా స్థితః ।

ప్రత్యరేవా వధేవాపి దోషాణామపవాదవాగ్ ॥

భరద్వాజశ్చాహ—నరస్యలగ్ననక్షత్రం తదా చన్ద్రర్క్షమేవ చ ।

తయోర్బలయుజోస్స్యాతాం జాతస్య తు శుభాశుభావితి॥

—ఇతి చన్ద్రలగ్నయుక్త నక్షత్రదోషః—

—అథ రాశిదోష ఉచ్యతే—

భవన్తి పుంసః సమరాశి జాతాః ।

సమాన శీలా విషమె విరుద్ధాః ॥

అత్ర సమశబ్దేన రాశైక్య ముపలక్ష్యతే। విషమశబ్దేన శత్రు-రాశయః । షష్టాష్టమరాశయశ్చ తేషు జాతా యథా సంఖ్యం ఏకశీలావిరుద్ధశీలా భవన్తి ।

తథాహ దేవకీర్తిః—

యది కన్యాః పుత్రవా సమర్క్షజాతా భవన్తి సమశీలాః॥

విషమె భవన్తి విషమానరస్య సర్వేషు కార్యేష్వితి ॥

—ఇతి రాశిదోషః—

—అథ విష్ట్యాది షోడశదోషాః—

విష్ట్యాం దారిద్ర్యమాచష్టే కులికేఙ్గస్య వైకృతమ్ ।

యమకణ్టే ఫలంరుక్స్యాద్రిక్తాయాం షణ్డతామియాత్ ॥

వ్యతీపాతేఽఙ్గహీనస్స్యాత్పరిఘె మృతిమాదిశేత్ ।

వైధృతౌ పితృహానిస్స్యాన్నష్టేన్దావన్ధతాం వ్రజేత్ ॥

శూలె సమూలనాశస్స్యాత్కులనాశోన్ధభె భవేత్ ।

విపరీత ప్రసూతౌ తు నాభినాళ ప్రవేష్టనె ॥

రాష్ట్రస్య నృపతేశ్చైవ స్వస్యాఽపి చ వినాశకః ।

అధికాఙ్గే చ హీనే చ సన్ధ్యయోరుభయోరపి ॥

పర్వణ్యపి ప్రసూతౌ చ సర్వానిష్టభయప్రదః ।

తద్వత్సదన్త జాతశ్చ పాదజాతస్తథైవ చ ॥
తస్మాచ్ఛాన్తిం ప్రకుర్వీత గ్రహాణాం క్రూరచేతసామ్ ।
దైవజ్ఞం పూజయేత్తత్ర శాన్త్యాశాన్తిర్భవిష్యతి ॥

విష్ట్యాది లక్షణముక్తమ్ - సఙ్గ్రహే —

కృష్ణే తృతీయాదశమీ చ రాత్రౌ తత్సప్తమీ భూతదివా చ విష్టిః।
ఏకాదశీ నక్తమతశ్చతుర్థీ శుక్లాష్టమీ పూర్ణదివా చ విష్టిః ॥

కృష్ణపక్షే త్రితీయాదశమ్యో రాత్రౌ విష్టిర్భవతి । తత్సమీచతుర్దశ్యో దివా విష్టిః । శుక్లపక్షే చతుర్థ్యేకాదశ్యో రాత్రౌ విష్టిః । అష్టమీపౌర్ణమాస్యో దివావిష్టిః ॥

— అథ గుళికలక్షణమ్ —

అహః ప్రమాణం వసుధా విభజ్య తద్వారపస్య ప్రథమో౽స్య భాగః।
శేషాః షడంశాః క్రమశో౽పినేయాః శనేస్తు భాగం గుళికం వదన్తి ॥
శన్యంశః గుళికో జ్ఞేయో గుర్వంశో యమకణ్టకః ।
అర్ధప్రహారః సౌమ్యాంశో౽ప్యర్కాంశః కాలసంజ్ఞికః ॥

వారస్యాహః ప్రమాణమష్టధా విభజ్య తత్ర ప్రథమాంస్త్య భాగో వారాధిపస్యాంశో । శేషాః క్రమేణ తత్తద్గ్రహాంశా భవన్తి । యశ్శన్యంశః సగుళికో భవతి । యో బృహస్పత్యంశః స యమకణ్టకో భవతి । యస్సౌమ్యాంశః సో౽ర్ధప్రహారసంజ్ఞికః । య ఆదిత్యాంశః సకాలసంజ్ఞికః ।

రిక్తేతి ॥ చతుర్థీ నవమీ చతుర్దశ్యో రిక్తాః ॥

అన్ధనక్షత్రలక్షణముక్తమ్ — శ్రీపతినా —

అన్ధభం తదనుమన్దలోచనం మధ్యలోచనమతస్సులోచనమ్ ।
రోహిణీప్రభృతిభిశ్చతుర్విధం సా౽భిజిచ్చ గణయేత్పునః పునః ఇతి ॥
రోహిణీ పుష్య ఉత్తరా విశాఖా పూర్వాషాఢా శతభిషక్ రేవతీ ।

ఏతాని సప్తనక్షత్రాణి వ్యతీపాతాదయః ప్రసిద్ధాః ॥

లగ్న గండాన్త ఉచ్యతే— నవనీతారిష్టే—

పూర్ణాతిథీనాంతిసృణాంతథాన్తే మీనాళికర్కాన్త్యనవమోనవాంశః।
మేషే చ కణ్ఠీరవ ధన్వినోశ్చ గణ్డాన్త ఆద్యోనవమస్థాంశః ॥

తిథిగణ్డాన్తః పూర్వమేవోక్తః ॥

మీనవృశ్చికకర్కటేషు చరమోనవాంశః।
మేషసింహధనుషామాద్యోనవాంశశ్చ గణ్డాన్తస్తథోక్తమ్ ॥

వసిష్ఠేన—మీనాళి కర్కటాంత్యాశ్చ మేషధన్విమృగాధిపే।
నవాంశ ఆదిమశ్చైవ రాశిగణ్డాన్త ఈరితః ॥

ఏతేషాం గణ్డాన్తానాం ఫలమ్ ॥

తిథ్యృక్షగణ్డే పితృమాతృనాశోలగ్నేతు సద్యః తనయస్య నాశః।
సర్వేషునోజీవతి హన్తివంశం జీవన్నవస్యాత్ బహువారణాశ్వః॥

తిథిగణ్డే నక్షత్రగణ్డే చ జాతో మాతాపిత్రోర్మృతికృత్।
రాశిగణ్డే జాతః ఆత్మఘాతకో భవతి। వంశం చ హన్తి జీవతిచే-
ద్బహువారణాశ్వో భవతి ॥

— ఇతి గణ్డాన్తఫలమ్ —

— అథ విషఘటికా దోషః —

వసిష్ఠః- విషాంశక గతే చన్ద్రే జాతోయను పురం వ్రజేత్।
ఆదిత్యాంశే పితుర్మృత్యుః చన్ద్రాంశే మాతురేవ చ ॥
భౌమాంశే మాతుళస్యైవ సౌరాంశే భ్రాతురేవ చ।
అన్యాంశే విషసంస్పృష్టే జాతస్య మరణం భవేత్ ॥

సర్వేషు గణ్డాన్తేషు శుభగ్రహదృష్టివర్జితేషు అరిష్టం భ-
వతీత్యుక్తమ్ ॥ నవనీతారిష్టే—

తిథ్యృక్షరాశ్యంశ దివా నిశాన్తే జాతస్యరిష్టం శుభదృష్టిహీనే ॥

తిథ్యన్తే నక్షత్రాన్తే రాశ్యన్తే అంశాన్తే నిశాన్తే దివాన్తే శుభదృష్టిహీనే సతి జాతస్యారిష్టం భవతి। నృసింహస్త్వాహ—

స్వవర్గే మిత్రభేస్వోచ్చే శుభయుక్తే శుభేక్షితే।
గణ్డాన్తదోషముద్భూతం సద్యఏవ వ్యపోహతి॥

— ఇతి విషఘటికాదోషః —

— అథ జననలగ్నఫలమ్ —

తత్ఫలం గ్రహవశాద్భవతి। తదుక్తం నవనీతారిష్టే॥

తాతామ్బికాసోదరమాతులాశ్చ మాతామహస్తాతపితాచసూనుః।
సూర్యాదిఖేటాః క్రమశః ప్రదిష్టాః త్రికోణగాస్తేఽపిచ తాన్నిహన్యుః॥

సూర్యాదయః శన్యన్తాః గ్రహాః క్రమాత్పితృమాతృమాతులమాతామహపితామహ పుత్రసంజ్ఞకా భవేయుః। తే సర్వే లగ్నాత్పఞ్చమనవమగతాస్తత్తత్సంజ్ఞానురూపాన్ హన్యుః॥

అత్ర వసిష్ఠః—

లగ్నాత్పఞ్చమ సంస్థాగురురవిసితచన్ద్రభౌమాసితాః క్రమశః।
మాతృజనకంచజనకం పితృజనకం మాతరంసుతం హన్యుః॥

భృగుశ్చాహ—

అర్కస్సౌరిః కుజశ్చన్ద్రః పఞ్చమస్థాః ప్రసూషతి।
పితరంమాతరం భ్రాతౄన్ ఆత్మానం చ జిఘాంసతి॥

సౌరేన్ద్వారాత్రౌ పితరః పితృవ్యాస్తత్పాపయోగాత్తు పితృవ్యనాశః। దివా జాతస్య సౌరిః పితృవ్యః రాత్రిజాతస్య రవిః పితృవ్యః॥ తథాహ దేవకీర్తిః— దివసే మాతాపితరౌ శుక్రరవీ శశిశనీనిశాయాం చ మాతృభగినీ పితృవ్యౌవిపర్యయాత్కీర్తితాయవనైః। తస్మాత్పితృవ్య సంజ్ఞకోగ్రహః పాపయుక్తశ్చేత్పితృవ్య నాశకోభవతి॥ ఏవం సర్వత్ర యోజనీయమ్॥ అత్ర జననలగ్నం చన్ద్రల-

గ్నం చ సమ్యక్పరీక్షణీయే ॥ తథా చ భరద్వాజః—

చన్ద్రలగ్నం శరీరం స్యాల్లగ్నం స్యాత్ప్రాణసంజ్ఞకమ్ ।
తే ఉభే సమ్పరీక్ష్యైవ కర్తవ్యం శ్రేయఇచ్ఛతా ॥

— అథ తాతల్లగ్నయోగా ఉచ్యన్తే —

సోమార్కభూసూను యమావ్యయస్థాః
మాతాపితృభ్రాతృ సుతాన్నిహన్యుః ।
లగ్నాద్ద్వాదశస్థితా రవిశశికుజశనైశ్చరాః
క్రమాత్పితృమాతృభ్రాతృసుతాన్నిహన్యుః ॥

వసిష్ఠస్తు-ద్వాదశే మన్దసూర్యౌ చ క్షీణచన్ద్రశ్చ సప్తమే ।
పితుర్మరణదాస్సద్యః శుభదృష్టే త్రియబ్దకే ॥

భృగుస్తు—ఉదయాద్దశమే మన్దో నాశయేదచిరాత్సుతమ్ ।
పితరం భాస్కరో హన్యాన్మాతరం హిమదీధితిః ॥

సప్తాష్టమస్థైరశుభై ర్జనన్యా సార్ధం సుతో నశ్యతి పాపదృష్టే ।

లగ్నాత్సప్తమాష్టమస్థైః పాపగ్రహైః దృష్టే లగ్నే జాతో జనన్యాసహ మ్రియతే ॥ శుభగ్రహదృష్టే సతి తయోర్వ్యాధి-ర్భవతి ॥

తథా చ దేవకీర్తిః—

లగ్నాత్సప్తాష్టమగైః పాపైర్దృష్టే యదా తదా లగ్నే ।
మరణం స్యాచ్ఛిశుమాత్రోః శుభదృష్టిశ్చేద్భవేద్వ్యాధిః ॥

వ్యయస్థితేఽర్కే రుధిరే చతుర్థే చన్ద్రే కృశే నశ్యతి సా సగర్భా ॥

ద్వాదశస్థితేఽర్కే క్షీణచన్ద్రే భౌమే చతుర్థగతే సతి సా సగర్భా మ్రియతే—

లగ్నే కుజేఽర్కే స్మరగే నిషేకే శస్త్రేణ మాత్రా సహ గర్భమృత్యుః

జన్మలగ్నగతే భౌమే సప్తమగతే సూర్యే జాతో మా-
త్రా సహ శస్త్రేణ మ్రియతే ॥

ధనవ్యయస్థైరశుభైశ్చ తద్వత్క్రూరేక్షితైస్సౌమ్యదృశా విహీనైః

ద్వితీయద్వాదశగతాః పాపాః శుభైరదృష్టాః పాపైర్దృ-
ష్టాశ్చేచ్ఛస్త్రేణ సహసుతాం జననీంహన్యుః ॥

గ్రస్తే రవేన్దౌ తనుగే సపాపే కుజోఽష్టమే మాతృసుతాత్యయాయ।

క్రూరగ్రహసహితే గ్రహణయుతే చన్ద్రే వా ఆదిత్యే వా
లగ్నగతే సతి అష్టమగతే కుజే చ జనన్యాః శిశోశ్చ శస్త్రేణ మృ-
తిస్స్యాత్ ॥

జీవేత్సవిత్రీ మ్రియతే చ సూనుః క్రూరేషు షడ్ద్వాదశగేషు సూత్యాం

క్రూరగ్రహేషు షడ్ద్వాదశగేషు సత్సు మాతా జీవేత్ ।
సూనుర్నశ్యేత్ ॥

రాహుర్బలిష్ఠో నవపఞ్చమస్థః క్రూరేణ దృష్టః పితృహేతి కేచిత్ ॥

గ్రహణకాలప్రభృతి షణ్మాసపర్యన్తం బలిష్ఠో రాహుః జ-
ననకాలే లగ్నాత్పఞ్చమనవమస్థః క్రూరేణ దృష్టశ్చేత్పితరం హ-
న్తి । సోఽపి చతుర్థగతశ్చేత్పుత్రం హన్యాత్ । కేతురప్యేవమేవ
కరోతి ॥

తథా చ వసిష్ఠః—

రాహుశ్చతుర్థగస్సూనుం పితరం నవమస్థితః ।
హన్యాత్కేతుశ్చ తద్వత్స్యాత్పాపదృష్టో దినత్రయే ॥

చన్ద్రే నభస్థే సహిబుకే చ పాపే శుక్రే స్మరే స్యాత్స్వకులస్య హన్తా॥

లగ్నాద్దశమస్థే చన్ద్రే పాపే చ చతుర్థగతే శుక్రే స-
ప్తమగతే జాతః స్వకులస్య హన్తా భవతి ॥

సప్తాష్టలగ్నవ్యయగే శశాఙ్కే క్రూరేణ యుక్తే శుభదృష్టిముక్తే।

సౌమ్యైర్విహీనేషు చ కణ్టకేషు కృతాన్తదేష్ట్రాన్తరగః ప్రసూతః॥

సప్తాష్టలగ్నద్వాదశేష్వన్యతమయుక్తే చన్ద్రే క్రూరగ్రహ-యుక్తే శుభదృష్టిహీనే సతి కేన్ద్రేషు శుభగ్రహరహితేషు తదా జాతః సద్యో మ్రియతే॥

పూర్వాపరార్ధే యది పాపసౌమ్యా చక్రస్య చేన్నశ్యతి కీటలగ్నే॥

లగ్నోదితభాగతుల్యచతుర్థరాశ్యాదిమభాగాస్తృతీయ-ద్వితీయలగ్నద్వాదశైకాదశరాశయః లగ్నానుదితభాగతుల్యదశ-మరాశ్యన్తిమభాగాశ్చ చక్రస్యపూర్వార్ధమ్। లగ్నోదితభాగ-తుల్యదశమరాశ్యాదిగతభాగాశ్చ నవమాష్టమసప్తమషష్ఠపఞ్చమ-రాశయశ్చ లగ్నానుదితభాగతుల్యచతుర్థరాశ్యపరభాగాశ్చ చ-క్రస్యాపరార్ధమ్। తత్ర చక్రస్య పూర్వార్ధే సర్వే పాపా అ-పరార్ధే శుభాశ్చ యది తదా వృశ్చికే జాతో మ్రియతే॥

ససంధ్యవేళా యది చన్ద్రహోరా పాపాశ్చ రాశ్యన్తగతా విపత్త్యై॥

ససన్ధ్యావేళా తు- అర్ధాస్తమయాదారభ్య నక్షత్రదర్శ-నావసానా-పశ్చిమసన్ధ్యా। నక్షత్రాదర్శనసమయాదారభ్య సూ-ర్యోదయావసానా ప్రాతస్సన్ధ్యా। ఇతినిగదిత సాయంప్రాతస్స-న్ధ్యావేళాయామ్ చన్ద్రహోరా ఇతి॥ మేషాద్యోజరాశిష్వపరార్ధం వృషభాదియుగ్మరాశిషు పూర్వార్ధం చన్ద్రస్య హోరా ఇతి త-దానీం పాపగ్రహాశ్చ రాశ్యన్తనవమభాగగతా యది తదా జాత-స్సద్యోమ్రియతే॥

కేన్ద్రేషు సర్వేషు చ చన్ద్రపాపైర్యుక్తేషు జాతో యమలోకమేతి।
సప్తాష్టలగ్నామ్భసి పాపమధ్యే చన్ద్రే మృతిర్దుర్బలసౌమ్యదృష్టే॥

సప్తాష్టలగ్నచతుర్థేష్వన్యతమస్థానే పాపద్వయమధ్యగతే చన్ద్రే దుర్బలైః శుభగ్రహైః పాపైర్వా దృష్టే సతి జాతః స-

ద్వ్యామ్రియతే ।

క్షీణేన్దులగ్నే మృతికణ్టకస్థైః పాపైర్వినాశాయ శుభైరదృష్టే ॥

శుభగ్రహైరదృష్టే క్షీణచన్ద్రోదయయుక్తే లగ్నే సతి అష్ట-
మకేన్ద్రగతైః పాపగ్రహైర్మృత్యుర్భవతి ॥ పాపౌ విలగ్నస్మర-
యోః పృథక్స్థావేకస్య చన్ద్రే మృతిరుగ్రదృష్ట్యా సప్తమలగ్న-
యోరన్యతరయుక్తే చన్ద్రే ప్రత్యేకమవస్థితౌ పాపౌ యది స్యాతాం
తదా చన్ద్రః పాపవీక్షితశ్చేజ్జాతం హన్తి ॥

రిఫ్ఫే కృశేన్దౌ మృతిలగ్నసంస్థాః పాపావినాశాయ శుభైరకేన్ద్రైః ।

ద్వాదశగతే క్షీణచన్ద్రే కేన్ద్రవర్జితస్థానగతైః శుభైరష్ట-
మోదయలగ్నగతాః పాపాః వినాశాయ భవన్తి ॥

లగ్నాష్టధర్మాన్త్యయుతాశ్శశాఙ్క-
భౌమార్కమన్దా గురుణా న దృష్టాః ॥

జన్మలగ్నాష్టమనవమద్వాదశస్థితాః క్రమేణ చన్ద్రకుజార్క-
మన్దా గురుదృష్టిహీనాశ్చేత్సుతం హన్యుః ॥

పాపాస్త్రికోణాష్టమగా అసౌమ్యాశ్చన్ద్రేతనౌభాస్వతివాక్షయాయ ॥

చన్ద్రే సూర్యే వా లగ్నగతే సతి శుభగ్రహవీక్షణరహితాః
పఞ్చమాష్టమనవమస్థితాః పాపాః మరణాయ భవన్తి ॥

దేవకీర్తిః—

లగ్నే చన్ద్రేఽర్కే వా పాపాశ్చాష్టత్రికోణకేన్ద్రేషు ।
సౌమ్యైరదృష్టమిశ్రాః సద్యో మరణాయ కీర్తితా యవనైః ॥

పాపోఽష్టగః కేన్ద్రగతో న జీవో నాశాయ లగ్నే తపనే శనౌ వా ।

లగ్నాదష్టమగతే పాపగ్రహే జీవవర్జితే కేన్ద్రే శన్యుద-
యే సూర్యోదయే వా జాతో మ్రియతే ॥

గురౌ వికేన్ద్రే నిధనే చ పాపే చన్ద్రే కుజే వా మరణాయ కేన్ద్రే ।

కేన్ద్రవర్జితే గురౌ చన్ద్రే కుజే వా కేన్ద్రగతే సతి అష్ట-
మగతః పాపో జాతం హన్యాత్ ।

కేన్ద్రత్రికోణేష్వశుభైశ్శుభైశ్చ షష్ఠాష్టరిఃఫే మృతిరర్కలగ్నే ।

కేన్ద్రత్రికోణసంజ్ఞేషు షడ్రాశిషు స్థితైః పాపైః షడష్టమ-
ద్వాదశగతైః శుభైశ్చ సూర్యోదయలగ్నజాతో మ్రియతే ॥

ద్రేక్కాణజామిత్రగతేఽతిపాపే లగ్నే శశాఙ్కశ్చ నిహన్తి సద్యః ।
జననలగ్నే ద్రేక్కాణరాశేః సప్తమరాశిస్థితే పాపగ్రహే తదా
లగ్నే స్థితః శశాఙ్కః సద్యో జాతం హన్తి ॥

గ్రహాస్సమేయుర్బహవోఽష్టమే చ మాసం తు జీవేద్దినసప్తకం వా

లగ్నాదష్టమస్థానే బహవో గ్రహాస్తిష్ఠన్తి చేత్తదా జాతో
మాసం సప్తరాత్రం వా జీవేత్ ॥

భౌమో విలగ్నే భృగుజశ్చ కేన్ద్రే మ్రియేత హోరాం పునరాగతే తు ।

లగ్నే భౌమః కేన్ద్రే శుక్రశ్చ యదా తిష్ఠతస్తదా జాతస్య
భౌమే పునర్జన్మలగ్నరాశిం గతే సతి మృతిస్స్యాత్ ।

లగ్నత్రికోణే గురురస్య కేన్ద్రే తిష్ఠన్విలగ్నేశకుజః క్షయాయ ।

మేషే వా వృశ్చికే వా లగ్నగతే తస్మాత్పఞ్చమే గురుస్తిష్ఠతి
తస్మాద్గురుస్థితరాశేః కేన్ద్రస్థితో లగ్నాధిపతిర్భౌమో జాతం హన్తి ॥

త్రికోణలగ్నాస్తమృతివ్యయస్థాః క్షీణేన్దుయుక్తా మరణాయ పాపాః ।

పఞ్చమనవమలగ్నసప్తమాష్టమద్వాదశస్థితాః క్షీణచన్ద్రయు-
తాః పాపగ్రహాః శుభైర్న దృష్టా న యుతా వా జాతం హన్యుః ॥

తథా చ కాపిష్ఠలః—

సుతమదననవాన్త్యలగ్నరన్ధ్రేష్వశుభయుతో మరణాయ శీతరశ్మిః ।
భృగుసుతశశిపుత్రదేవపూజ్యైర్యది బలిభిర్నయుతోఽవలోకితో వా ॥
పాపేక్షితో హన్తి తు షోడశాహాల్లగ్నే శనిః పాపయుతస్తు మాసాత్ ।

లగ్నస్థితో మన్దః పాపేక్షితస్సన్ షోడశాహాజ్జాతం హన్తి।
పాపయుతశ్చేన్మాసాద్ధన్తి॥ పాపేక్షణయోగరహితోవర్షేణహన్తి॥

దేవకీర్తిః—

మారయతి షోడశాహాచ్ఛనైశ్చరః పాపవీక్షితో లగ్నే।

సంయుక్తో మాసేన తు వర్షాజ్జాతం తు మారయతి॥ ఇతి.

విలగ్నద్రేక్కాణనవాంశనాథా నిఘ్నన్త్యరిస్థాః స్థితరాశిసంఖ్యైః।
లగ్నాధిపాబ్దైశ్చ దృగాణనాథో మాసైర్నవాంశాధిపతిర్దినైశ్చ॥

లగ్నాధిపతిష్షష్ఠగతశ్చేత్తద్రాశిసంఖ్యాకైః వర్షైర్జాతం హన్తి। ద్రేక్కాణేశోఽపి షష్ఠగతశ్చేత్తద్రాశిసంఖ్యాకైర్మాసైర్జాతం హన్తి। అంశేశో జననకాలే షష్ఠగతశ్చేత్తద్రాశిసంఖ్యాకైర్దినైర్జాతం హన్తి॥

కేతూదయోల్కాఽశనిపాతవాతాః పశ్చాన్ముహూర్తే ఫణిరుద్రసంజ్ఞే।

అర్కోదయాద్ద్వితీయముహూర్తః సర్పసంజ్ఞః ప్రథమః రుద్రసంజ్ఞః। తయోరన్యతరస్మిన్ముహూర్తే వ్యోమ్ని పూర్వం ధూమకేతుః। పశ్చాదుల్కాఽశనిపాతశ్చణ్డవాయుశ్చదృష్టాశ్చేత్తదా జాతో నశ్యేత్॥

మీనర్క్షజస్యేన్దురవీ తృతీయే వ్యాధ్యుద్గమో జీవతి సత్రిరాత్రమ్।
తృతీయతారే రవిరేకరాత్రం చన్ద్రోఽర్కయుక్తే దశమే స్థితే వా॥

మీనలగ్నజాతస్య తృతీయస్థానే చన్ద్రాదిత్యౌ స్థితౌ చేత్తదా వ్యాధ్యుద్గమో భవతి॥ అథ వా మీనలగ్నజాతస్య జన్మతారాయాః తృతీయే రవిస్థితశ్చేత్తథా చన్ద్రోఽప్యర్కయుక్తే లగ్నాద్దశమస్థితే వా సతి ఏకరాత్రం జీవతి॥

సవ్యాపసవ్యే చతురస్రగేషు పాపేషు రోగో దశరాత్రజీవీ।

సవ్యసంజ్ఞకే మేషాదిషట్కే స్థితేషు పాపేషు లగ్నాచ్చ-

తుర్థస్థానగతేషు సత్సు, తథాఽపసవ్యసంజ్ఞకే తులాదిషట్కే స్థితేషు పాపేషు లగ్నాదష్టమస్థానగతేషు సత్సు జాతస్య రోగో భవతి । స చ దశరాత్రజీవీ ॥ తథాఽఽహ దేవకీర్తిః—

చతురశ్రగతాః పాపా వామదక్షిణతో యదా ।
తదాఽసౌ వ్యాధిమాప్నోతి దశరాత్రం తు జీవతి ॥ఇతి॥

సవ్యే త్రికోణే తపనశ్శశాఙ్కే వామే తదా ద్వాదశరాత్రజీవీ ।

యదా సవ్యే మేషాదిషట్కే స్థితో రవిర్లగ్నాత్పఞ్చమ-నవమస్థానయోరన్యతరస్థానే తిష్ఠతి । తథా వామే తులాదిషట్కే చన్ద్రస్తిష్ఠతి తదా జాతో ద్వాదశరాత్రజీవీ స్యాత్ ॥

చన్ద్రే త్రికోణే చతురశ్రగేఽర్కే దుర్వ్యాధినా జీవతి స త్రిరాత్రమ్।

యదా లగ్నాత్పఞ్చమనవమగతశ్చన్ద్రశ్చతుర్థాష్టమగతో రవిస్తదా జాతో దుర్వ్యాధినా యుక్తస్త్రిరాత్రం జీవతి ॥

చన్ద్రే చతుర్థే తపనే చ షష్ఠే స వ్యాధిరష్టాదశవాసరాన్తః ।

లగ్నాచ్చతుర్థగతే చన్ద్రే షష్ఠగతే సూర్యే జాతో వ్యాధిసహితోఽష్టాదశవాసరజీవీ భవతి ॥

హోరాష్టమస్థే కుజమన్దదృష్టే సూర్యే సరోగశ్చ విపద్యతే చ ॥

భౌమశనినిరీక్షితే లగ్నాదష్టమగతే సూర్యే జాతో వ్యాధిసహితో మ్రియతే ॥

క్రూరాస్త్రయశ్శుక్రగృహాష్టమస్థా నిఘ్నన్తి మాసాద్ధ్రువమేవజాతమ్ ।

లగ్నాదష్టమగతా రవిభౌమసౌరాః శుక్రక్షేత్రయోస్తులావృషభయోః స్థితాశ్చేజ్జాతం మాసేన నిఘ్నన్తి ॥

యస్మిన్గృహే త్వభ్యుదితస్తు కేతుః
తస్మిన్ప్రసూతో మ్రియతే ద్విమాసాత్ ।

యస్మిన్రాశౌ కేతుస్తిష్ఠతి తస్మిఞ్జాతో ద్విమాసాన్మ్రియతే ॥

భానుర్నభస్థః కుజమన్దరాశౌ నిహన్తి సద్యో బహుపాపదృష్టః ।

లగ్నాద్దశమస్థితః సూర్యః కుజమన్దరాశిభూతేషు మేషవృశ్చికమకరకుమ్భేషు స్థితో బహుపాపదృష్టశ్చేత్తదా జాతో మ్రియతే ॥

క్రూరేక్షితః క్షీణశశీ తనుస్థో హన్త్యేవ ముక్త్వా క్రియగోకులీరాన్ ।

మేషవృషభకర్కటవ్యతిరిక్తరాశిస్థో లగ్నగతః క్షీణచన్ద్రః క్రూరదృష్టశ్చేజ్జాతం హన్తి ॥

షష్ఠాష్టగా వక్రితపాపదృష్టా హన్యుశ్శుభా మాసి శుభైరదృష్టాః ।

వక్రితపాపదృష్టాశ్శుభైర్గ్రహైరదృష్టాః లగ్నాత్ షష్ఠాష్టమవ్యయగతాః శుభాః జాతం మాసేనఘ్నన్తి ॥

హోరాపతిః పాపజితస్స్మరస్థో మాసేన తం మారయతి ప్రసూతమ్ ।

లగ్నాత్సప్తమగతః శుభగ్రహో లగ్నాధిపతిః పాపేన జితస్సన్ జాతం మాసేన మారయతి ॥

యుద్ధలక్షణముక్తం పరాశరేణ—

దివసకరేణాస్తమయస్సమాగమశ్శీతరశ్మిసహితానామ్ ।

భౌమాదీనాం యుద్ధం నిగద్యతేఽన్యోన్యయుక్తానామ్ ॥ ఇతి.

దేవకీర్తిస్తు—

వర్షాన్మారయతి శశీ షష్ఠాష్టమసంస్థితో విలగ్నర్క్షాత్ ।

సద్యః క్రూరైర్దృష్టస్సౌమ్యైర్దృష్టోఽష్టమాసైర్వా ॥

అశుభైశ్శుభైశ్చ దృష్టో వర్షచతుష్కేణ నిర్దిశేదన్తమ్ ॥ ఇతి.

వక్రీ కుజర్క్షే శనిరారదృష్టః షష్ఠాష్టకేన్ద్రో మృతికృద్ద్వివర్షాత్ ।

లగ్నాత్ షష్ఠాష్టమకేన్ద్రేషు స్థితో వక్రగతః శనిర్మేషవృశ్చికయోరన్యతరస్మిన్ స్థితో బలినా కుజేన దృష్టో జాతం ద్వివర్షాద్ధన్తి ॥

గురుః కుజర్క్షేఽష్టమగస్త్రివర్షాదశుక్రదృష్టశ్శశిపాపదృష్టః ।

లగ్నాదష్టమస్థో గురుర్మేషవృశ్చికయోరన్యతరస్థః శుక్రదృష్టిరహితశ్చన్ద్రేణ పాపైశ్చ దృష్టశ్చేజ్జాతం త్రివర్షాద్ధన్తి ॥

లగ్నేశ్వరాదష్టమగః కృశేన్దుర్దృష్టస్త్రివర్షాదశుభైర్వసౌమ్యైః ॥

లగ్నాధిపాధిష్ఠితరాశేరష్టమగతః శుభైరదృష్టః అశుభదృష్టియుక్తః క్షీణచన్ద్రో జాతం వర్షత్రయేణ హన్తి ॥

భౌమార్కిదృష్టసహితోఽపి కేన్ద్రే నష్టశ్శశీ హన్తి చతుర్భిరబ్దైః ॥

కేన్ద్రస్థితో నష్టచన్ద్రో భౌమశనిభ్యాం దృష్టో యుక్తో వా జాతం చతుర్భిరబ్దైర్హన్తి ॥

సౌమ్యే కులీరేఽష్టరిపువ్యయస్థే వర్షైశ్చతుర్భిర్మృతిరిన్దుదృష్టే ।

కర్కటకస్థితే చన్ద్రేణ నిరీక్షితే బుధే లగ్నాత్ షష్ఠాష్టమద్వాదశగతే జాతోఽబ్దచతుష్కేణ మ్రియతే ॥

అదృశ్యదృశ్యాంశగసౌమ్యపాపైర్లగ్నే చ రాహుర్యది పఞ్చవర్షైః ।

అదృశ్యదృశ్యాంశకాః—సూర్యాష్టివిశ్వరుద్రాష్టతిథ్యంశా ఇతి చన్ద్రాదీనాం దృశ్యాదృశ్యభాగా ఉక్తాః । తత్ర స్వీయాదృశ్యభాగగతేషు శుభగ్రహేషు, పాపగ్రహేషు చ స్వీయాదృశ్యభాగవ్యతిరిక్తదృశ్యభాగగతేషు తదా రాహుర్లగ్నగతశ్చేత్పఞ్చవర్షైర్మ్రియతే ॥

అర్కేన్దురాశౌ భృగుజష్షడబ్దైర్దృశ్యషడన్త్యాష్టగతశ్చ సౌమ్యైః ॥

లగ్నాత్ షష్ఠాష్టమద్వాదశగతః శుక్ర అర్కేన్దురాశిభూతే సింహే కర్కటే వా స్థితః శుభగ్రహైర్వీక్షితశ్చేజ్జాతం షడ్వర్షైర్హన్తి ॥

లగ్నే దృగాణా నిగలాహిపక్షిపాశాన్వితాస్స్వామిభిరప్యదృష్టాః ।
క్రూరాశ్రితా మృత్యుకరాః ప్రసూతౌ సంవత్సరైస్సప్తభిరేవ సత్యమ్

అత్ర నిగళేతి- మకరస్య ప్రథమద్రేక్కాణః ॥ కర్కటే ద్వితీయతృతీయౌ, వృశ్చికే ప్రథమద్వితీయౌ ద్రేక్కాణౌ, మీనస్యాన్త్యద్రేక్కాణశ్చ సర్పాః ॥ సింహకుమ్భయోః ప్రథమౌ, మిథునతులయోః మధ్యమౌ చ పక్షిద్రేక్కాణాః ॥ మేషస్య ప్రథమద్రేక్కాణః పాశసంజ్ఞకః ॥

జననలగ్నద్రేక్కాణాః నిగళసర్పపక్షిపాశభూతాః స్వరాశ్యధిపగ్రహైరదృష్టాః పాపగ్రహయుక్తాశ్చేత్ తదా జాతస్య సప్తవర్షైర్మృత్యుర్భవతి ॥

సపాపలగ్నే విబలే స్మరస్థే చన్ద్రే మృతిస్సప్తసు గుర్వదృష్టే ॥

రవికుజశనైశ్చరయుక్తే లగ్నే సతి క్షీణచన్ద్రే జీవదృష్టిరహితే సప్తమస్థే చ సతి చ జాతస్సప్తవర్షైర్మ్రియతే ॥

వృషం విహాయ స్థిరలగ్నసంస్థే రాహౌ స్మరాబ్దైర్మృతిరుగ్రదృష్టే॥

వృషవ్యతిరిక్తస్థిరరాశౌ లగ్నభూతే పాపదృష్టే రాహ్వధిష్ఠితే చ తదా జాతస్సప్తాబ్దైర్మ్రియతే ॥

ఉగ్రైస్సుఖస్థైరథ వా మృతిస్థైః క్షీణేన్దులగ్నే మృతిరష్టవర్షైః ॥

క్షీణేన్దౌ లగ్నగతే చతుర్థగతైరష్టమగతైర్వా పాపైర్జాతోఽష్టవర్షైర్మ్రియతే ॥

భౌమే విలగ్నే యది వా శశాఙ్కే సూర్యే స్మరస్థే మృతిరష్టవర్షైః ॥

భౌమే చన్ద్రే వా లగ్నగతే, సూర్యే సప్తమగతే సతి తదా జాతస్యాష్టవర్షాన్మృత్యుర్భవతి ॥

ద్యూనే రవావంశపతిస్సరాహుశ్చన్ద్రేఽష్టవర్షాదశుభేక్షితే చ ॥

లగ్నాత్సప్తమగతే సూర్యే చన్ద్రే పాపదృష్టే సతి నవాంశాధిపో రాహుసహితశ్చేజ్జాతమష్టవర్షైర్హన్తి ॥

జన్మాధిపోఽర్కస్సశనిర్మృతిస్థః శుక్రేక్షితో రాశిమితాబ్దమృత్యుః

జన్మలగ్నే సింహే సతి తదధిపః సూర్యః శనిసహితః శుక్ర-
దృష్టోఽష్టమగతశ్చేజ్జాతమష్టవర్షైర్హన్తి ॥
చన్ద్రాంశకే లగ్నపతిస్తు పాపశ్చన్ద్రాద్వ్యయే క్రూరదృశానవాబ్దాత్
లగ్నాధిపః పాపశ్చన్ద్రలగ్నాద్ద్వాదశస్థానగతశ్చేజ్జాతం నవా-
బ్దైర్హన్తి ॥
పాపేక్షితే కేన్ద్రగతే భుజఙ్గే మృతిర్దశాబ్దాదుత షోడశాబ్దాత్ ॥
లగ్నకేన్ద్రే పాపేక్షితో రాహుర్యదా తిష్ఠతి తదా జాతం
దశాబ్దాత్ షోడశాబ్దాద్వా హన్తి ॥
రాహుస్స్మరస్థో రవిచన్ద్రదృష్టశ్శుభైరదృష్టో న్తకృదర్కవర్షాత్ ॥
లగ్నాత్సప్తమగతశ్చన్ద్రరవిభ్యాం దృష్టః శుభగ్రహైరదృ-
ష్టో రాహుర్ద్వాదశాబ్దాజ్జాతం హన్తి ॥
దద్యాత్క్రమాదాత్మసహోత్థబన్ధుపుత్రాస్తధర్మాయగదేవమన్త్రీ ।
మూర్ఛాః ఖవేదాః ప్రకృతిశ్శతంచ ఖాబ్ధిశ్చ షష్టిః ఖగుణా ఇతీత్థమ్ ॥
లగ్నాత్తృతీయచతుర్థపఞ్చమసప్తమనవమైకాదశస్థానగతే
జీవే సతి క్రమేణైకవింశతిచత్వారింశదేకవింశతిశతచత్వారింశత్ష-
ష్టిత్రింశద్వర్షాణి జీవేత్ ॥
దేవకీర్తిః—ఏవం సర్వప్రయత్నేన జాయమానస్య దేహినః ।
హోరాశాస్త్రేషు కేన్ద్రాణి చిన్తనీయాని తద్యథా ॥
చిన్తయేజ్జాయమానస్య స్థానం రాశిషు నిత్యశః ।
బృహస్పతిర్నృణాం జీవస్తథా నిత్యం బృహస్పతిరితి ॥
ఏకాంశకస్థౌ యమభూమిజౌ చేన్మాత్రా పరిత్యజ్యత ఏవ జాతః ।
ప్రసవకాలే శనికుజావేకాంశస్థౌ యది జాతో మాత్రా
పరిత్యజ్యతే ॥ అథవా యదా లగ్నాద్దశమైకాదశస్థౌ శనికుజౌ తదా
మాత్రా పరిత్యజ్యతే ॥ తదాహ దేవకీర్తిః—

క్రియతే పాపైర్దృష్టే శశిని విలగ్నే కుజేఽస్తగే త్యక్తః ।
లగ్నాత్ఖలాభగతయోర్వసుధాసుతమన్దయోరేవమ్ ॥ ఇతి.

సోమస్సరే వక్రయమౌ త్రికోణే త్యక్తోఽమ్బయాజీవతి జీవదృష్టే ।

లగ్నాత్సప్తమస్థే చన్ద్రే త్రికోణగతయోః కుజశనైశ్చరయోః జాతో మాత్రా పరిత్యజ్యతే । తత్ర గురుః పశ్యతి చేద్దీర్ఘజీవీ స్యాత్ ॥

జీవార్కచన్ద్రా నిచయే యది స్యుః సుతో విలగ్నాత్స పరేణ జాతః ।
లగ్నే శనౌ లగ్నశశాఙ్కశుక్రాః శుభైరదృష్టాశ్చ తదాఽన్యజాతః ॥

లగ్నకాలే లగ్నాదుపచయసంజ్ఞకేషు త్రిషడ్దశమైకాదశస్థానేషు గురురవిచన్ద్రాస్తిష్ఠన్తి తదా పరేణ జాతః । లగ్నే శనౌ స్థితే లగ్నశశాఙ్కశుక్రాః శుభగ్రహాః యదా న పశ్యన్తి తదాఽపి పరేణ జాత ఇతి వదన్తి ॥

కుజశ్శనిర్వా వ్యయగోఽక్షి హన్తి వామం కుజో దక్షిణమక్షి సౌరిః ।

ప్రసవకాలే లగ్నాద్ద్వాదశగతః శనిః దక్షిణం నయనం హన్తి । తత్రస్థః కుజో వామం నయనం హన్తి ॥

వ్యయే రవీన్దూ యుగపత్పృథగ్వా నేత్రే హరేతామపసవ్యసవ్యే ।
షట్ఛిద్రగాశ్చాపి హరన్తి పాపాః సవ్యం రిపౌ దక్షిణమష్టమే చ ॥

లగ్నాద్ద్వాదశస్థితౌ రవీన్దూ యుగపచ్చేదుభే నేత్రే హరేతామ్ । లగ్నాదష్టమగాః పాపా దక్షిణాక్షిఘ్నన్తి । షష్ఠగా వామంఘ్నన్తి ॥

వక్రో ధనే చేన్నిధనేఽర్క ఇన్దుష్షష్ఠే వ్యయే మన్దగతిస్తదాఽన్ధః ॥

లగ్నాత్ ద్వితీయస్థః కుజః అష్టమస్థో రవిః షష్ఠస్థ ఇన్దుః ద్వాదశస్థశ్శనిః యదా తదా జాతః అన్ధస్స్యాత్ ॥

షష్ఠాష్టమే దృష్టిహరస్సపాపశ్చన్ద్రోఽపి తద్వత్కఫవాతపిత్తైః ॥

లగ్నాత్ షష్ఠేఽష్టమే వా పాపయుక్తశ్చన్ద్రః కఫవాతపిత్త
రోగైర్దృష్టింహన్తి ॥

లగ్నాష్టమేసౌరియుతోఽపిచన్ద్రో దృష్టింహరేచ్ఛ్లేష్మవికారరోగైః

జననలగ్నాదష్టమె సౌరియుతశ్చన్ద్రః శ్లేష్మవికారరోగైర్దృష్టిం
హరేత్ ॥

యుక్తా గ్రహా దక్షిణవామభాగే ఛిన్నం విదధ్యుర్వ్రణమత్ర పాపాః

జననకాలె దృశ్యాదృశ్యరాశిషు షట్సు పాపా మిళితాశ్చేద్దక్షిణ-
వామభాగే వ్రణం విదధ్యుః ॥

త్రిలాభలగ్నేషు శశీ సపాపః కర్ణాపహః పాపదృశా తు సద్యః ॥

లగ్నతృతీయైకాదశేషు సపాపః శశీ పాపదృష్టశ్చేత్ కర్ణంహన్తి ॥

క్రూరేక్షితౌ పఞ్చమధర్మసంస్థౌ పాపౌ విధత్తశ్శ్రవణోపఘాతమ్ ॥

పఞ్చమనవమరాశిస్థౌ పాపౌ క్రూరేక్షితౌ చేత్ శ్రవణోప-
ఘాతం కురుతః ॥

సవ్యం సుతర్క్షే నవమేఽపసవ్యం శుభంశుభర్క్షే శుభదర్శనేన ।

లగ్నాత్పఞ్చమస్థపాపః క్రూరదృష్టశ్చేత్సవ్యం కర్ణం హరేత్ ।
వృషకర్కటకాదిషు శుభరాశిషు స్థితయోస్తయోరేవ పాపగ్ర-
హయోః శుభదర్శనె సతి కర్ణబాధా నాస్తి ॥

ఇతి లగ్నయోగాస్త్రిసప్తతిః ॥

—అథ చన్ద్రయోగా ఉచ్యన్తే—

క్రూరాన్తరేఽర్కశ్శుభదైరదృష్టో
హన్యాచ్ఛశీ వా జననీం సగర్భామ్ ।

క్రూరగ్రహమధ్యగతః శుభైశ్చాదృష్టశ్చన్ద్రః సపుత్రాం మా-
తరం హన్యాత్ । శేషాస్తు అర్కయోగే వక్ష్యన్తే ॥

యత్ర స్థిత స్తత్ర యమారదృష్టః
చన్ద్రస్త్రియం హన్తి శుభైరదృష్టః ॥

యస్మిన్రాశౌ శనిభౌమాభ్యాం దృష్టః శుభైరదృష్టశ్చన్ద్రస్తి-
ష్ఠతి స తు పునః తద్రాశిం యదా ప్రాప్నోతి తదా జననీం హ-
న్యాత్ ॥ దేవకీర్తిః—యత్రస్థస్తత్రస్థా పుధిరాజ్గశనైశ్చరేక్షిత-
శ్చన్ద్రః । జననీమృత్యుం కుర్యాన్న తు సౌమ్యనిరీక్షితస్సద్యః ॥ ఇతి
నవాష్టసప్తాన్యతమే శశాఙ్కాత్సర్వేఽపి పాపాస్సుతమాతృమృత్యుః
చన్ద్రయుక్తరాశేర్నవాష్టసప్తమాన్యతమస్థానగతాః సర్వే పా-
పగ్రహాః సుతజనన్యోర్మృత్యుకరా భవన్తి ॥

చన్ద్రాత్ స్మరే మాతృవధాయ పాపాః సోమాద్రవిర్ద్వాదశమే సపాపః
చన్ద్రయుక్తరాశేః సప్తమగతాః పాపా మాతరం హన్యుః॥
సోమాదితి—సోమయుక్తరాశేర్దశమం గతః పాపయుక్తో రవిర్మా-
తుర్మరణాయ భవతి ॥

ఇన్దౌ త్రికోణే రవిజో నిశాయాం శుక్రాత్కుజో వాఽహని పాపదృష్టః।
మాతుర్విఘాతాయ కుజార్కిమధ్యే లగ్నే శశీ మాతృహాఽష్టమేర్కే॥
చన్ద్రయుక్తరాశేః పఞ్చమనవమయోరన్యతరస్మిన్ శనిస్తిష్ఠతి
తదా రాత్రౌ ప్రసూతిశ్చేన్మాతుర్మరణాయ భవతి । యది కుజశనై-
శ్చరయోర్మధ్యగతో భూత్వా చన్ద్రో లగ్నే తిష్ఠతి తదాఽష్ట-
మస్థో రవిశ్చేజ్జననీమృత్యుం కుర్యాత్ । శేషస్తు శుక్రయోగే వక్ష్యతే॥

జన్మాష్టషట్ ద్వాదశసప్తమస్థైః క్రూరైస్తు మాతా మ్రియతే సపుత్రా।
జన్మాష్టషడ్ద్వాదశసప్తమస్థైః క్రూరైర్మాతా పుత్రేణ సహ
మ్రియతే ॥

జన్మాష్టమద్యూనగతేషు తేషు జీవేత్ సుతస్తజ్జననీ వినశ్యేత్ ।

ప్రసూతికాలే జన్మాష్టమసప్తమగతేషు తేషు పాపేషు జా-
తః సుతో జీవేత్ । మాతా మ్రియతే ॥

రిపుస్మరాష్టవ్యయజన్మభస్థాః పాపాః పునర్మాతుశ్చమృత్యుదాస్స్యుః ॥

ప్రసూతికాలే సప్తమషష్ఠాష్టమద్వాదశజన్మగతాః పాప-
గ్రహాః మాతుశ్చమృత్యుదా భవన్తి ॥

యత్ర స్థితస్తత్ర పునస్సమేతశ్చన్ద్రో విపత్త్యై రవిభౌమమధ్యః ॥

రవిభౌమమధ్యగతో భూత్వా చన్ద్రో యత్రరాశౌ స్థితస్త-
మేవ రాశిం చన్ద్రే పునః ప్రాప్తే సతి స మ్రియతే ॥

నరర్క్షలగ్నేఽర్కికుజార్కదృష్టశ్చన్ద్రః పునస్తత్ర గతో నిహన్తి ॥

నరరాశిర్నరర్క్షం మిథునకన్యాతులాకుమ్భధన్వ్యన్యతమే అర్కికుజా-
ర్కిదృష్టే చన్ద్రే స్థితే సతి తదా జాతః పునస్తద్రాశిం చన్ద్రో యదా
ప్రాప్నోతి తదా మ్రియతే ॥

క్రూరైర్యుతో రాహురవేక్షతే చేత్ క్షీణేన్దుమల్పైర్దివసైస్స నశ్యేత్ ॥

క్రూరగ్రహయుక్తో రాహుర్యదా క్షీణచన్ద్రం పశ్యేత్తదా
జాతోఽల్పదివసైర్నశ్యేత్ ॥

జామిత్రగౌ భౌమరవీ శశాఙ్కాద్రోగోదయస్సప్తదినం చ జీవేత్

శశాఙ్కయుక్తరాశేః సప్తమరాశిస్థానే భౌమాదిత్యౌ స్థితౌ
చేజ్జాతస్య రోగస్స్యాత్ । సప్తదినం జీవేత్ ॥

రవౌ స్థితే చన్ద్రమసస్త్రికోణే వ్యాధిం గతో వింశతివాసరాన్తాత్

చన్ద్రయుక్తరాశేః పఞ్చమనవమయోరన్యతరస్మిన్ స్థితే రవౌ
జాతో వింశతివాసరాన్తం జీవతి ॥

ఏకర్క్షగైశ్చన్ద్రకుజార్కిజీవైస్తథైవ జీవక్షితిజేన్దుమన్దైః ॥

ఏకరాశిగతైశ్చన్ద్రకుజార్కిజీవైర్వా తథైవ జీవక్షితిజేన్దుమన్దై-
ర్వా పఞ్చభిర్వర్షైర్మ్రియతే ॥ తథాచ దేవకీర్తిః—

రవిచన్ద్రభౌమగురుభిః కుజగురుసౌరీన్దుభిస్త్ర్యేకస్థైః। రవిశనిభౌమ-
శశాఙ్కైర్మరణం ఖలు పఞ్చభిర్వర్షైః ॥ ఇతి.

మేషాదిభేషు క్రమశోఽష్ట నన్దా ద్వావింశతిశ్చాకృతిభూతచన్ద్రాః।
వేదాస్త్రయోవింశధృతిర్నఖాశ్చమూర్ఛాదిశో మృత్యుకరాశ్చ భాగాః
తద్భాగసంస్థః ప్రతిరాశి చన్ద్రః తత్సంఖ్యవర్షైర్మరణాయసూనోః

ప్రసవకాలె మేషస్యాష్టమే భాగే వృషభస్య నవమెభాగె మి-
థునస్య ద్వావింశే భాగే కర్కటస్య ద్వావింశె భాగే సింహస్య
పఞ్చమే భాగె కన్యాయాః ప్రథమె భాగే తులాయాశ్చతుర్థ-
భాగే వృశ్చికస్య త్రయోవింశే భాగె ధనుషశ్చాష్టాదశె భాగె మ-
కరస్య వింశె భాగె కుమ్భస్యైకవింశె భాగె మీనస్య దశమేభాగె
చ స్థితః క్రూరయుక్తేక్షితశ్చన్ద్రస్తత్తద్భాగసమసంఖ్యైర్వర్షైర్జా-
తం హన్తి ॥

కుజార్కిదృష్టస్స్వసుతర్క్షసంస్థః సౌమ్యైరదృష్టశ్చ శశీ నవాబ్దాత్।

బుధక్షేత్రభూతే మిథునే కన్యాయాం వా స్థితః కుజరవి-
భ్యాం దృష్టః శుభగ్రహైరదృష్టః చన్ద్రో నవాబ్దాన్మారయతి ॥

ఇతిచన్ద్రయోగా అష్టాదశ ॥

—: అథ చన్ద్రేణ భుక్తకాలారిష్ట ఉచ్యతే :—

బలిగ్రహస్థానగతే శశాఙ్కే జన్మాగతే వా తనుమాగతే వా।
సమగ్రవీర్యే బహుపాపదృష్టే వర్షాత్పరం మృత్యురనుక్తకాలే॥

పూర్వోక్తేషు సుతారిష్టయోగేషు కర్ణారిష్టనయనారిష్ట-
యోగేషు చ యో గ్రహో బలవాన్యస్మిన్రాశౌ తిష్ఠతి పునస్తస్మి-
న్రాశౌ సమగ్రవీర్యశ్చన్ద్రః పాపగ్రహదృష్టిస్సన్ యదా ప్రాప్నోతి
తదా మరణమితి వక్తవ్యమ్॥ అథవా తాదృశశ్చన్ద్రో లగ్నరాశిం

యదా ప్రాప్నోతి తదా మరణమితి వక్తవ్యమ్। అథవా తాదృశశ్చ-
న్ద్రః కర్కటరాశిం యదా ప్రాప్నోతి తదా మరణమితి వక్తవ్యమ్।
మరణమితి సర్వత్ర సంవత్సరాత్పరమితి వేదితవ్యమ్॥ ఇతి చన్ద్రభు-
క్తకాలారిష్టః॥

—: అథ లగ్నచన్ద్రయోగా ఉచ్యన్తే :—

లగ్నాచ్ఛశాఙ్కాద్బహవస్తృతీయే పాపాయదిస్యుస్సహజప్రణాశః॥

జన్మలగ్నాచ్చన్ద్రలగ్నాద్వా తృతీయరాశౌ బహవః పాపగ్ర-
హాస్తిష్ఠన్తి యది భ్రాతౄణాం మరణం భవతి॥

తథాఽఽహ వసిష్ఠః—

భ్రాతృస్థానే యది క్రూరా భ్రాతౄన్ ఘ్నన్తి న సంశయః।
క్రూరేక్షితే క్షణాద్ధన్యుః శుభదృష్టేఽష్టవత్సరాత్॥
లగ్నచన్ద్రౌ నిరీక్షన్తే క్రూరాశ్శుభవివర్జితాః।
పితుర్మరణదాః ప్రోక్తా నకేన్ద్రే దేవపూజితే॥

నృసింహస్తు:—

లగ్నాదష్టమగం చన్ద్రం లగ్నం చన్ద్రాత్తథాఽష్టగమ్।
క్రూరగ్రహా నిరీక్షన్తే జాతస్య మృతిసూచకాః॥ ఇతి॥

చన్ద్రోదయేశౌ మృతిషడ్వ్యయస్థౌ మూఢౌ వధోరాశిసమైస్తువర్షైః

చన్ద్రలగ్నాధిపతిర్జన్మలగ్నాధిపతిశ్చ లగ్నాదష్టమే షష్ఠే
ద్వాదశే వా స్థితౌ భానావస్తగతౌ యదా తదా జాతస్య తత్స్థాన
రాశిసంఖ్యైర్వర్షైర్వధో భవతి॥

ఇన్దుం విలగ్నం చ గురుర్నపశ్యేద్వ్యద్వార్కయుక్తం శశినం చ జీవః।
పరేణ జాతం ప్రవదన్తి సన్తః చన్ద్రే సపాపే దిననాథయుక్తే॥

జన్మలగ్నం చన్ద్రలగ్నం చ యదా గురుర్నపశ్యేత్తదా
జారజాతమాహుః। అథవా రవియుక్తం చన్ద్రం గురుర్నపశ్యే-

త్తదాఽపి జాతం జారజమాహుః । అథవా రవిసహితే చన్ద్రే పా-
పగ్రహయుక్తే సతి తదాఽపి పరజాతం వదన్తి ॥

హోరేశజన్మేశనవాంశనాథాః సూర్యోపగాః కైశ్చన మృత్యురబ్దైః ।

జన్మలగ్ననాథశ్చన్ద్రలగ్ననాథో నవాంశనాథశ్చ సూర్యేణ స-
హితా యది తదా జాతం కతిపయైరబ్దైర్మారయన్తి ॥

లగ్నాద్విధోర్వా నవబుద్ధిరాశిం గతే శనౌ క్రూరయుతేఽపి తద్వత్ ।

మాతాపిత్రరిష్టయోగేషు జన్మలగ్నాచ్చన్ద్రలగ్నాద్వా పఞ్చ-
మే నవమే వా క్రూరయుక్తే శనైశ్చరే చ స్థితే సతి జాతస్య మృ-
త్యుర్భవతి ॥

ఇతి లగ్నచన్ద్రయోగాః.

—అథ ఆదిత్యయోగా ఉచ్యన్తే—

క్రూరాన్తరేఽర్కశ్శుభదైరదృష్టో హన్యాచ్ఛశివా జననీం సగర్భామ్

జననలగ్నకాలే యత్రకుత్ర వా రవిః పాపమధ్యగతః శుభైర-
దృష్టశ్చేజ్జననీం సగర్భాం హన్యాత్ ॥

సూర్యాష్టమే భౌమయమౌ తు యుక్తౌ
సౌమ్యైరదృష్టౌ పితురత్యయాయ ॥

సూర్యయుక్తరాశేరష్టమస్థానే శుభగ్రహదృష్టిరహితౌ భౌమ-
శనైశ్చరౌ స్థితౌ చేత్తదా జాతః పితరం హన్తి ॥

భౌమార్కిదృష్టోఽహని మధ్యగో వా
తాభ్యాం యుతో వా సవితా పితృఘ్నః ॥

అహ్ని జాతస్య భౌమశనైశ్చరేక్షితో వా తయోర్మధ్యగ-
తో వా తాభ్యాం యుతో వా రవిః పితృఘ్నో భవతి ॥

క్రూరేణ యుక్తశ్చరరాశిసంస్థస్తాతం రవిర్హన్తి విషామ్బుశస్త్రైః ।

ప్రసవకాలె మేషాదిచరరాశిగతః క్రూరగ్రహయుక్తో రవిః విషశస్త్రజలైస్తాతం హన్తి ॥

సూర్యశ్చరస్థోఽహని భౌమదృష్టో విదేశయాతం పితరం వ్యనక్తి ॥

దివా జాతస్య భౌమదృష్టశ్చరరాశిగతః సూర్యః పితరం దేశాన్తరగతం వ్యనక్తి ॥ దేవకీర్తిస్తు—

స్థిరరాశౌ ప్రజాతో యః పితా తస్య గృహే స్థితః ।
చరరాశౌ ప్రజాతస్య పితా దూరదిశి స్థితః ॥
ఉభయత్ర ప్రజాతస్య గ్రామాన్తే తు పితా స్థితః ।
రవిరాశిం ప్రకృత్యైవ ఫలమేవముదాహృతమ్ ॥ ఇతి.

యత్రస్థితస్తత్ర యమారదృష్టః ప్రాగ్జన్మనస్తాతవినాశకోఽర్కః ।

సూర్యో యత్ర తిష్ఠతి తత్ర రాశౌ మన్దభౌమాభ్యాం దృష్టో యుక్తో వా రవిశ్చేజ్జన్మనః ప్రాక్ పితృశోకో భవతి ॥

ముక్తశ్శుభైర్భౌమయమాన్వితోఽర్కః
స్యాచ్చేత్పితా తస్య పితా చ నష్టః ॥

శుభగ్రహైర్ముక్తో భౌమశనిభ్యాం యుక్తో రవిః పితరం పితామహం చ హన్తి ॥

పాపర్క్షగౌ సూర్యవిధూ త్రికోణే పాపౌ పితుర్బన్ధనరోగదౌ తౌ ॥

పాపర్క్షగావితి—కృష్ణపక్షే కర్కాటకరాశిః, పాపయుక్తే బుధే కన్యామిథునే, మన్దకుజయోః క్షేత్రాణి చ పాపక్షేత్రాణి। తేషు గతౌ సూర్యవిధూ భవతః । సూర్యాత్పఞ్చమనవమగతౌ పాపగ్రహౌ పితుర్బన్ధనరోగదౌ స్యాతామ్ ॥

ఇత్యాదిత్యయోగాః.

—అథ సౌమ్యయోగ ఉచ్యతే—

సౌమ్యైరదృష్టో రవిచన్ద్రయుక్తో బుధోఽపిహన్త్యేవహి రుద్రవర్షైః

శుభగ్రహైరదృష్టో రవిచన్ద్రాభ్యాం యుక్తో బుధో జాతమేకాదశాబ్దైర్హన్తి ॥ ఇతి బుధయోగః ॥

—అథ శుక్రయోగా ఉచ్యన్తే—

అత్రైవ చన్ద్రం ప్రవిహాయ శుక్రే పాపాన్తరస్థే మ్రియతేసగర్భా

అత్రైవ చన్ద్రం ప్రవిహాయేతి చన్ద్రయోగే వ్యాఖ్యాతమ్ ।
జననకాలే యత్రకుత్ర వా శుక్రః పాపగ్రహయోర్మధ్యగతః
శుభైరదృష్టశ్చేత్సగర్భాం హన్యాత్ ॥

శుక్రాద్రవిః పఞ్చమగస్సమన్దో మన్దేక్షితో వా మరణాయ మాతుః ।

శుక్రాత్పఞ్చమగతో రవిః శనైశ్చరేక్షితో వా యుక్తో వా మాతరం హన్తి ॥

శుక్రాత్కుజో వాఽపి పాపదృష్ట ఇతి ॥

యదా శుక్రాత్పఞ్చమనవమయోరన్యతరస్మిన్ పాపయుక్తః కుజస్తిష్ఠతి తదా దివా ప్రసూతిశ్చేన్మాతరం హన్యాదితి శేషః ॥
తథాఽఽహ దేవకీర్తిః--చన్ద్రాత్త్రికోణరాశౌ రవిజో మాతుర్వధం దిశతి రాత్రౌ । శుక్రాత్తథైవ దివసె భౌమః పాపేన సందృష్టః ॥ ఇతి ॥ ఇతి శుక్రయోగాః ॥

—: అథ శనైశ్చరయోగా వుచ్యేతే :—

భూసూనుదృష్టో నిశి చెచ్చరస్థా మన్దా విదేశం గత ఏవ తాతః ।
శనిశ్చరస్థా నిశి రక్తయుక్తా వక్తి వ్యతీతం పితరం విదేశే ॥

రాత్రౌ జాతస్య చరరాశిగతః శనిర్భౌమదృష్టశ్చేత్పితా దేశాన్తరస్థా భవతి । అత్రైవ యోగే భౌమసహితశ్చేజ్జాతస్య పితరం దేశాన్తరే మృతం సూచయతి ॥ ఇతి శనైశ్చరయోగా ॥

—: అథ సర్వగ్రహానుక్తారిష్టకాలా ఉచ్యన్తే :—

సూర్యాదికానామయనాన్ముహూర్తాద్దినాద్ద్విమాసార్ధతదర్ధవర్షాత్ ।

మాతాపిత్రరిష్టయోగేష్వరిష్టకారకో గ్రహః సూర్యశ్చేత్ షణ్మాసాన్మరణం లక్ష్యతే । చన్ద్రశ్చేన్నాడీభ్యామ్ । భౌమశ్చేద్దివసాద్బుధశ్చేద్ద్విమాసాద్గురుశ్చేన్మాసాచ్ఛుక్రశ్చేత్పక్షాచ్ఛనిశ్చేద్వర్షాన్మరణం లక్ష్యత ఇతి ॥ తథాఽఽహ దేవకీర్తిః—

అయనక్షణదివసర్తుమాసాస్తదర్ధశరదో దినేశాద్యాత్ ॥ ఇతి ॥

తథాఽఽహ కపిలః—

అయనక్షణవాసరర్తవోమాసోఽర్ధంచసమాశ్చభాస్కరాత్ । ఇతి॥
లగ్నాద్గ్రహాధిష్ఠితరాశిసంఖ్యానిఘ్నైస్స్వకాలైరపి వా దినేశాత్ ॥

మాతాపిత్రాద్యరిష్టయోగేష్వరిష్టకారకో గ్రహో లగ్నాద్యావతి రాశౌ తిష్ఠతి, తద్రాశిసంఖ్యాగుణితైరయనాదికాలైర్వ్యతికరో భవతి ॥

యావత్సమోఽరిష్టకరోవిలగ్నాత్తావత్సమామాసదినైర్మృతిర్వా ।

మాతాపిత్రరిష్టయోగేష్వరిష్టకరో యత్ర తిష్ఠతి తత్సంఖ్యాకైర్వర్షైర్మాసైర్దినైర్వా మృతిస్స్యాత్ ॥

—: ఇతి సర్వగ్రహానుక్తారిష్టకాలాః :—

అథ స్త్రీజాతకఫలం, హోరాసారే—

స్త్రీపుంసయోస్సమానం యోగాదిదశాఫలం చ పూర్వోక్తమ్ ।
యద్యదయోగ్యం స్త్రీణాం తత్తత్సర్వం వదేత్స్వనాథేషు॥
వైధవ్యం నిధనగృహే పతిసౌభాగ్యం సుఖం చ జామిత్రే।
సౌన్దర్యం లగ్నగృహే విచిన్తయేత్పుత్రసమ్పదం నవమే॥
ఏషు స్థానేషు యుతాః సౌమ్యాశ్శుభదా బలాన్వితా జ్ఞేయాః ।
క్రూరాస్తు నేష్టఫలదా భవనేశవిలక్షితాస్సదా చిన్త్యమ్ ॥

పురుషర్క్షే పురుషాంశే లగ్నేన్ద్వోః పాపయుక్తయోర్జాతా ।
పురుషాకృతిశీలయుతా భర్తురయోగ్యాఽసమఞ్జసా కన్యా ॥
సమరాశౌ సమభాగే లగ్నేన్ద్వోస్స్త్రీగుణాన్వితా కన్యా ।
సౌమ్యయుతే దృష్టే వా సుభగా సాధ్వీ సువిఖ్యాతా ॥
లగ్నేన్ద్వోర్యో బలవాన్ తస్య త్రింశాంశకైః ఫలం వాచ్యమ్ ।
త్రింశాంశేశో బలవాన్ తతో ప్రోక్తాని ఫలాని సమ్యగాయాన్తి ॥
భౌమర్క్షే భౌమాంశే కన్యా మృతిసూచికా గుణైర్హీనా ।
మన్దాంశస్థా ప్రేష్యా దుశ్శీలా బహువిధా నారీ ॥
పుత్రవతీ జీవాంశే బహువ్యయార్థా పతివ్రతా కన్యా ।
సౌమ్యాంశే బహుమాయా మలినాచారాఽల్పసూతిస్స్యాత్ ॥
కన్యాజననీ కన్యా శుక్రాంశే జారభోగసంతుష్టా ।
సితభవనే భౌమాంశే దుష్టా కలహప్రియా పతిద్వేష్యా ॥
మన్దాంశే చ పునర్భూః మృతప్రజా రోగసంయుతా నిత్యమ్ ।
రూపాన్వితా గుణాఢ్యా జీవాంశే భర్తృపుత్రసంతుష్టా ॥
సౌమ్యాంశే కుచరిత్రా కావ్యకలాగేయవాద్యసంతుష్టా ।
శుక్రాంశే భోగవతీ విదగ్ధయుతా జగత్ప్రియా ఖ్యాతా ॥
పాపయుతే బలహీనే త్రింశాంశే నైవ పుష్టబలమేతి ।
బుధభవనే భౌమాంశే కన్యా జారప్రియాఽల్పపుత్రా స్యాత్ ॥
మన్దాంశే క్లీబసమా మృతప్రజా వాఽన్యయుక్తా స్యాత్ ।
సాధ్వీ పతిప్రియా వా జీవాంశే క్షేత్రతుఙ్గగ జీవే ॥
సౌమ్యాంశే తు కలాఢ్యా పశుధనభోగాన్వితా తు శుక్రాంశే ।
శనిభవనే భౌమాంశే స్వచ్ఛన్దా కామినీ వినష్టసుతా ॥
మన్దాంశే పతిహీనా కృచ్ఛ్రాన్నేనోపజీవనం లభతే ।
అల్పసుతా క్షీణాయుః జీవాంశే శిల్పినీ బుధస్యాంశే ॥

వన్ధ్యా మృతప్రజా వా శుక్రాంశే స్త్రీ సుదుష్టకామా వా ।
వాచాటా రవిభవనే కుజభాగే జారిణీ విదేశరతా ॥
కుశలా కృశా దరిద్రా మన్దాంశే జారవల్లభా జ్ఞేయా ।
పురుషాయతి జీవాంశే సౌమ్యాంశే కామచారిణీ కులటా ॥
కుపితప్రియాఽల్పసుతా శుక్రాంశే నిత్యరోగిణీ భవతి ।
జీవర్క్షే భౌమాంశే కన్యా పరిచారిణీ సువిఖ్యాతా ॥
సౌరాంశే సుదరిద్రా కన్యాజననీ స్వతన్త్రనిరతా స్యాత్ ।
జీవాంశే తు ధనాఢ్యా సౌమ్యాంశే లోకపూజితా లలనా ॥
పుత్రవతీ శుక్రాంశే సద్గుణయుక్తా పతివ్రతా సాధ్వీ ।
మన్దర్క్షే భౌమాంశే దాసీ కులటా మృతప్రజా కన్యా ॥
మన్దర్క్షే మన్దాంశే నీచా చారిత్రదుర్భగా వనితా ।
భర్తృప్రియా చ సుభగా జీవాంశేఽనేకనామవిఖ్యాతా ॥
భగ్నవ్రతా చ కులటా బహుమాయా సోమజస్యాంశే ।
శుక్రాంశే ప్రభుశీలా వన్ధ్యా చారిత్రలోచనా వనితా ॥
త్రింశాంశకఫలమేవం వక్తవ్యం దైవవిద్భిరబలాయాః ।
చన్ద్రార్కస్ఫుటయోగాత్త్రింశాంశఫలం వినిర్దిశేత్తస్యామ్ ॥
లగ్నేన్ద్వోర్యోగవశాత్త్రింశాంశఫలం వినిర్దిశేదథ వా ।
శుద్ధేఽస్తే దుర్బలే యస్యాః పాపగ్రహనిరీక్షితే ॥
సౌమ్యగ్రహాదృశా హీనే భర్తా కాపురుషో భవేత్ ।
బుధే మన్దయుతేఽస్తే చ పతిః క్లీబసమో భవేత్ ॥
వన్ధ్యా వా దుర్భగా వాఽపి సా చ నిత్యం ప్రవాసినీ ।
సప్తమే చరరాశౌ చ తదీశే చరభాంశకే ॥
భర్తా ప్రవాసశీలస్స్యాత్ స్థిరభే స్వగృహే భవేత్ ।
అస్తగేఽర్కే పాపదృష్టే తథోత్సృష్టా భవేత్స్వయమ్ ॥

సప్తమస్థే కుజే తద్వద్బాల్యే సా విధవా భవేత్ ।
భర్త్రా క్రోధపరో వాఽపి హ్యన్యోన్యమృతిమాప్నుయాత్ ॥
మన్దే సప్తమరాశిస్థే తథా శత్రునిరీక్షితే ।
కన్యైవ విధవా భూత్వా రాజానమధిగచ్ఛతి ॥
ద్యూనే శుభాశుభైర్యుక్తే పునర్భూస్సా భవిష్యతి ।
అస్తగావారమన్దౌ చేత్పాపర్క్షే విధవా భవేత్ ॥
మాసి వర్షేఽథ వా రాహౌ భ్రాన్తా గౌరివ గచ్ఛతి ।
బలహీనేఽస్తగే పాపే సౌమ్యఖటానిరీక్షితే ॥
భర్త్రా వియుజ్యతే నారీ నీచారిస్థే చ వైరిణీ ।
అన్యోన్యాంశే సితారౌ చేజ్జారాసక్తా భవేద్వధూః ॥
తథైవ సప్తమే చన్ద్రే దుశ్చారీ పతినా సహ ।
మనారాకర్ణవిలగ్నస్థౌ శశిశుక్రౌ యదా తదా ॥
వన్ధ్యా భవతి సా నారీ పఞ్చమే పాపదృగ్యుతే ।
అస్తరాశ్యంశగే భౌమే సూర్యజేఽస్తాంశగేఽపి వా ॥
సారే కుజే క్రమాద్దృష్టే వ్యాధియోనిశ్చ దుర్భగా ।
అస్తర్క్షే శుభదృష్టే చ శుభస్వాంశే శుభేక్షితే ॥
చారుశ్రోణీ ప్రియా భర్తుర్వల్లభా చ భవేద్వధూః ।
చన్ద్రేఽస్తే స్వాంశగే స్వర్క్షే మృదుస్వరవశః పతిః ॥
భౌమేఽస్తే స్వాంశక్షేత్రే స్త్రీలోలో నిర్ధనః పతిః ।
సౌమ్యేఽస్తే స్వాంశక్షేత్రే భర్తా విద్వాన్భవేత్సుఖీ ॥
జీవేఽస్తే స్వాంశక్షేత్రే గుణవాన్విజితేన్ద్రియః ।
శుక్రేఽస్తే స్వాంశక్షేత్రే కాన్తోఽస్యా భాగ్యవాన్సుఖీ ॥
మన్దేఽస్తే స్వాంశక్షేత్రే వృద్ధో మూర్ఖో భవేత్పతిః ।
ఏవం సప్తమరాశిస్థైర్గ్రహైర్నారీణాం వదేత్ఫలమ్ ॥

అస్తరాశేః ఫలం ప్రోక్తం లగ్నరాశేః ఫలం తథా ।
ఫలం భవతి దమ్పత్యోర్బహుయోగఫలాద్వదేత్ ॥
సౌమ్యక్షేత్రోదయే చన్ద్రే సార్ధం శుక్రేణ సా వధూః ।
సుఖీ పితా పతిద్వేష్ట్రీ నిత్యమస్థిరచారిణీ ॥
చన్ద్రజ్ఞౌ యది లగ్నస్థౌ కలాఢ్యా బ్రహ్మవాదినీ ।
శుక్రజ్ఞౌ యదిలగ్నస్థౌ సౌమ్యస్థానే కులాఢ్యతా ॥
చాన్ద్రిచన్ద్రసితా లగ్నే రాహుస్సౌమ్యగుణైర్యుతా ।
జీవో లగ్నేఽతిసమ్పన్నా పుత్రవిత్తసుఖప్రదా ॥
క్షేత్రోచ్చసంస్థితా లగ్నే అశుభాస్తే శుభప్రదాః ।
క్రూరేఽష్టమె చ విధవా పాపక్షేత్రే విశేషతః ॥
నిధనేశాంశకపతేర్దశాయాం నిశ్చయం భవేత్ ।
సౌమ్యేఽష్టమస్థే కన్యాయా భర్తుః ప్రాగేవసామృతిమ్॥
పాపసౌమ్యయుతే తస్మిన్ సమకాలే తయోర్మృతిః ।
బలాబలం తయోర్జ్ఞేయం పురుషేణ విజానతా ॥
భాగ్యస్థానే స్థితే సౌమ్యే సపాపేఽస్తేఽష్టమేఽపి వా ।
భర్తృపుత్రసుతైస్సార్ధం దీర్ఘకాలం చ జీవతి ॥
ధనుఃకర్కియమె లగ్నే భర్తృపుత్రాదిదుఃఖదా ।
సింహాళివృషకన్యాసు చన్ద్రే తిష్ఠతి పఞ్చమె ॥
అల్పాపత్యం విజానీయాత్పురుషేషు తథా వదేత్ ।
లగ్నస్థాష్టమభాగస్థైః పాపైర్దుఃఖఫలాన్వితా ॥
సౌమ్యగ్రహైరసంమిశ్రం సర్వథా క్లేశమాప్నుయాత్ ।
క్రూరగ్రహే సుఖగతే బహుప్రసవమాదిశేత్ ॥
కన్యాప్రదానకాలేషు ప్రోక్తమార్గం విచిన్తయేత్ ।
ఇతి హోరాసారశాస్త్రే స్త్రీలక్షణజాతకాధ్యాయః.

అథ లగ్నారిష్టభఙ్గా ఉచ్యన్తే, సిద్ధసేనీయే—

సముద్భూతలగ్నారిష్టాన్యైః భఙ్గస్తేషాం భవేద్యథా ।
యోగానథ సమాసాత్తాన్ వక్ష్యే ప్రాధాన్యతస్తతః ॥ ఇతి.

నవనీతారిష్టే—

లగ్నే స్ఫుటాంశుః ప్రబలస్సమస్తం నిహన్త్యరిష్టం సురరాజమన్త్రీ ।

జననలగ్నే స్ఫుటాంశుర్గురుస్తిష్ఠతి చేత్సమస్తారిష్టం హన్తి ॥

లగ్నం శుభర్క్షం ప్రబలైశ్చ సౌమ్యైః
దృష్టం సమృద్ధైర్విబలైశ్చ పాపైః ॥

జననలగ్నకాలే యత్రకుత్ర స్థితాః అశుభగ్రహాః దుర్బలాశ్చేత్సమృద్ధైః శుభగ్రహైశ్చేద్దృష్టం శుభక్షేత్రం లగ్నం సమస్తారిష్టం హన్తి ॥

నిఘ్నన్త్యరిష్టం శుభవర్గసంస్థాః
పాపాశ్చ తత్స్థైశ్చ శుభైస్తు దృష్టాః ॥

జననకాలే శుభవర్గసంస్థాః పాపాః శుభవర్గసంస్థైః శుభైర్దృష్టాశ్చేదరిష్టం నిఘ్నన్తి ॥

సౌమ్యేక్షితష్షట్త్రిభవేషు రాహుః
కర్కీవృషచ్ఛాగవిలగ్నగో వా ।
అగస్త్యసప్తర్షివరోదయో వా
యోగాస్త్రయోఽరిష్టహరాః ప్రదిష్టాః ॥

లగ్నాత్త్రిషష్ఠైకాదశస్థో రాహుః సౌమ్యేక్షితశ్చేదరిష్టం హన్తి ॥

స్వస్థానగాస్సర్వనభశ్చరేన్ద్రాః
నిఘ్నన్త్యరిష్టం సకలం క్షణేన ॥

జననకాలే సర్వే గ్రహాః స్వస్థానగతాశ్చేత్సకలారిష్టం శీఘ్రేణ నిఘ్నన్తి ॥

న కోఽపి మృత్యాముదయే చ పాపః

కేన్ద్రే గురుశ్చాష్టశతాయురత్ర ॥

లగ్నే చాష్టమే చ కోఽపి పాపగ్రహో న తిష్ఠతి చేత్కే-
న్ద్రే గురుస్తిష్ఠతి చేత్ జాతస్యాష్టశతాయుర్భవతి ॥

కేన్ద్రత్రికోణాష్టమగా న పాపాః

శుక్రే గురౌ కేన్ద్రగతే శతాయుః ॥

లగ్నచతుర్థపఞ్చమసప్తమాష్టమనవమదశమేషు పాపా
న తిష్ఠన్తి చేద్గురుశుక్రౌ కేన్ద్రగతౌ చేచ్ఛతాయుర్భవతి ॥

లగ్నే భృగుః కేన్ద్రగతశ్చ జీవః

ఛిద్రే న పాపః పరమాయురత్ర ॥

లగ్నే శుక్రః కేన్ద్రే గురుః అష్టమే పాపా న తిష్ఠన్తి చే-
త్తదా జాతస్య పరమాయుర్భవతి ॥

శుద్ధేఽష్టమే కర్కటలగ్నసంస్థౌ శశాఙ్కజీవౌ గురుభార్గవౌ వా ।
పాపే న కేన్ద్రే న హానస్త్రికోణే జాతో నరస్స్యాదజరోపమాయుః ॥

కర్కటకే చన్ద్రగురూ వా గురుశుక్రౌ వా తిష్ఠతః అష్ట-
మే శుద్ధే సతి కేన్ద్రత్రికోణేషు పాపగ్రహరహితేషు సత్సు తదా
జాతో నరః పరమాయుర్భవతి ॥

కులీరగౌ పూర్ణశశాఙ్కజీవౌ లగ్నే చతుర్థే దశమే భవేతామ్ ।
ధర్మస్థితౌ శుక్రబుధౌ చ శేషాః లాభత్రిషష్ఠేష్వమితం తదాయుః ॥

కర్కాటకరాశిస్థౌ పూర్ణచన్ద్రబృహస్పతీ లగ్నే చతుర్థే
దశమే వా స్థితౌ చేన్నవమే శుక్రబుధౌ వా స్థితౌ చేత్త్రిషష్ఠైకా-
దశేషు పాపగ్రహాస్తిష్ఠన్తి చేత్తదా జాతస్యామితాయుర్భవతి ॥

॥ ఇతి లగ్నారిష్టభఙ్గాః ॥

—: అథ చన్ద్రారిష్టభఙ్గాః :—

కేన్ద్రే శతాయుర్భృగుజే గురౌ వా
రిష్టం చ చన్ద్రగ్రహజం వినశ్యేత్ ॥

లగ్నాదికేన్ద్రే గురౌ వా శుక్రే వా తిష్ఠతి సతి జాతశ్శ-
తాయుర్భవతి । చన్ద్రకృతారిష్టం చ నిహతం భవతి ॥

ఏకో బలీ జన్మపతిర్నిహన్తి దృష్టశ్శుభైశ్చన్ద్రకృతం చ రిష్టమ్ ।

బలీ జన్మపతిరేకశ్శుభైర్దృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి ॥

సర్వైర్గ్రహైర్దృష్టతనుర్హిమాంశుః
ఆపూర్యమాణో వినిహన్త్యరిష్టమ్ ।
స్వాత్యుచ్చభాగే సుహృదంశకే వా
రిష్టం శశీ హన్తి చ శుక్రదృష్టః ॥

సమ్పూర్ణచన్ద్రః సర్వగ్రహదృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి । అథ
వా స్వస్య పరమోచ్చే వృషభస్య తృతీయె భాగ మిత్రాంశే వా
స్థితశ్చన్ద్రశ్శుక్రేణ దృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి ॥

షట్సప్తరన్ధ్రే శశినస్తు సౌమ్యాః
పాపైరమిశ్రశ్చ నిహన్త్యరిష్టమ్ ।
యుక్తస్తు సౌమ్యైర్వినిహన్త్యరిష్టం
చన్ద్రశ్శుభత్ర్యంశగతస్తథైవ ॥

చన్ద్రాత్ షష్ఠే వా సప్తమే వా అష్టమే వా స్థితః శుభ-
గ్రహః పాపైరయుక్తస్తైరదృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి । అథ వా య-
త్రకుత్ర వా రాశౌ స్థితశ్చన్ద్రః శుభగ్రహైర్యుక్తశ్చేదరిష్టం హన్తి ।
అథ వా శుభగ్రహద్రేక్కాణస్థితశ్చన్ద్రః అరిష్టం హన్తి ॥

చన్ద్రశ్శుభద్వాదశభాగగో వా
రాశీశదృష్టశ్శుభరాశిగో వా ॥

క్రూరర్క్షగో వా భవనేశదృష్టో
నాన్యేక్షితో హన్తి సమస్తరిష్టమ్ ॥

శుభద్వాదశాంశే స్థితశ్చన్ద్రః అన్యైరదృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి । తథా శుభరాశౌ స్థితశ్చన్ద్రః తద్రాశ్యధిపతినా దృష్టః అన్యైరదృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి । తథా క్రూరరాశౌ స్థితోఽపి తద్రాశ్యధిపతినా దృష్ట అన్యైరదృష్టశ్చేదరిష్టం హన్తి ॥

జన్మాధిపో మిత్రశుభేక్షితో వా
సర్వేక్షితో జన్మపతిస్తనౌ వా ।
హోరేశ్వరస్యోపచయే శశీ వా
రిష్టం పృథక్చన్ద్రకృతం నిహన్తి ॥

జన్మలగ్నాధిపతిః మిత్రశుభేక్షితశ్చన్ద్రకృతారిష్టం హన్తి । సోఽపి సర్వేక్షితః లగ్నే స్థితశ్చేత్ చన్ద్రకృతారిష్టం హన్తి । లగ్నాధిపస్యోపచయే స్థితశ్శశీ స్వకృతారిష్టం హన్తి ॥

చన్ద్రాద్వ్యయే శుక్రబుధౌ చ లాభే
పాపా గురుర్వ్యోమ్ని చ రిష్టనాశః ।
కృష్ణే దివా చేన్నిశి శుక్లపక్షే
రక్షేచ్ఛశీ తం రిపురన్ధ్రగోఽపి ॥

చన్ద్రాద్వ్యయస్థానే శుక్రబుధౌ తిష్ఠతశ్చేదరిష్టనాశో భవతి । తథా చన్ద్రాదేకాదశే పాపాస్తిష్ఠన్తి చేత్తదాఽరిష్టనాశో భవతి । చన్ద్రాద్దశమస్థానే గురుస్తిష్ఠతి చేత్తదాఽరిష్టనాశో భవతి । కృష్ణపక్షే దివా జాతస్య లగ్నాత్ షష్ఠాష్టమస్థోఽపి చన్ద్రః స్వకృతారిష్టం హన్తి । తథా శుక్లపక్షే రాత్రావపి ॥

స్వోచ్చే స్వవర్గే సుహృదాం చ వర్గే
సౌమ్యేక్షితోఽసద్భిరయుక్తదృష్టః ।

దృశ్యోఽప్యదృశ్యస్సుహృదాం రిపూణాం
పూర్ణశ్శశీ హన్తి చ సర్వరిష్టమ్ ॥

స్వోచ్చే వా స్వవర్గే వా మిత్రవర్గే వా స్థితః శుభగ్రహైరీక్షితః అశుభగ్రహైరయుక్తః అదృష్టశ్చ మిత్రగ్రహైర్దృష్టః రిపుగ్రహైరదృష్టః పూర్ణశశీ సర్వారిష్టం హన్తి ॥

సమ్పూర్ణ ఇన్దుర్గురుశుక్రయుక్తః
పాపైరదృష్టస్స్వగృహే స్వవర్గే ।
స పఞ్చమస్థోఽపి సుఖాయ మాతుః
పితుశ్చ తద్వత్ ఖలు భాస్కరోఽపి ॥

స్వరాశౌ వా స్వోచ్చే వా స్థితః పూర్ణచన్ద్రః క్రూరగ్రహైరదృష్టః గురుణా వా శుక్రేణ వా యుక్తశ్చేత్పఞ్చమస్థోఽపి స్వకృతారిష్టం హన్తి । తథా భాస్కరోఽపి పితుః సుఖాయ భవతి ॥

దివా సితార్కౌ నిశి చన్ద్రమన్దౌ
యుగ్మౌజసంస్థౌ జననీం చ తాతమ్ ।
సంరక్షతో వ్యత్యయతస్తదన్యౌ
పితృవ్యమాతృష్వస్రురక్షకౌ తౌ ॥

దివా జాతస్య శుక్రార్కౌ మాతృపితృగ్రహౌ । చన్ద్రమన్దౌ మాతృష్వసృపితృవ్యసంజ్ఞకౌ భవతః । తథా చ రాత్రిజాతస్య చన్ద్రమన్దౌ మాతృపితృగ్రహౌ । సితార్కౌ మాతృష్వసృపితృవ్యసంజ్ఞకౌ ॥ తౌ యుగ్మౌజస్థౌ చేన్మాతృపితృమాతృష్వసృపితృవ్యాణాం అరిష్టం నిఘ్నతః ॥

క్రూరేక్షితో వా పరివిష్టఖేటః
శీర్షోదయస్థాస్సకలగ్రహా వా ।

జయీ శుభః సౌమ్యనిరీక్షితో వా
యోగత్రయం హన్త్యఖిలం చ రిష్టమ్ ॥

క్రూరేక్షితోఽపి జన్మపతిః పరితో గ్రహైరావేష్టితశ్చే-
న్నారిష్టం భవేత్ । శీర్షోదయస్థా ఇతి సర్వగ్రహాః శీర్షోదయ-
సంజ్ఞకేషు మిథునసింహకన్యాతులావృశ్చికకుమ్భేషు స్థితాశ్చేదరిష్టం
ఘ్నన్తి । జయీ శుభ ఇతి । యుద్ధే జయీ జన్మపతిః సౌమ్య-
నిరీక్షితశ్చేత్తదరిష్టం హన్తి ॥

॥ ఇతి చన్ద్రారిష్టభఙ్గః ॥

—: అథ అనభాదియోగాః :—

శుభప్రదా యే త్వనభాదియోగా
నిఘ్నన్త్యరిష్టం బహవో యది స్యుః ॥

జన్మకాలే యే శుభప్రదాః అనభాదియోగాః బహవస్తి-
ష్ఠన్తి చేదరిష్టం నిఘ్నన్తి ॥

అనభాదియోగలక్షణముక్తం ॥ కాపిష్ఠలేన—

హిత్వాఽర్కం సునభా నభా ధురధురా
స్వాన్త్యోభయస్థైర్గ్రహైః ।
శీతాంశోః కథితోఽన్యథా తు బహుభిః
కేముద్రమో నేష్యతే ॥

యదా చన్ద్రాద్ద్వితీయే కుజాదిపఞ్చగ్రహేష్వన్యతమస్తి-
ష్ఠతి చేత్తదా సునభాఖ్యయోగో భవతి । చన్ద్రాద్ద్వాదశేఽపి
కుజాదిపఞ్చగ్రహేష్వన్యతమస్తిష్ఠతి చేదనభాఖ్యో యోగో భవతి ।
చన్ద్రాత్ ద్వితీయే ద్వాదశే చ తేష్వన్యతమస్తిష్ఠతి చేద్ధురధు-
రాఖ్యో యోగో భవతి । అన్యథా కేముద్రమో భవతి, స నేష్టః
స్వల్పజాతకేఽపి—

రవివర్జం ద్వాదశగైరనభా చన్ద్రాద్ద్వితీయగైస్సునభా ।
ఉభయస్థితైర్ధుర్ధురా కెముద్రమసంజ్ఞితోఽన్యథా భవతి ॥ ఇతి.
శ్రుతకీర్తిస్తు—

చన్ద్రాచ్చతుర్థైస్సునభా దశమస్థైః కీర్తితాఽనభా విహగైః।
ఉభయస్థితైర్ధుర్ధురా కెముద్రమసంజ్ఞితోఽన్యస్తు ॥ ఇతి.

॥ ఇతి అనభాదియోగాః ॥

—: అథ చన్ద్రాధియోగాః :—

సౌమ్యైః స్మరారినిధనేష్వధియోగ ఇన్దోః
తస్మింశ్చమూపసచివక్షితిపాలజన్మ ।
సమ్పన్నసౌఖ్యవిభవా హతశత్రవశ్చ
దీర్ఘాయుషో విగతరోగభయాశ్చ జాతాః ॥

చన్ద్రాత్సప్తమషష్ఠాష్టమేష్వన్యతమే బుధబృహస్పతిశుక్రే-
ష్వన్యతమస్తిష్ఠతి చేత్తదా అధియోగో భవతి । తస్మిన్ జాతస్య
ఫలమ్ :—యథాక్రమం చమూపః సచివః క్షితిపాలో భవతి ।
అవశిష్టాంశేన తద్గుణా ఉక్తాః॥

లగ్నాదతీవ వసుమాన్వసుమాన్ శశాఙ్కా-
త్సౌమ్యగ్రహైరుపచయోపగతైస్సమస్తైః ॥

జననలగ్నాదుపచయసంజ్ఞితేషు త్రిషడ్దశమైకాదశేషు బు-
ధజీవసితాస్తిష్ఠన్తి చేత్తదాఽతీవ వసుమాన్భవతి। చన్ద్రాదుపచ-
యేషు ఏతేతిష్ఠన్తి చేద్వసుమాన్భవతి। ఏతే యోగాః చన్ద్రే ప్రబ-
లే ఫలన్తి న తు దుర్బలే॥ తథా చ హోరాసారే :—

చన్ద్రః క్షీణబలస్స్యాద్యదనభాదిఫలం న సమ్యగాయాతీతి ॥

॥ ఇతి చన్ద్రాధియోగాః ॥

— అథ వాశ్యాదియోగాః కల్యాణవర్మణా —

సూర్యాద్వ్యయగైర్వాశీ
ద్వితీయగైశ్చన్ద్రవర్జితైర్వేశీ ।
ఉభయస్థితైర్గ్రహేన్ద్రైః
ఉభయచరీనామకో యోగః ॥

అస్యార్థః—

సూర్యాద్ద్వాదశస్థానే భౌమాదిపఞ్చగ్రహేష్వన్యతమస్తిష్ఠతి చేత్తదా వాశీయోగో భవతి । తస్మాద్ద్వితీయేఽప్యన్యతమస్తిష్ఠతి చేత్తదా వేశీయోగో భవతి । తస్మాద్ద్వితీయద్వాదశస్థానే గ్రహా తిష్ఠతశ్చేత్తదా ఉభయచరీయోగో భవతి ॥

॥ ఇతి వాశ్యాదియోగాః ॥

—: అథ లగ్నాధియోగాః వృద్ధయవనేన :—

లగ్నాత్ షష్ఠమదాష్టమే యది శుభాః పాపైర్న యుక్తేక్షితాః ।
మన్త్రీ దణ్డపతిః క్షితేరధిపతిః స్త్రీణాం బహూనాం పతిః ॥
దీర్ఘాయుర్గదవర్జితో జితభయో లగ్నాధియోగే స్థితే।
సచ్ఛీలో యవనాధిరాజకథితో జాతః పుమాన్ సౌఖ్యభాక్॥

అస్యార్థః— లగ్నాత్ షష్ఠసప్తమాష్టమస్థానేషు శుభాః పాపైర్న యుక్తేక్షితాస్తిష్ఠన్తి చేత్తదా లగ్నాధియోగో భవతి । తత్ర జాతః క్రమాన్మన్త్రీ దణ్డపతిః క్షితేరధిపతిః స్త్రీణాం బహూనాం పతిర్భవతి । అవశిష్టాంశేన తద్గుణా ఉక్తాః ॥

॥ ఇతి లగ్నాధియోగాః ॥

—: అథ రుచకాదియోగాః హోరాసారే :—

స్వోచ్చస్వక్షేత్రగతైర్బలిభిః కేన్ద్రగతైః కుజాద్యైశ్చ ।
రుచకో భద్రో హంసో మాలవ్యశ్శశ ఇమే మహాయోగాః॥

అస్యార్థః— స్వోచ్చస్వక్షేత్రగతా బలిష్ఠా భౌమబుధబృహస్పతిశుక్రశనైశ్చరాః కేన్ద్రస్థానేషు తిష్ఠన్తి చేత్క్రమాద్రుచకభద్రహంసమాలవ్యశశకసంజ్ఞకా యోగా భవన్తి ॥

॥ ఇతి రుచకాదియోగాః ॥

—: అథ గజకేసరియోగః :—

కిం కుర్వన్తి గ్రహాస్సర్వే లగ్నాత్కేన్ద్రే బృహస్పతౌ ।
గజయూథసహస్రాణి నిహన్త్యేకోపి కేసరీ ॥

॥ ఇతి గజకేసరియోగః ॥

—అథ రాజయోగానాహ కాశ్యపః—

స్వోచ్చస్వత్రికోణగైర్బలస్థైః
త్ర్యాద్యైర్యాపతివంశజా నరేన్ద్రాః ।
పఞ్చాదిభిరన్యవంశజాతాః
హీనైస్సహితా న భూమిపాలాః ॥

అస్యార్థః—స్వోచ్చస్వక్షేత్రస్వత్రికోణేషు బలిష్ఠా గ్రహాస్త్ర్యాద్యాస్తిష్ఠన్తి చేత్తదా రాజవంశజాతస్తు రాజా భవతి । పఞ్చాద్యాస్తిష్ఠన్తి చేదన్యవంశజాతో రాజా భవతి । తే గ్రహాః నీచాదిగ్రహైః సహితాశ్చేద్రాజా న భవతి । ఏతే యోగాః భావవశాద్ద్రష్టవ్యాః ॥ తదాహ శ్రీపతిః—

భావప్రవృత్తౌ హి ఫలప్రవృత్తిః
పూర్ణం ఫలం భావసమాంశకేషు ।
హ్రాసక్రమాద్భావవిరామకాలే
ఫలస్య నాశః కథితో మునీన్ద్రైః ॥

ఏతజ్జన్మాదిషు ద్రష్టవ్యమ్ ॥ తథా చ స ఏవ—

జన్మప్రయాణవ్రతబన్ధచౌల
నృపాభిషేకాదికరగ్రహేషు ।
ఏవం హి భావాః పరికల్పనీయాః
తైరేవ యోగోత్థఫలాని యస్మాదితి ॥
॥ ఇత్యరిష్టభఙ్గయోగాస్సమాప్తాః ॥

—అథ గ్రహాణాం బలాబలం విచిన్త్య ఫలం కల్పనీయమిత్యుచ్యతే నవనీతారిష్టే—

యేన గ్రహేణ ప్రబలేన యోగాత్
దృష్ట్యా చ మాతాపితృమృత్యురుక్తః ।
తత్స్థానయాతే పితృమాతృఖేటే
స్వస్థానగే వా మృతిరుగ్రదృష్ట్యా ॥

ఇత్యుక్త్వా తేషాం గ్రహాణాం బలజ్ఞాపనార్థం బలాధ్యాయో వక్ష్యతే—

—అథ తావద్రాశ్యాదిబలముచ్యతే, శివగుప్తేన—

ప్రోక్తో రాశిర్బలవాన్ తస్మాచ్చ బలాన్వితా భవేద్ధోరా ।
హోరాయా ద్రేక్కాణో ద్రేక్కాణాదంశకో బలవాన్ ॥
అంశాద్ద్వాదశభాగః తస్మాత్త్రింశస్తతః పరం భాగః ।
తస్మాద్భాగాల్లిప్తా లిప్తాతో భేదఇష్టోఽత్ర ॥ ఇతి.

నవనీతారిష్టే :—

లగ్నం చ లగ్నస్థనవాంశకం చ
చన్ద్రం చ చన్ద్రస్థనవాంశకం చ ।
జీవాఖ్యరాశిస్థితిగం చ లగ్నం
బలాద్విచిన్త్యం పరమం బలిష్ఠమ్ ॥ఇతి.

అథ కాలవిశేషేణ రాశిబలమాహ సఙ్గ్రహకారః—

సింహాద్యా దివసబలాః కుమ్భధరాద్యా నిశాసు బలవన్తః ।
ఉత్తమమధ్యమవిఫలాః కేన్ద్రపణాపోక్లిబోపగతాః ॥

అస్యార్థః — సింహాద్యాః షడ్రాశయో దివసబలాః । కుమ్భాద్యాః షడ్రాశయో రాత్రిబలాః । కేన్ద్రగతా ఉత్తమబలాః। పణపరగతా మధ్యమబలాః । ఆపోక్లిబగతా విబలాః ॥

పణపరాపోక్లిబలక్షణముక్తమ్ :—

కేన్ద్రాదనన్తరో రాశిరుక్తః పణపరో బుధైః ।
తదనన్తరరాశిస్తు ఆపోక్లిబ ఉదాహృతః ॥ ఇతి.

వరాహమిహిరస్తు :—

గోఽజాశ్వికర్కిమిథునాస్సమృగా నిశాఖ్యాః
పృష్ఠోదయా విమిథునాః కథితాస్త ఎవ ।
శీర్షోదయా దినబలాశ్చ భవన్తి శేషాః
లగ్నం సమేత్యుభయతః పృథురోమయుగ్మమ్ ॥

అస్యార్థః — వృషభమేషధనుఃకర్కటకమిథునమకరాః షడ్రాశయో రాత్రిబలాః । మిథునరహితాస్త ఎవ పఞ్చ రాశయః పృష్ఠోదయసంజ్ఞా భవన్తి । మేషమిథునకన్యాతులావృశ్చికకుమ్భమీనా దివాబలా భవన్తి । మీనవర్జితాః షడ్రాశయః శీర్షోదయసంజ్ఞా భవన్తి । పృథురోమయుగ్మసంజ్ఞో మీనస్తూభయతః పృష్ఠతః శీర్షతశ్చ సమేత్యుదేతీతి ॥

—అథ గ్రహాణాం నైసర్గికబలమ్—

మన్దారసౌమ్యవాక్పతిసితచన్ద్రార్కా యథోత్తరం బలినః
నైసర్గికబలమేతద్బలసామ్యేఽప్యధికచిన్తార్థమ్ ॥

శివగుప్తస్తు—

సౌరేర్బలవాన్ జీవః తస్మాచ్చ మహీసుతస్సముద్దిష్టః ।
క్షితిసూనోర్భృగుతనయః తస్మాదపి శీతగోః పుత్రః ॥

చన్ద్రో బుధాద్బలీయాన్ చన్ద్రాచ్చ బలాన్వితస్సహస్రాంశుః ।
తస్మాదప్యధికబలో లగ్నోఽయం పూర్వమాయాతి ॥
ఏకో ద్వౌ బహవో వా సమాగతా యే తు చారయోగేన ।
సంచిన్త్య బలం తేషాం ఫలం వదేత్సర్వకార్యేషు ॥ ఇతి.

॥ ఇతి నైసర్గికబలమ్ ॥

అథ స్థానబలముచ్యతే శివగుప్తేన—

మిత్రక్షేత్రే స్వోచ్చే స్వర్క్షే భవనే స్వకే త్రికోణే వా ।
స్వద్రేక్కాణే స్వాంశే స్వదినే చ బలాన్వితాస్సర్వే ॥ ఇతి

మిత్రక్షేత్ర ఇతి తల్లక్షణముచ్యతే, యవనేన—

జీవో జీవబుధౌ సితేన్దుతనయౌ వ్యర్కా విభౌమాః క్రమాత్ ।
వీన్ద్వర్కా వికుజేన్ద్వినాశ్చ సుహృదః కేషాంచిదేవం మతమ్॥ ఇతి.

అస్యార్థః—అర్కస్య జీవో మిత్రమ్ । చన్ద్రస్య జీవబుధౌ మిత్రే। భౌమస్య శుక్రబుధౌ మిత్రే। బుధస్య సూర్యవ్యతిరిక్తా గ్రహా మిత్రాణి । గురోర్భౌమవ్యతిరిక్తాః । శుక్రస్యేన్దుసూర్యవ్యతిరిక్తాః । శనేః కుజేన్దుసూర్యవ్యతిరిక్తా గ్రహాః మిత్రాణి । సర్వత్రావశిష్టా గ్రహాశ్శత్రవ ఇతి మన్తవ్యమితి ॥

తథా చ బృహస్పతిః—

గురుగుర్వరుజ్ఞౌ శుక్రజ్ఞౌ వ్యర్కా వ్యారాశ్చ వీన్ద్వినాః ।
వ్యర్కేన్ద్వవనిజాస్సర్వే సుహృదో రిపవః పరే ॥ ఇతి.

ఏతన్నైసర్గికబలమిత్రత్వమ్ ॥

తాత్కాలికమిత్రగ్రహా ఉచ్యన్తే, జాతకోదయే—

మూలత్రికోణాధిధర్మస్వాన్త్యబన్ధుతదుచ్చగాః ।
నైసర్గికాశ్చ చారేణ సుహృదో యవనోదితాః ॥ ఇతి.

అస్యార్థః—ఆదిత్యస్య మూలత్రికోణం సింహరాశిః । తద-

పేక్షయా పఞ్చమనవమద్వితీయద్వాదశచతుర్థతదుచ్చరూపధ-
నుర్మేషకన్యాకర్కటవృశ్చికేషు తత్కాలస్థితో గ్రహ ఆదిత్యస్య
మిత్రం భవతి । స తు బృహస్పతిశ్చేదధిమిత్రం భవతి । ఏతేషు
షట్సు స్థానేషు బృహస్పతివ్యతిరిక్తశత్రుగ్రహాః తిష్ఠన్తి చేత్సమా
భవన్తి । నైసర్గికశత్రవో యథోక్తస్థానేష్వనవస్థితాశ్చేదధిశ-
త్రవో భవన్తి । ఏవం చన్ద్రాదీనామపి యోజనీయమ్ ॥

అత్ర ఫలతారతమ్యమాహ శ్రీపతిః—

స్వోచ్చే రూపం చరణరహితం స్వత్రికోణే స్వభేఽర్ధం
నాగాంశానాం త్రయమధిసుహృద్గేహగే మిత్రభేఽఙ్ఘ్రిః ।
అంశోఽష్టానాం సమగృహగతే భూపభాగోఽరిగేహే
దన్తాంశస్స్యాదధిరిపుగృహే నీచభే శూన్యమేవ ॥ ఇతి.

అస్యార్థః— ఆదిత్యాదిగ్రహాణాం మేషాదిస్వోచ్చరాశిషు
తదంశేషు సమ్పూర్ణఫలమ్ । స్వస్వమూలత్రికోణేషు సింహవృ-
షభాదిషు పాదోనం ఫలమ్ । స్వస్వభేషు స్వక్షేత్రేషు సింహకర్క-
టాదిషు అర్ధం ఫలమ్ । అధిమిత్రక్షేత్రే పూర్ణఫలమష్టమాం-
శత్రయమ్ । మిత్రభే మిత్రక్షేత్రే అఙ్ఘ్రిః రూపచతుర్థాంశో భ-
వతి । సమగృహగతే తు అష్టమాంశో భవతి । అరిగేహే షోడ-
శాంశకో భవతి । అధిశత్రుగృహే ద్వాత్రింశత్తమోంశో భవతి ।
నీచభే ఫలమేవ నాస్తీతి ॥

స్వోచ్చ ఇతి తల్లక్షణముచ్యతే వరాహమిహిరేణ :—

అజవృషభమృగాఙ్గనాకులీరాః
ఝషవణిజౌ చ దివాకరాదితుఙ్గాః ।
దశశిఖిమనుయుక్తిథీన్ద్రియాంశైః
త్రినవకవింశతిభిశ్చ తేఽస్తనీచాః ॥ ఇతి.

అస్యార్థః—సూర్యస్య మేష ఉచ్చం తస్మిన్దశమో భాగోఽత్యుచ్చమ్। చన్ద్రస్య వృషభ ఉచ్చం తస్మిన్ తృతీయభాగోఽత్యుచ్చమ్। కుజస్య మకర ఉచ్చం తస్మిన్ అష్టావింశతితమో భాగోఽత్యుచ్చమ్। బుధస్య కన్యారాశిః ఉచ్చం తస్మిన్ పఞ్చదశో భాగోఽత్యుచ్చమ్। గురోః కర్కటక ఉచ్చం తస్మిన్ పఞ్చమో భాగోఽత్యుచ్చమ్। శుక్రస్య మీన ఉచ్చం తస్మిన్ సప్తవింశతితమో భాగోఽత్యుచ్చమ్। శనేస్తులారాశిః ఉచ్చం తస్మిన్ వింశతితమో భాగోఽత్యుచ్చమ్। సూర్యాదిగ్రహాణాం మేషాద్యుచ్చరాశ్యపేక్షయా సప్తమరాశయో నీచాః। తత్రాప్యత్యుచ్చాంశసంఖ్యాంశాశ్చాతినీచా ఇతి ॥

స్వస్మిన్ భవన ఇతి। తత్ర వరాహమిహిరః :—

క్షితిజసితజ్ఞచన్ద్రరవిసౌమ్యసితావనిజాః
సురగురుమన్దసౌరిగురవశ్చ గృహాంశకపాః ॥ ఇతి.

అస్యార్థః— మేషాదిరాశీనామేతే గ్రహాః క్రమాదధిపతయో భవన్తి। తదంశకానాం చైతే భవన్తి ॥

స్వకే త్రికోణ ఇతి। తత్ర వరాహమిహిరః :—

సింహో వృషః ప్రథమషష్ఠహయాఙ్గతౌళి-
కుమ్భాస్త్రికోణభవనాని భవన్తి సూర్యాత్ ॥ ఇతి.

అత్ర విశేషః— ఆదిత్యాదిగ్రహాణాం సింహాదిరాశయో యథాసమ్భవము చ్చమూలత్రికోణస్వక్షేత్రరూపా భవన్తి ॥

తత్ర తత్తద్భాగసంఖ్యోచ్యతే సారావళ్యామ్—

వింశతిభాగాస్సింహే త్రికోణమపరే స్వభవనమర్కస్య।
ఉచ్చం భాగత్రితయంవృషఇన్దోస్స్యాత్త్రికోణమపరేంశాః
ద్వాదశభాగా మేషే త్రికోణమపరే స్వభం తు భౌమస్య ॥

ఉచ్చఫలం కన్యాయాం బుధస్య తుఙ్గాంశకైస్సదాచిన్త్యం
పరతస్త్రికోణజాతం పఞ్చభిరంశైస్స్వరాశిజం పరతః॥

అస్యార్థః—బుధస్య ఉచ్చాంశాః ప్రథమతః పఞ్చదశ। అనన్తరం త్రికోణాంశాః పఞ్చ। తతః స్వక్షేత్రాంశాః దశేతి ॥

తథా చోక్తమ్—

జ్ఞస్యోచ్చం తిథిభిస్త్రికోణమిషుభిశ్శిష్టైర్లవైస్స్వర్క్షమ్। ఇతి

దశభిర్భాగైస్సూరెస్త్రికోణమపరే స్వభవనం చాపే।
శుక్రస్య తు త్రికోణం తిథయో జూకే పరే స్వరాశిశ్చ ॥

శుక్రస్య తులాయాం త్రికోణభాగాః పఞ్చదశ। స్వక్షేత్రభాగాః పఞ్చదశేతి ॥

కుమ్భే త్రికోణనిజభే రవిజస్య రవేర్యథాసింహే ॥ ఇతి.

ఏవం తత్తదంశానృవిచార్య ఫలం కల్పనీయమ్ ॥

స్వద్రేక్కాణ ఇతి॥ మేషాదిరాశేస్త్రిధా విభక్తస్య త్రయో భాగా ద్రేక్కాణసంజ్ఞాః। తత్ర లగ్నాధిపతిః ప్రథమాంశస్యాధీశో భవతి। ద్వితీయస్య లగ్నాత్పఞ్చమరాశ్యధిపతిర్భవతి। తృతీయస్య లగ్నాన్నవమాధిపతిర్భవతి ॥

తథా చోక్తమ్, వరాహమిహిరేణ—

ద్రేక్కాణాస్సుస్వభవనసుతత్రిత్రికోణాధిపానామ్ ॥ ఇతి.

స్వాంశ ఇతి ॥ అంశాధిపతయః పూర్వమేవోక్తాః ॥

తత్ర గణనాక్రమః—

అజమృగతౌళిచన్ద్రభవనాది నవాంశవిధిః ॥ ఇతి.

స్వదిన ఇత్యాదిత్యాదిగ్రహాణామాదిత్యాదివారాః స్వస్వవారాః ప్రసిద్ధాః ॥

—అథ ఈక్షణబలమ్—

ఉచ్చస్థో రవిముక్తస్తేజస్వీ రశ్మిమానతిశయేన ।
యః పశ్యతి గ్రహేన్ద్రం తస్యేక్షణమన్యథా న స్యాత్ ॥

ఈక్షణలక్షణం వివాహప్రకరణేఽస్మాభిర్వక్ష్యతే ॥

—: అథ ఓజయుగ్మరాశిస్థగ్రహఫలమ్ :—

ఓజస్థితాః పుమాంసః శుక్లేఽహాని సూరిభిస్సమాఖ్యాతాః ।
యుగ్మభవనేషు కృష్ణే పక్షే నిశి యోషితో బలినః ॥

అస్యార్థః— మేషాదిషడ్రాశిస్థాః పుంగ్రహాః శుక్లపక్షే అహాని బలినః । వృషభాదియుగ్మరాశిస్థాః స్త్రీగ్రహాః కృష్ణపక్షే రాత్రౌ బలినః ॥

పుమాదిగ్రహలక్షణముక్తం సారావళ్యామ్ :—

పుంగ్రహాస్సూర్యభౌమార్యాః స్త్రీగ్రహా శశిభార్గవౌ।
నపుంసకా శనిబుధా శిరోమాత్రో విధుంతుదః ॥ ఇతి.

—: అథ కాలబలమ్ :—

బలినో రవిగురుసౌరాః దవసె చన్ద్రాత్మజో నిశి దివా చ ।
రాత్రౌ శేషాః ప్రబలాః సౌమ్యాశ్శుక్లేఽధమాః కృష్ణే॥ఇతి.

అస్యార్థః— ఆదిత్యబృహస్పతిశనైశ్చరాః దివసే అహ్ని బలినః। బుధో దివా రాత్రౌ చ బలవాన్। శేషాశ్చన్ద్రభౌమశుక్రాః రాత్రౌ బలవన్తః। సౌమ్యాః పుణ్యగ్రహాః అక్షీణచన్ద్రబుధగురుశుక్రాః శుక్లపక్షే బలవన్తః। అధమాః పాపగ్రహాః ఆదిత్యక్షీణచన్ద్రభౌమశనైశ్చరరాహవః కృష్ణపక్షే బలవన్త ఇతి ॥

—: అథ అయనచేష్టాదిసర్వబలాన్యుచ్యన్తే శివగుప్తేన :—

ఉదగయనే మృగరాశౌ పూర్వాహ్ణే దివసమధ్యభాగే చ ॥
బలవాన్ సహస్రరశ్మిర్విశేషతో మేషగశ్చైవ ॥

ఆదిత్యబలమేతత్ ॥

ఉదగయనేఽహ్ని నిశాయాం
దక్షిణమయనం సమాశ్రితశ్శిశిరరశ్మిః ।
వృషభస్థితశ్చ బలవాన్ కర్కటకస్థోఽపి విజ్ఞేయః ॥
ప్రతిపత్పూర్వదశాహం మధ్యబలశ్శితగుస్సితే పక్షే ।
సమ్పూర్ణబలః పూర్ణః కృష్ణస్యతు పఞ్చమీం యావత్
శేషేష్వహస్సు వీర్యాత్ ప్రచ్యవతే హీనమణ్డలత్వేన ।
సౌమ్యైరదృశ్యమానః పాపైరభివీక్షితశ్చైవ ॥
అబలః ప్రవేశకాలే మధ్యబలో మధ్యమాశ్రితో జ్ఞేయః ।
రాశ్యన్తే బలయుక్తః పూర్ణస్థానేషు సర్వేషు ॥
ఉత్తరపథప్రయాతః ప్రదక్షిణం వామతో గ్రహేన్ద్రాణామ్ ।
సౌమ్యయుతో దృష్టో వా స్నిగ్ధశ్చ బలాన్వితశ్చన్ద్రః ॥

చన్ద్రస్య బలమేతత్ ॥

నిర్జితశత్రుర్వక్రస్తేజస్వీ మకరకుమ్భమీనేషు ।
యామ్యాయనే చ బలవాన్ రాత్రౌ చ ధరాసుతః ప్రోక్తః

కుజస్య బలమేతత్ ॥

రవిముక్తస్స్వక్షేత్రే శశివేశ్మన్యుత్తరాయణే సౌమ్యః ।
రాత్రౌ దివా చ బలవాన్ బుధః ఋక్షాణాం మధ్యగశ్చాపి ॥
ఆదావతిబలయుక్తో హీనబలో మధ్యమాశ్రితశ్చైవ ।
భవనావసానవర్తీ మధ్యబలశ్చన్ద్రజో జ్ఞేయః ॥

బుధస్య బలమేతత్ ॥

జీవస్స్వక్షేత్రగతో వృశ్చికరాశౌ తు కర్కటస్థశ్చ ।
రాత్రావహన్యుదగయనే విజయీ చ సమాగమే బలవాన్
రాశిముఖే మధ్యబలస్సమ్పూర్ణబలశ్చ మధ్యమం యాతః ।

రాశ్యన్తే బలహీనః సురనాథపురోహితః ప్రోక్తః ॥

జీవస్య బలమేతత్ ॥

త్రిషట్కమణ్డలగతః త్రికోణగతస్స్వగృహాసన్నివిష్టశ్చ ।
మీనస్థోఽన్తరమార్గస్థోఽర్కవిముక్తశ్చ భృగుసుతః ॥

అస్యార్థః— త్రిషట్కమణ్డలగత ఇతి॥ భరణ్యాదీని చత్వారి నక్షత్రాణి। ఆర్ద్రాదీని చత్వారి నక్షత్రాణి । మఖాదిపఞ్చ నక్షత్రాణి। స్వాత్యాదీని త్రీణి నక్షత్రాణి। జ్యేష్ఠాదీని పఞ్చ నక్షత్రాణి। ధనిష్ఠాదీని షణ్ణత్రాణి। ఏవం షణ్మణ్డలకల్పనా ॥ ఏషు త్రిషట్కమణ్డలేషు శుక్రో బలవానిత్యర్థః। త్రికోణగతః మూలత్రికోణభూతతులారాశిస్థః ॥

తథాచోక్తం బృహజ్జాతకే :—

సింహో వృషః ప్రథమషష్ఠహయాఙ్గతౌలి-
కుమ్భాస్త్రికోణభవనాని భవన్తి సూర్యాత్ ॥ ఇతి.

స్వగృహాసన్నివిష్టః స్వక్షేత్రగతః మీనస్థో మీనరాశిగతః అన్తరమార్గస్థః స్వమధ్యవీథీచారీ అర్కవిముక్తోఽనస్తంగతః ॥

శుక్రస్య బలమేతత్ ॥

కృష్ణే నిశి వక్రగతః స్వగృహాత్తులాదక్షిణాయనగతశ్చ ।
ఉదితశ్చ మన్దగామీ జితశత్రుశ్చాపి విజ్ఞేయః ॥
సౌరిర్బలీగృహాదౌ మధ్యే ప్రబలోఽబలోఽన్త్యభాగే చ ।
సర్వస్థానేషు రవేర్భవనస్య బలాన్వితోఽభిహితః ॥

మన్దస్య బలమేతత్ ॥

—: అథ కేన్ద్రబలం సఙ్గ్రహే :—

ఉదయే బుధగురుమనుజా బలినో మధ్యే చతుష్పదార్కకుజాః ।
హిబుకేఽమ్బుగామిశశినో భృగుజశ్చ శేషాస్తథాఽస్తమయే ॥

అస్యార్థః—ఉదయస్థితౌ బుధగురూ మనుజరాశయశ్చ తే తు మిథునకన్యాతులాహయార్ధఘటాః తే సర్వే ఉదయే లగ్నే బలవన్తః। మధ్యే దశమస్థానే చతుష్పాదరాశయః తే తు మేషవృషభసింహధన్వపరార్ధమకరపూర్వార్ధాః ఆదిత్యభౌమౌ చ బలవన్తః। హిబుకే చతుర్థస్థానే అమ్బుగామిరాశయః తే తు కర్కటమీనమకరపరార్ధాః తే చ శశిభృగూ చ బలవన్తః। శేషాస్తథాఽస్తమయే శేషాః శనిరాహూ సరీసృపరాశిశ్చ స తు వృశ్చికః తే సర్వే అస్తమయే సప్తమే బలవన్తః॥

శివగుప్తస్తు—

మేషవృషసింహకుమ్భో లగ్నగతో భాస్కరో బలవాన్।
తేష్వేవ కర్మదేశే విజ్ఞేయోఽన్యత్ర బలహీనః॥

ఏవం ఆదిత్యస్య కేన్ద్రబలముక్తమ్॥

ప్రాలేయాంశుర్మిథునే కన్యాయాం చైవ లగ్నగో బలవాన్।
ధన్విహయార్ధే ప్రథమే జామిత్రగతశ్చ విజ్ఞేయః॥
వృషరాశిసన్నివిష్టశ్చాపార్ధే పశ్చిమే చ కర్మస్థః।
కర్కటకమకరయోరపి విజయీ చ సమాగమే బలవాన్॥

ఏవం చన్ద్రస్య కేన్ద్రబలమ్॥

ప్రాక్పన్నః క్షితిసూనుర్బలాన్వితః కుమ్భరాశినా సార్ధమ్।
కర్కటకవృశ్చికయోరవిపత్తిస్థానాశ్రితోఽభిహితః॥
మృగపూర్వార్ధకమిథునే కర్మణి పశ్చాద్ధయస్య పాతాళే।
నిరుపహతే త్వతివీర్యో బలాన్వితస్స్వత్రికోణే చ॥

ప్రాక్పన్నో లగ్నం ప్రాప్తః। అవిపత్తిః సప్తమస్థానమ్॥
ఏవం భౌమస్య కేన్ద్రబలమ్॥

లగ్నే జీవాంశగతః కర్మణి సూర్యారయోర్బలవాన్।

శుక్రేన్ద్వోః పాతాళే జూకే సౌరేర్నవాంశకే జ్ఞస్తు ॥

జూకః సప్తమః ॥ ఏవం బుధస్య కేన్ద్రబలమ్,

మృగసింహకర్కివృశ్చికమత్స్యతులాచాపభృత్సు పూర్వస్థః ।
సింహవృషధనుర్ధరవృశ్చికమీనేషు పర్యన్తే ।
కర్కిణి పాతాళగతే బలవాన్ జీవోఽబలోఽన్యత్ర ॥

ఏవం జీవస్య కేన్ద్రబలమ్ ॥

సింహాజకుమ్భకౌర్పిషు లగ్నస్థో భార్గవస్స్వరాశౌ చ ।
చాపధరాధరభాగే వృశ్చికరాశౌ చ పత్నీస్థః ॥
హయపశ్చార్ధమృగాధిపవృశ్చికమీనేషు కర్మదేశస్థః ।
బలవాన్ సితో జితారిర్మృగపశ్చార్ధే చ హిబుకస్థః ॥

చాపధరాధరభాగః ధనుషః పూర్వార్ధభాగః, పత్నీస్థస్సప్తమస్థః॥
ఏవం శుక్రస్య కేన్ద్రబలమ్ ॥

కుమ్భతులాధరయుక్తః ప్రాచ్యాదిషు సూర్యజో బలవాన్ ।
మేషూరణౌ చ సింహే పృష్ఠోదయసంజ్ఞితేఽస్తముపయాతే

ప్రాచ్యాం లగ్నే। పృష్ఠోదయరాశిశ్చ—“గోఽజాశ్వికర్కిమి-
థునాస్సమృగా నిశాఖ్యాః పృష్ఠోదయాః” ఇతి ॥

ఏవం మన్దస్య కేన్ద్రబలమ్ ॥

ఏషాం కేన్ద్రాణాం బలాబలం వదతి సఙ్గ్రహకారః—

మేషూరణహిబుకాభ్యాం బలవత్పూర్వం తతోఽపరం విబలమ్ ।
హోరా గురుబుధపతిభిర్దృష్టా తైరేవ యుక్తా వా ॥

మేషూరణం దశమమ్। హిబుకం చతుర్థమ్। ఉదయాది-
దశమచతుర్థౌ యుగపద్బలినౌ చేద్దశమో బలవాన్ । చతుర్థో
దుర్బలశ్చ । హోరా లగ్నమ్ । గురుబుధస్వపతిభిర్దృష్టా వా
యుక్తా వా పూర్ణబలా । ఏకేన దృష్టా దుర్బలవతీతి యావత్ ॥
ఏవం రాశ్యోర్యుగపద్బలే బలకల్పనా, లగ్నకల్పనా చ ॥

ఏవం గ్రహాణాం సర్వబలాని విమృశ్య ఫలం యోజనీయ-
మిత్యాహ నవనీతారిష్టకారః—

దిక్స్థానకాలాదిపృథగ్బలాని ।
రిష్టేశతద్భఞ్జకయోర్విమృశ్య ॥
యస్యాధికం తత్ఫలమేవ యోజ్యం
సమానతాయామపి రిష్టమేవ ॥ఇతి

అస్యార్థః—ఏవం గ్రహాణాం దిక్స్థానకాలాదిబలాని పృ-
థగ్విచార్య అరిష్టకారకగ్రహస్య అరిష్టభఞ్జకగ్రహస్య చ ఫలం
పూర్వోక్తప్రకారేణ సమ్యగ్విచార్య యస్య బలాధిక్యమస్తి త-
త్ఫలమేవ యోజ్యమ్ । ఉభయోర్బలసమానతాయాం సత్యా-
మప్యరిష్టమేవ భవతి । తస్మాజ్జననకాలే అరిష్టకారకగ్రహాన్ వి-
చార్య తేషాం శాన్త్యర్థం జపహోమాదీన్ కుర్యాత్ ॥

తదుక్తం నవనీతారిష్టే—

విప్రప్రసాదాద్ద్విజదేవతాభ్యో
గోభూహిరణ్యామ్బరధాన్యదానమ్ ।
తీర్థాభిషేకో గ్రహయజ్ఞక్లృప్తిః
యన్త్రాదిరక్షా చ నిహన్త్యరిష్టమ్ ॥ ఇతి.

ఏవం ప్రాప్తే తత్తదరిష్టప్రతిపదోక్తశాన్తిః కర్తవ్యా ॥
తత్ప్రకారస్తు నామకరణప్రకరణే వక్ష్యతే ॥

—: అథ జాతకర్మమన్త్రాణామర్థః :—

ప్రతే దదామీతి ॥ హే కుమార ! తే తుభ్యం మఘో-
నాం హవిర్లక్షణధనవతాం మధ్యే సవిత్రా ప్రసూతం మధునో
ఘృతస్య వేదం స్తోకం ప్రదదామి । దేవతాభిర్గుప్తో రక్షితస్త్వ-
మాయుష్మాన్ భూత్వాఽస్మిన్ లోకే శతం శరదో జీవ ॥

మేధాం తే ఇతి॥ హే కుమార! తుభ్యం దేవో ద్యోతనాత్మకః సవితా మేధామాదధాతు । తథా సరస్వతీ దేవీ మేధామాదధాతు । తథా పుష్కరస్రజౌ పుష్కరమాలినౌ అశ్వినౌ దేవౌ తే మేధామాధత్తామ్ । దధాతేః పరస్మైపదాల్లోటి ప్రథమపురుషద్వివచనమ్॥

అశ్మా భవేతి ॥ హే కుమార! అశ్మేవ దృఢో భవ, పరశురివ దురాసదో భవ, అస్తృతం అవిస్తృతం హిరణ్యం భవ, హే కుమార! త్వం పుత్రనామా పుత్రసంజ్ఞకో వేదో ధనమసి । వై ప్రసిద్ధార్థః । స త్వం శతం శరదో జీవ ॥

ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠానీతి ॥ హే ఇన్ద్ర! శ్రేష్ఠాని ప్రశస్తాని ద్రవిణాని సువర్ణాని అస్మే అస్మభ్యం ధేహి దేహి । దక్షస్య ఐహికాముష్మికకర్మసు యో దక్షః తస్య చిత్తిం చైతన్యం సామర్థ్యం, తథా సుభగత్వం, తథా రయీణాం పోషం, తథా తనూనాం ఆవయోర్దమ్పత్యోః పుత్రస్య చ శరీరాణామరిష్టిం అహింసాం, తథా వాచః స్వాద్మానం, తథా అహ్నాం సుదినత్వం చ ధేహి॥

అస్మే ప్రయన్ధీతి ॥ హే మఘవన్! ధనవన్! ఋజీషిన్! అభిషుతాత్ సోమాదవశిష్టం యదృజీషం తద్వన్! హే ఇన్ద్ర! త్వం విశ్వవారస్య సర్వేషాం వరణీయస్య భూరేః ప్రభూతస్య రాయః ధనస్య। సర్వత్ర కర్మణి షష్ఠీ । ఏవంవిధం ధనం అస్మే అస్మభ్యం ప్రయన్ధి ప్రయచ్ఛ । కించ—అస్మే అస్మాకం జీవసే జీవితుం శతం శరదోఽధాః ధేహి । శిప్రిన్! శిప్రం అనునాసికం హిరణ్మయీవా రజ్జుః తద్వన్! హే ఇన్ద్ర! శశ్వతః బహూన్ వీరాన్ పుత్రాన్ అస్మే అస్మభ్యం ధేహి దేహి ॥

— ఇతి మన్త్రార్థః :—

———౧———

—అథ జాతకర్మప్రయోగః—

పుత్రే జాతమాత్రే పితా తస్య ముఖమాలోక్య నద్యా-దావుదఙ్ముఖః సచేలం స్నానం కృత్వా రాత్రౌ చేద్దివాఽఽహృ-తశీతోదకం స్వర్ణయుతం కృత్వా అనలసన్నిధౌ స్నాయాత్తద-శక్తావుష్ణోదకేన వా స్నాయాత్ । ఏవం యథాఽధికారం స్నా-త్వాఽఽచమ్య సితచన్దనమాల్యాదిభిరలంకృతః ప్రాఙ్నాభిచ్ఛేద-నాదకృతస్తన్యపానమన్యైరస్పృష్టం ప్రక్షాళితమలం కుమారం మాతురుత్సఙ్గే ప్రాఙ్ముఖముపవేశ్య బ్రాహ్మణైస్సహ పుణ్యాహవా-చనం కృత్వా దేశకాలౌ నిర్దిశ్య మమ కుమారస్య గర్భామ్బు-పానజనితసకలదోషనిహర్హరణాయుర్మేధాభివృద్ధిద్వారా శ్రీపర-మేశ్వరప్రీత్యర్థం జాతకర్మ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ప్రాగుక్తవ-దాభ్యుదయికం హిరణ్యేన విధాయ వ్యాహృత్యా లౌకికాగ్నిం వి-ధివత్ప్రతిష్ఠాప్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య అస్మిన్ జాతకర్మహోమే దేవతాపరిగ్రహార్థమన్వాధానం కరిష్యే ఇత్యాది చక్షుషీ ఆ-జ్యేనేత్యన్తముక్త్వా అగ్నిం ఇన్ద్రం ప్రజాపతిం విశ్వాన్ దేవాన్ బ్రహ్మాణమాజ్యేన శేషేణ స్విష్టకృతమిత్యాది సద్యో యక్ష్య ఇ-త్యన్తముక్త్వాఽన్వాధాయ పరిసమూహనాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా ప్రధానదేవతాశ్చతుర్థ్యన్తనామమన్త్రేణ హుత్వా ఉ-ద్దేశత్యాగౌ కుర్యాత్ । తతో మధుసర్పిషీ మానతో విషమత-యా మిశ్రీకృత్య తచ్ఛిలాతలే క్షిప్త్వా తత్ర సువర్ణం సంస్పృ-ష్టలవం యథా భవతి తథా సంఘృష్య ఏకస్మిన్భాజనే నిధాయ తేనైవ హిరణ్యేన :—

,, ప్రతే దదామి మధునో ఘృతస్య వేదం సవిత్రా ప్ర-

సూతంమఘోనామ్ । ఆయుష్మాన్గుప్తో దేవతాభిశ్శతం జీవ శరదో లోకే అస్మిన్ "

ఇతిమన్త్రేణ కుమారం పాయయిత్వా తద్ధిరణ్యం ప్రక్షాళ్య కుమారస్య దక్షిణే కర్ణే నిధాయ తన్ముఖసమీపే స్వముఖమాధాయ:-

" మేధాం తే దేవస్సవితా మేధాం దేవీ సరస్వతీ ।
మేధాం తే అశ్వినా దేవావాధత్తాం పుష్కరస్రజా " ఇతి

ఏతాం మేధాజననాభిధానామృచం జపిత్వా పునస్తదేవ హిరణ్యం సవ్యే కర్ణే నిధాయైతామృచమేవ జపిత్వా శిశోరంసావభిమృశతి :—

" అశ్మా భవ పరశుర్భవ హిరణ్యమస్తృతం భవ ।
వేదో వై పుత్రనామాఽసి స జీవ శరదశ్శతమ్ "

ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠాని గృత్సమద ఇన్ద్రస్త్రిష్టుప్ :—

" ఇన్ద్ర శ్రేష్ఠాని ద్రవిణాని ధేహి చిత్తిం దక్షస్య సుభగత్వమస్మే । పోషం రయీణామరిష్టిం తనూనాం స్వాద్మానం వాచస్సుదినత్వమహ్నామ్ " ॥

" అస్మే ప్రయన్ధి మఘవన్నృజీషిన్నిన్ద్ర రాయో విశ్వవారస్య భూరేః । అస్మే శతం శరదో జీవసేధా అస్మే వీరాంచ్ఛశ్వత ఇన్ద్ర శిప్రిన్ " ॥

ఇతి మన్త్రాభ్యాం యుగపదభిమృశ్య, రక్షాయుషోరభివృద్ధ్యర్థం—

" అఙ్గాదఙ్గాత్సంభవసి హృదయాదధి జాయసే ।
ఆత్మా వై పుత్రనామాఽసి స జీవ శరదశ్శతమ్ " ॥

ఇతి మన్త్రముచ్చార్య మూర్ధానం త్రిరాజిఘ్రేత్ ।
తతశ్శిశోః కరిష్యమాణం నామ తదైవ స్మరేత్ ॥

అథ స్విష్టకృదాదిహోమశేషం సమాప్య యథాఽఽచారం హిరణ్యోదకేన మాతుర్దక్షిణం స్తనం ప్రక్షాళ్య,

,, ఇమం కుమారో జరాం ధయతు దీర్ఘమాయుః ప్రజీవసే ।
అస్యై స్తనౌ ప్రయుఞ్జానామాయుర్వర్చో యశో బలమ్ "॥

ఇతి మన్త్రేణ మాత్రా కుమారం పాయయిత్వా, పితృప్రీత్యర్థం ప్రాచీనావీతీ తిలపాత్రం సహిరణ్యం స్వధా పితృభ్య ఇతి బ్రాహ్మణాయ దత్వా, ఉపవీతీ తథావిధం పాత్రం ప్రజాపతిప్రీత్యర్థం దత్వా, యథాశక్తి గోభూతిలహిరణ్యాదికమన్నవర్జితం దత్వా, కర్మాన్తే కర్తవ్యం స్వస్తివాచనం పూర్వవత్కృత్వా, బ్రాహ్మణైరాశిషో వాచయేత్ ॥

కుమార్యాశ్చేదేతత్సర్వం హోమమన్త్రేణామన్త్రకం కుర్యాత్ । హోమస్తు సమన్త్రక ఏవ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే
—షోడశకర్మకాణ్డే జాతకర్మప్రయోగః—

—: అథ జన్మతిథ్యాదికర్తవ్యవిధిః :—

లక్ష్మీనృసింహ భవతో జననతిథావేవ కృత్యబలిదానమ్ ।
పరకృతకాలవిలమ్బాత్సహ ఇహ చిత్రం త్వమేవ చిరమాసీః ॥

అథ జననాదితిథ్యాదిషు కర్తవ్యముచ్యతే, తత్ర వ్యాసః–

సూతికావాసనిలయా జన్మదానామ దేవతాః ।
తాసాం యాగనిమిత్తా తు శుద్ధిర్జన్మని కీర్తితా ॥

జన్మదాఖ్యదేవతానాం పూజనాచ్ఛుద్ధిరస్తీత్యర్థః ॥

ప్రథమే దివసే షష్ఠే దశమే చైవ సర్వదా ।
త్రిష్వాశౌచం న కుర్వీత సూతకే పుత్రజన్మని ॥
దద్యాత్తు ప్రథమే హేమ షష్ఠే వా సప్తమేఽపి వా ।
బలిదానం తు దశమే హ్యన్నదానం ప్రశస్యతే ॥ ఇతి.

మార్కణ్డేయః—రక్షణీయా తథా షష్ఠీ నిశా తత్ర విశేషతః ।
రాత్రౌ జాగరణం కార్యం జన్మదానాం తథా బలిః ॥
పురుషాశ్శస్త్రహస్తాశ్చ నృత్తగీతైశ్చ యోషితః ।
రాత్రౌ జాగరణం కుర్యుర్దశమ్యాం చైవ సూతకే ॥ ఇతి.

నారదః—జననాత్సప్తమే చాహ్ని మృత్యూరాయాతి చాన్తకః ।
తద్దినే చైవ రక్షేయం కర్తవ్యాఽఽయుర్వివృద్ధయే ॥
సాయాహ్నే పూజ్య విఘ్నేశమపూపైశ్చ పృథగ్విధైరితి॥

అథ పఞ్చాయుధాభరణధారణముక్తం శ్రీధరీయే :—
జాతస్య పఞ్చమదినే శుభదే ముహూర్తే
పఞ్చాయుధాభరణధారణమిష్టమాహుః ।
నాభిప్రదేశపరిలమ్బి సువర్ణసూత్రం
ప్రోక్తం శిశోర్గ్రహనివారణకైశ్చ యుక్తమ్ ॥

జాతస్య జన్మనక్షత్రాత్పఞ్చమనక్షత్రే పఞ్చమదినే వా పఞ్చాయుధాభరణధారణం పఞ్చాయుధసమన్వితమాభరణం శఙ్ఖచక్రగదాశార్ఙ్గనన్దకానాం పఞ్చాయుధానాం ప్రసిద్ధేః పఞ్చాయుధానామితి కథితమ్ ॥ అత్ర శిశోరితి సామాన్యోక్తత్వాత్ కుమారస్య కుమార్యాశ్చ పఞ్చాయుధాభరణం ధార్యమితి ॥

తథోక్తం బృహస్పతినా :—
జన్మతః పఞ్చతారాయాం యాతే చన్ద్రే శిశుం పితా ।
భూషయేద్భూషణైస్స్వర్ణైః పఞ్చాయుధసమన్వితైః ॥

విశేషాత్కన్యకాయాశ్చ కర్తవ్యం మఙ్గళేన చ ।
పుంసస్సాయుధమాకల్ప్యమాయుశ్శ్రీకాన్తిదం శిశోరితి ॥

అథ వ్యతిరేకేణ సూతికాగృహస్థాపనీయాన్యుక్తాని, మార్కణ్డేయపురాణే :—

అత్యమ్బుహీనే చ తథా విధూమే సూతికాగృహే ।
అదీపశస్త్రముసలే భూతిసర్షపవర్జితే ॥
అనుప్రవిశ్య సా జాతమపహృత్యాత్మసమ్భవమ్ ।
క్షణప్రవసినీ బాలం తత్రైవోత్సృజతే ద్విజ ॥
సా జాతహారిణీనామ సుఘోరా పిశితాశనా ।
తస్మాత్సంరక్షణం కార్యం యత్నతస్సూతికాగృహే ॥ ఇతి.

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
జననతిథ్యాదినిర్ణయః.

అథ ప్రసఙ్గాత్సూతకినాం నియమా ఉచ్యన్తే :—

చన్ద్రికాయాం జాబాలిః :—

సన్ధ్యాం పఞ్చమహాయజ్ఞాన్నైత్యికం స్మృతికర్మ చ ।
తన్మధ్యే హాపయేత్తేషాం దశాహాన్తే పునః క్రియా ॥

పఞ్చమహాయజ్ఞసాహచర్యాన్నైత్యికశబ్దేనాత్ర నిత్యశ్రాద్ధముచ్యతే । స్మృతికర్మ స్మృత్యుక్తం కర్మ దేవతార్చనాదికమ్ । తన్మధ్యే ఆశౌచమధ్యే హాపయేత్త్యజేత్ । తేషాం సన్ధ్యాదీనాం దశాహాన్తే ఆశౌచావసానే పునఃక్రియా పూర్వవదనుష్ఠానమ్ । సన్ధ్యాం త్యజేదిత్యేతన్మన్త్రోచ్చారణవిశిష్టసన్ధ్యాఽభిప్రాయేణోక్తం, న తు సన్ధ్యామాత్రాభిప్రాయేణ ॥

యథాహ పులస్త్యః :—

సన్ధ్యామిష్టిం చరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్।
న త్యజేత్సూతకే వాఽపి త్యజన్ గచ్ఛేదధో ద్విజః ॥
సూతకే మృతకే చైవ సన్ధ్యాకర్మ సమాచరేత్।
మనసోచ్చారయేన్మన్త్రాన్ ప్రాణాయామాదృతే ద్విజః॥ఇతి

అస్యార్థః :—ప్రాణాయామమన్త్రవ్యతిరిక్తమన్త్రాన్మన-సోచ్చారయేత్ । ప్రాణాయామమన్త్రాంస్తు మనసాఽపి నోచ్చా-రయేత్। అమన్త్రకప్రాణాయామం కుర్యాదితి యావత్। మన-సోచ్చారయేన్మన్త్రానిత్యేతదఞ్జలిప్రక్షేపమన్త్రవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ॥

యదాహ పైఠీనసిః :-సూతకే సావిత్ర్యాఽఞ్జలిం ప్రక్షిప్య ప్రదక్షిణం కృత్వా సూర్యం ధ్యాయన్ నమస్కుర్యాదితి ॥

సన్ధ్యావిధావుక్తసావిత్రీమన్త్రస్యేహ పునర్వచనం మనసో-చ్చారణనివృత్త్యర్థమ్ । తేన సావిత్రీమన్త్రోచ్చారణం వాచైవ కర్తవ్యమ్ ॥ భరద్వాజోఽపి :—

సూతకే మృతకే కుర్యాత్ ప్రాణాయామమమన్త్రకమ్।
తథా మార్జనమన్త్రాంస్తు మనసోచ్చార్య మార్జయేత్ ॥
సావిత్రీం సమ్యగుచ్చార్య సూర్యాయార్ఘ్యం నివేదయేత్।
మార్జనం తు న వా కుర్యాదుపస్థానం న చైవ హీతి ॥

విష్ణురప్యాశౌచే వర్జ్యకర్మాణ్యాహ—ఆశౌచే హోమదాన-ప్రతిగ్రహస్వాధ్యాయా నివర్తన్తే నాశౌచే కస్యచిదన్నమశ్నీ-యాదితి ॥ హోమోఽత్ర వైశ్వదేవోఽభిప్రేతః,

విప్రో దశాహమాసీత వైశ్వదేవవివర్జితః ॥

ఇతి సంవర్తేన విశేషాభిధానాత్ ॥

వైశ్వదేవాభిప్రాయే శంఖేనాపి :—

దానం ప్రతిగ్రహో హోమః స్వాధ్యాయః పితృకర్మ చ।

ప్రేతపిణ్డక్రియావర్జమాశౌచేఽపి నివర్తతే ॥

పితృకర్మామావాస్యాశ్రాద్ధాదికమ్ । న చ హోమ ఇతి సా-
మాన్యోక్త్యాగ్నిహోత్రౌపాసనహోమాదికమపి నివర్తనీయమితి
శఙ్కనీయమ్ ॥ అత ఆహ యాజ్ఞవల్క్యః :—

వైతానౌపాసనాః కార్యాః క్రియాశ్చ శ్రుతిచోదితాః ॥ఇతి

వైతానా గార్హపత్యాదివహ్నిసాధ్యాః । 'యావజ్జీవ-
మగ్నిహోత్రం జుహోతి, యావజ్జీవం దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం
యజేత' ఇతి శ్రుతిచోదితాః కార్యాః । తథా గృహ్యాగ్నిసాధ్యా
ఔపాసనాద్యాః కార్యాః । క్రియాశ్చ శ్రుతిచోదితా ఇతి । వై-
తానా గార్హపత్యాదిబహ్వగ్నిసాధ్యా ఔపాసనహోమపార్వణ-
స్థాలీపాకాద్యాశ్చ క్రియాః కార్యా ఇత్యర్థః ॥

అత్ర విశేషమాహ హారీతః :—

కర్మ వైతానికం కార్యం స్నానోపస్పర్శనాత్స్వయమ్॥ ఇతి

ఆశౌచప్రాప్త్యనన్తరం స్నాత్వాఽఽచమ్య వైతానికం క-
ర్మాగ్నిహోత్రాదికం తత్కాలే స్వయం కుర్యాదిత్యర్థః । న చ
కర్మాయోగ్యత్వలక్షణే ఆశౌచే స్థితే కథం వైతానికే కర్మణి
స్వయం కుర్యాదితి విధిర్ఘటత ఇతి వాచ్యమ్ ॥ యతో విధిబ-
లాదేవ కర్మయోగ్యత్వమస్తీత్యర్థాద్గమ్యతే ॥

తదుక్తం, గోభిలేన ;—

అగ్నిహోత్రస్య హోమార్థం శుద్ధిస్తాత్కాలికీ భవేత్ ।
పఞ్చయజ్ఞాన్న కుర్వీత హ్యశుద్ధః పునరేవ సః ॥ ఇతి.

అగ్నిహోత్రాదికర్మణి యత్రాశౌచే కర్తవ్యమితి విధిర-
స్తి తత్ర తత్కాలికీ శుద్ధిః కర్మసఙ్కల్పాత్పూర్వక్షణమారభ్య
కర్మాపవర్గపర్యన్తం కర్మయోగ్యత్వలక్షణా వేదితవ్యా ।

యత్ర పునః పఞ్చయజ్ఞాదావాశౌచే కర్తవ్యమితి విధిర్నాస్తి, తత్ర శుద్ధిజ్ఞాపకవిధ్యభావాత్కర్మాయోగ్యతైవేత్యర్థః । ఏవం విధి-జ్ఞాపితకర్మయోగ్యత్వే సత్యపి యో న కరోతి, తస్య సత్యప్య-ధికారే కర్మత్యాగదోషోఽస్తీత్యేవావగన్తవ్యమ్ ॥

అత ఏవ మరీచిః :—

దర్శం చ పూర్ణమాసం చ కర్మ వైతానికం చ యత్ ।
సూతకేఽపి త్యజన్మోహాత్ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥ ఇతి.

వైతానికగ్రహణం స్మార్తస్యాప్యాశౌచే విహితస్య కర్మణ ఉపలక్షణార్థమ్ ॥ అత ఏవ జాతూకర్ణిః ॥

సూతకే తు సముత్పన్నే స్మార్తం కర్మ కథం భవేత్ ।
పిణ్డయజ్ఞం చరుం హోమమసగోత్రేణ కారయేత్ ॥ ఇతి.

పిణ్డయజ్ఞః పిణ్డపితృయజ్ఞః । చరుః పార్వణస్థాలీపాకః । హోమః ప్రతిదినమౌపాసనహోమః । కారయేదితి విధిబలాత్ స్మార్తే కర్మణి త్యాగాత్మకకర్మణ్యేవ ధర్మయోగ్యత్వలక్షణా శు-ద్ధిర్నేతరత్రేతి గమ్యతే ॥

అత ఏవ బృహస్పతిః :—

సూతకే మృతకే చైవ అశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే ।
ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్న తు హాపయేత్ ॥ ఇతి.

న హాపయేన్న త్యజేదిత్యర్థః ॥ తథా చ జాబాలిః :—

జన్మహాన్యోర్వితానస్య కర్మత్యాగో న విద్యతే ।
శాలాగ్నౌ కేవలో హోమః కార్య ఏవాన్యగోత్రజైః ॥ ఇతి

శాలాగ్నౌ హోమః ఔపాసనాఖ్యః । సోఽన్యగోత్రజైః కా-ర్య ఇతి నియమాద్వైతానికాగ్నౌ క్రియమాణో హోమో-ఽగ్నిహోత్రాదిరన్యగోత్రజైః కార్యః । స్వయం వా కుర్యా-దితి వికల్పోఽవగమ్యతే ॥

యత్తు స్మృత్యన్తరమ్ :—

వర్జయేత్సూతకే కర్మ నిత్యనైమిత్తికాదికమ్ ।
ఆహితాగ్నేస్సదా శుద్ధిః సద్య ఏవ విధీయతే ॥ ఇతి.

తత్ర పూర్వార్ధమాశౌచే అకర్తవ్యత్వేనాభిహితనిత్యనైమిత్తికవిషయమ్ । ఉత్తరార్ధం తు కర్తవ్యత్వేనవిహితవైతానికవిషయమిత్యవగన్తవ్యమ్ । ఏవమేవాశౌచే ‘నిత్యాని నివర్తేరన్వైతానవర్జమ్’ ఇతి పైఠీనసివచనస్యాపి విషయో బోద్ధవ్యః ॥

శ్రౌతానాం స్మార్తానాం చ కామ్యానామాశౌచే త్యాగ ఏవ, ప్రతిప్రసవవిధ్యభావాత్ ॥ శ్రౌతానామప్యగ్నిహోత్రాదీనాం ప్రథమారమ్భాత్ప్రాగాశౌచే త్యాగ ఏవ, ప్రతిప్రసవవిధీనాం ప్రథమారమ్భోత్తరకాలానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రాదివిషయత్వాత్

సద్యశ్శౌచమిత్యనువృత్తౌ కామ్యే క్వచిత్ప్రతిప్రసవార్థమాహ పులస్త్యః :—

సాన్నిహిత్యముపస్పృశ్య రాహుగ్రస్తే దివాకరే ।
సత్త్రధర్మప్రవృత్తస్య దానకర్మఫలైషిణః ॥

అస్యార్థః :—దానకర్మసాధ్యఫలకామినోఽపి సన్నిహితతీర్థవిశేషే స్నాత్వా దానే ప్రవృత్తస్య సద్యశ్శౌచమ్ । అన్నసత్త్రజన్యధర్మప్రవృత్తస్య తద్దానఫలార్థినోఽపి సద్యశ్శౌచమితి ॥

నైమిత్తికే క్వచిత్ ప్రతిప్రసవార్థమాహ బృహస్పతిః :—

కన్యావివాహే సఙ్క్రాన్తౌ సూతకం న కదాచనేతి ॥

నిత్యనైమిత్తికకామ్యేష్వపి క్వచిత్ప్రతిప్రసవార్థమాహ,

జమదగ్నిః :—

సూతకే మృతకే వాఽపి జాహ్నవ్యాస్సలిలే స్థితః ।
నాభిమాత్రే జలే స్థిత్వా కుర్యాద్దానజపాదికమ్ ॥ ఇతి.

నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యమపీతి విశేషః ॥

యత్తు మార్కణ్డేయపురాణమ్,

నిత్యస్య కర్మణో హానిం న కుర్వీత కదాచన ।
తస్య త్వకరణే బాధః కేవలం మృతిజన్మస్వితి ॥

తదాశౌచే ప్రాతిపద్యేన విహితాగ్నిహోత్రాదినిత్యకర్మ-హానివిషయమ్ । తథాత్వే 'నిత్యాని నివర్తేరన్వైతానవర్జమ్' ఇతి పూర్వోక్తవచనవిరోధాపత్తేస్తదపి తేనైవోక్తమ్ :—

దశాహం బ్రాహ్మణస్తిష్ఠేద్దానహోమాదివర్జితః ।
క్షత్రియో ద్వాదశాహం చ వైశ్యో మాసార్ధమేవ చ॥
శూద్రశ్చ మాసమాసీత నిజకర్మవివర్జితః ॥ ఇతి

తద్వయోఽవస్థాప్రయుక్తాద్యసమ్పూర్ణాశౌచకాలానా-మప్యుపలక్షణార్థమ్ ॥

యత్తు హారీతేనోక్తమ్—

తతస్త్వేకాదశదినే యజ్ఞస్స్వాధ్యాయ ఏవ చ ।
ప్రవర్తన్తే క్రియాశ్చైతా ఇత్యేతన్మైత్రిరబ్రవీత్ ॥ ఇతి.

తత్రాప్యేకాదశదిన ఇత్యేతదాశౌచాన్త్యదినాన్తరదినోపల-క్షణార్థమ్ ॥

బ్రహ్మచారిణం ప్రత్యాహ కాత్యాయనః :—

న త్యజేత్సూతకే కర్మ బ్రహ్మచారీ స్వయం క్వచిదితి ॥

గృహస్థవదస్య సూతకాభావాదిత్యభిప్రాయః ॥

మాధవీయే పరాశరవ్యాఖ్యాయాం తు :—

నిత్యమన్నప్రదస్యాపి కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిషు ।
ప్రథమే కృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషు భోజనే ॥
గృహీతనియమస్యాపి న స్యాదన్యస్య కస్యచిత్ ।
నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి ॥
నిమన్త్రితస్య విప్రస్య స్వాధ్యాయనిరతస్య చ ।
దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతే క్వచిత్ ॥ ఇతి.

యాజ్ఞవల్క్యః :—

ఋత్విజాం దీక్షితానాం చ యజ్ఞియం కర్మ కుర్వతామ్ ।
సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్రహ్మవిదాం తథా ॥
దానే వివాహే యజ్ఞే చ సఙ్గ్రామే దేశవిప్లవే ।
ఆపద్యపి చ కష్టాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ ఇతి.

అఙ్గిరాః :—రాజ్యనాశస్తు యేనస్యాద్వినా రాజ్ఞస్స్వమణ్డలే ।
ప్రయాస్యతశ్చ సఙ్గ్రామే హోమే ప్రాస్థానికే సతి ॥
మన్త్రాదితర్పణే చాపి ప్రజానాం శాన్తికర్మణి ।
గోమఙ్గళాదౌ వైశ్యానాం కృషికాలాత్యయేష్వపి ॥
ఆశౌచం న భవేల్లోకే సర్వత్రాన్యత్ర విద్యతే ॥ ఇతి.

కర్మప్రదీపేఽపి :—

సూతకాదౌ సముత్పన్నే స్మార్తకర్మ న కించన ।
అనారబ్ధే భవేదేతత్ప్రారబ్ధే నాస్తి సూతకమ్ ॥ ఇతి.

॥ ఇతి సూతకినాం కర్మనిర్ణయః ॥

అథ తేషాం శుద్ధికాలా ఉచ్యన్తే—

అగ్నిస్మృతౌ—

పుంజన్మని సపిణ్డానాం దశాహాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ।
త్ర్యహాద్దకోదకానాం చ ఏకాహం సూతకే క్వచిత్ ॥

స్త్రీజన్మని సపిణ్డానాం సోదకానాం త్ర్యహాచ్ఛుచిః ।
స్త్రీషు త్రిపురుషం జ్ఞేయం సపిణ్డత్వం ద్విజోత్తమైః ॥

సపిణ్డానాం లక్షణం తత్రైవోక్తమ్—

లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః ।
ఏకోదకాస్తతశ్చోర్ధ్వం నిర్దిష్టాస్సప్తపూరుషాత్ ॥ ఇతి.

“ఏకాహం సూతకే క్వచిత్” ఇతి యదుక్తం తద్వృత్తస్వాధ్యాయవిషయమ్ ॥ తదపి కలౌ న కార్యమ్ :—“వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసఙ్కోచనం తథా” ఇతి కలౌ ప్రతిషిద్ధత్వాత్

—: అథ సూతికాయా ఆశౌచనివృత్తికాలా ఉచ్యన్తే :—

చన్ద్రికాయాం పారస్కరః :—

ద్విజాతేస్సూతికా యా స్యాత్సా దశాహేన శుద్ధ్యతి ।
త్రయోదశేఽహ్ని సమ్ప్రాప్తే శూద్రా శుద్ధ్యత్యసంశయమ్ ॥ ఇతి.

ఏవఞ్చ సూతికాయా అసృఙ్నిస్సరణానురూపమాశౌచం యుగమాత్రపరిహరణాదిహేతుభూతం ద్విజాతిషు దశదివసపర్యన్తమ్। శూద్రజాతిషు ద్వాదశదివసపర్యన్తమ్। అరూపాశౌచమస్పృశ్యత్వాదిహేతుభూతం ద్విజాత్యుక్తదశాహాదుపరి మాసపర్యన్తం దానాదికర్మానధికారలక్షణమ్ । ద్విజాతిషు పుత్రజన్యాం వింశతిరాత్రపర్యన్తమ్ । స్త్రీజన్యాం మాసపర్యన్తం నియతమిత్యవగన్తవ్యమితి ॥

—: ఇతి సూతికానాం శుద్ధికాలః :—

లక్ష్మీనృసింహ భగవన్ రఘుకులతిలకేన పుత్రకామేష్ట్యా ।
ఇష్టో మనసి సుహృదస్తుష్ట్యై తస్యైవ పుత్రకామార్థః ॥

అథ ప్రసఙ్గాత్పుత్రకామేష్టిరభిధీయతే :—

ఋణమస్మిన్ సంనయత్యమృతత్వం చ గచ్ఛతి ।

పితా పుత్రస్య జాతస్య పశ్యేచ్చేజ్జీవతో ముఖమ్ ॥

ఇత్యాదిశ్రవణాత్పితృణాపకర్షణార్థం పుత్రోత్పాదనం కర్తవ్యమ్ । తత్పూర్వజన్మకృతకర్మవశాదలభ్యం చేత్కర్మవిపాకరూపపుత్రకామేష్టిః కర్తవ్యా ॥

తథా చ బృహస్పతిః :—

అనర్ణో భవేన్నాశో న స్వర్గోఽపుత్రకస్య చ ।
న మోక్షోఽపుత్రకస్య స్యాన్నాపుత్రస్య పరా గతిః ॥
తస్మాత్స పుత్రసద్భావే యతేత పురుషస్సుధీరితి ॥

తత్పుత్రకామేష్టివిధానమాహ కారికాకారః :—

అనాహితాగ్నిరేవేమం కుర్యాత్కామ్యచరుం తథా ।
పరిషేచనపర్యన్తమన్వాధానాది పూర్వవత్ ॥
అగ్నయే పుత్రిణే త్వేతి పుత్రకామస్తు నిర్వపేత్ ।
అగ్నయే పుత్రిణే స్వాహేత్యేతేన జుహుయాచ్చరుమితి ॥

అత్ర భగవాన్ :—

యస్య జాతాః ప్రమీయేరన్ పుత్రా నైవ భవన్తి చ ।
ఋతుకాలే దినే షష్ఠే దమ్పతీ సమలఙ్కృతౌ ॥
కృత్వాఽఽభ్యుదయికం శ్రాద్ధం స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ ।
పూర్ణపాత్రనిధానాన్తముపలేపాది పూర్వవత్ ॥
శ్వేతాయాశ్శ్వేతవత్సాయాః గోః క్షీరేణ చరుం పచేత్ ।
కృత్వాఽఽజ్యభాగపర్యన్తం ఆజ్యస్యోత్పవనాదికమ్ ॥
జుహుయాత్పాయసం తత్ర ఋగ్భిః పఞ్చదశాహుతీః ।
ప్రజాపతేస్సూక్తపఞ్చర్గ్భిః జీవపుత్రస్య పఞ్చభిః ॥
నేజమేషేతి తిసృభిః సోమో ధేనుమృచైకయా ।
ఇహైవస్తమృచా చైవ తతస్స్విష్టకృదాదికమ్ ॥

శ్రీ:
శ్రీమన్నృసింహప్రయోగపారిజాత
ప్రకరణ

ప్రాశయేత్తత ఆచమ్య దమ్పతీ నాభిమాలభేత్ ॥
పిశఙ్గభృష్టిమిత్యృచా తావుభావభిమన్త్ర్య చ ।
ప్రాయశ్చిత్తాది సకలం హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
సవత్సాం దక్షిణార్థాయ గాం దద్యాత్తు పయస్వినీమ్ ।
పుత్రార్థమాచరేద్దానం విప్రేభ్యో హేమవత్స్వయమ్ ॥
రాత్ర్యాస్తు పశ్చిమే యామే శయీత గతసంస్తరే ।
మసనా చతుర్హోతారమనుద్రుత్యోమితి బ్రువన్ ॥
ఉపగమ్య తతః పత్నీం వ్యవేయాచ్చయథావిధి ।
ఏవముత్పాదితః పుత్రో న లుప్యేత కదాచన ఇతి ॥

ప్రజావజ్జీవపుత్రస్థసూక్తమన్త్రాః:—

„ఆ తే గర్భో యోనిమేత్విత్యాది-దైవకృతం బ్రాహ్మణం కల్పమానమ్” ఇత్యన్తా దశ మన్త్రా అనవలోభనప్రకరణే ద్రష్టవ్యాః ॥ శేషాః ప్రసిద్ధాః ।

చతుర్హోతృమన్త్రస్తు :—

„పృథివీ హోతా । ద్యౌరధ్వర్యుః । రుద్రోఽగ్నీత్ । బృహస్పతిరుపవక్తా । వాచస్పతే వాచో వీర్యేణ । సమ్భృతతమేనాయక్ష్యసే । యజమానాయ వార్యమ్ । ఆ సువస్కరస్మై । వాచస్పతిస్సోమం పిబతి । జజనదిన్ద్రమిన్ద్రియాయ స్వాహా” ఇతి ॥

పునర్విధానాన్తరాణి ఋగ్విధానరూపేణ స ఏవాహ:—

సహస్రశీర్షసూక్తం చ సర్వకామఫలప్రదమ్ ।
దేవగర్భం శరీరేణ స వై నారాయణః స్మృతమ్ ॥
బ్రహ్మేన్ద్రరుద్రపర్జన్యా అత్ర సూక్తవ్యవస్థితాః ।

అత్రస్థమేవ ద్రష్టవ్యం జగత్ స్థావరజఙ్గమమ్ ॥
శుక్లపక్షే శుభే వారే సునక్షత్రే సుగోచరే ।
ద్వాదశ్యాం పుత్రకామాయ చరుం కుర్చ్యం చ వైష్ణవమ్ ।
దమ్పత్యోరుపవాసస్స్యాదేకాదశ్యాం సురాలయే ।
ఋగ్భిష్షోడశభిస్సమ్యగర్చయిత్వా జనార్దనమ్ ॥
దద్యాత్పురుషసూక్తేన యః పుష్పాణ్యప ఏవ వా ।
అర్చితం స్యాజ్జగదిదం తేన సర్వం చరాచరమ్ ॥
చరుం పురుషసూక్తేన శ్రపయేత్పుత్రకామ్యయా ।
ప్రాప్నుయాద్వైష్ణవం పుత్రమచిరాత్సన్తతిక్షమమ్ ॥
సమిధోఽశ్వత్థవృక్షస్య హుతాగ్నౌ జుహుయాత్పునః ।
ఉపస్థానే హుతాశస్య ధ్యాయేచ్చ మధుసూదనమ్ ॥
హవిర్హోమం తతః కుర్యాత్ ప్రత్యృచం వాగ్యతశ్శుచిః ।
సూక్తేన జుహుయాదాజ్యం హవిశ్శేషం చ పూర్వవత్ ॥

అత్ర హవిశ్శేషం చ పూర్వవదితి హవిశ్శేషేణ పూర్వవత్స్విష్టకృద్ధోమం కుర్యాదిత్యర్థః ॥

హవిశ్శేషం నమస్కృత్య నారీ నారాయణం ప్రతి ।
భక్షయిత్వా హవిశ్శేషం లబ్ధ్వాఽఽశీస్సంవిశేత్ క్షపామ్ ॥
తతః కృత్వా ద్విజః కర్మ కర్తవ్యం ద్విజతర్పణమ్ ।
యాం ద్వితీయాం నివర్తేత యావద్గర్భం న విన్దతి ॥
అపుత్రా మృతపుత్రా వా యా చ కన్యాః ప్రసూయతే ।
క్షిప్రం సా జనయేత్పుత్రం ఋష్యశృఙ్గో యథాఽబ్రవీత్ ॥

—: ఇతి పురుషసూక్తకల్పః :—

అన్యచ్చ :—

యస్యా గర్భః ప్రమీయేత తత్రాగ్నౌ జుహుయాద్ధవిః ।

బ్రహ్మణాఽగ్నిస్సంవిదాన ఇత్యాజ్యేన యథావిధి ॥
ఆజ్యశేషేణ చాభ్యజ్య గర్భిణీం ప్రసవేతి చ ।
పిత్రే చ చాజ్యశేషేణ జీవంస్తస్యాః ప్రజాయత ఇతి ॥

అన్యచ్చ :—

ఉరోష్ట ఇతి సూక్తేన ఉపతిష్ఠేచ్ఛతక్రతుమ్ ।
ప్రజాకామో జపేన్నిత్యం చరుణా దేవయత్నతః ॥
ఉపహృత్యోపహారం చ శిష్టం భుఞ్జీత వాగ్యతః ।
ఉచ్ఛిష్టం చ ప్రదాతవ్యం భార్యాయై పుత్రమిచ్ఛతా ॥
ధేన్వాస్సరూపవత్సాయాః పయసా సాధయేచ్చరుమ్ ।
అనురూపాం ప్రజామాశు లభతే నాత్ర సంశయః ॥ ఇతి.

జపరూపాణ్యాహ స ఏవ :—

యజ్ఞో దేవానాం సూక్తం తు త్ర్యయుతం విష్ణుమన్దిరే ।
మృతపుత్రోఽనపత్యో వా సుపుత్రం సర్వథా లభేత్ ॥
ఆమనీషాం జపేద్వర్గం బహుకన్యా లభేద్యది ।
సుపుత్రం లభతే పశ్చాత్త్ర్యయుతం విష్ణుమన్దిరే ॥
స యో వృషా జపేత్సూక్తం వన్ధ్యా లక్షం శివాలయే ।
ఆయుష్యవన్తం పుత్రం చ భాగ్యవన్తం ప్రసూయతే ॥
పుష్పందృష్ట్వాతు యాగర్భంన గృహ్ణీయాద్వయోఽన్వితా ।
విష్ణుర్యోనిమితి త్వేతద్యోనిం స్పృష్ట్వా తతో జపేత్ ॥

ఆహ వ్యాసః :—

సుదర్శనం మహామన్త్రం శుచిర్భూత్వా సమాహితః ।
నిత్యమష్టోత్తరశతం జపన్ పుత్రం లభేత్సుఖమ్ ॥ ఇతి.

అథౌషధిరూపాణ్యుచ్యన్తే శ్రీధరీయే తత్ర వ్యాసః :—

అఙ్కోలమూలకల్కం తు చూర్ణీకృతగుడేన యుక్ ।

కాకాణ్డమితమశ్నీయాత్పుత్రిణీ చ భవిష్యతి ॥ ఇతి ॥

వసిష్ఠశ్చాహ :—

ఉత్తమం కర్ణికామూలం పేషయిత్వా పయః పిబేత్ ।
పాయసాన్నం సమశ్నీయాత్పుత్రిణీ సహసా భవేత్ ॥

గౌతమశ్చ :—

జీవద్రథూజ్కురం గృహ్య పేషయిత్వా పయః పిబేత్ ।
దైవాదత్ర కృతో దోషో వినశ్యతి సుతం లభేత్ ॥

ముద్గలశ్చ :—

వటాగ్రం నిమ్బబీజం చ స్తన్యేన పయసా పిబేత్ ।
పుత్రం ప్రసూయతే నారీ దైవదోషం విముఞ్చతీతి ॥

—: అథ తీర్థరూపాణి :—

తత్ర పరాశరః :—

మహాతీర్థే మహాయోగే మహానద్యానుసఙ్గమే ।
పలాశస్య దళాత్స్నానం కుర్యాత్పుత్రసుఖార్థినీ ॥

దేవలశ్చ :—పలాశదళసాహస్రాత్పవిత్రేణ జలం ప్రతి ।
స్నాపయేత్సపవిత్రేణ ఏకాదశ్యాం ప్రజార్థినీతి ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
పుత్రకామేష్టిప్రకరణమ్.

—: అథ పుత్రప్రతిగ్రహః :—

కృపాపరవశో లోకైః శ్రీనృసింహ నిగద్యసే ।
యుక్తం తత్కాతరం శత్రోః పుత్రం పర్యగ్రహీర్యతః ॥

ఏవముక్తపుత్రకామేష్ట్యాదినాఽప్యజాతపుత్రస్య పుత్రప్రతి-
గ్రహవిధిరభిధీయతే :—నాపుత్రస్య లోకోఽస్తీతి శ్రవణాత్ ॥

విష్ణురప్యాహ :—

పుత్రేణ లోకాన్ జయతి పౌత్రేణానన్త్యమశ్నుతే ।
అథ పుత్రస్య పౌత్రేణ బ్రధ్నస్యాప్నోతి విష్టపమ్ ॥
పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో నోపలక్ష్యతే ।
పరలోకే హ్యాముత్రైనం సంతారయతి పౌత్రవత్ ॥ ఇతి.

తస్మాదపుత్రేణ పుత్రప్రతిగ్రహః కర్తవ్యః :—తత్ప్రకారస్తు శౌనకేన ప్రదర్శితః :—

శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి పుత్రసంగ్రహముత్తమమ్ ।
అపుత్రో మృతపుత్రో వా పుత్రార్థం సముపోష్య చ ॥
వాససీ కుణ్డలే దత్త్వా ఉష్ణీషం చాఙ్గులీయకమ్ ।
ఆదాయ ధర్మసంయుక్తం వైష్ణవం వేదపారగమ్ ॥
బర్హిః కుశమయం చైవ పాలాశం చేధ్మమేవ చ ।
ఏతానాహృత్య బన్ధూంశ్చ జ్ఞాతీనాహూయ సత్తమః ॥
బన్ధూనన్నేన సమ్భోజ్య బ్రాహ్మణాంశ్చ విశేషతః ।
అన్వాధానాది యత్తచ్చ కృత్వాఽఽజ్యోత్పవనాన్తకమ్॥
దాతుస్సమక్షం గత్వా తు పుత్రం దేహీతి యాచయేత్
దానే సమర్థో దద్యాద్వై యే యజ్ఞేనేతి పఞ్చభిః ॥
దేవస్య త్వేతి మన్త్రేణ హస్తాభ్యాం పరిగృహ్య చ ।
అఙ్గాదఙ్గేత్యృచం జప్త్వా ఆఘ్రాయ శిశుమూర్ధని ॥
వస్త్రాదిభిరలఙ్కృత్య ఛత్రచ్ఛాయాసమన్వితః ।
నృత్తగీతైశ్చ వాద్యైశ్చ స్వస్తిశబ్దైశ్చ సంయుతః ॥
గృహమధ్యే తమాధాయ చరుం కృత్వా విధానతః ।
యస్త్వా హృదేత్యృచా చైవ తుభ్యమగ్ర ఇత్యృచైకయా॥
సోమోఽదదదిత్యేతాభిః ప్రత్యృచం పఞ్చభిస్తథా ।
స్విష్టకృదాదిహోమం చ కృత్వా శేషం సమాపయేత్॥

బ్రాహ్మణానాం సపిణ్డేషు కర్తవ్యః పుత్రసఙ్గ్రహః ।
తదభావే సగోత్రే వా అన్యత్ర తు న కారయేత్ ॥
క్షత్రియాణాం స్వజాతౌ వా గురుగోత్రసమేఽపి వా ।
వైశ్యానాం వైశ్యజాత్యాం తు శూద్రాణాం శూద్రజాతిషు
సర్వేషాం చైవ జాతీనాం జ్ఞాతిష్వేవ చ నాన్యతః ॥
దౌహిత్రం భాగినేయం వా శూద్రాణాం చ పతిర్యది ।
నైకపుత్రేణ కర్తవ్యం పుత్రదానం కదాచన ।
బహుపుత్రేణ కర్తవ్యం పుత్రదానం చ యత్నతః ॥
దక్షిణాం గురవే దత్వా యథాశక్తి ద్విజోత్తమః ।
నృపో రాష్ట్రార్ధమేవాపి వైశ్యో విత్తస్య తు త్రయమ్ ॥
శూద్రం సర్వస్వమేవాపి హ్యశక్తశ్చేద్యథాబలమితి ॥

హేమాద్రౌ వసిష్ఠస్తు :—శుక్లశోణితసమ్భవః పురుషో మాతాపితృనిమిత్తకః తస్మాత్తస్య ప్రదానవిక్రయపరిత్యాగేషు మాతాపితరౌ ప్రభవతః—న త్వేకం పుత్రం దద్యాత్ । ప్రతిగృహ్ణీయాద్వా । స హి త్రాయతే పురుషః । న తు స్త్రీ పుత్రం దద్యాత్ । ప్రతిగృహ్ణీయాద్వాఽన్యత్రానుజ్ఞానాద్భర్తుః । పుత్రం ప్రతిగ్రహీష్యన్ బన్ధూనాహూయ రాజని చావేద్య నివేశనమధ్యే వ్యాహృతిభిర్హుత్వాఽదూరేబాన్ధవం సన్నికృష్టమేవ ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । సన్దేహోత్పన్నే దూరేబాన్ధవం శూద్రమివ స్థాపయేత్ । విజ్ఞాయతే హ్యేకేన బహూంస్త్రాయత ఇతి తస్మింశ్చేత్ప్రతిగృహీతే తత ఔరసః పుత్ర ఉత్పద్యేత । స చతుర్థభాగభాగీ స్యాదితి ॥ అస్యార్థః :—బన్ధూన్ స్వబన్ధూన్ రాజని చావేద్య రాజానుజ్ఞాం ప్రాప్య నివేశనం గృహం తస్య మధ్యే లౌకికమేవాగ్నిం స్థాపయిత్వా ఆజ్యభాగానన్తరం వ్యస్తసమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిరా-

జ్యాహుతిచతుష్టయం హుత్వా । జయాన్భ్యాతానాన్ రాష్ట్ర-భృతః సర్వప్రాయశ్చిత్తం మహావ్యాహృతీశ్చ హుత్వా స్విష్టకృ-త్ప్రణీతావిమోకాన్తం విధాయ బ్రహ్మణే బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ దక్షి-ణాం ప్రదాయ పుత్రం ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । అదూరే బాన్ధవం అదూరె చాసౌ బాన్ధవశ్చ అదూరెబాన్ధవః । అయమర్థః :— ప్రథమం తావత్సతి సంనిహితో బన్ధురేవ పుత్రీకార్యః । తదభావే వ్యవహితో బన్ధుస్తదభావె బన్ధువ్యతిరిక్తోఽపి సన్దెహోత్పన్న ఇతి వక్ష్యమాణాత్ ॥ సన్దెహోఽత్ర కులశీలవిషయః ॥ స చ బన్ధువ్య-తిరిక్త ఏవ సమ్భవతి । బన్ధుసన్నికృష్టే సమీపవర్తిబాన్ధవత్వేన విదితాభిజనమిత్యర్థః ॥ సన్దేహే చోత్పన్నే దూరేబాన్ధవం బ-హువిదూరదేశవర్తినమాదేహనివృత్తేః స్థాపయేత్ । అత్ర హే-తుత్వేన శ్రుతిముపన్యస్యతి హి విజ్ఞాయతే । హ్యేకేన బహూం-స్త్రాయత ఇతి ఏకేన పుత్రేణ బహూన్ పుత్రాంస్త్రాయతే । త-స్మాత్ప్రతిగ్రహేణాపి పుత్రమార్జయేదిత్యర్థః ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయె ప్రయోగపారిజాతె షోడశకర్మకాణ్డె పుత్రప్రతిగ్రహప్రకరణమ్.

—: అథ నామకరణప్రకరణమ్. :—

దూరీభవన్తి దురితాన్యపయాన్తి పాపాః
ప్రాదుర్భవన్తి విభవాః పరమాస్సుహృద్యాః ।
సమ్పద్యతె చ సుఖసమ్పదపైతి మోహః
శ్రీమన్నృసింహ తవ నామజపక్రియాయాః ॥

అథేదానీం నామకరణవిధిరభిధీయతే :—తత్ర తావత్తి-థ్యాదివిధిమాహ వసిష్ఠః :—

దశమే ద్వాదశే వాఽహ్ని నామకర్మ విధీయతే ।
తతః పరం విధానోక్తవారనక్షత్రరాశిషు ॥

మనురపి :—

నామధేయం దశమ్యాం తు ద్వాదశ్యాం వాఽస్య కారయేత్ ।
పుణ్యే తిథౌ ముహూర్తే వా నక్షత్రే వా గుణాన్వితే ॥

ప్రాప్తకాలేఽపి నిషేధమాహ గార్గ్యః :—

వ్యతీపాతే చ సఙ్క్రాన్తౌ గ్రహణే వైధృతావపి ।
శ్రాద్ధం వినా శుభం నైవ ప్రాప్తకాలేఽపి మానవః ॥

అన్యచ్చ :—

అమాసఙ్క్రాన్తివిష్ట్యాదౌ ప్రాప్తకాలేఽపి నాచరేత్ ।

వ్యాసః :—

నామధేయం దశమ్యాం తు కేచిదిచ్ఛన్తి సూరయః ।
ద్వాదశ్యామాహురన్యే తు మాసే పూర్ణే తథా పరే ॥
అష్టాదశేఽహని తథా వదన్త్యన్యే మనీషిణః ॥ ఇతి

గృహ్యపరిశిష్టే :—జననాద్దశరాత్రే వ్యుష్టే పరరాత్రే సంవత్సరేఽపి వా నామకరణమితి । ఇదం చ నామకరణం త్రైవర్ణికస్య ధారణమ్ ॥

తదాహ మనుః :—

నామధేయం దశమ్యాం తు ద్వాదశ్యాం వా ద్విజన్మనామ్
పుణ్యే తిథౌ ముహూర్తే వా నక్షత్రే వా గుణాన్వితే ॥

నారదస్తు :—శూద్రాణామప్యస్తీత్యాహ—

జన్మతో దశమే వాఽపి ద్వాదశే వాఽపి తత్పునః ।
విప్రాణాం నామకర్మ స్యాదాశౌచాన్తేషు శేషయోః ॥
శూద్రాణామపి చైవం స్యాత్సతాం నామాసతామపి ।

కేచిన్నామ సతాం ప్రాహురేకవింశద్దినే శుభే ॥

కాలే నామ ప్రయోక్తవ్యం తద్విప్రైస్స్వస్తివాచ్య చ ।

ప్రాప్తకాలే త్వతిక్రాన్తే నామ స్యాచ్ఛాస్త్రచోదితే ॥

బృహస్పతిశ్చాహ :—

ద్వాదశే దశమే వాఽపి జన్మతో దివసే శుభే ।

షోడశే వింశతౌ చైవ ద్వావింశే వర్ణతః క్రమాత్ ॥

తథాచ మహాభారతేఽపి :—

ద్వాదశే షోడశే వింశే ద్వావింశే క్రమతో దినే ।

నామ కార్యం ద్విజాతీనాం విప్రస్య దశమేఽపి వా ॥

ఏతదుక్తకాలాతిక్రమే శాస్త్రచోదితే కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్ ॥

స చ కాలః శ్రీధరీయదర్శితేన పథా ప్రతిపద్యతే :—

నామకర్మ దశమేఽథవాఽహని ద్వాదశే శుచిషు వా విధీయతే ।

స్వోచ్చమిత్రభవనేషు సద్గ్రహాస్తాదృశైర్యది విలోకితాశ్శుభాః ॥

అత్రాహనీతి విధానేన నామకర్మణి గురుశుక్రమూఢ-త్వదోషో నాస్తీత్యుచ్యతే ॥ తథాచ బృహస్పతిః :—

యస్యాం క్రియాయాం సర్వోక్తః కాలో మాసైర్దినైరపి

తస్యాం న దోషో మూఢత్వే వక్రత్వే జీవశుక్రయోః ॥

ముహూర్తసద్గ్రహే తేనైవ విశేష ఉక్తః :—

పూర్వాహ్ణశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తో మధ్యాహ్నో మధ్యమస్స్మృతః

అపరాహ్ణం చ రాత్రిం చ వర్జయేన్నామకర్మణి ॥

జ్యోతిర్నృసింహోఽపి :—

సాయాహ్నే దుష్టయోగే చ శనిభూమిజవారయోః ।

రిక్తాపర్వాష్టమీవిష్టికింస్తుఘ్నేషు విశేషతః ॥

ఏతైర్దోషైర్యుతే కాలే రాత్రావపి న కారయేత్ ।

—: అథోత్తరార్ధే లగ్నగోచరాణి లగ్నవిధిశ్చోచ్యతే :—

స్వోచ్చమిత్రేతి :—ఉత్తరశ్లోకే 'రాశౌ స్థిరే చోభయే' ఇతి వక్ష్యమాణస్వోచ్చమిత్రభవనగతాః శుభగ్రహాః స్వోచ్చమిత్రభవనగతైః శుభగ్రహైర్నిరీక్షితా రాశయశ్చ స్థిరాఖ్యా రాశయశ్చ నామకర్మణి శుభప్రదాః ॥

తథాచ బృహస్పతిః :—

శుభాంశే శుభవీక్షాయాం శుభక్షేత్రే శుభోదయే ।
శుభవారే చ షడ్వర్గే శుభానాం నామ సమ్పదే ॥
రాశయశ్చ స్థిరాశ్శ్రేష్ఠాః ద్విస్వభావాశ్శుభైర్యుతాః ।
శ్రేష్ఠా నేష్టాస్తథా శేషా యద్యప్యుక్తశుభైర్యుతాః ॥

స్వోచ్చస్వషడ్వర్గగతగ్రహాణాం
లగ్నేఽథవా వీక్షితయుక్తరాశౌ ।
శుభగ్రహాణాం చ విశేషతశ్చ
నామానుకీర్తిం శుభదాం వదన్తి ॥

—: అథ నక్షత్రాదినిర్ణయః :—

మిత్రాదిత్యమఘోత్తరాశతభిషక్స్వాతీధనిష్ఠాచ్యుత-
ప్రాజేశాశ్వివిశశాఙ్కపౌష్ణదినకృత్పుష్యేషు రాశౌ స్థిరే ।
ఛిద్రాం పఞ్చదశీం విహాయ నవమీం శుద్ధేష్టమే భార్గవ-
జ్ఞాచార్యామృతపాదభాగదివసే నామాని కుర్యాచ్ఛిశోః ॥

మిత్రోఽనూరాధః । ఆదిత్యః పునర్వసుః । అచ్యుతశ్శ్రవణమ్। ప్రాజేశో రోహిణీ । శశాఙ్కో మృగశిరః । దినకృద్ధస్తః । శేషాణి ప్రసిద్ధాని । ఏతేషు నక్షత్రేషు శిశోర్నామాని కుర్యాదితి సమ్బధ్యతే ॥

తదుక్తం విధిరత్నే :—

ఆదిత్యతిష్యశ్రవణశ్రవిష్ఠాః

పూషా విరిఞ్చిః పవనోఽపి మిత్రః ।

హస్తో మఘాఽఽర్ద్రో వరుణం చ మూలం

త్రీణ్యుత్తరాణ్యాహురుడూని నామ్ని ॥

బృహస్పతిశ్చాహ :—

త్ర్యుత్తరాసు శ్రవిష్ఠాయాం రేవతీహస్తయోరపి ।

మూలవారుణపుష్యేషు శ్రవిష్ఠాదిత్యయోరపి ॥

మైత్రవాజిభయోస్స్వాతీరోహిణ్యోర్నవభేషు చ ।

కుర్యాన్నామక్రియాం విద్వాన్ ఆయుశ్శ్రీకాన్తివృద్ధయే॥ఇతి

రాశౌ స్థిరే వృషభసింహవృశ్చికకుమ్భేషు ॥

— అథ తిథ్యాదినిర్ణయః :—

ఛిద్రామిత్యాది ॥ చతుర్థీషష్ఠ్యష్టమీద్వాదశీచతుర్ద-
శ్యశ్ఛిద్రాః । ఏతాశ్చ పఞ్చదశీం నవమీం చ సప్త తిథీర్విహా-
య శేషాస్తిథయో నామకర్మణి విహితాః ॥

యుగ్మాశ్చ తిథయస్సర్వాః అజధర్మతిథీ వినా ।

పక్షచ్ఛిద్రా ఇతి జ్ఞేయాస్సర్వకర్మసు గర్హితాః ॥ఇతి.
అజో ద్వితీయా । ధర్మో దశమీ ॥

తథాఽఽహ నృసింహః :—

ఛిద్రాఖ్యం పర్వ నవమీం హిత్వా శేషాశ్శుభావహాః ।

శకున్యాదీని విష్టిం చ నామకర్మణి వర్జయేత్ ॥

నారదః :—

శుభనక్షత్రయోగేషు శుభేషు శుభమీరితమ్ ।

అశుభేష్వశుభం విద్యాన్నామకర్మణి మానుషే ॥

—: అథ లగ్నగోచరమాహ :—

శుద్ధేఽష్టమ ఇతి । లగ్నాదష్టమే గ్రహరహిత ఇత్యర్థః ॥

తథాఽఽహ నృసింహః :—

లగ్నాద్వ్యయేఽష్టమే సర్వే అశుభా నామకర్మణి ।
కేన్ద్రత్రికోణగాస్సౌమ్యాః వ్యయే సర్వే త్వశోభనాః ॥ ఇతి.

—: అథ వారాంశవిధిమాహ :—

భార్గవేత్యాది :—భార్గవః శుక్రః । జ్ఞో బుధః । ఆచార్యో బృహస్పతిః । అమృతపాదశ్శశీ । ఏషాం చతుర్ణాం అంశకేషు దివసేషు నామకరణం కార్యమ్ ॥

తథాఽఽహ వసిష్ఠః :—

బుధేన్దుసితజీవానాం అంశకే దివసోదయే ।
ద్రెక్కాణె కాలహోరాయాం నామకర్మ ప్రశస్యతే ॥

కాలనిర్ణయే :—

శుభవారె చ షడ్వర్గే శుభానాం నామ సమ్పదె ।
పాపానాం వారవర్గాశ్చ నిన్దితా నామకర్మణి ॥ ఇతి.

అత్ర శిశోరితి నామార్హాణాం దేవాలయగ్రామాదీనాముపలక్షణమ్ ॥

తదాహ సఙ్గ్రహకారః :—

దేవాలయగజాశ్వానాం నృపాణాం వాపికూపయోః ।
సర్వోపకరణానాం చ చిహ్నానాం యోషితాం నృణామ్ ॥
కావ్యాదీనాం కవీనాం చ పశ్వాదీనాం విశేషతః ।
రాజప్రాసాదసంజ్ఞానాం నామకర్మ విశిష్యతే ॥

గర్గస్తు :—మాసనామ గురోర్నామ దద్యాద్బాలస్య వై పితా ।
కృష్ణోఽనన్తోఽచ్యుతశ్చక్రీ వైకుణ్ఠోఽథ జనార్దనః ।

ఉపేన్ద్రో యజ్ఞపురుషో వాసుదేవస్తథా హరిః ॥
యోగీశః పుణ్డరీకాక్షో మాసనామాన్యనుక్రమాత్ ।
తన్మాసనామ ప్రథమం దద్యాత్సమ్బోధ్య చైవ హి ॥

అత్ర మనుః :—

మాఙ్గల్యం బ్రాహ్మణస్య స్యాత్ క్షత్రియస్య బలాన్వితమ్
వైశ్యస్య ధనసంయుక్తం శూద్రస్య తు జుగుప్సితమ్ ॥
శర్మవద్బ్రాహ్మణస్య స్యాద్రాజ్ఞో రాజసమన్వితమ్ ।
వైశ్యస్య పుష్టిసంయుక్తం శూద్రస్య ప్రేష్యసంయుతమ్ ॥

వ్యాసః :—శర్మేతి బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మేతి క్షత్రియస్య తు।
గుప్తదాసాత్మకం నామ ప్రశస్తం వైశ్యశూద్రయోః ॥

యమః :—శర్మా దేవశ్చ విప్రస్య వర్మా రాజా చ భూభుజః ।
గుప్తో దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాసశ్శూద్రస్య కారయేత్ ॥

నామానీతి శేషః ॥ అత్రాహాశ్వలాయనాచార్యః :—

చతురక్షరం ద్వ్యక్షరం వా నామకర్మణి శస్యతే ।
నామ పైతామహం శస్తం యాదృశం వా ద్విజన్మసు ॥
ద్వాదశేఽహని కార్యా స్యాన్నామకర్మశుభక్రియా ।
గృహ్యోక్తవిధినా విప్రైరుత్తరత్ర శుభేఽహ్ని వా ॥
శర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్య తు ।
గుప్తదాసపదే స్యాతాముభయోర్వైశ్యశూద్రయోః ॥

అత్రోపపత్తిమాహ :—

తపసా బ్రహ్మచర్యేణ హోమేన చ శమేన చ ।
జగతాం శర్మదానేన శర్మాన్తం బ్రాహ్మణే భవేత్ ॥
తాపత్రయాదతిబలాజ్జగత్సంవహతీతి యత్ ।
తస్మాత్సర్వసమే ధీరే వర్మాన్తం క్షత్రియే భవేత్ ॥

కాలేకాలే ధనం దత్వా సర్వం గోపయతీతి యత్ ।
తస్మాద్వైశ్యస్య నామైతత్ గుప్తాన్తమభిధీయతే ॥
ద్విజాన్ శుశ్రూషయా నిత్యం శూద్రస్తోషయతీతి యత్ ।
తస్మాత్తస్య చ దాసత్వం తత్ర స్త్రీణాం తథాతథా ॥

అత్ర మనుః :—

స్త్రీణాం చ సుఖమక్రూరం విస్పష్టార్థం మనోహరమ్ ।
మాఙ్గల్యం దీర్ఘవర్ణాన్తమాశీర్వాదాభిధానవత్ ॥

సాయణీయే :—

నార్థహీనం న చాశాస్త్రం నాపశబ్దయుతం తథా ।
నామఙ్గల్యం న జుగుప్స్యం నామ కుర్యాన్మనోహరమ్ ॥
నాతిదీర్ఘం న కుత్సార్థం నాతిగుర్వక్షరాన్వితమ్ ।
సుఖోచ్చారయుతం నామ కుర్యాద్విప్రవరో గురుః ॥

కపిలసంహితాయాం తు :—

ఏకాదశేఽహ్ని విధివన్నామ కుర్యాత్కులోచితమ్ ।
దేవతానాం విశేషేణ పిత్రోర్నామ చ శస్యతే ॥
నైవ కార్యం నృపాదీనాం నామ జీవనహేతుతః ।
పూర్వం పరస్య వర్ణస్య హీనస్యాపి న ధారయేత్ ॥

కారికా :—

ద్వాదశ్యాం నామకరణం నాన్దీశ్రాద్ధే కృతే భవేత్ ।
అనన్తరం దశమ్యాదౌ యద్వా నామ్నః కృతిర్భవేత్ ॥

అనన్తరం జాతకర్మానన్తరం వేత్యర్థః ॥

పుంసాం యుగ్మాక్షరాణి స్యుః విపరీతాని యోషితామ్ ।
పక్షో ఘోషవదిత్యాదిరేవకారాదనాదృతః ॥
స్వస్తి శస్తే దేవదత్తాయ బ్రూతేతి బ్రాహ్మణాన్వదేత్ ।

నామాభివాదనీయం చ గుప్తమామౌఞ్జీబన్ధనాదితి ॥

కుర్యాదితి శేషః । ఇదమత్ర గృహ్యమ్ :—

నామ చాస్మై దద్యుః । ఘోషవదాద్యన్తరన్తస్థమభినిష్ఠానాన్తం ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం వా । ద్వ్యక్షరం ప్రతిష్ఠాకామశ్చతురక్షరం బ్రహ్మవర్చసకామః । యుగ్మాన్యేవ పుంసామ్ । అయుగ్మాని స్త్రీణామ్ । అభివాదనీయం చ సమీక్షేత తన్మాతాపితరౌ విద్యాతామోపనయనాత్ ॥ అస్యార్థః :—దద్యురితి బహువచననిర్దేశాత్పితా మాతా బాన్ధవాశ్చ సముదితా నామ దద్యుః కుర్యురిత్యర్థః । నామకరణస్యాచార్యేణ కాలాన్తరానుక్తేర్జాతకర్మానన్తరం కార్యమిత్యేకే । అన్యే శాస్త్రాన్తరోక్తః కాలో గ్రాహ్య ఇత్యాహుః । ఉక్తం చ మనునా—(౨-౩౦).

నామధేయం దశమ్యాం తు ద్వాదశ్యాం వాఽపి కారయేత్ ।
పుణ్యే తిథౌ ముహూర్తే వా నక్షత్రే వా గుణాన్వితే ॥ఇతి

కీదృగ్లక్షణం తన్నామేత్యాహ :—ప్రథమద్వితీయా వర్గాణామూష్మాణశ్చ హకారవర్జమఘోషవన్తః । శిష్టా ఘోషవన్తః । తదాదౌ యస్య తత్తథోక్తమ్ । అన్తర్మధ్యేఽన్తస్థా యస్య తత్తథోక్తమ్ । యకారాదయశ్చతస్రోఽన్తస్థాః । అభినిష్ఠానో విసర్జనీయః । సోఽన్తే యస్య తత్తథోక్తమ్ । అక్షరం స్వరవ్యఞ్జనాత్మకమ్ । అకారాదయో ద్వాదశ స్వరాః । శిష్టం వ్యఞ్జనమ్। ద్వే అక్షరే యస్య తద్ద్వ్యక్షరమ్ । వ్యఞ్జనద్వయపరిమితమ్ ॥ చతురక్షరం వా ఉక్తలక్షణం నామ కుర్యుః । భద్రః, దేవః, భవః, భవనాథః, నాగదేవః, రుద్రదత్తః, దేవదత్తః, ఇత్యేవంలక్షణాని నామాని భవన్తి ॥ ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం వేతి యదుక్తం తత్కామ్యమపీత్యాహ—ప్రతిష్ఠాబ్రహ్మవర్చసే కుమారస్య । త-

త్సంస్కారత్వాత్ । న కర్తుః ॥ అథవా యుగ్మాని యుగ్మాక్షరాణి పుంసాం నామధేయాని భవన్తి । ఏవకారోఽవధారణార్థః । కథమ్ । యుగ్మమేవాద్రియేత న పూర్వాణి లక్షణానీతి । తేన శివదత్తః, నాగదత్తః దేవస్వామీ, వసుశర్మా, రుద్రః, జనార్దనః, వేదఘోషః, పురందరః, విష్ణుశర్మా ఇత్యాది సిద్ధమ్ ॥ అయుజాన్యయుగ్మాక్షరాణి స్త్రీణాం నామాని భవన్తి । సుభద్రా, సావిత్రీ, సత్యదా, వసుదా ఇత్యాది ॥ సాంవ్యవహారికం నామ కృత్వా అభివాదనీయం చ కార్యమిత్యాహ । యేన నామ్నా ఉపనీతః అభివాదయతే తచ్చ సమీక్షేత । కుర్యాదిత్యర్థః । తచ్చ మాతాపితరావేవ విద్యాతామోపనయనాత్ । ఉపనీతస్య త్వాచక్షతే అనేన నామ్నాఽభివాదయస్వేతి ॥

అత్ర భగవాన్ :—

శిశోర్నామాథ పిత్రాదిః దశమే ద్వాదశేఽహ్ని వా ।
కుర్యాద్వ్యద్వా గుణైర్యుక్తే నక్షత్రేఽనుగుణే తిథౌ ॥
ఇదమార్యాః కుమారస్య నామాస్య విదధామ్యహమ్ ।
ఇతి విజ్ఞాపితైర్విప్రైర్విద్వద్భిరనుమోదితః ॥
నామ ఘోషవదాదిత్వాద్యుక్తలక్షణసంయుతమ్ ।
పుణ్యే ముహూర్తే బాలస్య విధేయం వేదపారగైః ॥
బ్రాహ్మణైస్సార్ధమారభ్య పూర్వం పుణ్యాహవాచనమ్ ।
తత్ర పుణ్యాహపర్యన్తం యథావిధి సమాప్య చ ॥
స్వస్తిపర్యాయమధ్యే తు నామధేయం విధిత్సితమ్ ।
చతుర్థ్యన్తముదీర్యాదౌ పితా తన్నామ కర్మణః ॥
స్వస్తీత్యాద్యం బ్రువన్త్వన్తం భవత్పదముదీరయేత్ ।
వక్తారశ్చ చతుర్థ్యన్తం బాలనామోక్తిపూర్వకమ్ ॥

స్వస్తీత్యేవ ప్రతిబ్రూయురథ సర్వైరపి ద్విజైః ।
సహ క్రాన్తము దీర్యాదౌ పితా తన్నామ కర్మణః ॥
పుణ్యాహశేషం తత్సర్వం యథావిధి సమాప్నుయాత్ ।
యెన నామ్నోపనీతో సౌ కరిష్యత్యభివాదనమ్ ॥
తచ్చాస్మిన్నేవ సమయె కర్తాఽసౌ నామకర్మణః ।
అభివాదననామెదమస్యేత్యాలోచ్యతె సదా ॥
ఉపాంశు నిర్దిశేచ్చైతన్న జానీయుర్యథా పరే ।
తచ్చ నామోపనయనె స్మరేతాం పితరౌ శిశోః ॥

కెచిదిదమపి సహోమకమితి బ్రువతే—

తత్పక్షే హోమప్రకారమాహ స ఏవ—

అత్రాపి హోమపక్షే చ జాతకర్మవదాదితః ।
పురస్తాత్తన్త్రమాచార్యః కృత్వాఽనాదేశ ఆహుతీః ॥
తతస్తేనేహ పుణ్యాహప్రకారేణ యథాపరమ్ ।
నామాధిశ్రితమాదాయ తతస్స్విష్టకృదాదికమ్ ॥
ఉపరిష్టాత్తనం తన్త్రం కుర్యాచ్చైవ యథాక్రమమ్ ।
పుంసాం యుగ్మాక్షరం నామ తత్స్త్రీణామయుగక్షరమ్ ॥
యత్కిఞ్చిద్వాఽథ పిత్రాదేర్నాను దద్యాద్యథేప్సిత ఇతి.

—: అథ నామకరణప్రయోగః :—

జన్మదినాపేక్షయా దశమే ద్వాదశే వాఽన్యస్మిన్వాఽనుకూలే దినె శిశోర్నామకర్మ కరిష్యన్ బ్రాహ్మణానాహూయ స్వస్తివాచనముపక్రమ్య పూర్వోక్తవత్పుణ్యాహవాచనం కృత్వా కరిష్యమాణం నామ చతుర్థ్యన్తముచ్చార్య తస్మై నామ్నే స్వస్తి భవన్తో బ్రువన్త్విత్యుక్త్వా తైశ్చ బ్రాహ్మణైరేతన్నామ్నే స్వస్తీతి ప్రత్యుక్తే పునరేవం ద్వివారముక్త్వా పుణ్యాహశేషం స-

మాప్య । ఇదమార్యాః కుమారస్య నామాస్య విదధామ్యహమితి బ్రాహ్మణాన్ప్రతి విజ్ఞాప్య తదనుజ్ఞామాదాయ దేశకాలౌ నిర్దిశ్య అస్య కుమారస్య ఆయురభివృద్ధివ్యవహారసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వర-ప్రీత్యర్థం నామకర్మ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ తదాదౌ గ్ర-హయజ్ఞాభ్యుదయికే కృత్వా చైత్రమాసాదిక్రమేణ మార్గశీ-ర్షాదిక్రమేణ వా యథాఽఽచారం ప్రాగుక్తకృష్ణాదినామాని పరిగణయ్య క్రమప్రాప్తం తజ్జన్మమాసకర్మనామాని ప్రథమం కృత్వా పుంసో యుగ్మాక్షరం దైవం పైతామహం వా నామ కృత్వా తతోఽభివాదనీయం నామ యథావర్ణం శర్మవర్మ-గుప్తదాసాన్యతమపదాన్తముపాంశు కుర్యాత్ । తచ్చ ఆమౌఞ్జీ-బన్ధనాత్పితరౌ స్మరేతామ్ । తతః పితా దేవతాభ్యో బ్రాహ్మణే-భ్యశ్చ నమస్కృత్య స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య కర్మా-న్తే కర్తవ్యం స్వస్తివాచనం పూర్వవత్కృత్వా బ్రాహ్మణాన్భో-జయీత కుమార్యాశ్చేదయుగ్మాక్షరం నామ కుర్యాత్ । ఇదమా-ర్యాః కుమారస్యేత్యత్ర కుమార్యా ఇత్యూహః కార్యః । అభివా-దనీయం నామ వర్జ్యమితరత్సర్వం సమానమ్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే

నామకరణప్రయోగః

—: అథ జననశాన్తయః :—

నృసింహ యుష్మత్పదపద్మసేవా
ప్రసాదమాసాద్య సుతాన్ప్రసూతే ।
త్యాగం చ భోగం చ విభుత్వలాభం
సౌభాగ్యలాభం పృథుదాన్తిశాన్తీ ॥

అస్య నామకర్మణో దుష్టనక్షత్రతిథిలగ్నజాతానాం శా-

న్తిహోమపురస్సరం కర్తవ్యత్వాత్తత్ప్రతిపదోక్తశాన్తిహో-
మాశ్చ వక్ష్యన్తే — తత్ర తావత్సర్వారిష్టశాన్తిసాధారణత్వా-
ద్గోముఖజననకర్మాదౌ వక్ష్యతే :—

—: గోముఖజననశాన్తిః :—

తత్ర గర్గః :—

ప్రణిపత్య రవిం వక్ష్యే ప్రాయశ్చిత్తమనుస్మరన్ ।
సర్వారిష్టవినాశాయ యదుక్తం జ్యోతిషార్ణవే ॥
మాత్రరిష్టే పిత్రరిష్టే ఆత్మారిష్టే తథైవ చ ।
ప్రాయశ్చిత్తం తదా కుర్యాత్తత్తద్దోషస్య శాన్తయే ॥
పూషాశ్వినోర్గురౌ సర్పానుఘూచిత్రేన్ద్రమూలకే ।
ఏషు ఋక్షేషు జాతస్య కుర్యాద్గోజననం తథా ॥
జన్మర్క్షే వా త్రిజన్మర్క్షే శుభే వారే శుభే దినే ।
కృత్వాఽభ్యఙ్గాదికం సర్వం గృహాలఙ్కారపూర్వకమ్ ॥
గోమయేనోపలిప్యాథ గృహస్యైశానభాగకే ।
పఙ్కజం కర్ణికాయుక్తం రజోభిశ్శ్వేతవర్ణకైః ॥
వ్రీహీంస్తత్ర వినిక్షిప్య యథావిత్తానుసారతః ।
నవశూర్పం తు తన్మధ్యే రక్తవస్త్రం ప్రసారయేత్ ॥
స్థాపయిత్వా శిశుం తత్ర పునస్సూత్రేణ వేష్టయేత్ ।
ప్రాఙ్మస్తకమవాక్పాదం తిలగర్భగతం శిశుమ్ ॥
గోముఖం దర్శయిత్వాఽథ పునర్జాతం తు గోముఖాత్ ।
విష్ణుర్యోనీతి సూక్తేన గవ్యేన స్థాపయేచ్ఛిశుమ్ ॥
గవామఙ్గేషు మన్త్రేణ గవామఙ్గేషు సంస్పృశేత్ ।
విష్ణోశ్శ్రేష్ఠేనమన్త్రేణ గోప్రసూతం తు బాలకమ్ ॥
ఆచార్యస్తం సమాదాయ పశ్చాన్మాత్రే దదేత్ పితా ।

మాతా జఘనస్యభాగస్థా శిశుమానీయ గోముఖాత్ ॥
తతః పిత్రే తదా దద్యా త్తతో మాత్రే ప్రదాపయేత్ ।
వస్త్రే స్థాప్య పితాఽస్యాథ పుత్రస్య ముఖమీక్షయేత్ ॥
గోమూత్రం గోమయం క్షీరం దధి సర్పిశ్చ సంయుతమ్ ।
ఆపో హిష్ఠాదిభిర్మన్త్రైరభిషిఞ్చేత్తతశ్శిశుమ్ ॥
మూర్ధ్ని చాఘ్రాయ సత్పుత్రం తన్మన్త్రేణ తదా పితా ।
అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవసి హృదయాదధి జాయసె ॥
ఆత్మా వై పుత్రనామాసి స జీవ శరదశ్శతమ్ ।
మూర్ధని త్రిరవఘ్రాయ తం శిశుం స్థాపయేత్తతః ॥
పుణ్యాహం వాచయేత్పశ్చాద్బ్రాహ్మణై ర్వేదపారగైః ।
దరిద్రాయాథ విప్రాయ తాం గాం చాభ్యర్చ్యదాపయేత్
గోవస్త్రస్వర్ణధాన్యాది దద్యాదర్కాదితః క్రమాత్ ।
యథాశక్తి ధనం దద్యాద్బ్రాహ్మణేభ్యస్తదా పితా ॥
తతో హోమం ప్రకుర్వీత స్వస్వశాఖోక్తమార్గతః ।
ఉల్లేఖనాదికం కృత్వా ఆజ్యభాగాన్తమాచరేత్ ॥
గృహాస్యైశానదిగ్భాగె ధాన్యోపరి శుభం ఘటమ్ ।
పఞ్చగవ్యం ఘటె స్థాప్య తిలం తత్ర వినిక్షిపెత్ ॥
క్షీరద్రుమకషాయాంశ్చ పఞ్చ రత్నాని నిక్షిపెత్ ।
వస్త్రయుగ్మం చ సంస్థాప్య గన్ధాదిభిరథార్చయేత్ ॥
విష్ణుం వరుణమభ్యర్చ్య ప్రతిమాయాం విధానతః ।
యత ఇన్ద్రాదిభి ర్మన్త్రైః కుమ్భం స్పృష్ట్వాఽభిమన్త్రయేత్
దధిమధ్వాజ్యయుక్తేన హోమం కుర్యాద్విధానతః ।

చరుణేతి శేషః :—

ఆపో హిష్ఠేతి తిసృభిః అప్సు మె సోమ ఇత్యపి ।

తద్విష్ణోరితి మన్త్రేణ అక్షీభ్యామితి సూక్తతః ॥
ఋగ్భిరాభిః ప్రత్యృచం చ అష్టావింశతిసంఖ్యయా ।
అశక్తశ్చాష్టసంఖ్యా వా దధి మధ్వాజ్యసంయుతమ్ ॥
ఆదిత్యాదిగ్రహాణాం చ హోమం కుర్యాత్సమన్త్రకమ్ ।

ఇతి గోముఖజననశాన్తిః.

—: అథ కృష్ణచతుర్దశీజననశాన్తిరుచ్యతే :—

మన్దరస్థం సుఖాసీనం గర్గం మునివరం శుభమ్ ।
నమస్కృత్వా తు పప్రచ్ఛ శౌనకో మునిపుఙ్గవః ॥
శాన్తికర్మాణి సర్వాణి త్వత్తో జానామ్యహం పురా ।
అధునా శ్రోతుమిచ్ఛామి కృష్ణపక్షచతుర్దశీ ॥
దివా వా యది వా రాత్రౌ ప్రసూతేః కిం ఫలం వద ॥

గర్గః :—కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం ప్రసూతే షడ్విధం ఫలమ్ ।
చతుర్దశీం చ షడ్భాగం కుర్యాదాదౌ శుభం స్మృతమ్ ॥
ద్వితీయే పితరం హన్తి తృతీయే మాతరం తథా ।
చతుర్థే మాతులం హన్తి పఞ్చమే వంశనాశనమ్ ॥
షష్ఠే తు ధనహానిస్స్యాదాత్మనో కులనాశనమ్ ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శాన్తిం కుర్యాద్విధానతః ॥
ఆచార్యం వరయేద్ధీమాన్పుత్రదారసమన్వితమ్ ।
స్వకర్మనిరతం శాన్తం శ్రోత్రియం వేదపారగమ్ ॥
సర్వాలఙ్కారసంయుక్తం సర్వలక్షణసంయుతమ్ ।
బ్రాహ్మణానృత్విజశ్చైవ స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ ॥
రుద్రోఽధిదేవతా తస్యాః కర్షమాత్రసువర్ణతః ।
తదర్ధార్ధేన వా కుర్యాద్విత్తశాఠ్యవివర్జితః ॥
ప్రతిమాం కారయేచ్ఛుభ్రాం సర్వలక్షణసంయుతామ్ ।

వృషభే చ సమాసీనం వరదాభయపాణినమ్ ॥
శుద్ధస్ఫటికసంకాశం శ్వేతమాల్యామ్బరాన్వితమ్ ।
త్రియమ్బకేన మన్త్రేణ పూజాం కుర్యాత్ విధానతః ॥
స్థాపయేచ్చతురః కుమ్భాంశ్చతుర్దిక్షు యథాక్రమమ్ ।
పుణ్యతీర్థజలోపేతాన్ ధాన్యస్యోపరి విన్యసేత్ ॥
తన్మధ్యే స్థాపయేత్కుమ్భం శతచ్ఛిద్రసమన్వితమ్ ।
పఞ్చమృత్పఞ్చరత్నాని పఞ్చత్వక్పఞ్చపల్లవాన్ ॥
పఞ్చధాన్యం సువర్ణం చ తత్తన్మన్త్రైర్వినిక్షిపేత్ ।
శతౌషధాని నిక్షిప్య శ్వేతవస్త్రైశ్చ వేష్టయేత్ ॥
సురభీణి చ పుష్పాణి శ్వేతాని పరివేష్టయేత్ ।
సర్వే సముద్రాస్సరితస్తీర్థాని జలదా నదాః ॥
ఆయాన్తు యజమానస్య దురితక్షయకారకాః ।
ఆవాహ్య వారుణైర్మన్త్రైరనేన చ విధానతః ॥
ఇమం మే వరుణేత్యనయా తత్త్వా యామీత్యృచా తథా ।
త్వంనో అగ్న ఇత్యేతయా స త్వంన ఇతి మన్త్రితః ॥
ఆగ్నేయకుమ్భమారభ్య పూజాం కుర్యాద్యథాక్రమమ్ ।
ఆనో భద్రాశ్చసూక్తేన భద్రా అగ్నేశ్చసూక్తకమ్ ॥
జప్త్వా పురుషసూక్తం చ కద్రుద్రాయ క్రమాజ్జపేత్ ।
ఈశ్వరస్యాభిషేకం చ గ్రహపూజాం చ కారయేత్ ॥
పూజాకర్మ సునిర్వర్త్య హోమం కుర్యాద్విధానతః ।
గేహస్యైశానదిగ్భాగే కుణ్డం కుర్యాద్విధానతః ॥
విస్తారాయామఖాతం చ అరత్నిద్వయసంయుతమ్ ।
కుణ్డకణ్ఠం పరిత్యజ్య సమన్తాదఙ్గులిక్రమాత్ ॥
మేఖలోచ్ఛ్రాయవిస్తారైః చతుస్త్రిద్వ్యఙ్గులోచ్ఛ్రితమ్ ।

పశ్చిమే మధ్యభాగే తు యోనిం కుర్యాద్విధానతః ॥
యోనిం షడఙ్గులిం తిర్యక్ ద్వాదశాఙ్గులిదైర్ఘ్యకమ్ ।
అశ్వత్థదళసఙ్కాశం కిఞ్చిన్నిమ్నాయతం శుభమ్ ॥
కుర్యాదాఘారపర్యన్తం స్వగృహ్యోక్తవిధానతః ।
సమిదాజ్యచరూంశ్చైవ తిలమాషాంశ్చ సర్షపైః ॥
అశ్వత్థప్లక్షపాలాశసమిద్భిః ఖాదిరైశ్శుభైః ।
అష్టోత్తరసహస్రం వా అష్టోత్తరశతం తు వా ॥
అష్టావింశతిమేతైశ్చ హోమం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ।
త్రైయ్యమ్బకేన మన్త్రేణ తిలాన్ వ్యాహృతిభిః క్రమాత్ ॥
గ్రహా అపి చ హోతవ్యా అస్మదుక్తవిధానతః ।
ఏవం క్రమేణ హోతవ్యం హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
సర్వాలఙ్కారసంయుక్తః మన్త్రాణామభిషేచనమ్ ।
చతుర్భిః కలశైరద్భిః బృహత్కుమ్భసమన్వితమ్ ॥
ధౌతామ్బరాణి ధృత్వాఽథ కుర్యాదాజ్యావలోకనమ్ ।
పూర్ణాహుతిం చ జుహుయాద్యజమానస్సమాహితః ॥
తత్సర్వం పరయా భక్త్యా ఈశ్వరాయ నివేదయేత్ ।
సర్వాలఙ్కారసంయుక్తాం సవత్సాం గాం పయస్వినీమ్ ॥
ప్రతిమాం వస్త్రయుగ్మం చ ఆచార్యాయ నివేదయేత్ ।
అన్యేషాం చైవ సర్వేషాం కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్ ॥
తస్మాదనేన విధినా విత్తశాఠ్యవివర్జితః ।
ఏవం యః కురుతే శాన్తిం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥
సర్వాన్కామానవాప్నోతి చిరజీవీ సుఖీ భవేత్ ॥

—ఇత్యుత్తరగార్గ్యోక్తకృష్ణచతుర్దశీజననశాన్తిః—

అథ సినీవాలీజననశాన్తిరుచ్యతే.

సినీవాల్యాం ప్రసూతా స్యాద్యస్య భార్యా పశుస్తథా ।
గజాశ్వమహిషీ చైవ శక్రస్యాపి వినశ్యతి ॥
యే సన్తి సకలాశ్చాన్యే స్వప్రసాదోపజీవినః ।
వర్జయేత్తానశేషాంస్తు పశుపక్షిమృగాదికాన్ ॥
కుహూప్రసూతిరత్యర్థం సర్వదోషకరీ మహత్ ।
యస్య ప్రసూతిరేతేషాం తస్యాయుర్ధననాశనమ్ ॥
సర్వగణ్డసమస్తత్ర దోషస్తు ప్రబలో భవేత్ ।
శాన్తిం వినా విశేషేణ పరిత్యాగో విధీయతే ॥
పరిత్యాగాత్తత్ర శాన్తిం కుర్యాద్ధీమాన్విచక్షణః ।
పరిత్యాగాదితి ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ పరిత్యాగం కృత్వేత్యర్థః ॥
తత్ఫలం తత్క్షణార్ధేన పునరేవానుపాలనే ॥
న త్యజేత్పణ్డితో మోహాదర్థాదజ్ఞానతోఽపి వా ।
తద్యోగం నాశయేత్కించిత్స్వయం వా నాశమశ్నుతే ॥
కల్పోక్తశాన్తిః కర్తవ్యా శీఘ్రం దోషాపనుత్తయే ।
రుద్రశ్శక్రశ్చ పితరః పూజ్యాస్స్యుర్దేవతాః క్రమాత్ ॥
కర్షమాత్రసువర్ణేన తదర్ధార్ధేన వా పునః ।
అథవా శక్తితః కుర్యాద్విత్తశాఠ్యవివర్జితః ॥
ప్రతిమాం కారయేచ్ఛమ్భోశ్చతుర్భుజసమన్వితామ్ ।
త్రిశూలఖడ్గవరదాభయహస్తాం యథాక్రమమ్ ॥
శ్వేతవర్ణాం శ్వేతపుష్పాం శ్వేతవస్త్రాం వృషే స్థితామ్ ।
త్రియమ్బకేన మన్త్రేణ పూజాం కుర్యాద్యథావిధి ॥
ఇన్ద్రశ్చతుర్భుజో వజ్రాఙ్కుశచాపాసిసాయకః ।
రక్తవర్ణో గజారూఢో యతఇన్ద్రేతి మన్త్రితః ॥

పితరః కృష్ణవర్ణాశ్చ చతుర్హస్తా విమానగాః ।
యష్ట్యక్షసూత్రకమణ్డల్వభయస్త్యైవ ధారిణః ॥
యే సత్యాస ఇతి మన్త్రేణ పూజాం కుర్యాద్యథావిధి ।
ఆగ్నేయీం దిశమారభ్య కుమ్భాన్కోణేషు విన్యసేత్ ॥
తన్మధ్యే స్థాపయేత్కుమ్భం శతచ్ఛిద్రసమన్వితమ్ ।
తేష్వేవ పఞ్చగవ్యాదీన్ తత్తన్మన్త్రైశ్చ నిక్షిపేత్ ॥
కల్పోక్తశాన్తిః కర్తవ్యా కుర్యాచ్ఛ్రుభం స్వశక్తితః ।
గోదానం వస్త్రదానం చ సువర్ణం చోర్వరాం శుభామ్ ॥
దశ దానాని ప్రోక్తాని క్షీరమాజ్యం గుడం తథా ।
ఆజ్యావేక్షణమేతాని తత్తన్మన్త్రైశ్చ కారయేత్ ॥
సమిదాజ్యచరూన్ హోమం తిలమాషైశ్చ సర్షపైః ।
అశ్వత్థప్లక్షపాలాశసమిద్భిః ఖాదిరైరపి ॥
అష్టోత్తరశతం ముఖ్యం ప్రత్యేకం జుహుయాత్తతః ।
త్ర్యమ్బకేన మన్త్రేణ తిలాన్ వ్యాహృతిభిః పునః ॥
చతుర్భిః కలశైర్యుక్తం బృహత్కుమ్భసమన్వితమ్ ।
శాన్తివత్కలశం కార్యం అభిషేకం చ కారయేత్ ॥
పితృమాతృశిశూనాం చ అభిషిఞ్చేత్తు వారుణైః ।
శఙ్కరస్యాభిషేకం చ కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్ ॥
అన్యేషాం చైవ సర్వేషాం బ్రాహ్మణానాం చ తర్పణమ్ ।
యథాశక్త్యనుసారేణ ద్విజవాచనపూర్వకమ్ ॥

ఇత్యుత్తరగార్గ్యోక్తసినీవాలీజననశాన్తిః

—:O:—

— అథ దర్శజననశాన్తివిధిరుచ్యతే —

అథాతో దర్శజాతానాం మాతాపిత్రోర్దరిద్రతా ।

తద్దోషపరిహారార్థం శాన్తిం వక్ష్యామి నారదః ॥
పుణ్యాహం వాచయిత్వాఽఽదౌ క్రతుసఙ్కల్పపూర్వకమ్ ।
కుణ్డం వా మణ్డలం కుర్యాత్తద్దేశే స్థాపయేద్ఘటమ్ ॥
తత్కుమ్భే నిక్షిపేద్ద్రవ్యం దధిక్షీరఘృతాదికమ్ ।
న్యగ్రోధోదుమ్బరాశ్వత్థాః సచూతో నిమ్బకస్తథా ॥
ఎతేషాం వృక్షమూలానాం త్వగాదీన్పల్లవాంస్తథా ।
పఞ్చ రత్నాని నిక్షిప్య వస్త్రయుగ్మేన వేష్టయేత్ ॥
సర్వే సముద్రాస్సరితస్తీర్థాని జలదా నదాః ।
ఆయాన్తు యజమానస్య దురితక్షయకారకాః ॥
ఆపో హిష్ఠేతి తిసృభిః కయా నస్తిసృభిస్తథా ।
యత్కిం చేదమృచా చైవ సముద్రజ్యేష్ఠా ఇత్యపి ॥
అభిమన్త్ర్యాఽసకం పశ్చాదగ్నేః పూర్వప్రదేశకే ।
హారిద్రరక్తకం చైవ కృష్ణశ్వేతం చ నీలకమ్ ॥
ఎతేషాం తణ్డులైశ్చైవ సర్వతోభద్రముద్ధరేత్ ।
దర్శస్య దేవతాయాశ్చ సోమసూర్యస్వరూపకామ్ ॥
ప్రతిమాం స్వర్ణజాం నిత్యం రాజతాం తామ్రజాం తథా ।
సర్వతోభద్రమధ్యే చ స్థాపయేద్దర్శదేవతామ్ ॥
గ్రహవర్ణం వస్త్రయుగ్మం తద్వర్ణం గన్ధపుష్పకమ్ ।
ఆప్యాయస్వేతి మన్త్రేణ సవితా పశ్చాత్తథా ॥
ఉపచారైస్సమారాధ్య తతో హోమం సమాచరేత్ ।
తతో వహ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య క్రతుసఙ్కల్పమీదృశమ్ ॥
ఆయురారోగ్యసిద్ధ్యర్థం సర్వారిష్టప్రశాన్తయే ।
పుత్రస్య దర్శజననదోషనివారణాయ చ ॥
మాతాపిత్రోః కుమారస్య సర్వారిష్టప్రశాన్తయే ।

తేషామాయుశ్శ్రియై చైవ శాన్తిహోమం కరోమ్యహమ్॥
సమిధశ్చ చరుద్రవ్యం క్రమేణ జుహుయాద్ఘృతమ్ ।
హునేత్సవితృమన్త్రేణ సోమో ధేనుం చ మన్త్రతః ॥
ఏతైర్మన్త్రైశ్చ ప్రత్యేకం హునేదష్టోత్తరం శతమ్ ।
దర్శస్య దేవతాహోమమష్టావింశతిసంఖ్యయా ॥
హోమమేవం చ కృత్వాఽథ విధ్యాచారాభిషేచనమ్ ।
శ్రీసూక్తాయుష్యసూక్తే చ సముద్రజ్యేష్ఠా ఇతి క్రమాత్ ॥
ఏతైర్మన్త్రైరభిషేకం మాతాపిత్రోశ్శిశోస్తథా ।
తతస్స్విష్టకృదాది స్యాద్ధోమశేషం సమాపయేత్ ॥
హిరణ్యం రాజతం చైవ కృష్ణధేనుం సదక్షిణామ్ ।
అన్యేభ్యోఽపి యథాశక్తి దాతవ్యా దక్షిణా తథా ॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తత్ర కారయేత్స్వస్తివాచనమ్ ॥

॥ ఇతి నారదోక్తదర్శజననశాన్తిః ॥

— అథ మూలనక్షత్రజననశాన్తివిధిరభిధీయతే —

అథాతస్సమ్ప్రవక్ష్యామి మూలజాతహితాయ చ ।
మాతాపిత్రోర్ధనస్యాపి కులజ్ఞాతిహితాయ చ ॥
త్యాగో వా మూలజాతస్య స్యాదష్టాబ్దాత్ప్రదర్శనమ్ ।
అభుక్తమూలజాతానాం పరిత్యాగో విధీయతే ॥
అదర్శనాద్వాఽపి పితుస్స తు తిష్ఠేత్సమాష్టకమ్ ।
ఏవం చ దుహితుర్జ్ఞేయం మూలజాతఫలం బుధైః ॥

— గ్రన్థాన్తరేషు కన్యాయాః ఫలమన్యథాఽఽహుః —

న బాలా హన్తి మూలర్క్షే పితరం మాతరం తథా ।
మూలజా శ్వశురం హన్తి వ్యాళజా చ తదఙ్గనామ్ ॥

మాహేన్ద్రీజాఽగ్రజం హన్తి దేవరం తు ద్విదైవజా ।
శాన్తిర్వా పుష్కలా స్యాచ్చేత్తర్హి దోషో న కస్యచిత్ ॥
ముఖ్యకాలం ప్రవక్ష్యామి శాన్తిహోమస్య యత్నతః ।
జాతస్య ద్వాదశాహే వా జన్మర్క్షే వా శుభే దినే ॥
సమాష్టమే ద్వాదశాహే కుర్యాద్వా శాన్తిమాదరాత్ ।
యదైవ శాన్తికం కుర్యాత్కర్మ తత్ర ప్రచక్ష్మహే ॥
సుసమే పుణ్యదేశే తు మణ్డపం కారయేద్బుధః ।
పుణ్యగ్భిర్మన్త్రితైస్తోయైః ప్రోక్షితాయాం క్షితౌ తతః ॥
తత్రోదకుమ్భం సుశ్లక్ష్ణం రక్తం వ్రణవివర్జితమ్ ।
వస్త్రావకుణ్ఠితం కుర్యాత్పూరయేత్తీర్థవారిణా ॥
కూర్చహేమసమాయుక్తం చూతపల్లవసంయుతమ్ ।
స్వస్తికోపరి విన్యస్య సక్షీరద్రుమపల్లవైః ॥
ద్రోణవ్రీహీంశ్చ నిక్షిప్య ఐశానే చ నిధాపయేత్ ।
పఞ్చరత్నం వినిక్షిప్య సర్వౌషధిసమన్వితమ్ ॥
అర్చితం గన్ధపుష్పాద్యైః శ్రీరుద్రం చ స్పృశన్ జపేత్ ।
షడఙ్గసహితం సమ్యక్ తం జపేద్రుద్రసంఖ్యయా ॥
బహ్వృచో రుద్రసూక్తైర్వా ఛన్దోగా రుద్రసామకైః ।
ఏకాదశాష్టత్రిత్యేకసంఖ్యయా శక్తితో జపేత్ ॥
తత్రాప్రతిరథం సూక్తం శతరుద్రానువాకకమ్ ।
రక్షోమన్త్రం తథా పుణ్యం రాక్షోఘ్నం చ స్పృశన్ జపేత్ ॥
త్రైయమ్బకం జపేత్సమ్యగష్టోత్తరసహస్రకమ్ ।
ఏకవారం తథా జాపీ పావమానీం స్పృశన్ జపేత్ ॥
స్థాపయేత్త్రీణి కుమ్భాని ద్వయం వా తదలాభతః ।
శ్రీరుద్రస్యైకకుమ్భం చ సర్వమన్త్రాభిమన్త్రితమ్ ॥

అథాన్యం చ శుభం కుమ్భం పూర్వోక్తైర్లక్షణైర్యుతమ్।
చతుఃప్రస్రవణం కుర్యాత్పఞ్చవక్త్రం చ తద్భవేత్ ॥
వస్త్రావకుణ్ఠితం కుర్యాత్పూరయేత్తీర్థవారిణా ।
పఞ్చరత్నసమాయుక్తం ఆమ్రపల్లవసంయుతమ్ ॥
గజాశ్వరథ్యావల్మీకసఙ్గమాద్ధ్రదగోకులాత్ ।
రాజద్వారప్రదేశాచ్చ మృదమానీయ నిక్షిపేత్ ॥
కుమ్భస్య నైరృతే దేశే హోమదేశం ప్రకల్పయేత్ ।
గోమయాలేపితే దేశే కుర్యాత్స్థణ్డిలముత్తమమ్ ॥
కృత్వాఽగ్నిముఖపర్యన్తముల్లేఖాది స్వశాఖయా ।
పూర్ణపాత్రనిధానాన్తం కృత్వా పూజాం సమాచరేత్ ॥
నక్షత్రదేవతారూపం సువర్ణేన ప్రయత్నతః ।
నిష్కమాత్రేణ వాఽర్ధేన పాదేనాథ స్వశక్తితః ॥
ప్రతిమాం లక్షణైర్నైకాం కారయిత్వా విచక్షణః ।
యద్వా మాల్యం సువర్ణస్య స్థాపయిత్వా ప్రపూజయేత్ ॥
సువర్ణం సర్వదైవత్యం సర్వదేవాత్మకోఽనలః ।
సర్వదేవాత్మకో విప్రః సర్వదేవమయో హరిః ॥
సంస్మరేన్నిరృతిం శ్యామం సుముఖం నరవాహనమ్ ।
రక్షోఽధిపం ఖడ్గహస్తం దివ్యాభరణభూషితమ్ ॥
ప్రతిమాపూజనార్థాయ వస్త్రయుగ్మం ప్రకల్పయేత్ ।
పఙ్కజం కారయేద్భూమౌ రక్తాద్యైర్వ్రీహితణ్డులైః ॥
చతుర్వింశద్దళోపేతం శుక్లైర్వా కర్ణికాన్వితమ్ ।
తస్యోపరి న్యసేత్పాత్రం స్వర్ణం వా రౌప్యమృణ్మయమ్॥
శుద్ధవస్త్రేణ సంఛాద్య తత్ర మూలాని నిక్షిపేత్ ।

మూలానీతి శతమూలాని తదభావే తు —

విష్ణుక్రాన్తా సహాదేవీ తులసీ తు శతావరీ ।
మూలానీమాని గృహ్ణీయాచ్ఛతాలాభే విశేషతః ॥
స్థాపయేత్కర్ణికామధ్యే వస్త్రగన్ధాద్యలఙ్కృతమ్ ।
కూర్చం హోమజలోపేతం కుఙ్కుమౌషధిసంయుతమ్ ॥
కుమ్భోపరి న్యసేద్విద్వాన్ మూలనక్షత్రదేవతామ్ ।
అధిప్రత్యధిదేవౌ చ దక్షిణోత్తరదేశయోః ॥
అధిదేవం యజేదాదౌ జ్యేష్ఠానక్షత్రదేవతామ్ ॥
నిరృతిం పూజయేన్మధ్యే మూలనక్షత్రదేవతామ్ ।
పశ్చాత్ప్రత్యధిదేవం తు పూర్వాషాఢాధిదేవతామ్ ॥
ఐన్ద్రాదీశానపర్యన్తం చతుర్వింశతితారకాః ।
ఉత్తరాషాఢఋక్షాది అనూరాధాన్తమర్చయేత్ ॥
స్వస్వమన్త్రైస్తథా చాపి నామభిర్వా ప్రపూజయేత్ ।
స్వలిఙ్గోక్తైః స్వమన్త్రైశ్చ ప్రధానత్రితయం యజేత్ ॥
పఞ్చామృతేన సంస్నాప్యావాహనాదిభిరర్చయేత్ ।
ఉపచారైష్షోడశభిః యద్వా పఞ్చోపచారకైః ॥
రక్తచన్దనగన్ధాద్యైః పుష్పైః కృష్ణసితాదిభిః ।
మేషశృఙ్గాదిధూపైశ్చ ఘృతదీపైస్తథైవ చ ॥
సురాపోలికమాంసాద్యైర్నైవేద్యైరోదనాదిభిః ।
మత్స్యమాంససురాదీని బ్రాహ్మణానాం వివర్జయేత్ ॥
సురాస్థానే ప్రదాతవ్యం క్షీరం సైన్ధవమిశ్రితమ్ ।
పాయసం లవణోపేతం మాంసస్థానే ప్రకల్పయేత్ ॥
ఉక్తగన్ధాద్యలాభే తు యథాలాభం సమర్పయేత్ ।
పుష్పాన్తం తు సమభ్యర్చ్య హోమం కుర్యాద్యథోదితమ్ ॥
నిర్వాపప్రోక్షణాదీని చరోః కుర్యాద్యథావిధి ।

కుమ్భాభిమన్త్రణం కుర్యాద్దక్షిణేన కరేణ తు ॥
మృత్యుప్రశమనార్థాయ జపేత్త్ర్యమ్బకం శతమ్ ।
రుద్రం కుమ్భోక్తమార్గేణ కుమ్భం స్పృష్ట్వాఽభిమన్త్రయేత్ ॥
ధూపం దీపం చ నైవేద్యం కుమ్భయుగ్మే నివేదయేత్ ।
ప్రసాదాయ తతో దేవాన్ నమస్కృత్య క్షమాపయేత్ ॥
నిర్వాపప్రోక్షణాదీని చరోః కుర్యాద్యథావిధి ।
అన్యత్ర శ్రపయేదన్నం తిలమిశ్రం తు కారయేత్ ॥
తదన్నం కృసరేత్యుక్తం సర్వత్రైవం ప్రకీర్తితమ్ ।
హవిర్గృహీత్వా విధివన్నిర్వర్త్య బహ్వృచో హునేత్ ॥
మోషుణః పరాపరేతి యత్తే దేవీతి వా పునః ।
పాయసం ఘృతసంమిశ్రం హునేదష్టోత్తరం శతమ్ ॥
సమిదాజ్యచరూన్పశ్చాచ్ఛక్తితస్సంఖ్యయా హునేత్ ।
అధిదేవతయోశ్చైవ జుహుయాత్స్వస్వమన్త్రతః ॥
చతుర్థ్యన్తైర్నమోఽన్తైశ్చ స్వాహాన్తైస్స్వస్వమన్త్రతః ।
నక్షత్రదేవతాభ్యశ్చ పాయసేన తు హోమయేత్ ॥
కృణుష్వేతి చ పఞ్చర్గ్భిర్జుహుయాత్కృసరం తతః ।
గాయత్ర్యా జాతవేదసే త్ర్యమ్బకమితి క్రమాత్ ॥
సీరా యుఞ్జన్తి తామగ్నిం వాస్తోష్పత్యగ్నిమేవ చ ।
క్షేత్రస్య పతినా మన్త్రైస్త్రిభిరగ్నిర్యథోదితైః ॥
గణానాం త్వా శ్రీసూక్తేన సమిదాజ్యచరూన్ హునేత్ ।
అష్టోత్తరశతం వాఽథ అష్టావింశతిమేవ వా ॥
అష్టాష్టసంఖ్యయా వాఽథ జుహుయాచ్ఛక్తితో బుధః ।
దోషమల్పమహత్సర్వం సమిదాదీన్ప్రకల్పయేత్ ॥
త్వం నస్సోమేతి పాయసం జుహుయాత్తు త్రయోదశ ।

చతుర్గృహీతమాజ్యం చ యా తే రుద్రేతి మన్త్రితః ॥
స్రువేణ జుహుయాదాజ్యం మహావ్యాహృతిభిః క్రమాత్ ।
ఏతేషాం చైవ మన్త్రాణాం వక్ష్యే ఋష్యాదికం క్రమాత్ ॥

జ్యేష్ఠానక్షత్రస్య – ఇన్ద్రశ్రేష్ఠాని గృత్సమద ఇన్ద్రస్త్రిష్టుప్ ॥
మూలస్య – మోషుణో ఘోరః కణ్వో నిరృతిర్గాయత్రీ ॥
పూర్వాషాఢస్య – ఆపో హిష్ఠా సిన్ధుద్వీప ఆపో గాయత్రీ ॥
ఏవముత్తరాషాఢాదిచతుర్వింశతినక్షత్రాణాం క్రమతో వక్ష్యే ॥
విశ్వే దేవా ఋతావృధా ఋజ్విశ్వో విశ్వే దేవా గాయత్రీ ॥
బ్రహ్మణా తే విశ్వామిత్రో బ్రహ్మ త్రిష్టుప్ ఏషోఽభిజిన్నక్షత్రస్య ॥

వషట్తే విష్ణో వసిష్ఠో విష్ణుస్త్రిష్టుప్ ॥
అష్టౌ దేవా వసవో విష్ణుర్వసవస్త్రిష్టుప్ ॥
ఇమం మే వరుణశ్శునశ్శేఫో వరుణో గాయత్రీ ॥
సముద్రస్సిన్ధుర్వసుకర్ణోఽజ ఏకపాత్త్రిష్టుప్ ॥
ఉత నో నక్తంపాథ్యస్తన్వోఽహిర్బుధ్న్యః ప్రస్తారపఙ్క్తిః ॥
పూషా గా భరద్వాజః పూషా గాయత్రీ ॥
అశ్వినా యజ్వరీర్మధుచ్ఛన్దా అశ్వినౌ గాయత్రీ ॥
యమాయ సోమం యమో యమోఽనుష్టుప్ ॥
అగ్నిస్తువిశ్రవస్తమం వసూయవోఽగ్నిరనుష్టుప్ ॥
ప్రజాపతే హిరణ్యగర్భః ప్రజాపతిస్త్రిష్టుప్ ॥
సోమో ధేనుం గౌతమస్సోమస్త్రిష్టుప్ ॥
మృళా నః కుత్సో రుద్రో జగతీ ॥
అదితిర్న ఇతి రిరంపిరోఽదితిరుష్ణిక్ ॥
బృహస్పతే గృత్సమదో బృహస్పతిస్త్రిష్టుప్ ॥
నమో అస్తు సర్వేభ్యో యో అగ్నిసర్పోఽనుష్టుప్ ॥

బృహస్పతే గృత్సమదో బృహస్పతిస్త్రిష్టుప్ ।
నమో అస్తు సర్వేభ్యో అగ్నిస్సర్పా అనుష్టుప్ ।
అహం పితౄఞ్ఛఙ్ఖః పితరస్త్రిష్టుప్ ॥
అర్యమణో అదితిర్విశ్వామిత్రో ఽర్యమా త్రిష్టుప్ ॥
భగ ఏవ వసిష్ఠో భగస్త్రిష్టుప్ ॥
ఉదు త్యం కణ్వపుత్రః ప్రస్కణ్వస్సూర్యో గాయత్రీ ॥
చిత్రం దేవానామితి కుత్సస్సూర్యస్త్రిష్టుప్ ॥
వాయవాయాహి మధుచ్ఛన్దా వాయుర్గాయత్రీ ॥
ఇన్ద్రాగ్నీ ఆగతం విశ్వామిత్ర ఇన్ద్రాగ్నీ గాయత్రీ ॥
మిత్రో జనాన్ విశ్వామిత్రో మిత్రస్త్రిష్టుప్ ॥

అనూరాధానక్షత్రదేవతాయై మిత్రాయ నమస్స్వాహా ॥
అనూరాధానక్షత్రదేవతాయై మిత్రాయేదమ్॥ఏవం సర్వేషు నక్ష-త్రేషు యోజనీయమ్ ॥

కృణుష్వ పాజ ఇతి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య వామదేవో రక్షోహాఽగ్నిస్త్రిష్టుప్ ॥ అనేన కృసరం హుత్వా ॥

తత్సవితుర్విశ్వామిత్రస్సవితా గాయత్రీ ॥
జాతవేదసే కశ్యపో దుర్గా త్రిష్టుప్॥
త్ర్యమ్బకో వసిష్ఠో రుద్రోఽనుష్టుప్ ॥
సీరా యుఞ్జన్తీత్యస్య బుధో విశ్వే దేవా గాయత్రీ ॥
తామగ్నివర్ణాం కశ్యపో దుర్గా త్రిష్టుప్ ॥
వాస్తోష్పతే వసిష్ఠో వాస్తోష్పతిస్త్రిష్టుప్ ॥
అగ్నిం దూతం మేధాతిథిరగ్నిర్గాయత్రీ ॥

క్షేత్రస్య పతినేతి తృచస్య వామదేవః క్షేత్రపతిః ఆద్యాఽ-నుష్టుప్ ॥ అన్త్యా త్రిష్టుప్ ॥

గణానాంత్వా గృత్సమదో గణపతిర్జగతీ ॥

హిరణ్యవర్ణామితి పఞ్చదశర్చస్య సూక్తస్య ఆనన్దకర్దమశ్చిక్లీతేన్దిరాసుతా ఋషయః శ్రీరగ్నిర్దేవతే ఆద్యాస్తిస్రోఽనుష్టుభః కాంసోఽస్మితేతి బృహతీ ఉత్తరయోస్త్రిష్టుప్ అన్త్యా ప్రస్తారపఙ్క్తిః ॥

ఏతాసాం దేవతానాం సమిదాజ్యచరూన్ హుత్వా ॥

త్వం నస్సోమ విశ్వతో రక్షా రాజన్నితి త్రయోదశమన్త్రాణాం గౌతమస్సోమో గాయత్రీ ॥ దశమ్యుష్ణిక్ । అన్త్యాస్తిస్రస్త్రిష్టుభః ॥ పాయసేన త్రయోదశాహుతీర్హుత్వా ॥

ఆజ్యేన మహావ్యాహృతీర్హుత్వా । వ్యాహృతిభిస్తిలవ్రీహీన్ హావయేత్ ॥

హుత్వాస్విష్టకృతంపశ్చాత్ప్రాయశ్చిత్తంసమాపయేత్ ।
ఆచార్యోయజమానోవాఅగ్నింపూర్ణాహుతింహునేత్ ॥
సముద్రాదూర్మిసూక్తేన ప్రాజాపత్య ఋచా తథా ।
పూర్ణాదర్వీసప్త తేఽగ్న ఏతైఃపూర్ణాహుతింహునేత్ ॥
ఏవంపూర్ణాహుతింహుత్వాహోమశేషం సమాపయేత్ ।
అభిషేకవిధిం వక్ష్యే సర్వాచార్యైరుదీరితమ్ ॥
భద్రాసనోపవిష్టస్య యజమానస్య ఋత్విజః ।
దారపుత్రసమేతస్య కుర్యుస్సర్వాభిషేచనమ్ ॥
అక్షీభ్యామితి సూక్తేన పావమానీభిరేవ చ ।
ఆపో హిష్ఠేతి నవభిః ఆప ఇద్వై ద్వయేన చ ॥
సహస్రాక్షత్యృచేనాపి దేవస్యత్వేతి మన్త్రకైః ।
శివసఙ్కల్పమన్త్రేణ వక్ష్యమాణైశ్చ మన్త్రకైః ॥
యోఽసౌ వజ్రధరో దేవో మహేన్ద్రో గజవాహనః ।

మూలజాతశిశోర్దోషం మాతాపిత్రోర్వ్యపోహతు ॥
యోఽసౌ శక్తిధరో దేవో హుతభుఙ్మేషవాహనః ।
సప్తజిహ్వశ్చ మేషోఽగ్నిర్మూలదోషం వ్యపోహతు ॥
యోఽసౌ దణ్డధరో దేవో యమో మహిషవాహనః ।
మూలజాతశిశోర్దోషం వ్యపోహతు యమస్సదా ॥
యోఽసౌ ఖడ్గధరో దేవో నిర్ఋతీ రాక్షసాధిపః ।
ప్రశామయతు మూలోత్థం దోషం గణ్డాన్తసమ్భవమ్ ॥
యోఽసౌ పాశధరో దేవో వరుణశ్చ జలేశ్వరః ।
నక్రవాహః ప్రచేతాఽంహో మూలోత్థం స వ్యపోహతు ॥
యోఽసౌ దేవో జగత్ప్రాణో మారుతో మృగవాహనః ।
ప్రశామయతు మూలోత్థం దోషం బాలస్య శాన్తిదః ॥
యోఽసౌ నిధిపతిర్దేవో గదాభృద్వాజివాహనః ।
మాతాపిత్రోశ్శిశోశ్చైవ మూలదోషం వ్యపోహతు ॥
యోఽసౌ పశుపతిర్దేవః పినాకీ వృషవాహనః ।
ఆశ్లేషామూలగణ్డాన్తదోషమాశు వ్యపోహతు ॥
విఘ్నేశః క్షేత్రపో దుర్గా లోకపాలా నవ గ్రహాః ।
సర్వదోషప్రశమనం సర్వే కుర్వన్తు శాన్తిదాః ॥
తచ్ఛంయోరభిషేకం తు సర్వదోషోపశాన్తిదమ్ ।
సర్వకామప్రదం దివ్యం మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమ్ ॥
వస్త్రాన్తరితకుమ్భాభ్యాం పశ్చాత్తు స్నాపయేద్బుధః ।
తతశ్శుక్లామ్బరధరశ్శుక్లమాల్యానులేపనః ॥
యజమానో దక్షిణాభిస్తోషయేదృత్విగాదికాన్ ।
ధేనుం పయస్వినీం దద్యాదాచార్యాయ సవత్సకామ్ ॥
నిర్ఋతిప్రతిమాం వస్త్రం కుమ్భం హేమ చ దాపయేత్ ।

గృహార్థవస్త్రప్రతిమాస్తత్తద్గోభూశ్చ దాపయేత్ ॥
శ్రీరుద్రజాపినే దేయః కృష్ణోఽనడ్వాన్ప్రయత్నతః ।
తత్కుమ్భవస్త్రప్రతిమాస్తస్మై దద్యాత్ప్రయత్నతః ॥
ఇతరేభ్యోఽపి విప్రేభ్యః శక్త్యా దద్యాచ్చ దక్షిణామ్ ।
ఉక్తాలాభే తతో దద్యాదాచార్యబ్రహ్మఋత్విజామ్ ॥
తత్తన్మూల్యం ప్రదాతవ్యం శక్త్యా వాఽథ ప్రదాపయేత్ ।
ఆచార్యాయ చ యద్దత్తం తదర్ధం బ్రహ్మణో భవేత్ ॥
సదస్యాయ బ్రహ్మణోఽర్ధం ఋత్విగ్భ్యశ్చ తదర్ధకమ్ ।
గృహ్ణీయాదాశిషస్తేభ్యః ప్రణమ్యాథ క్షమాపయేత్ ॥
దద్యాదన్నం పాయసాది బ్రాహ్మణాన్భోజయేచ్ఛతమ్ ।
అలాభే సతి పఞ్చాశద్దశకం తదభావతః ॥
సర్వశాన్తైశ్చ పఠనం బ్రాహ్మణైరాశిషం తథా ।
గృహీ క్షమాపయేద్విద్వాన్ నిర్ఋతిః ప్రీయతామితి ॥
విధానే చరితేఽస్మింస్తు తతశ్శాన్తిర్భవేద్ధ్రువమ్ ।
గణ్డాన్తేఽప్యేవ కర్తవ్యం పుష్యాద్యే తద్వదేవ తు ॥
మాసాష్టకే ద్వాదశాహే కుర్యాద్వా శాన్తిమాదరాత్ ।
ఇత్యుక్తం మనునా సమ్యక్ మూలజాతహితాయ చ ॥
మాతాపిత్రోర్ధనస్యాపి బన్ధోశ్శోకోపశాన్తయే ॥

ఇతి మనుప్రోక్తమూలనక్షత్రజననశాన్తివిధిః.

—:※:—

— అథ ఆశ్లేషాజననశాన్తివిధిరుచ్యతే —

ఆశ్లేషాయాం తు జాతానాం శాన్తి వక్ష్యామ్యశేషతః ।
జాతస్య ద్వాదశాహే చ శాన్తిహోమం సమాచరేత్ ॥
అసంభవే తు జన్మర్క్షే అన్యస్మిన్వా శుభే దినే ।

స్నాతోఽభ్యఙ్గాదిభిస్తస్మిన్వరయేదృత్విగాదికాన్ ॥
విభవే పఞ్చ కుమ్భాంస్తు ద్వయం వా తదలాభతః ।
దేవతాః స్థాపయేచ్చైకమేకం రుద్రాభిమన్త్రణే ॥
మూలర్క్షోక్తప్రకారేణ కుమ్భే నిక్షిప్య పూజయేత్ ।
గోమయాలేపితే దేశే ధాత్వాద్యైః పరిశోభితే ॥
పఙ్కజం కారయేత్తత్ర చతుర్వింశదళాన్వితమ్ ।
తణ్డులైః కారయేద్యద్వా రక్తపీతసితాక్షతైః ॥
కర్ణికాయాం న్యసేద్ధీమాన్ స్థాపయేత్తేషు కుమ్భకమ్ ।
ఆకలశేష్విత్యనయా కలశస్థాపనం శుభమ్ ॥
ఇమం మే గఙ్గే మన్త్రేణ పూరయేత్తీర్థవారిణా ।
కుమ్భం చ వస్త్రగన్ధాద్యైస్తత్తన్మన్త్రైః ప్రపూజయేత్ ॥
యాః ఫలినీరిత్యనయా క్షిపేద్వన్యౌషధాదికాన్ ।
కుమ్భోపరిస్థపాత్రే తు ఆశ్లేషాప్రతిమాం యజేత్ ॥
నిష్కనిష్కార్ధపాదైర్వా కారయిత్వా స్వశక్తితః ।
తత్తత్పూర్వోక్తనక్షత్రే దక్షిణోత్తరయోర్యజేత్ ॥
ఐన్ద్రాదీశానపర్యన్తం అన్యచతూంషి పూజయేత్ ।
మూలోక్తేన విధానేన కుమ్భయోరభిమన్త్రణమ్ ॥
రుద్రం వా రుద్రకుమ్భే తు పూర్వవచ్ఛేషమాచరేత్ ।
నమో అస్తు సర్పేభ్యః పూజామన్త్ర ఇతీరితః ॥
సర్పో రక్తస్త్రినేత్రశ్చ ద్విభుజః పీతవస్త్రకః ।
ఫలకాసిధరస్తీక్ష్ణో దివ్యాభరణభూషితః ॥
ఏవంధ్యాత్వా తతోఽభ్యర్చ్య హోమకర్మ సమాచరేత్ ।
కర్తుశ్శాఖోక్తమార్గేణ ఆచార్యస్యాథవా చరేత్ ॥
అగ్న్యాధానపర్యన్తముపలేపాది పూర్వవత్ ।

ఛన్దోగా బహ్వృచాశ్చైవ తథాఽన్యే తైత్తిరీయకాః ॥
అగ్నికార్యమశేషం తు కర్తుర్గృహ్యోక్తమార్గతః ।
హోమం కుర్యాత్ప్రయత్నేన ఆచార్యో బ్రాహ్మణైస్సహ ॥
సమిదాజ్యచరూన్ హుత్వా గాయత్ర్యాఽష్టశతం క్రమాత్ ।
గాయత్ర్యా స్విష్టకృద్ధోమం హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
దారపుత్రసమేతస్య యజమానస్య పూర్వవత్ ।
అభిషిఞ్చేత్తథాఽఽచార్యో ఋత్విగ్భిస్సహితశ్శుభః ॥
అభిమన్త్రితకుమ్భాద్భిః అభిషేచనమాచరేత్ ।
తథా పౌరాణమన్త్రైశ్చ పల్లవైరభిషేచయేత్ ॥
ఆశ్లేషాఋక్షజాతస్య మాతాపిత్రోర్ధనస్య చ ।
భ్రాతృజ్ఞాతికులస్థానాం దోషం సర్వం వ్యపోహ తు ॥
యోఽసౌ వాగీశ్వరో నామ అధిదేవో బృహస్పతిః ।
మాతాపిత్రోశ్శిశోశ్చైవ గణ్డాన్తం చ వ్యపోహతు ॥
పితరస్సర్వభూతానాం రక్షన్తు పితరస్సదా ।
సర్వనక్షత్రజాతస్య విత్తం చ జ్ఞాతిబాన్ధవాన్ ॥
ఏవం కృతేఽభిషేకే తు సర్వశాన్తిర్భవేద్ధ్రువమ్ ।
తతశ్శుక్లామ్బరధరో యజమానస్సుభూషితః ॥
దక్షిణాభిస్తతో విప్రాన్ మూలవచ్చ ప్రపూజయేత్ ।
భుక్తవద్భ్యశ్చ విప్రేభ్యః స్వీకుర్యాదాశిషో గృహీ ॥
ఇత్యుక్తేన విధానేన సర్వారిష్టం వ్యపోహతి ।
సర్వకామార్థసిద్ధిశ్చ వేదోక్తాయుర్భవిష్యతి ॥
ఇత్యుక్తం వేదశాస్త్రార్థం సారమాగమచోదితమ్ ।
మానవానాం హితార్థాయ మనునా సర్వకామదమ్ ॥
సర్పాధీశ నమస్తుభ్యం నాగానాం చ గణాధిప ।

గృహాణార్ఘ్యం మయా దత్తం సర్వారిష్టప్రశాన్తయే ॥
మూలనక్షత్రవత్కుర్యాత్సర్వగణ్డే స్వనామతః ॥

— ఇతి మానవీయసంహితాయాం ఆశ్లేషా-
నక్షత్ర జననశాన్తిః. —

———— o ————

—: అథ జ్యేష్ఠానక్షత్రజననశాన్తివిధిరుచ్యతే :—

సుఖాసీనం మునిశ్రేష్ఠం గర్గం మునిగణాన్వితమ్ ।
కృతాఞ్జలిపుటో భూత్వా పరిపప్రచ్ఛ శౌనకః ॥
జ్యేష్ఠానక్షత్రసమ్భూతగణ్డదోషవినిర్ణయమ్ ।
తస్య శాన్తిం విధానం చ వద మే మునిసత్తమ ॥
శౌనకస్య వచశ్శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ మహామునిః ।
శృణు శౌనక యత్నేన గణ్డదోషవినిర్ణయమ్ ॥
తస్య శాన్తిం విధానం చ యథావత్కథయామ్యహమ్ ।
ఘటికైకా చ మిత్రాన్తే జ్యేష్ఠాదౌ ఘటికాద్వయమ్ ॥
తయోస్సన్ధిరితి జ్ఞేయశ్శిశుగణ్డస్సమీరితః ।
ప్రథమే చ ద్వితీయే చ జ్యేష్ఠర్క్షే చ తృతీయకే ॥
పాదత్రయే జాతనరో జ్యేష్ఠేఽప్యత్ర ప్రజాయతే ।
జ్యేష్ఠాన్త్యపాదజాతస్తు పితుస్స్వస్య వినాశకః ॥
జాయతే నాత్ర సన్దేహో దశాహాభ్యన్తరే తథా ।
జ్యేష్ఠర్క్షే కన్యకా జాతా హన్తి శీఘ్రం ధవాగ్రజమ్ ॥
తచ్ఛాన్తిం తస్య వక్ష్యామి గణ్డదోషప్రశాన్తయే ।
సుదినే శుభనక్షత్రే చన్ద్రతారాబలాన్వితే ॥
సూతకాన్తే తథా కుర్యాత్ జ్యేష్ఠాశాన్తిం విధానతః ।

వజ్రాఙ్కుశధరం దేవమైరావతగజాన్వితమ్ ॥
కుర్యాచ్ఛచీపతిం రమ్యం దేవేన్ద్రం సురనాయకమ్ ।
కర్షమాత్రసువర్ణేన కర్షార్ధేనాథ పాదతః ॥
తద్విధానేన కుర్వీత విత్తశాఠ్యం న కారయేత్ ।
శాలితణ్డులసమ్పూర్ణం కుమ్భస్యోపరి పూజయేత్ ॥
ఇన్ద్రాయేన్ద్ర మరుత్వత ఇతి మన్త్రేణ వాగ్యతః ।
గన్ధపుష్పైర్ధూపదీపైర్నానాభక్ష్యనివేదనైః ॥
పూజయేద్విధినా విప్ర లోకపాలగణాన్వితమ్ ।
రక్తవస్త్రద్వయోపేతం పూజయేత్సురనాయకమ్ ॥
తత్ర సంస్థాపయేత్కుమ్భాన్ చతుర్దిక్షు విశేషతః ।
తన్మధ్యే స్థాపయేత్కుమ్భం శతచ్ఛిద్రసమన్వితమ్ ॥
పుణ్యోదకసమాయుక్తాన్ వస్త్రయుగ్మాభివేష్టితాన్ ।
కుమ్భేషు విన్యసేద్ధీమాన్ పఞ్చగవ్యం సమన్త్రకమ్ ॥
పఞ్చామృతం పఞ్చరత్నం మృత్తికాః పఞ్చసంజ్ఞికాః ।
పఞ్చ వృక్షకషాయాంశ్చ పఞ్చ పల్లవకాంస్తథా ॥
సువర్ణకుశదూర్వాశ్చ శతౌషధిమపి క్షిపేత్ ।
పూజయేద్వారుణైర్మన్త్రైః కుమ్భాన్ధీమాన్ప్రయత్నతః ॥
త్వం నో అగ్నే జపేదాదౌ స త్వం నోఽపి ద్వితీయకమ్ ।
సముద్రజ్యేష్ఠా ఇతి చేమం మే గఙ్గే చతుర్థకమ్ ॥
పూజయేద్వస్త్రపుష్పాద్యైశ్చతురః కలశానపి ।
జపం కుర్యుః ప్రయత్నేన మన్త్రైరేభిర్ద్విజోత్తమాః ॥
ఆ నో భద్రా జపేదాదౌ భద్రా అగ్నే ద్వితీయకమ్ ।
తృతీయం పురుషసూక్తం చ కద్రుద్రాయ చతుర్థకమ్ ॥
ఆచార్యో మూలమన్త్రేణ జపం కుర్యాద్విశేషతః ।

ఇన్ద్రసూక్తం రుద్రజాప్యం జపేన్మృత్యుంజయం తతః ॥
ఇత్థం సమ్పూజ్య దేవేన్ద్రం వరుణం కుమ్భసంస్థితమ్ ।
సుసఙ్కల్ప్య విధానేన హోమకర్మ తతశ్చరేత్ ॥
సమిద్భిర్బర్హ్యావృక్షస్య శతమష్టోత్తరం తథా ।
సర్పిషా చరుణా చైవ మూలమన్త్రేణ వాగ్యతః ॥
హునేజ్జాప్యం చ తేనైవ యత ఇన్ద్ర భయేతి చ ।
తిలాన్వ్రీహ్యాహుతిభిర్హుత్వా శతమష్టోత్తరం పృథక్ ॥
భార్యాశిశుసమోపేతం యజమానం విశేషతః ।
అభిషేకం ప్రకుర్వీత సూక్తైర్వారుణసంజ్ఞకైః ॥
సముద్రజ్యేష్ఠాదిమన్త్రైరిమం మే వరుణేతి చ ।
ద్యౌశ్శాన్తిత్యాదిభిర్మన్త్రైః అభిషేకం సమాచరేత్ ॥
అభిషేకే నివృత్తే తు యజమానస్సమాహితః ।
శుక్లామ్బరాణి ధృత్వాఽథ కుర్యాదాజ్యావలోకనమ్ ॥
రూపం రూపేతి మన్త్రేణ చిత్రం తచ్చక్షురేవ వా ।
దేవతాపురతస్స్థిత్వా ధూపదీపం నివేదయేత్ ॥
దద్యాదాచమనం సమ్యక్తామ్బూలార్ఘ్యం తథైవ చ ।
నమస్తే సురనాథాయ నమస్తుభ్యం శచీపతే ॥
గృహాణార్ఘ్యం మయా దత్తం గణ్డదోషప్రశాన్తయే ।
కార్యం యత్పూజకాదీనాం కారితం యత్ఫలం శుభమ్ ॥
లబ్ధ్వా తు తత్ఫలం సర్వం దేవేన్ద్రాయ సమర్పయేత్ ।
ఆచార్యాయ చ గాం దద్యాత్సుశీలాం చ పయస్వినీమ్ ॥
రక్తవర్ణాం వస్త్రయుతాం సర్వాలఙ్కారభూషితామ్ ।
వస్త్రయుగ్మపిధానాం చ ప్రతిమాం చ సదక్షిణామ్ ॥
యక్షగన్ధర్వసిద్ధైశ్చ పూజితోఽసి శచీపతే ।

దానేనానేన దేవేశ గణ్డదోషం వినాశయ ॥
అష్టోత్తరశతాం సంఖ్యాం కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనే ।
తేభ్యోఽపి దక్షిణాం దత్వా ప్రణిపత్య క్షమాపయేత్ ॥
ఇమాం కృత్వా జ్యేష్ఠశాన్తిం యథావిధ్యుక్తమార్గతః ।
గణ్డదోషం వినిర్జిత్య ఆయుష్మాన్ జాయతే నరః ॥
ఇత్యుక్తం వృద్ధగార్గ్యేణ శౌనకాయ విశేషతః ।
జ్యేష్ఠానక్షత్రసమ్భూతగణ్డదోషప్రశాన్తయే ॥
అజ్ఞానాద్వాఽథవా జ్ఞానాద్వైకల్యాత్సాధనస్య వా ।
యన్న్యూనమతిరిక్తం వా తత్సర్వం క్షన్తుమర్హసి ॥

— ఇతి వృద్ధగార్గ్యోక్తజ్యేష్ఠానక్షత్రజననశాన్తిః. —

—:0:—

—: అథైకనక్షత్రజననశాన్తివిధిరభిధీయతే :—

శౌనకః :—

ఏకస్మిన్నేవనక్షత్రే భ్రాత్రోర్వా పితృపుత్రయోః ।
ప్రసూతిశ్చేత్తయోర్మృత్యుర్భవేదేకస్య నిశ్చయః ॥
శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి నక్షత్రైక్యస్య శాన్తికమ్ ।
మాతృనక్షత్రజాతస్య మాత్రరిష్టం తథైవ చ ॥
పితృనక్షత్రజాతస్య పిత్రరిష్టం భవేద్ధ్రువమ్ ।
తన్నక్షత్రే పాదయుక్తే తత్ర జాతం శిశుం త్యజేత్ ॥
తస్య నక్షత్రజాతస్య న శ్రోతవ్యో ధ్వనిః పితుః ।
జాతస్య ద్వాదశాహే తు జన్మర్క్షే వా శుభే దినే ॥
గోముఖప్రసవం కుర్యాద్గోదానం చ తతః పరమ్ ।
సర్వారిష్టవినాశాయ గోముఖప్రసవో భవేత్ ॥
అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శాన్తికర్మ విధానతః ।

గృహస్యైశానదిగ్భాగే హోమదేశం ప్రకల్పయేత్ ॥
తస్మాదీశానదిగ్భాగె గోమయాలేపితె శుభె ।
వ్రీహిరాశిం చ నిక్షిప్య స్థాపయేదవ్రణం ఘటమ్ ॥
ఆచార్యం వరయేత్తత్ర శాన్తికర్మణి కోవిదమ్ ।
పుణ్యాహం వాచయిత్వా తు నవగ్రహపురస్సరమ్ ॥
కుమ్భద్వయం చ నిక్షిప్య పూరయేన్నిర్మలోదకమ్ ।
పఞ్చగవ్యం పఞ్చరత్నం పఞ్చత్వక్పఞ్చపల్లవాన్ ॥
కుశకూర్చం చ నిక్షిప్య మృదౌషధి విధానతః ।
తదృక్షదేవతారూపాం ప్రతిమాం కారయేద్బుధః ॥
నిష్కమాత్రసువర్ణేన పాదేనాథ స్వశక్తితః ।
ప్రతిమాం కారయిత్వా తు యజమానస్తు ఋత్విజా ॥
ధాన్యోపరి న్యసెత్పాత్రం వస్త్రయుగ్మేన వేష్టయేత్ ।
తన్నక్షత్రోక్తమన్త్రేణ అర్చయేత్కలశోపరి ॥
ఉపచారైః షోడశభిర్జపేత్తల్లిఙ్గమన్త్రకమ్ ।
త్ర్యమ్బకేన మన్త్రేణ రుద్రకుమ్భం స్పృశన్ జపేత్ ॥
కుమ్భస్య పశ్చిమే దెశే స్థణ్డిలె స్వమలఙ్కృతే ।
అన్వాధానాదికం కర్మ ఆజ్యభాగాన్తమాచరేత్ ॥
తన్నక్షత్రోక్తమన్త్రేణ సమిదాజ్యచరూన్ హునేత్ ।
అష్టోత్తరసహస్రం తు అష్టోత్తరశతం తు వా ॥
మృత్యుంజయేన మన్త్రేణ తిలమష్టోత్తరం శతమ్ ।
గాయత్ర్యా చ హునేత్తత్ర దూర్వాంశ్చ శతసంఖ్యయా॥
అష్టావింశతిమష్టౌ వా హోమం కుర్యాద్విధానతః ।
తతస్స్విష్టకృతం హుత్వా హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
భద్రాసనోపవిష్టస్య అభిషేకం సమాచరేత్ ।

ఆచార్యో మూలమన్త్రేణ ఋత్విగ్భిస్సహ మార్జయేత్ ॥
ఆపో హిష్ఠేతి సూక్తేన అక్షీభ్యామితి సూక్తతః ।
తన్నక్షత్రోక్తమన్త్రేణ పావమానీభిరేవ చ ॥
సముద్రజ్యేష్ఠా ఇత్యాదిమన్త్రైశ్చైవాభిషేచయేత్ ।
అభిషేకాప్లుతం వస్త్రం ఆచార్యాయ నివేదయేత్ ॥
ఆచార్యాయ చ గాం దద్యాత్సుశీలాం చ పయస్వినీమ్ ।
అత్రోపకరణం సర్వమాచార్యాయ నివేదయేత్ ॥
యదిశాన్తింనకుర్యాచ్చేత్ షణ్మాసాన్మృత్యుమాప్నుయాత్ ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శాన్తిం కుర్యాద్యథావిధి ॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాదాశిషో వాచయేత్తతః ।

— ఇతి శౌనకీయే ఏకనక్షత్రజననశాన్తిః —

—* అథ నక్షత్రగణ్డాన్తశాన్తివిధిరభిధీయతే *—

అశ్వినీమఘమూలాదా త్రిషట్కనవ నాడికాః ।
రేవతీసర్పశక్రాన్తే మాసాశ్చ ఋతుసాయకాః ॥
అశ్వినీమఘమూలాదా నాడికాద్వితయం తథా ।
రేవతీసర్పశక్రాన్తే నాడికాద్వితయం తథా ॥
అశ్వినీమఘమూలానాం పూర్వార్ధే బాధ్యతే పితా ।
పూషాహిశక్రపశ్చార్ధే జననీ బాధ్యతే శిశోః ॥
పితృఘ్నశ్చ దివా జాతో రాత్రిజాతస్తు మాతృహా ।
ఆత్మహా సన్ధ్యయోర్జాతో నాస్తి గణ్డే నిరామయః ॥
సర్వేషాం ద్వంద్వజాతానాం పరిత్యాగో విధీయతే ।
వర్జయేద్దర్శనం రావం తచ్చ షాణ్మాసికం భవేత్ ॥
తస్య శాన్తిం ప్రవక్ష్యామి సోమమన్త్రేణ భక్తిమాన్ ।

కాంస్యపాత్రం ప్రకుర్వీత పలైష్షోడశభిర్నవమ్ ॥
అష్టాభిశ్చ చతుర్భిర్వా ద్వాభ్యాం వా శోభనం తథా।
తన్మధ్యే పాయసం శఙ్ఖే నవనీతేన పూరితే ॥
రాజతం చన్ద్రమర్చేత సితపుష్పసహస్రకైః ।
దైవజ్ఞః క్షౌమవాసాస్తు శుక్లమాల్యామ్బరార్చితః ॥
సోమోఽహమితి సంచిన్త్య పూజాం కుర్యాదతన్ద్రితః ।
జపేత్సహస్రకం మన్త్రం శ్రద్దధానస్సమాహితః ॥
ఆప్యాయస్వేతి మన్త్రేణ పూజాం కుర్యాత్సమాహితః ।
దద్యాద్ద్వై దక్షిణాం దిష్టాం గణ్డదోషప్రశాన్తయే ॥
శుక్లం వా ఈశ్వరం చైవ తామ్రపాత్రసమన్వితమ్ ।
గణ్డదోషప్రశాన్త్యర్థం దద్యాద్వేదవిదే శుచిః ॥

— ఇతి నక్షత్రగణ్డాన్తశాన్తిః —

—: అథ తిథ్యాదిగణ్డాన్తశాన్తివిధిరుచ్యతే :—

అభుక్తతరజాతానాం సూతకాన్తదినేఽథవా ।
శాన్తిం శుభేఽహ్ని వా కుర్యాత్తావత్పుత్రం న లోకయేత్ ॥
తిథిగణ్డే త్వనడ్వాహం నాక్షత్రే ధేనురుచ్యతే ।
కాఞ్చనం లగ్నచన్ద్రే తు గణ్డదోషో వినశ్యతి॥
ఆద్యభాగే పితుర్గణ్డే త్రయాణామభిషేచనమ్ ।
ఇతరత్ర శిశోర్మాతురభిషేకం చ కారయేత్ ॥
ఉత్తరే తిలపాత్రం స్యాత్పుష్యే గోదానముచ్యతే ।
అజాప్రదానం త్వాష్ట్రే చ పూర్వాషాఢే చ కాఞ్చనమ్॥
ఉత్తరాతిష్యచిత్రాసు పూర్వాషాఢోద్భవస్య చ ।
కుర్యాచ్ఛాన్తిం ప్రయత్నేన నక్షత్రాకారకం బుధః ॥

సువర్ణేన తదర్ధేన యథావిత్తానుసారతః ।
నక్షత్రాధిపతే రూపం కృత్వా వస్త్రద్వయాన్వితమ్ ॥
వరుణస్యార్చనం కార్యం స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ ।
శతౌషధాని రత్నాని మృత్త్వక్పల్లవసంయుతమ్ ॥
పూజాన్తే సమిదన్నాజ్యైర్హోమం తిలయవైస్తథా ।
తతః పూర్ణాహుతిం హుత్వా వేదాధ్యాయీ కుటుమ్బినే ॥
ఉత్తరాప్రథమే పాదే తిలపాత్రం తథైవ చ ।
తిష్యే తు గాం సవత్సాం చ సుశీలాం చ పయస్వినీమ్ ॥
అజాం చిత్రాసు వై దద్యాత్పూర్వాషాఢే తు కాఞ్చనమ్ ।
యవాంశ్చ వ్రీహిమాషాంశ్చ తిలముద్గాన్ప్రదాపయేత్ ॥
యథావిత్తానుసారేణ కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్ ।
పితురాయుష్యవృద్ధ్యర్థం శాన్తిం తత్ర సమాచరేత్ ॥
ఏవం యః కురుతే సమ్యక్ శాన్తికర్మ సమాహితః ।
న దోషైర్లిప్యతే నూనం పద్మపత్రమివామ్భసా ॥
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యం సంప్రాప్నోతి దినేదినే ।
ధనధాన్యసమృద్ధిం చ పుత్రపౌత్రసమృద్ధిమాన్ ॥

— ఇతి ఉత్తరగార్గ్యోక్తతిథ్యాదిగణ్డాన్తశాన్తిః —

అథ దినక్షయాదిసర్వగణ్డాన్తశాన్తివిధిరుచ్యతే

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి జన్మకాలే విశేషతః ।
గణ్డాన్తానాం చ నామాని మహాదోషకరాణి చ ॥
దినక్షయే వ్యతీపాతే వ్యాఘాతే విష్టివైధృతే ।
శూలే గణ్డాతిగణ్డే చ పరిఘే యమకణ్టకే ॥
కాలగణ్డే మృత్యుయోగే దగ్ధయోగే సుదారుణే ।

తస్మిన్ గణ్డదినే ప్రాప్తే ప్రసూతిర్యది జాయతే ॥
అతిదోషకరీ ప్రోక్తా తత్ర పాపయుతే సతి ।
విచార్య తత్ర దైవజ్ఞం శాన్తిం కుర్యాద్యథావిధి ॥
యజనం దేవతానాం చ గ్రహాణాం చైవ పూజనమ్ ।
దీపం శివాలయే భక్త్యా ఘృతేన పరికల్పయేత్ ॥
అభిషేకం శఙ్కరాయ అశ్వత్థస్య ప్రదక్షిణమ్ ।
ఆయుర్వృద్ధికరం కార్యం సర్వారిష్ట వినాశనమ్ ॥
గురుదైవతవిప్రాణాం పూజనం గోప్రవర్ధనమ్ ।
పుష్ట్యాయుస్తుష్టిసిద్ధ్యర్థమభీష్టఫలసిద్ధయే ॥
సర్వారిష్టహరార్థాయ గ్రహయజ్ఞం సమాచరేత్ ।
శివాయ విధివద్భక్త్యా దీపదానం కరోతి యః ॥
అఖణ్డం గోఘృతేనైవ సర్వమృత్యుం జయేన్నరః ।
విష్ణుమూర్తిం మహాపుణ్యాం అశ్వత్థం శ్రీకరం తథా ॥
ప్రదక్షిణం నరో భక్త్యా కృత్వా మృత్యుంజయం జపేత్ ।
సర్వసంపత్సమృద్ధ్యర్థం నిత్యం కల్యాణవృద్ధయే ॥
అభీష్టఫలసిద్ధ్యర్థం కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్ ।
అభిషేకం శివే శాన్తిం కృత్వా భక్త్యా నరోత్తమః ॥
అకాలమృత్యుం నిర్జిత్య దీర్ఘాయుర్జాయతే నరః ।
గాణాపత్యం పురుషసూక్తం సౌరంమృత్యుంజయంశుభమ్॥
శాన్తిజాప్యంరుద్రజాప్యం కృత్వామృత్యుంజయీభవేత్ ।
మూలే వా సర్వగణ్డే వా కుర్యాదేతాని యత్నతః ॥
ఆయుర్వృద్ధికరార్థాయ గణ్డదోషప్రశాన్తయే ॥

— ఇత్యుత్తరగార్గ్యోక్తసర్వగణ్డాన్తజననశాన్తిః —

—: అథ వైధృతివ్యతీపాతసంక్రాన్త్యాదిజననశాన్తిః :—

అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శౌనకశ్శాన్తిముత్తమామ్ ।
వైధృతౌ చ వ్యతీపాతే మహాదోషోఽభిజాయతే ॥
కుమారజన్మకాలే తు వ్యతీపాతశ్చ వైధృతిః ।
సఙ్క్రమశ్చ రవేస్తత్ర జాతో దారిద్ర్యకారకః ॥
దారిద్ర్యం చ మహాదుఃఖం వ్యాధిపీడాం మహద్భయమ్ ।
అశ్రియం మృత్యుమాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥
స్త్రీణాం చ శోకదుఃఖం చ సర్వనాశకరో భవేత్ ।
శాన్తిర్వా పుష్కలా కార్యా తత్ర దోషవినాశినీ ॥
గోముఖప్రసవం కుర్యాచ్ఛాన్తిం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ।
జపాభిషేకదానాని హోమానపి విశేషతః ॥
నవగ్రహమఖం కుర్యాత్తస్య దోషోపశాన్తయే ।
ప్రథమం గోముఖాజ్జన్మ తతశ్శాన్తిం సమాచరేత్ ॥
గృహస్య పూర్వదిగ్భాగే గోమయేనోపలిప్య చ ।
అలఙ్కృతే శుద్ధదేశే వ్రీహిరాశిం ప్రకల్పయేత్ ॥
పఞ్చద్రోణమితం ధాన్యం తదర్ధం తణ్డులం తథా ।
తదర్ధం తు తిలైః కుర్యాదన్యోన్యోపరి కల్పయేత్ ॥
ద్రవ్యత్రితయరాశౌ తు అష్టపత్రం లిఖేద్బుధః ।
పుణ్యాహం వాచయిత్వా తు ఆచార్యం వృణుయాత్పురా ॥
ఆచారవన్తం ధర్మజ్ఞం కులీనం చ కుటుమ్బినమ్ ।
మన్త్రతన్త్రార్థతత్త్వజ్ఞం శాన్తికర్మణి కోవిదమ్ ॥
పఞ్చాఙ్గభూషణం దద్యాత్ పట్టవస్త్రాఙ్గులీయకమ్ ।
రాశౌ ప్రతిష్ఠితం కుమ్భం అవ్రణం సుమనోహరమ్ ॥
తీర్థోదకేన సంపూర్య సమృదోషధిపల్లవమ్ ।

సగవ్యం గన్ధరత్నం చ వస్త్రయుగ్మేన వేష్టయేత్ ॥
ప్రతిమాం స్థాపయేద్ధీమాన్ సాధిప్రత్యధిదేవతామ్ ।
చన్ద్రాదిత్యాకృతీ పార్శ్వే మధ్యే వైధృతిమర్చయేత్ ॥
ఏవమేవ వ్యతీపాతశాన్తౌ సఙ్కల్పమాస్య తు ।
ధ్యానోత్తరతో రుద్రం అగ్నిం దక్షిణతో యజేత్ ॥
నిష్కమాత్రేణ వాఽర్ధేన పాదేనాపి స్వశక్తితః ।
ప్రతిమాం కారయేద్ధీమాన్ తత్తల్లక్షణలక్షితామ్ ॥
ప్రతిమాం పూజనార్థాయ వస్త్రయుగ్మేన వేష్టయేత్ ।
అధిదైవం భవేత్సూర్యశ్చన్ద్రః ప్రత్యధిదేవతా ॥
తత్తద్వ్యాహృతిపూర్వేణ తత్తన్మన్త్రేణ పూజయేత్ ।
త్ర్యమ్బకేన మన్త్రేణ ప్రధానప్రతిమాం యజేత్ ॥
ఉత్సూర్య ఇతి మన్త్రేణ సూర్యపూజాం సమాచరేత్ ।
ఉపచారైః షోడశభిర్యద్వా పఞ్చోపచారకైః ॥
అర్చయేద్గన్ధపుష్పాద్యైః ఫలనైవేద్యమర్పయేత్ ।
మృత్యుంజయేన మన్త్రేణ ప్రధానప్రతిమాం యజేత్ ॥
అష్టోత్తరసహస్రం వా అష్టోత్తరశతం తు వా ।
అష్టావింశతిధా వాఽథ ప్రజప్యాథ స్వశక్తితః ॥
సర్వసారం ప్రజప్యాథ సోమార్థం సోమమన్త్రతః ।
ఆనో భద్రేతి సూక్తం చ భద్రా అగ్నేశ్చ సూక్తకమ్ ॥
జపేచ్చ పౌరుషం సూక్తం త్ర్యమ్బకమతః పరమ్ ।
కుమ్భం స్పృష్ట్వా చతుర్దిక్షు జపం కుర్యురథర్త్విజః ॥
కుమ్భస్య పశ్చిమే దేశే స్థణ్డిలేఽగ్నిం ప్రకల్పయేత్ ।
స్వగృహ్యోక్తవిధానేన కారయేత్సంస్కృతానలమ్ ॥
త్ర్యమ్బకేన మన్త్రేణ సమిదాజ్యచరూన్ హునేత్ ।

అష్టోత్తరసహస్రం వా అష్టోత్తరశతం తు వా ॥
అష్టావింశతి వా కుర్యాత్స్వస్య శక్త్యనుసారతః ।
మృత్యుంజయేన మన్త్రేణ తిలహోమం సమాచరేత్ ॥
తతస్స్విష్టకృతం హుత్వా అభిషేకం సమాచరేత్ ।
సముద్రజ్యేష్ఠాసూక్తేన ఆపో హిష్ఠేత్యృచేన వా ॥
అక్షీభ్యామితి సూక్తేన పావమానీభిరేవ చ ।
త్ర్యమ్బకేన ఉత్సూర్య ఆప్యాయస్వేతి మన్త్రతః ॥
సురాస్త్వామితిమన్త్రేణ అభిషేకం సమాచరేత్ ।
అభిషేకాప్లుతం వస్త్రమాచార్యాయ ప్రదాపయేత్ ॥
శ్వేతవస్త్రధరో భూత్వా భూషణాద్యైరలఙ్కృతః ।
యజమానస్త్రియా యుక్తః ఆజ్యావేక్షణమాచరేత్ ॥
ఆచార్యం పూజయేత్పశ్చాద్వస్త్రహేమాఙ్గులీయకైః ।
గోదానం వస్త్రదానం చ స్వర్ణదానం విశేషతః ॥
ప్రచ్ఛాదనపటం దద్యాత్తతశ్శాన్తిర్భవిష్యతి ।
జాపకేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దక్షిణాభిశ్చ తోషయేత్ ॥
దీనాన్ధకృపణాదిభ్యః ప్రదద్యాద్భూరిదక్షిణామ్ ।
బ్రాహ్మణాన్శతసంఖ్యాకాన్మృష్టాన్నైర్భోజయేచ్ఛతాన్ ॥
బన్ధుభిస్సహ భుఞ్జీత యథావిత్తానుసారతః ।
ఏవం యః కురుతే మర్త్యో న చ దుఃఖమవాప్నుయాత్ ॥
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యం మాతాపిత్రోశ్శిశోరపి ।
సర్వదుఃఖనివృత్తిస్స్యాత్పుత్రపౌత్రప్రవర్ధనమ్ ॥
సర్వాన్కామానవాప్నోతి సుఖీ భూత్వా చిరం వసేత్ ।

ఇతి శౌనకీయే వైధృతివ్యతీపాతసఙ్క్రాన్తి-

— జననశాన్తిః —

—: అథ విషఘటికాజననశాన్తివిధిరుచ్యతే :—

వృద్ధగార్గ్యేణ :—

విషనాడీషు సంజాతః పితృమాతృధనాత్మనామ్ ।
నాశకృద్విషశస్త్రాద్యైః క్రూరే లగ్నేఽష్టమేఽపి వా ॥
తద్దోషపరిహారార్థం శాన్తికర్మ సమాచరేత్ ।
రుద్రో యమోఽగ్నిర్మృత్యుశ్చ దేవతాః పరికీర్తితాః ॥
సువర్ణేన యథాశక్తి తత్తల్లక్షణసంయుతాః ।
ప్రతిమాః కారయిత్వాఽథ ఆఢకైర్వ్రీహిభిస్స్థలే ॥
స్థణ్డిలం పరికల్ప్యాథ కుమ్భమౌషధిసంయుతమ్ ।
జలైస్సంపూర్య సంస్థాప్య మృదాది ప్రక్షిపేత్తతః ॥
వస్త్రద్వయేన సంవేష్ట్య పఞ్చ రత్నాని నిక్షిపేత్ ।
కుమ్భోపరి తు సంస్థాప్య చతస్రః ప్రతిమాస్తతః ॥
తత్తన్మన్త్రైశ్చ సంపూజ్య గన్ధపుష్పోపహారకైః ।
కద్రుద్రాయేతి మన్త్రేణ యమాయ సోమమిత్యథ ॥
అగ్నిమూర్ధేతి మన్త్రేణ పరం మృత్యో ఇతి త్వథ ।
ఏతైశ్చతుర్భిర్మన్త్రైశ్చ క్రమాదర్చేద్ధునేత్తతః ॥
సమిచ్చరుఘృతద్రవ్యైః ప్రత్యేకం చ యథాక్రమమ్ ।
ఋత్విగ్భిశ్చ సహాచార్యో హునేదష్టసహస్రకమ్ ॥
అష్టోత్తరశతం వాఽథ అష్టావింశతిమేవ వా ।
తతస్తిలైర్హునేద్దేవాన్ తత్తన్మన్త్రైశ్చ కల్పవిత్ ॥
తతోఽభిషేచయేద్దానమన్త్రైః పౌరాణికైః క్రమాత్ ।
ప్రీయతాం భగవానీశః పినాకీ సర్వతోముఖః ॥
తవ మూర్తిప్రదానేన సమస్తాభీష్టదో భవ ।
ఈషత్పీనో యమః కాలో దణ్డహస్తః ప్రసన్నధీః ॥

రక్తదృక్పాశభృత్ కృష్ణో మహిషస్థశ్శివం కురు ।
పిఙ్గభ్రూశ్శ్మశ్రుకేశాన్తః పిఙ్గాక్షశ్చారుణోఽరుణః ॥
ఛాగస్థస్సహసూత్రశ్చ సప్తార్చిశ్శక్తిధారకః ।
తవ మూర్తిప్రదానేన మమ పాపం వినాశయ ॥
దంష్ట్రాకరాళవదనో నీలాఞ్జనసమాకృతిః ।
రుక్ఖడ్గాసిగదాపాణిర్మృత్యుర్మాం పాతు సర్వదా ॥
దానమేవంవిధైర్మన్త్రైర్యథావిధి సమాహితః ।
గోభూహిరణ్యవస్త్రైశ్చ ఆచార్యం పూజయేత్సుధీః ॥
ఏవం కృతే విధానేన విషదోషః ప్రశామ్యతి ॥

— ఇతి వృద్ధగార్గ్యోక్తవిషఘటికాజననశాన్తిః —

—— o ——

—: అథ గ్రహణజననశాన్తివిధిరుచ్యతే :—

గ్రహే చన్ద్రస్య సూర్యస్య ప్రసూతిర్యది జాయతే ।
వ్యాధిపీడా తథా స్త్రీణాం ఆదౌ తు ఋతుదర్శనాత్ ॥
ఇత్థం సంజాయతే యస్య తస్య మృత్యుర్న సంశయః ।
వ్యాధిపీడా చ దారిద్ర్యం శోకశ్చ కలహో భవేత్ ॥
సూర్యగ్రహే సూర్యరూపం సువర్ణేన స్వశక్తితః ।
చన్ద్రం చన్ద్రగ్రహే ధీమాన్ రాజతేన విశేషతః ॥
గ్రహరూపం ప్రకుర్వీత నాగేనైవ విచక్షణః ।
శుచౌ దేశే ప్రయత్నేన గోమయేన ప్రకల్పయేత్ ॥
నాగేన సీసేన ॥
తస్యోపరి న్యసేద్ధీమాన్ నవవస్త్రం సుశోభనమ్ ।
త్రయాణాం చైవ రూపాణాం స్థాపనం తత్ర కారయేత్ ।
రక్తాక్షతం రక్తగన్ధం రక్తపుష్పామ్బరాదికమ్ ।

సూర్యగ్రహే ప్రదాతవ్యం సూర్యప్రీతికరాయ చ ॥
శ్వేతవస్త్రం శ్వేతమాల్యం శ్వేతగన్ధాక్షతాదికమ్ ।
చన్ద్రగ్రహే ప్రదాతవ్యం చన్ద్రప్రీతికరాయ చ ॥
రాహవే చైవ దాతవ్యం కృష్ణపుష్పామ్బరాదికమ్ ।
దద్యాన్నక్షత్రనాథాయ శ్వేతగన్ధానులేపనమ్ ॥
సూర్యం సమ్పూజయేద్ధీమాన్ ఆకృష్ణేనేతి మన్త్రతః ।
చన్ద్రగ్రహే తథా సమ్యక్ ఆప్యాయస్వేతి మన్త్రతః ॥
స్వర్భానోరితి మన్త్రేణ రాహుం యత్నేన పూజయేత్ ।
ఏవం సమ్పూజయేద్ధీమాన్ సమిద్భిశ్చార్కసమ్భవైః ॥
చన్ద్రగ్రహే చ పాలాశైః సమిద్భిర్జుహుయాన్నరః ।
దూర్వాభిర్జుహుయాద్ధీమాన్ రాహోస్సంప్రీణనాయ చ ॥
సమిద్భిర్బ్రహ్మవృక్షోత్థైర్భశాయ జుహుయాద్బుధః ।
ఆజ్యేన చరుణా చైవ తిలైశ్చ జుహుయాత్తతః ॥
పఞ్చగవ్యైః పఞ్చరత్నైః పఞ్చత్వక్పఞ్చపల్లవైః ।
జలైరౌషధివర్గైశ్చ సహితైః కలశోద్భవైః ॥
అభిషేకం ప్రకుర్వీత యజమానః ప్రయత్నతః ।
మన్త్రైర్వారుణసమ్భూతైరాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః ॥
ఇమం మే గఙ్గే పరతః తత్త్వా యామీతి మన్త్రతః ।
అభిషేకే నివృత్తే తు యజమానస్సమాహితః ॥
ఆచార్యం పూజయేత్పశ్చాత్సుశాన్తో విజితేన్ద్రియః ।
తస్మై దద్యాత్ప్రయత్నేన భక్త్యా ప్రతికృతిత్రయమ్ ॥
దక్షిణాభిశ్చ సంయుక్తం యథాశక్త్యనుసారతః ।
బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా తు ప్రణిపత్య క్షమాపయేత్ ॥

తేభ్యోఽపి దక్షిణాం దద్యాద్యజమానస్సమాహితః ।
అనేన విధినా శాన్తిం కృత్వా సమ్యగ్విశేషతః ॥
అకాలమృత్యుం శోకం చ వ్యాధిపీడాం చ నాప్నుయాత్ ।
సౌఖ్యం సౌమనసం నిత్యం సౌభాగ్యం చ లభేన్నరః ॥
ఇత్థం గ్రహణజాతానాం సర్వారిష్టవినాశనమ్ ।
కథితం భార్గవేణేదం శౌనకాయ మహాత్మనే ॥

— ఇతి శౌనకీయే గ్రహణజననశాన్తిః —

—:*:—

—॥ అథ యమళజననశాన్తివిధిరుచ్యతే ॥—

తత్ర కారికా :—

అథ యస్య వధూర్గౌర్వా జనయేచ్చేద్యమౌ తతః ।
స మరుద్భ్యశ్చరుం కుర్యాత్పూర్ణాహుతిమథాపి వేతి ॥

అత్ర బ్రాహ్మణమ్ :—

తదాహుర్యస్య ఆహితాగ్నేర్యస్య భార్యా గౌర్వా యమౌ జనయేత్కా తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిరితి । సోఽగ్నయే మరుత్వతే త్రయోదశకపాలం పురోళాశం నిర్వపేత్తస్య యాజ్యానువాక్యే మరుతో యస్య హి క్షయేఽరా ఇవేద చరమా అహేవేత్యాహుతిం వాఽఽహవనీయే జుహుయాదగ్నయే మరుత్వతే స్వాహేతి సా తత్ర ప్రాయశ్చిత్తిరితి ॥

అథాతో యమళజననవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో యస్య భార్యా గౌర్దాసీ బడబా యమళం జనయేత్తదా శాన్తిం కుర్యాత్పూర్ణే దశాహే స్వస్తివాచనం చతుర్ణాం క్షీరవృక్షాణామశ్వత్థవటోదుమ్బరప్లక్షాణాం కషాయేణ దేవదారుగౌరసర్షపైర్హిరణ్యసహితదూర్వాఙ్కురైశ్చ పఞ్చపల్లవైః పుణ్యోదకై-

శ్చేష్టా కలశాంత్సమ్పూజ్య వస్త్రగన్ధాక్షతై స్నానలఙ్కృత్య స-
ర్వోపచారైస్సమ్పూజ్య దమ్పతీ స్నాపయేత్ ॥ ఆపో హిష్ఠేతి
తిసృభిః శం నో దేవీరితి షడ్భిః । సముద్రజ్యేష్ఠా ఇతి చతసృభిః
స్నాపయిత్వా అలఙ్కృత్య తౌ దమ్పతీ దర్భేషూపవేశయేత్తత
ఆచార్యో మరుతస్థాలీపాకం శ్రపయిత్వా ఇధ్మాధానాద్యాజ్యభా-
గాన్తం కృత్వా అగ్నయె స్వాహా పవమానాయ స్వాహా మరు-
ద్భ్యస్స్వాహా మృత్యవె స్వాహా బ్రహ్మణె స్వాహా మృత్యుంజ-
యాయ స్వాహా అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా ॥ ఇత్యాదిభిర్హు-
త్వా స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాపయేత్ ॥

--- ఇతి యమళజననశాన్తిః ---

—:⊙ అథ ప్రసవవైకృతజననశాన్తివిధిరుచ్యతే ⊙:—

అకాలప్రసవా నార్యః కాలాతీతప్రజాస్తథా ।
వికృతప్రసవాశ్చైవ ధూమప్రసవనాస్తథా ॥
అమానుషాంశ్చ ఖణ్డాంశ్చ అజ్ఞాతవ్యఞ్జనాం స్తథా ।
హీనాఙ్గానధికాఙ్గాంశ్చ జనయన్తి యది స్త్రియః ॥
పశవః పక్షిణశ్చైవ తథైవ చ సరీసృపాః ।
వినాశం తస్య దేశస్య కులస్య చ వినిర్దిశేత్ ॥
నిర్వాసయేత్తా నృపతిస్స్వరాష్ట్రాత్
స్త్రియశ్చ పూజ్యాశ్చ తతో ద్విజేన్ద్రైః ।
చికిత్సనైర్బ్రాహ్మణతర్పణైశ్చ
తతోఽస్య శాన్తిం సముపైతి పాపాత్ ॥

— ఇతి ప్రసవవైకృతజననశాన్తిః —

—* అథ సదన్తజననశాన్తివిధిరుచ్యతే *—

తత్ర పద్మపురాణే విష్ణుధర్మోత్తరఖణ్డే పరశురామం ప్రత్యాహ పుష్కరః :—

దన్తజన్మని బాలానాం లక్షణం తన్నిబోధ మే ।
ఉపరి ప్రథమా యస్య జాయన్తే చ శిశోర్ద్విజాః ॥

ద్విజాః దన్తాః ॥

దన్తైర్వా సహ యస్య స్యాజ్జన్మ భార్గవ సత్తమ ।
మాతరం పితరం వాఽథ ఖాదేదాత్మానమేవ వా ॥
తత్ర శాన్తిం ప్రవక్ష్యామి తన్మే నిగదతశ్శృణు ।
గజపృష్ఠగతం బాలం తైస్తథా స్థాపయేద్ద్విజః ॥
తదభావే తు ధర్మజ్ఞ కాఞ్చనే తు వరాసనే ॥

తదభావే గజాభావే ॥

సర్వౌషధైస్సర్వగన్ధైర్బీజైః పుష్పైః ఫలైస్తథా ।
పఞ్చగవ్యేన రత్నైశ్చ మృత్తికాభిశ్చ భార్గవ ॥
స్థాలీపాకేన ధాతారం పూజయేత్తదనన్తరమ్ ।
సప్తాహం చాత్ర కర్తవ్యం తథా బ్రాహ్మణభోజనమ్ ॥
అష్టమేఽహని విప్రాణాం తథా దేయా చ దక్షిణా ।
కాఞ్చనం రాజతం గాం చ భువం చాత్మానమేవ వా ॥
దన్తజన్మని సామాన్యే శృణు స్నానమతః పరమ్ ।
భద్రాసనే నివేశ్యైనం మూర్ధ్ని మూలఫలైస్తథా ॥
సర్వౌషధైస్సర్వబీజైస్సర్వగన్ధైస్తథైవ చ ।
స్నాపయేత్పూజయేచ్చాత్ర వహ్నిం సోమం సమీరణమ్ ॥

సమీరణో వాయుః ॥

పర్వతాంశ్చ తథా ఖ్యాతాన్ దేవదేవం చ కేశవమ్ ।
ఎతేషామేవ జుహుయాత్ ఘృతమగ్నౌ యథావిధి ॥
బ్రాహ్మణానాం చ దాతవ్యా యథాశక్త్యథ దక్షిణా ।
తతస్త్వలఙ్కృతం బాలం ఆసనే తూపవేశయేత్ ॥
పూజ్యాశ్చ విధినా నార్యో బ్రాహ్మణాస్సుహృదస్తథా ॥

— ఇతి పద్మపురాణోక్తసదన్తజననశాన్తిః —

—.×.—

—.: అథ పఞ్చమారిష్టజననశాన్తివిధిరభిధీయతే :.—

జాతస్య పఞ్చమే లగ్నే సూర్యాదిగ్రహసంస్థితే ।
పిత్రాదీనామరిష్టం తు కుర్వన్తి చ యథాక్రమమ్ ॥
రవిశ్చ పితరం హన్తి మాతరం చ శశీ తథా ।
భ్రాతరం భూమిపుత్రస్తు మాతులం చన్ద్రజస్తథా ॥
గురుర్మాతామహం తద్వద్భృగుస్తద్వత్పితామహమ్ ।
శనీ రాహుశ్శిశుం హన్తి శిఖీ భ్రాతరమేవ చ ॥
తద్దోషపరిహారార్థం శాన్తిం వక్ష్యామ్యశేషతః ।
జాతస్య ద్వాదశాహే వా జన్మర్క్షే వా శుభే దినే ॥
స్వస్త్యాదివాచనం కృత్వా ఆచార్యం వరయేత్తతః ।
గృహస్యైశానదిగ్భాగే గోమయేనోపలిప్య చ ॥
వ్రీహీంస్తత్ర వినిక్షిప్య యథావిత్తానుసారతః ।
తస్యోపరి న్యసేత్కుమ్భం అవ్రణం తన్తువేష్టితమ్ ॥
అకలశేష్విత్యనయా కలశస్థాపనం భవేత్ ।
శుద్ధోదకేన సమ్పూర్య నదీమావాహయేత్తతః ॥
పఞ్చగవ్యం పఞ్చరత్నం పఞ్చత్వక్పఞ్చపల్లవాన్ ।
సర్వౌషధీస్సర్వమృదస్తత్తన్మన్త్రేణ నిక్షిపేత్ ॥

తత్తద్వర్ణమయం వస్త్రం కుమ్భోపరి నిధాయ చ ।
ప్రధానస్యార్ధమానేన అధిప్రత్యధిదేవతే ॥
అధిప్రత్యధిదేవౌ చ దక్షిణోత్తరపార్శ్వయోః ।
గ్రహోక్తిథ్యోక్తమార్గేణ ఆవాహనపురస్సరమ్ ॥
ఉపచారైష్షోడశభిస్తత్తన్మన్త్రైర్యథావిధి ।
శ్రీసూక్తంరుద్రసూక్తం చ గ్రహమన్త్రాన్స్పృశన్జపేత్ ॥
అష్టోత్తరశతం కుర్యాదష్టావింశతిమేవ వా ।
తతో హోమం ప్రకుర్వీత ఆచార్యో బ్రాహ్మణైస్సహ ॥
స్వగృహ్యోక్తవిధానేన కుర్యాదగ్నిముఖం తతః ।
తత్తత్సమిద్భిశ్చర్వాజ్యైరష్టోత్తరశతం హునేత్ ॥
అష్టోత్తరసహస్రం వా అష్టావింశతిమేవ వా ।
హోమశేషం సమాప్యాథ అభిషేకం తు కారయేత్ ॥
మాతాపిత్రోశ్శిశోశ్చైవ ఆచార్యో బ్రాహ్మణైస్సహ ।
గ్రహమన్త్రైస్సముద్రాద్యైః పావమానీభిరేవ చ ॥
శ్రీసూక్తేన పురాణోక్తైరభిషేకం తు కారయేత్ ।
తతశ్శుక్లామ్బరధరశ్శుక్లమాల్యానులేపనః ॥
ఆచార్యంపూజయేత్పశ్చాత్ ప్రతిమాంవస్త్రసంయుతామ్।
దద్యాత్సదక్షిణాం గాం చ ఆచార్యాయ ప్రదాపయేత్ ॥
ఋత్విజోఽపి యథాశక్తిః దక్షిణాభిః ప్రతోషయేత్ ।
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాత్స్వయం భుఞ్జీత బన్ధుభిః ॥
ఏవం శాన్తిం ప్రకుర్వీత తస్య దోషో వినశ్యతి ।
సర్వారిష్టవినాశస్స్యాద్వేదోక్తాయుర్భవిష్యతి ॥

— ఇతి మనుప్రోక్తపఞ్చమారిష్టజననశాన్తిః —

— -:0:- —

—: అథ పుష్యపూర్వాషాఢయోర్జననశాన్తివిధిరుచ్యతే :—

సుఖాసీనం మునిశ్రేష్ఠం గర్గం మునిగణాన్వితమ్ ।
కృతాఞ్జలిపుటో భూత్వా పరిపప్రచ్ఛ శౌనకః ॥
పుష్యతోయర్క్షసమ్భూతగణ్డదోషవినిర్ణయమ్ ।
తస్య శాన్తిం విధానం చ వద మె మునిసత్తమ ॥
శౌనకస్య వచశ్శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ మహామునిః ॥

వృద్ధగార్గ్యః :---

శృణు శౌనక యత్నేన గణ్డదోషవినిర్ణయమ్ ।
శాన్తికర్మ విధానం చ యథావత్కథయామ్యహమ్ ।
చన్ద్రోదయే పుష్యజలర్క్షజాతో
నిహన్తి తాతం జననీం సపుత్రామ్ ।
పుష్యే జలర్క్షే పితృమాతృపుత్ర -
తన్మాతులం హన్తి పదక్రమేణ ॥

అగస్త్యః :—

త్వాష్ట్రే చ తిష్యే చ తథా చ తోయె
కన్యాకులీరోదయచాపలగ్నె ।
శుభగ్రహః పశ్యతి చేన్న హన్యాత్
పితౄంశ్చ మాతౄశ్చ సుతం చ మాతులమ్ ॥

వసిష్ఠః :—

పుష్యే కర్కటకే చాపె జలాంశె పితృమృత్యుకే ।
పుత్రో జాతో యది భవేన్మాతరం స జిఘాంసతి ॥
పూర్వాషాఢే చ పుష్యే చ పితరం మాతరం సుతమ్ ।
మాతులం చ తథాహన్యాత్ప్రథమాద్యంశజఃక్రమాత్ ॥
అనయోగె కష్టదినె విష్టివైధృతిసంయుతే ।

గణ్డవ్యాఘాతశూలె చ పరిఘే చార్ధపూర్వకె ॥
చన్ద్రాష్టకే నైధనె చ తత్ర విష్టిసమన్వితే ।
బలవాన్ జాయతే దోషస్తిష్యతోయసముద్భవే ॥
శాన్తిం తస్య ప్రవక్ష్యామి గణ్డదోషప్రశాన్తయే ।
సుదినే శుభనక్షత్రే చన్ద్రతారాబలాన్వితే ॥
సూతకాన్తే తథా కుర్యాత్తిష్యతోయర్క్షశాన్తికమ్ ।
సురాచార్యం పీతవర్ణం చతుర్భుజసమన్వితమ్ ॥
కమణ్డల్వక్షసూత్రాఢ్యాంవరదాభయపాణికామ్ ।
కుర్యాత్ప్రతికృతిం రమ్యాం దేవపూజ్య బృహస్పతేః ॥
కర్షమాత్రసువర్ణేన కర్షార్ధేనాథ వా పునః ।
తదర్ధేనాథ వా కుర్యాద్విత్తశాఠ్యం న కారయేత్ ॥
కుర్యాదేవంవిధానేన జలగణ్డే చ శౌనక ।
వరుణం శ్వేతవర్ణం చ ద్విభుజం నక్రవాహనమ్ ॥
కమణ్డలుధరం దేవం కుర్యాత్ప్రతికృతిం తతః ।
ఆచార్యం వేదశాస్త్రజ్ఞం సదాచారసమన్వితమ్ ॥
జితేన్ద్రియం సపత్నీకం శాన్తం శాన్తకుటుమ్బినమ్ ।
శాన్తికర్మవిధానజ్ఞం దైవజ్ఞం సం పరీక్ష్య చ ॥
ఆహూయ పూజయేద్ధీమాన్వస్త్రమాల్యానులేపనైః ।
తతస్తు చతురో విప్రాన్ వేదవేదాఙ్గపారగాన్ ॥
సురూపాన్శ్రోత్రియాన్ దాన్తాన్సుశాన్తాన్విజితేన్ద్రియాన్ ।
అర్చయేద్గన్ధమాల్యాద్యైర్వస్త్రాభరణకైస్తథా ॥
శాలితణ్డులమధ్యే తు పద్మస్యోపరి పూజయేత్ ।
బృహస్పతేతిమన్త్రేణ పూజయేత్ప్రయతో ద్విజః ॥
గన్ధపుష్పైర్ధూపదీపైర్నానాదీపసమన్వితైః ।

పీతవస్త్రద్వయోపేతం పూజయేద్విధినా తతః ॥
తత్ర సంస్థాపయేత్కుమ్భాన్ చతుర్దిక్షు విశేషతః ।
దిక్పాలప్రతిమాః కుర్యాద్యథావిత్తానుసారతః ॥
పుణ్యోదకసమాయుక్తాన్ వస్త్రమాల్యైర్విభూషితాన్ ।
కుమ్భేషు విన్యసేద్ధీమాన్ పఞ్చగవ్యం సమన్త్రకమ్ ॥
పఞ్చామృతం పఞ్చరత్నం మృత్తికాస్సప్త సంఖ్యయా ।
పఞ్చవృక్షకషాయాణి పఞ్చపల్లవకాంస్తథా ॥
సువర్ణకుశదూర్వాశ్చ సర్వౌషధ్యాది నిక్షిపేత్ ।
పూజయేద్వారుణైస్సూక్తైః కుమ్భాన్ సర్వాన్ప్రయత్నతః ॥
ఆనో భద్రా భవేదాదౌ భద్రా అగ్నే ద్వితీయకమ్ ।
తృతీయం పురుషసూక్తం చ కద్రుద్రాయ చతుర్థకమ్ ॥
పూజయేయుశ్చ పుష్పాద్యైశ్చత్వారో వేదపారగాః ।
జపం కుర్యుః ప్రయత్నేన మన్త్రైరేభిః పృథక్పృథక్ ॥

ఆచార్యో మూలమన్త్రేణ జపం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ।
ఇత్థం సమ్పూజ్య దేవేజ్యం వరుణం వా యథాక్రమమ్ ॥
అశ్వత్థవృక్షసమ్భూతైశ్శతమష్టోత్తరం హునేత్ ।
ఘృతపాయససంయుక్తం మూలమన్త్రేణ వాగ్యతః ॥
తిలైర్వ్యాహృతిభిశ్చైవ హునేదష్టోత్తరం శతమ్ ।
గృహస్య పూర్వదిగ్భాగే ఉత్తరస్యామథాపి వా ॥
మణ్టపం కారయేద్విద్వాన్ తోరణాద్యైస్సుశోభితమ్ ।
గృహే వాఽథ ప్రకుర్వీత శాన్తికర్మ విధానతః ॥
హోమార్థం కారయేత్కుణ్డం స్థణ్డిలం వా విచక్షణః ।
సర్వశాన్తికరాయైవ తత్ర హోమం సమాచరేత్ ॥
బృహస్పతే పరిదీయేత్యస్య మన్త్రస్య అప్రతిరథ ఋషిః

బృహస్పతిర్దేవతా త్రిష్టుప్ ఛన్దః ॥

'బృహస్పతే పరి దీయా రథేన రక్షోహాఽమిత్రాం అప-బాధమానః । ప్రభఞ్జన్సేనాః ప్రమృణో యుధాఽజయనస్మాక-మేధ్యవితా రథానామ్' ॥

కుఙ్కుమగన్ధః । సహారుహాపుష్పమ్ ॥

పూర్వాషాఢర్క్షగన్ధే తు సమిద్భిర్బర్హిష్మవృక్షకైః ।
చరుణా పాయసేనైవ తిలవ్యాహృతిభిర్హునేత్ ॥
ఆపో హిష్ఠేత్యస్య సిన్ధుద్వీప ఆపో గాయత్రీ ।

"ఆపో హిష్ఠా మయోభువస్తా న ఊర్జే దధాతన । మహే రణాయ చక్షసే" ॥

చన్దనగన్ధః । కల్హారపుష్పమ్ ।

తతస్స్విష్టకృదాద్యం చ హోమశేషం సమాచరేత్ ।
ఏవం హోమే సమాప్తే తు ఆచార్యస్సుసమాహితః ॥
సుసఙ్కల్ప్య విధానేన కుమ్భస్థైర్వారుణోదకైః ।
భార్యాశిశుసమేతస్య యజమానస్య ఋత్విజః ॥
అభిషేకం ప్రకుర్యుస్తే సూక్తైర్వారుణసంయుతైః ।
సముద్రజ్యేష్ఠాదిభిర్మన్త్రైరాపోహిష్ఠాదిభిస్తథా ॥
ద్యౌశ్శాన్త్యాదిభిర్మన్త్రైరభిషేకం సమాచరేత్ ।
అభిషేకసమాప్తౌ తు యజమానస్సమాహితః ॥
శుక్లామ్బరాణి ధృత్వాఽథ కుర్యాదాజ్యావలోకనమ్ ।
దేవస్యపురతస్స్థిత్వా ధూపదీపనివేదనమ్ ॥
దత్వా చాచమనం సమ్యక్తామ్బూలాన్తం తథైవ చ ।

నమస్తేఽస్తు సురాచార్య నమస్తుభ్యం బృహస్పతే ॥
గృహాణార్ఘ్యం మయా దత్తం గణ్డదోషప్రశాన్తయె ।
నమస్తేఽస్తు జలాధీశ నమస్తుభ్యం ప్రచేతసే ॥
గృహాణార్ఘ్యం మయా దత్తం గణ్డదోషప్రశాన్తయే ।
ఆచార్యేణర్త్విగాద్యైశ్చ కారితం యత్ఫలం శుభమ్ ॥
లబ్ధ్వా తు తత్ఫలం తత్ర ఇజ్యాయ చ సమర్పయెత్ ।
ఆచార్యాయ చ గాం దద్యాత్సుశీలాం చ పయస్వినీమ్ ॥
శ్వేతవర్ణాం వస్త్రయుతాం గన్ధమాల్యైర్విభూషితామ్॥
పితృగణ్డె విశేషేణ దక్షిణాభిశ్చ సంయుతామ్ ॥
గణ్డేఽన్యత్ర ప్రకుర్వీత స్వర్ణదానం స్వశక్తితః ।
అన్యేషాం బ్రాహ్మణానాం చ జాపకానాం తథైవ చ ॥
యథాశక్తి ప్రదాతవ్యం విత్తశాఠ్యం న కారయెత్ ।
వస్త్రదానం ధాన్యదానం స్వర్ణదానం తథైవ చ ॥
అయఃపిణ్డం చ కార్పాసం దశ దానాని కారయెత్ ।
దేవేన్ద్రాద్యైస్సదా నమ్రైః పూజితస్త్వం బృహస్పతే ॥
దానేనానెన దేవేజ్య గణ్డదోషం వినాశయ ।
ఇతి బృహస్పతిప్రతిమాదానమ్ ॥
జలాధీశ నమస్తుభ్యం పూజితో నక్రవాహన ।
దానెనానేన తుష్టస్త్వం గణ్డదోషం వినాశయ ॥

ఇత్యబ్దైవతాప్రతిమాదానమ్ ॥

ఇత్థం కృత్వా విధానేన కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనమ్ ।
గణ్డదోషం వినిర్జిత్య స ఆయుష్మాన్ భవేన్నరః ॥
ఇత్యుక్తం వృద్ధగార్గ్యేణ శౌనకాయ మహాత్మనె ।
తిష్యతోయర్క్షసమ్భూతగణ్డదోషప్రశాన్తికమ్ ॥

అజ్ఞానాత్ జ్ఞానతో వాఽపి వైకల్యాచ్ఛన్దత స్తథా ।
యన్న్యూనమతిరిక్తం వా తత్సర్వం క్షన్తుమర్హసి ॥

— ఇతి వృద్ధగార్గ్యోక్తపుష్యపూర్వాషాఢా-
నక్షత్రజననశాన్తిః —

—* అథ చిత్రానక్షత్రజననశాన్తివిధిరుచ్యతే *—

చిత్రానక్షత్రజాతానామరిష్టం చ పదక్రమాత్ ।
పితుశ్చ మాతుశ్చ పితామహస్య చ ధనస్య చ ॥
తద్దోషపరిహారార్థం శాన్తిం వక్ష్యామి నారద ।
గోముఖప్రసవం కుర్యాద్గ్రహశాన్తిమతః పరమ్
సర్వారిష్టనివృత్త్యర్థం పశోదానం యథావిధి ।
గృహస్యైశానదిగ్భాగే దశధాన్యం చ నిక్షిపేత్ ॥
కుమ్భస్య స్థాపనం కుర్యాద్వస్త్రేణ పరివేష్టయేత్ ।
గృహస్యైశానదిగ్భాగె మణ్టపం కారయేత్తతః ॥
చతుర్ద్వారసమాయుక్తం చిత్రధ్వజపతాకకమ్ ।
గోమయేనోపలిప్యాథ స్థణ్డిలం పరికల్పయేత్ ॥
సఙ్కల్పం చ తతః కృత్వా ప్రాణాయామపురస్సరమ్ ।
ఆచార్యం వరయేదాదౌ శ్రోత్రియం వేదపారగమ్ ॥
ఋత్విజో వరయేత్పశ్చాత్ శ్రోత్రియాంశ్చ కుటుమ్బినః ।
పుణ్యాహవాచనం కృత్వా కుమ్భం సంస్థాప్య యత్నతః ॥
సువర్ణప్రతిమాం స్థాప్య రత్నౌషధిమృదాదికమ్ ।
ప్రధానకుమ్భే ఆవాహ్య చిత్రానక్షత్రదేవతామ్ ॥
దక్షిణోత్తరపార్శ్వే తు అధిప్రత్యధిదేవతే ।
కుమ్భస్య దక్షిణే పార్శ్వే ఉపకుమ్భం ప్రపూజయేత్ ॥

—: అథ రోహిణీనక్షత్రజననశాన్తిః :—

రోహిణ్యాః ప్రథమే పాదే మాతులం హన్తి తచ్ఛిశుః ।
తదుత్తరేషు పాదేషు ధనహానిస్తు జాయతే ॥
తద్దోషపరిహారాయ శాన్తికర్మ సమాచరేత్ ।
మాసే వా జన్మనక్షత్రే ద్వాదశాహేఽపి కారయేత్ ॥
పుణ్యాహవాచనం కృత్వా నాన్దీశ్రాద్ధపురస్సరమ్ ।
నవగ్రహసమాయుక్తం శాన్తిహోమం సమాచరేత్ ॥
ఆచార్యం వరయేదాదౌ సుశీలం చ కుటుమ్బినమ్ ।
ఋత్విజో వరయేత్పశ్చాత్కలశం స్థాపయేత్తతః ॥
గోమయాలేపితే దేశే రఙ్గవల్లీసురఞ్జితే ।
ద్రోణప్రమాణం ధాన్యం చ నిక్షిపేన్మణ్డలోపరి ॥
సుశ్లక్ష్ణమవ్రణం కుమ్భం నవవస్త్రేణ వేష్టితమ్ ।
స్థాపయేన్మన్త్రవత్తత్ర జపేదాకలశేత్యృచమ్ ॥
ఇమం మ ఇత్యపాం పూర్య ఓషధీతోష్యధీః క్షిపేత్ ।
పఞ్చగవ్యం తు నిక్షిప్య పఞ్చపల్లవసంయుతమ్ ॥
పఞ్చరత్నమిదం సర్వం తత్తన్మన్త్రైర్వినిక్షిపేత్ ।
తతస్తు ప్రతిమాః కుర్యాద్రోహిణీబ్రహ్మదేవతా ॥
అధిదేవో హుతాశశ్చ చన్ద్రః ప్రత్యధిదైవతమ్ ।
నిష్కనిష్కార్ధపాదేన శక్త్యా స్వర్ణమయేస్తతః ॥
కుమ్భం స్పృశన్ జపేన్మన్త్రాన్పౌరుషాక్తాం తతస్సుధీః ।
శ్రీరుద్రమగ్నిసూక్తం చ చన్ద్రసూక్తం యథాక్రమమ్ ॥
అష్టోత్తరశతం బ్రహ్మమన్త్రమష్టసహస్రకమ్ ।
అష్టావింశతిమష్టౌ వా జపేదాచార్యసత్తమః ॥
స్వగృహ్యోక్తవిధానేన కుర్యాదగ్నిముఖం తతః ।

బ్రహ్మణా తేతి మన్త్రేణ హునేద్ఘృతసమిచ్చరూన్ ॥
అగ్నిస్తువిశ్రవస్తమం హునేద్ఘృతసమిచ్చరూన్ ।
సచిత్రచిత్రమన్త్రేణ హునేద్ఘృతసమిచ్చరూన్ ॥
తతస్స్విష్టకృతం హుత్వా పూర్ణాహుతిమథాచరేత్ ।
పునశ్చ పూజయేత్తద్వదభిషేకం తతశ్చరేత్ ॥
శిశోః పిత్రోశ్చ సంప్రోక్ష్య బ్రహ్మణేత్యాదిమన్త్రితః ।
ఆపో హిష్ఠేతి తిసృభిః కయానశ్చిత్ర ఏకయా ॥
సముద్రజ్యేష్ఠాశ్చతసృభిః త్రాయన్తామితి తు త్రిభిః ।
పావమానైశ్చ రాక్షోఘ్నైః యత ఇన్ద్రేతి మన్త్రితః ॥
మహాశాన్త్యుక్తమన్త్రైశ్చ తత ఆజ్యావలోకనమ్ ।
అభిషేకాప్లుతం వస్త్రం ఆచార్యాయ నివేదయేత్ ॥
తతో వస్త్రాన్తరం ధృత్వా బ్రాహ్మణాన్సమ్యగర్చయేత్ ।
ఆచార్యం పూజయేత్పూర్వం గన్ధమాల్యాదిభూషణైః ॥
సవస్త్రప్రతిమాం గాం చ ఆచార్యాయ ప్రదాపయేత్ ।
ఋత్విగ్భ్యో దక్షిణాం దద్యాద్బ్రాహ్మణేభ్యస్స్వశక్తితః ॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాత్స్వయం భుఞ్జీత బన్ధుభిః ।
ఏతచ్ఛాన్తిం ప్రకుర్వీత సర్వదోషోపశాన్తయే ॥
శిశోః పిత్రోర్మాతులానాం దీర్ఘాయుష్యం న సంశయః ।
ఇతి శౌనకీయే రోహిణీనక్షత్రజననశాన్తిస్సమాప్తా ॥

—:0:—

—: అథ నాళవేష్టనశాన్తిః :—

అథాతస్సమ్ప్రవక్ష్యామి శౌనకోక్తవిధానతః ।
శిశోర్జననకాలే తు నాళం కణ్ఠే ప్రసజ్జయేత్ ॥
పితరం హన్తి షాణ్మాసే మాతరం హన్తి వత్సరే ।
కరజానుప్రసక్తే తు పశుధాన్యాదిసమ్పదః ।
సర్వం హన్తి విశేషేణ అతశ్శాన్తిం ప్రకల్పయేత్ ॥
గోపూజాం ప్రథమం కృత్వా నాన్దీశ్రాద్ధం చ కారయేత్
స్వగృహ్యోక్తవిధానేన కుర్యాదగ్నిముఖం తతః ॥
ఆచార్యవరణం కృత్వా ఋత్విజశ్చ తతః పరమ్ ।
కలశానర్చయేత్సద్యస్సాధిప్రత్యధిదేవతాః ।
త్ర్యమ్బకేన మన్త్రేణ మృత్యుంజయమథార్చయేత్ ॥
ఇన్ద్రం వ ఇతి మన్త్రేణ అర్చయేదధిదేవతామ్ ।
ఇమం యమేతి మన్త్రేణ యమప్రత్యధిదేవతామ్ ॥
ప్రతిమాః కారయేత్తత్ర సువర్ణేన యథాక్రమమ్ ।
పఞ్చామృతైః పఞ్చగవ్యైః పఞ్చత్వక్పఞ్చపల్లవైః ॥
షోడశైరుపచారైశ్చ తతో హోమం సమాచరేత్ ।
పాలాశాజ్యచరూన్ హుత్వా తత్తన్మన్త్రైర్యథాక్రమమ్ ॥
ముఞ్చామి త్వేతి మన్త్రేణ గుళూచీం హావయేత్తతః ।
అష్టోత్తరశతం వాఽపి అష్టావింశతి వా పునః ॥
వ్యాహృత్యా తిలహోమం చ కారయేత్తు విచక్షణః ।
తతస్స్విష్టకృతం హుత్వా హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
అభిషేకం తతః కుర్యాదబ్లిఙ్గైః పావమానిభిః ।
అభిషేకాప్లుతం వస్త్రమాచార్యాయ నివేదయేత్ ॥

ఆచార్యపూజనం కృత్వా ఋత్విజశ్చ తతః పరమ్ ।
దానాని చ తతో దద్యాద్యథావిత్తాఽనుసారతః ॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాత్స్వయం భుఞ్జీత బన్ధుభిః ।
ఏవం యః కురుతే శాన్తిం సర్వారిష్టం వినశ్యతి ॥
మాతాపిత్రోశ్శిశోశ్చైవ సర్వసమ్పద్భవిష్యతి ।

— ఇతి శౌనకోక్తనాళవేష్టనశాన్తిః —

రోహిణీనక్షత్రజనన శాన్తిః, నాళవేష్టన శాన్తిశ్చ ఇమే ప్రకరణకారైరనుక్తే అపి ప్రయోక్తృసౌకర్యాయాన్యత ఉద్ధృత్యాస్మాభిరత్ర యోజితే.

పూర్వోక్తేనైవ మార్గేణ పూజాం కృత్వా యథావిధి।
ఆచార్యేణైవ కర్తవ్యం జపహోమాదికం తథా ॥
ప్రధానకుమ్భే నక్షత్రదేవతావాక్యకాష్టకమ్ ।
సహస్రవారం జప్త్వైవ శతమష్టోత్తరం తు వా ॥
ఋత్విజో జపకర్తారః స్పృశన్తశ్చోపకుమ్భకమ్ ।
త్వష్టాహతపుత్రమన్త్రశ్చ త్వష్టేదం చణ్డిమన్త్రకమ్ ॥
దిక్పాలరుద్రసూక్తం చ శ్రీసూక్తం చ స్పృశన్ జపేత్ ।
కుమ్భస్య పశ్చిమే దేశే హోమం కుర్యాద్యథావిధి ॥
కర్తుస్సూత్రోక్తమార్గేణ ఆజ్యభాగాన్తమాచరేత్ ।
సమిధః పాయసం చాజ్యం అష్టావాక్త్యైశ్శతం హునేత్ ॥
జపమన్త్రాదికైర్హుత్వా నక్షత్రే సర్వమేవ హి ।
జయాది పరిషేకాన్తం కృత్వా కర్మ సమాపయేత్ ॥
మాతాపిత్రోశ్శిశోశ్చాపి నిరీక్షేదాజ్యపాత్రకమ్ ।
ఏవం కృతే న సన్దేహః సర్వారిష్టం ప్రశామ్యతి ॥

ఇతి మానవీయసంహితాయాం చిత్రా -

—: నక్షత్రజననశాన్తిః. :—

ఇతి శ్రీనృసింహీయే
ప్రయోగపారిజాతే
షోడశకర్మకాణ్డే
జననశాన్తి
ప్రకరణమ్.

అథ ఖట్వారోహణమ్.

యదుదరధృతలోకః ఖట్వికామారురుక్షు-
స్యమృతకృతివిదగ్ధో దుగ్ధకం యత్పిపాసుః ।
నిరవయవతనుర్యత్కర్ణవేధం విధిత్సుః
కలయ సకలమేతద్యుజ్యతే కిం నృసింహ ॥

అథేదానీం నామకరణానన్తరం జ్యోతిశ్శాస్త్రే విహితత్వాత్ ఖట్వారోహణదుగ్ధపానకర్ణవేధాఖ్యాని కర్మాణి క్రమేణ కథ్యన్తే. :—

తత్ర ఖట్వారోహణే బృహస్పతిః :—

ఖట్వారోహస్తు కర్తవ్యో దశమే ద్వాదశేఽపి వా ।
షోడశే దివసే వాఽపి ద్వాత్రింశద్దివసేఽపి వా ॥

భవిష్యత్పురాణే :—

అభీష్టే పుణ్యదివసే చన్ద్రతారాబలాన్వితే ।
మృదుధ్రువక్షిప్రభేషు మాతా వా కులయోషితః ॥
యోగశాయంహరిం స్మృత్వా ప్రాక్‌శీర్షం విన్యసేచ్ఛిశుమ్ ॥

మృద్వాదిలక్షణముక్తం శ్రీపతినా :—

రోహిణ్యుత్తరభం స్థిరం గిరిశమూలేన్ద్రోరగం దారుణం
క్షిప్రం చాశ్వి దినేశపుష్యమనలేన్ద్రాగ్నీ తు సాధారణమ్।
ఉగ్రంపూర్వమఘాన్తకంమృదుమృగత్వాష్ట్రాన్త్య మైత్రంచరాః
విష్ణుస్వాతిశతోడువస్వదితయః కుర్యుస్స్వసంజ్ఞాఫలమితి ॥

— ఇతి ఖట్వారోహణమ్ —

—:* అథ దుగ్ధపానవిధిరభిధీయతే *:—

శ్రీధరీయే :—

ఎకత్రింశే వాసరే వా ద్వితీయే
జన్మర్క్షే వా శుద్ధలగ్నేఽనుకూలే ।
శఙ్ఖే క్షీరం సన్నిదధ్యాచ్ఛిశూనాం
వక్త్రే ధాత్రీ పూజ్యపూజాం విధాయ ॥

అస్యార్థః :—

జాతస్య జన్మదివసాదేకత్రింశద్దివసే తదలాభే ద్వితీయజన్మ-నక్షత్రే పయఃపానం కారయితవ్యమ్ ॥

తథాఽఽహ నృసింహః :—

ఎకత్రింశద్దినే చైవ పయశ్శఙ్ఖేన పాయయేత్ ।
అన్నప్రాశననక్షత్రదివసోదయరాశిషు ॥
నక్షత్రే మాసి సమ్ప్రాప్తే జాతర్క్షే తు విశేషతః ।
మాసాన్తే దుగ్ధపానం స్యాత్పశ్చాత్కాలే సుశోభనే ॥
ఉత్తరాత్రయహస్తౌ చ త్వాష్ట్రవైష్ణవవాసవాః ।
పూషాఽశ్వినీ మఘా స్వాతీ వరుణాదితిజీవభమ్ ॥
రోహిణ్యైన్దవమైత్రాశ్చ దుగ్ధపానే శిశోశ్శుభాః ।
షష్ఠీదశాఽష్టమీరిక్తా వర్జ్యా విష్టిస్థిరాణి చ ॥
వర్జ్యాస్త్వశుభయోగాశ్చ కృష్ణే చాన్త్యత్రికం వినా ।
అధోముఖాని వర్జ్యాని మీనాజాళిగృహాణి చ ॥
జీవశుక్రేన్దుసౌమ్యానాం వారవర్గోదయేక్షణాః ।
శుభానాం రాశయశ్శ్రేష్ఠాః విశేషాచ్ఛుభకర్మణి ॥
ఆయారిభ్రాతృగాః పాపాః విశేషేణ శుభాశ్శిశోః ।
పూర్వాహ్ణే చాపి మధ్యాహ్నే కుర్యాద్రాత్రౌ వివర్జయేత్ ॥

యోగినీరాహురుద్రాదిముఖం చైవ వివర్జయేత్ ॥

— ఇతి దుగ్ధపానమ్ —

—.: అథ యోగినీలక్షణమ్ :.—

శతముఖేన్దుహుతాశనరక్షసాం
యమజలేశసమీరణశూలినామ్ ।
దివి భువి క్రమశః పరివర్తతే
సితతిథిప్రథమాదిషు యోగినీ ॥

ఎతత్ స్థిరయోగినీలక్షణమ్ ॥ చరయోగినీలక్షణం తు :—

ఇన్ద్రివాయుయమశూలిపాశినాం
వహ్నివైశ్రవణరక్షసాం క్రమాత్ ।
అర్ధయామమను వాసరాదితో
దిక్షు సంభ్రమతి యోగినీ చరా ॥

రాహులక్షణం తు :—

గురుభాన్వోర్వసేత్ప్రాచ్యామిన్దౌ శుక్రే చ దక్షిణే ।
కాళరాహుః కుజే ప్రత్యగుత్తరే బుధమన్దయోః ॥

రుద్రలక్షణం తు :—

హరిసోమవహ్నిరాక్షసయమవరుణానిలహరాలయేష్వేవమ్।
ఉదయాది భ్రమతి సదా ఘటికా రుద్రో మహాప్రబలః ॥

ఆభ్యుదయార్థినామయం రుద్రః పృష్ఠతః స్థాప్య ఇత్యాహ :—

ద్యూతేషు మహిషకుక్కుటమల్లగజాజయుద్ధేషువిజయకరః।
రుద్రః పృష్ఠగతోఽసావగ్రగతో హ్యత్ర భఙ్గదోనిత్యమ్ ॥

ఎతత్ఫలం యోగినీరాహ్వోరపి ద్రష్టవ్యమ్ ॥

చన్ద్రే సద్గుణసంయుక్తే శుభగ్రహదృశా యుతే ।

స్వోచ్చమిత్రస్వవర్గస్థే శుక్రే చాతిబలాన్వితే ॥
పారావతగతే వాఽపి సురేశ్వరగతేఽపి వా ।
ఐరావతగతే వాఽపి దుగ్ధపానం శుభావహమితి ॥

అత్ర పారావతాదిలక్షణం వ్యత్యక్రమేణోక్తమ్ ॥

వాసిష్ఠే :—

చతుర్భిః పఞ్చభిష్షడ్భిస్త్రివర్గైశ్చ శుభాన్వితైః ।
ఐరావతః పారవతస్సురేశః పుష్కరః క్రమాత్ ॥ ఇతి ॥

అత్ర చతుర్భిరిత్యాది లగ్నహోరాదిషడ్వర్గమధ్యే శుభాన్వితైః శుభగ్రహాన్వితైరిత్యర్థః ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే
షోడశకర్మకాణ్డే దుగ్ధపానాది-
యోగినీలక్షణవిధిః.

—:0:—

—: అథ కర్ణవేధనవిధిరభిధీయతే :—

శ్రీధరీయే :—

మాసె షష్ఠే సప్తమె వాఽష్టమె వా
వేధ్యౌ కర్ణౌ ద్వాదశే షోడశేఽహ్ని ।
మధ్యే వాఽహ్నః పూర్వభాగే న రాత్రౌ
నక్షత్రే ద్వే ద్వే తిథీ వర్జయిత్వా ॥

అస్యార్థః ॥ జాతస్య జన్మదివసాద్ద్వాదశే షోడశే వా దివసె షష్ఠే సప్తమే ఽష్టమే వా మాసే శిశోః కర్ణౌ వేధ్యౌ ॥

తథాచ బృహస్పతిః :—

జన్మతో దశమె వాఽహ్ని ద్వాదశే వాఽథ షోడశే ।
సప్తమె మాసి వా కుర్యాదష్టమే మాసి వా పునః ॥

గర్గః :—

మాసే షష్ఠే సప్తమే వాఽప్యష్టమే మాసి వత్సరే ।
కర్ణవేధం ప్రశంసన్తి పుష్ట్యాయుశ్శ్రీవివృద్ధయే ॥

కారికా :—

కృత్తికాపూర్ణమాసే వా చైత్రే వా ఫాల్గునేఽపి వా ।
కర్ణవేధం ప్రశంసన్తి శుక్లపక్షే శుభే దినే ॥
సునక్షత్రే శుభే చన్ద్రే సుస్థే శీర్షోదయే శుభే ।
దినే ఛిద్రవ్యతీపాతవిష్టివైధృతివర్జితే ॥
శిశోరజాతదన్తస్య మాతురుత్సఙ్గసర్పిణః ।
సవ్యం చ వేధయేత్కర్ణం సూచ్యా ద్విగుణసూత్రయా ॥
హస్తాశ్వినీస్వాతిపునర్వసూచ
తిష్యేన్దుచిత్రాహరిరేవతీషు ।
చన్ద్రానుకూలే గురుశుక్రవారే
కర్ణౌ తు వేధ్యావమలే చ లగ్నే ॥

అత్ర జన్మమాసం నిషేధతి వ్యాసః :—

యో జన్మమాసే క్షురకర్మ యాత్రాం
కర్ణస్య వేధం కురుతేఽతిమోహాత్ ।
నూనం స రోగీ ధనపుత్రనాశం
ప్రాప్నోతి మూఢో వధబన్ధనాని ॥ ఇతి ॥

అహ్నః పూర్వభాగే మధ్యభాగే వా కర్ణౌ వేధ్యౌ । న తు రాత్రౌ । నక్షత్రద్వయయుక్తేఽహ్ని చ । సన్ధేః ప్రాక్పశ్చా-ద్వర్జయేత్ ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

యస్మిన్వారే తిథీ తారే ద్వే ద్వే యుక్తే న శోభనే ।

సన్ధ్యోర్ద్వయోః పురా పశ్చాద్దినాని శుభతారయోః ॥
పూర్వాహ్ణే సుప్రశస్తం స్యాదపరాహ్ణే న శోభనమ్ ॥

అగస్త్యశ్చాహ :—

ద్వయోశ్చ సన్ధ్యయోర్లగ్నే న కుర్యాత్కర్ణవేధనమ్ ।
రాత్రావపి తథా లగ్ననక్షత్రతిథిసన్ధిషు ॥
కర్ణవేధం న కుర్వీత కుర్యాచ్చేచ్ఛేదనం భవేత్ ॥ ఇతి॥

—: అథ నక్షత్రాదయో విధీయన్తే. :—

హరిహరకరచిత్రాసౌమ్యపౌష్ణోత్తరార్యా-
దితివసుషు ఘటాళీసింహవర్జే విలగ్నే ।
శశిబుధగురుకావ్యానాం దినే పర్వరిక్తా-
రహితతిథిషు శుద్ధే నైధనే కర్ణవేధః ॥

అస్యార్థః :—

శ్రవణాదిషు ద్వాదశసు నక్షత్రేషు కర్ణౌ వేధ్యౌ ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

సౌమ్యాద్రార్యాదిత్యుత్తరాహస్తచిత్రాశ్చ విష్ణుభమ్ ।
శ్రవిష్ఠా రేవతీ చైవ శుభాస్స్యుః కర్ణవేధనే ॥

—: అథ రాశయో విధీయన్తే. :—

ఘటాళీతి :—

ఏభిస్త్రిభిర్వర్జితేషు కర్ణవేధః స్యాత్ ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

స్థిరాశ్శ్రేష్ఠాశ్చరా నిన్ద్యాః మధ్యమాశ్చోభయే స్మృతాః ।
మధ్యమే శెషితాస్సర్వే శుభాస్స్యుః కర్ణవెధనె ॥

నారదశ్చ :—

వృషభె మిథునె మీనె కుళీరె కన్యకాసు చ ।

తులాచాపే తు కుర్వీత కర్ణవేధం శుభర్ధయే ॥
మేషశ్చ మకరశ్చైవ మధ్యమౌ గురుచోదితౌ ।
సింహవృశ్చికకుమ్భాశ్చ మధ్యత్వాదపి వర్జితాః, ఇతి ॥

—: అథ వారా విధీయన్తే :—

శశీతి॥ చన్ద్రబుధబృహస్పతిశుక్రాణాం వారేషు కర్ణవేధః కార్యః॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

మన్దార్కారాంశవారాస్తు వర్జ్యాస్స్యుః కర్ణవేధనే ।
గురుశుక్రేన్దుజేన్దూనాం పూజ్యా వారాంశకోదయాః ॥

—: అథ తిథివిధిః :—

పర్వేతి ॥ పర్వద్వయేన రిక్తాభిశ్చ వర్జితాసు తిథిషు కర్ణవేధః కార్యః ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

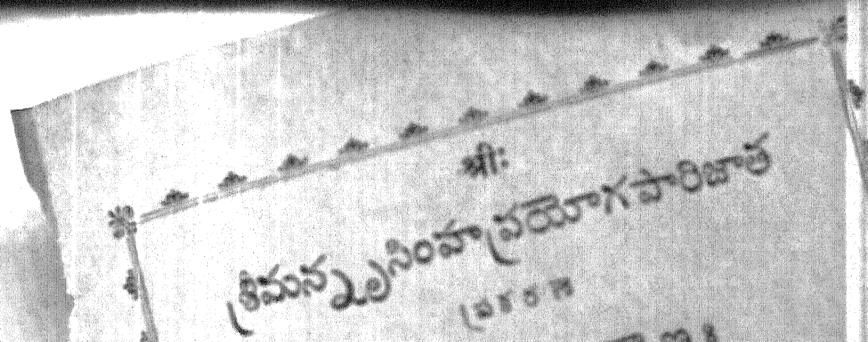
ఏకాదశ్యష్టమీపర్వరిక్తావర్జ్యాశ్శుభావహాః ।
శిష్టాశ్చ తిథయస్సర్వాః కృష్ణే చాన్త్యత్రికం వినా ॥
శకున్యాదీని విష్టిం చ విశేషేణ వివర్జయేత్ ।
శుభయోగేషు సర్వేషు కర్ణవేధశ్శుభావహః ॥ ఇతి ॥

—: అత్ర లగ్నగోచరమాహ :—

శుద్ధే నైధన ఇతి ॥ నైధనమష్టమమ్ । తస్మిన్ సర్వగ్రహరహితే కర్ణవేధః కార్యః ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

రన్ధ్రారివ్యయగో నేష్టో గురుశ్శిష్టేషు శోభనః ।
సప్తాష్టమగతశ్శుక్రో న శుభోఽన్యత్ర శోభనః ॥

చన్ద్రే ద్విత్రిసుతస్త్రీషు ధర్మకర్మగతశ్శుభః ॥

సుతః పఞ్చమః । స్త్రీ సప్తమః । ధర్మో నవమః । కర్మ దశమః । శేషాః ప్రసిద్ధాః ॥

త్రిషడాయగతాః పాపాః శుభాః కర్ణస్య వేధనే ।
అష్టమస్థా గ్రహాస్సర్వే నేష్టాస్స్యుః కర్ణవేధనే ॥

సఙ్గ్రహే :—

సునక్షత్రే శుభే చన్ద్రే సుస్థే శీర్షోదయే శుభే ।
దినచ్ఛిద్రవ్యతీపాతవిష్టివైధృతివర్జితే ॥
శిశోరజాతదన్తస్య మాతురుత్సఙ్గసర్పిణః ।
సౌచికో వేధయేత్కర్ణౌ సూచ్యా ద్విగుణసూత్రయా ॥

సుబోధే తు :—

శాతకుమ్భమయీ సూచీ వేధనే తు శుభప్రదా ।
రాజతీ వాఽఽయసీ చాపి యథావిభవతశ్శుభా ॥
సుభూమౌ ప్రాఙ్గణే రమ్యే శుచౌ దేశేఽమ్బరే రవౌ ।
సన్నిధౌ వేధయేత్కర్ణౌ స్త్రీపుంసౌ వామదక్షిణౌ ॥
క్రమేణ పూర్వం వేధ్యౌ ద్వౌ శిశోరాయుస్సుఖప్రదౌ ।

అర్ణవేఽప్యుక్తమ్ :—

శుక్లసూత్రసమాయుక్తతామ్రసూచ్యాఽథ వేధయేత్ ।
వేధాత్తృతీయనక్షత్రే క్షాళయేదుష్ణవారిణా ॥
రోపణార్థం సుశుద్ధ్యర్థం నాళసమ్పత్తిమాప్నుయాత్
ఏవం ఛిన్నే చ భిన్నే చ హిత్వా యోజ్యాని యోజయేదితి

విష్ణుధర్మోత్తరే పరశురామం ప్రత్యాహ పుష్కరః :—

శిశోరేవాథ కర్తవ్యం కర్ణవేధం యథా శృణు ।
పూర్వాహ్ణే పూజనం కృత్వా కేశవస్య హరస్య చ ॥
బ్రహ్మణశ్చన్ద్రసూర్యాభ్యాం దిగీశానాం తథైవ చ ।
నాసత్యయోస్సరస్వత్యా బ్రాహ్మణానాం గవాం తథా ॥
గురూణాం మణ్డలం కృత్వా తత్ర దత్వా వరాసనమ్ ।

తథోపవేశయేత్తత్ర ధాత్రీం శుక్లామ్బరాం తథా ॥
అలఙ్కృతాం తదుత్సఙ్గే బాలం సంస్థాప్య పూజితమ్ ।
కర్ణౌ తు నిశ్చలం తస్య అలక్తకరసాఙ్కితౌ ॥
విధ్యాదేవంకృతే ఛిద్రే సకృదేవాత్ర లాఘవాత్ ।
ప్రాగ్దక్షిణే కుమారస్య భిషగ్వామే తు యోషితః ॥
శిశోర్వివర్ధనం కార్యం యావదాభరణక్షమమ్ ।
కర్ణవేధదినే విప్రాః సాంవత్సరచికిత్సకాః ।
పూజ్యాశ్చ విధినా నార్యః సుహృదశ్చ తథా ద్విజై రితి ॥

అత్ర పురుషకర్ణరన్ధ్రవృద్ధివిషయే విశేషమాహ హేమాద్రౌ దేవలః ;—

కర్ణరన్ధ్రే రవేశ్ఛాయా న విశేదగ్రజన్మనః ।
తం దృష్ట్వా విలయం యాన్తి పుణ్యౌఘాశ్చ పురాతనాః ॥

తస్య ప్రమాణాన్తరం ప్రసఙ్గేనాహ శఙ్ఖః —

అఙ్గుష్ఠమాత్రసుషిరౌ కర్ణౌ న భవతో యది ।
తస్మై శ్రాద్ధం న దాతవ్యం యది చేదాసురం భవేత్ ॥

అత్ర లమ్బకర్ణనిషేధమాహ శాలఙ్కాయనః :—

అవిద్ధకర్ణైర్యద్భుక్తం లమ్బకర్ణైస్తథైవ చ ।
దగ్ధకర్ణైస్తు యద్భుక్తం తద్వై రక్షాంసి గచ్ఛతి ॥

తత్పరిమాణమాహ గోబిలః :—

హనుమూలాదధః కర్ణౌ లమ్బౌ తు పరికీర్తితౌ ।
ద్వ్యఙ్గులౌ త్ర్యఙ్గులౌ శస్తౌ తేన శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ ఇతి

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
ఖట్వారోహణ దుగ్ధపాన కర్ణవేధన ప్రకరణమ్.

———

—: అథ నిష్క్రమణమ్ :—

నిజభక్తపరిత్రాణే నిర్మాయ వపురద్భుతమ్ ।
నిష్క్రాన్తాయ మణిస్తమ్భాన్నిర్భిద్య మహసే నమః ॥

అథ నిష్క్రమణవిధిరభిధీయతే :—

తస్యాకరణే ప్రత్యవాయం కరణేఽభ్యుదయం చాహ బృహస్పతిః :—

అత్ర నిష్క్రమణం నామ గృహాత్ప్రథమనిర్గమః ।
అకృతాయాం క్రియాయాం స్యాదాయుశ్శ్రీనాశనం శిశోః
కృతే సమ్పద్వివృద్ధిస్స్యాదాయుర్వర్ధనమేవ చ ॥ ఇతి.

అత్ర మాసాదినిర్ణయ ఉచ్యతే శ్రీధరీయే:—

మాసే తృతీయే దివసే దినేశం
శిశుం చతుర్థే శశినం చ ధేనుమ్ ।
విలోకయిత్వాఽన్నవిధిప్రయుక్తే
కాలే గృహాన్నిష్క్రమణం విదధ్యాత్ ॥

అస్యార్థః:—తృతీయమాసే జన్మదివసే బాలం దినేశం దర్శయిత్వా సావనే చతుర్థే మాసి శశినం చ దర్శయిత్వా అన్నవిధిప్రయుక్తే కాలే గృహాన్నిష్క్రమణం విదధ్యాత్ ॥

అత్రాహ యమః :—

తృతీయే మాసి కర్తవ్యం అహస్సూర్యస్య దర్శనమ్ ।
చతుర్థే మాసి కర్తవ్యమగ్నేశ్చన్ద్రస్య దర్శనమ్ ॥
ఉపనిష్క్రమణం కుర్యాచ్చతుర్థే మాసి సావనే । ఇతి.

తత్ర నక్షత్రాదినిర్ణయ ఉచ్యతే ముహూర్తసఙ్గ్రహే:—

చత్వార్యార్యమ్ణవిశ్వర్క్షాత్తిస్రోఽహిర్బుధ్న్యభాద్విధుః ।
మైత్రమాదిత్యపుష్యౌ చ రోహిణీ చ శుభావహాః ॥

చత్వార్యార్యమ్ణః ఉత్తరాదిచతుష్టయమ్ । అర్యమ్ణ ఇత్యత్ర

సర్పోపశ్లేషాశ్చన్దసః । విశ్వేషాం త్రిస్రః ఉత్తరాషాఢాదిత్రయమ్ । అహిర్బుధ్న్యస్య త్రిస్రః ఉత్తరాభాద్రాదిత్రయమ్ । మైత్ర-మనూరాధా । ఆదిత్యః పునర్వసుః ।

పూర్వపక్షశ్శుభః ప్రోక్తః కృష్ణే చాన్త్యత్రికం వినా ।
రిక్తాషష్ఠ్యష్టమీదర్శద్వాదశీశ్చ వివర్జయేత్ ॥
వర్జ్యాస్త్వశుభయోగాస్స్యుర్విష్టిశ్చ శకునాది చ ।
ఘటాళిమేషా వర్జ్యాస్స్యుస్తథైవాధోముఖాని చ ॥
సతాం తు వారవర్గాశ్చ శుభదాస్తూదయాస్తథా ।
చాన్ద్రం సర్వం వివర్జ్యం స్యాత్సర్వే ఖస్థా వినాశదాః ॥
కేన్ద్రత్రికోణగాస్సౌమ్యాః పాపాష్షష్ఠత్రిలాభగాః ।
ఉపనిష్క్రమణే శస్తా మాతులో వా వహేచ్ఛిశుమితి ॥

కారికా :—

చతుర్థే మాసి పుణ్యర్క్షే శుక్లే నిష్క్రమణం భవేత్ ।
స్నాతం స్వలఙ్కృతం చాభిహితస్వస్త్యయనం శిశుమ్ ॥
ఆదాయ గేహాన్నిష్క్రమ్య గచ్ఛేయుర్దేవతాలయమ్ ।
అభ్యర్చ్య దేవతాం సమ్యగాశిషో వాచయేదథ ॥
కృత్వా ప్రదక్షిణం గేహమానయన్తి తతస్స్వకమ్ ।
మాతృష్వసృగృహం గత్వా మాతులాదిగృహం నయేత్ ॥
తదాశీర్వచనాద్యైస్సార్ద్ధీఘాయురభినన్దితః ।
జయన్తస్య మతేఽయం చ లిఖితశ్శిశునిష్క్రమః ॥

అత్ర గృహ్యపరిశిష్టమ్ :—ఏవం నిష్క్రమణం చతుర్థే మాస్యాపూర్యమాణపక్షే పుణ్యే నక్షత్రే స్వస్తి వాచయిత్వా స్విష్టకృతః ప్రాక్ సుస్నాతాలఙ్కృతం కుమారమాదాయ సహ భార్యాజ్ఞాతిబాన్ధవైః, పురన్ధ్రీభిశ్చ మఙ్గళతూర్యనిర్ఘోషేణ

గృహాన్నిష్క్రమ్య దేవతాఽఽయతనమేత్య, దేవతాముపహారే-
ణాభ్యర్చ్య, ఆశిషో వాచయిత్వాఽఽయతనం ప్రదక్షిణీకృత్య,
గృహమేయాత్సమ్బన్ధినో వా గృహం నీత్వాఽఽనయేదేవమన్న-
ప్రాశనాదావపీచ్ఛయామనాదిష్టదేవతా యష్టవ్యా ఇతి ॥

ఇత్యాశ్వలాయనగృహ్యపరిశిష్టే ప్రథమోఽధ్యాయః.

అత్ర స్మృతిరూపేణాప్యాహాచార్యః :—

చతుర్థే మాసి కార్యం స్యాదుపనిష్క్రమణం శిశోః ।
షష్ఠే వా దేవతాస్థానమియాదాదాయ తం శిశుమ్ ॥
ప్రత్యక్షైః కృత్రిమైర్వా తమలంకృత్య శిశుం పితా ।
నయేదాకల్పకైస్సమ్యగ్దేవతాఽఽయతనం గృహాత్ ॥
అభ్యర్చ్య దేవతామూర్తిం పఞ్చఘోషపురస్సరమ్ ।
భోజయిత్వా ద్విజాన్ గేహే స్వస్తివాచనమాచరేత్ ॥
శాకున్తం ప్రజపేత్సూక్తం శిశోర్నిష్క్రమణే పితా ।
ద్విజాంశ్చాదర్శపూర్వాణి మఙ్గళాని పురో నయేత్ ॥
దర్పణః పూర్ణకలశాః కన్యాస్సుమనసోఽక్షతాః ।
దీపమాలా ధ్వజం లాజాస్సంప్రోక్తం చాష్టమఙ్గళమ్ ॥

సుమనసః పుష్పాణి ॥

వివాహే నిష్క్రమే కామ్యే వృద్ధౌ పూర్తే సమాగమే ।
ఉత్సవేషు చ యాత్రాయాం ప్రశస్తం చాష్టమఙ్గళమ్ ॥

అత్ర భగవాన్ :—

మాసే చతుర్థే షష్ఠే వా శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాత్
విదధీతాస్య పిత్రాదిర్హితైషీ యశ్చ రక్షకః ॥
పూర్వపక్షే శిశోర్జన్మ నక్షత్రానుగుణే శుభే ।
నక్షత్రే గుణసమ్పన్నే తిథివారాదిసంయుతే ॥

స్నాపయిత్వా శిశుంపూర్వం భూషయిత్వా తతో ద్విజాన్ ।
భోజయిత్వాఽథవా తృప్తైః కృతపుణ్యాహవాచనమ్ ॥
నిర్గమయ్య గృహాదేనం నీత్వాఽథో దేవతాఽఽలయమ్
తతః ప్రదక్షిణం నీత్వా బాలం తద్దేవతాఽఽలయమ్ ॥
గన్ధమాల్యాదభిస్తత్ర పూజయిత్వాఽథ దేవతామ్ ।
ప్రణమయ్య చ తం బాలం తతో దేవాలయస్థితైః ॥
విద్వద్భిర్బ్రాహ్మణై రాశీర్వాదాద్యైరభినన్దితమ్ ।
పరిగృహ్య తతస్థానాన్నిష్క్రమయ్య శిశుం తతః ॥
మాతులాదేస్సమాసన్నబన్ధోః ప్రాపయ్య మన్దిరమ్ ।
తత్రోపహారదానాద్యైరాశీర్భిశ్చాతిలాలితమ్ ॥
కుమారం పరిగృహ్యైనం ప్రాపయేత్స్వగృహం తత ఇతి ॥

అత్ర విశేషమాహ శ్రీధరీయే బృహస్పతిః :—

అలఙ్కృతం శిశుం సమ్యగభ్యర్చ్య చ శుభాక్షతైః ।
స్వస్తివాచా సమారూఢవాహనం నిర్గమయేద్గృహాత్ ॥
మాతులో వా వహేత్తత్ర నిర్వాహానశిశుం స్వయమ్ ।
శిశునా సహ మిత్రాణి నిర్యాయుశ్చ గృహాత్స్వయమ్ ॥
సర్వదున్దుభిఘోషైశ్చ వాద్యశబ్దసమన్వితైః ।
చతురశ్రే శుభే దేశే గోమయేనోపలేపితే ॥
ధాన్యపుఞ్జే సమాసీనం పీఠే బాలమథాపి వా ।
అర్చయేద్గన్ధపుష్పాద్యైస్తస్య మూర్ధ్ని లలాటకే ॥
అస్య రక్షాం తతః కృత్వా మృతసంజీవినీం జపేత్ ।
తత్రార్చయేద్గృహేశానం భూతేశానం తథైవ చ ॥
భక్ష్యైర్విచిత్రైస్సఫలైశ్శిశూనభ్యర్చయేద్బుధః । ఇతి.

విష్ణుధర్మోత్తరే పరశురామం ప్రత్యాహ పుష్కరః :—

చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాత్
దిగీశానాం దిశాం తత్ర తథా చన్ద్రార్కయోర్ద్విజః ॥
పూజనం వాసుదేవస్య గగనస్య చ కారయేత్ ।
తతస్స్వలఙ్కృతా ధాత్రీ బాలమాదాయ పూజితమ్ ॥
బహిర్నిష్కాసయేద్గేహాచ్ఛఙ్ఖపుణ్యాహనిస్స్వనైః ।
తతస్తత్ర పఠేన్మన్త్రం యత్తదాను నిబోధ మే ॥
చన్ద్రార్కయోర్దిగీశానాం దిశాం చ గగనస్య చ ।
నిక్షేపార్థమిదం దద్మి తే మాం రక్షన్తు సర్వదా ॥
అప్రమత్తం ప్రమత్తం వా దివా రాత్రావథాపి వా ।
రక్షన్తు సతతం సర్వే దేవాశ్శక్రపురోగమాః ॥
స్త్రీణామవిధవానాం చ ద్విజానాం సుహృదాం తథా ।
తదా తు పూజా కర్తవ్యా గీతనృత్తైస్తథోత్సవమితి ॥

—: అథ నిష్క్రమణప్రయోగః :—

జననాదితృతీయే మాసి జన్మాహే శుభలగ్నే శిశునా సూర్యదర్శనం కారయిత్వా చతుర్థే మాసి ప్రాగుక్తవత్తిథ్యాదికం విచార్య భార్యాపుత్రసహితోఽభ్యఙ్గస్నాతో మమ కుమారస్య ఆయుశ్శ్రీవృద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం నిష్క్రమణాఖ్యం కర్మ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య, తదఙ్గస్వస్తివాచనాభ్యుదయికం గ్రహయజ్ఞం చ ప్రాగుక్తవత్కృత్వా, ఇన్ద్రాగ్నియమనిఋతివరుణవాయుకుబేరేశానానాం ప్రాచ్యాదిదిశాం చన్ద్రార్కవాసుదేవగగనానాం చ యథాక్రమం పూజాం కృత్వా, బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా, తైస్స్వస్తిం వాచయిత్వా, సాయం సన్ధ్యాదికం కృత్వా, శిశుం సువర్ణాభరణైః కృత్రిమాభరణైర్వా యథాశక్త్యలఙ్కృత్య, లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య జాతకర్మవదనాదేశ-

దేవతాభ్యో హుత్వా, శిశునాఽగ్నిచన్ద్రధేనూనాం దర్శనం కా-
రయిత్వా, వాహనేన మాతులేన ధాత్ర్యా వా శిశుం వాహయి-
త్వా, భార్యాపుత్రవద్బ్రాహ్మణజ్ఞాతిబాన్ధవపురన్ధ్రీగణదర్పణపూ-
ర్ణకలశయుక్తగన్ధపుష్పహరిద్రాక్షతదీపమాలాధ్వజలాజమఙ్గళ-
వాద్యఘోషయుక్తశాకున్తాదిసుమఙ్గలసూక్తపఠనపురస్సరం గృ-
హాద్బహిర్గత్వా, మన్త్రముదీరయేత్ ॥ తత్ర మన్త్రాః :—

చన్ద్రార్కయోర్దిగీశానాం దిశాం చ గగనస్య చ ।
నిక్షేపార్థమిదం దద్మి తే మే రక్షన్తు సర్వదా ॥
అప్రమత్తం ప్రమత్తం వా దివా రాత్రావథాపి వా ।
రక్షన్తు సతతం సర్వే దేవాశ్శక్రపురోగమాః ॥ ఇతి.

శిశురక్షణార్థం సర్వాన్దేవాన్ సమ్ప్రార్థ్య విష్ణుశివాలయయో-
రన్యతరం బన్ధుగృహం వా గత్వా, తత్ర దేవం మఙ్గళవాద్యఘో-
షైః పుష్పోపహారాదిభిస్సమ్పూజ్య, గోమయాద్యనులేపితచతుర-
స్రదేశే ధాన్యాని నిధాయ, తత్ర శిశుమాసయిత్వా, సమన్త్రం
రక్షాం కుర్యాత్ ॥ తత్ర మన్త్రః :—

త్రియమ్బకమిత్యస్య వసిష్ఠో మృత్యుంజయస్త్రియమ్బకోఽ-
నుష్టుప్ ॥

ఓం జూం సః త్రియమ్బకం యజామహే సుగన్ధిం పుష్టి-
వర్ధనమ్ । ఉర్వారుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయ మాఽ-
మృతాత్ । సః జూం ఓమ్ ॥

ఇత్యేవంరూపం మృతసంజీవినీమన్త్రం జపన్, విభూత్యా-
ఽక్షతైర్వా లలాటే రక్షాం కృత్వా, అపూపాదిభిర్భూతేశానం
గణేశమభ్యర్చ్య, శిశూన్ భక్ష్యాదిభిస్తోషయిత్వాఽఽశిషో

వాచయిత్వా, శిశునా దేవతాప్రణామం ప్రదక్షిణత్రయం చ కారయిత్వా, మాతులాద్యాసన్నబన్ధుగృహం పూర్వం నీత్వా, తత్ర నీరాజనదానోపహారాదిభిశ్శిశుం తోషయిత్వా, స్వగృహం గత్వా, స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య, కర్మాన్తే కర్తవ్యస్వ-స్తివాచనం పూర్వవత్కృత్వా, బ్రాహ్మణై రాశిషో వాచయిత్వా తేభ్యస్సువాసినీభ్యశ్చ యథాశక్తి దక్షిణాం దత్వా, బన్ధుభిస్సహ భుఞ్జీత । కుమార్యా అప్యేతత్సమానమ్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే నిష్క్రమణప్రయోగః.

—: అథ బాలోపవేశనవిధిః :—

అథ ప్రసఙ్గాత్పఞ్చమమాసే కర్తవ్యోపవేశనవిధిరభిధీయతే తత్ర పద్మపురాణే విష్ణుధర్మోత్తరఖణ్డే పరశురామం ప్రత్యాహ పుష్కరః :—

పఞ్చమే చ తథా మాసి భూమౌ తముపవేశయేత్ ।
తత్ర సర్వే గ్రహాశ్శస్తా భౌమో రామ విశేషతః ॥
తిథిం వివర్జయేద్రిక్తాం శస్తాని శృణు భాని మే ।
ఉత్తరాత్రితయం సౌమ్యం పుష్యర్క్షం శక్రదైవతమ్ ॥
ప్రాజాపత్యం చ హస్తం చ శస్తమాశ్వినమిత్రభమ్ ।

అస్యార్థః :—జన్మదినప్రభృతి పఞ్చమే మాసే ఉత్తరో-త్తరాషాఢోత్తరాభాద్రపదమృగశీర్షాశ్వినీజ్యేష్ఠారోహిణీహస్తా-నూరాధానక్షత్రాణామన్యతమర్క్షే చతుర్థ్యాదిరిక్తతిథీర్విహా-య శిష్టేషు శుభతిథ్యాదిషు అబ్దపూర్తౌ వస్త్రధారణవల్లగ్నగ్ర-హార్క్షే విచార్య పృథివ్యాం బాలముపవేశయేత్ ॥

తత్రేతికర్తవ్యతామాహ స ఏవ :—

వరాహం పూజయేద్దేవం పృథివీం చ తథా ద్విజః ।
పూజనం పూర్వవత్కృత్వా గురుదేవద్విజన్మనామ్ ॥
భూభాగముపలిప్యాథ కృత్వా తత్ర తు మణ్డలమ్ ।
శఙ్ఖపుణ్యాహశబ్దేన భూమౌ తముపవేశయేత్ ॥

తత్ర శఙ్ఖవచనం సర్వవాద్యోపలక్షణార్థమ్ । ఏతదుక్తం భవతి—పూర్వోక్తస్వస్తివాచనం కృత్వా, మఙ్గళతూర్యాది-ధ్వనౌ క్రియమాణే బాలం ధరణ్యాముపవేశయేదితి ॥

తత్ర మన్త్రమాహ స ఏవ :—

మన్త్రశ్చాత్ర భవేద్రామ తం మే నిగదతశ్శృణు ।
రక్షైనం వసుధే దేవి సదా సర్వగతం శుభే ॥
ఆయుఃప్రమాణం సకలం నిక్షిపస్వ హరిప్రియే ।
అచిరాదాయుషస్తస్య యే కేచిత్పరిపన్థినః ॥
జీవితారోగ్యవిత్తేషు నిర్దహస్వాచిరేణ తాన్ ।
ధారిణ్యశేషభూతానాం మాతస్త్వమధికా హ్యసి ॥
అజరా చాప్రమేయా చ సర్వభూతనమస్కృతే ।
త్వమేవాశేషజగతాం ప్రతిష్ఠా చాశ్రయోఽప్యసి ॥
కుమారం పాహి మాతస్త్వం బ్రహ్మా తదనుమన్యతామ్ ।

తతః కిం కర్తవ్యమిత్యత్ర ఆహ స ఏవ :—

తస్యోపవేశనం కృత్వా భూమౌ బ్రాహ్మణభోజనమ్ ।
తత్ర కృత్వా తతః కుర్యాదుత్సవం పూర్వవద్ద్విజః ॥ ఇతి.

ఉత్సవో నీరాజనాదిః । ఏతత్కుమార్యా అప్యుపలక్షణార్థమ్ ॥ తథా ప్రకృతత్వాత్, బాలరక్షణత్వాచ్చేతి ॥

—: ఇతి బాలోపవేశనవిధిః :—

—:౦:—

—: అథ అన్నప్రాశనప్రకరణమ్ :—

జయన్తు జగదుద్ధారసుముఖా నృహరేర్నఖాః ।
ప్రాగభూత్ప్రాశనం యేషాం ప్రత్యర్థిప్రాణవాయుభిః ॥

అథేదానీమన్నప్రాశనవిధిరభిధీయతే :—

తత్ర తావత్కాలనిర్ణయ ఉచ్యతే శ్రీధరీయే :—

వ్యోమేన్ద్రియేన్దో దివసే ప్రవృద్ధే
పశ్చాత్స్థితే బాలనవాన్నభుక్తిః ।
ఖాష్టేన్దుసంఖ్యాత్పరతస్తు యుగ్మే
మాసేన సౌరేణ వదన్తి తజ్జ్ఞాః ॥

అత్రైతదుక్తం భవతి – జన్మదివసాదారభ్య పఞ్చాశదు-త్తరశతదినే ప్రవృద్ధే గతే సతి తతః పశ్చాత్ స్థితే కాలే బాల-నవాన్నభుక్తిః కార్యా ॥ ఖాష్టేన్దుసంఖ్యాదితి । జన్మదివసాదశీ-త్యుత్తరశతదినాదర్వాక్ ॥ పరతస్తు సౌరమాసేన యుగ్మే అష్టమే దశమే ద్వాదశే వా మాసేఽన్నభుక్తిస్స్యాత్ ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

పఞ్చాశద్దివసాత్త్రిఘ్నాత్ పశ్చాత్త్రిహతషష్ట్యహాత్ ।
అర్వాగేవోత్తమా భుక్తిర్మాస్యన్యేఽప్యేవమూచిరే ॥

నారదస్తు షష్ఠమపి సౌరేణోక్తవాన్ :—

జన్మతో మాసి షష్ఠే స్యాత్సౌరేణోత్తమమన్నదమ్ ।
తదభావేఽష్టమే మాసే నవమే దశమేఽపి వా ॥
ద్వాదశే వాఽపి కుర్వీత ప్రథమాన్నాశనం పరమ్ ।
సంవత్సరే వా సమ్పూర్ణే కేచిదిచ్ఛన్తి పణ్డితాః ॥

విధిరత్నే :—

బాలాన్నభోజనవిధౌ గురుశుక్రమాధ్యం

మాసప్రయుక్తమశుభం త్వధిమాసదోషః ।
నాస్త్యేవ సావనవిధావిహ మాసి షష్ఠే
యుగ్మే చ మాసి పరతశ్శుభచన్ద్రపక్షే ॥

బాలనవాన్నభుక్తిరిత్యత్ర బాలేతి పుంశబ్దప్రయోగాత్క-న్యకానామన్నప్రాశనే న యుగ్మమాసవిధిరిత్యుక్తం భవతి ॥ తా-సాం విశేషదర్శనాత్ । తథాఽఽహ శ్రీపతిః :—

షష్ఠే మాసే ప్రాశనం దారకాణాం
అన్యస్మింస్తత్కన్యకానాం విధేయమ్ ।

లల్లశ్చాహ :—

షష్ఠే మాసి విధేయం పుంసోఽన్నం తు స్త్రియోఽన్యస్మిన్ ।

అన్యస్మిన్నిత్యనేన సప్తమమాసో గృహ్యతే, పఞ్చమస్య ప్రస-ఙ్గాభావాత్ । నారదోక్తేన నవమమాసవిధినాఽపి కన్యకాభుక్తి-రుపలక్ష్యతే, స్త్రీణాం విషయే ప్రాయేణ కర్మస్వయుగ్మప్రాధా-న్యప్రయోగాత్ ॥

అత ఏవాహ గర్గః :—

నరస్యాన్నాశనే యుగ్మం స్త్రీణాం చాన్నాశనేఽయుజమ్॥

అథ నక్షత్రనిర్ణయః శ్రీధరీయే :—

ఆదిత్యతిష్యవసుసౌమ్యకరానిలాశ్వి-
చిత్రాజవిష్ణువరుణోత్తరపౌష్ణమిత్రాః ।
బాలాన్నభోజనవిధౌ దశమే విశుద్ధే
ఛిద్రాం విహాయ నవమీం తిథయశ్శుభాస్స్యుః ॥

ఏతాని షోడశ నక్షత్రాణి బాలాన్నప్రాశనే శుభదాని ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

పౌష్ణాదితీన్దుహస్తాశ్వితాష్ట్రవాయవ్యవైష్ణవాః ।

రోహిణీమైత్రతిష్యాశ్చ వరుణశ్చోత్తరాత్రయమ్ ॥
శ్రవిష్ఠా తారకా హ్యేతాష్షోడశాన్నాశనే శుభాః ।

జ్యోతిరర్ణవే :—

జన్మర్క్షే శ్రీక్షయం విద్యాత్ కర్మర్క్షే చాపి సౌఖ్యకృత్
ఆధానర్క్షే చ బాలానాం భోజనం రోగనాశనమ్ ॥

విధిరత్నేఽపి :—

అన్నప్రాశనకార్యే తు జన్మభం మృత్యుదం భవేత్ ।
శుభం కర్మర్క్షమాధానం వివాహే చాన్నభోజనే ॥

జ్యోతిరర్ణవే :—

సమ్పత్సాధనమిత్రేషు క్షేమే పరమమిత్రభే ।
భోజయేచ్ఛుభవృద్ధ్యర్థం కర్మాధానర్క్షయోరపి ॥
శేషర్క్షే వర్జితా జన్మవిపత్ప్రత్యరనైధనాః ।
జన్మర్క్షం వర్జయేద్విద్వాన్ విశేషేణ వినాశకృదితి ॥

నృసింహస్తు :—

జన్మర్క్షే చ దినేఽశ్రేష్ఠే నిశాయాం న చ భోజయేత్ ।
ఉభయోశ్శుభదం ప్రోక్తం కర్మాధానర్క్షయోరపి ॥

జన్మభాదీనాం స్వరూపముక్తం సఙ్గ్రహే :—

జన్మభం జన్మనక్షత్రం దశమం కర్మసంజ్ఞితమ్ ।
ఏకోనవింశమాధానం త్రయోవింశం వినాశభమ్ ॥ఇతి॥

దశమే విశుద్ధ ఇత్యుత్తరత్ర వ్యాఖ్యాస్యతే ॥

అథ తిథయో విధీయన్తే ఛిద్రామిత్యాదినా—
ఛిద్రాః ద్వితీయాదశమీవ్యతిరిక్తా యుగ్మతిథయః ॥

తథోక్తం కాలనిర్ణయే :—

యుగ్మాశ్చ తిథయస్సర్వా అజధర్మతిథీ వినా ।

పక్షచ్ఛిద్రా ఇతి జ్ఞేయా ఇతి ॥ తాశ్చ నవమీం చ విహాయ శేషా స్తిథయో బాలాన్నభోజనే శుభదాః ॥

తథా చ నారదః :—

పక్షయోరుభయోరుక్తం కృష్ణే చాన్త్యత్రికం వినా।
ఓజాశ్చ తిథయశ్శ్రేష్ఠా నవమీపర్వవర్జితాః ॥
యుగ్మేషు దశమీ ప్రోక్తా ద్వితీయా చాన్నభోజనే॥

వసిష్ఠశ్చాహ :—

విష్టిం చ నవమీం చైవ పక్షచ్ఛిద్రాం తథైవ చ।
వర్జయేత్సర్వ యత్నేన భుక్తిమాన్యోజనద్వయే ॥

పక్షచ్ఛిద్రాపవాదమాహ నారదః :—

వర్జితాస్వపి భోక్తవ్యం చన్ద్రే మిత్రనవాంశగే । ఇతి ॥

అథ వారాదయో విధీయన్తే.

వారాంశకాశ్చ గురుశుక్రశశీన్దుజానాం
మేషాలిమీనరహితాని శుభాని భాని।
భుక్తౌ శిశోశ్శుభకరాః పరిహృత్య సౌమ్యం
భౌమం సితం నవమనైధనసప్తమేషు॥

అత్ర శశీత్యనేన కృష్ణపక్షా న్త్యత్ర్యంశవ్యతిరిక్తే కాలే చన్ద్రవార ఉచ్యతే అన్యస్మిన్కాలే తస్య నిషిద్ధత్వాత్ ॥

తథా చ నారదః :—

బుధశుక్రగురూణాం తు వారా బాలాశనే శుభాః ।
చన్ద్రవారం ప్రశంసన్తి కృష్ణే చాన్త్యత్రికం వినా ॥
అర్కాఙ్గారకమన్దానాం వారాశ్చాపి శుభప్రదాః ।
యదా వారాధిపస్తిష్ఠేత్ స్వోచ్చమిత్రగృహే తథా ॥
గురుణా బలినా వాఽపి వీక్షితశ్చ బలాన్వితః ।

వసిష్ఠశ్చ :—

జీవసౌమ్యసితానాం తు ద్రేక్కాణదివసాంశకాః ॥
బాలాన్నప్రాశనే శస్తా న చన్ద్రార్కార్కజాసృజామ్ ।
ఇతి ॥ అసృక్ భౌమః ॥

నృసింహః ;—

మేషాళిమీనా వర్జ్యాస్స్యుస్తథైవాధోముఖాని చ ।

అధోముఖానీతి సూర్యాధిష్ఠితరాశయ ఉచ్యన్తే :—

తథా చ సఙ్గ్రహే :—సూర్యాధిష్ఠితరాశ్యుపక్రమతయాఽధస్తి-
ర్యగూర్ధ్వాననా ఇతి ॥

అథ లగ్న గోచరమాహ భుక్త్వావిత్యాదినా :—

పూర్వశ్లోకే దశమే విశుద్ధే ఇత్యనేన లగ్నాన్నవమాష్టమసప్త-
మేషు క్రమేణ స్థితం బుధం భౌమం సితం చ వర్జయిత్వా శేషా-
శ్శుభదా భవన్తి ॥

తథా చాహ బృహస్పతిః :—

శుక్రారజ్ఞాః క్రమాద్యాతాస్సప్తమాష్టమధర్మభే ।
భోజ్యభోక్త్రోర్నవే త్వేతే సర్వథా మరణప్రదాః ॥
అనుక్తేఽపి చ యస్థానే స్థితో జీవబలో గ్రహః ।
మిత్రదృష్టస్స్వవర్గే వా స్వతుఙ్గే వాఽతిశోభనః ॥

దశమే విశుద్ధ ఇతి సర్వగ్రహరహిత ఇత్యర్థః ॥

తథోక్తమర్ణవే :—

దశమస్థాన్ గ్రహాన్ సర్వాన్ వర్జయేన్మతిమాన్నరః ।
అన్నప్రాశనకృత్యేషు మృత్యుక్లేశభయావహాన్ ॥

ముహూర్తసఙ్గ్రహే :—

బుధశుక్రేనజీవాస్స్యుర్వ్యయలగ్నాయకేన్ద్రగాః ।

శుభాంశే శీతగుభర్తుర్దద్యురాయుశ్శ్రియం శుభామితి ॥

ఇనస్సూర్యః। అథైకేన శ్లోకేనాష్టమలగ్ననిషిద్ధకర్మాణ్యాహ—

నిధనభవనలగ్నే భోజనం పౌష్టికాని
క్షితిపతికులసేవాం సామ్పరాయప్రయోగమ్ ।
రథతురగగజేన్ద్రారోహణం శస్త్రశిక్షాం
అపి శుభకరమన్యద్వర్జయేజ్జీవితార్థీ ॥

నిధనభవనలగ్నం స్వలగ్నాదష్టమలగ్నం తస్య మృత్యురితి నామ ॥ తత్తు వధనక్షత్రవత్ స్వభావాదేవ మృత్యుకృద్భవతి । తస్మాద్భోజనాదీని శస్త్రశిక్షాన్తాని కర్మాణి అష్టమరాశౌ జీవితార్థీ పురుషో వర్జయేత్ । అన్యదపి శుభకరం కర్మ తత్ర వర్జయేదిత్యభిప్రాయః ॥

కారికా :—

అథ పుణ్యేఽహ్ని షష్ఠే తు మాసేఽన్నప్రాశనం భవేత్
కృత్వాఽఽభ్యుదయికం శ్రాద్ధం దధిమధ్వాజ్యసంయుతమ్।
అన్నం తం ప్రాశయేదన్నపత ఇత్యాదిమన్త్రతః ।
ఆజతైత్తిరమాంసానాం ప్రాశనం కామయోగతః ॥
అమన్త్రకమిదం కుర్యాత్ప్రాశనం యోషితామితి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్:—షష్ఠే మాస్యన్నప్రాశనమ్। ఆజమన్నాద్యకామః । తైత్తిరం బ్రహ్మవర్చసకామః । ఘృతౌదనం తేజస్కామః । దధిమధుఘృతమిశ్రమన్నం ప్రాశయేత్ ॥ "అన్నపతేఽన్నస్య నో దేహ్యనమీవస్య శుష్మిణః । ప్రప్రదాతారం తారిష ఊర్జం నో ధేహి ద్విపదే చతుష్పదే" ॥ ఇతి ఆవృతైవ కుమార్యై ॥

అస్యార్థః :—జన్మప్రభృతి షష్ఠే మాసే । న గర్భ—

ప్రభృతి । జాతాధికారాత్ । తత్రాన్నప్రాశనం నామ కర్మ కార్యమ్ ॥ అజస్యేదమాజమ్ । తైత్తిరసాహచర్యాన్మాంసస్యాత్ర గ్రహణమ్ । న క్షీరదధిఘృతానామ్ । తిత్తిరేరిదం తైత్తిరమ్ । ఆజతైత్తిరయోర్వ్యఞ్జనత్వేనోపదేశో నాన్నత్వేన । తథా లోకప్రసిద్ధత్వాత్ । తేనాన్నమపి సిద్ధమ్ ॥ ఘృతసంస్కృత ఓదనో ఘృతౌదనః । కుతః ? ఓదనగ్రహణాత్ । యది హి ఘృతమిశ్రోఽభిప్రేతః స్యాత్ , ఘృతం తేజస్కామః ' ఇత్యేవావక్ష్యత్ । తతశ్చ పూర్వవద్వ్యఞ్జనత్వేనాన్నమపి సిద్ధ్యత్యేవ । శృతే నేదీయసి ఘృతసేకే కృతే ఘృతసంస్కృతో భవతి । న తు ఘృతే శ్రపణమ్ । విక్లేదానుపపత్తేః । అకామసంయోగేన దధ్యాదిమిశ్రమన్నం ప్రాశయేత్ ॥ , అన్నపతేఽన్నస్య నః ' ఇతి మన్త్రేణ ॥ అయం మన్త్రస్సర్వప్రాశనేష్వపి భవతి । కుతః ? ప్రాశనసహితత్వాన్మన్త్రస్య, ప్రాశయేదిత్యస్య చ సర్వశేషత్వాత్ । ఆజం ప్రాశయేదిత్యాది । కుమార్యాస్త్వమన్త్రకమన్నప్రాశనం కార్యమిత్యర్థ ఇతి ॥

అత్ర స్మృతిరూపేణాహాచార్యః :—

షష్ఠేఽన్నప్రాశనం ప్రోక్తం సమే మాస్యుత్తరేఽథవా ।
ప్రాగ్వా చతుర్థే తస్మాత్తత్ ప్రాగాపన్నో న సంచరేత్ ॥
తస్మింశ్చ దధిమధ్వాజ్యమిశ్రమన్నం తు మన్త్రవిత్ ।
స్వమలప్రాశనాచ్ఛుద్ధ్యై ప్రాశయేదాయుషే పితా ।
జాతకృత్యాది చూడాన్తం స్త్రీణాం కార్యమమన్త్రకమ్ ।
హుతకృత్యం తు పుంవత్స్యాత్ స్త్రీణాంచూడాకృతావపి

మార్కణ్డేయస్తు :—

దేవతాపురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సఙ్గగతస్య చ ।
అలఙ్కృతస్య దాతవ్యమన్నపాత్రే చ కాఞ్చనే ॥
కృతప్రాశమథోత్సఙ్గాత్ ధాత్రీ బాలం సముత్సృజేత్ ॥ ఇతి

అత్ర భగవాన్ :—

జన్మప్రభృతి షష్ఠే స్యాత్ మాసేఽన్నప్రాశనం శిశోః ।
ప్రశస్తేఽహని మాహూర్తే విహితే శోభనేఽపి చ ॥
ముహూర్తే బ్రాహ్మణానన్నదానాద్యైః పరిపూజ్య చ ।
పుణ్యాహం వాచయిత్వా తైర్గన్ధపుష్పాద్యలఙ్కృతైః ॥
ఉపవేశ్యాసనే శుద్ధే ప్రాఙ్ముఖం బాలమన్తికే ।
అఙ్కే వా దధిమధ్వాజ్యమిశ్రమన్నం సుసంస్కృతమ్ ॥
మన్త్రేణాన్నపతేఽన్నస్యేత్యాదినా ప్రాశయేత్సకృత్ ।
యథేష్టం ప్రాశయేత్పశ్చాచ్ఛోధయేత్తన్ముఖం శిశోః ॥
ఇదం కర్మ కుమార్యాశ్చ సర్వం కార్యమమన్త్రకమ్ ।

అత్ర హోమపక్షే తత్క్రమం స ఏవాహ :—

హోమపక్షాశ్రయేఽత్రాపి జాతకర్మవదాచరేత్ ।
వృద్ధిశ్రాద్ధం తు పూర్వేద్యుస్తస్మిన్ పక్షే సమాచరేత్ ॥
ఉత్తరేద్యుస్తు బధ్నీత కౌతుకం చ యథావిధి ॥
హోమోపదేశో యత్రాస్తి న తు మన్త్రోపదేశనమ్ ॥
తత్రానాదేశహోమాస్స్యురితి సూత్రకృతో మతమ్ ।
తత్ర జాతక్రియా నామ కర్మాన్నప్రాశనాదిషు ॥
హోమస్యాపి విధానేన హ్యనాదేశాహుతిర్భవేదితి ॥

అథ జీవికాపరీక్షా.

జన్తూనాం జీవికాస్సన్తి బహుధా జన్మకర్మజాః ।

త్వన్నామసంస్మృతిభూర్యాన్నృసింహ మమ జీవికా ॥

అన్నప్రాశనానన్తరం జీవికాపరీక్షా మార్కణ్డేయేన దర్శితా —

అగ్రతోఽథ క్రపవిన్యస్య శిల్పభాణ్డాని సర్వశః ।
శస్త్రాణి చైవ వస్త్రాణి తతః పశ్యేత్తు లక్షణమ్ ॥
ప్రథమం యత్ స్పృశేద్బాలః తతో భాణ్డం స్వయం తదా ।
జీవికా తస్య బాలస్య తేనైవ చ భవిష్యతి ॥ ఇతి ॥

కుమారస్యాన్నప్రాశనే అయం మన్త్రార్థః :—

అన్నపతేఽన్నస్య నో దేహీతి ॥ అస్యార్థః! హే అన్నపతే । అన్నాధిష్ఠాతదేవ ! అన్నస్య కర్మణి షష్ఠీ । అన్నం నః అస్మభ్యం దేహి కీదృశమన్నం అనమీవస్య ఆరోగ్యకరణస్య శుష్మిణః శుష్మిన్నితి బాలనాను తత్కారణస్య తద్వతః ఉభయత్రాపి కర్మణి షష్ఠీ । ఏవంభూతమన్నం చ తత్ప్రదాతారం మాం చ ప్రతారిషః । ప్రకర్షేణ వర్ధయ । కిం చ—నోఽస్మాకం సమ్బన్ధినో ద్విపదే చతుష్పదే ఊర్జమన్నం బలం వా ధేహి ॥ ఇతి ॥

అథాన్నప్రాశనప్రయోగః

పూర్వోక్తానుకూలతిథ్యాదౌ యజమానో భార్యాపుత్రాదిభిస్సహ మఙ్గళస్నాతో దేశకాలౌ కథయిత్వా, మమ కుమారస్య మాతృగర్భమలక్షాళనశుద్ధ్యన్నాద్యబ్రహ్మవర్చసతేజఇన్ద్రియాయుర్లక్షణఫలసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం అన్నప్రాశనాఖ్యం కర్మ కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య, తదఙ్గస్వస్తివాచనాభ్యుదయికే పూర్వోక్తవత్కృత్వా, శిశోః కౌతుకబన్ధం కృత్వా, జాతకర్మవల్లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, అనాదేశదేవతాభ్యో హుత్వా, పూజోపహారాదిభిరభ్యర్చితస్యాభీష్టదైవతస్య పురత-

శ్శుభవస్త్రోపరి స్థితమాతురుత్సఙ్గే ప్రాఙ్ముఖముపవిష్టస్య శిశోః ప్రథమాన్నప్రాశనం కారయేత్ ॥ తత్రాయం క్రమః దధిమధుఘృతక్షీరమిశ్రమన్నం కాఞ్చనపాత్రే నిక్షిప్య :—

అన్నపత ఇత్యస్య నలకూబరోఽన్నపతిర్బృహతీ:—

„అన్నప॒తేఽన్నస్య నో దేహ్యనమీ॒వస్య శు॒ష్మిణః । ప్రప్రదా॒తారం తారిష॒ ఊర్జం నో ధేహి ద్వి॒పదే॒ చతుష్పదే" ॥

ఇతి మన్త్రేణ ప్రథమకబళం ప్రాశయిత్వా, పునస్తూష్ణీం యథేష్టం భోజయిత్వా, ముఖం ప్రక్షాళ్య, పూర్వోక్తజీవికాం పరీక్ష్య, స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య, కర్మాన్తే కర్తవ్యస్వస్తివాచనం పూర్వవత్కృత్వా, యథాశక్తి బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా, తేభ్యో దక్షిణాం దత్వా, ఆశిషో వాచయిత్వా, స్వయమపి బన్ధుభిస్సహ భుఞ్జీత । కుమార్యాశ్చైతత్ప్రాశనం మన్త్రవర్జం సర్వం కుర్యాత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
అన్నప్రాశనప్రకరణమ్.

—:O:—

—: అథ శిశురక్షావిధిరుచ్యతే :—

జగద్రక్షాదృఢప్రజ్ఞ రక్షాముం విజనం జనమ్ ।
లక్ష్మీనృసింహ సత్పక్షపీక్షావిక్షిప్తకణ్టకమ్ ॥

కపిలసంహితాయామ్ :—

శిశుసంరక్షణార్థాయ భూతగ్రహనివారిణీమ్ ।
రక్షాం సన్ధ్యాసు కుర్వీత నిమ్బసర్షపగృఞ్జనైః ॥

ఫలీకరణమిశ్రైశ్చ కరఞ్జైరనలే కృతామ్ ।
వాచా ద్వారప్రవేశేషు బాలగ్రహవిముక్తయే ॥
వాసుదేవో జగన్నాథః పూతనాభఞ్జనో హరిః ।
రక్షతు త్వరితో బాలం ముఞ్చముఞ్చ కుమారకమ్ ॥
కృష్ణ రక్ష శిశుం శశ్వత్ మధుకైటభమర్దన ।
ప్రాతస్సఙ్గవమధ్యాహ్నసాయాహ్నేషు చ సన్ధ్యయోః ॥
మహానిశి సదా రక్ష కంసారిష్టనిషూదన ।
యక్షరక్షఃపిశాచాంశ్చ గ్రహాన్మాతృగ్రహానపి ॥
బాలగ్రహాన్ విశేషేణ ఛిన్ధిఛిన్ధి మహాభయాత్ ।
త్రాహిత్రాహి హరే నిత్యం త్వద్రక్షాభూషితం శిశుమ్ ।
ఇతి భస్మాభిమన్త్ర్యైవ భూషయేత్తేన భస్మనా ॥
శిశోర్లలాటాద్యఙ్గేషు రక్షాం కుర్యాద్యథావిధి ।
మన్త్రసంరక్షణాదేవ శిశుస్సంవర్ధతేఽన్వహమితి ॥

అథ యది బాలకస్య ప్రమాదాద్భువి పతనాదిభీతిరుపజాయతే:—తదా పార్థివం రజః పరిగృహ్య శిశోశ్శిరః ప్రదక్షిణమావర్త్య, 'విష్ణుస్తే పూర్వతః పాతు' ఇత్యాదిమన్త్రై రక్షాం కుర్యాత్। ఏష రక్షావిధిః శకటభఞ్జనే నన్దగోపేన భీతోఽయం శిశురితి బుద్ధ్యా యదునన్దనస్య కృష్ణస్య కృతః ॥

తథా చ హరివంశే:—

నన్దోఽఙ్కమేనమారోప్య భూరేణుం పరిగృహ్య చ ।
శిరఃప్రదక్షిణం కుర్వన్ మన్త్రమేవం జజాప హ ॥

విష్ణుస్తే పూర్వతః పాతు రుద్రో రక్షతు దక్షిణమ్ ।
బ్రహ్మా తు పశ్చిమం పాయాచ్చన్ద్రో రక్షత్వథోత్తరమ్ ॥

ఉపవిష్టం తథా సూర్యః పాయాచ్చాధశ్చ వాసుకిః ।
పాయాదూర్ధ్వమధో వత్సం శిష్టాః కాష్ఠాస్సమీరణః ॥
స్వస్తిం కరోతు భగవాన్ పినాకీ వృషభధ్వజః ।
గాత్రౌ రక్షన్తు సర్వత్ర భూమా పాతు సదాశివః ॥
ఏవముచ్చార్య నన్దస్తు కృష్ణం పస్పర్శ సర్వతః ।
ఏష మన్త్రో హి బాలానాం రక్షాయై పరికల్పితః ॥ ఇతి.

—: అథ బాలస్య దన్తసంఘర్షణదోషపరిహార ఉచ్యతే :—

మార్కణ్డేయపురాణే :—

దన్తాకృష్టిః ప్రసూతానాం బాలానాం దర్శనస్థితః ।
కరోతి సంఘర్షమితి చికీర్షుర్దుస్సహాగమమ్ ॥

దుస్సహ ఇత్యలక్ష్మీమృత్యోః పుత్రః । తత్ప్రేరితో దన్తాకృష్టిః ॥

తస్యోపశమనం కార్యం సుప్తస్య సితసర్షపైః ।
శయనస్యోపరిక్షిప్తైర్గాషైశ్చ దశనోపరి ॥
సువర్చలౌషధిస్నానాత్తథా సచ్ఛాస్త్రకీర్తనాత్ ।
ఉష్ట్రకణ్టకఖడ్గాస్థిక్షౌమవస్త్రావధారణాదితి ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
శిశురక్షాదన్తఘర్షణపరిహారప్రకరణమ్.

—:౦:—

—: అథాబ్దపూర్తిశాన్తిః :—

అబ్దపూర్తిపరికీర్తితకర్మ
బాలవేషధృగయం సదయ త్వమ్ ।
శ్రీనృసింహ జగతోఽనుగతార్తిం
కీర్తిభూషణ సహర్షమహర్షిః ॥

అపి చ :—సర్వతశ్శ్రీశ విత్రాసస్త్రావిష్కృతసద్రస ।
సద్రసప్రభుతావాస సవాసన్తః పితవర్ణస ॥

అయమష్టదళపద్మబన్ధశ్లోకః ॥

అథ ప్రాప్తవర్షస్య శిశోరబ్దపూర్తిరభిధీయతే :—

శ్రీధరీయె :—వర్షాన్తజన్మదివసె రవిమాసశుద్ధె
సంస్నాప్య శాన్తికరకర్మ చిరాయ కృత్వా ।
ఆబధ్య హేమకటిసూత్రమథానుకూలె
లగ్నే శిశోర్నవతరామ్బరయోగమాహుః ॥

అస్యార్థః :—సౌరవర్షాన్తే జన్మదివసే బాలం సంస్నాప్య, ఆయుర్వృద్ధికరం కర్మ ప్రభాతం కృత్వా, హేమమయ కటి-సూత్ర నవతరామ్బరధారణం కారయితవ్యమ్ ॥

తథోక్తం విధిరత్నే :—

అబ్దేన సౌరేణ శిశోస్సమాన్తె
బాలం తు సంస్నాప్య చ జన్మధిష్ణ్యే ।
కృత్వాఽఽయుషో వృద్ధికరం చ కర్మ
తం ధారయేచ్ఛాన్తిసువర్ణసూత్రమ్ ॥

నృసింహశ్చాహ :—

సౌరేణాద్యబ్దజన్మర్క్షే శిశుం సంస్నాప్య శాస్త్రతః ।
ఆబధ్య హేమసూత్రం తు రాశ్యాదావనుకూలకే ॥
నవక్షౌమామ్బరాదీని యథాఽర్హం ధారయేత్తదా ।
హస్తాదిభూతనక్షత్రాణ్యజాదిత్యోత్తరాణి చ ॥
వసుః పౌష్ణాదితీ పుష్యవర్జితాని శుభాని తు ।
రిక్తాపర్వాష్టమీశ్చైవ కృష్ణే చాన్త్యత్రికం వినా ॥

శకున్యాదీని విష్టిం చ వర్జ్యా యోగాశ్శుభేతరాః ।
శుభానాం వారవర్గాశ్చ రాశయశ్చ ధనుర్వినా ॥
శ్రేష్ఠా నేష్టాస్తథా శేషా మకరో మధ్యమో భవేత్ ।
లగ్నే సర్వే శుభాశ్శ్రేష్ఠా స్తథా కేన్ద్రత్రికోణయోః ॥
చన్ద్రశ్శుభప్రదో జ్ఞేయో ద్వాదశాష్టమభాద్వినా ।
పాపాస్త్రిలాభషష్ఠస్థాశ్శుభా వస్త్రస్య ధారణే ॥
ఉచ్చమిత్రస్వవర్గేషు శుభే కేన్ద్రత్రికోణగే ।
వస్త్రవాహనశస్త్రాదిభూషణాని సుసమ్పదః ॥
సద్గుణస్థే నిశానాథే కుర్యాత్తచ్ఛోభనే దినే ।
నద్యాదిగమనే చైవ తథా దేవాదిదర్శనే ॥
శిశోర్లీలాది చాన్యత్తు వస్త్రధారణవద్భవేత్ ॥ ఇతి.

న కేవలం ఆదిశ్లోకార్ధేన ప్రథమాబ్దపూర్తివిధిరేవోక్తః, కిన్తు-ప్రత్యబ్దమేవ అనుష్ఠేయో వర్షాన్తనక్షత్రవిధిరపి దర్శితః ।

తథాఽఽహ గర్గః :—

యస్మిన్దినే సవితరి తన్నక్షత్రదినం భవేత్ ।
ప్రత్యబ్దాన్తే చ నక్షత్రే విధిం వక్ష్యే నృణాం పరమ్ ॥
తేనాయుర్వర్ధతే నిత్యం బలం తేజస్సుఖం తథా ।
పూర్వం జన్మదినాద్రాత్రౌ కృత్వా కౌతుకబన్ధనమ్ ॥
కృత్వా శాన్త్యుదకం చైవ ప్రాశయేచ్చాభిషేచయేత్ ।
గ్రహశాన్తిం సమాప్యైవం నక్షత్రాదిషు పూజనమితి ॥

ఆదిత్యపురాణే :—

సర్వైస్స్వజన్మదివసే స్నాతైర్మఙ్గళవారిభిః ।
గురుదేవాగ్నివిప్రాశ్చ పూజనీయాః ప్రయత్నతః ॥

స్వనక్షత్రం చ పితరః తథా దేవః ప్రజాపతిః ।
ప్రతిసంవత్సరం యత్నాత్కర్తవ్యశ్చ మహోత్సవ ఇతి ॥

బ్రహ్మపురాణె బృహస్పతిరిన్ద్రమాహ :—

ప్రతిసంవత్సరాన్త్యర్క్షే వక్ష్యే నృణాం విధిం పరమ్ ।
పూర్వాహ్ణే చైవ జన్మర్క్షే స్నాత్వా నద్యాం సురోత్తమ ॥
మధ్వాజ్యదధిసంయుక్తదూర్వా మృత్యుంజయేన తు ।
జుహుయాచ్చ సహస్రం వా అష్టావింశతిమాహుతీః ॥
తతోఽపరాహ్ణే సమ్ప్రాప్తే కృత్వా కౌతుకమఙ్గళమ్ ।
గ్రహపూజాం ప్రకుర్వీత నక్షత్రాధిపపూజనమ్ ॥
ఆయుష్యహోమం కృత్వాఽథ శ్రోత్రియానథ భోజయేత్ ।
దత్వా గోభూహిరణ్యాది తథా స్వర్ణాదినిర్మితమ్ ॥
బధ్వాఽథ కటిసూత్రం చ వస్త్రం చ పరిధాపయేత్ । ఇతి

సాయణీయే :—

ఆబధ్య కటిసూత్రం చ వాసస్సఙ్గృహ్య నూతనమ్ ।
దూర్వాఙ్కురైస్తథాఽఽజ్యేన చరుణాఽపి పినాకినమ్ ।
ఆయుష్యహోమం కృత్వా చ తర్పయేత్పితృదేవతాః॥ ఇతి

అత్ర కటిసూత్రబన్ధనం గృహస్థవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । గృహస్థస్య నిషేధదర్శనాత్ । తదాహ గృహస్థధర్మప్రకరణె ఆశ్వలాయనాచార్యః :—

యత్కించిత్కురుతే కర్మ వైదికం వాఽథ తాన్త్రికమ్ ।
కటిబన్ధేన సంయుక్తస్తత్సర్వం నిష్ఫలం భవేత్ ॥
రౌప్యకార్పాసికక్షౌమపట్టసూత్రకృతాం చ వా ।
వర్జయేత్కర్మకాలేషు కాఞ్చీం విప్రో విశేషతః ॥ ఇతి॥

ఏవం చ సతి బ్రహ్మచారిణోఽపి కటిసూత్రనిషేధః ప్రసజ్యేత, తస్య కర్మార్హతయా విద్యమానత్వాత్ నాయం దోషః ॥

కౌపీనాచ్ఛాదనార్థాయ మౌఞ్జీం కార్పాసకీం ద్విజః ।
సమ్భవే త్రివృతాం తావద్వాససీ వాఽహతేఽపి చ ॥

ఇతి తేనైవాచార్యేణోపనయనప్రకరణే సూక్తత్వాత్ । కార్పాసకీం మౌఞ్జీం కార్పాసకీం రజ్జుమిత్యర్థః ॥ తేనైవ గృహ్యే మేఖలాయాః పృథగుపాదానాత్ ॥

అత్రోక్తం ఆయుష్యచరుహోమవిధానమాహ :—

శౌనకః :—

ఆయుష్యహోమం వక్ష్యామి శౌనకోఽహం ద్విజన్మనామ్ ।
కుర్యాత్త్రిజన్మనక్షత్రే విషువే సఙ్క్రమే తథా ॥
పౌర్ణమాస్యామమావాస్యాం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః ।
స్నాతశ్శుక్లామ్బరధరశ్శుక్లమాల్యానులేపనః ॥
అలఙ్కృతస్స్వస్తివాచా అన్నం దద్యాద్ద్విజాతయే ।
అథాజ్యభాగపర్యన్తం కృత్వోపాలేపనాదికమ్ ॥
ఘృతాన్నం జుహుయాత్సమ్యగవదానస్య సమ్పదా ।
ఆ నో భద్రాః క్రతవ ఇత్యృచాం దశకేన చ ॥
ఇమం స్తోమమర్హత ఇత్యృచాం షోడశకేన చ ।
ఏకర్చా జాతవేదస్యా హుత్వా స్విష్టకృతం తతః ॥
హోమశేషం సమాప్యాథ బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తతః ।
స్వస్తి వాచ్య ద్విజాగ్ర్యేభ్యస్తేభ్యోఽర్థానుం దద్యాచ్చ దక్షిణామ్

—: ఇత్యాయుష్యహోమః :—

———:O:———

—: అథ వర్షవృద్ధివిధిరుక్తస్సఙ్గ్రహే :—

జన్మమాసస్య జన్మాహే జన్మవారేన్దుసంయుతే ।
తదలాభే ఋక్షమాత్రే కుర్యాద్వర్షవివర్ధనమ్ ॥

అన్యచ్చ :—

తిథినక్షత్రయోగే స్యాత్ప్రాప్తే నక్షత్రమాత్రకే ।
అభిషేకదినే రాజ్ఞో వర్షవృద్ధిః ప్రశస్యతే ॥
అన్యేషాం జన్మనక్షత్రే క్షీణాయుస్త్వన్యథా భవేత్ ।
ప్రత్యబ్దం జన్మదివసే వర్షవృద్ధ్యభిషేచనమ్ ॥
వర్ధయిత్వాఽథ వా కుర్యాజ్జన్మమాసే శుభే దినే ।
వర్షవృద్ధ్యభిషేకాది కర్తవ్యమధికే న తు ॥

అధికే మలిమ్లుచే న కర్తవ్యమిత్యర్థః ॥

కృతనిత్యక్రియో విద్వాన్ నవశుక్లామ్బరాన్వితః ।
సన్నిధౌ విష్ణుదేవస్య లిప్తే గోమయవారిణా ॥
పుణ్యాహం వాచయిత్వా తు గురుమిత్రద్విజోత్తమైః ।
మాఙ్గల్యద్రవ్యసమ్భారసంభృతాభినవం ఘటమ్ ॥
వక్రబిమ్బసమాకారం సత్సూత్రైః పరివేష్టితమ్ ।
సరత్నమాలికామ్భోభిః పూరితం సితచన్దనైః ॥
సుతణ్డులైస్థిరీభూతం చూతపల్లవవస్త్రకమ్ ।
రాజతీం ప్రతిమాం తత్ర మార్కణ్డేయమహామునేః ॥
అథవా పిష్టపీఠే తు పైష్టికీం ప్రతిమాం తతః ।
స్థాపయేత్ప్రణవేనైవ యజేత్కుమ్భే జలాధిపమ్ ॥
వరుణం హంసపృష్ఠస్థం దక్షిణేనాభయప్రదమ్ ।
వామేన నాగపాశం తు ధారయన్తం సురూపిణమ్ ॥
మౌళికం చ మహాకాయం చిన్తయేత్తమపాం పతిమ్ ।

ఏవం సంచిన్త్య వరుణం సూక్తైర్వరుణవాచకైః ।
సితచన్దనపుష్పైశ్చ ధూపదీపనివేదనైః ।
రాజతాష్టదళైః పద్మైః కర్ణికామధ్యసంస్థితమ్ ॥
సౌమ్యం కుశాసనాసీనం కుణ్డికాజపమాలినమ్ ।
సౌమ్యం సోమకులోద్భూతం సోమం సంచిన్తయేచ్ఛుభమ్॥
పద్మినీపత్రసఙ్కాశం వాయవ్యే గణనాయకమ్ ।
గ్రహాసీశదళాగ్రే తు క్షేత్రపం వహ్నిదిగ్దళే ॥
మృత్యుంజయం స్వమన్త్రేణ నైఋత్యదళమధ్యకే ।
పూర్వాదౌ సప్తసప్తైవ కృత్తికాద్యాస్తు తారకాః ॥

ఉత్తరాషాఢాఽనన్తరమభిజిత్

త్రీంస్త్రీంస్తథా తతో రాశీన్ స్వనామ్నాతు సమర్చయేత్
తథేతి నక్షత్రవత్ ప్రాగాదౌ పూజయేదిత్యర్థః ॥
మేషం ధనుర్ధరం సింహం పూర్వతో యామ్యగోచరే ॥
మకరం వృషభం కన్యాం పశ్చిమే మిథునం ఘటమ్ ॥
తులాధరముత్తరస్యామళిం మీనం చ కర్కటమ్ ।
షష్ఠ్యాదీనర్చయద్బాహ్యే పూర్వాదిషు యథాక్రమమ్ ।
షష్ఠీం సమ్పూజయేద్యత్నాత్ సాఙ్గాం సపరివారకామ్ ।
వస్త్రైరాభరణైర్దివ్యైః పుష్పాద్యైశ్చ మనోరమైః ॥
ఆయుర్దాత్రీశ్చతస్రశ్చ మాతౄః సమ్పూజయేత్తతః ।

ఆయుర్దాత్ర్యః ఆయుర్దాత్ర్యో దేవతాః తాసాం నామా-
న్యుత్తరత్ర వక్ష్యన్తే ।

మహాభూతాని పఞ్చైవ బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ॥
మనో బుద్ధిరహఙ్కారశ్చన్ద్రాదిత్యౌ చ దేవతాః ॥
అశ్వత్థామాదిసప్తైతాన్ సమ్పూజ్య ప్రార్థయేద్వరమ్ ।

రత్నగర్భసునుజ్జ్వల్య చూతపల్లవశోభిత॥
చన్దనాక్షతపుష్పాఢ్య పూర్ణకుమ్భ నమోఽస్తు తే।
ఆయుఃప్రద మహాభాగ సోమవంశవివర్ధన ॥
మహావ్రత మునిశ్రేష్ఠ మార్కణ్డేయ నమోఽస్తు తే।
మార్కణ్డేయ మహాబాహో సప్తకల్పాన్తజీవిత ॥
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యమస్మాకం వరదో భవ।
నవవర్షాయుషం ప్రాప్య తపసా మహతా పురా ॥
సప్తకల్పం కృతం యేన స ఆయుర్మే ప్రయచ్ఛతు।
ఆయుర్దేహి యశో దేహి శ్రియం దేహి త్వమేవ చ ॥
పుత్రాన్పౌత్రాన్ప్రపౌత్రాంశ్చ దేహి మే గణనాయక।
షష్ఠీదేవి నమస్తుభ్యం సూతికాగృహశాయిని॥
పూజితా పరయాభక్త్యా దీర్ఘమాయుః ప్రయచ్ఛ మే।
ధిషణా వృద్ధమాతా చ గౌరీ చ శకపూతనా ॥
అయుర్దాత్ర్యో భవన్త్వేతా ఆద్యజన్మదినే మమ।
క్షిత్యబ్వాయువియత్తేజో బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ॥
మామేవ హి సదా పాన్తు మార్కణ్డాయుర్భవామ్యహమ్
మనో బుద్ధిరహఙ్కారశ్చన్ద్రాదిత్యౌ తు దేవతాః ॥
మామేవ హి సదా పాన్తు చిరంజీవీ భవామ్యహమ్ ॥
అశ్వత్థామా బలిర్వ్యాసో హనుమాంశ్చ విభీషణః।
కృపః పరశురామశ్చ సప్తైతే చిరజీవినః ॥
సప్తైతాన్ యస్స్మరేన్నిత్యం మార్కణ్డేయమథాష్టమమ్।
జీవేద్వర్షశతం సోఽపి సర్వవ్యాధివివర్జితః ॥
ద్రోణపుత్ర మహాభాగ రుద్రతేజస్సముద్భవ।
భవాయుర్బలదో మే త్వమశ్వత్థామన్నమోఽస్తు తే ॥

దైత్యేన్ద్రకులసమ్భూత బలే దానక్రియారత ।
ప్రపన్నశ్శరణం చ త్వాం దీర్ఘమాయుః ప్రయచ్ఛ మే ॥
నారాయణాంశసమ్భూత సుమాద్య వరదో భవ ।
అఞ్జనాగర్భసమ్భూత కపీన్ద్ర సచివోత్తమ ॥
రామప్రియ నమస్తుభ్యం హనూమన్ రక్ష సర్వదా ।
విభీషణ నమస్తుభ్యం రామపాదాబ్జపూజక ।
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యం దేహి పౌలస్త్యనన్దన ।
జితేన్ద్ర భారతాచార్య సర్వశాస్త్రవిశారద ॥
శరణం త్వాం ప్రపన్నోఽస్మి కృప మాం రక్ష సర్వదా ॥
రేణుకేయ మహావీర్య కార్తవీర్యకులాన్తక ॥
ఆయుః ప్రయచ్ఛ మే రామ జామదగ్న్య నమోఽస్తు తే ।
ఏవం సమ్ప్రార్థ్య భక్త్యా తాన్ ప్రణమేద్దణ్డవత్ క్షితౌ ॥
భూమిం దీపం బలిం దూర్వాం పుష్పం గోరోచనం తథా ।
దర్పణం దధి సిద్ధార్థాన్ ఘృతం చాసాదయేత్క్రమాత్

చకారేణ సువర్ణమన్నం చ సూచితమ్ ॥ తయోరుత్తరత్ర వినియోగదర్శనాత్ । క్రమాదితి వక్ష్యమాణమన్త్రక్రమాదిత్యర్థః ॥

తతో రక్షాం చ రక్షోఘ్నైర్ద్రవ్యైర్మఙ్గళసాధనైః ।
ద్విజాః కుర్వన్తు వేదజ్ఞాః వేదమన్త్రైశ్శుభార్థినః ॥
అగ్నే త్వమితి మన్త్రేణ నానాద్రవ్యసమీక్షణమ్ ।
యుఞ్జన్తీతి చ మన్త్రేణ మూర్ధ్ని రోచనమాలిఖేత్ ॥
తేజోఽసీతి ఘృతేనైవ తస్మిన్నేనాత్మలోచనమ్ ।
దధిక్రావ్ణఋచా దధ్నా లలాటే తిలకం లిఖేత్ ॥
దద్యాచ్ఛిరసి దూర్వాశ్చ కాణ్డాన్మన్త్రేణ మన్త్రితాః ।

ఏతేన రుద్రా వసవే సిద్ధార్థం శిరసి క్షిపేత్ ॥
యాః ఫలినీర్ఋచా సమ్యఙ్నమస్కుర్యాత్ఫలోత్తమమ్ ।
శిరసి ప్రక్షిపేత్పుష్పం శ్రీశ్చ మే మన్త్రమన్త్రితమ్ ॥
ఆకృష్ణేనేతి మన్త్రేణ దర్పణే ముఖదర్శనమ్ ।
జ్యోతిరసీత్యృచా దీపం భూరసీతి భువం స్పృశేత్ ॥
యదాబద్ధమృచా స్వర్ణం నమస్కుర్యాత్ కృతాఞ్జలిః ।
గన్ధవస్త్రమలఙ్కారం గృహ్ణీయాత్తదనన్తరమ్ ॥
దూర్వాం సితాం సితాం నిమ్బరోచనాం వేణురోచనామ్ ।
న్యగ్రోధశృఙ్గసిద్ధార్థాన్ పఞ్చ రత్నాని వై యతః ॥
ఏభిస్సంవత్సరగ్రన్థిబన్ధనం సముదాహృతమ్ ।
గ్రన్థిబన్ధం చ కర్తవ్యం దీర్ఘాయుత్వేతి మన్త్రతః ॥
వర్షవృద్ధేరపూర్వత్వమాశీర్వాదమనన్తరమ్ ।
దేవస్య త్వా సరస్వత్యా అశ్వినా వత్యృచా పరః ॥
ఆయుష్యమితి సూక్తేన నతద్రతూంస్యనన్తరమ్ ।
ఏభిర్మన్త్రైశ్చ సమ్మన్త్ర్య శాన్తిసాగరఖణ్డికామ్ ॥
సదూర్వం సతతం సత్యం దద్యాచ్ఛిరసి సాదరమ్ ః
ఏభీ రక్షాకరైర్మన్త్రైర్జన్మర్క్షే యోఽభిరక్షితః ॥
రక్షోభూతపిశాచేభ్యో భయం తస్య న జాయతే ।
సువర్ణం శతమానం చ గురవే దేయమాదరాత్ ॥

శతమానప్రార్థనా :—

శతమాన శతాయుస్త్వం శతవీర్యశ్శతేన్ద్రియః ।
అతస్త్వాం సమ్ప్రయచ్ఛామి శతమాయుః ప్రయచ్ఛ మే ॥
మృష్టాన్నం భోజయేద్విద్వాన్ గురుస్వజనబాన్ధవాన్ ।
స్నాత్వా జన్మదినేఽశ్రియం పరిహరన్నాప్నోత్యభీష్టాం శ్రియం

మత్స్యాన్నోచయతస్తిలాంశ్చ దదతో దీర్ఘం భవేజ్జీవితమ్,
సక్తూన్ ఖాదతి యస్తు తస్య విపదో యాన్తి ప్రణాశం చిరాత్
భుఙ్క్తే యస్తు తిలామిషం స తు భవేజ్జన్మాన్తరే పణ్డితః ॥
ఏవం సమ్పూజయేద్యస్తు మార్కణ్డేయం మహామునిమ్ ।
జరాసముద్భవం దుఃఖం పిత్తవాతాదిసమ్భవమ్ ।
విజిత్య నియతం కాలమపమృత్యుం సుదారుణమ్ ॥
పరమాయురవాప్నోతి సర్వబాధావివర్జితః । ఇతి ॥

ఇతి వర్షవృద్ధిప్రకరణమ్

—:O:—

—: అథ భవిష్యోత్తరోక్తకుముదాదిపూజా :—

కుముదా మాధవీ గౌరీ రుద్రాణీ పార్వతీ హ్యుమా ।
కాలీ సరస్వతీ చైవ సావిత్రీ బ్రహ్మణః ప్రియా ॥
సతీ సంజ్ఞా తథా మేధా తుష్టిః పుష్టిస్తథైవ చ ।
నృపడిమ్భపరిత్రాణా జీవన్తీ త్యేవ షోడశ ॥
సువాసినీస్తు తత్ప్రీత్యై గన్ధమాల్యైస్తు పూజయేత్ ।
శూర్పేఽపూపైష్షోడశసు భక్ష్యాది ప్రక్షిపేద్బుధః ।
తత్సంఖ్యాకైస్తు శూర్పైస్తు ద్రవ్యాణ్యాచ్ఛాదయేత్తథా ।
తాభ్యస్తత్ప్రీతయే దద్యాత్తాని దద్యాద్యథాక్రమమ్ ॥
ప్రీయన్తాం కుముదాద్యా మే బాలప్రాణవివర్ధనాః ।
బలేన యశసా పుష్ట్యా సహాయుర్వర్ధయన్తు మే ॥
ప్రయచ్ఛన్తు సదాఽఽరోగ్యం సౌఖ్యం సౌభాగ్యమేవ చేతి ॥

అత్ర యోగవిశేషేణ ఫలవిశేష ఉక్తస్సుదీపికాయామ్ :—

జన్మర్క్షయుక్తా యది జన్మమాసే
యస్య ధ్రువం జన్మతిథిర్భవేచ్చ ।

భవన్తి విద్వత్సు సమేషు యావ
త్సుహృత్సు సన్మానసుఖాని తస్య ॥

శాన్తిశ్శుద్ధదీపికాయామ్ :—

కృతాన్తకుజయోర్వారే యస్య జన్మదినం భవేత్ ।
జన్మర్క్షయోగే సమ్ప్రాప్తే విఘ్నస్తస్య పదేపదే ॥

కృతాన్తశ్శనిః । అత్ర జన్మమాసే కర్తవ్యమాహ వ్యాసః :—

యో జన్మమాసే క్షురకర్మ యాత్రాం
కర్ణస్య వేధం కురుతేఽతిమోహాత్ ।
నూనం స రోగీ ధనపుత్రనాశం
ప్రాప్నోతి నూనం వధబన్ధనాని ఇతి ॥

ఇతి కుముదాదిపూజా.

—: అథ వర్షవృద్ధిప్రయోగః :—

వర్షాన్తజన్మదివసే పూర్వాహ్ణేఽభ్యజ్య స్నాత్వా, శు-
క్లామ్బరధరో యథావిభవమలఙ్కృతస్సోత్తరచ్ఛదే భద్రపీఠాసనె
ఉపవిశ్య, స్వస్తివాచనద్రవ్యాణ్యాసాద్య, సుముఖశ్చేత్యాదికము-
క్త్వా, సఙ్కల్పం కుర్యాత్ । తత్రాయం క్రమః—ప్రాణానాయ-
మ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య, మమాబ్దపూర్తిదివసే ఆయురభివృ-
ద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం గ్రహయజ్ఞదూర్వాహోమా-
యుష్యచరుహోమమార్కణ్డేయాదిపూజాకర్మ కరిష్యమాణః
తదఙ్గమఙ్కురార్పణం కౌతుకబన్ధం చ కర్తుం తదాదౌ శుద్ధి-
వృద్ధ్యభ్యుదయసిద్ధిద్వారా శ్రీగపమేశ్వరప్రీత్యర్థం స్వస్తిపుణ్యాహ-
వాచనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య । పుణ్యాహశేషం సమాప్య అ-
ఙ్కురార్పణం కౌతుకబన్ధం గ్రహయజ్ఞం చ పూర్వోక్తప్రకా-
రేణ కృత్వా, గృహస్యైశానదిగ్భాగే శుద్ధస్థలం గోమయేనోపలి-
ప్య, రఙ్గవల్లికయాఽలఙ్కరణం కారయిత్వా, తత్ర జన్మక్షు-

త్రాధిదేవతాం జన్మనక్షత్రమగ్నిష్వాత్తాదిపితౄన్ ప్రజాపతిం చ తత్తల్లిఙ్గమన్త్రైరుత్తరసంస్థమావాహ్యాసనాద్యుపచారాన్ కృత్వా ఆయుష్యచరుహోమాఙ్గభూతం యథాశక్త్యన్నం బ్రాహ్మణాయ దత్త్వా, ఆచార్యం వృణుయాత్ ।

తత ఆచార్యో దూర్వాహోమాయుష్యచరుహోమౌ తన్త్రేణ కుర్యాత్ । ఉపలేపనాద్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనమూర్తిధ్యానాన్తం కృత్వా, పునః ప్రాణానాయమ్య, దేశకాలౌ కథయిత్వా, సమిద్ద్వయమాదాయ, నక్షత్రే రాశౌ జాతస్య అముకనామధేయస్యాయురభివృద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థమనయోర్దూర్వాహోమాయుష్యచరుహోమయోర్దేవతాపరిగ్రహార్థమన్వాధానం కరిష్య ఇత్యాది చక్షుషీ ఆజ్యేనేత్యన్తముక్త్వా, ప్రధానదేవతాం మృత్యుంజయమష్టోత్తరసహస్రాష్టోత్తరశతాష్టావింశత్యన్యతమసంఖ్యాకత్ర్యమ్బకమన్త్రేణ దధిమధుఘృతాక్తదూర్వాద్రవ్యేణ । విశ్వాన్దేవాన్ దశవారమగ్నిం షోడశవారం జాతవేదోఽగ్నిమేకవారం చరుద్రవ్యేణ। శేషేణ స్విష్టకృతమిత్యాది సద్యో యక్ష్య ఇత్యన్తముక్త్వా, వ్యాహృత్యా సమిద్ద్వయమగ్న్యాధాయోద్దేశత్యాగౌ కృత్వా, పరిసమూహనాద్యాజ్యే దర్భాగ్రద్వయక్షేపణాన్తం కృత్వా, సిద్ధాన్నమగ్నిసమీపే నిధాయాజ్యేన సహ తదన్నం త్రిః పర్యగ్ని కృత్వా, తదుల్ముకమపాస్యాపస్స్పృష్ట్వాఽఽజ్యోద్వాసనాది స్రువసంమార్జనం కృత్వాఽన్నం పాత్రాన్తరే నిధాయాగ్నావధిశ్రిత్యాభిఘార్యోదగుద్వాస్యాగ్నిజ్యయోర్మధ్యే నీత్వాఽఽజ్యాద్దక్షిణత ఆసాద్య పునరప్యభిఘార్య, అగ్న్యలంకరణాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా, ఆజ్యదధిమధూన్యేకస్మిన్పాత్రే ఆసిచ్య తేనాక్తదూర్వాస్సంకల్పితసంఖ్యయా మృ-

త్యుంజయత్ర్యమ్బకమన్త్రేణ జుహుయాత్ ॥ తత్ర మన్త్రః

త్ర్యమ్బకమిత్యస్య వసిష్ఠో మృత్యుంజయో రుద్రోఽనుష్టుప్ ॥

,, ఓం జూం సః—త్ర్యమ్బకం యజామహే సుగన్ధిం పుష్టివర్ధనమ్। ఉర్వారుకమివ బన్ధనాన్మృత్యోర్ముక్షీయ మాఽమృతాత్స్వాహా। సః జూం ఓమ్ ॥ మృత్యుంజయాయేదం న మమ॥

తత ఆయుష్యచరుహోమం కుర్యాత్ । తత్ర మన్త్రాః—
ఆ నో భద్రా ఇతి దశర్చస్య సూక్తస్య రహూగణో గౌతమో విశ్వేదేవాః । పఞ్చాద్యాస్సప్తమీ చ జగత్యః । షష్ఠీ విరాట్ । అష్టమ్యాద్యాస్తిస్రస్త్రిష్టుభః ॥

ఆ నో భద్రాః క్రతవో యన్తు విశ్వతోఽదబ్ధాసో అపరీతాస ఉద్భిదః । దేవా నో యథా సదమిద్వృధే అసన్నప్రాయువో రక్షితారో దివేదివే స్వాహా । విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్। ఇతి సర్వత్రోద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

దేవానాం భద్రా సుమతి రృజూయతాం దేవానాం రాతిరభి నో నివర్తతామ్ । దేవానాం సఖ్యముప సేదిమా వయం దేవా న ఆయుః ప్రతిరన్తు జీవసే స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమ ॥

తాన్పూర్వయా నివిదా హూమహే వయం భగం మిత్రమదితిం దక్షమస్రిధమ్। అర్యమణం వరుణం సోమమశ్వినా సర-

తీ నస్సుభగా మయస్కరత్స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమ ॥

తన్నో వాతో మయోభు వాతు భేషజం తన్మాతా పృథివీ తత్పితా ద్యౌః। తద్గ్రావాణస్సోమసుతో మయోభువస్తదశ్వినా శృణుతం ధిష్ణ్యా యువం స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

తమీశానం జగతస్తస్థుషస్పతిం ధియం జిన్వమవసే హూమహే వయమ్ । పూషా నో యథా వేదసామసద్వృధే రక్షితా పాయురదబ్ధస్స్వస్తయే స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదమ్ ॥

స్వస్తి న ఇన్ద్రో వృద్ధశ్రవాస్స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః। స్వస్తి నస్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిస్స్వస్తి నో బృహస్పతిర్దధాతు స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమ॥

పృషదశ్వా మరుతః పృశ్నిమాతరశ్శుభం యావానో విదథేషు జగ్మయః । అగ్నిజిహ్వా మనవస్సూరచక్షసో విశ్వే నో దేవా అవసాఽగమన్నిహ స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమ॥

భద్రం కర్ణేభిశ్శృణుయామ దేవా భద్రం పశ్యేమాక్షభిర్యజత్రాః । స్థిరైరఙ్గైస్తుష్టువాంసస్తనూభిర్వ్యశేమ దేవహితం యదాయుస్స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమ ॥

శతమిన్ను శరదో అన్తి దేవా యత్రా నశ్చక్రా జరసం
తనూనామ్ । పుత్రాసో యత్ర పితరో భవన్తి మా నో మధ్యా
రీరిషతాయుర్గన్తోస్స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవెభ్య ఇదం న మమ ॥

అదితిర్ద్యౌరదితిరన్తరిక్షమదితిర్మాతా సపితా సపుత్రః ।
విశ్వేదేవా అదితిః పఞ్చజనా అదితిర్జాతమదితిర్జనిత్వం స్వాహా ॥
విశ్వేభ్యో దేవెభ్య ఇదం న మమ ॥ ఇత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

ఇమం స్తోమమితి షోళశర్చస్య సూక్తస్య ఆఙ్గీరసః కు-
త్సోఽగ్నిరాద్యాశ్చతుర్దశ జగత్యః । అన్త్యే ద్వే త్రిష్టుభౌ ॥
పూర్వార్ధే దేవా భవతు సున్వతో రథ ఇత్యాదయః త్రయః పా-
దా దేవదేవత్యాః । తన్నో మిత్ర ఇత్యర్ధర్చో మిత్రావరుణా-
దితిసిన్ధుపృథివీద్యుదేవత్యోఽగ్నిర్వా ॥

ఇమం స్తోమమర్హతే జాతవేదసే రథమివ సంమహేమా
మనీషయా । భద్రా హి నః ప్రమతిరస్య సంసద్యగ్నే సఖ్యే మా-
రిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

యస్మై త్వమాయజసే ససాధత్యనర్వా క్షేతి దధతే సువీ-
ర్యమ్ । స తూతావ నైనమశ్నోత్యంహతిరగ్నే సఖ్యే మారిషామా
వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

శకేమ త్వా సమిధం సాధయా ధియస్త్వే దేవా హవిరద-
న్త్యాహుతమ్। త్వమాదిత్యాం ఆవహ తాన్హ్యు౧శ్మస్యగ్నే సఖ్యే

మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

భరామేధ్మం కృణవామా హవీంషి తే చితయన్తః పర్వణాపర్వణా వయమ్ । జీవాతవె ప్రతరం సాధయా ధియోఽగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

విశాం గోపా అస్య చరన్తి జన్తవో ద్విపచ్చ యదుత చతుష్పదక్తుభిః । చిత్రః ప్రకేత ఉషసో మహాꣳ అస్యగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

త్వమధ్వర్యురుత హోతాఽసి పూర్వ్యః ప్రశాస్తా పోతా జనుషా పురోహితః । విశ్వా విద్వాꣳ ఆర్త్విజ్యాధీరపుష్యస్యగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

యో విశ్వత స్సుప్రతీకస్సదృఙ్ఙసి దూరె చిత్సన్తళిదివాతిరోచసె । రాత్ర్యాశ్చిదన్ధో అతి దేవపశ్యస్యగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

పూర్వో దేవా భవతు సున్వతో రథోఽస్మాకం శంసో అభ్యస్తు దూఢ్యః । తదా జానీతోత పుష్యతా వచోఽగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

వధైర్దుశ్శంసాం॥ అపదూఢ్యో జహి దూరే వా యే అన్తి వా కేచిదత్రిణః । అథా యజ్ఞాయ గృణతే సుగంకృధ్యగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

యదయుక్థా అరుషా రోహితా రథే వాతజూతా వృషభస్యేవ తే రవః । ఆదిన్వసి వనినో ధూమకేతునాఽగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

అధస్వనాదుత బిభ్యుః పతత్రిణో ద్రప్సా యత్తే యవసాదో వ్యస్థిరన్ । సుగం తత్తే తావకేభ్యో రథేభ్యోఽగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

అయం మిత్రస్య వరుణస్య ధాయసే వయాతాం మరుతాం హేళో అద్భుతః । మృళాసునో భూత్వేషాం మనః పునరగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

దేవో దేవానామసి మిత్రో అద్భుతో వసుర్వసూనామసి చారురధ్వరే । శర్మన్త్స్యామ తవ సప్రథస్తమేఽగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

తత్తే భద్రం యత్సమిద్ధస్స్వే దమే సోమాహుతో జరసే

మృళయత్తమః । దధాసి రత్నం ద్రవిణం చ దాశుషేఽగ్నే సఖ్యే మారిషామా వయం తవ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ

యస్మై త్వం సుద్రవిణో దదాశో నాగాస్త్వమదితే సర్వ-తాతా । యం భద్రేణ శవసా చోదయాసి ప్రజావతా రాధసా తే స్యామ స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమ ॥

స త్వమగ్నే సౌభగత్వస్య విద్వానస్మాకమాయుః ప్రతిరేహ దేవ । తన్నో మిత్రో వరుణో మామహన్తామదితిస్సిన్ధుః పృథివీ ఉత ద్యౌస్స్వాహా । అగ్నయ ఇదం న మమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ।

జాతవేదస ఇత్యస్య మరీచిః కశ్యపో జాతవేదా అగ్ని-స్త్రిష్టుప్ ॥

జాతవేదసే సునవామ సోమమరాతీయతో నిదహాతి వేదః। స నః పర్షదతి దుర్గాణి విశ్వా నావేవ సిన్ధుం దురితాఽత్యగ్ని-స్స్వాహా ॥ అగ్నయ ఇదం న మమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్

ఏభిస్సప్తవింశతిభిర్మన్త్రైరవదానధర్మేణ హుత్వా, తత్తద్దేవతాభ్య ఇదం న మమేత్యుద్దిశ్య త్యక్త్వా స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాపయేత్ ॥

—: ఇతి వర్షవృద్ధిప్రయోగః :—

———:o:———

—: అథ మార్కణ్డేయపూజా :—

తతో యజమానః ఉపలిప్తే రఙ్గవల్లికయాఽనురఞ్జితే వి-
ష్ణుసన్నిహితప్రదేశే ఉపవిశ్య మార్కణ్డేయపూజాం కుర్యాత్ ॥
తత్రాయం క్రమః :— ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య,
మమాబ్దపూర్తిదివసే స్థానసమ్యగ్రూపావాప్తిగ్రహనక్షత్రరాశి-
దిక్పాలక్షేత్రపాలప్రీత్యవిఘ్నసర్వకార్యేష్టార్థసిద్ధ్యపమృత్యు-
జరాపిత్తవాతోద్భవరోగాదిసర్వబాధావివర్జితపరమాయుఃప్రా-
ప్తిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం చన్ద్రసహితమార్కణ్డేయ-
పూజాం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ స్థణ్డిలోపరి నవసూత్రవేష్టితం
దృఢం మృన్మయం రక్తవర్ణం కలశం సమన్త్రం సంస్థాపయేత్
తత్ర మన్త్రః :—

ఆకలశేష్విత్యస్య గాధిపుత్రో విశ్వామిత్రః పవమానసో-
మో గాయత్రీ :—

,, ఆకలశేషు ధావతి శ్యేనో వర్మ విగాహతే । అభి
ద్రోణా కనిక్రదత్ '' ॥

ఇమం మె గఙ్గె ఇత్యస్య మన్త్రస్య సిన్ధుక్షిత్ప్రియమేధో
నదీస్తుతిర్జగతీ ॥

,,ఇమం మె గఙ్గె యమునె సరస్వతి శుతుద్రి స్తోమం సచ-
తాపరుష్ణ్యా । అసిక్న్యా మరుద్వృధే వితస్తయార్జీకీయె శృణు-
హ్యా సుషోమయా'' ॥

అనేన పుణ్యాజలెన పూరయిత్వా, నవసూత్రేణ వస్త్రయు-
గ్మేన చావేష్ట్య ॥

,,ఉద్ధృతాఽసి వరాహేణ కృష్ణేన శతబాహునా । మృ-

త్తికే హన మే పాపం యన్మయా దుష్కృతం కృతమ్'' ॥

ఇతి మన్త్రేణ హయగజవల్మీకహ్రదగోష్ఠరాజద్వార చతు-

ష్పథస్థానమృదో నవ పర్వతధాతూంశ్చ ॥

రువతి భీమ ఇతి మన్త్రస్య వైశ్వామిత్రో రేణుః పవమా-

నసోమో జగతీ :—

,,రువతి భీమో వృషభస్తవిష్యయా శృఙ్గే శిశానో హరిణీవి-

చక్షణః । ఆయోనిం సోమస్సుకృతం నిషీదతి గవ్యయీ త్వగ్భవతి

నిర్ణిగవ్యయీ'' ॥

అనేన న్యగ్రోధాశ్వత్థప్లక్షజమ్బూచూతవృక్షత్వచః ।

ప్రవో యజ్ఞేష్విత్యస్య వసిష్ఠో విశ్వేదేవాస్త్రిష్టుప్ :—

,,ప్రవో యజ్ఞేషు దేవయన్తో అర్చన్ద్యావా నమోభిః పృ-

థివీ ఇషధ్యై । యేషాం బ్రహ్మాణ్యసమాని విప్రా విష్వగ్వియ-

న్తి వనినో న శాఖాః'' ॥ అనేన తేషాం పల్లవాని ॥

తత్సవితుర్విశ్వామిత్రస్సవితా గాయత్రీ :—

,,తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గో దేవస్య ధీమహి । ధియో

యో నః ప్రచోదయాత్'' ॥ అనేన గోమూత్రమ్ ॥

గన్ధద్వారామిత్యస్య మన్త్రస్య ఆనన్దకర్దమశ్రీర్నుష్టుప్ ॥

,, గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్ । ఈ-
శ్వరీం సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రియమ్ " ॥
అనేన గోమయమ్ ॥

ఆప్యాయస్వేతి మన్త్రస్య గౌతమస్సోమో గాయత్రీ ॥

,,ఆప్యాయస్వ సమేతు తే విశ్వతస్సోమ వృష్ణ్యమ్ ।భవా
వాజస్య సఙ్గథే" ॥ అనేన గోక్షీరమ్ ॥

దధిక్రావ్ణ ఇతి మన్త్రస్య వామదేవో దధిక్రావాఽనుష్టుప్।

,,దధిక్రావ్ణో అకారిషం జిష్ణోరశ్వస్య వాజినః । సురభి నో
ముఖా కరత్ప్రిణ ఆయూంషి తారిషత్ " ॥ అనేన దధి ॥

,, ఘృతం మిమిక్షే ఘృతమస్య యోనిర్ఘృతే శ్రితో
ఘృతమ్వస్య ధామ । అనుష్వధమావహ మాదయస్వ స్వాహా-
కృతం వృషభ వక్షి హవ్యమ్ " ॥ అనేన ఘృతమ్ ॥

స హి రత్నానీత్యస్య శ్యావాశ్వస్సవితా గాయత్రీ ॥

,,స హి రత్నాని దాశుషే సువాతి సవితా భగః । తం భాగం
చిత్రమీమహే " ॥ అనేన నవ రత్నాని ॥

యా ఓషధీరితి మన్త్రస్య అథర్వణో భిషగోషధయోఽ-
నుష్టుప్॥

,,యా ఓషధీః పూర్వా జాతా దేవేభ్యస్త్రియుగం పురా।
మనై నుబభ్రూణామహం శతం ధామాని సప్త చ" ॥

అనేన శతౌషధాని ॥

తదభావే దశ మూలాని । తదభావే సువర్ణం వా ॥

గన్ధద్వారామిత్యస్య ఆనన్దకర్దమశ్రీరనుష్టుప్ ॥

"గన్ధద్వారాం దురాధర్షాం నిత్యపుష్టాం కరీషిణీమ్ ।

ఈశ్వరీం సర్వభూతానాం తామిహోపహ్వయే శ్రియమ్" ॥

ఇతి గన్ధమ్ ॥

"ఆయనే తే పరాయణే దూర్వా రోహన్తు పుష్పిణీః ।

హ్రదాశ్చ పుణ్డరీకాణి సముద్రస్య గృహా ఇమే" ॥

అనేన అక్షతాః ॥

పుష్పాణి దద్యాత్ ॥ అష్టదళపద్మాఙ్కితరజతపీఠం, కుశాసనాసీనాం కుణ్డికాజపమాలాధారిణీం రాజతీం మార్కణ్డేయప్రతిమాం చ సమ్పాద్య, కుమ్భోపరి నవవస్త్రమాచ్ఛాద్య తదుపరి రజతపీఠం నిధాయ తదుపరి మార్కణ్డేయప్రతిమాం ప్రణవేన సంస్థాప్య, కుమ్భే వరుణపూజాం కుర్యాత్ ॥ తత్రాయం క్రమః :—

వరుణం హంసపృష్ఠస్థం దక్షిణేనాభయప్రదమ్ ।

వామేన నాగపాశం తు ధారయన్తం సురూపిణమ్ ॥

మానినం మహాకాయమపాం పతిం సంచిన్త్యావాహ్య ॥ నామమన్త్రేణాసనాద్యుపచారాన్కృత్వా వరుణవాచకసూక్తాని జపేత్ । స్వస్వాశక్త్యావన్యేన పాఠయేత్ ॥ తతో రజతపీఠే మధ్యస్థప్రతిమాయాం మార్కణ్డేయమావాహయేత్ ॥

తత్రాయంక్రమః :—

రాజతాష్టదళపద్మే కర్ణికామధ్యే సంస్థితం సోమకులోద్భవం కుశాసనాసీనం కుణ్డికాజపమాలినం మార్కణ్డేయం సంచిన్త్యావాహ్య, దళేషు గణనాయకాదిదేవతాః ప్రణవపూర్వకం చతుర్థీవిభక్త్యన్వితనమోఽన్తైస్తత్తన్నామమన్త్రైరావాహయేత్ ॥

తత్రాయం క్రమః :—

వాయవ్యపద్మదళే — పద్మపత్రసఙ్కాశాయ గణనాయకాయ నమః ॥ ఈశానదళే—ఆదిత్యాయ, చన్ద్రాయ, అఙ్గారకాయ, బుధాయ, బృహస్పతయే, శుక్రాయ, శనైశ్చరాయ, రాహవే, కేతుభ్యో నమః ॥ ఆగ్నేయదళే—క్షేత్రపాలకాయ। నైరృత్యదళే మృత్యుంజయాయ ॥ పూర్వదళే—కృత్తికాభ్యో నమః, రోహిణ్యై, మృగశీర్షాయ, ఆర్ద్రాయై, పునర్వసుభ్యామ్, పుష్యాయ, ఆశ్రేషాభ్యః ॥ దక్షిణదళేమఘాభ్యః, ఫల్గునీభ్యామ్, ఉత్తరఫల్గునీభ్యామ్, హస్తాయ, చిత్రాయై, స్వాత్యై, విశాఖాభ్యామ్॥ పశ్చిమదళే—అనూరాధాభ్యః, జ్యేష్ఠాయై, మూలాయ, పూర్వాషాఢేభ్యః, ఉత్తరాషాఢేభ్యః, అభిజితే, శ్రవణాయ ॥ ఉత్తరదళే—శ్రవిష్ఠాభ్యః, శతభిషజే, పూర్వభాద్రాభ్యః, ఉత్తరభాద్రాభ్యః, రేవత్యై, అశ్వినీభ్యామ్, భరణీభ్యామ్ ॥

పూర్వదళే—మేషాయ, సింహాయ, ధనుషే ॥ దక్షిణదళే—వృషభాయ, కన్యాయై, మకరాయ ॥ పశ్చిమదళే — మిథునాయ, తులాయై, కుమ్భాయ ॥ ఉత్తరదళే—కర్కటకాయ, వృశ్చికాయ, మీనాయ ॥ ఏవమేతా దేవతా ఆవాహ్య ॥ పద్మబాహ్యే — షష్ఠ్యాదిదేవతాస్సాఙ్గాస్సపరివారా ఆవాహయేత్ ॥

తత్రాయం క్రమః :—

ప్రథమతః పూర్వభాగే—షష్ఠీదేవతాయై ॥ ఆగ్నేయే—ధిషణాయై, వృద్ధమాత్రే, గార్గ్యై, శకపూతనాయై ॥ దక్షిణదళే—గార్గ్యై, పద్మాయై, శచ్యై, మేధాయై, సావిత్ర్యై, విజయాయై, జయాయై, దేవసేనాయై, స్వధాయై, స్వాహాయై ॥ నైరృతే—పృథివ్యై, అద్భ్యః, తేజసే, వాయవే, ఆకాశాయ ॥ పశ్చిమే—బ్రహ్మణే, విష్ణవే, మహేశ్వరాయ ॥ వాయవ్యే—మనసే, బుద్ధయే, అహఙ్కారాయ ॥ ఉత్తరే—చన్ద్రమసే, ఆదిత్యాయ ॥ ఐశానే—అశ్వత్థామ్నే, బలయే, వ్యాసాయ, హనుమతే, విభీషణాయ, కృపాయ, పరశురామాయ, ఏవమేతా దేవతా ఆవాహ్య షోడశోపచారైస్సమ్పూజ్య, కృతాఞ్జలిస్సమ్ప్రార్థయేత్ ॥ తత్ర మన్త్రాః :—

రత్నగర్భ సుమఙ్గల్య చూతపల్లవశోభిత ।
చన్దనాక్షతపుష్పాఢ్య పూర్ణకుమ్భ నమోఽస్తు తే ॥

ఇతి కుమ్భమ్ ॥

ఆయుఃప్రద మహాభాగ సోమవంశవివర్ధన ।
మహావ్రత మునిశ్రేష్ఠ మార్కణ్డేయ నమోఽస్తు తే ॥
మార్కణ్డేయ మహాబాహో సప్తకల్పాన్తజీవిత ।
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యమస్మాకం వరదో భవ ॥
నవవర్షాయుషం ప్రాప్య తపసా మహతా పురా ।
సప్తకల్పం కృతం యేన ఆయుష్యం మే ప్రయచ్ఛతు ॥

ఇతి మన్త్రిమార్కణ్డేయమ్ ॥

ఆయుర్దేహి యశో దేహి శ్రియం దేహి త్వమేవ చ ।
పుత్రాన్పౌత్రాన్ప్రపౌత్రాంశ్చ దేహి మే గణనాయక ॥

ఇతి గణనాయకమ్ ॥

షష్ఠీదేవి నమస్తుభ్యం సూతికాగృహశాయిని ।
పూజితే పరయా భక్త్యా దీర్ఘమాయుః ప్రయచ్ఛ మే ॥

ఇతి షష్ఠీదేవతామ్ ॥

ధిషణా వృద్ధమాతా చ గౌరీ చ శకపూతనా ।
ఆయుర్దాత్ర్యో భవన్త్వేతా అద్య జన్మదినే మమ ॥

ఇత్యాయుర్దాత్రీః ॥

క్షిత్యబ్వాయువియత్తేజో బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాః ।
మామేవ హి సదా పాన్తు మార్కణ్డేయో భవామ్యహమ్॥

ఇతి పఞ్చ భూతాని, బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాంశ్చ ॥

మనో బుద్ధిరహఙ్కారశ్చన్ద్రాదిత్యౌ తు దేవతాః ।
మామేవ హి సదా పాన్తు చిరంజీవీ భవామ్యహమ్ ॥

ఇతి మనోబుద్ధ్యహఙ్కారాన్, చన్ద్రాదిత్యౌ చ ॥

ద్రోణపుత్ర మహాభాగ రుద్రతేజస్సముద్భవ ।
భవాయుర్బలదో మే త్వమశ్వత్థామన్నమోఽస్తు తే ॥

ఇత్యశ్వత్థామానమ్ ॥

దైత్యేన్ద్రకులసమ్భూత బలే దానక్రియారత ।
ప్రపన్నశ్శరణం త్వాం చ దీర్ఘమాయుః ప్రయచ్ఛ మే ॥

ఇతి బలిమ్ ॥

సాంప్రతం వై యద్భవిష్యదతీవ జ్ఞానవానృషిన్ ।
నారాయణాంశసమ్భూత మమాద్య వరదో భవ ॥

ఇతి వ్యాసమ్ ॥

అఞ్జనాగర్భసమ్భూత కపీన్ద్రసచివోత్తమ ।
రామప్రియ నమస్తుభ్యం హనూమన్ రక్ష సర్వదా ॥

ఇతి హనూమన్తమ్ ॥

విభీషణ నమస్తుభ్యం రామపాదాబ్జపూజక ।
ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యం దేహి పౌలస్త్యనన్దన ॥

ఇతి విభీషణమ్ ॥

ద్విజేన్ద్ర భారతాచార్య సర్వశాస్త్రవిశారద ।
శరణం త్వాం ప్రపన్నోఽస్మి కృప మాం రక్ష సర్వదా ॥

ఇతి కృపమ్ ॥

రేణుకేయ మహావీర్య కార్తవీర్యకులాన్తక ।
ఆయుః ప్రయచ్ఛ మే రామ జామదగ్న్య నమోఽస్తు తే

ఇతి పరశురామమ్ ॥

ఏవమేతా దేవతాస్సమ్ప్రార్థ్య, భక్తిపూర్వకం దణ్డవత్ప్రణమ్య, గ్రహయజ్ఞకుమ్భే మార్కణ్డేయపూజాకుమ్భజలమాసిచ్య, తత్ర కిఞ్చిజ్జలం ప్రాశయేత్ । తతో వేదజ్ఞాః బ్రాహ్మణాః శుభార్థినః తత్సమీపే యజమానస్య గ్రహయజ్ఞాఙ్గాభిషేకం కృత్వా రక్షాం కుర్యుః ॥ తత్రాయం క్రమః :—

దీపం ఫలం దూర్వాం పుష్పం గోరోచనం దర్పణం దధి సిద్ధార్థాన్ ఘృతం సువర్ణమన్నం చ యథాక్రమం ప్రాక్సంస్థముత్తరసంస్థం వాఽఽసాద్య । యజమానేనాగ్నే త్వమితి మన్త్రేణాసాదితద్రవ్యసమీక్షణం కారయిత్వా, యుఞ్జన్తి బ్రధ్నమితి మన్త్రేణ పూర్వాసాదితగోరోచనేన యజమానస్య మూర్ధ్ని సంలిఖ్య, తేజోఽసీతి మన్త్రేణ మన్త్రావృత్త్యా ఘృతేన తచ్చక్షుషీ అక్త్వా, దధిక్రావ్ణ ఇత్యృచా దధ్నా లలాటే తిలకం కృత్వా,

"కాణ్డాత్కాణ్డాత్ప్రరోహన్తీ పరుషఃపరుషః పరి ।
ఏవా నో దూర్వే ప్రతను సహస్రేణ శతేన చ" ॥

ఇతి మన్త్రేణాభిమన్త్రితాం దూర్వాం శిరసి నిక్షిప్య, ఏతేన రుద్రా వసవ ఇతి మన్త్రేణ సిద్ధార్థాన్ శిరసి ప్రక్షిప్య, యాః ఫలినీర్యా ఇత్యృచా యజమానేన ఫలనమస్కారం కారయిత్వా, శ్రీశ్చ మ ఇతి మన్త్రేణాభిమన్త్రితం పుష్పం శిరసి ప్రక్షిప్య, ఆకృష్ణేనేతి మన్త్రేణ దర్పణే ముఖదర్శనం, జ్యోతిరసీతి దీపసమీక్షణం, భూరసి శ్రేష్ఠా రశ్మీనాం ప్రాణపాః ప్రాణం మే పాహీతి భూమిస్పర్శనం, యదా బధ్నామీత్యృచా సువర్ణనమస్కారం, అన్నపతేఽన్నస్య న ఇతి మన్త్రేణాన్ననమస్కారం చ కారయిత్వా, రక్షోభూతప్రేతపిశాచానాం భయనివృత్త్యర్థం సితాసితదూర్వాః నిమ్బపత్రాణి గోరోచనం న్యగ్రోధపల్లవాన్ సిద్ధార్థాన్ పఞ్చ రత్నాని చ శుద్ధవస్త్రే నిక్షిప్య గ్రన్థిం కృత్వా, దీర్ఘాయుత్వేతి మన్త్రేణ తస్య దక్షిణహస్తే బధ్వా, అఖణ్డితాన్ సదూర్వాన్ శుభశాల్యక్షతాన్ గృహీత్వా, దేవస్య త్వేతి మన్త్రేణ, సరస్వత్యా అధీతి మన్త్రేణ, అశ్వినావర్తిరితి మన్త్రేణ, ఆయుష్యం వర్చస్యమితి సూక్తేన, న తద్రక్షాంసీతి మన్త్రేణ చ తానక్షతానభిమన్త్ర్య సాదరం తస్య శిరసి ప్రతిమన్త్రం మన్త్రాన్తే ప్రక్షిపేయుః ॥

తతో యజమానో గురవే శతమానసువర్ణం విధివద్దద్యాత్ ॥ తత్రాయం క్రమః :—

దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య మమ దీర్ఘాయుఃప్రాప్తిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం శతమానదానం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య

శుభస్థలం గోమయేనోపలిప్య । తత్ర సితాసితతణ్డులాన్ ప్రక్షిప్య తన్మధ్యే అష్టదళపద్మం లిఖిత్వా । తస్మిన్యథాశక్తి శతమానహిరణ్యం నిధాయ । తత్ర కమలాసనస్థమీశం బ్రహ్మాణమావాహ్య । షోడశోపచారైరభ్యర్చ్య । తథా గురుభూతం విప్రం బ్రహ్మబుద్ధ్యా సమభ్యర్చ్య దద్యాత్ :—

శతమాన శతాయుస్త్వం శతవీర్యశ్చ తేన్ద్రియః ।
అతస్త్వాం సమ్ప్రయచ్ఛామి శతమాయుః ప్రయచ్ఛ మె ॥

ఇతి మన్త్రేణ శతమానం సమ్ప్రార్థ్య । సగన్ధాక్షతపుష్పోదకం గృహీత్వా । వామహస్తే శతమానం స్పృశన్ అముకగోత్రోద్భవాయ అముకశర్మణె బ్రాహ్మణాయ । అముకగోత్రోఽముకశర్మాఽహమిదం శతమానసువర్ణమగ్నిదైవత్యం శతాయుఃకామస్తుభ్యం సమ్ప్రదదె న మమేతి దత్వా । విధివద్దక్షిణాం దత్వా। యథాశక్తి గోభూహిరణ్యతిలదానాదికం కృత్వా । ఆచార్యాయ మార్కణ్డేయప్రతిమాం సదక్షిణాం దత్వా । మాహూర్తికాభిహితే ముహూర్తే నవవస్త్రగన్ధమాల్యాదిధారణం కృత్వా । సువాసినీభిర్నీరాజితవిగ్రహో బ్రాహ్మణైరాశిషో గృహీత్వా కుముదాదిపూజాం కుర్యాత్ తత్రాయం క్రమః :—

ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య । మమాబ్దపూర్తిదివసె ఆయురభివృద్ధియశఃపుష్ట్యారోగ్యసౌఖ్యసౌభాగ్యప్రాప్తిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం కుముదాదిపూజాం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య । షోడశసంఖ్యాకాస్సువాసినీశ్శుభాసనేషూపవేశ్య :—

కుముదా మాధవీ గౌరీ రుద్రాణీ పార్వతీ ఉమా కాళీ సరస్వతీ సావిత్రీ బ్రహ్మప్రియా సతి మేధా తుష్టిః పుష్టిః నృపడిమ్భపరిత్రాణా జీవన్తీతి షోడశసంఖ్యాకాః దేవతాస్త్వావాహ్య ।

గన్ధమాల్యాదిభిరభ్యర్చ్య । ధూపదీపోపహారాన్కృత్వా । షోడ-
శసంఖ్యాకేషు నవశూర్పేషు యథాశక్తి సమ్పాదితభక్ష్యాదీన్
ప్రక్షిప్యాన్యశూర్పైస్తాన్యపాయనాన్యాచ్ఛాద్య, కుముదాది-
స్వరూపాభ్యస్సమ్ప్రదదే న మమేతి తాభ్యో దత్వా ।

ప్రీయన్తాం కుముదాద్యాశ్చ బలప్రాణవివర్ధనాః ।
బలేన యశసా పుష్ట్యా సహాయుర్వర్ధయన్తు మే ॥
ప్రయచ్ఛన్తు సదాఽఽరోగ్యం సౌఖ్యం సౌభాగ్యమేవ చ ॥

ఇతి సమ్ప్రార్థ్య । కర్మాన్తే కర్తవ్యస్వస్తివాచనం కృత్వా ।
ఆచార్యాదిభ్యో యథాశక్తి దక్షిణాం దత్వా తాన్భోజయిత్వా
తేభ్య ఆశిషో గృహీత్వా తాన్నమస్కృత్య గృహదేవతా గు-
రూంశ్చ సమ్పూజ్య నమస్కృత్య స్వయం హృష్టమనా బన్ధుభి-
స్సహ తిలసక్తుపూర్వకం భుక్త్వా బ్రహ్మచారీ దినశేషం నయేత్ ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
అబ్దపూర్తిప్రకరణమ్.

—: ౦ :—

—: అథ జన్మనక్షత్రకర్తవ్యవిధిః :—

అథ జన్మదివసప్రసఙ్గాత్ జన్మనక్షత్రే కర్తవ్యవిధిరభిధీయతే ॥
అత్ర భగవాన్ శౌనకః :—

అథ స్వజన్మనక్షత్రే స్నాతశ్శుక్లామ్బరో నృపః ।
కృతకౌతుకబన్ధశ్చ సర్వాభరణభూషితః ॥
నక్షత్రదేవతాపూజాం కుర్యాద్గురుసమన్వితః ।
ఆచార్యేణైవ హోతవ్యో హోమస్సర్వత్ర భూపతేః ॥
స్థణ్డిలాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా సర్వం యథాక్రమమ్ ।
దూర్వా ఘృతాక్తా జుహుయాదష్టోత్తరశతాహుతీః ॥

యద్దైవతాకం నక్షత్రం మన్త్రైస్తద్దైవతస్మృతైః ।
తతస్స్విష్టకృదాదిం చ హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
గోభూహిరణ్యవస్త్రాద్యైర్బ్రాహ్మణాన్పూజయేన్నృపః ।
తస్మిన్నహని సర్వత్ర దేవతాయతనాని చ ॥
యద్దుఃఖితాన్ సర్వవర్ణాన్ మోచయేన్నృపతిస్తతః ।
ద్విజాన్సర్వానథాభ్యర్చ్య తస్మిన్నహని కారయేత్ ॥

తుష్టానితి శేషః ॥

పూజయిత్వా విధానేన పూజనీయాన్స్వబాన్ధవాన్ ।
న హింస్యాత్సర్వభూతాని తదహస్తు విశేషతః ॥
సర్వం సమాచరన్ రాజా సుఖీ భవతి సర్వదేతి ॥

అత్రాపేక్షితనక్షత్రదేవతాస్తన్మన్త్రాంశ్చ స ఏవాహ :—

శౌనకోఽహం ప్రవక్ష్యామి హోమం నక్షత్రసంజ్ఞితమ్ ।
ఆయురారోగ్యసిద్ధ్యర్థం ద్విజానాం భావితాత్మనామ్ ॥
అన్వాధానాదికం కృత్వా ఆజ్యభాగావసానకమ్ ।
అగ్నిః ప్రజాపతిస్సోమో రుద్రోఽదితిబృహస్పతీ ॥
సర్పాశ్చ పితరోఽర్యమా భగశ్చ సవితాఽపి చ ।
త్వష్టా వాయుస్తథేన్ద్రాగ్నీ మిత్ర ఇన్ద్రోఽథ నైరృతిః ॥
ఆపశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ బ్రహ్మా విష్ణుర్వసుస్తథా ।
వరుణోఽజైకపాచ్చైవ అహిర్బుధ్న్యస్తథైవ చ ॥
పూషాఽశ్వినా యమశ్చైవ అష్టావింశతిరీరితాః ।
మన్త్రాస్తు దేవతాశ్చైషాం నక్షత్రాణాం యథాక్రమమ్ ॥
అగ్నయేఽప్యగ్నిమూర్ధేతి ప్రాజాపత్యం ప్రజాపతేః ।
త్వం సోమాసీతి సోమాయ ప్రవః పాన్తం రుద్రాయ చ ॥
అదితిర్ద్యౌరదిత్యాశ్చ బార్హస్పత్యం బృహస్పతేః ॥

కేతుం కృణ్వంశ్చ సర్పేభ్యః పిత్రే ఆహం పితౄనితి ।
అన్నృక్షరా ఇత్యర్యమ్ణే శంనోదేవీర్భగాయ చ ॥
సవితా పశ్చాత్తాత్సవిత్రే త్వష్ట్రే త్వష్టారమగ్రజామ్ ।
వాయ ఉక్థేభిర్వాయవె ఇన్ద్రాగ్నిభ్యాం గీర్భిరేవ చ ॥
మిత్రం వయం చ మిత్రాయ ఇన్ద్రాయ ప్రససాహిషే ।
ఉదీరతాం మహాపిత్రే ఆపో అస్మానపాం తథా ॥
విశ్వేదేవాశ్చ విశ్వేభ్యో బ్రహ్మ జజ్ఞేతి బ్రహ్మణే ।
విష్ణవె తద్విప్రాసశ్చ ఉస్రావేదేతి వాసవే ॥
ఇమం మె వరుణాయేతి శంనో అజ ఏకపాత్ ।
అహిర్బుధ్న్యదేవతాయై అహిర్బుధ్న్య ఉత శృణోత్ ॥
పూషేమా ఆశేతి పూష్ణే అశ్విభ్యామశ్వినేతి చ ।
యమాయ ఘృతవద్ధవిర్మన్త్రేణ తు యమాయ చ ॥
సమిదాజ్యచరూణాం చ అష్టావింశతిమాహుతీః ।
స్వర్క్షస్య దేవతాయై తు హోమం కుర్యాదతన్ద్రితః ॥
మాసిమాసి ఋతావృతౌ వత్సరేవత్సరే తథా ।
ముఞ్చామి త్వేతి షడ్భిశ్చ సోమెనాదిత్యా బలినేతి ॥
తతశ్చ స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాపయేత్ ॥
దద్యాద్ధిరణ్యం ధేనుం చ ఆచార్యాయ ప్రయత్నతః ।
బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్పశ్చాత్సర్వకామార్థసిద్ధయె ॥ ఇతి.

విష్ణుధర్మోత్తరె పుష్కరం ప్రత్యాహ పరశురామః :—

స్నానమన్యత్సమాచక్ష్వ భగవన్పుష్టివర్ధనమ్ ।
న తృప్తిమధిగచ్ఛామి తవ వాక్యామృతం పిబన్ ॥

పుష్కరః :—

జన్మనక్షత్రగే సోమె సర్వౌషధిసమన్వితమ్ ।

కుమ్భం తు పూజితంకృత్వా స్నపనం చైవ కారయేత్ ॥
స్నాతశ్చైవార్చయేద్దేవం వాసుదేవం జగత్పతిమ్ ।
నక్షత్రదేవతాం చన్ద్రనక్షత్రం వరుణం తథా ॥
వాయుమాయుధపీఠాద్యం ఛత్రం సమ్పూజయేత్తథా ।
యథోక్తదేవతాలిఙ్గైర్మన్త్రైశ్చ జుహుయాద్ఘృతమ్ ॥
శక్త్యా చ దక్షిణా దేయా బ్రాహ్మణేభ్యో భృగూత్తమ ।
తతోఽనులిప్తసురభిః స్రగ్వీ వివిధభూషణః ॥
తిష్ఠేన్మనుజశార్దూల హవిష్యాశీ జితేన్ద్రియః ।
ఉపవాసం వినాఽప్యేతత్ స్నానం పుష్టిప్రదం తథా ॥
అలక్ష్మీపరిహారార్థం కలిదుస్స్వప్ననాశనమ్ ॥
సర్వవ్యాధిహరం పుణ్యం పవిత్రం పాపనాశనమ్ ॥
మాతృస్థానం చ జగతాం జన్మతారాఽభిధీయతే ।
చన్ద్రరూపీ చ భగవాన్పితా విష్ణుః ప్రకీర్తితః ॥
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన జన్మనక్షత్రసంస్థితమ్ ।
భద్రం సమ్పూజయేచ్చన్ద్రం జన్మర్క్షం చ విశేషతః ॥
పూజాం సదా చన్ద్రమసస్తు కృత్వా
జన్మర్క్షసంస్థస్య భృగుప్రధాన ।
కామానవాప్నోతి నరస్తు సర్వాన్
సుఖీ తథా స్యాద్భువి నష్టపాప్మా ॥
ఏకమాసి ద్విజన్మర్క్షే అన్యర్క్షే జన్మ చాచరేత్ ।
తస్మిన్నక్షత్రఖణ్డేతు అన్యఖణ్డే సమాచరేత్ ॥
ఉదయవ్యాపిజన్మర్క్షే తస్మాద్గ్రాహ్యం తు జన్మతః ।
సఙ్గవవ్యాపిజన్మర్క్షే తస్మాద్గ్రాహ్యం తు జన్మతః ॥
సఙ్గవావ్యాపిజన్మర్క్షే తచ్చ జన్మ వరం శుభమ్ ।

ఆయుష్యహోమం కృత్వా చ దిగీశానర్చయేద్బుధః ॥
దేవాంశ్చ వైదికాన్విప్రాన్ గురూన్ బన్ధూన్సుహృజ్జనమ్।
ప్రణమ్య పూజయేద్విప్రాన్ గన్ధమాల్యానులేపనైః ॥
నవామ్బరధరో భూత్వా యుక్తస్స్రగ్వస్త్రభూషణైః ।
గురుప్రణామం కృత్వా చ రాజా చ మహిషీసఖః ॥
నిగళేభ్యో విసృజ్యాథ మనుజాన్నిగళైర్వృతాన్ ।
అన్యాని పుణ్యకర్మాణి ప్రకుర్వీత యథావిధి ॥
పాపకర్మ న కుర్వీత యస్మాచ్ఛతగుణం భవేత్ ।
అత్ర పార్వణశ్రాద్ధమపి కర్తవ్యమ్ ॥

తథాచ చన్ద్రికాయాం మనుః :—

గ్రహణే చ వ్యతీపాతే నవసస్యే సమాగతే ।
జన్మర్క్షే గ్రహపీడాయాం శ్రాద్ధం పార్వణవద్భవేత్ ॥ ఇతి॥

అథ జన్మనక్షత్రే సౌరవారాదియోగే శాన్తివిశేష ఉక్తః ॥
శుద్ధదీపికాయామ్ :—

సౌరారయోర్దినయుతే దేయమృక్షే చ కాఞ్చనమ్ ॥
జన్మర్క్షే చ యది స్యాతాం వారౌ భౌమశనైశ్చరౌ ॥
మాసస్స కల్మషో నామ మనోదుఃఖప్రదాయకః ।
తస్య సర్వౌషధిస్నానం గురువిప్రసురార్చనమ్ ॥
సురా మాంసీ వచా కుష్ఠం శైలేయం రజనీద్వయమ్ ।
శతాచమ్పకముస్తాశ్చ సర్వౌషధిగణస్స్మృతః ॥
యస్య జన్మర్క్షమాసాద్య రవిసఙ్క్రమణం భవేత్ ।
తస్మాత్సాభ్యన్తరే తస్య రోగక్లేశో ధనక్షయః ॥
తగరసరోరుహపత్రే రజనీసిద్ధార్థలోధ్రసం యుక్తే ।

స్నానం జన్మని ఋక్షే రవిసఙ్క్రాన్తౌ నృణాం శుభదమితి ॥

—— :O: ——

—: జన్మనక్షత్రదివసకృత్యప్రయోగః :—

యజమానః కృతనిత్యక్రియో గృహస్యైశానదిగ్భాగే గోమయేనోపలేపితే రఙ్గవల్లికయాఽనురఞ్జితే శుద్ధస్థలే నవమవ్రణం మనోహరం సుశుద్ధం సూత్రవేష్టితం సుదృఢం మృన్మయకలశమాకలశేష్వితి మన్త్రేణ సంస్థాప్య గఙ్గాదిజలపూరణాద్యభిమన్త్రణాన్తం కృత్వా, తేనోదకేన స్నాత్వా శుక్లామ్బరధరో యథావిభవమలఙ్కృతస్స్వోత్తరచ్ఛదే భద్రపీఠాసనే ఉపవిశ్య, స్వస్తివాచనద్రవ్యాణ్యాసాద్య సుముఖశ్చేత్యాదికముచ్చార్య ప్రాణానాయమ్య సఙ్కల్పయ్య, దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య మమ జన్మనక్షత్రదివసే గ్రహయజ్ఞం వాసుదేవాదిపూజాం దూర్వాహోమమాయుష్యచరుహోమం చ కర్తుం తదాదౌ శుద్ధివృద్ధ్యభ్యుదయసిద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం బ్రాహ్మణైస్సహ స్వస్తిపుణ్యాహవాచనం కరిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్యప ఇత్యాది పుణ్యాహశేషం సమాప్యాఙ్కురార్పణం కౌతుకబన్ధం గ్రహయజ్ఞం చ పూర్వోక్తప్రకారేణ కృత్వా, వాసుదేవాదిపూజాం కుర్యాత్ । తత్రాయం క్రమః -

ప్రథమతో వాసుదేవం జగత్పతిం జన్మనక్షత్రాధిదేవతాం చన్ద్రం జన్మనక్షత్రం వరుణం చైతాః పఞ్చ దేవతాః స్థణ్డిలే తత్తన్నామమన్త్రైరావాహ్య ఆసనాద్యుపచారాన్కృత్వా వాహనాయుధపీఠచ్ఛత్రాణి సమ్పూజ్య, ఆయుష్యచరుహోమాఙ్గభూతం యథాశక్త్యన్నం బ్రాహ్మణాయ దత్త్వా, హోమం కుర్యాత్ । అథవా స్వస్యాశక్తౌ ఆచార్యేణ కారయేత్ । తత్రాయం క్రమః:-

ఆచార్యః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య,

యజమానస్యాముకనక్షత్రేఽముకరాశౌ జాతస్యాముకనామధే-
యస్యాయురభివృద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం తస్య జన్మనక్షత్రే
వాసుదేవాదిపఞ్చదేవతానామాజ్యహోమం కల్పోక్తవిధినా దూ-
ర్వాహోమమాయుష్యచరుహోమం చ కరిష్యామీతి సఙ్క-
ల్ప్యోపలేపనాద్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనాన్తం కర్మ కృత్వాఽగ్నిం ధ్యాత్వా
పునః ప్రాణానాయమ్య దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య అస్య యజమానస్య
జన్మనక్షత్రదివసే ఆయురభివృద్ధిద్వారా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం
వాసుదేవాదిపఞ్చదేవతానామాజ్యహోమదూర్వాహోమాయు-
ష్యచరుహోమేషు దేవతాపరిగ్రహార్థం ఇత్యాది చక్షుషీ ఆ-
జ్యేనేత్యన్తముక్త్వా వాసుదేవం నక్షత్రాధిపం చన్ద్రం జన్మనక్ష-
త్రం వరుణం చైతాః ప్రధానదేవతాః అష్టోత్తరశతాష్టావింశత్య-
ష్టసంఖ్యాకాన్యతమాజ్యద్రవ్యేణ జన్మనక్షత్రాధిదేవతా అష్టోత్త-
రశతవారం ఘృతాక్తదూర్వాద్రవ్యేణ విశ్వాన్దేవాన్ దశవార-
మగ్నిం షోడశవారం జాతవేదసమగ్నిమేకవారం చరుద్రవ్యేణ ।
స్విష్టకృదాది సద్యో యక్ష్య ఇత్యన్తముక్త్వా వ్యాహృత్యాఽ-
గ్నావాధాయ పరిసమూహనాద్యాజ్యే దర్భాగ్రద్వయక్షేపణాన్తం
కృత్వా । సిద్ధాన్నమగ్నిసమీపే నిధాయ అగ్నావధిశ్రిత్య అభి-
ఘార్యోదగుద్వాస్య అగ్న్యాజ్యయోర్మధ్యే నీత్వా ఆజ్యాద్దక్షి-
ణత ఆసాద్య పునరభిఘారణాద్యాజ్యభాగాన్తం కృత్వా—ఓం
జగత్పతయే వాసుదేవాయ స్వాహేతి మన్త్రేణ వాసుదేవమ్ ।
తత్తజ్జన్మనక్షత్రాధిపమన్త్రేణ జన్మనక్షత్రాధిపమ్ । ఆప్యాయస్వ
సమేతు త ఇతి సోమమ్ । పూర్వోక్తజన్మనక్షత్రమన్త్రేణ జన్మ-
నక్షత్రమ్ । ఇమం మే వరుణేతి మన్త్రేణ వరుణం చోద్దిశ్య స-
ఙ్కల్పసంఖ్యయాఽఽజ్యం హుత్వా తత్తద్దేవతాభ్య ఉద్దిశ్య

త్యక్త్వా । పూర్వోక్తజన్మనక్షత్రాధిదేవతామన్త్రేణాష్టోత్తరశతవారం ఘృతాక్తదూర్వాహుతీర్హుత్వా, ఉద్దేశత్యాగం కృత్వా,

ఆ నో భద్రా ఇతి దశర్చస్య సూక్తస్య రహూగణో గౌతమో విశ్వేదేవాః పఞ్చాద్యాస్సప్తమీ చ జగత్యః । షష్ఠీ విరాట్స్థానా । అష్టమ్యాద్యాస్తిస్రస్త్రిష్టుభః ॥ ఆ నో భద్రాః—జనిత్వం స్వాహా ॥ విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం న మమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

ఇమం స్తోమమితి షోళశర్చస్య సూక్తస్య ఆఙ్గీరసః కుత్సోఽగ్నిః । ఆద్యాశ్చతుర్దశ జగత్యః । అన్త్యే ద్వే త్రిష్టుభౌ । పూర్వో దేవా భవతు సున్వతో రథ ఇతి త్రయః పాదా దేవదేవత్యాః । తన్నో మిత్ర ఇత్యర్ధర్చో మిత్రావరుణాదితిసిన్ధుపృథివీద్యుదేవత్యోఽగ్నిర్వా జగతీ । అన్త్యే ద్వే త్రిష్టుభౌ ॥

ఇమం స్తోమమర్హతే జాతవేదసే—ఉత ద్యౌః ॥ అగ్నయ ఇదం న మమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

జాతవేదస ఇత్యస్య మరీచిః కశ్యపో జాతవేదోఽగ్నిస్త్రిష్టుప్ ।

“ జాతవేదసే సునవామ సోమమ్ —దురితాఽత్యగ్నిస్స్వాహా ” ॥ అగ్నయ ఇదం న మమేత్యుద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ ॥

ఏభిస్సప్తవింశతిమన్త్రైః అవదానధర్మేణ హుత్వా ఉద్దిశ్య త్యక్త్వా స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాపయేత్ ॥

తతో యజమానః ఇన్ద్రాదిలోకపాలాన్ స్థణ్డిలే తత్తన్నామమన్త్రైరావాహ్యాసనాద్యుపచారాన్కుర్యాత్ । తత్ర ఆచార్యః ఋత్విగ్భిస్సహ గ్రహయజ్ఞాఙ్గాభిషేకం కుర్యాత్ । తతో యజమానః శ్వేతాహతవస్త్రం ధృత్వా గన్ధమాల్యాదిభిరలఙ్కృతో

నీరాజితవిగ్రహో గృహదేవతాం గురూన్నమస్కృత్య కర్మాన్తే క-
ర్తవ్యస్వస్తివాచనం పూర్వవత్కృత్వాఽఽచార్యాదిభ్యో య-
థాశక్తి దక్షిణాం దత్వా తాన్భోజయిత్వా తేభ్య ఆశిషో గృహీ-
త్వా తాన్నమస్కృత్య బన్ధుభిస్సహ భుఞ్జీత ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే

—: జన్మనక్షత్రకర్తవ్యవిధిః :—

——: ౦ :——

—: అథ చౌలకర్మప్రకరణమ్ :—

త్రయీయువతిమస్తకస్ఫురదుదారముక్తామణిం
త్రిలోకపరిరక్షణైకమధురీణరక్షామణిమ్ ॥
ప్రసన్నజనమానసప్రియవితీర్ణచిన్తామణిం
నృసింహమహమాశ్రయే నిఖిలదేవచూడామణిమ్ ॥

అథేదానీముద్దేశక్రమప్రాప్తచూడాకరణవిధిరభిధీయతే ॥

తత్ర తావత్కాలనిర్ణయమాహ మనుః :—

చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామేవ ధర్మతః ।
ప్రథమేఽబ్దే తృతీయే వా కర్తవ్యం స్మృతిచోదనాత్ ॥

యమస్తు :—

తతస్సంవత్సరే పూర్ణే చూడాకర్మ విధీయతే ।
ద్వితీయే వా తృతీయే వా కర్తవ్యం స్మృతిచోదనాత్ ॥

కారికా :—

తృతీయే వత్సరే చౌలం కుర్వీతాస్యోత్తరాయణే ।
శుక్లపక్షే శుభర్క్షే తు కృత్వాఽభ్యుదయికం తథా ॥
యథాఽన్వయం వా కేషాంచిదుపనీత్యా సహేష్యతే ।
స్వస్త్యాది వాచయేత్పూర్వమృద్ధిపూర్తేషు కర్మసు

ఏతస్మిన్నేవ కాలే స్యాద్వ్రతస్నాతోపనాయనమ్ ।
అన్యత్రాపి వివాహాస్స్యాదితి సూత్రకృతో మతమ్ ॥

ఆహ షడ్గురుశిష్యః :—

జాతాధికారజన్మాది తృతీయేఽబ్దే తు చౌలకమ్ ।
యాదృశః కులధర్మస్స్యాత్తాదృశం చౌలకర్మవా ॥
ఆద్యేఽబ్దే కుర్వతే కేచిత్పఞ్చమేఽన్యే ద్వితీయకే ।
ఉపనీత్యా సహైవేతి వికల్పః కులధర్మత ఇతి ॥

ఇదమత్ర గృహ్యమ్ :—తృతీయే వర్షే చౌలం యథాకుల-ధర్మం వా ఇతి ॥ అస్యార్థః— కులధర్మోపదిష్టే వా కాలే చౌలం కార్యమ్ ॥ జన్మప్రభృతి తృతీయే వర్షే వా కార్యమితి వ్యవస్థితవికల్పః । కేషాంచిదుపనయనేన సహ స్మర్యత ఇతి ॥

అత్ర స్మృతిరూపేణాహాచార్యః :—

తృతీయే పఞ్చమే వాఽబ్దే చౌలకర్మ ప్రశస్యతే ।
ప్రాగ్వా సమే సప్తమే వా సహోపనయనేన వేతి ॥

అత్ర భగవాన్ :—

వర్షే తృతీయే బాలస్య చౌలకర్మ సమాచరేత్ ।
అథవా పూర్వపురుషసమాచారవశాద్భవేత్ ॥
తదోత్తరాయణే పక్షే శుక్లే మాహూర్తసంమతే ।
నక్షత్రగుణసమ్పన్నే ముహూర్తే చ సమాచరేదితి ॥

శ్రీధరీయే తు :—

వర్షే తృతీయేఽప్యథ పఞ్చమేఽబ్దే
గతత్రిభాగే ప్రవదన్తి చౌలమ్ ।
ఉదగ్గతేఽర్కే గురుశుక్రతేజః-
ప్రకాశితే వ్యోమ్ని చ శుక్లపక్షే ॥

తృతీయే వా పఞ్చమే వా వర్షే ప్రాప్తే చౌలం వదన్తి ॥

తథాఽఽహ కాశ్యపః :—

జన్మతో౽ర్ణాణాం చతుర్వింశాత్పరతశ్చౌలమాచరేత్ ।
అథవా పఞ్చమే వర్షే సావన్నైవ యోజయేత్ ॥

బృహస్పతిస్తు :—

తృతీయేఽపి శిశోర్గర్భాజ్జన్మతో వా విశేషతః ।
పఞ్చమే సప్తమే చైవ స్త్రియాః పుంసోఽథవా సమమ్ ॥

అత్ర జన్మతో గర్భతశ్చేత్యేవముభయవిధిర్ముఖ్యగౌణాత్మక ఇత్యాహుః ॥ తథాచ నారదః :—

జన్మతస్తు తృతీయేఽబ్దే శ్రేష్ఠమిచ్ఛన్తి పణ్డితాః ।
పఞ్చమే సప్తమే వర్షే జన్మతో మధ్యమో భవేత్ ॥
అధమం గర్భతస్స్యాత్తు దశమైకాదశేఽపి వేతి ।

గతత్రిభాగమిత్యనేన మతాన్తరముచ్యతే :—

తృతీయే పఞ్చమే వర్షే గతత్రిభాగే కర్తవ్యమితీతి ॥

తథాఽఽహ నృసింహః :—

తృతీయే పఞ్చమే వర్షే గతభాగే తృతీయకే ।
ఆదౌ చౌలం ప్రకర్తవ్యమితి కేచిత్ప్రచక్షత ఇతి ॥

—: అథాయనమాహ :—

ఉదగ్గతేఽర్కే ఇతి । అర్కే ఉత్తరభాగం గత ఇత్యర్థః ॥ దేవానామప్యస్య దివారూపత్వాత్ ॥

తథాఽఽహ శ్రీపతిః :—

శిశిరపూర్వమృతుత్రయముత్తరం
హ్యయనమాహురహశ్చ తదామరమ్ ।
భవతి దక్షిణమన్యదృతుత్రయం
నిగదితా రజనీ మరుతాం చ సా ॥

దేవరాతశ్చ :—

ఉత్తరం దేవభాగస్స్యాద్దక్షిణం యామ్యముచ్యతే ।
దేవభాగం గతే సూర్యే చూడాకర్మ సమాచరేత్ ॥
అయనే చోత్తరే సౌమ్యం దక్షిణే త్వశుభావహమ్ ।

—: అథ మాసనిర్ణయః :—

జ్యోతిరర్ణవే :—

మకరే సర్వసమ్పత్తిః కుమ్భే సన్తానకారకః ।
మీనే మాసి సదా సౌఖ్యం మేషే సర్వార్థసాధనమ్ ॥
విజయం వృషభే విన్ద్యాన్మిథునే వంశవృద్ధికృత్ ।
కర్కటే బహురోగిత్వం సింహే నష్టప్రజో భవేత్ ॥
షష్ఠే కులక్షయం విన్ద్యాత్తులాయాం దేహనాశనమ్ ।
వృశ్చికే బన్ధునాశస్స్యాద్విత్తనాశస్తు కార్ముకే ॥ ఇతి.

— :అథ గురుశుక్రమౌఢ్యనిషేధమాహ :—

గురుశుక్రతేజఃప్రకాశితే వ్యోమ్ని చేతి ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

ఉత్తరాయణగే సూర్యే విశేషాత్సౌమ్యగోళకే ।
అధిమాసస్తు నిన్ద్యస్స్యాత్సంసర్పాంహస్పతీ తథా ॥
గురుశుక్రౌ న దృశ్యేతే యదాఽతిస్ఫుటమమ్బరే ।
బాలవృద్ధాహ్వయః కాలః చౌలే నిన్ద్యస్తయోర్ద్వయోః ॥

అథ జన్మమాసం నిషేధతి వ్యాసః :—

యో జన్మమాసే క్షురకర్మ యాత్రాం
కర్ణస్య వేధం కురుతేఽతిమోహాత్ ।
నూనం స రోగీ ధనపుత్రనాశం
ప్రాప్నోతి మూఢో వధబన్ధనాని ॥

—: అథ పక్షనిర్ణయః :—

శుక్లపక్ష ఇతి ॥ తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

శుక్లపక్షే శుభం ప్రోక్తం కృష్ణపక్షే శుభేతరత్ ।
అశుభోఽన్త్యద్విభాగస్స్యాత్కృష్ణపక్షే త్రిధా కృత ఇతి.

—: అథ నక్షత్రాణి విధీయన్తే :—

ఆదిత్యసౌమ్యవసువైష్ణవపౌష్ణతిష్య-
త్వాష్ట్రాశ్విచణ్డకిరణేషు దివా ప్రశస్తమ్ ।
స్వాతీవిధాతృవరుణోత్తరభాని మధ్యా-
న్యాహుర్నిశాస్వథ న చ క్షురకర్మ కార్యమ్ ॥

చణ్డకిరణో హస్తః । అత్ర పూర్వార్ధేన ఉత్తమాని న-
క్షత్రాణి దివా విధిశ్చోచ్యన్తే । ఏషు నవసు నక్షత్రేషు చౌలమ-
తిప్రశస్తమ్ ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

హస్తాశ్వివిష్ణుపౌష్ణాశ్చ శ్రవిష్ఠాదిత్యపుష్యభమ్ ।
సౌమ్యచిత్రే నవక్షౌరే ఉత్తమా నవ తారకాః ॥

దివా ప్రశస్తమిత్యనేన చౌలకర్మణో దివైవ కర్తవ్యతా-
మాహ—తథా చ నారదః :—

నరాణాం సవనం పుంసః సీమన్తం కర్ణవేధనమ్ ।
నామకర్మక్రియా చౌలం విద్యారమ్భోపనాయనే ॥
దివా కార్యాణి చాన్యాని కర్తవ్యాని దివైవ హీతి ॥

మధ్యనక్షత్రాణ్యాహ—స్వాతీతి । ఏతాని షణ్ణక్షత్రాణి చౌ-
లకర్మణి మధ్యమానీతి ॥ శిష్టాని ద్వాదశ నక్షత్రాణి అధమా-
నీత్యర్థాత్సిద్ధమ్ ॥

త్రీణ్యుత్తరాణి వాయవ్యం రోహిణీ వారుణం తథా ।

క్షౌరే షణ్మధ్యమాః ప్రోక్తాః శేషా ద్వాదశ గర్హితాః ॥

సమ్పది క్షేమభే మిత్రే సాధకే ఽతిమిత్రభే ।

క్షౌరకర్మ ప్రశస్తం స్యాచ్ఛోభనాంశగతే విధౌ ।

ఆద్యంశో విపది త్యాజ్యః ప్రత్యరే చరమోఽశుభః ॥

వధే త్యాజ్యస్తృతీయోంఽశః శేషాంశా అతిశోభనాః ।

జన్మాష్టమే నిధా యాతే క్షౌరమాయుఃక్షయాయ చ ॥

తస్మాచ్చన్ద్రాష్టమం వర్జ్యం సర్వథా క్షురకర్మణి ।

వైనాశికాఖ్యనక్షత్రే అష్టాశీత్యంశకం వినా ॥

శిష్టాంశాశ్శుభదాస్సర్వే జన్మనీన్దుగతాంశకాత్ ।

జన్మర్క్షం కర్మనక్షత్రం త్వాధానర్క్షం చ వర్జయేత్ ॥

సర్వథా క్షౌరకర్మాద్యం కృతం చేల్లుప్తతాం వ్రజేత్ ।

కర్మనక్షత్రం దశమమ్ । ఆధాననక్షత్రమేకోనవింశమ్ ॥

అర్ణవే—జన్మత్రయే వాఽర్కిదివాకరార-

వారేఽధిమాసే సితజీవమౌఢ్యే ।

పక్షద్వయే పర్వనిశాదినాన్తే

క్షౌరం యది స్యాత్కులనాశహేతుః ॥

అత్ర వసిష్ఠః—

మిత్రే పరమమిత్రే చ క్షేమే సమ్పది సాధకే ।

ఆయుష్యం కర్మ కుర్వీత ప్రశస్తే దివసే త్వథ ॥

నిధనే జన్మనక్షత్రే వైనాశే చన్ద్రమోఽష్టమే ।

విపత్కరే వధే క్షౌరం ప్రత్యరే చ వివర్జయేత్ ॥

—: అథ తిథ్యాదయో విధీయన్తే :—

షష్ఠ్యష్టమీప్రతిపదస్తిథయశ్చ రిక్తా

వర్జ్యాశ్శశాఙ్కగురుసోమజభార్గవాణామ్ ।

వారాంశకోదయవిలోకనమిష్టమాహుః
క్షౌరే తు కర్మణి న శౌక్రముశన్తి శావే ॥

క్షౌరే కర్మణీతి ॥ షష్ఠ్యష్టమీప్రతిపదః ప్రసిద్ధాః । రిక్తా-శ్చతుర్దశీనవమీచతుర్దశ్యః । చౌలే వర్జనీయాః ॥

తథాఽఽహ వసిష్ఠః :—

పక్షచ్ఛిద్రాం చ నవమీం ఆద్యాం పఞ్చదశీం తథా ।
హిత్వా తు తిథయస్సర్వాః ప్రశస్తాః క్షురకర్మణి ॥
ద్విత్రిపఞ్చమసప్తమ్యామేకాదశ్యాం తథైవ చ ।
దశమ్యాం చ త్రయోదశ్యాం కార్యం క్షౌరం విజానతా ॥

నృసింహశ్చాహ :—

షష్ఠ్యష్టమీ చతుర్థీ చ నవమీ చ చతుర్దశీ ।
ద్వాదశీ దర్శపూర్ణేన్దూ ప్రతిపచ్చైవ నిన్దితాః ॥
శకున్యాదీని విష్టిం చ వర్జయేత్ క్షౌరకర్మణీతి ॥

—: అథ వారా విధీయన్తే :—

తేషాం చతుర్ణాం వారాంశకోదయాంశ్చ నిరీక్షణం చ సర్వం క్షౌరే శుభమాహుః ॥

తథాఽఽహ వసిష్ఠః :—

రవేరఙ్గారకస్యైవ సూర్యపుత్రస్య చైవ హి ।
నిన్దితా దివసాః క్షౌరే శేషాః కార్యకరాశ్శుభాః ॥
శశాఙ్కగురుసోమజేత్యత్ర శశాఙ్క ఇతి శుక్లపక్షచన్ద్రః ।
సోమజ ఇతి శుభసంయుక్తో బుధ ఇతి వివక్షితమ్ ॥

తథాఽఽహ బృహస్పతిః :—

పాపగ్రహాణాం వారాంశాః నిన్దితాశ్శుభకర్మణి ।
శుభగ్రహాణాం వారా యే పూజితా బ్రహ్మణో మతమ్ ॥

సోమవారస్సితే పక్షే కృష్ణపక్షే విగర్హితః ।
బుధవారోఽశుభః ప్రోక్తః పాపగ్రహయుతే బుధే ।
పాపగ్రహేషు వారాద్యా విప్రాణాం తు శుభా రవేః ।
క్షత్రియాణాం క్షమాసూనోర్విట్శూద్రాణాం శనేశ్శుభాః

అత్రోక్తశనివారవిధిస్సద్వైశ్యశూద్రవిషయ ఇత్యాహ నారదః :—

ద్రేక్కాణాది రవేర్యుక్తం విప్రాణాం తు విశేషతః ।
భౌమస్య క్షత్రియాణాం తు శనేస్సద్వైశ్యశూద్రయోరితి ॥

—: అథ రాశ్యాదయో విధియన్తే :—

కర్క్యఙ్గనామిథునమీనతులోక్షనక్రాః
పూజ్యాః క్రియాళిహరిచాపధరా జఘన్యాః ।
తేఽపి స్వవీర్యశుభదృష్టియుతా విధేయాః
చౌలే ఘటశ్శుభయుతోఽపి నిషిద్ధ ఏవ ॥

కర్కీ కర్కటః । ఉక్షా వృషభః । నక్రో మకరః । శేషాః ప్రసిద్ధాః । క్రియో మెషః । అళిర్వృశ్చికః । హరి స్సింహః । చాపధరో ధనుః । ఏతే చత్వారో రాశయశ్చౌలే నిషిద్ధాః ॥ ఏతేఽపి చత్వారః స్వవీర్యయుతాః । వీర్యం బలమ్ । తచ్చ రాశీనాం శుభగ్రహయోగాత్ సమ్పద్యతే । తతః స్వవీర్యయుతాః శుభగ్రహదృష్టియుక్తాశ్చేద్విధేయా ఇతి ॥ కుమ్భస్తు శుభగ్రహయుక్తోఽపి నిషిద్ధ ఏవ ॥ తథాఽఽహ వసిష్ఠః :—

వృషభశ్చ కుళీరశ్చ యమః కన్యా తులాధరః ।
మకరశ్చైవ మీనశ్చ క్షురకర్మణి పూజితాః ॥
మెషే దుఃఖీ మృగేన్ద్రే చ వృశ్చికే వ్యసనం మహత్ ।
రాజబాధా చ ధనుషి శుభయుక్తే న దూష్యతే ॥

విషశస్త్రజలైర్ఘోరైః పీడ్యతే మరణాన్వితః ।
క్షౌరే మత్స్యే ఘటే లగ్నే శుభయుక్తే ప్రచక్షతే ॥

లగ్నానుకూల్యం భృగురాహ :—

కృషిం ప్రయాణం క్షౌరం చ వివాహం ప్రాశనం తథా ।
శిశోర్వస్త్రం చ యానం చ జన్మరాశౌ శుభం భవేత్ ॥
జన్మలగ్నే శుభం క్షౌరం మధ్యే వర్జ్యం వ్యయేఽష్టమే ॥

గర్గస్తు :—

జన్మరాశ్యుదయే షష్ఠే ద్వాదశే నిధనే తథా ।
శత్రుక్షేత్రే చ నీచే చ క్షౌరం నైవ ప్రకారయేత్ ॥

అత్ర విశేషమాహ సఙ్గ్రహకారః :—

కర్మషష్ఠం త్యజేల్లగ్నం క్షౌరోద్వాహగతీర్వినా ।
మృతిం వ్యయం చ సర్వత్ర ఏకమిత్రాధిపాదృతే ఇతి ॥

—: అథ లగ్నగోచరమాహ :—

సర్వేఽష్టమే న శుభదాశ్శుభదం వదన్తి
కేచిత్సితం సితదివాకరభౌమమన్దాః ।
కుర్వన్తి దారభవనేఽప్యసుఖాని చౌలే
స్యాచ్ఛ్మశ్రుదన్తనఖకర్మసు సర్వమేవమ్ ॥

లగ్నాష్టమే సర్వగ్రహాః న శుభాస్తథోక్తం జ్యోతిషార్ణవే :—

ఖాతం చౌలం వ్రతం నామ నృపాణామభిషేచనమ్ ।
అన్యత్ క్షౌరేణ యుక్తం చ శుద్ధరన్ధ్రే న కారయేత్ ॥

మతాన్తరమాహ—శుభదం వదన్తి కేచిత్సితమితి ॥

తదాహ బృహస్పతిః :—

అష్టమస్థా గ్రహాస్సర్వే నేష్టాశ్శుక్రవివర్జితాః ।
శుక్రస్తు నిధనే క్షౌరే సర్వసమ్పత్ప్రదశ్శిశోః ॥

అత్ర అష్టమగతగ్రహదోషాణామపవాదవచనాని లిఖ్యన్తే ॥

తత్ర బృహస్పతిః :—

లగ్నాదష్టమరాశీశః కేన్ద్రగశ్శుభవీక్షితః ।
యద్యప్యష్టమగస్యోక్తం దోషమాశు వ్యపోహతి ॥
రన్ధ్రేశస్స్వాంశగస్స్వోచ్చస్వక్షేత్రోపచయర్క్షగః ।
అష్టమస్థస్య దోషోఽయం వినశ్యతి న సంశయః ॥
లగ్నాష్టమేశయోర్మైత్ర్యే లగ్నేశే బలసంయుతే ।
అస్తగే నీచగేఽంశే వా నిధనేఽపి శుభో గ్రహః ॥ ఇతి.

అథ సప్తమగ్రహస్థితానాం శుక్రదివాకరమన్దభౌమానాం దోషమాహ । సితదివాకరేత్యాది ॥ తథాఽఽహ వసిష్ఠః :—

జామిత్రే భాస్కరే క్షౌరే మృత్యుస్స్యాద్భూమిజే తథా ।
శుక్రే సౌఖ్యవినాశస్స్యాన్మన్దభాగ్యం శనైశ్చరే ॥
త్రిపడాయగతాః పాపాః క్షురకర్మణి పూజితాః ।
శేషేషు నిన్దితాః ప్రోక్తాః స్వోచ్చస్వర్క్షబలాదృతే ॥
తస్మాత్సమ్యక్పరీక్ష్యైవ కర్తవ్యం క్షౌరమాయుషమ్ ।ఇతి.

—: అథ చౌలయోగానాహ బృహస్పతిః :—

యథోక్తకాలాభావే తు యథాలాభం బలైశ్శుభః ॥
యోగో దోషహరః కుర్యాద్దోషాణామపవాహనమ్ ॥
అథాత్ర యోగం వక్ష్యామి దుర్లభే ప్రోక్తలక్షణే ।
అహం తద్దోషసఙ్ఘాతతూలవాతం లఘా దినే ॥
త్రికోణే కేన్ద్రగే వాఽపి సత్కర్మనిరతే విధౌ ।
గురుర్వాఽతిబలః ప్రోక్తః క్షౌరయోగశ్శుభావహః ॥
గురుభర్గుర్వా చన్ద్రో వా శుభాంశస్థో బలాన్వితః ।
తథోపచయగో లగ్నాత్ క్షౌరయోగశ్శుభావహః ॥

లగ్నేన్దురాశిగౌ ద్వౌద్వౌ భవనాథయుతేక్షితౌ ।
భవేత్కశ్చిద్బలీ స్యాచ్చేచ్చూడాయోగోఽయముత్తమః ॥

మీనే శుక్రే చ లగ్నస్థే భవే భానౌ చతుష్టయే ।
గురౌ చాప్యథవా యోగః శుభదః క్షురకర్మణి ॥

ఘటే సశుక్రే లగ్నస్థే బుధే వ్యయగతే రవౌ ।
త్రికోణగే గురౌ చన్ద్రే చూడాయోగోఽయముత్తమః ॥

మీనమేషవృషే లగ్నే ససితే భవగే రవౌ ।
బుధోదయే వా యోగాస్స్యుః చూడాకర్మణి పూజితాః ॥

యమే కర్కిణి సింహే చ సహితే భృగుజే బుధే ।
రవౌ భవే వ్యయే వాఽపి యోగాః క్షౌరే శుభావహాః ॥

భవవ్యయోదయే భానుబుధశుక్రా యదా స్థితాః ।
చన్ద్రే శుభాంశగే కేన్ద్రే చూడాయోగశ్శుభావహః ॥
త్రిషడాయగతాః పాపాః శుభాః కేన్ద్రత్రికోణగాః ।
ఏకో ద్వౌ వా యథాలాభం చూడాయోగశ్శుభావహః ॥

అనిష్టస్థానగో యస్స్యాద్గ్రహో లగ్నేశవీక్షితః ।
గురుణా బలినా దృష్టో యదీష్టస్థానగో భవేత్ ॥ ఇతి ॥

ఏతస్మిన్ ఉక్తకాలేఽపి సింహస్థే గురౌ చౌలకర్మ న కార్యమిత్యాహ గర్గః :—

న గురౌ సింహరాశిస్థే సింహాంశకగతేఽపి వా ।
క్షౌరమన్నం న కుర్వీత వివాహం గృహకర్మ వా ॥

తదేతన్నర్మదోత్తరవిషయమిత్యాహ ॥ గ్రన్థాన్తరే :—

నర్మదోత్తరదేశే తు సింహస్థే దేవమన్త్రిణి ।
శుభకర్మ న కుర్వీత నిషేధో నాస్తి దక్షిణే ॥ ఇతి ॥

—: అథ మాతరి గర్భిణ్యాం చౌల నిషేధః :—

అన్తర్వత్నీ చేన్మాతా శిశోశ్చౌలకర్మ న కార్యమ్ ॥

తథాఽఽహ గర్గః :—

పుత్రచూడాకృతౌ మాతా యది సా గర్భిణీ భవేత్ ।
శస్త్రేణ మృత్యుమాప్నోతి తస్మాత్ క్షౌరం వివర్జయేత్ ॥

జ్యోతిర్నారదః :—

సూనోర్మాతరి గర్భిణ్యాం చూడాకర్మ న కారయేత్ ।
పఞ్చాబ్దాత్ ప్రాగథోర్ధ్వం తు గర్భిణ్యామపి కారయేత్ ॥
యది గర్భవిపత్తిస్స్యాచ్ఛిశోర్వా మరణం భవేత్ ।
సహోపనీత్యా కుర్యాచ్చేత్తదా దోషో న విద్యతే ॥ ఇతి॥

అథ చౌలకారికాః :—

పూర్ణపాత్రనిధానాన్తముపలేపాది పూర్వవత్ ।
వ్రీహిపూర్ణం శరావం స్యాద్యవపూర్ణం తథాఽపరమ్॥
మాషపూర్ణం తథాఽన్యత్ స్యాత్తిలపూర్ణం తథాఽపరం।
ఏతాని చ శగావాణి న్యస్యేదుత్తరతోఽనలాత్ ॥
కుమారో మాతురుత్సఙ్గే ఆస్తే ప్రత్యఙ్ఘువిభుర్జః ।
తథాఽఽనడుహమన్యస్మిన్ శరావే గోమయం క్షిపేత్ ॥
శమీపర్ణాని చాన్యస్మిన్ ద్వే స్తో మాతుస్సమీపతః ॥
మాతుర్దక్షిణతో బ్రహ్మా సప్త సప్త చ సప్త చ ॥
కుశపిఞ్జూలికానాం తు గృహీత్వాఽఽస్తేఽథవా పితా ।
కుర్యాదాఘారపర్యన్తం ఆజ్యసేకాది పూర్వవత్ ॥
ఇదమాది వివాహోన్తం నైవేష్టావాజ్యభాగకౌ ।
అగ్న ఆయూంషి తిసృభిః ప్రజాపతేన ఇత్యృచా ॥
స్రువేణాజ్యాహుతీర్హుత్వా శీతోష్ణాపస్తదాఽఽనయేత్ ।

పశ్చాత్ స్థిత్వా కుమారస్య శీతా ఉష్ణాశ్చ తా అపః ॥
పాణిభ్యాం భాజనేఽన్యస్మిన్ యుగపన్నినయేదథ ॥
ఉష్ణేన వాయ ఉదకేనేహీత్యేతేన తద్భవేత్ ॥
ఏకదేశం గృహీత్వాఽఽసాం నవనీతం చ వై తతః ।
దధ్నో ద్రప్సముపాదత్తే నాస్తి చేన్నవనీతకమ్ ॥
ప్రదక్షిణం కుమారస్య శిరస్త్రిః క్లేదయేదథ ।
ఆరభ్య వామతః కర్ణప్రదేశాత్ క్లేదనం భవేత్ ॥
స్యాచ్ఛేత్తదదితిః కేశాన్ వపత్విత్యాదిమన్త్రతః ।
నిదధ్యాదోషధే త్రాయస్వైనమిత్యస్య దక్షిణే ॥
కేశపక్షే కుమారస్య హ్యుదగ్రం తత్కుశత్రయమ్ ।
పిఞ్జూలేషు క్షురం న్యస్య స్వధితే మైనమిత్యథ ॥
అవపీడయతీత్యర్థః క్షురస్తామ్రమయో భవేత్ ।
యేనావపదితిచ్ఛిన్ద్యాచ్ఛిన్నాన్ప్రాగగ్రకాన్ కుశాన్ ॥
ఏకీకృత్య శమీపర్ణైః తాంశ్చ మాత్రే ప్రయచ్ఛతి ।
ఛేదనం తు సకేశానాం పిఞ్జూలానాం భవేదిహ ॥
నిదధాతి చ సా మాతా తానానడుహగోమయే ।
పూర్వవత్కుశపిఞ్జూలనిధానాది సమం భవేత్ ॥
యేన ధాతేతి మన్త్రోఽయం ద్వితీయే ఛేదనే భవేత్ ॥
తృతీయే చ చతుర్థే చ పిఞ్జూలాది సమం భవేత్ ॥
తృతీయే యేన భూయశ్చ చతుర్థే ఛేదనం త్రిభిః ।
ఏవమేవోత్తరే పక్షే త్రిరేవచ్ఛేదనం భవేత్ ॥
యత్ క్షురేణేతి మన్త్రేణ క్షురధారాం నిమార్ష్ట్యథ ।
ఆరభ్యాగ్రత ఆమూలప్రదేశాన్తం నిమార్జనమ్ ॥
శీతోష్ణాభిరితి ప్రైషేణానుశాస్య చ నాపితమ్ ।

శిఖా అపి చ కర్తవ్యాస్తస్య స్వఋషిసంఖ్యయా ॥
తతస్స్విష్టకృదాది స్యాత్కర్మాన్తే స్యాదమన్త్రకమ్ ।
వ్రీహ్యాదిపూర్ణాన్యేతాని నాపితాయ ప్రయచ్ఛతి ॥ ఇతి॥

—: అథ క్షురవిషయే విశేషమాహ :—

షడ్గురుశిష్యః :—

క్షురస్య నిత్యం లోహిత్వాత్తామ్రత్వాయేహ లోహగీః ।
గృహ్యాన్తరేషు బహుషు క్షురస్తామ్రమయో యతః ॥ ఇతి.

ఇదమత్ర చౌలాదివివాహాన్తకర్మసాధారణం గృహ్యమ్ :— ఉదగయన ఆపూర్యమాణపక్షే కల్యాణే నక్షత్రే చౌలకర్మోపనయనగోదానవివాహాః । సార్వకాలమేకే వివాహమ్। తేషాం పురస్తాచ్చతస్ర ఆజ్యాహుతీర్జుహుయాదగ్న ఆయూంషి పవస ఇతి తిసృభిః, ప్రజాపతే న త్వదేతాన్యన్య ఇతి చ వ్యాహృతిభిర్వా । సముచ్చయమేకే । నైకే కాఞ్చన । త్వమర్యమా భవసి యత్కనీనామితి వివాహే చతుర్థీమ్ ॥ ఇతి.

అత్ర చౌలగృహ్యమ్ :—తృతీయే వర్షే చౌలం యథాకులధర్మం వా । ఉత్తరతోఽగ్నేర్వ్రీహియవమాషతిలానాం పృథక్పూర్ణశరావాణి నిదధాతి । పశ్చాత్కారయిష్యమాణో మాతురుపస్థ ఆనడుహం గోమయం నవశరావే శమీపర్ణాని చోపనిహితాని భవన్తి । మాతుః పితా దక్షిణత ఏకవింశతికుశపిఞ్జూలాన్యాదాయ । బ్రహ్మా వైతాని ధారయేత్। పశ్చాత్కారయిష్యమాణస్య అవస్థాయ శీతోష్ణా అపస్సమానీయోష్ణేన వాయ ఉదకేనేహీతి । తాసాం గృహీత్వా నవనీతం దధిద్రప్సాన్వా ప్రదక్షిణం శిరస్త్రిరున్దతి ,, అదితిః కేశాన్వపత్వాప ఉన్దన్తు వర్చసే ” ఇతి ॥ దక్షిణకేశపక్షే త్రీణిత్రీణి కుశపిఞ్జూలాన్యభ్యా-

త్వాగ్రాణి నిదధాతి—“ఓషధే త్రాయస్వైనమ్” ఇతి ॥ “స్వ-
ధితే మైనం హింసీః” ఇతి నిష్పీడ్య ॥ తాంహేన క్షురేణ ప్రచ్ఛి-
నత్తి—“యేనావపత్సవితా క్షురేణ సోమస్య రాజ్ఞో వరుణస్య
విద్వాన్ । తేన బ్రహ్మాణో వపతేదమస్యాయుష్మాన్ జరదష్టిర్య-
థా సత్” ఇతి ॥ ప్రచ్ఛిద్యప్రచ్ఛిద్య ప్రాగగ్రాన్ దర్భాన్ శమీ-
పర్ణైస్సహ మాత్రే ప్రయచ్ఛతి । తాననడుహే గోమయే
నిదధాతి ॥

“యేన ధాతా బృహస్పతేరగ్నేరిన్ద్రస్య చాయుషేఽవపత్ ।
తేన త ఆయుషే వపామి సుశ్లోక్యాయ స్వస్తయే” ॥ ఇతి తృతీ-
యమ్ ॥

“యేన భూయశ్చరాత్యాం జ్యోక్చ పశ్యాతి సూర్యమ్ ।
తేన త ఆయుషే వపామి సుశ్లోక్యాయ స్వస్తయే” ॥ ఇతి తృతీ-
యమ్ ॥

సర్వైర్మన్త్రైశ్చతుర్థమేవముత్తరతస్త్రిః ॥ క్షుర తేజో
నిమృజేత్—“యత్ క్షురేణ మర్చయతా సుపేశసా వప్త
వపసి కేశాన్ । శున్ధి (ఛిన్ధి) శిరో మాఽస్యాయుః ప్రమోషీరితి” ॥

నాపితం శిష్యాత్—“శీతోష్ణాభిరద్భిరబర్థం కుర్వా-
ణోఽక్షుణ్వన్కుశలీకురు” ఇతి । యథాకులధర్మం కేశవేశాన్కా-
రయేదావృతైవ కుమార్యాః ఇతి ॥

అస్యార్థః :—అనేన చౌలకర్మాదీనాం కాలో విధీయతే ॥
ఉదగ్యదా గచ్ఛత్యాదిత్యస్తదుదగయనమ్ । తథా లోకప్రసిద్ధేః ।
ఆపూర్యమాణస్య చన్ద్రస్య యః పక్షః స తథోక్తః । స హి
మాసస్య చ పక్షస్య చ కర్తా । అథవా—ఆపూర్యమాణశ్చాసౌ
పక్షశ్చ ఆపూర్యమాణపక్షః । స హి చన్ద్రరశ్మిభిరాపూర్యతే శు-

క్లపతు ఇత్యర్థః । జ్యోతిశ్శాస్త్రావిరుద్ధం కల్యాణం నక్షత్రమ్ ।
చౌలకర్మేతి చౌలస్యైవ సంజ్ఞాన్తరమ్, న తు వ్రతాదేశానామ-
యం కాల ఇష్యతే । స కథం ప్రాప్నోతి ? ఉపనయనాతిదేశాత్
తర్హి అత్ర గోదానగ్రహణమపార్థకమ్, చౌలాతిదేశాత్ ।
ఉచ్యతే—సమావర్తనార్థం గోదానగ్రహణమ్ । ‘ గోదానికం
కర్మ కుర్వీత ’ ఇతి కర్మగ్రహణం యథా కర్మణోఽన్యని-
యమం వాగ్యమనాదికం నివర్తయతి తథా కాలమపి నివర్త-
యేత్ । తస్మాద్గోదానగ్రహణమ్ । యత్ర గోదానగన్ధోఽప్యస్తి
తత్రాపి యథా స్యాత్ । తర్హి సమావర్తనగ్రహణమేవ కా-
ర్యమ్ । ఉచ్యతే—లాఘవార్థం గోదానగ్రహణమ్ ॥

ఏకే ఆచార్యాః సర్వస్మిన్కాలే వివాహమిచ్ఛన్తి । నో-
దగయనాదినియమః । తేషాం కోఽభిప్రాయః ? దోషశ్రవణాత్ ।
ఋతుమత్యాం హి తిష్ఠన్త్యాం దోషః పితరమృచ్ఛతి, ఇతి । అన్యే
చ లౌకికా దోషాస్సముత్పద్యన్తే ॥ తేషాం గ్రహణం కిమర్థమ్ ?
వివాహస్యానన్తరత్వాత్సర్వేషాం ప్రాప్త్యర్థమితి చేత్ । త-
న్న—దర్శనాత్సర్వేషాం స్యుః । యదయం వివాహే చతుర్థీ-
మిత్యాహ । ఉచ్యతే—తేషాం సమ్బన్ధినోఽన్తర్వర్తిన్య ఏతా ఆ-
హుతయో భవన్తి ; న తు తేభ్యః పూర్వం భవన్తీత్యేవమ-
ర్థం తేషాం గ్రహణమ్ । తర్హి పురస్తాద్గ్రహణమపార్థకమ్ ।
న ; ప్రయోజనముపరిష్టాద్వక్ష్యామః । సంఖ్యావచనం కిమర్థమ్ ?
తత్రైకే బ్రువతే—యత్ర పరిమాణవచనం ప్రత్యృచగ్రహణం
వా నాస్తి । „ధాతా దదాతు దాశుష ఇతి ద్వాభ్యామ్ ” ఇత్యా-
దౌ తత్ర కథం ప్రత్యాదేశహోమస్స్యాదితి ? తదసత్ ఏకమ-
న్త్రాణి కర్మాణీతి న్యాయాత్ । అపిచ స్వాహాకారాన్తైర్మ-

న్త్రైరితి ప్రతిమన్త్రం స్వాహాకారః ప్రాప్తః। స చ ప్రదానార్థః। న చ తమతిక్రమ్య హోతవ్యమితి యుక్తం వక్తుమస్య విద్యమానాయాం గతౌ। తేన సర్వత్ర ప్రత్యృచమేవ హోమ ఇతి సిద్ధమ్। కా పునరస్య గతిః? తత్రైకే నియమార్థమితి ప్రాహుః। సముచ్చయపక్షే౽పి కథం చతస్ర ఏవ స్యుర్న బహ్వ్య ఇతి। కథం ప్రయోగః? ఏకైకస్యా ఋచో౽న్తే ఏకైకా ఆహుతిరితి,। తదప్యసత్। ప్రాధాన్యేనాహుతివిధిప్రకరణత్వాదాహుతిసముచ్చయ ఏవ। న మన్త్రసముచ్చయః। కిమర్థం? తర్హీదం నియమార్థమేవ చతస్ర ఏవ స్యురితి। తేనాజ్యభాగౌ న భవతః। తర్హి స్విష్టకృదపి న స్యాత్। న। పురస్తాన్నియమార్థం హి పురస్తాద్గ్రహణం కృతమ్। ఆఘారౌ తు స్త ఏవ। అనాహుతిత్వాత్। ఆజ్యగ్రహణం పరిస్తరణవికల్పార్థమ్॥ చతసృభిః చతసృణామేవ హి సూత్రే వ్యాహృతిసంజ్ఞా కృతా। వ్యాహృతిభిశ్చ భూస్స్వాహేత్యాదిభిః॥

ఏకే ఆచార్యా ఋగాహుతీనాం వ్యాహృత్యాహుతీనాం చ సముచ్చయమిచ్ఛన్తి। తేనాష్టాజ్యాహుతయః॥ ఏకే ఆచార్యాః కామస్యాహుతిం నేచ్ఛన్తి। నైక ఇత్యేవ వక్తవ్యే కాఞ్చనగ్రహణం ఋగాహుతీనాం వ్యాహృత్యాహుతీనాం చాయం ప్రతిషేధో యథా స్యాత్। అన్యాస్త్వాహుతయో హోతవ్యా ఇత్యేవమర్థమ్। కింశబ్దస్య సర్వనామత్వాత్। సర్వనామ్నాం చ ప్రకృతపరామర్శిత్వాత్। తేనానాదేశాహుతయస్సిద్ధాః॥ సంశయః పూర్వస్యా బాధ ఉతోత్కర్ష ఇతి? ఉత్కర్ష ఇతి బ్రూమః। అసమానజాతిత్వాత్। సమానజాతేరేవ హి బాధో విహితః। ఏష సమానజాతిధర్మ ఇతి తచ్ఛబ్దచో-

దితశ్చ సమానజాతిర్భవతి । యథా—అథ సామిధేన్యస్తాస్సా-
మిధేన్య ఇతి । అత్ర చాతచ్ఛబ్దచోదితత్వాన్న బాధోఽపి తూ-
త్కర్షః । యథా—‘ప్రతిప్రస్థాతా వాజినే తృతీయః’ ఇత్యత్ర
ఆగ్నీధ్రస్యోత్కర్షస్తద్వదత్రాపి । అపిచ—సంఖ్యానిర్దిష్టో న
పూర్వం బాధతే । యత్ర తు బాధతే తత్ర స్థానగ్రహణం కరో-
తి । యథా తృతీయాహుతిస్థానే మహావ్రతమితి తస్మాదుత్కర్ష
ఇతి సిద్ధమ్ ॥

అథ చౌలగృహ్యస్యార్థః :—కులధర్మోపదిష్టే వా కా-
లే చౌలం కార్యమ్ । జన్మప్రభృతి తృతీయే వర్షే వా కార్య-
మితి వ్యవస్థితవికల్పః । కేషాంచిదుపనయనేన సహ స్మర్యత ఇతి ॥
ప్రణీతాప్రణయనోత్తరకాల ఉత్తరతోఽగ్నేర్వ్రీహియవమాష-
తిలైః పూర్ణాని శరావాణి నిదధాతి స్థాపయతి । పృథగ్గ్రహణం
ద్రవ్యభేదార్థమ్ । పృథక్పూరయిత్వా నిదధ్యాదితి । అన్యథా
సమాసోపదేశాన్మిశ్రితానాం పూరణం స్యాత్ । యథా సర్పి-
ర్మధునీ హిరణ్యనికాషమిత్యత్ర మిశ్రితానాం ప్రాశనమ్ । అ-
థ వా—సత్యపి సమాసోపదేశే యథాకామం వ్రీహియవతి-
లైరిత్యత్రైకం ద్రవ్యం భవతి । ఏకేన కృతార్థత్వాత్ । ఏవ-
మిహాప్యేకం ద్రవ్యం ప్రసజ్యేత । తన్నివృత్త్యర్థం పృథగ్గ్ర-
హణమ్ ॥

కథం పృథగ్భూతానాం సర్వేషాం ద్రవ్యాణాం పూర్ణ-
శరావాణి నిధీయేరన్నితి ? అగ్నేః పశ్చాత్కారయిష్యమాణః కు-
మారః । తత్రప్రయుక్తం హి చౌలమ్ । ఏవం చ కృత్వా సంస్కా-
రకర్మసు వ్యవాయపరిహారేషు కార్యేషు కుమారోఽన్తరతమ
ఇతి దర్శితం భవతి । మాతురుపస్థ ఉత్సఙ్గ ఆస్తే । ఆనడుహం గో-

మయం నవే శరావె ఉపనిహితం భవతి । శమీపర్ణాని చా-
న్యస్మిన్నవే శరావె ఉపనిహితాని భవన్తి ॥ మాతుర్దక్షిణతః పితా
ఏకవింశతికుశపిఞ్జూలాన్యాదాయాస్తె । మాతుర్గ్రహణం మా-
తుస్సకాశాద్దక్షిణతో యథా స్యాదగ్నేర్దక్షిణతో మా భూదితి॥
ఏతాని కుశపిఞ్జూలాని బ్రహ్మా వా ధారయేత్ । యద్యస్తి సః ॥

ఆఘారాన్తం కృత్వా పూర్వోక్తా ఆహుతీర్హుత్వా
కుమారస్య పశ్చిమదేశే స్థిత్వా శీతముదకముష్ణం చోదకముభా-
భ్యాం పాణిభ్యాం గృహీత్వా అన్యస్మిన్పాత్రే యుగపన్నినయతి
ఉష్ణేనేతి మన్త్రేణ । సమిత్యేకీభావే। నను దక్షిణాఙ్గకారితయా
భావ్యమ్। కథముభాభ్యాం పాణిభ్యామితి? ఉచ్యతే—అనియమే
ప్రాప్తే నియమార్థా యా సా పరిభాషా న తు దక్షిణాఙ్గవిధా-
యికా ॥ తాసామపామేకదేశం గృహీత్వా నవనీతం చ గృహీ-
త్వా తదభావే దధిద్రప్సాన్వా గృహీత్వా ప్రదక్షిణం శిరస్త్రిరు-
న్దతి క్లైదయతి మన్త్రేణ । మన్త్రావృత్తిరుక్తా । తాసాం గ్రహణం
సమానీతానాం గ్రహణార్థమ్ । ఇతరథా సమానయనస్య శీ-
తోష్ణాభిరద్భిరబర్థమిత్యత్ర కృతార్థత్వాత్తాసాం గ్రహణమేవ
న స్యాత్ । గృహీత్వేత్యస్య చ నవనీతేనైవ సమ్బన్ధస్స్యాత్ ।
తస్మింస్తు సతి ఆపో నిత్యాః । నవనీతదధిద్రప్సయోశ్చ వికల్పస్సి-
ద్ధ్యతి ॥

దక్షిణగ్రహణం విస్పష్టార్థమ్ । తస్మిన్కేశపక్షే త్రీణిత్రీణి
కుశపిఞ్జూలాని కుమారస్యాభ్యాత్మాగ్రాణి స్థాపయతి మన్త్రేణ ।
వీప్సా బహ్వర్థా ॥ అనేన మన్త్రేణ లౌహేన క్షురేణ తాని కు-
శపిఞ్జూలాని నిష్పీడయతి । తేషు క్షురం స్థాపయతీత్యర్థః ।
లోకే క్షురో లౌహ ఏవ ప్రసిద్ధః । అతోఽత్ర తస్యావాచ్యత్వా-

ల్లోహశబ్దస్తామ్రే వర్తతే । శాస్త్రాన్తరే విహితత్వాచ్చ । లోకే లోహశబ్దశ్చాయం రజతాదిష్వపి వర్తతే । అత్ర తు తామ్రే । తథా దృష్టత్వాత్ । తతోఽనేన మన్త్రేణ తేనైవ క్షురేణ ప్రచ్ఛినత్తి । ప్రోఽనర్థకః । అనభిప్రాయ ఇత్యర్థః । అన్యే క్షిప్రార్థ ఇత్యాహుః ॥ ప్రచ్ఛిద్యప్రచ్ఛిద్యేతి వీప్సా ద్విర్వచనమ్ । యో యత్ర ధర్మ ఉపదిశ్యతే స సర్వేషు ఛ్ఛేదేషు యథా స్యాదితి । ప్రాగగ్రాన్కృత్వా శమీపర్ణైస్సహైకీకృత్య మాత్రే ప్రయచ్ఛతి దదాతి । తానసావానడుహే గోమయే నిదధాతి స్థాపయతి । నాత్ర ప్రాగగ్రతానియమః ॥

సంఖ్యావచనం మన్త్రాన్తరప్రదర్శనార్థమ్ । మన్త్రమధ్యేఽపీతి కాణ్వో విద్యత ఇత్యుక్తమ్ । కుశపిఞ్జూలనిధానస్యాభ్యాత్మవిధానార్థం భవితుం నార్హతి । అభ్యాసస్య త్రీణిత్రీణీతి వీప్సయైవ సిద్ధత్వాత్ । సర్వైస్త్రిభిర్మన్త్రైశ్చతుర్థవారం ఛినత్తి ॥ యథా దక్షిణే కేశపక్షే ఏవముత్తరేఽపి కేశపక్షే కుర్యాత్త్రిః । పరిసంఖ్యేయం । ఉత్తరే కేశపక్షే త్రిరేవ న చతుర్థమితి ॥

తతః క్షురధారాం నిమృజేచ్ఛోధయేన్మన్త్రేణ యత్ క్షురేణేతి । నిమార్జనమపమార్జనమ్ । ‘న్యవా వినిగ్రహార్థీయా’ ఇతి వచనాత్ । నాపితం శిల్పినం శిష్యాత్ప్రేష్యేత్ప్రైషేణ । కుశలీకరణవచనం విపరీతలక్షణయా వపనే వర్తతే । ‘యేన విహితోఽయం ముణ్డయతి’ ఇతి హి శ్రూయతే । ‘ఏకశిఖస్త్రిశిఖః పఞ్చశిఖో వా’ ఇతి బోధాయనః । పూర్వశిఖః పరశిఖ ఇతి కులధర్మాః । తేషు యో యస్య కులధర్మస్తదనురోధేన తస్య కేశసన్నివేశాన్కారయేత్ । తతస్స్విష్టకృదాది సకలం సమాపయేత్ । వేషానిత్యపి పాఠే స ఏవార్థః ॥

ఆవృతా అమన్త్రకమిత్యర్థః । కుతః ? యేనాన్యత్ర ఆవృ-తేత్యుక్త్వా తూష్ణీమిత్యాహ । అపరయా ద్వారా నిత్యయాఽఽ-వృతా తూష్ణీం ప్రతి ప్రసర్పన్తీతి । నైతదేవమ్ । ఏవకారోఽ-త్రావధారణార్థః । 'ఆవృత్త్వన్త్రమేవ భవతి న మన్త్రః' ఇతి । తేనావృతేత్యస్య తూష్ణీమిత్యయమర్థ ఇతి సిద్ధమ్ । ఏవం చే-ద్దోషః—అమన్త్రకం హోమః ప్రాప్నోతి । ఇష్టమేవ । న । ఏ-తదితి కేచిదాహుః । అన్యే హోమో న భవతీత్యాహుః । అమ-న్త్రకస్య హోమస్య క్వచిదప్యదృష్టత్వాత్ । నను—తూష్ణీం ద్వితీయే ఉభయత్రేత్యత్ర దృష్ట ఇతి శఙ్కా న కార్యా । తత్రాపి ప్రజాపతయే స్వాహేతి మన్త్రోఽస్త్యేవేతి ॥

—: అథ వ్రీహ్యాదిశరావస్థాపనే కారణమాహ :—

స ఏవాచార్యః :—

అచ్ఛేద్యత్వాదపక్వానామోషధీనాం ద్విజాతిభిః ।
నిధాయ తత్ర పాత్రాణి వ్రీహ్యాదీనాం చతుస్తథా ॥
కేశానాం సహజాతానాం ఓషధిత్వం నిగద్యతే ।
ఏతాం సుపక్వాం ఛ్ఛిన్దీతి బీజాం దృష్ట్వా స్మరేత్తదేతి ॥

—: శీతోష్ణద్వయగ్రహణే కారణమాహ స ఏవ :—

బాలస్య వర్చోవృద్ధ్యర్థం ఏష్యల్లోమ్నాం చ వృద్ధయే ।
ప్రదక్షిణం త్రిరున్దన్తి దధిద్రప్సేన తచ్ఛిరః ॥
స్వధితేశ్చౌషధీనాం చ ప్రశంసార్థముదాహృతః ॥
ఓషధేరితి మన్త్రోయః స్వరక్షార్థం చ గద్యతే ॥
లోమ్నాం తచ్ఛేదనాదాయుః క్షీయతే తద్వివృద్ధయే ।
మన్త్రాః ప్రవ్యాహృతా యేనావపదిత్యాదయస్తథా ॥
శమీభిర్దర్భపిఞ్జూలైర్మిశ్రయిత్వా శిరోరుహాన్ ।

ఛినత్తి ప్రతిమన్త్రేణ తాసాం దృశ్యత్వసిద్ధయ ఇతి ॥

—: కుమారీవిషయే విశేషమాహ స ఏవ :—

హుతకృత్యం తు పుంవత్స్యాత్ స్త్రీణాం చూడాకృతావపీతి ॥ అత్ర భగవాన్ శౌనకః :—

పూర్వేద్యురాభ్యుదయికం శ్రాద్ధం కృత్వా పరేఽహని ।
స్నాతబాలమలఙ్కృత్య పుణ్యాహం వాచయేద్ద్విజైః ॥
తతః కౌతుకమాబధ్య ముహూర్తే శోభనేఽనలమ్ ।
ప్రతిష్ఠాప్యోత్తరే తస్మాద్దర్భాన్సంస్తీర్య తేష్వథ ॥
నూతనాని శరావాణి చత్వారి వ్రీహిభిర్యవైః ।
మాషైస్తిలైశ్చ ప్రత్యేకం పూరితాన్యేకశః క్రమాత్ ॥
ప్రాక్సంస్థం సాదయేత్తత్ర యవాలాభే తు తత్సమైః ।
వ్రీహిభిః పూరయేత్పాత్రం ప్రత్యగ్దేశే తతోఽనలాత్ ॥
సవ్యేతరే చౌలకృతః సమీపే జననీ శిశోః ।
అఙ్కేన బిభ్రతీ పుత్రమాసీత్ప్రత్యఙ్ముఖీ సతీ ॥
తస్మాత్పురస్తాదగ్నేశ్చ పశ్చాదానడుహం శకృత్ ।
అస్పృష్టభూమి విన్యస్య శరావే సాదయేత్తతః ॥
శమీపర్ణాని చాన్యస్మిన్ శరావే న్యస్య భూతలే ।
తత్రైవ సాదయేద్దేశే శకృత్పాత్రస్య పార్శ్వతః ॥
తతః కుమారస్య పితా హస్తే బిభ్రత్కుశాఙ్కురాన్ ।
ఏకవింశతిమాసీత శిశోర్మాతుశ్చ దక్షిణే ॥
పితురన్యో భవేచ్చాథ పక్షేఽస్మిన్ చౌలకృత్తతః ।
బ్రహ్మత్వేన హి యో విప్రో ధారయేద్వా కుశాఙ్కురాన్ ॥
అస్మిన్పక్షే పితైవాస్తు కర్తా చౌలస్య కర్మణః ।
అత్రైవ సమయే కుర్యాత్ క్షురస్యాపి పరిగ్రహమ్ ॥

అన్వాధానాద్యనూయాజనిధానాన్తం పురస్తనమ్ ।
తన్త్రం కృత్వా నిషణ్ణేన దక్షిణె శిశునాఽఽత్మనః ॥
అన్వారబ్ధో విధాయేధ్మనిధానాదిషు శేషితమ్ ।
పురః కృత్వాఽఽజ్యభాగా చ ప్రధానాహుతిమాచరేత్
తత్రాగ్న ఆయూంషీత్యాద్యైర్హుత్వా మన్త్రైస్త్రిభిః పునః
ప్రజాపతే న త్వదృచా వ్యాహృతిత్రితయేన చ ॥
వ్యస్తేనాదౌ సమస్తేన క్రమేణ జుహుయాదథ ।
బాలస్య ప్రత్యగాసిత్వా శీతోష్ణే వారిణీ పృథక్ ॥
పాత్రద్వయస్థే ఆసిక్తే హస్తాభ్యామన్యభాజనే ।
ఉష్ణేన వాయవిత్యాదిమన్త్రేణ స్థాప్య తత్పునః ॥
నవనీతేన దధ్నా వా సంమిశ్రీకృత్య పాణినా ।
సమాదాయాదితిః కేశాన్ వపత్విత్యాదిమన్త్రతః ॥
శిరోఽస్య వామకర్ణాన్తమారభ్య త్రిః ప్రదక్షిణమ్ ।
ఉన్దన్త్విత్యున్దనం మన్త్రం పునః పునరుదీరయేత్ ॥
దక్షిణె కేశపక్షేఽథ బాలస్య త్రీన్కుశాఙ్కురాన్ ।
బాలాభిముఖపర్యన్తాన్ పఠిత్వా మన్త్రమోషధే ॥
త్రాయస్వైనమితి న్యస్యేదన్యోన్యస్మాత్పృథక్కృతాన్ ।
ఉచ్చార్య మన్త్రం స్వధితే మైనం హింసీరితి క్షురమ్ ॥
సన్ధాయ సాఙ్కురైః కేశైస్తద్యేనావపదాదికమ్ ।
యథాఽసదితి పర్యన్తం మన్త్రముచ్చార్య ఖైలికమ్ ॥
ప్రచ్ఛిద్య తాంఛమీపర్ణైః సంయోజ్య చ కుశాఙ్కురాన్ ।
కేశాన్ప్రలూనాన్బాలస్య తస్య మాతుః కరె న్యసేత్ ॥
సా చ తాన్నిక్షిపేత్సర్వాంఛకృత్యానడుహే సహ ।
అనేన విధినా కుర్యాద్ద్వితీయం కేశకృన్తనమ్ ॥

మన్త్రస్తు యేనధాతాదిః కృన్తనేనైవ గమ్యతే ।
పునస్తథైవ కుర్వీత తృతీయం కేశకృన్తనమ్ ॥
మన్త్రస్తు యేన భూయశ్చ తన్త్రం పూర్వవదాచరేత్ ।
పూర్వోక్తమన్త్రత్రితయం క్రమేణోపసమాచరేత్ ॥
చతుర్థకృన్తనం కుర్యాత్సావధానమతన్ద్రితః ।
ఏవముత్తరతః కేశపక్షే విచ్ఛేదనత్రయమ్ ॥
కుర్యాదాదిత ఆరభ్య న చతుర్థం సమాచరేత్ ।
మన్త్రం తు యత్ క్షురేణేతి ప్రక్రాన్తం సముదీరయేత్
క్షురస్య ధారాముపరి ప్రారభ్యాధః పరామృశేత్ ।
మన్త్రం శీతోష్ణాభిరితి ప్రక్రాన్తం సముదీరయేత్ ॥
వప్తారమనుశిష్యైనం మన్త్రార్థం చావబోధయేత్ ।
వప్తాఽథ తోయైశ్శీతోష్ణైః పూర్వసేకావశేషితైః ॥
బాలస్య సకలాన్కేశాన్ ఆర్ద్రీకృత్యార్ద్రపాణినా ।
వంశాచారక్రమోపేతాం శిఖాం కృత్వా వపేచ్ఛిరః ॥
అథోప్తకేశం స్నాతం తం ఉపవేశ్య యథాపురా ।
ఆరభ్య స్విష్టకృద్ధోమమూర్ధ్వతన్త్రం సమాచరేదితి ॥

ఏతచ్చౌలహోమే అగ్నినిర్ణయమాహ కారికాకారః :—

చౌలకర్మోపనయనే వివాహః ప్రథమస్తథా ।
వ్రతాది స్నానమిత్యేతే లౌకికాగ్నావితి స్థితిరితి ॥

ఆశ్వలాయనాచార్యస్తు స్మార్తాగ్నౌ కుర్యాదిత్యాహ :—

గర్భపుంసవసీమన్తబలిచౌలం చ నిష్కృతీః ।
కామ్యాంశ్చ కుర్యాత్స్మార్తాగ్నావుత్సర్గోపాకృతీ చ యే ఇతి ॥

స్మార్తాగ్నిరౌపాసనాగ్నిః । అనయోర్విరోధే ఆచార్యోక్తేః ప్రాబల్యాత్తేనోక్తరీత్యా ఔపాసనాగ్నావేవ హోమః కర్తవ్యః ॥

ఏతచ్చూడాకరణాన్తానామమీషాం సంస్కారాణాం ఫలమాహ యాజ్ఞవల్క్యః :—ఏవమేనశ్శమం యాతి బీజగర్భసముద్భవమితి॥

అత్ర చౌలకర్మణి నివృత్తే తద్దినే తద్గృహే భోక్తుః ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే ॥ పరాశరప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే :—

నివృత్తే చూడహోమే తు ప్రాఙ్నామకరణాత్తథా ।
చరేత్సాన్తపనం భుక్త్వా జాతకర్మణి చైవ హి ॥
అతోఽన్యేషు తు భుక్త్వాఽన్నం సంస్కారేషు ద్విజోత్తమః
నియోగాదుపవాసేన శుద్ధ్యతే నిన్ద్యభోజనాదితి ॥

——: ౦ :——

——: అథ మన్త్రార్థః :——

అథాస్మిన్కర్మణి వినియుక్తమన్త్రాణామర్థః కథ్యతే-
అగ్న ఆయూంషి పవస ఇతి । హే అగ్నే ! ఆయూంషి పవసే రక్ష। ఊర్జం బలం, ఇషం అన్నం చ నః అస్మభ్యం ఆసువ అభ్యనుజానీహి । దుచ్ఛునాం దుర్భిక్షాదికమ్। అస్మాదారే దూరే బాధస్వ పీడయ ॥

అగ్నిర్ ఋషిరితి ॥ ఋషిః సర్వస్య ద్రష్టా పవమానః శోధయితా । పాఞ్చజన్యః నిషాదపఞ్చమాశ్చత్వారో వర్ణాః పఞ్చజనాః తేభ్యో హితః । పురోహితః—పూర్వస్యాం దిశి ఆహవనీయాత్మనా నిహితః తత్థాసనీయః । ఏవంభూతోఽగ్నిః । మహాగయం, మహాధనం, మహాగృహం వా తమగ్నిమీమహే యాచామహే॥

అగ్నే పవస్వేతి॥ హే అగ్నే ! స్వపాః, సుకర్మా త్వం సువీర్యం శోభనవీర్యం, వర్చః దీప్తిం, మయి పోషం, పుష్టిం దధత్। అస్మే అస్మభ్యం రయిం ధనం పవస్వ దేహి॥

ప్రజాపతే న త్వదితి ॥ హే ప్రజాపతే! త్వత్ త్వత్తోఽన్యః కశ్చిదపి। విశ్వా విశ్వాని ఏతాని తా తాని జాతాని న పరిబభూవ న పరిగృహ్ణాతి। త్వదన్యః పరిగృహీతుం న కశ్చిదపి శక్తోఽస్తి। అతః యత్కామా వయం తే తుభ్యం జుహుమః తదభిలషితం నః అస్మాకం అస్తు భవతు। వయం రయీణాం ధనానాం పతయస్స్యామ ॥

ఉష్ణేన వాయ ఉదకేనేహీతి। హే వాయో! ఉష్ణేన ఉదకేన ఉదకం గృహీత్వా, ఏహి ఆగచ్ఛ ॥

అదితిరితి॥ అదితిర్దేవమాతాఽస్య మాణవకస్య కేశాన్వపతు। కేశానధితిష్ఠత్వితి। తదర్థం తా ఆపః ఉన్దన్తు। ఉన్దీ క్లేదనే। శిరః క్లేదయన్తు। వర్చసే దీప్తయే। అయం తేజస్వీ స్యాదితి ॥

ఓషధే త్రాయస్వైనమితి ॥ హే ఓషధే! బర్హిరాత్మక! ఏనం మాణవకం త్రాయస్వ రక్ష। హే స్వధితే! ఏనం మాణవకం మా హింసీః మా వధీః ॥

యేనావపదితి॥ విద్వాన్ క్షురకర్మణి కుశలః సవితా యేన క్షురేణ సోమస్య రాజ్ఞో వగుణస్య చ శిరోఽవపత్। తేన తాదృశేన క్షురేణ హే బ్రహ్మణః! బ్రాహ్మణాః! ఇదమస్య మాణవకస్య శిరో వపత। వపనే మాం ప్రయుఙ్ధ్వమ్। యుష్మదనుజ్ఞయాఽహం వపామి। వపనే సతి యథా కుమారోఽయమాయుష్మాన్ జరదష్టిర్జీర్ణవృద్ధః అసద్భవతి ॥

యేన ధాతేతి ॥ ధాతా ఆదిత్యానామన్యతమః। స యేన క్షురేణ బృహస్పతేః, అగ్నేః, ఇన్ద్రస్య చ। ఆయుషే చిరజీవనాయ అవపత్ వపనమకరోత్। తేన క్షురేణ ఆయుషే ఆయు-

షా వర్ధనాయ సుశ్లోక్యాయ శోభనకీర్తిమత్త్వాయ స్వస్తయే అవినాశాయ । తే తవ కేశాన్వపామి ॥

యేన భూయ ఇతి ॥ యేన క్షురేణ ఉప్తోఽయం మాణవకః భూయో భూయిష్ఠం చరాతి లేట్ । ఆం ఏవమ్ । జ్యోక్ దీర్ఘకాలం సూర్యం పశ్యాతి । లేట్ పశ్యేత్ । తేనేత్యాది పూర్వవత్ ॥

యత్ క్షురేణేతి ॥ హే క్షురాధిదేవ ! వప్తా త్వం యత్ యదా తీక్ష్ణత్వాత్ మర్చయతా భర్త్సయతా సుపెశసా సురూపెణ ఉజ్జ్వలేన క్షురేణ స్వాత్మభూతేన కేశాన్వపసి । తదా తస్య శిరః మా ఛిన్ధి । అస్యాయుశ్చ మా ప్రమోషీః । వపనస్య స్వతో మఙ్గళత్వాదేవం ప్రార్థయతే । శున్ధీతి పాఠే అస్య శిరః శుద్ధం కురు ॥

శీతోష్ణాభిరితి ॥ హే నాపిత ! శీతోష్ణాభిర్మిళితాభిరద్భిః అబర్థం అపాం ప్రయోజనం క్లేదనరూపం కుర్వాణః । అక్షుణ్వన్ మాణవకమక్లేశయన్ । కుశలీకురు కుశలవాన్భూత్వా సంవపేత్యర్థః ॥ —: ఇతి మన్త్రార్థః :—

—: అథ చౌలప్రయోగః :—

ప్రాగుక్తే తృతీయాదౌ వర్షే ఉదగయనె శుక్లపక్షే ప్రాగభిహితే ప్రశస్తతిథివారనక్షత్రయుతే కాలె శుభే ముహూర్తే కుమారస్య చౌలకర్మ కరిష్యన్కర్తా పూర్వేద్యుస్స్వస్తివాచనపూర్వకం నాన్దీశ్రాద్ధం గ్రహయజ్ఞం చ పూర్వోక్తవిధినా విధాయ పరేద్యుః కృతమఙ్గళస్నానం కుమారమలఙ్కృత్య బ్రాహ్మణైస్సహ పుణ్యాహం వాచయిత్వా అఙ్కురార్పణం కౌతుక-

బన్ధం చ కృత్వా దేశకాలకథనపూర్వకం మమ కుమారస్య బీజ-
గర్భసముద్భవపాపనివృత్తిబలాయుర్వర్చోయశోభివృద్ధిద్వా-
రా శ్రీపరమేశ్వరప్రీత్యర్థం చౌలాఖ్యం కర్మ కరిష్యే ఇతి స-
ఙ్కల్ప్య ఉల్లేఖనాది శకలనిరసనాన్తం కర్మ కృత్వా శుభే
ముహూర్తే ఔపాసనాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ప్రబోధ్యాగ్నిం ధ్యాత్వా
పునర్దేశకాలౌ సఙ్కీర్త్య మయా క్రియమాణే చౌలహోమే
కర్మణి దేవతాపరిగ్రహార్థమన్వాధానం కరిష్యే ॥

అస్మిన్నన్వాహితేఽగ్నావిత్యాది ఆఘారావాజ్యేనేత్యన్తం
ప్రాగుక్తవదుక్త్వాఽగ్నిం పవమానమగ్నిం పవమానమగ్నిం పవ-
మానం ప్రజాపతిం చాజ్యేన శేషేణ స్విష్టకృతమిత్యాద్యుక్త్వా
సమిద్ద్వయమగ్నావాధాయ సీమన్తోక్తరీత్యా పూర్ణపాత్రనిధా-
నాన్తం పురస్తనం తన్త్రమనుష్ఠాయోదగగ్నేరాస్తీర్ణేషు దర్భే-
షు వ్రీహియవమాషతిలైః పృథక్పృథక్పూరితాని నవాని చత్వారి
శరావాణి క్రమేణైకైకశః ప్రాక్సంస్థమాసాదయేత్ ।

తతో మాతా ప్రత్యగగ్నేరాసీనస్య కర్తుర్దక్షిణతః కు-
మారముత్సఙ్గే దధతీ ప్రాఙ్ముఖీ ఆసీత ।

తతో యజమానస్య మాతుస్సమీపే పురస్తాదగ్నేః ప-
శ్చాదస్పృష్టభూమ్యానడుహశకృచ్ఛరావం శమీపర్ణశరావం చ
నిదధ్యాత్ ।

తతో బ్రహ్మైకవింశతికుశాఙ్కురాన్ దధానో మాతుర్ద-
క్షిణతో నివసేత్ ।

తతః కుమారేణాన్వారబ్ధః కర్తా పురస్తనం తన్త్రమా-
ఘారాన్తం కృత్వా—

అగ్న ఆయూంషీతి తృచస్య శతం వైఖానసా ఋషయః అగ్నిః పవమానో దేవతా గాయత్రీచ్ఛన్దః ॥ ప్రధానాజ్యహోమె వినియోగః :—

" అగ్న ఆయూంషి పవస ఆసువోర్జమిషం చ నః । ఆరె బాధస్వ దుచ్ఛునాం స్వాహా " ॥ అగ్నయె పవమానాయేదం న మమ ॥

అగ్నిర్ ఋషిః పవమానః పాఞ్చజన్యః పురోహితః । తమీమహే మహాగయం స్వాహా " ॥ అగ్నయే పవమానాయేదం న మమ ॥

" అగ్నే పవస్వ స్వపా అస్మే వర్చస్సువీర్యమ్ । దధద్రయిం మయి పోషం స్వాహా ॥ అగ్నయె పవమానాయేదం న మమ ॥

ప్రజాపతే న త్వదేతానీత్యస్య హిరణ్యగర్భ ఋషిః ప్రజాపతిర్దేవతా త్రిష్టుప్ఛన్దః :—

" ప్రజాపతె న త్వదేతాన్యన్యో విశ్వా జాతాని పరి తా బభూవ । యత్కామాస్తె జుహుమస్తన్నో అస్తు వయం స్యామ పతయో రయీణాం స్వాహా " ॥ ప్రజాపతయ ఇదం న మమ ॥

అనేన చతుర్థీమాహుతిం హుత్వా సర్వత్రోద్దేశత్యాగం కృత్వా శీతముష్ణం చోభే వారిణీ పాత్రాభ్యాం పృథగానీయ శిశోః పశ్చిమదేశె స్థిత్వా తదుదకద్వయమన్యస్మిన్పాత్రే పాణిభ్యాం ‹ ఉష్ణేన వాయ ఉదకేనేహి, ఇతి మన్త్రేణ యుగపన్నినీయ తదేకదేశం గృహీత్వా నవనీతేన దధ్నా వా మిశ్రయిత్వా కుమారస్య వామకర్ణప్రదేశమారభ్య ప్రదక్షిణం " అదితిః కెశాన్వపత్వా-

ప ఉన్దన్తు వర్చసే" ఇతి మన్త్రం ప్రతిక్లేదనమావర్త్య శిరస్త్రి-
వారం క్లేదయిత్వా బ్రాహ్మణహస్తస్థితేష్వేకవింశతికుశాఙ్కురేషు
త్రీనఙ్కురానాదాయ కుమారాభిముఖం పశ్చిమాగ్రాన్ కృత్వా।
'ఓషధే త్రాయస్వైనమ్, ఇతి మన్త్రేణ దక్షిణకేశభాగే నిధాయ
తేష్వఙ్కురేషు తామ్రమయం క్షురం 'స్వధితే మైనం హింసీః'
ఇతి నిధాయ॥

యేనావపత్సవితా క్షురేణ సోమస్య రాజ్ఞో వరుణస్య వి-
ద్వాన్। తేన బ్రహ్మాణో వపతేదమస్యాయుష్మాన్ జరదష్టిర్యథా-
ఽసత్॥ ఇతి మన్త్రేణ సకేశాన్కుశాఙ్కురాన్ ఛిత్వా తాన-
ఙ్కురాన్ప్రాగగ్రాన్కృత్వా శమీపర్ణశరావాచ్ఛమీపర్ణా-
న్యాదాయ తైస్సహైకీకృత్య మాతుః కరే దద్యాత్సా చ మాతా
తాన్కేశశమీపర్ణకుశాఙ్కురానానడుహే గోమయే ప్రాగగ్రం
నిదధ్యాత్। ఏవం ద్వితీయాదిచ్ఛేదనేషు కుశాఙ్కురత్రయనిధా-
నాది సమన్త్రం కర్తవ్యమ్॥

మన్త్రస్తు— "యేన ధాతా బృహస్పతేరగ్నేరిన్ద్రస్య
చాయుషేఽవపత్। తేన త ఆయుషే వపామి సుశ్లోక్యాయ
స్వస్తయే" ఇతి ద్వితీయచ్ఛేదనమ్॥

"యేన భూయశ్చరాత్ర్యాం జ్యోక్చ పశ్యాతి సూర్యమ్। తేన
త ఆయుషే వపామి సుశ్లోక్యాయ స్వస్తయే" ఇతితృతీయచ్ఛేదనమ్॥

చతుర్థచ్ఛేదనే— యేనావపద్యేన ధాతా యేన భూయ
ఇతి త్రయో మన్త్రాః॥ యేనావపత్సవితా క్షురేణ సోమస్యరాజ్ఞో
వరుణస్య విద్వాన్। తేన బ్రహ్మాణో వపతేదమస్యాయుష్మాన్ జరద-

ప్తి ర్యథాఽసత్ ॥ యేన ధాతా బృహస్పతేరగ్నేరిన్ద్రస్య చాయు-షేఽవపత్ । తేనత ఆయుషేవపామి సుశ్లోక్యాయ స్వస్తయే ॥ యేనభూయశ్చరాత్ర్యాం జ్యోక్చ పశ్యాతి సూర్యమ్। తేనత ఆయు-షే వపామి సుశ్లోక్యాయ స్వస్తయే ॥ ఇతి చతుర్థమ్ ॥

ఏవం దక్షిణకేశభాగే చత్వారి ఛేదనాని కృత్వా ఉత్తర-కేశభాగేఽప్యనయా రీత్యా త్రీణి ఛేదనాన్యాదిత ఆరభ్య మ-న్త్రత్రయేణ కృత్వా క్షురధారామ్ :—

,,యత్ క్షురేణ మర్చయతా సుపేశసా వప్తా వపసి కే-శాన్ । శుం (ఛి) న్ధి శిరో మాఽస్యాయుః ప్రమోషీః” ఇతి మ-న్త్రేణాగ్రత ఆరభ్య ఆమూలమనుమృజ్య । నాపితమాహూయ—

,, శీతోష్ణాభిరద్భిరబర్థం కుర్వాణోఽక్షుణ్వన్కుశలీకురు ” ఇతి ప్రైషేణానుశాస్య, తత్రైప్రైషార్థం చావబోధ్య తేన నాపితేన పూర్వసేకావశిష్టాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిరుక్తపాణినా ఉఽద్రీకృత్య యథాకులధర్మం కల్పితశిఖం కుమారం స్నాపయిత్వా పూర్వ-వన్మాతురుత్సఙ్గేఽవస్థాప్య స్విష్టకృదాది హోమశేషం సమాప్య తచ్చ వ్రీహ్యాదిపాత్రచతుష్టయం నాపితాయ దద్యాత్ ॥

ఏతత్సర్వం కుమార్యాః హోమమన్త్రేణామన్త్రికం కు-ర్యాద్ధోమస్తు సమన్త్రిక ఇతి ॥

ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే

చూడాకర్మప్రకరణమ్.

—: అథాక్షరాభ్యాసవిధిః —

అథాక్షరగ్రహణమాహ మార్కణ్డేయః :—

ప్రాప్తే తు పఞ్చమే వర్షే త్వప్రసుప్తే జనార్దనే ।
షష్ఠీం ప్రతిపదం చైవ వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ ॥
పర్వాష్టమ్యా తథా రిక్తాస్సౌరభౌమదినం తథా ।
ఏవం సునిశ్చితే కాలే విద్యారమ్భం తు కారయేత్ ॥
పూజయిత్వా హరిం లక్ష్మీం దుర్గాం చైవ విశేషతః। ఇతి

తథా :—ఉదగ్గతే భాస్వతి పఞ్చమేఽబ్దే
ప్రాప్తేఽక్షరస్వీకరణం శిశూనామ్ ।
సరస్వతీం విఘ్నవినాయకం చ
గుడోదనాద్యైరభిపూజ్య కుర్యాత్ ॥
హస్తాదిత్యసమీరపౌష్ణపురజిన్మిత్రాశ్వి చిత్రాచ్యుతే-
ష్వారార్కార్కిదినోదయాదిరహితే రాశౌ స్థిరే వోభయే
పక్షే పూర్ణనిశాకరే ప్రతిపదం షష్ఠ్యష్టమీం ద్వాదశీం
హిత్వా చాష్టమశుద్ధిభాజి భవనే ప్రోక్తాఽక్షరస్వీకృతిః ॥
మృగాదపఞ్చస్వపి భేషు మూలె
హస్తాదికే చ త్రితయేఽశ్వినీషు ।
పూర్వాత్రయే చ శ్రవణత్రయే చ
విద్యాసమారమ్భముశన్తి సిద్ధమ్ ॥ ఇతి.

గ్రన్థాన్తరే :—

బాలస్య పఞ్చమే వర్షే ప్రాప్తే భానౌ మృగాదిగే ।
ఆరభేతాక్షరం తత్ర శుభకాలె యథోదితమ్ ॥
హస్తాదిత్యమరుచ్చిత్రరౌద్రపౌష్ణభవైష్ణవమ్ ।
వైష్ణవం సుప్రసిద్ధం స్యాదక్షరగ్రహణె శిశోః ॥

ప్రతిపత్ షష్ఠీరిక్తాశ్చ పర్వాష్టమ్యౌ వివర్జయేత్ ।
బవాదీని తు సౌమ్యాని కరణాని విశేషతః ॥

శూలవజ్రవ్యతీపాతవ్యాఘాతపరిఘాన్వినా ।
గణ్డాతిగణ్డవిష్కమ్భవైధృతీరితరే శుభాః ॥
శకున్యాదీని విష్టిం చ వర్జయేత్సర్వదా ద్విజః ।
గురుజ్ఞేన్ద్వర్కశుక్రాణాం వారవర్గోదయాశ్శుభాః ॥
స్థిరాశ్శ్రేష్ఠాశ్చరా నిన్ద్యా మధ్యమాశ్చోభయాస్స్మృతాః ।
త్రిషడాయగతాః పాపాః శుభాః కేన్ద్రత్రికోణగాః ॥
చన్ద్రతారాబలం వీక్ష్య అక్షరగ్రహణం శిశోః ।
సరస్వతీం గణేశం చ సూత్రకారం గురుం తథా ॥
పూజయిత్వా యథాన్యాయం పాత్రస్థే తణ్డులే లిఖేత్ ।
ప్రాఙ్ముఖో గురురాసీనో వరుణాభిముఖశ్శిశుః ॥
అఙ్గుష్ఠానామికాభ్యాం తు చతుర్థ్యన్తేష్టదేవతామ్ ।
ఓఙ్కారమాదితశ్శబ్దముచ్చార్యైవాక్షరాణి చ ॥
తతః ప్రభృత్యనధ్యాయాన్ వర్జనీయాన్వివర్జయేత్ ।
చతుర్దశ్యష్టమీపర్వదినాని ప్రతిపద్దినమ్ ॥ ఇతి.

—: ఇత్యక్షరగ్రహణవిధిః :—

——: ౦ :——

—: అథానుపనీతధర్మాః :—

త్వత్సన్నిధానం మనసా దధానో
యః కశ్చిదేవోపనయక్రియావాన్ ।
లక్ష్మీనృసింహాపరథా వృథా స్యాత్
యథోపనీతోఽప్యనుపేతధర్మా ॥

అథేదానీం ప్రసఙ్గాదనుపనీతధర్మాః కథ్యన్తే,

స్మృతిచన్ద్రికాయాం గౌతమః :—ప్రాగుపనయనాత్కా-మచారవాదభక్షణా ఇతి । కామచార ఇచ్ఛాగతిః । కామవాదో లీలాదిభాషణమ్ । కామభక్షణః పర్యుషితాదిభక్షణమ్ । తేషు ప్రాగుపనయనాన్న దోష ఇత్యభిప్రాయః ॥ తథా విష్ణుపురాణమ్-

భక్ష్యాభక్ష్యే తథాఽపేయే వాచ్యావాచ్యే తథాఽనృతే ।
అస్మిన్కాలే న దోషస్స్యాత్స యావన్నోపనీయతే ॥ ఇతి.

ఏతన్మహాపాతకవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ॥ తథా చ స్మృత్యన్తరమ్-స్యాత్కామచారభక్ష్యోక్తిర్మహాతః పాతికాదృత ఇతి ॥

మహాపాతకే తు పిత్రాదిభిః ప్రాయశ్చిత్తం కర్తవ్యమి-త్యుచ్యతే పరాశరప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే జాతూకర్ణేన :—

అనుపేతస్తు యో విప్రో మద్యం మోహాత్పిబేద్యది ।
తస్య కృచ్ఛ్రత్రయం కార్యం పిత్రా భ్రాత్రా తథైవ చ॥

అన్యత్ర :—

వైశ్వదేవం పురోడాశమగ్నిమధ్యే చ యద్ధుతమ్ ।
ప్రమాదాచ్ఛిశురాకర్షన్మాత్రా రక్ష్యః ప్రయత్నత ఇతి ॥

ఆచారవిషయే ఆహ వసిష్ఠః ;—

న హ్యస్య విద్యతే కర్మ కిఞ్చిదా మౌఞ్జిబన్ధనాత్ ।
వృత్త్యా శూద్రసమస్త్వావద్యావద్వేదేన జాయత ఇతి ॥

గౌతమోఽపి :—యథోపపాదమూత్రపురీషో భవతి । న త-స్యాచమనకల్పో విద్యతే । న తస్యోదఙ్ముఖో దివా చ రాత్రౌ దక్షిణాముఖ ఇతి నియమో ఇతి ॥

అస్పృశ్యస్పర్శే ఆపస్తమ్బఽఆహ—అన్నప్రాశనాత్ప్రి-యతా భవన్త్య సంవత్సరాత్ప్రియతా ఇత్యేకే । యావతా దిశో న ప్రజానీయుర్గౌపనయనాదిత్యపర ఇతి ॥

తథాఽపి తేషాం శుద్ధన్తరమాహ గౌతమః ;—

అన్యత్రాపామార్జనప్రధావనోక్షణేభ్యో న తస్య స్పర్శ-
నాదాశౌచమితి ॥ స్మృతిదీపికాయాం తు :—

శిశోరభ్యుక్షణం ప్రోక్తం బాలస్యాచమనం స్మృతమ్ ।
రజస్వలాదిసంస్పర్శే స్నానమేవ కుమారకే ॥ ఇతి.

తేషాం లక్షణం తత్రైవోక్తమ్ :—

ప్రాక్చూడాకరణాద్బాలః ప్రాగన్నప్రాశనాచ్ఛిశుః ।
కుమారకస్తు విజ్ఞేయో యావన్మౌఞ్జీనిబన్ధనమితి ॥

కృతచౌలమపి నాగ్నిహోత్రే నియుఞ్జ్యాత్ । తదాహ గౌతమః—
న త్వేనమగ్నిహవనయోర్నియుఞ్జ్యాదితి । తస్య మన్త్రహీనత్వా-
దిత్యభిప్రాయః ॥ మనురపి :—

నైవ కన్యా న యువతిర్నాల్పవిద్యో న బాలిశః ।
హోతా స్యాదగ్నిహోత్రస్య నార్తో నాసంస్కృతస్తథేతి ॥

న చ మన్త్రాన్గ్రాహయిత్వా వినియోజ్య ఇత్యాహ గౌతమః:-
న బ్రహ్మాభివ్యాహారయేదన్యత్ర స్వధానినయనాదితి ॥ మనురపి:—

న హ్యస్మిన్యుజ్యతే కర్మ కిఞ్చిదా మౌఞ్జిబన్ధనాత్ ।
నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృత ఇతి ॥

అథ బాలపితృధర్మాన్ పరశురామం ప్రత్యాహ పుష్కరః—
విష్ణుధర్మోత్తరే :—

అపథ్యం న చ బాలానాం తథా భార్గవ పశ్యతామ్ ।
ప్రార్థితం బాలకానాం చ దాతవ్యం స్యాద్ధితం తథా ॥
బాలానాం ప్రార్థితం దత్వా నాకలోకే మహీయతే ।
బాలకాశ్చానునేయాస్సర్వధర్మకామైస్సదా నరైః ॥
తేషాం భోజ్యప్రదానేన గోదానఫలమాప్నుయాత్ ।

తేషాం క్రీడనకం దత్వా మోదతే నన్దనే వనే ॥
ఆహ్లాదయన్తి సతతం యస్మాత్సర్వప్రయత్నేన బాలకాః ।
దౌర్భాగ్యం మహదాప్నోతి యత్రయత్రాభిజాయతే ॥
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన బాలానగ్రే తు భోజయేత్ ।
అభుక్తవత్సు బాలేషు న ప్రాశ్నీయాత్కదాచన ॥
యన్న దద్యాన్న చాశ్నీయాత్కదాచిదపి తత్ స్వయమితి
ఇతి శ్రీనృసింహీయే ప్రయోగపారిజాతే షోడశకర్మకాణ్డే
అనుపనీతధర్మప్రకరణమ్.

——: ౦ :——

—: అథోపనయనప్రకరణమ్ :—

త్రైలోక్యకణ్టకనిరాకరణప్రవీణః
ఛత్రాదిమణ్డితకరః కుహనావటుర్యః ।
పిత్రా కృతోపనయనో ధృతవామనాఖ్యః
పాయాద్ధిరణ్యకరిపుర్నరసింహదేవః ॥

అపి చ :—
ఉపనీతిమనీతివినీతికరీం భగవన్నరసింహ నృసింహ విభో ।
భరణం ప్రవణం పరిణంతరితే చరణం శరణం సురణన్తి సురాః ॥
అథోపనయనవిధిరభిధీయతే । తత్ర కారికా :—
బ్రాహ్మణస్యోపనయనముక్తే కాలే భవేదథ ।
కృత్వాఽఽభ్యుదయికం శ్రాద్ధం పూర్వేద్యురపరేఽహని ॥
అస్యార్థః :—చౌలానన్తరం బ్రాహ్మణస్య గృహ్యకారేణో-క్తే కాలే జన్మాష్టమాదావుపనయనం భవేత్ । నను కః పునఃఉప-నయనశబ్దార్థః ? ఉచ్యతే:—ఉపనయనమితి రూఢ్యా కర్మ-నామధేయమితి భరద్వాజః । తదుక్తమ్:—

ఉపానయాఖ్యం యత్కర్మ విద్యార్థం తదుదీరితమ్ ॥ ఇతి
అథ సఙ్గ్రహకారోఽపి :—

దీర్ఘం ఛన్దోఽనురోధేన స్వార్థికస్తద్ధితోఽపి వా ।
త్రైవర్ణికానాం ముఖ్యోఽయమాపనాయనికో విధిరితి ॥

సావిత్ర్యాః ప్రాపణముపనయనమితి కాత్యాయనస్తదాహ—గాయత్ర్యాః బ్రాహ్మణముపనయీతేతి । యేన ఖలు సంస్కారేణ వటురాచార్యాదిసమీపం నీయతే తదుపనయనమ్ । కరణసాధనమిదమ్ । అథవా గుర్వాదిసమీపనీతిః ఉపనయనమితి । భావసాధనం వేతి భా రుచిః । హారదత్తస్తు— పితృకులాద్విధివదాచార్యకులప్రాపణం శిశోరుపనయనమితి ప్రణీతవాన్ । గురుణా సుముహూర్తే కుమారముఖనిరీక్షణముపనయనమితి పరిశిష్టకారాః ॥
తదుక్తమ్ :—

జ్యోతిర్విదుక్తసమయే కుమారముఖదర్శనమ్ ।
ఉపానయం తు తం ప్రాహుర్యాజ్ఞికాస్తత్త్వదర్శిన ఇతి॥

ఇదమేవ ద్వితీయజన్మేత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః—

మాతుర్యదగ్రే జాయన్తే ద్వితీయం మౌఞ్జిబన్ధనాత్ ।
బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశస్తస్మాదేతే ద్విజాతయ ఇతి ॥

ఇదమేవ బ్రహ్మజన్మేత్యాహ మనుః —

తత్ర యద్బ్రహ్మజన్మాస్య మౌఞ్జీబన్ధనచిహ్నితమ్ ।
సా తస్య మాతా సావిత్రీ పితా చాచార్య ఉచ్యత ఇతి ॥

ఎతదుపనయనం బ్రాహ్మణాదీనాం గృహ్యోద్యుక్తేషు కాలేషు కర్తవ్యమ్ । ఇదమత్ర గృహ్యమ్ —

అష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణముపనయేద్గర్భాష్టమే వా ఏకాదశే క్షత్రియం ద్వాదశే వైశ్యం ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యానతీతః

కాలః ఆద్వావింశాత్ క్షత్రియస్య ఆచతుర్వింశాద్వైశ్యస్య అత ఊర్ధ్వం పతితసావిత్రీకా భవన్తి నైనానుపనయేన్నాధ్యాపయేన్న యాజయేన్నైభిర్వ్యవహరేయురితి ॥

అస్యార్థమాహ నారాయణః—

జన్మప్రభృత్యష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణముపనయేత్ । కుమారమితి వర్తతే । తచ్చ కుమారీనివృత్త్యర్థమిత్యుక్తమ్ । గర్భప్రభృత్యష్టమే వోపనయేత్ । జన్మప్రభృతి గర్భప్రభృతి వా ఏకాదశే వర్షే క్షత్రియముపనయేత్ । జన్మప్రభృతి గర్భప్రభృతి వా ద్వాదశే వర్షే వైశ్యముపనయేత్ । షోడశవర్షపర్యన్తం బ్రాహ్మణస్యోపనయనకాలోఽతీతో న భవతి । షోడశద్వావింశచతుర్వింశపర్యన్తేష్వనుపనీతాశ్చేత్పతితసావిత్రీకా భవన్తి । సంజ్ఞాయాః ప్రయోజనం; పతితసావిత్రీక ఉద్దాలకవ్రతం చరేదితి। అత ఊర్ధ్వమితి వచనం పూర్వసూత్రేష్వాకారా అభివిధావితి జ్ఞాపనార్థమ్ । అచీర్ణప్రాయశ్చిత్తానితి శేషః । ఉపనయనప్రతిషేధాదేవ సర్వప్రతిషేధే సిద్ధే యది కేనచిల్లోభాదజ్ఞానాద్వోపనీతాస్స్యుః, తథాఽపి నైవోత్తరాణి కర్మాణి పతితసావిత్రీకాణాం కుర్యాదితి సర్వేషాం పాఠః క్రియతే ॥ జాతాధికారాజ్జననకాలాదారభ్యాష్టమముచ్యతే । కుమారమిత్యధికారాన్న స్త్రీణాముపనయనం భవతి ॥ తదాహ షడ్గురుశిష్యః —

> జాతాధికారాజ్జన్మాదావష్టమేఽబ్దే భవేదిదమ్ ।
> కుమారాధికృతేశ్చాపి న స్త్రీణామిదముచ్యతే ఇతి ॥

స్త్రీణాముపనయనం తు వివాహ ఏవేత్యాహ మనుః —

> వైవాహికో విధిస్స్త్రీణామౌపనాయనికస్స్మృతః ।
> పతిసేవా గురౌ సేవా గృహస్థాగ్నిపరిక్రియేతి ॥

బ్రాహ్మణగ్రహణం చాత్ర శూద్రాదివినివృత్త్యర్థమ్.
యథాఽఽహ హరదత్తః:—

విశేషో వక్ష్యతే యస్మాదిహ క్షత్రియవైశ్యయోః ।
బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్య ఇతి బౌధాయనాదిభిః ॥
ఉక్తానామనులోమానామప్యత్ర గ్రహణం మతమితి ॥

హరదత్తస్తూపనయేదితి పరస్మైపదప్రయోగోఽధ్యేతౄణాం ప్రమాదాత్పతిత ఇత్యాహ :—

పరస్మైపదపాఠోఽయమధ్యేతౄణాం ప్రమాదజః ।
ఆచార్యకరణే యస్మాత్ప్రాప్నోత్యేవాత్మనేపదమితి ॥

అపరే పునరాచార్యకరణమత్రావివక్షితమ్ । కిం తర్హి ? సమీపానయనమితి పరస్మైపదం నిర్వహన్తి । తదుక్తమ్ :—

గురోర్వ్రతానాం వేదస్య యమస్య నియమస్య చ ।
దేవతానాం సమీపం వా యేనాసౌ నీయతే ద్విజ ఇతి.

గర్భాష్టమే వా వర్షే బ్రాహ్మణముపనయేత్ ; యస్మిన్వర్షే గర్భో భూత్వా శేతే స గర్భ ఇతి హరదత్తః ॥ గర్భసహచరితోఽబ్దోఽనేనోచ్యత ఇతి భారుచిః । సోఽష్టమో యస్యేతి బహువ్రీహిః, షష్ఠీసమాసస్య పూరణప్రత్యయాన్తేన నిషేధాత్ । ఏకాదశే క్షత్రియం ప్రకరణాద్గర్భైకాదశే వేతి గమ్యతే । ద్వాదశే వైశ్యమిత్యత్రాపి గర్భద్వాదశే వేత్యవగన్తవ్యమ్ ॥

అనుకల్పానాహ—ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్యానతీతః కాలః । ఆఙ్ అత్రాభివిధౌ వర్తతే ॥ అత ఊర్ధ్వమిత్యుత్తరత్రాభిధానాత్ । ఆద్వావింశాత్ క్షత్రియస్యా చతుర్వింశాద్వైశ్యస్య । యద్యప్యనతీతః కాలఉక్తః తథాఽపి ముఖ్యకాలాదూర్ధ్వం యది ప్రాయశ్చిత్తం భవతి । అత ఊర్ధ్వం పతితసావిత్రీకా భవన్తీతి।

అతః షోడశాదిభ్యో వర్షేభ్య ఊర్ధ్వమేషామకృతప్రాయశ్చి-
త్తానాం సావిత్ర్యధికారో నాస్తి। అతశ్చ నైనానుపనయేదిత్యా-
దినిషేధః । అత్రోపనయననిషేధాదేవ సర్వప్రతిషేధే సిద్ధే రా-
గాల్లోభాద్భయాదజ్ఞానాద్వా కేనచిదుపనీతస్యాపి నాధ్యాపనాదీని
కర్తవ్యానీతి సర్వేషాం ప్రతిషేధః ॥ ఎతచ్చ సర్వప్రాయశ్చిత్తే
సతి భవతి । సర్వప్రాయశ్చిత్తం తు పతితసావిత్రీకస్యోద్దాలకవ్ర-
తాచరణమ్ ॥ తదాహ వసిష్ఠః :—

పతితసావిత్రీక ఉద్దాలకవ్రతం చరేద్ద్వౌ మాసౌ యావ-
కేన వర్తయేన్మాసం పయసాఽర్ధమాసమామిక్షయాఽష్టరాత్రం
ఘృతేన షడ్రాత్రమయాచితేన త్రిరాత్రమబ్భక్షోఽహోరాత్రము-
పవాసోఽశ్వమేధావభృథం వా గచ్ఛేద్వ్రాత్యస్తోమేన వా య-
జేత్। ఇతి. ఆమిక్షాలక్షణముక్తమ్—

ఆమిక్షా సా శృతోష్ణే యా క్షీరే స్యాద్దధియోగత ఇతి ॥

అత ఊర్ధ్వం సర్వకర్మార్హ ఏవేతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి—

యవోద్భవయవాగూంశ్చ పిబేన్మాసద్వయం వ్రతీ ।
పయః పిబేదేకమాసమామిక్షాం చార్ధమాసకమ్ ॥
పిబేద్ఘృతం చాష్టరాత్రం నిశాషట్కమయాచితమ్ ।
తతస్త్రిరాత్రమబ్భక్షస్త్వహోరాత్రముపోషణమితి ॥

ఆపస్తమ్బస్తు— „ అతిక్రాన్తే సావిత్ర్యాః కాల ఋతుం
త్రైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యం చరేదథోపనయనం తతస్సంవత్సరముద-
కోపస్పర్శనమథాధ్యాప్యః ” ఇతి ॥

తస్య పితుః ప్రాయశ్చిత్తముక్తం కపిలసంహితాయామ్—

యది కాలో హ్యతిక్రాన్తో నిమిత్తైశ్చ దురాసదైః ।
కాలాతిపత్తిజనితదోషనిష్కృతిమాదితః ॥

కుర్యాదితి శేషః ॥

పితా విద్వదనుజ్ఞాతో విధివద్బ్రహ్మకూర్చకమ్ ।
ఉపోష్య ప్రాశయేదాదౌ తతశ్చాబ్దవ్రతం చరేత్ ॥
గాయత్రీం చ జపేల్లక్షమధికారప్రసిద్ధయ ఇతి ॥

అత్రాచార్యస్స్మృతిరూపేణాహ—

గర్భాష్టమేఽష్టమేఽబ్దే వా పఞ్చమే సప్తమేఽపి వా ।
ద్విజత్వం ప్రాప్నుయాద్విప్రో వర్షే త్వేకాదశే నృపః ॥
వైశ్యశ్చ ద్వాదశే వర్షే విప్రాణాం షోడశోఽవధిః ।
ద్విజత్వప్రాపణే రాజ్ఞాం ద్వావింశాబ్దోఽవధిస్స్మృతః ॥
వైశ్యస్య చ చతుర్వింశః త్రయ ఏతే ద్విజాతయః ।
అత ఊర్ధ్వం పతన్త్యేతే ద్విజత్వం ప్రాప్నుయుర్యది ॥
మన్త్రకర్మపరిభ్రష్టా యాస్యన్తి వ్రాత్యతామిహ ।
మన్త్రయోన్యర్థసమ్బన్ధస్తైర్న కార్యః కథంచన ॥
శిష్టైన ధర్మనిష్ఠేన శుభకర్మ ప్రయత్నతః ।
యే ద్విజత్వం గతాః కాలానతీతో(?)క్తా ద్విజాతయః ।
తే తద్దోషస్య నిర్హృత్యై చరేయుర్నిష్కృతిం బుధాః ॥
గవాం దానేన భూమ్యా వా ప్రాజాపత్యత్రయేణ వా ॥
చాన్ద్రాయణేన వా శుద్ధాస్తే భవన్తీహ సత్తమాః ।
నాతీయాత్ బ్రాహ్మణః కాలం ద్విజత్వాప్త్యై య ఈరితః ॥
అత్యాపన్నోఽపి వా హీనో గ్రహోపచరణాదిభిః ।
అపృష్టమస్థానగతాన్ ఛన్దయిత్వా హుతాదిభిః ॥
తత్కాల ఏవోపనేయో పిత్రా పుత్రః ప్రయత్నత ఇతి ॥

కామ్యోపనయనకాలముశనా ఆహ—

జన్మతః పఞ్చమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ ।

రాజ్ఞస్తు షష్ఠే వైశ్యస్య సప్తమే తు బలార్థిన ఇతి ॥

మనుః—బ్రహ్మవర్చసకామస్య కార్యం విప్రస్య పఞ్చమే ।
రాజ్ఞో బలార్థినష్షష్ఠే వైశ్యస్యార్థార్థినోఽష్టమ ఇతి॥

వసిష్ఠోఽపి— కుమారస్యాష్టమే వర్షే గర్భాద్వా జన్మతస్తథా
బ్రహ్మవర్చసకామస్తు నిత్యం విప్రో విశేషతః ॥
అన్నాద్యకామో నవమే ధీకామో దశవత్సరే ।
ఏకాదశే అన్నకామో ద్వాదశే పుష్టికామకః ॥
ఆషోడశాబ్దాత్సర్వేషామనతీతో మహాపది ।
అతిషోడశికో విప్రో నోపనేయః కదాచన ॥
క్షత్రియో వింశతేరూర్ధ్వం న వైశ్యః పఞ్చవింశకాత్ ॥

సఙ్గ్రహే— సప్తమే వాఽష్టమే వర్షే నవమే దశమే తథా ।
ఏకాదశే ద్వాదశే వా హ్యుపనేయా ద్విజాతయః ॥
బ్రహ్మవర్చసమాయుష్యం తేజోఽన్నాద్యం తథేన్ద్రియమ్।
పశూనాం కామయమానా వై ప్రాప్నువన్తి యథాక్రమమితి॥

అఙ్గిరాః— షష్ఠే తథా ద్వాదశే చ రాజ్ఞో వృద్ధిబలాయుషోః।
ఈజాఽఽయుషోస్తు వైశ్యస్య హ్యష్టమే చ చతుర్థకే॥ఇతి.
ఈజా కృష్యాదివిషయా చేష్టా ॥

—: అథ గురుబలవిచారః :—

అత్ర గోచరేణ గురుబలం విచార్య కర్తవ్యమిత్యుచ్యతే—

శ్రీధరీయే— ఉక్తర్తౌ గర్భాష్టమాద్యుక్తవర్షే
విప్రాదీనాముచ్యతే మౌఞ్జిబన్ధః ।
అర్థాయస్త్రీధర్మపుత్రాఖ్యసంస్థే
స్యాద్వాగీశే జన్మచన్ద్రర్క్షయోశ్చ ॥ ఇతి॥

అత్ర ఋతునిర్ణయస్తూత్తరత్ర వక్ష్యతే॥ వర్షాణి ప్రా-

గళ్ళోక్తాని। జన్మచన్ద్రర్క్షయోరిత్యత్ర ఋక్షశబ్దో రాశౌ వర్తతే। స చ జన్మచన్ద్రయోరుభయత్ర సమ్బధ్యతే। జన్మరాశిశ్చన్ద్ర-రాశిశ్చేతి। అత్ర జన్మశబ్దస్య పూర్వోక్త్యా తస్య ప్రాధాన్యం వివ-క్షితమ్॥ తథాఽఽహ భరద్వాజః—

చన్ద్రలగ్నం శరీరం స్యాల్లగ్నం స్యాత్ప్రాణసంజ్ఞితమ్।
తే ఉభే సమ్పరీక్ష్యైవ కర్తవ్యం శ్రేయ ఇచ్ఛతేతి॥

సుతస్య జన్మచన్ద్రలగ్నయోరర్థాయస్త్రీధర్మపుత్రాఖ్య-సంస్థే ద్వితీయైకాదశసప్తమనవమపఞ్చమరాశిషు వాగీశే స్థితే సతి మౌఞ్జీబన్ధనం స్యాత్। శిష్టేషు సప్తసు స్థానేషు జీవే స్థితే న శస్తమితి॥ తదాహ నారదః—

జన్మభ్రాతృచతుర్థారిమృత్యుకర్మవ్యయే గురౌ।
మృత్యుపాతకరోగాశ్చ రిపుశ్చస్త్రమృతిర్మతిః॥
సురాపిత్వం చ విజ్ఞేయం క్రమాదేతత్ఫలం శిశోః॥

బృహస్పతిశ్చాహ—

ఏవం శుభేఽబ్దే దేవేజ్యో జన్మకర్మవ్యయారిభిః।
తృతీయబన్ధురన్ధ్రైశ్చ వినాఽన్యత్ర శుభప్రదః॥

శ్రీపతిస్తు—

స్వోచ్చే స్వమిత్రే స్వగృహే త్రికోణే జీవే గతే యద్యుపనీతికాలే శిశోస్సహాస్థే చతురశ్రజన్మకర్మాన్త్యషష్ఠేఽపి శుభం వదన్తి॥

బృహస్పతిశ్చాహ—

ఝషచాపకులీరస్థో జీవోఽప్యశుభగోచరః।
అతిశోభనతాం దద్యాద్వివాహోపనయాదిషు॥

లల్లస్తు—నీచశత్రుగృహగే పరాజితే

వృత్రశత్రుసచివేఽథవా భృగౌ।

యస్య మౌఞ్జీరశనా నిబధ్యతే
స శ్రుతిస్మృతిమఖక్రియోజ్ఝితః ॥

ఏవం విస్పష్టేఽస్మిన్పక్షే స్యాదితి సత్తామాత్రార్థసూ-
చకేన క్రియాపదేన నియతో వర్షవిధిః ప్రబలో భవతి శ్రుతే-
ర్బలవత్త్వాత్ ॥ తథాఽఽహ నారదః—

ద్విజన్మవర్షకాలే ప్రాక్ ప్రోక్తే వర్షే గురౌ యది ।
గతే విరోధం వర్షం స్యాత్ బలవచ్ఛ్రుతిచోదనాత్ ॥
గురోర్గతిస్స్మృతిప్రోక్తా విబలా హి శ్రుతేస్స్మృతిరితి ॥

తస్మాద్గర్భాష్టమే వర్షే ప్రాప్తే గ్రహదోషస్య శాన్తిం కృత్వా
మౌఞ్జీబన్ధనం కర్తవ్యమ్ । గురుగతేరాగన్తుకత్వాత్ ॥
తథాఽఽహ బృహస్పతిః—

అశుభేఽబ్దే గ్రహాస్సర్వే శుభగోచరగా యది ।
శాన్త్యభావాచ్ఛుభం నైవ యాత్యబ్దః కాలమృత్యువత్ ॥
ఆథర్వణప్రతిష్ఠాస్స్యుశ్శతం సైకం తు మృత్యవః ।
ఏకః కాలస్సకాలస్స్యాదన్యేఽప్యాగన్తవో నృణామ్ ॥
ఆగన్తవో మహాశాన్త్యా శాన్తిం యాన్తి హి మృత్యవః ।
న కాలసంజ్ఞితో మృత్యుర్యాయాచ్ఛాన్త్యా శమం బలాత్ ॥
తస్మాద్గ్రహేభ్యః కాలత్వాత్ బలీ సంవత్సరస్స్మృతః ।
శాన్తిర్గ్రహాణాం కర్తవ్యా న తు సంవత్సరస్య చేతి ॥

ఏతచ్ఛాన్తివివాహప్రకరణే వక్ష్యతే ॥
అత్ర భగవాన్-శుద్ధాష్టమాదౌ సూత్రోక్తవత్సరే దోషవర్జితే ।
లగ్నద్వయస్యాపి వశే శుభస్థానస్థితే గురౌ ॥
అథోత్తరాయణే చైవ శుక్లపక్షే బలాన్వితే ।
నక్షత్రగుణసమ్పన్నే తిథివారసమన్వితే ॥

ముహూర్తే బహుముహూర్తే విహితే దోషవర్జితే ఇతి॥

కుర్యాదితి శేషః ॥

—: అథాయననిర్ణయః :—

అయనాదిప్రతిపాదకోదగయనాపూర్యమాణపక్ష ఇత్యాది సాధారణగృహ్యాం చాలె వ్యాఖ్యాతమ్॥ వృద్ధవసిష్ఠోఽపి :—

విప్రస్య క్షత్రియస్యాపి మౌఞ్జీ స్యాదుత్తరాయణే ।
దక్షిణే తు విశాం కుర్యాన్నానధ్యాయే న సఙ్క్రమే ॥ ఇతి ॥

శ్రీధరీయే జ్యోతిర్నృసింహోఽపి :—

ఉత్తరాయణగే సూర్యే కర్తవ్యం హ్యుపనాయనమితి ॥

—: అథర్తుమాసనిర్ణయః :—

తత్రాపస్తమ్బః:- వసన్తే బ్రాహ్మణముపనయీత । గ్రీష్మే రాజన్యమ్ । శరది వైశ్యమితి ॥

శ్రీధరీయే గర్గః :—విప్రం వసన్తే క్షితిపం నిదాఘే
వైశ్యం ఘనాన్తే వ్రతినం విదధ్యాదితి ॥

వృద్ధవసిష్ఠః ,—

వసన్తశ్చైత్రవైశాఖౌ గ్రీష్మశ్శుక్రశుచీ తథా ।
ఇషోర్జౌ చ శరచ్చాన్ద్రమాసాశ్చైత్రాదికర్మణీతి ॥

శుక్రశుచీ జ్యేష్ఠాషాఢౌ । ఇషోర్జావాశ్వయుజకార్తికౌ ।
శ్రూయతే హి—,, మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసన్తికావృతూ ” ।
ఇత్యాది ॥ అత్రానుకల్పానాహ వృద్ధగార్గ్యః—

మీనమేషౌ రవిర్యావద్వసన్తస్తావదిష్యతే ।
వృయుగ్మవృషభౌ గ్రీష్మోఽనన్తరం చ చతుశ్శరదితి ॥

వరాహమిహిరస్తు :—

మాఘశ్చ ఫాల్గునశ్చైవ వసన్త ఋతురిష్యతే ।

మధుశ్చ మాధవశ్చాపి ముఖ్యో ద్వేధా య ఉచ్యతే ॥
మాఘాదిషు చ మాసేషు మెఖలాబన్ధనం శిశోరితి ॥

శ్రీధరీయే మాఘాదిపఞ్చకం త్రైవర్ణికసాధారణమిత్యుక్తమ్ :-

మాఘాదిశుక్లాన్తికపఞ్చమాసాః
సాధారణా వా సకలద్విజానామితి ॥

జ్యేష్ఠమాసె జ్యేష్ఠపుత్రోపనయనం నిషేధతి గర్గః;—

జ్యేష్ఠమాసె విశెషేణ సర్వజ్యేష్ఠస్య చైవ హి ।
ఉపనీతస్య పుత్రస్య జడత్వం మృత్యురేవ చేతి ॥

జన్మమాసే సర్వేషాముపనయనం నిషేధతి సఙ్గ్రహకారః :—

వివాహె చోపనయనే జన్మమాసం వివర్జయేత్ ।
విశెషాజ్జన్మపక్షం తు వసిష్ఠాద్యైరుదాహృతమితి ॥

—: అథ పక్షనిర్ణయః :—

కాలవిధానే,—

శుక్లె పక్షె నిర్మలె శీతభానౌ శుక్రె జీవే చామ్బరె దృశ్యమానే ।
శాఖాధీశె శక్తియుక్తెఽనుకూలే రాశావృక్షే స్యాచ్ఛిశోర్మౌఞ్జిబన్ధః ॥

అత్రశుక్లపక్ష ఇత్యనేన ప్రథమపక్షస్య ప్రాధాన్యముచ్యతే ॥

తదాహ బృహస్పతిః—

శుక్లపక్షశ్శుభః ప్రోక్తః కృష్ణె చాన్త్యత్రికం వినా ।ఇతి.

అయమేవ పక్షో దేవానాం దివాభాగ ఇత్యుచ్యతే.

తదాహ వత్సః—

పూర్వాహ్ణః పూర్వపక్షశ్చ ఉత్తరాయణమెవ చ ।
దేవానామప్యహశ్చేతి దివసో నిర్మలస్తథేతి ॥

నిర్మలే శీతభానావిత్యనేన కుమారస్య చన్ద్రబలప్రాధాన్యముచ్యతే । తదుక్తం లల్లేన :—

ఉపనయనం విప్రాణాం గోదానవివాహమఙ్గళాదీని ।
కుర్యాద్బలవతి చన్ద్రే జీవే భానౌ చ నియమేనేతి ॥

శుక్రే జీవే చామ్బరే దృశ్యమాన ఇతి । గురుశుక్రయోరన-
స్తమితయోరబాలవృద్ధయోస్సతోరేవేత్యర్థః ॥

తదాహ బృహస్పతిః—

భృగోరఙ్గిరసో మౌఢ్యే కర్తవ్యం నోపనాయనమితి ॥

భృగుః శుక్రః । అఙ్గిరాః గురుః ॥

శాఖాఽధీశే శక్తియుక్త ఇతి । శాఖా ఋగాదయః । త-
దీశా గురుసితభౌమశనైశ్చరాః ॥ తథాఽఽహ నారదః—

ఋగ్వేదాధిపతిర్జీవో యజుర్వేదాధిపస్సితః ॥
సామవేదాధిపో భౌమః సౌమ్యసౌరిస్త్వథర్వణ ఇతి ॥

ఏతేషాం మధ్యే నిజశాఖాధిపే శక్తియుక్తే సతి ఉపనయనం
కర్తవ్యమ్ ॥ తదాహ లల్లః—

శాఖాఽధీశే బలవతి సతి కేన్ద్రగతే తదీయదివసే వేతి ॥

శ్రీపతిరాహ —

శాఖాఽధిపే బలిని కేన్ద్రగతేఽథవాఽస్య
వారేఽపి చోపనయనం గదితం ద్విజానామ్ ।
నీచస్థితే రిపుగృహే చ పరాజితే చ
జీవే భృగౌ శ్రుతివిధిస్స్మృతికర్మహీన ఇతి ॥

ఆథర్వణేఽపి—

శాఖాఽధిపే ముఖ్యగృహేణ యుక్తే
కుర్యాద్దినే చాప్యుపనాయముఖ్యమ్ ।
తద్వ్యత్యయే తత్ర విధిః షు యుక్తే
సమస్తసమ్పత్తిసుఖాని చ స్యురితి ॥

ఉక్తం మణిార్ణవే—

బ్రాహ్మణస్య గురుః ప్రోక్తో నృపస్య జ్యోతిషాం పతిః ।
బుధో వైశ్యస్య శూద్రస్య సుఖదశ్శీతదీధితిః ॥ ఇతి.

—; అథ రాశ్యానుకూల్యమాహ ;—

రాశావృక్షే స్యాచ్ఛిశోర్మౌఞ్జీబన్ధ ఇతి ॥ వాశబ్దస్సముచ్చ-
యే । అనుకూలే రాశావిత్యనేన శిశోర్జన్మలగ్న చన్ద్రలగ్నయోరా-
నుకూలె రాశౌ మౌఞ్జీబన్ధః కర్తవ్య ఇతి ప్రతిపాద్యతే ॥
యథాఽఽహ భరద్వాజః—

జన్మచన్ద్రర్క్షభేశస్య మైత్రమేకాధిపత్యభమ్ ।
తుఙ్గం చాపి శుభం విద్యాదశుభం రిపునీచభమ్ ॥
అష్టమారిరిష్ఫర్క్షే క్షేత్రేశస్యోక్తలక్షణాః ।
శుభైర్దృష్టాశ్చ యుక్తా వా కర్మణాం శుభదా నృణామితి॥
అరిః షష్ఠః। రిష్ఫః ద్వాదశః। ఋక్షే ఇత్యత్రాప్యనుకూల ఇత్యనువ-
ర్తతె । శిశోరనుకూలె నక్షత్రె మౌఞ్జీబన్ధనం స్యాదిత్యన్వయః ॥
తదాహ వసిష్ఠః:—

సప్తపఞ్చమచన్ద్రాష్టసప్తవింశతిభేషు చ।
వైనాశికె త్రిజన్మర్క్షే నేష్టం తేషూపనాయనమ్ ॥ ఇతి.
విధిసఙ్గ్రహె :—

ప్రథమాన్త్యతృతీయాంశా విపత్ప్రత్యరనైధనే।
వర్జనీయా విశేషేణ నాశుభోపనయె విపదితి ॥
విధిరత్నేఽపి :—

చన్ద్రాష్టమం వినాశర్క్షం సప్తవింశతిభం తథా ।
అన్యేషు శుభకార్యేషు విపదా సహితాని తు ॥
వర్జ్యాన్యేతాని శేషాణి శుభాని శుభకర్మస్వితి ॥

సప్తవింశతినక్షత్రనిషేధవిషయే విశేష ఉచ్యతే :—

జన్మర్క్షాత్పూర్వనక్షత్రం సప్తవింశతిభం భవేత్ ।
సర్వకర్మవినాశస్స్యాచ్చన్ద్రో వ్యయగతో యది ॥
సప్తవింశతినక్షత్రమేకరాశిసమన్వితమ్ ।
సర్వేషు శుభదం ప్రోక్తం వివాహోపనయాదిష్వితి ॥

—:o:—

—: అథ తిథినిర్ణయః :—

ద్వితీయా పఞ్చమీ షష్ఠీ సప్తమీ దశమీ తథా ।
త్రయోదశీ తృతీయా చ శుక్లే శ్రేష్ఠాః ప్రచోదితాః ॥
ద్వాదశ్యేకాదశీ చైవ మధ్యమా చ తిథీ వినా ।
మధ్యమా చ ప్రశంసన్తి చన్ద్రే తు బలసంయుతే ॥
కృష్ణే చైవ ప్రశస్తాస్స్యుస్తిథయశ్చోపనాయనే । ఇతి.

జ్యోతిర్నృసింహః :—

తృతీయా పఞ్చమీ షష్ఠీ ద్వితీయా చాపి సప్తమీ ।
పక్షయోరుభయోశ్చైవ విశేషేణ సుపూజితాః ॥
ధర్మకామా సితే పక్షే కృష్ణే చ ప్రథమా తథా ।
కృష్ణత్రయోదశీం కేచిదిచ్ఛన్తి మునయస్తథా ॥
ద్వాదశ్యేకాదశీ చైవ మధ్యమే తు ప్రచక్షత ఇతి ॥

—: అథ వర్జ్యాస్తిథయః :—

సఙ్గ్రహే :—

రిక్తాషష్ఠీపర్వతిథీరనధ్యాయాంశ్చ వర్జయేత్ ॥ ఇతి.

అనధ్యాయాన్నిత్యాన్నైమిత్తికాంశ్చ । తేషాం స్వరూపమనధ్యాయప్రకరణే వక్ష్యామః ॥ అపరార్కే :—

నష్టే చన్ద్రేఽష్టమే శుక్రే నిరంశే చైవ భాస్కరే ।

కర్తవ్యం నోపనయనం నానధ్యాయే గళగ్రహే ॥ ఇతి.

నిరంశలక్షణమ్ ;—

రాశేః ప్రథమభాగస్థో నిరంశస్సూర్య ఉచ్యతే । ఇతి.

—: గళగ్రహతిథయః :—

త్రయోదశీ చతుష్కం తు సప్తమ్యాదిత్రయం తథా ।
చతుర్థీ చైవ సప్రోక్తా హ్యష్టావేతే గళగ్రహాః ఇతి ॥

అత్ర నైమిత్తికానధ్యాయేషు క్వచిత్ప్రతిప్రసవమాహ భరద్వాజః-

యా చైత్ర వైశాఖసితా తృతీయా
మాఘే చ సప్తమ్యథ ఫాల్గునస్య ।
కృష్ణే ద్వితీయోపనయే ప్రశస్తాః
ప్రోక్తా భరద్వాజమునీన్ద్రముఖ్యైః ॥

గళగ్రహాద్యపవాదమాహ స ఏవ :—

వినర్తునా వసన్తేన కృష్ణపక్షే గళగ్రహే ।
ఉపనీతస్త్వనధ్యాయే పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ ఇతి ॥

—: అథ వారనిర్ణయః :—

నారదః :—

గురుశుక్రబుధానాం తు వారాశ్శ్రేష్ఠతమాస్స్మృతాః ।
మధ్యమస్సోమవారస్తు సూర్యవారశ్చ మధ్యమః ॥
వారౌ మన్దారయోర్వర్జ్యౌ కృష్ణే వర్జ్యో నిశాపతేః ।
అస్తం గతస్య సౌమ్యస్య వారో వర్జ్యో ద్విజన్మని ॥ ఇతి.

ద్విజన్మన్యుపనయనే ॥ వరాహమిహిరస్తు :—

గురోః కవేర్లోహితస్య మిహిరస్య చ వాసరాః ।
ఋగ్యజుస్సామాథర్వాణాం శస్తాస్స్యుర్వ్రతబన్ధనే ॥

లోహితోఽఙ్గారకః । మిహిరస్సూర్యః ॥ ఆహ బృహస్పతిః :—

బహ్వృచానాం గురోర్వారో యజుర్వేదజుషాం కవేః ।
సామగానాం ధరాసూనోరథర్వవిదుషాం రవేరితి ॥

నృసింహశ్చాహ :—

జీవభార్గవసౌమ్యానాం వారవర్గోదయాంశకాః ।
ఈక్షణం చ ప్రశంసన్తి చాన్ద్రం నవమం చ మధ్యమమ్ ॥

అత్రాంశకశబ్దో నక్షత్రాంశేషు వర్తతే । అతో గురుబుధ-శుక్రాంశకేష్వేవోపనయనం కర్తవ్యమ్ ॥ తదుక్తమ్ :—

సూర్యాంశకయుతే చన్ద్రే శస్త్రజీవీ భవిష్యతి ।
కృష్ణే స్వాంశే నిశానాథే ప్రతిషిద్ధస్య సేవకః ॥
సితే పక్షే విధౌ స్వాంశే సోమపస్స్యచ్ఛ్రుతిబుధః ।
భౌమస్యాంశే నిశానాథే హ్యభిశస్తో భవేద్వటుః ॥
బుధాంశకగతే చన్ద్రే ద్విజన్మని వటోశ్శుభమ్ ।
అనస్తగే బుధే వేదవిద్వాన్ స్యాచ్ఛాస్త్రపారగః ॥
గురోరంశగతే చన్ద్రే ద్విజన్మని వటోశ్శుభమ్ ।
ఆయుర్ధీర్జ్ఞానయజ్ఞాదిజీవశ్శాస్త్రార్థవిద్యతః ॥
శుక్రాంశకగతే చన్ద్రే ద్విజానాం తు ద్విజన్మని ।
వేదవేదాఙ్గశాస్త్రార్థజ్ఞానాయుశ్శ్రీవివర్ధనమ్ ॥
చన్ద్రే శనైశ్చరాంశస్థే దుర్వృత్తః పాపకృద్వటుః ।
యద్యంశేశస్స్వవర్గస్థో ద్విగుణం త్రిగుణం ఫలమితి॥

ఏవం నవాంశకగణనాక్రమ ఉచ్యతే:—

మేషసింహధనుషి హ్యజాదయః
తౌళికుమ్భమిథునే తులాదయః ।
కన్యకావృషమృగే మృగాదయో
మీనకర్కటాళిషు కర్కటాదయ ఇతి॥